

स्वामी विवेकानंद

હવેનું પુસ્તક વી. પી. ધી મોકલાશે

૧-વિવિધ અથમાળાનાં ૧૯૮૧નું છેલ્લું પુસ્તક આવનાં પોતામાં વી. પી. ધી મોકલાય માં. ૧૯૮૭ના વાર્ષિક ૩. ૫) અને સાદાં પૂંદાના ૩. ૪) મંગાવી લેવાશે, માટે એ વિશે જોમને નીચલામાંનાં કે એવું કોઈ લખનું દોષ નેમોને આ (વિવેકાનંદ- ભાગ ૧૨-૧૩) પદોએથી સાન દિવમ સુધીમાં લખી મોકલવા વિનનિ રે.

ક-જોમને નવા વર્ષથી નવા માલક થવું દોષ.

ઘ-જોમને માલકમાંથી નીકળી જવું દોષ.

ચ-જોમને સાદાં પૂંદામાંથી પાકાં પૂંદાના વર્ષમાં જવું દોષ.

જ-જોમને પોતાના ચિરનામાંથી દેશાર કરાવવો દોષ.

ઝ-જોમને રજીસ્ટર પોસ્ટથી મેળવવા માટે ૨. ૦૦ વધુ કરવો દોષ.

૨-આમ પ્રથમથી મૂચના અપાયા છતાં એ વિશે જે સવેશ નદિ લખે અને વી. પી. પાણું વાળશે, તે એ છેલ્લું પુસ્તક ગુમાવશે.

૩-અમદાવાદ, મુંબઈ, અને કોઈ પણ રથજનાં જે માલકો લિપ્ત પાર્ષિક મૂલ્ય સં. ૧૯૮૭ના માગસર વડી અમાસ તા. ૧૬-૧૨-૩૦ સુધીમાં પોતાના રજીસ્ટર નંબર સાથે મં. ઓ. થી અથવા બીજી રીતે અમદાવાદના સરદાર સાદિલ વર્ધક ઠાપીસમાં બરીને પાવતી મેળવશે, તેમને ૧૯૮૧ નું છેલ્લું પુસ્તક વી. પી. ધી નદિ પશ્ચ સાદી રીતે મોકલાશે.

વળી જોમણે નવા વર્ષથી માલકમાં રહેવાની ના લખી દશે, તેમજ જે સાયબેરીઓ વગેરે વડોદરાના “પુસ્તકાલય સદાયક સદકારી મંડળ” દ્વારા પેસા બરે છે તેમને, તથા જ્યાં જ્યાં વી. પી. જઈ શકતાં નથી ત્યાં ત્યાં પશ્ચ લિપ્ત પુસ્તક વી. પી. ધી નદિ પશ્ચ સાદી રીતે મોકલાશે; અને લવાજમ મળેથી નવા વર્ષનાં પુસ્તક મોકલાયા કરશે.

૪-આફ્રિકા તેમજ બીજા દેશાવરનાં માલકોને દરેક પુસ્તક (ત્રણ આનાના વધુ ખર્ચે) રજીસ્ટર કરાવીનેજ મોકલાતાં હોવાથી તથા ત્યાં માટેનું ટપાલખર્ચ પશ્ચ વધારે આવતું હોવાથી; અને અહીં સિલિંગ દીઠ દરથી અગિયાર આના મળના હોવાથી, તે સંજ્ઞાનેએ પાકા પૂંદા સાથેના વાર્ષિક રૂ. ૮ અથવા સિલિંગ ૧૨ મોકલવા.

૫-હવે પછી નીચલામાંથી તેમજ નવાં પગદ કરાય તેમાંથી પુસ્તકો નીકળશે:-ભોજ સુમેધ રત્નમાળા, દુકી વાર્તાઓનો નવો ભાગ, શુભમ મદનો નવો ભાગ, ભારતીય નીતિકથાઓ, પદ્ધિયારનાં અપ્રનિક પુસ્તકો, શુભાપિન રત્નભાગ્યાર, સંતવાણીનાં પુસ્તકો, મદાન શીખ ગુરુઓ, કાધર કેમિયન, ભારતના સંતપુરુષો ઇલાદિ.

૬-વિવિધ અથમાળામાં તેના સંપાદકને પશ્ચ સમય ગાળવો પડે છે, અને હવે તેને આરામની જરૂર છે; તેથી નવા વર્ષની અથમાળા એકને જદે એ વર્ષમાં પૂરી થાય તોપશ્ચ નવાઈ નથી.

અનુક્રમણિકા

ભાગ ૧૨ મો-દેવવાણી અથવા પ્રભુપ્રેરિત વાતો

વિષયો

પૃષ્ઠાંક

માતા દરિદ્રાસીના બે બોલ	૩
મૂળ ગ્રંથમાંની પહેલી આવૃત્તિની પ્રસ્તાવના	૪
મૂળ ગ્રંથની બીજી આવૃત્તિની પ્રસ્તાવના	૬
અમેરિકામાં સ્વામીજી	૮
આચાર્યદેવ	૨૧
તારીખવાર ઉપદેશો	૩૭ થી ૧૫૭

ભાગ ૧૩ મો

બોધદાયક પત્રો... ..	૧૬૩ થી ૪૮૦
દેટલાક બોધપ્રદ વિચારો	૪૮૧ થી ૪૯૮

શુદ્ધિપત્ર

પૃષ્ઠ	પાંક્તિ	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૧૯	૫	હોય છે	છે
૧૦૩	૧૧	સ્થળ	સ્થળ
૧૨૬	૨૯	પ્રત્યાક્ષાનુભૂતિ	પ્રત્યક્ષાનુભૂતિ
૨૨૧	૧૭	આપે	આપો
૨૩૩	૧૫	વર્તમાનો	વર્તમાન
૨૫૯	૧૬	બાહેશ	બાહોશ
૨૮૯	૩૨	છે	છો
૩૩૧	૨૮	વાતે	વાતો
૩૭૨	૧૦	નતન	નૂતન
૩૯૪	૨૦	ડબ્બી	ડબ્બી
૪૦૪	૨૮	શતાન્તર	શતાન્તરે
૪૧૩	૮	આવિર્ભાવ	આવિર્ભાવ

નિવેદન

વિવિધ ગ્રંથમાળાના સં. ૧૯૮૬ના આગાહ-આવણુ-ભાષપદના બંધતરીકે, તથા સળંગ અંક ૨૩૭થી૩૯ તરીકે, અને સ્વામી વિવેકાનંદના ભાગ ૧૨-૧૩ તરીકે આ પુસ્તક પ્રસિદ્ધ થાય છે.

મૈલાપુર-મદ્રાસના શ્રીરામકૃષ્ણ મઠ તરફથી “ધ-સ્પાયડ” દોહસ” નામે અંગ્રેજી પુસ્તક નીકળેલું અને તે ઉપરથી બંગાળીમાં “દેવવાણી” પુસ્તક બેલૂડ-દાવરા (કલકત્તા) ના રામકૃષ્ણ મઠ તરફથી નીકળેલું, એ બંને ઉપરથી આમાને બારમો ભાગ ‘શ્રી. નાણુકલાલ નંદલાલ ચૌહાસીએ અનુવાદિત કર્યો છે; અને તેરમો ભાગ મોટે ભાગે સ્વામી વિવેકાનંદના અંગ્રેજી પુસ્તકો ઉપરથી શ્રી. પ્રધુમાલ દરિકૃષ્ણ શુક્લે અનુવાદિત કરેલો છે.

વિવિધ ગ્રંથમાળાનાં ધણાંખરાં પુસ્તકોની પેઠે આમાં પણ સંક્ષેપ, સરળતા, સ્પષ્ટતા વગેરેની જરૂર જણ્યાંહ ત્યાં ત્યાં આ અગોચર સેવકે તો તેની અદ્ય મતિગતિ પ્રમાણે જ ચલ કર્યો છે. મોટે મુયોએ જનોને આમાં બૂલ, દોષ વગેરે જણાય તે ક્ષાંતવ્ય સમજીને સુધારી લે, નથા અવ તરફ પણ સુધારી મોકલે, એવી વિનંતિ છે.

અત્યાર અગાઉના વિવેકાનંદના જે જે ભાગોમાં પત્રો છપાયલા, તેમાંના પણ ધણાંખરાં ખાસ મદત્વવાળા હોવાથી તે પણ આ ૧૩ મા ભાગમાં લીધા છે. એ સિવાય સં. ૧૯૩૮માં વિવિધ ગ્રંથમાળાના ૧૭-૧૮ અંકમાં છપાયલા ૭૧ પત્રો, કે જેનો અનુવાદ શ્રીયુત મોદનલાલ દશીચંદ દેસાઈ (બી. એ. એલ. એસ. બી. કાઉન્સિલ રાહાર) એમણે કાઠી પણ આર્થિક બદલા સિવાય કરી આપેલો હતો; તેમાં પણ બહુ પત્રો બોધધર અને અસરકારક હતા તેથી તેમાંના પણ ૪૬ પત્ર આમાં મથામતિ સંક્ષેપ અને સંસ્કારપૂર્વક લીધા છે. આ પ્રમાણે એકંદરે ૧૬૬ પત્રોનો ઉપયોગી સંમદ ૧૩માં ભાગમાં થયેલો છે. એ ભાગના મુખપૃષ્ઠમાં અનુવાદકગરફે આ સંસ્કરણનું નામ આપવાનું રહી ગયું છે; પણ બંને ભાગના એક જ મુખપૃષ્ઠ પર ત્રણ અનુવાદકોમાં તેમનું નામ પણ જણાવે. જનુ ત્યાંથી સમવના કમચો પત્રો અપાયા છે. પાછળથી જે કોઈ ઉપયોગી પત્ર રહી ગયેલા જણાવા, તે ઉપરે અપાઈ તેમાં સમવનો કમ જણાવેલો નથી.

આ પ્રમાણે આ મધ્ય જે જે મુજ અંગ્રેજી અને બંગાળી પુખ્તો ઉપરથી એળખે છે તે સર્વના પ્રયોજક, અનુવાદક અને પ્રકાશક સંસ્કરણેલો દર૧૧૨૧૩ ઉપકાર મળી વિરૂપમા પાદક પદુએને નેત્રજ નીલંબના પ્રેમી અને ૧૯૧૪.૨ દતિરાગી

સજ્જનોને લલામણ કરવાની કે, ભગવાન રામકૃષ્ણ પરમહંસની અલૌકિક દિવ્યતા અને તેમના પરમશિષ્ય વિવેકાનંદજીની અસામાન્ય યોગ્યતા તથા અથાગ પ્રયત્નશીલતાને પરિણામે જે સેવાપ્રેમી રામ-કૃષ્ણ મિશનની સ્થાપના થયેલી છે અને એ મિશન તરફથી કાશી, હરદ્વાર, રંગુન, મદ્રાસ અને જીજ્ઞા અનેક સ્થળોમાં જે અનેક ઇસ્પતાલો અને મઠો વગેરે લોકસેવા, સાધન-ભજન, જ્ઞાનપ્રચાર ઇત્યાદિ ના સાત્ત્વિક હેતુથી ચલાવવામાં આવે છે, તે દરેક સ્થળ ખાસ જોવાતપાસવા જેવાં અને સહાય આપવા જેવાં છે. આ સર્વ સ્થળો વિષે જોઈતી માહિતી 'પ્રેસિડેન્ટ રામકૃષ્ણ મિશન, બેલુડ-હાવરા (કલકત્તા)' એ સ્થળે લખવાથી મળશે.

સં. ૧૯૬૮ માં છપાયેલા ઉપરોક્ત “સ્વામી વિવેકાનંદના પત્રો” નામક પુસ્તક સાથે તેના સુયોગ્ય અનુવાદક શ્રી. મોહનલાલ દક્ષીચંદ દેશાઈ પોતાના નિવેદનમાં એ પત્રો વિષે લખે છે કે:-

‘તે વાંચતાં તનમાં તનમનાટ અને મનમાં અપૂર્વ જુસ્સો પ્રગટ થાય છે. ભાષા એવી પ્રોત્સાહક છે, કલ્પના એવી મનોરમ્ય અને ચિત્તાકર્ષક છે, અને આત્માનો વેગ એવો પ્રબળ અને શૌર્યાન્વિત છે કે કોઈ પણ વ્યક્તિ મંત્રમુગ્ધ થયા વગર રહે તેમ નથી. મને આ વાંચવાથી જે સ્ફુરણ થઈ, તે વિશેષ ફલિતાર્થ કરવાને અને ગુજરાતી પ્રજા જીજ્ઞા પ્રજાઓની અપેક્ષાએ ઓછી જુસ્સાવાળી હોવાથી તેની સંમુખ આ પત્રો મૂકવામાં આવે, તો તેમાં કંઈ નવો જુસ્સો પ્રગટ થશે અને નવીન જીવન રેકાર્ડે એ પ્રતીતિથી યથાશક્તિ ગુજરાતી ભાષામાં તે ભાષાંતરનું નજરાણું કર્યું છે.’

x

x

x

x

ઉપરોક્ત પુસ્તક સાથે એ અનુવાદક બંધુએ યોજેલી સ્વામી વિવેકાનંદની “સંક્ષિપ્ત જીવનરેખા” આમાં એટલા માટે નથી આપી કે વિવિધ ગ્રંથમાળાદ્વારા તેમનું વિસ્તૃત જીવનચરિત્ર નીકળી ચૂકેલું છે. આથી એ બંધુના સ્વામી વિવેકાનંદ અને તેમનાં કામે વિષેનાજ કેટલાક જાણવા જેવા વિચાર આ નીચે આપ્યા છે.

“સ્વામીજીનાં મહાન કાર્યો તપાસીએ તો તે એક ખરતા તારા સમાન હતા-જેટલા પ્રકાશમાં તેઓ બહાર આવ્યા, તેટલાજ તે આકર્ષક હતા. ૩૯-૪૦ વર્ષના ટુંક જીવનમાં સ્વામીજીએ જે ભવ્ય કાર્ય કર્યું છે, તે વૈજ્ઞાનિક જડવાદના હુમલા સામે ટકી રહી ઉત્કૃષ્ટતાના પટપર હિંદુધર્મને પુનઃ સ્થાપિત કરવાનું છે. વિવેકાનંદ તે ભારતીય પ્રજાવાદના ખરેખર પિતા છે. તેમની ઇચ્છા વર્તમાન હિંદુશ્રામને વિદેશી ક્ષણભંગુર અને જડવાદી આદર્શ તથા સંસ્કૃતિના ભગ્નકામાં આમ તેમ ભટકનારતરીકે નહિ, પણ આપણી માતાતરીકે-જગતને યોગ્ય આપનારી ધર્મમાતા તરીકે

પૂર પ્રકાશમાં વિકસિત કરવાની હતી. તેમની આસપાસ પ્રાચીન વંદિક કાલનું વાતાવરણ હતું. તથા ત્યાગ અને સેવા એ પ્રગટીય આદર્શમાં પોતાની પ્રવૃત્તિ સાદા રાખી હતી. દરેક દિવસની સમાનતા, સ્વનિર્ગતા, શાંતિ અને ઉત્સાદમાં પામાત્મમાં પામાત્મ જેવા બને, અને તેની સાથેજ ધાર્મિક અંશુનિ નવા હૃદયપ્રેરણામાં સુસ્તમાં સુસ્ત દિંદુ બને એમ તે ઇચ્છતા. દરેક દિવસની વર્તમાન હિંદના પિતા-વિવેકાનંદ માટે મર્ણાન્વિત છે."

x x x x

"તેમને જે જે આર્થત્વવાળું હતું તે નિર્દોષ સામત્વ. વિદેશી-એના મિથ્યા ભ્રમણા પ્રત્યે સંપૂર્ણ નિરસકાર રાખતા. કોઇપણ વિદેશીય વાતનો પણ લઇ બારન વિરદ દીકા કરતો, તો તેઓ તુરત તેની દીકાઓ સામે પોતાની પ્રચંડ શાંતિ વાપરી એવો સારસ પ્રત્યુત્તર આપતા કે તેની દીકા તેના મળામાંજ આવે. આરીતે તેને નિરુત્તર કરી નાખતા. આતુ' એક ઉદાદરજી લઇએ, એક અમ્મેને સ્ત્રીમરપર પુરાણ પ્રત્યે નિરસકાર દર્શાવતો પ્રશ્ન કયો, જેના ઉત્તરમાં સ્વામીજીએ એક બાણુએ દિંદુપુરાણો અને બીજી બાણુએ ખ્રિસ્તી બાઇબલ આદિને સરખાવી તેને એવો તો ખસિયાણો કરી મૂક્યો કે તે જે કોઇ ત્યાં હતું તે કદી બૂલશી નહિ અને વેદો અને ઉપનિષદોની જગતમાં કોઇ બરોબરી કરી શકે તેમ નથી એવું સ્થાપિત કર્યું. પોતાના દેશના બચાવ ખાતર પોતાનો ગમે તેવો દિલ્લાગન મિત્ર હોય પણ તેનો દયા બતાવ્યા વગર ત્યાગ કરતા."

x x x x

"તે ધાર્મિક જોસથી કહેતા હતા કે 'ભારત તો એવી ભૂમિ છે કે જે જે આત્માઓ પરમાત્મપદ પ્રત્યે જવાનો માર્ગ ઇચ્છે છે તેઓને અવસ્ય ત્યાં આવવુંજ પડશે'—આવા ભારતનું સર્વશ્વ તેમને મન પવિત્ર અને વંદ્ય હતું. ચિકાગોમાં બસાયેલ જગતમેળા વખતે જે જે દિંદો આવનો-પછી તે ગરીબ કે તબંગર, કુલીન કે અકુલીન, દિંદુ કે મુસલમાન, પારસી કે કોઈ પણ જાતનો હોય તો તેને પોતે જ્યાં ઉતરેલ હોય ત્યાં દહ જઈ તેની સારવાર અને પરોષ્યાગત અચ્છી રીતે કરાવતા અને જો તેમાં કંઈપણ ઉણપ આવતી તો તરતજ તેઓ પોતે તેઓના ધરમાથી ચાલી જતા."

x x x x

"તેમનામાં આશ્ચર્યજનક શુદ્ધિચાપદ્ય હતું. ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ પ્રતિના તે વક્તા હતા; તેમ વ્યાખ્યાનશૈલી સરળ અને બળવાળી હતી. ધણી બાપાઓમાં તેમનું નેપુણ્ય હતું. કારણકે તેમણે અંગ્રેજી બાપામાં લખાણો અને પત્રો લખ્યા છે બંગાલીબાપા માતૃબાપા હતી તેમાં કેટલાક પત્રો તથા કાળો લખ્યાં છે. પારિસના પ્રદર્શનમાં

ફ્રેન્ચભાષામાં 'લિંદુધર્મ' સંબંધે વ્યાખ્યાન આપ્યું છે, અને યુરોપના જુદાજુદા દેશોમાં પ્રવાસ કર્યો છે. વળી તેઓ સંગીતકલા પણ હતા, અને પોતાની માતૃભાષામાં (અંગાલીમાં) સુંદર કાવ્ય રચતા. વળી સારા ચિત્રકાર હતા અને વાર્તાવાપસકિત ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ પ્રતિની હતી."

x

x

x

x

"અહીં કોઇ પ્રશ્ન કરશે કે અત્યારની (ઇ. સ. ૧૯૧૨ની) રાજકીય ગળવળમાં ૧૪ કે ૧૫ વર્ષ પહેલાં અપામેલાં અને લખેલાં સ્વામીજીનાં ભાષણો તથા પત્રો વાંચવાથી લિંદન શું લાભ છે?"

"આ પ્રશ્ન ખરાબર છે. પરંતુ આનો ઉત્તર એ છે કે સ્વામીજીનાં ભાષણો ખરી રીતે માનપત્રના નામના ઉત્તરો ન હતાં, અને પત્રો કાંઇ ખાલી ખીનાવાળાં નથી. પરંતુ તે લિંદ સમીપવર્તી કાલમાં જે ભવ્ય કાર્ય બજાવવા નિર્મિત થયેલું છે તે સંબંધી આશાના વિચારશીલ સંદેશા અને પોતાના સ્વદેશબંધુપરના આશીર્વાદો છે. x x x x આ ભાષણોમાં સ્વામીજી કહે છે કે:— 'વેદ અને જ્ઞાનયોગની આ જન્મભૂમિને તદ્દન શૂન્ય ગર્ભમાં ફૂલી જવાનો અથવા તો યુરોપીય વિદ્વાનું માત્ર દેખાદેખીથી અનુકરણ કરનારીતરીકે રહેવાનો અધિકાર નથી. ભારતભૂમિ કે જે સર્વ સંસ્કૃતિઓનું પારણું છે, સર્વ ધર્મોની માતા છે તેણે જગતને ઘણી બાળતો શીખવવાની છે; અને આ સર્વ કરવા માટે પોતાની દૃષ્ટિ સમક્ષ જે ભાવના ખડી છે તે એક પણ ક્ષણ વિસાચ્યા વગર ભૂતકાળમાં ફરીવાર ગંભીરતાથી નજર નાખવાનો, વર્તમાન કાળની તપાસણી કરવાનો અને ભવિષ્યકાળને અગમચેતીથી વિચારી લેવાનો સમય હવે આવી પહોંચ્યો છે. ખીજા શબ્દોમાં કહીએ તો ભારત ભૂમિએ ખૂબ મનનપૂર્વક પોતાને ઐતિહાસિક દૃષ્ટિથી નિયમમાં લાવવાની છે."

"ઉપલા ભાષણખંડમાંથી જોઈ શકાશે કે અત્યારના સમયમાં ગતિવાળો ફેરફાર આદર્શ છે, અને તેનો જન્મ થશે એ વાત ક્યારની દેવદૂતરૂપે શ્રીરામકૃષ્ણ અને વિવેકાનંદે પોતાનાં બોધવચનોથી કહી આપી છે. વસ્તુતઃ 'અનંત વીર્યવાળી શક્તિ હવે પ્રવેશ કરવા લાગી છે.' લિંદમગજ હવે બિલકુલ એક અંધ અધઃપતન નથી, તે હવે નવીન બળોથી બળત થયું છે, અને પ્રતિબંધક સંજોગોની સામે સ્વતંત્ર રીતે આઘાત પ્રત્યાઘાત કરતાં શીખ્યું છે. x x x વિરુદ્ધ સંજોગો સામે ઝુંડો ઉપાડવાનું તેણે ગંભીરતાથી માથું લીધું છે, અને સ્વાતંત્ર્ય બતાવવા શીખ્યું છે."

x

x

x

x

x

"તેમનું (વિવેકાનંદનું) આખું જીવન ગરીબો માટે રુદન કરતું,

બળતું, જાંવાં મારતું એક વીરરસ અને કરુણારસ કાઢ્ય છે. મારા ગરીબો, હું ગરીબ, ગરીબ મારા ઈશ્વરો, એ તેમનું ચિંતન હતું. તે ગરીબોની સ્થિતિ કેમ મુશ્કેર, તે બીજા જેવા કેમ થાય, તેનાપર પડતા જીવનનો કેમ અટકે, તે માટે તેમની બધી કાર્યગત અને બીજી યોજનાઓ હતી. સમકુળ મિશનનું મધ્યબિંદુ આ ગરીબોનો ઉદ્ધાર છે. આ સંબંધે તેમના વિચારો વાંચતાં કંઈક હૃદયનાને ઠંડન આવે તેમ છે.”

x

x

x

x

“પોતાના વિચારો-પ્રતીતઓ બર લાવવા માટે તેમણે અનેક વ્યવહાર-કાર્યગત યોજનાઓ રચી છે, તેમાંની કેટલીક હજી અમલમાં મુકાઈ નથી, જ્યારે કેટલીક મુકાઈ છે અને તે હજી પણ નમુનેદાર કાર્ય કરે જાય છે. આ યોજનાનો મૂળ ઉદ્દેશ શુદ્ધ-સ્વતંત્ર વિચારો અને ધાર્મિક તત્ત્વોનો પ્રસાર કરવો તે છે, તેના બે ભાગ પાટી શકાય: (૧) લોકોમાં વાણીદારા ધર્મપ્રચાર કરવો, અને (૨) લોકોમાં કાર્યથી ધર્મપ્રચાર કરવો. પહેલા ભાગમાં પત્રો-માસિકો, ચરિત્રો છપાવી જદાર પાડવાં અને તેને માટે પ્રેસ શાખનું વગેરે. અને બીજા ભાગમાં જુદી જુદી સંસ્થાઓ અને તે માટેના મિશનરીઓ ઉપજાવવા એ વગેરેનો સમાવેશ થાય છે.”

x

x

x

x

આ સંસ્થા તરફનું સ્વામી વિવેકાનંદના સદુપદેશોનું આ છેલ્લું પુસ્તક હોવાથી તેમનાં કેટલાંક ખાસ જાણુવા જેવાં વચનો આ પુસ્તકમાંથી અને કેટલાંક બીજા ભાગોમાંથી આ પુસ્તકની છેવટે આપ્યાં છે. આશા છે કે દરેક વાંચનાર તે જરૂર વાચશે અને વિચારશે; જે પાત્ર જોઈ ઉતરે તેના પાલન માટે પોતાના તનમનધનનો અને તેટલો વધુ સદુપયોગ કરશે; તથા જેટલું પાલન જેનાથી ઓછું અને અથવા ન જને તેટલું અર્થ પોતાના દુર્જનતા-અપોઘ્નતા છે, એ વાત સમજવી-રસીકારવી-એમાં પણ તે પોતાનું, સંતાનોનું, સમાજનું, દેશનું અને ધર્મનું હિત તથા એવા રહેલા જોઈ શકશે. અત્યારે પરમાત્માએ યુજ્જ્વાળને પણ દેશહિત માટે સાદસ કરવામાં અને કપરી સહેલામાં આગળ પાડેલું હોવાથી એ તકનો લાભ જેનાથી જેટલો પણ વધુ લેવાય તેટલો લેશે, એવી આશા સાથે હું સન્નિવૃત્ત

દાર્નિક સુદી ૧૫ }
મં. ૧૮૮૭ }

નામમાત્રનો સ્વચ્છંદી સેવક
સિદ્ધુ-અખંદાનંદ

મથસ્વાકાર

૧-શ્રીદક્ષિણામૂર્તિ પ્રકાશન મંદિર-ભાવનગર, તરફથી:-

ચાલો વાંચીએ-લેખક:-ગિજુભાઈ, પૃષ્ઠ ૫૨, ૦)૮.

પાંચાલી-લેખક:-નાનાભાઈ, પૃષ્ઠ ૮૦, મૂલ્ય ૦

ખાળકાના લેખો, વિનોદ દુચકા, દુહા અને સોરઠા,
આપણે પોતે, કાવ્યસંગ્રહ, છેલ્લો પાઠ અને સંપાદકો-
નું કથન. દરેકનાં પૃષ્ઠ ૪૦, મૂલ્ય ૦)૧૧.

૨-સસ્તા સાહિત્ય મંડળ-અજમેર તરફનાં હિંદી પુસ્તકો:-

જીવનવિકાસ-લેખક:-શ્રી. મુકુટવિહારી શર્મા. કદ ૫x૭૧,
પૃષ્ઠ ૨૮૮, સાદુ પૂંકું, મૂલ્ય રૂ. ૧

સ્વર્ણવિહાર-લેખક:-શ્રીહરિકૃષ્ણ 'પ્રેમી', પૃષ્ઠ ૧૦૨, ૦૩
કિસાનો કા ખિગુલ-લેખક:-ઉદ્દતસિંહ ચૌહાન, પૃષ્ઠ ૪૮, ૦)૮

અનાસંકિતયોગ-લેખક:-મોહનદાસ ગાંધી, અનુવાદક:-કાશી
નાથ નારાયણ ત્રિવેદી, કદ ૫x૪૧, પૃષ્ઠ ૧૯૨, મૂલ્ય ૦)૮

કાંસી-લેખક:-શ્રીકૃષ્ણકુમાર મુખોપાધ્યાય, પૃષ્ઠ ૧૧૮, મૂલ્ય ૦૧

૩-ચરોતર એજ્યુકેશન સોસાયટી તરફનાં પુસ્તકો:-

રામો, ભલી ડોસી, વીર કથાઓ, ખહેન. સંપાદકો:-અંક-
શંકર ભટ્ટ અને જગનલાલ હં ૦ પંડ્યા. દરેકમાં પૃષ્ઠ ૧૬, ૦)૮

૪-ભાગ્યેદય કાર્યાલય-અમદાવાદ તરફનાં પુસ્તકો:- ભાષાંતર-
કર્તા:-જેહાલાલ દેવશંકર દવે.

વૈદ્યવિનોદ-કદ ૫x૬, પૃષ્ઠ ૭૧૨, પાકુ પૂંકું, મૂલ્ય રૂ. ૨)

શ્રીલેખન્ય રતનાવલી અને ચક્રદત્ત-કદ ૬૧x૧૦, પૃષ્ઠ
૨૪૪, પાકુ પૂંકું, મૂલ્ય ૫)

૫-ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટી તરફનાં પુસ્તકો:-

જગતનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ-લેખક:-રામપ્રસાદ કાશીપ્રસાદ
બી. એ. કદ ૫x૭૧, પૃષ્ઠ ૨૪૦, સાદુ પૂંકું રૂ. ૦૧૧

અભિનયકલા-લેખક:-નરસિંહરાવ ભોળાનાથ દિવેદીઆ.
કદ ૫x૭૧, પૃષ્ઠ ૨૩૬, સાદુ પૂંકું રૂ. ૧)

હિંદી સાહિત્યનો ઇતિહાસ-લેખક:-કિસનસિંહ ગોવિંદ-
સિંહ ચાવડા. કદ ૫x૭૧, પૃષ્ઠ ૪૦૦, સાદુ પૂંકું રૂ. ૧)

ગ્રંથ અને ગ્રંથકાર-લેખક:-દીરાલાલ ત્રિભોવનદાસ પારેખ.
કદ ૫x૪૮, પૃષ્ઠ ૨૩૬, સાદુ પૂંકું રૂ. ૧)

ગુજરાતી સાહિત્યના વધુ માર્ગસૂચક સ્તંભો-કર્તા:-
દિ. બ. કૃષ્ણલાલ મોહનલાલ ઝવેરી. કદ ૫x૭૧, પૃષ્ઠ
૩૨૪, પાકુ પૂંકું, મૂલ્ય રૂ. ૧)

પારિભાષિક કોષ (પૂર્વાર્ધ)-કર્તા:-વિશ્વનાથ મગનલાલ ભટ્ટ.
કદ ૬૧x૧૦, પૃષ્ઠ ૧૨૮, સાદુ પૂંકું, મૂલ્ય રૂ. ૧)

સારામાઠા પ્રસંગે જ્ઞાનલહાણી

પોતેજ પૂર્ણ જ્ઞાની થઈને બીજાઓને જ્ઞાન આપવું, એ તો કોઈકથીજ બને; પરંતુ મહાન જ્ઞાનીઓના જ્ઞાનોપદેશરૂપ ઉમદા પુસ્તકો તો સર્વ કોઈ બીજાઓને આપી શકે.

કોઈ કોઈ ઉદારાત્માઓ આ રીતે પણ પોતાના ધનનો થોડોઘણો સદુપયોગ કરે છેજ; પરંતુ દેશની વર્તમાન દશા તરફ જોતાં આ પ્રકાર સર્વત્ર મોટા પ્રમાણમાં ચાલુ થઈ એક ઉમદા સામાજિક રીતરૂપે બની રહેવો જોઈએ.

સારામાઠા પ્રસંગે ઉપર માત્ર થોડાક વધુ ખર્ચથી (કે થોડુંક ઘી ઓછું વાપરીને પણ) શારીરિક ખાનપાન ઉપરાંત એવા માનસિક ખોરાકની પત્રાવલિરૂપ ઉમદા પુસ્તકો પણ પ્રત્યેક મહેમાન, પડોશી, સગાં, કુટુંબી, મિત્ર, જ્ઞાતિબંધુ, આજ્ઞાણો, વિદ્યાર્થીઓ વગેરેને ભેટ અપાય તો તે તેમને માટે ગમે તેવાં મિષ્ટાન્ન અને બીજી વસ્તુઓ કરતાં ઘણાંજ વધારે ઉપકારક થાય એ ખુદલું છે.

ધૃષ્ટિ હોય તો “ અમુક પ્રસંગ અથવા વ્યક્તિના સ્મરણ-નિમિત્ત અમુક તરફથી ભેટ ” કે એવું કાંઈ મુખપૃષ્ઠપર છપાવીને, કે સ્મરણટાંપથી છાપીને અથવા હાથવડે લખીને તેવી ભેટ આપવાથી તે પ્રસંગ અથવા વ્યક્તિના સ્મરણનો હેતુ પણ સરી રહે છે.

સસ્તા સાહિત્યદ્વારા નીકળેલાં અથવા બીજાં જે પણ પોતાને પસંદ પડે તે તે લોકોપકારક પુસ્તકો પોતાને ત્યાં આવતા પ્રત્યેક નાનામોટા પ્રસંગે વહેંચીને ધનના સદુપયોગનું તેમજ જ્ઞાન જેવી સર્વોપરિ વસ્તુના પ્રચારનું શ્રેય દરેક સમજી મનુષ્યે મેળવવું ઉચિત છે.

છૂટથી ખર્ચ કરવા ઇચ્છનાર સંજ્ઞનનાં ધારે તો કોઈએક ઉપકારક પુસ્તકની ખાસ આવૃત્તિ છપાવીને પણ વહેંચી-વહેંચાવી શકે; અને મધ્યમ કે ઓછા ખર્ચ કરવાનો હોય તો પોતાને પસંદ પડે તેવા કોઈએક ઉત્તમ પુસ્તકની સામટી પ્રત ખરીદીને તેની લદાણી કરી શકે. જો એકથી વધુ જગતનાં સારાં સારાં પુસ્તકો લીધાં હોય તો ભેટ લેનારને તેમાંથી પોતાને મનગમતું પુસ્તક ઉપાડી લેવાની સગવડ પણ આપી શકાય. માત્ર પાંચ દશ રૂપિયાજ આ રસ્તે ખર્ચવા હોય તોપણ ગીતાનો ૧૮ મો અધ્યાય અથવા તો બીજી કોઈ સારી ખસે-ચારસે પુસ્તકોઓની લદાણી વહેંચી શકાય; છેવટે એકાદ રૂપિયો ખર્ચવા હોય તો તેટલાવડે પણ ધર્મગ્રંથોની અથવા બીજી અસરકારક શિખામણોના સો-બસો દસ્તાવેજી વહેંચી શકાય.

સ્વામી વિવેકાનંદ

અમના સદુપદેશ-માગ ૧૨ મો

દેવવાણી-અથવા
પ્રભુપ્રેરિત વાતો

અનુવાદક:-નાનુકલાલ નંદલાલ ચૌકસી
ધરિયાળી પેળ-વડોદરા

માતા હરિદાસીના જે બોલ

સવારના કથાપ્રસંગે થોડીક નોંધ લેવાનું જની શક્ય હતું, અને જે નોંધો હવેનાં પૃષ્ઠોમાં આપેલી છે તે એજ પ્રસંગો-એ લેવાઈ હતી. સ્વાભાવિક રીતેજ એ નોંધો કંઈક અસંબદ્ધ છે. એનું કારણ એ છે કે, ચાલતા પ્રસંગ વચ્ચે પણ ન સમજાય તે બાબત વિષે પ્રશ્ન પૂછીને તેનો ખુલાસો મેળવી લેવાની સ્વામીજીએ અમને ઉત્તેજનપૂર્વક છૂટ આપી હતી. આ ઉપરથી સમજાયે કે, પ્રસ્તુત પુસ્તકમાંની નોંધો એ નિયમિત વ્યાખ્યાનોની નોંધો જેવી સુસંબદ્ધ નથી, પણ પરિચિત ઉપદેશોનું ટુંકું ટાંચણ માત્ર છે. એ ટાંચણ દીર્ઘશિપિમાં લખી લેવાયલું હોવાથી અને તે ખાસ મારા વ્યક્તિગત ઉપયોગ માટે લખી લેવાનું રાખેલું હતું તેથી, સ્વામીજીના કથન પદ્ધતિ ઘણાં કથનોનું ટાંચણ થવાનું રહી ગયું છે. વસ્તુસ્થિતિ એવી છતાં સઘળી અપૂર્ણતાઓ સાથે પણ, એ નોંધો કિંમતી છે; અને જેઓ સ્વામીજીને જોળાળતા તથા ચાહતા હશે તેમની નજરે તો આ નોંધો સ્વામીજીનાં વચનામૃત હોવાથી સવિશેષ કિંમતી લેખાશે. સ્વામીજીની આ ઉપદેશાવલિ તેમની અન્ય ઉપદેશાવલિઓ કરતાં કાંઈ બહુ જુદી પડતી નથી, પરંતુ અમારા એ પ્રિયતમ ગુરુદેવનાં જે જે વચનામૃતો અત્યાર મુઘીમાં છપાયાં છે, તેમના કરતાં આ ઉપદેશાવલિની બહિસ નૂતન અને જોરજ પ્રકારની છે.

એક મહાન સાધુ પુરુષની, તથા તેમના સહવાસમાં ગુજરેલા અનેક સુખકર કલાકોની પ્રેમભરી યાદમાં તેઓથીના ઉપદેશામૃતની આ વાનગી હવે બહાર પ્રજાને અર્પણ કરવામાં આવે છે. જે પ્રજુજીને સ્વામીજી આટલા બધા સન્નિભાવે ચાહતા હતા અને જેનો મહિમા તેઓથીજે અવિશ્વાંતપણે અમારી આગળ ગાઈ બજાવીને પ્રસિદ્ધ કર્યો હતો, તે મહાન પ્રજુજીના આશીર્વાદ સ્વામીજીની આ દેવવાણી ઉપર ઉતરે અને આપણાં હૃદયો એવા દિવ્ય પ્રેમથી ઉલરતાં બનેા કે જે દિવ્ય પ્રેમ પ્રકટાવવાને સ્વામીજી અમને સતત આશ્રય કરતા હતા ! આમીન !

એસ. ઈ. વાંડોડો ઉર્જે હરિદાસી

નિરંતર સદીબરી રાખીને તે પોતે કેવી તત્પર રહેતી. તેનું વર્ણન એ બાઇને સ્વપુષ્પે મેં અનેક વાર સાંભળ્યું છે. સ્વામીજીનાં બધાંજ અમેરિકન પ્રકાશનો, મુદ્રણાલય માટે તૈયાર કરનાર પણજેજ બાઇ હતી. સ્વામીશ્રીને એની કાર્યક્ષમતામાં એટલો બધો વિશ્વાસ હતો કે પોતાનાં બધાં ખ્યાનોના ટાઇપ કરેલા ઉતારાઓ તેઓશ્રી બારેબાર તેજીના જ હાથમાં મૂકી દેતા, અને તેની વ્યવસ્થા તેજીને પોતાને યોગ્ય લાગે તેવી રીતે કરી લેવાનું સૂચવતા. કારણ કે પોતાના કાર્યના પરિણામ માટે તેમની બેપરવાઇ એટલી હદ સુધીની હતી-યાને તેઓશ્રી એટલા બધા નિષ્કામ વૃત્તિના હતા કે તે પોતાનાં નોંધાયલાં વચનોની પ્રત્યેક આમતેમ ઉપસક નજર દેશવી જવાને પણ જરાએ લલચાતા નહિ.

દૃઢ અને બુદ્ધિથી કસાયેલી આ અખંડ અને પ્રામાણિક સેવાના પ્રભાવથી સ્વામીજીની આ શિષ્યાનું મન, શુરુજીના મન સાથે એવું તદ્દરૂપ બની ગયું હતું કે દુઃકાદરીની મદદ વગર પણ શુરુજીનો ઉપદેશ અદ્ભુત સંપૂર્ણતા અને સચોટતાથી ઉતારી લેવાને તે સમર્થ થતી હતી. તે પોતે કહેતી હતી તેમ સ્વામીજીનો વિચારપ્રવાહ તેજીના દૃઢ્યમાં વહેતો અને સહજ રીતે નોંધપોથીનાં પાનીઆં ઉપર લખાઇ જતો. એક વાર તેજી સહસ્ત્ર દ્વિપોધાનના આવાગમમાં આવી ચઢેલાં ઢેટલાંક લાસરીઆં મુસાફરોને આ નોંધોમાંથી અમુક ભાગ વાંચી સંભળાવતી હતી. સ્વામીજી ત્યાં ચાલી રહેલા એ પ્રસંગ તરફ લક્ષ નહિ આપતાં આમતેમ ટહેલી રહ્યા હતા, અને એ આગંતુક મુસાફરો વિદાય થતાં સુધી તેઓશ્રીએ એમ ટહેલ્યાજ કયું. પણ પછી તે એકદમ એ શિષ્યા તરફ ફરીને બોલ્યા કે “મારા વિચારો અને શબ્દો આવી સંપૂર્ણ રીતે તું શી રીતે ઝીલી ચકી હોઇશ? એ એવાં આળાહ લખાયાં છે કે તે સાંભળીને મને એમજ લાગ્યું કે બહે હું મને પોતાનેજ બોલતો સાંભળતો હોઉં!” આથી વધારે પ્રશંસા અને સિક્કારસ આ સંશ્લેષ માટે શી જોઇએ? આ વાસ્તવિક ‘દેવવાણી’ જનસમાજ આગળ સ્વત્વ કરવાનું કામ પોતાને હસ્તક આવવા માટે “મદ્રાસનું રામકૃષ્ણ મિશન” પોતાનો અત્યંત સંતોષ બહેર કરે છે; અને તેની

ઉત્સાહી બકતોના હૃદયક્રમણની પાંખરીઓને પોતાની અ-
સામાન્ય ચોંચતા વડે ખીલવતા હતા. તેમની આતરફ શાંતિ-
નું આશ્રાત્ય બ્યાપી રહ્યું હતું. ધન્ય છે તે યોગક મહાઆચ-
ાર્યશ્રી જીવોને કે જેમને આવા મહાન સંતપુરુષ અને સુરહેવના
ચરણો આગળ જેસવાનો વિરલ અધિકાર પ્રાપ્ત થયો હતો.

અંકાવાત જેવી અસર ઉપજાવનારા આ મંન્યાસી કાંઈ
પોતાની સાથેના બધાઓને ત્યાં ધસી જવાનું અથવા તો
મહાત કરવાનું કામ કરતો નહોતો; પણ જો તો ત્યાં શાંત
ઋષિના બાવધી જેસતો, અને પરમશાંતિ તથા સુખાનંદના
આદેશ બીલવાને જે યોગક ઉત્સાહી શિષ્યોની સંપૂર્ણ તૈયારી
હતી તેમની આગળ, એ આદેશો તે યોગક હાથે વેરતો
હતો. આ પવિત્ર મંન્યાસીના સુખારવિંદમાંથી અત્યાં શાંત
અને મધુર વચનો એવાં તો અજ્ઞાન તિમિરનો નાશ કરનારાં
અને સુખશાંતિદાયક દત્તાં કે બધે તેજસ્વી અને રતુમટી
પૂર્વદિશાના બોળામાંથી ધસી આવતી અને અંધકારનો
નાશ કરતી તથા હસતી અને વાયુ ઢોળતી ઉવાજ હોયતો.
જો વચનામૃતમાં જો એ યોગક જીવોને શાંતિ અને આત્માસન
આપવાની શક્તિ હતી, તો તેની અંદર બધા જીવોને પણ
સુખશાંતિ આપવાની શક્તિ હોવીજ જોઈએ. એવાં એમનાં
મુક્તિદાયક વચનામૃતોને અનંતકાળના અગાધ ગર્ભમાં સુખ
ન થઈ જવા દેતાં સ્વામીજીની જે સ્નેહાળ શિષ્યાઓ સુરક્ષિત
રાખ્યાં, તેના માતા જેવા લોકવત્સલ હૃદયને અનેકાનેક
ધન્યવાદ છે ! પ્રસ્તુત અંકકારે પ્રકાશમાં આવતી સ્વામીજીની
આ “ પ્રભુવેરિત વાતો ” માને “ દેવવાણી ” માટે જગતે
માતા હરિદાસીનો યાને મિસ જોસ. એકલ વાદડોનો
ઉપકાર માનવો ઘટે છે. આ અંક કરતાં વધારે સરસ મિત્ર
અને વધારે સરસ માર્ગદર્શક અથવા સોમિયો મનુષ્યવૃત્તિ
માટે બીજો બાજો હોઈ શકે. એમાંના અમૃતનો આસ્વાદ
જે કાઈ લેશે, તે ખાત્રીપૂર્વક બાણી શકશે કે, મૃત્યુની
તેના ઉપર જરા પણ સત્તા નથી. આંતરિક પ્રકાશ અને સત્ય
સુખશાંતિને શોધી રહેલાં એવાં અત્યેક અંતિ-પુરુષ પોતા-
પોતાનાં હૃદયઠારિયો સદાને માટે નાશ કરવા માટે આ
અનિ ઉત્તમ અંકનો આશ્રય લે એ બહુ જરૂરનું છે.

પડે તો પોતાને વતન ‘માદરે-હિંદ’ પાછા ફરવાનો પણ સંકલ્પ કરી લઈ ચિકાગો છોડ્યું, અને બોસ્ટનનો રસ્તો લીધો.

પરંતુ જે ઈશ્વરનો તેઓશ્રી આટલો બધો વિશ્વાસ કરતા હતા, તે ઈશ્વરની ઇચ્છા કંઈ ઝોરજ હતી. બોસ્ટન જતાં આગગાડીમાં તેમને એક વૃદ્ધ વનિતાનો પરિચય થયો, અને પોતાની વાતચીત ઉપરથી તેના ઉપર એવો પ્રભાવ પડ્યો કે તે બાઈએ તેઓશ્રીને પોતાનું આતિથ્ય સ્વીકારવાનું આમંત્રણ કર્યું. આથી સ્વામીજી તે બાઈના અતિથિ થઈ બોસ્ટન ગયા. ત્યાં આગળ હાર્વર્ડ વિશ્વવિદ્યાલયના એક અધ્યાપકની સાથે સ્વામીજીને દોસ્તી થઈ. તેને એક દિવસે સ્વામીજીની સાથે ચાર કલાક ગાળવાનો પ્રસંગ મળતાં સ્વામીજીની અસાધારણ યોગ્યતાથી મુગ્ધ થઈને તેણે સ્વામીજીને પ્રશ્ન કર્યો કે, ચિકાગોની ધર્મ-પરિષદમાં હિંદુધર્મના પ્રતિનિધિતરીકે આપ શામાટે જતા નથી?

સ્વામીજીએ તેને પોતાની બધી અડચણો સમજાવતાં કહ્યું કે, તેમની પાસે એ કામ માટે પૂરતું દ્રવ્ય નથી, તેમ તે મહાસલા સાથે સંબંધ ધરાવતી કોઈ વ્યક્તિપરનો પરિચયપત્ર પણ તેમની પાસે નથી. એ સાંભળી અધ્યાપક મહાશયે તુરંતજ ઉત્તર વાળ્યો કે “શ્રીયુત બોની મારો દોસ્ત થાય છે, તેના પર એક પત્ર હું આપને લખી આપું છું.” એમ કહીને તત્કાળ તેણે એક પત્ર લખી કાઢ્યો, અને તેની અંદર બીજી હકીકતની સાથે આમ પણ લખ્યું કે— “મને લાગે છે કે આ અજ્ઞાત હિંદુ સંન્યાસી આપણ સઘળા પંડિતોની વિદ્વત્તાને એકઠી કરીએ તો પણ તે બધાને ટપી જાય તેવો કોઈ અદ્ભુત પંડિત છે.” એ પત્ર તથા તે અધ્યાપક મહાશયે કઢાવી આપેલી ચિકાગોની ટિકિટ લઈને સ્વામીજી પુનઃ ચિકાગોમાં આવી પહોંચ્યા, અને કંઈ પણ આનાકાની સિવાય તે મહાસલાના પ્રતિનિધિતરીકે સ્વીકારાયા.

આખરે એ ધર્મમહાસલા ખુલ્લવાનો દિવસ આવી પહોંચ્યો, અને સ્વામી વિવેકાનંદે પૌર્વાત્ય પ્રતિનિધિઓની પંક્તિમાં પોતાની બેઠક લઈ પહેલાજ દિવસની બેઠકમાં સલાના માંચડાપર વક્તાતરીકે પગ મૂક્યો. એ રીતે તેમનો ઉદ્દેશ તો સફળ થયો, કિંતુ એ સુવિશાળ શ્રોતાસમુદાય

તરફ નજર ફેરવતાંજ તેમના હૃદયમાં શેષ ઉત્પન્ન થયેલ બીજા બધા બોલનારાઓએ તો પોતપોતાનાં બાપણ તૈયાર કરી આપ્યાં હતાં; પણ સ્વામીજી પાસે એવી કશી તૈયારી નહોતી. એ છ સાત હજાર સીપુરોની મોટી મેદની સમક્ષ બોલવું કેમ અને શું? સવારના સમયમાં તો તેઓ પોતાની વારી પાછી હઠાવ્યા કરીને પ્રત્યેક વાર સભાપતિના કાનમાં કહેતા કે “હજી પણ બીજા કોઈને આગળ કરો.” બપોર પછીની બેઠકમાં પણ તેમણે એમજ કર્યાં કર્યું. પરંતુ આખરે સાંજે પાંચને શુભારે ડૉક્ટર જરોજ મહાશયે ઉઠીને તેમનેજ હવે પછીના વક્તાતરીકે બહાર કર્યા.

પ્રમુખ મહાશયની એ બહારાતે સ્વામી વિવેકાનંદની રજોરગમાં તેમના સાહસને ઉત્તેજિત કરી મૂક્યું; અને સમય આવતાં બાપણ કરવાને માટે આગળ આવી ઉભા. આવા વિશાળ શ્રોતાસમુદાય આગળ બાપણ આપવાનો તેમના હૃદયમાં આ પહેલાંજ પ્રસંગ હતો; છતાં પરિણામ નીપજ્યું વિજળીના જેવું જલદ ને અસરકારક. સાગર સમાન હજારો ઉત્સુક નરનારીઓનાં મુખપ્રત્યે દષ્ટિ કરતાંજ તેમની શક્તિ અને વાણી સંપૂર્ણ ભક્ત થઈ ગયાં, અને તેમણે તે શ્રોતા-સમુદાયને પોતાના મુમધુર કંઠે “અમેરિકાવાસી બહેનો અને બાઈઓ!” એવું સંબોધન કર્યું, અને તેમના એ પ્રથમ વ્યાખ્યાનની અસર એવી સરસ થઈ કે મહાસભાની બેઠકના ગાકોના દિવસોમાં પણ તેમના સન્માન અને લોકપ્રિયતામાં ખામી આવી નહિ. તેમની વાત બધાં ધ્યાન દઈને સાંભળતાં અને એ મીઠી મોહક વાણી સાંભળવાને ગરમીના દિવસ છતાં પણ એવાઓ ઉપદ્ર સુધી સભામંડપમાં બેસી રહેતા.

મહાસભાનું કાર્ય સમાપ્ત થતાં સ્વામીજીએ પોતાની જરૂરીઆતો માટે દ્રવ્યસંચય કરવા કાળે એક લેકચર જરોયાને વક્તૃતા મંડળી વચ્ચેથી અમેરિકાના સંયુક્ત સંસ્થાનોના પશ્ચિમભાગના વ્યાખ્યાનો કરવાનું સ્વીકાર્યું. એ કાર્યથી તેમને અનેક એવાઓનાં દિલ છતી લેવાનો સુયોગ પ્રાપ્ત થયો. પરંતુ કોઈજ વખતમાં તેમને એ કામનો કંટાળો આવ્યો અને તે કામ છેડી દીધું. અમેરિકામાં તેઓ એક ધર્માચાર્યવરીકે વ્યાખ્યા દત્તા, સાંસદિક બાબતોના મુવક્તા-

તરીકે નહિ. એટલે દ્રવ્યની દૃષ્ટિએ એ કામ બહુ લાલકાયક હોવા છતાં પણ તેઓ તેનો ત્યાગ કરી દઇને ૧૮૯૪ની શરૂઆતમાં પોતાનું પ્રકૃત કાર્ય હાથ ધરવાને ન્યુયૉર્ક આવ્યા. ચિકાગોના વસવાટ દરમિયાન જેમની સાથે તેઓ-શ્રીને મેત્રી થઇ હતી તેમની મુલાકાત તેમણે પ્રથમ લીધી. તે લોકો મુખ્યત્વે શ્રીમંતવર્ગના હોવાથી તેઓનાંજ મોટાં મકાનોમાં તેઓએ વખતોવખત વ્યાખ્યાનો આપવા માંડ્યાં, પરંતુ એથી તેમને તૃપ્તિ થઇ નહિ. તેમને લાગ્યું કે, એ લોકો-માં તેમણે જે ધર્માનુરાગ ઉત્પન્ન કર્યો છે, તે તેમની ધારણા પ્રમાણેનો નહિ. પણ ઉપરછલો અને જે ઘડીના આનંદપૂરતો હતો. આથી હવે તેમણે પોતાને માટે એક એવું અલાયદું સ્થાન શોધી કઢવાનો વિચાર કર્યો, કે જ્યાં સત્યના જિજ્ઞાસુ શ્રીમંત અને ગરીબ-સર્વ કોઈ વિતાસકોએ આવી શકે.

પ્રુકિલનની 'નીતિ સભા' આગળના તેમના એક વ્યાખ્યાન-માં તેમનો એ વિચાર યાને પોતાની મરજી પ્રમાણે ધર્મ-શિક્ષણ આપવાનો માર્ગ સુગમ થઇ ગયો. બાબત એમ બની કે, એ સભાના પ્રમુખ ડૉક્ટર લુઇસ જી. જેન્સને આ તરુણ હિંદુ સંન્યાસીની વક્તૃતા સાંભળવાનો પ્રસંગ મળતાં તેઓ તેમની શક્તિઓ અને અમો પશ્ચિમગોલાર્ધવાસીઓ સમક્ષની તેમની ઉપદેશવાણીથી એટલા બધા મંત્રમુગ્ધ બની ગયા, કે તેમણે સદરહુ સભા સમક્ષ એક ભાષણ આપવાને સ્વામીજીને નોતર્યા. ઇ. સ. ૧૮૯૮ના છેલ્લા દિવસે પ્રુકિલનનું નીતિ સભાનું મકાન જે 'પાઉચ પ્રાસાદ' તે અમેરિકાનું લોકારણ્ય બની ગયું. 'હિંદુ ધર્મ' એ વ્યાખ્યાનનો વિષય હતો. સ્વામીજીએ લાંબી કફની અને ફેંટાથી સજ્જ થઇને જ્યારે પોતાની માતૃભૂમિના પ્રાચીન ધર્મનું વિવેચન કરવા માંડ્યું, ત્યારે લોકોનો ઉત્સાહ એટલો બધો જાગી ઉઠ્યો કે વ્યાખ્યાનને અંતે એ લોકોએ તેમને પ્રુકિલનમાં રહી નિયમિત વર્ગ ચલાવવા માટે ખૂબ આગ્રહ કર્યો. સ્વામીજી-એ એ બાબતની સંમતિ આપી. એટલે 'પાઉચ પ્રાસાદ' માં તેમજ અન્ય સ્થળોએ કેટલાક નિયમિત વર્ગો ચોળયા, તેમ સર્વસાધારણ માટે કેટલાંક વ્યાખ્યાનો પણ થયાં.

પ્રુકિલનમાં જેમણે સ્વામીજીનાં વ્યાખ્યાનનો સ્વાદ ચાખ્યો.

હતો તેમાંનાં કેટલાંક જણે તો શુદ્ધિવ્રતની વ્યાખ્યાનમાળાની અગામિયતાં તેઓશ્રીની પૂજા ન્યુયૉર્કના જે સ્થાનમાં તેઓશ્રી રહેતા હતા ત્યાં તેજ ઘડીએ ઉપડી જવા માંડ્યું. ન્યુયૉર્કમાં સ્વામીજી એક મકાનને બીજે દાંહેને એક સામાન્ય ઓરડીમાં રહેતા હતા. ત્યાંના વર્ગમાં આવનારા જિજ્ઞાસુઓની સંખ્યા અપાટણપદ એટલી વધી ગઈ, કે તેમને બેસવા માટે ત્યાંનાં ખુરશીબાંકડા અપૂરતાં થઈ પડ્યાં; અને કેટલાક શ્રોતાઓ પેટીઓ પર, કેટલાક ખૂણામાંની ચોટડી પર, તો કેટલાકે ભોંયપર બેસવા લાગ્યા. સ્વામીજી પણ ભોંયપર તેમની સ્વદેશી ઢળઘી આસન જમાવીને આગ્રહી શિષ્યોને વેદાન્તાનાં મહાન સત્યોનું શિક્ષણ આપતા હતા.

આટલે દિવસે હવે તેમને સમજાયું કે, પોતાના શુરુદેવ શ્રીરામકૃષ્ણ પરમહંસનાં સર્વ ધર્મની સત્યતા તથા મૌલિક એકતાનું પ્રતિપાદન કરનારાં ઉપદેશવચનોનો પાઠ્યાત્મ જગતમાં પ્રચાર કરવાની તેમને જે અભિલાષા હતી, તે મહાકાર્યમાં તેમણે કેટલીક પ્રગતિ સાધી હતી. તેમના વર્ગની સંખ્યા તો એટલી જલદી વધી ગઈ કે મેડાપરના નાના ખંડમાં બધાનો સમાવેશ થયો અસંભવિત થયો. આથી ભોંયતળિયાનાં જે મોટાં દિવાલખાનાં બાહે રાખવામાં આવ્યાં એ કેદારે સ્વામીજીએ તે મોસમના અંતપર્યંત ધર્મશિક્ષણના વર્ગો ચલાવ્યા. એ શિક્ષણ સૌ કેાઇને માટે મફત હતું. તેઓશ્રીનો આવશ્યક ખર્ચ, અનાયાસે જે કંઈ આવી મળે તેથી ચલવવો પડતો. પરંતુ એ રીતે ઘરબાડું તથા સ્વામીજીના પોતાના જ્ઞાનપાનાદિનો ખર્ચ પૂરો નહિ પડવાથી વર્ગ ત્યાંથી ઉઠાવી લેવાનો પ્રયત્ન આવ્યો. એ પ્રસંગે સ્વામીજીએ બહિર કયું કે, હવેથી પોતે સર્વસાધારણ સમક્ષ ઐહિક વિષયોપર કેટલાંક નિયમિત વ્યાખ્યાનો આપવાનો કમ રાખશે. એ ઐહિક વ્યાખ્યાનો માટે ફ્રી લેવામાં તેમને ધર્મનો કંઈ બાધ નડતો નહોતો. એ રીતે દ્રવ્યનો સંકેત ટાળીને તેમણે ધર્મનો વર્ગ પણ ચાલુ રાખ્યો. તેમણે સમજાવી દીધું કે, અમેા હિંદુઓની દૃષ્ટિએ તદ્દન મફત-વિના મૂલ્યે-ધાર્મિક ઉપદેશ આપવાથીજ ધર્મશુદ્ધિનું કર્તવ્ય સમાપ્ત થતું નથી; પણ એ કાર્ય કરવામા અન્નપ્રસ્થાદિકનો પ્રબલ

પણ બીજી કોઈ રીતે કરી લેવો પડે છે. ગ્રામીનકાળમાં તો ભારતવર્ષમાં એવી પણ પ્રણાલિકા હતી કે, ગુરુઓજ શિષ્યોનાં ખાનપાન અને રહેવાકરવાની વ્યવસ્થા કરી લેતા.

એમ કરતાં કરતાં કેટલાક શિષ્યો તો સ્વામીજીના ઉપદેશામૃતથી એટલા બધા મુગ્ધ બની ગયા કે, ગ્રીષ્મઋતુમાં પણ સ્વામીજીના ઉપદેશામૃતનો લાભ મળવાની તેમણે આતુર ઇચ્છા બહાર કરી; પરંતુ સ્વામીજી આ એકજ ઋતુમાં થયેલા પરિશ્રમથી એટલા થાકી ગયા હતા કે ગ્રીષ્મઋતુમાં ફરી એવી જાતનો પરિશ્રમ ઉઠાવવાની તેમની મરજી નહોતી. વળી વર્ષના એ ભાગમાં અનેક શિષ્યો શહેરમાં રહેતાં નહોતાં. પરંતુ એ પ્રશ્નનો ઉકેલ આપોઆપ થઈ ગયો. સેન્ટ લોરેન્સ નદીની વચ્ચે આવેલા ‘સહસ્ર દ્વીપોદ્યાન’ નામના એક મોટા ખેટ પર અમારામાંની એકનો નાનો ખંગલો હતો. તેણે એ ખંગલો સ્વામીજી ઉપરાંત અમો જેટલાં સમાઈ શકીએ તેટલાંને માટે સોંપવાની દરખાસ્ત કરી. એ ગોઠવણ સ્વામીજીને ગમી; અને તેઓશ્રીએ ‘મેઈન કેમ્પ’ નામના એક સ્થળે પોતાના એક મિત્રને મળી આવ્યા પછી અમારી સાથે ત્યાં આવવાનું કબૂલ કર્યું.

મિસ ડાચાર નામની એક શિષ્યા આ ખંગલાની માલીક હતી. તેને લાગ્યું કે, એ ખંગલો જેવો બીજો એક અલાયદો ખંગલો પણ નિર્માણ કરવાની જરૂર છે, કે જ્યાં કેવળ પવિત્ર લાવજ અહિંનિશ ધિરાજ્યા કરે. અને એ વિચારની સાથેજ તેણીએ પોતાના ગુરુજી પ્રત્યેના લક્ષ્મીલાવતરીકે અસલ ખંગલાના જેટલોજ લાંબો ચોડો એક નવીન ખંગલો બંધાવી આપ્યો. એ ખંગલો એક ઉચ્ચ ભૂમિ પર અતિ રમણીય સ્થાનમાં આવેલો હોઈને સુરમ્ય નદીપટ તથા સુપ્રસિદ્ધ સહસ્રદ્વીપના અનેક ભાગો એ ખંગલામાં જોઈ શકાતા હતા. દૂર પર ક્લેટન ગ્રામ થોડું થોડું નજરે આવતું હતું, અને ઉત્તરે છેક નજીકમાં આવેલો વિશાળ કેનેડાનો કિનારો હતો. નદીનો કેટલોક જળભાગ એક નાના તળાવની પેઠે ખંગલાની પછવાડેના ભાગમાં આવી રહ્યો હતો. ખંગલો સાથેજ બાઈબલના શબ્દોમાં કહીએ તો “એક પહાડ પર નિર્માણ થયેલો” હતો, અને પ્રચંડ પ્રચંડ શિલાઓ

તેની ચોતરફ આમતેમ પડેલી હતી. નવો જાંધેલો ભાગ ટેકરીના ખૂણ ઢાળાવના સ્થાન પર આવેલો હોઈ તે મકાન જાણે એક મોટી દીવાદાંડી જેવું દીસતું હતું. અમારો ધર્મ એ જાંગલોની વિશાળ ચાલીમાં બેસતો હતો, અને ત્યાંજ અનેક કલાક સુધી સ્વામીજી અમને એક સુપરિચિત મિત્રની માફક પોતાના ઉપદેશામૃતનું પાન કરાવતા હતા. એના ઉપરનો ભાગ માને ત્રીજા મજલાની ચાલી કેવળ સ્વામીજીના જ ઉપયોગ માટે નહીં થયેલી હતી. ત્યાં તેઓશ્રી કોઈ પણ જાતના ખર્ચેલ વગર રહી શકે તેટલા માટે મિસ ડાથારે બહાર એક અલ્પાયદો છતો કરાવી આપ્યો હતો. એ છતને ધર્મને વચલા માળના દિવાનખાનામાં આવવાનો એક દરવાજો હતો.

આ ત્રીજા માળની ચાલીમાં સ્વામીશ્રીનો સાંજનો કથાકેમ ચાલતો હતો. આચાર્યદેવ તેઓશ્રીના નિવાસખંડના બારણા પાસે આમૃત જમાવીને કથાવાર્તા કરતા હતા. અમે પણ સંધ્યાના જાંખા પ્રકાશમાં શાંતિપૂર્વક તેમના સુખેથી ઝરતા જ્ઞાનામૃતનું ધ્યાનપૂર્વક પાન કરતાં હતાં. એ સ્થાન ખરેખરાત એક પુણ્યનિકેતન બન્યું હતું. અમારા ધર્મ નીચે જાણે લીલાં છત્ર ખાંદડાંવાળાં જાડોનાં મસ્તકો એક લીલા સાગરની માફક ટોલી રહેતાં હતાં. કારણકે અમારા એ મકાનની ચોતરફ ગાઢ અરણ્ય પથરાયલું હતું. એ મોટા ગામનું એકે મકાન ત્યાંથી જણાતું નહોતું. તેથી અમે જાણે વસ્તીથી ઘણા ગાઉને છેટે કોઈ ગાઢ અરણ્યમાં વસતા હોઈએ એવું લાગતું હતું. વૃક્ષરાજીથી ઘેરેક ફર વિશાલ સેન્ટ હોરેન્સ નદીનો પટ પથરાયેલો હતો, અને તેના વક્ષસ્થળ પર ગાળે ગાળે બેટના સમુદાય આવેલા હતા. તેમાંના કેટલાક તો તેમના પર આવેલાં ઉપાદારગૃહો (હોટેલો) અને લોજનાલયોના પ્રકાશિત દીવાઓથી પ્રકાશતાં હતાં. એ બધું દૃશ્ય અમારા મકાનથી એટલે જાણે છેટે આવેલું હતું કે તે સાચા કરતાં ચિત્રામણ જેવું વધારે લાગતું હતું. અમારા એ અંકાંતવાસમાં જનકોલાહલ જરાયે પ્રવેશ કરી શકતો નહોતો. માત્ર દીટપતંગોનો અરફૂટ અવાજ, પક્ષીઓનો મધુરો કલરવ અથવા તો પવનના સંચારથી ઉફસાતો ખાંદડાંઓનો મૃદુ મર્મર ધ્વનિ જ અમારા કાન પર વ્યવર્તીતો. દૃષ્ટિમર્યાદાનો કેટલોક ભાગ

શીતળ ચંદ્રકિરણોથી પ્રકાશમાન થતો અને નીચે પથરાયેલી નદીના શાન્ત જલરૂપી અરીસામાં ચંદ્રતું મનોહર પ્રતિબિંબ નજરે પડતું. એવા એ ગાંધર્વલોકની અંદર અમે આચાર્ય-દેવની સાથે રહી સાત અઠવાડીયાં દિવ્ય આનંદપૂર્વક તેઓશ્રીના અતીન્દ્રિય અનુભવોયુક્ત અપૂર્વ વચનામૃતોતું પાન કરવામાં ગાળ્યાં. અમે ત્યારે જગતને સાવ ભૂલી ગયાં હતાં, તેમ જગતને અમારું પણ વિસ્મરણ થઈ ગયું હતું. એ વખતે દરરોજ સાયંકાળના લોજન પછી અમે બધાંયે ઉપરના છતમાં કિંવા ચાલીના ભાગમાં ગોઠવાઈ જઈ આચાર્યશ્રીના આવવાની રાહ જોતાં શાંતિથી બેસતાં. અમારે વધુ વખત રાહ જોવી પડતી નહિ. કારણ કે અમે સઘળાં આવી પહોંચીએ ન પહોંચીએ એટલામાં તો સ્વામીજીનું ઠાર ખુલતું અને તેઓશ્રી ધીમે પગલે બહાર ચાલીમાં આવીને પોતાના નિયત આસને વિરાજમાન થતા. તેઓશ્રી દરરોજ બે કલાક અને ઘણી વાર તો તેથી પણ વધુ અમારી સાથેના વાર્તાલાપમાં ગાળતા. એક અપૂર્વ રાત્રિએ પૂનેમના દિવસે તો કથા કહેતાં કહેતાં છેક ચંદ્રાસ્ત થઈ ગયો ત્યાં સુધી એ લાંબો સમય ક્યાં ગયો તેની અમને પણ ખબર રહી નહિ, તેમ સ્વામીજીને પણ ખબર રહી નહિ.

એ સઘળો વાર્તાલાપ અને સંવાદ લખી કાઢવાનું કામ અશક્ય નહોતું. કેમકે એ બધો દિવ્ય પ્રસંગ શ્રોતાવર્ગના હૃદયમાં એવો કેતરાઈ રહ્યો છે કે તે અમારામાંનું કોઈ પણ ભૂલી શકે તેમ નથી. સ્વામીશ્રી એ પ્રસંગે પોતાના હૃદયનાં કમાર સાવ ખોલી દેતા હતા. ધર્માનુભવ પ્રાપ્ત કરવામાં તેમને જે જે અંતરાયો અને વિઘ્નો ઓળંગવાં પડ્યાં હતાં, તે બધાંજ બધે અમે જોઈ રહ્યાં હતાં. તેઓશ્રીના ગુરુદેવજ બાળે તેમના સુખવડે અમારી આનંદ ઉપદેશામૃત વહેવડાવી રહ્યા હતા; અમારા સઘળા સંશયો ટાળતા હતા; અમારા સઘળા પ્રશ્નોના ઉત્તર આપતા હતા અને અમારા સકળ ભયનું નિવરણ કરતા હતા. ઘણી વાર તો સ્વામીજી બોલે અમારી હૃદયની વિચરી જતા અને અમારે અમારો દમ કુદી નાખે. અને તેમના બલથી કે અમારા શ્રદ્ધાસના સ્વજનથી રોમે તેમની શાંતિને બંધ થાય અને તેમના

વિચારપ્રવાહમાં ખસેલ પહોંચે. પછી તેઓથી પોતાના આસન-
પરથી ઉઠીને આસીના સાંકડા માર્ગમાં ટહેલતાં ટહેલતાં પણ
વાણીપ્રવાહ અખંડપણે વહેવડાવ્યે જતા. એવે પ્રસંગે
તેઓથી એવી તો ઠેમજ પ્રકૃતિના બની જતા, તથા બધાંનો
મનોભાવ જોટલો બધો આકર્ષતા કે કહેવાની વાત નહિ.
તેઓથીના ગુરુદેવ જેવી રીતે પોતાના શિષ્યોને ઉપદેશ આપતા
હતા, તેવી રીતે તેઓથી પણ અંતર્યામી સાથે તદ્દાકાર
સાધીને ઉપદેશવાણી જોથયે જતા અને શિષ્યો સાંભળ્યે જતા.

સ્વામી વિવેકાનંદ જેવા મહાપુરુષના સહવાસમાં
રહેવું, એટલે ઉચ્ચથી ઉચ્ચ કોટિના અનુભવ એક પછી એક
પ્રાપ્ત થયે જવા. પ્રાતઃકાળથી તે ઠંઠ રાત્ર સુધી બસ એકજ
ભાવ પ્રવર્તી રહેતો-અમે જાણે એક ઘનિષ્ઠ ધર્મભાવના રાજ્ય-
માં વસતા ન હોઈએ ! એમ લાગ્યા કરતું હતું. સ્વામીજી
વધમાં કોઈ કોઈ વાર બાળકની પેઠે રમતિયાગ અને કૌતુક-
પ્રિય બની જવા છતાં, તથા ઉદ્વેગસપૂર્વક પરિહાસ કરવા છતાં
અને પ્રશ્નોના જટપટ જવાબો આપ્યે જતા હોય છતાં પોતાના
જીવનનો મૂળમંત્ર જરા પણ ભૂલતા નહિ. પ્રત્યેક ચીજપરથી
તેમને કંઈ ને કંઈ કહેવાનો અથવા દર્શાવ આપવાનો વિષય
મળી રહેતો. એક દાણે તેઓ અમને કૌતુકજનક હિંદુ પૌરા-
ણિક કથારસમાં તરબોળ કરતા તો બીજી દાણે ગંભીર તત્ત્વ-
જ્ઞાનના સાગરમાં ટુબકી મરાવતા પૌરાણિક કથાઓના તો
સ્વામીજી એક અગાધ જાંટાર હતા; અને ખરૂં પૂછાવો તો એ
પ્રાચીન આર્યજાતિના જેવી અસામાન્ય પૌરાણિક ગાથાઓ
બીજી કોઈ પણ જાતિના એટલા બધા પ્રમાણમાં પ્રચલિત નથી.
એ કથાઓ સંજગાવતાં તેઓથી પણ આનંદમંજ થતા અને
અમને પણ તે સાંભળવામાં પૂજ રસ પડતો, કેમકે એ કથાઓ
કહેવાની સાથે સ.ચે તેઓ, તેમા સમાયેલા સત્યતું રિત્તર્યંત
દર્શાવે તેનાથી અસામાન્ય અધ્યાત્મિક ઉપદેશ એવી તો
સરલ રીતે તારવી ક.હતા કે તે ભૂલી ચકાચજ નહિ. અન્ય
કે.ઈ જ અવાજ જિજ્ઞસુ મ છગેને આજ પ્રતિજ્ઞાવાળા આચાર્ય-
ને ગુણે સર્વોત્તમ જન પ મવ.નો આવે. અસામાન્ય મુદોજ
મ.મ થવે. હરે કે કેમ તેને કહેલ છે.

અ.કે.વંની વાત છે કે, કહેવાથીવન્યાયે, બરાબર

બારજ નરનારીઓએ સ્વામીજીની સાથે “મહાસદ્વીપોદ્યાન”માં પ્રસ્થાન કર્યું હતું, અને તેઓશ્રીએ અમને બાર જણાંને સ્વમુખે કહ્યું હતું કે “તમને મેં મારા સ્વાભાવિક શિષ્યોતરીકે સ્વીકાર્યા છે.” અને એમ હોવાથીજ તેઓશ્રી આ પ્રમાણે રાતદહાડો ધ્રમ વેડીને પોતાની પાસે જે કંઈ શ્રેષ્ઠ વસ્તુ હતી તે તમામનું ઉપદેશદ્વારા અમને દાન કરતા હતા. એ બાર જણાં એકી વખતે સાથે હાજર નહોતાં રહ્યાં. વધારેમાં વધારે દશથી અધિક એકી વખતે હાજર કરી નહોતાં. અમારામાંના એ જણ પાછળથી એ “મહાસદ્વીપોદ્યાન”માંજ સંન્યાસ-રીત્યા લઈને સંન્યાસી થયા હતા. બીજી વ્યક્તિની સંન્યાસ-રીત્યા વખતે અમારામાંનાં પાંચ જણને પ્રસન્નચર્ચાવતની દીક્ષા પણ અપાઈ હતી, તથા બાકીનાં કેટલાંક જણે પાછળથી ન્યુયૉર્ક શહેરમાં સ્વામીજીનાં બીજાં કેટલાંક તટસ્થ શિષ્યો-ની સાથે એકસામટી દીક્ષા લીધી હતી.

‘મહાસદ્વીપોદ્યાન’ જતાં નક્કી કર્યું હતું કે, અમે પરસ્પર હબીનબીને એકવ નામ કરીશું; તે મુજબ પ્રત્યેક જણ મહાકાર્યમાં પોતપોતાની દુરજ સર્વાંશે બળવંતું. અને તેથી અમારા આવાસની શાંતિનાં કદી પણ હરકત પડેંચતી નહિ. સ્વામીજી પોતે એક પાકા પાકશાસ્ત્રી હોઈ કેટલીક વાર તેઓ પોતે પણ અમે સર્વને આટલે સ્વાદિષ્ટ વાનીઓ તૈયાર કરતા હતા. તેઓશ્રીના ગુરુદેવના કેવળ પછી તેઓ તેમના તન્મજ ગુરુજીએનું સંવાદન કરી તેમને એક સ્વંય તેમણે નિર્માણ કર્યો, અને ગુરુદેવને દત્તે શરૂ થયેલા તેમને અભ્યાસ મુજબ કરાવતો. હવે તેમણે ઉપરી લીધે, ત્યારે જો ગુરુજીજીની સેવા કરે તો તેનું કામ પણ તેઓશ્રી શીખ્યા હતા.

દરેક સ્વતંત્ર પદે નમાં અમના સૌનું નિયત કાર્ય આટલું જ હતું—અને જાણી વાર તે તે પદેલાં પદોને કાંઈ વિરત્ય નહાં અમને મર્મ પ્રસન્નતા હતો. ત્યાં અમને મેળા કરીને સ્વામીજી અમને શિક્ષણ આપવાની મહેનત કરતા હતા. દરેક તેઓએ કે જે કોઈ વિદિષ્ટ નિયત નક્કી કરી તે ઉપર ઉપદેશ આપતા હતા. અમર તે શ્રીમદ્ બ્રહ્મસૂત્રના દરેક પદને અમને સમજાવવા મોકલે કે જે કોઈ કામને કરે તે ઉપર વિવિધ દેખા. એ દેખા

સૂત્રમાં નિરૂપણ થએલાં મદાસત્યો જને તેટલા મોટા અક્ષરોમાં ગુંથાયેલાં છે. તેમાં ક્ષર્તા કે ક્રિયાપદ જેવું કંઈજ નહીં, અને સૂત્રકારો પ્રત્યેક બીજાની રીતે રચના પરિત્યાગ કરવાને એટલા બધા આશ્ચર્ય દેખાડે છે કે હિંદુઓમાં એક દહાણી ચાલી આવી છે કે, સૂત્રકાર પોતાના એકાદા પુત્રનો ત્યાગ કરવાને તૈયાર થાય, પણ પોતાના સૂત્રમાં એક પણ વધારાનો અક્ષર નાખવાને તૈયાર થાય નહિ.

અત્યંત યોગ્ય અક્ષર અને અરૂપદ અર્થવાર્તા એ વેદાન્તનાં સૂત્રોમાં મગજમારી કરવાથી જુદા જુદા અર્થો નીકળવાનો પૂરતો અવકાશ છે; અને તેથી શંકર, રામાનુજ અને મધ્વ, એ ત્રણ મોટા સમર્થ આર્ય તત્ત્વજ્ઞાનીઓએ એ સૂત્રોપર પોતપોતાનાં વિસ્તૃત ભાષ્યો લખ્યાં છે. પ્રાતઃકાળના વર્ગમાં સ્વામીજી પહેલપહેલાં તો આ ભાષ્યોમાંથી એકને ઉપાદી તેના પર એવું સરસ વિવેચન કરતા અને દેખાડી આપતા કે, પ્રત્યેક ભાષ્યકાર પોતાના મતને અનુસરતો સૂત્રોનો અર્થ મારી મચીને પણ કરવા ચૂક્યા નથી.

એટલા માટેજ વર્ગમાં કેઈ દહાડો મધ્વાચાર્યના શુદ્ધ દ્વૈતવાદ પર તો કેઈ દહાડો રામાનુજચાર્યના વિશિષ્ટાદ્વૈતવાદ પર વિવેચન ચાલતું. શ્રીશંકરાચાર્યના અદ્વૈતવાદનીજ સૌ કરતાં વધારે બાર વિવેચના થતી; તથાપિ શંકરના ભાષ્યમાં અત્યંત ગહન અને સૂક્ષ્મ વિચાર આવતા હોવાથી તે સહેજે સમજી શકાતું નહિ, તેથી ચિંધ્યોના મનપર રામાનુજચાર્યના ભાષ્યનીજ છેવટ લગી અક્ષર કાયમ રહેતી.

કેઈ કેઈ વાર સ્વામીજી નારહતું ભક્તિસૂત્ર લઈને તેની વિવેચના કરતા. એ સૂત્રમાં ઈશ્વરભક્તિની સંક્ષિપ્ત આલોચના કરાયેલી છે, અને તેનો અભ્યાસ કરવાથી ખાતરી થાય છે કે, હિંદુઓનો સાચો ને સર્વવ્યાપી આદર્શ, ઈશ્વરપ્રેમ હોઈને એ પ્રેમજ સાધકના મનમાંથી બીજા બધા વિચારો દૂર કરી દઈને તેને એક અપૂર્વ આનંદોદયમાં નિમગ્ન કરી દે છે. ઈશ્વરની સાથે તાદાત્મ્ય સાધવાનો સૌથી શ્રેષ્ઠ ઉપાય હિંદુઓના મત મુજબ તો એક ભક્તિજ છે. એ ઉપાય ભક્તજનોને સ્વભાવથીજ પ્રિય લાગે છે. ઈશ્વરને-કેવળ એનેજ-ચાહવો યાને એનાજ ઉપરજ પ્રેમભાવ રાખવો એનુંજ નામ ભક્તિ.

એવો અસાધારણ કાળુ હતો કે તેઓ શ્રોતાઓને મંત્ર-
મુગ્ધ કરી દેતા. વળી તેઓ જે વાણી ઓચરતા તે એવા
ભાવથી ઓચરતા કે તેમ કરવાનો જાણે તેમને પરવાનોજ
મળ્યો હોય ! પોતાના વક્તવ્ય વિષયનાં સમર્થનમાં તેઓશ્રી
જે યુક્તિઓ આગળ ધરતા, તે કદાપિ ન્યાયવિરુદ્ધ હોતી
નહિ. તેથી તે યુક્તિઓ તેમના કથનની સત્યતાપર શ્રોતા-
ઓનો દૃઢ વિશ્વાસ ઝેસાડી દેતી. વળી વ્યાખ્યાનના ઉત્તમ-
માં ઉત્તમ ભાગપર પણ તેઓ કદાપિ એવા આવેશમાં
આવી જતા નહિ, કે જે સત્ય લોકોનાં મનપર ઠસાવવા-
ની તેમની ધારણા હોય તે મૂળ સત્યની વાત બાબુએ
રહી જાય. અર્થાત્ રસની જમાવટની હથોટી સાથે વક્તૃત્વ-
કળાપર પણ તેમનો કાળુ એવો અદ્ભુત હતો કે તેમનું
વ્યાખ્યાન હમેશાં સચોટ અને મુદાસર થતું.

પોતાના વિરોધી ધર્મમતો તથા તાર્ત્વિક સિદ્ધાંતો પર
તેઓ નીડરપણે હુમલો કરતા હતા; પરંતુ તેમનું હૃદય એવું
ઉદાર ન હતું કે તેઓ લોકોની દુર્બળતાઓ અને દોષો તરફ
જરાયે લક્ષ ન આપતાં સમગ્ર જગતને પોતાની છાતી સરસું
આંખી શકે તેવા હતા. અર્થાત્ તેઓશ્રી લોકોના અત્યા-
ચાર અને અસહ્યવહાર સહન કરતા થકા તેમને ક્ષમા
આપવામાં કદાપિ પાછા પડે તેવા નહોતા. સાચેજ,
પાછળથી મારો તેઓશ્રીની સાથે ગાઢ સંબંધ બંધાતાં
હું જોઈ શકી કે, તેઓશ્રી મનુષ્યશક્તિની છેવટમાં છેવટ-
ની હદ સુધી ખરેખર ક્ષમાશીલ હતા. અહા ! કેવા અ-
પરિસીમ પ્રેમ અને ધૈર્યની સાથે તેઓ પોતાની સમક્ષ
આવેલા લોકોને તેમની પોતપોતાની દુર્બળતા અને આડી-
અવળી પ્રવૃત્તિઓમાંથી છોડાવી, તથા તેમના ‘મિથ્યા અહ’ના
ક્ષેત્રમાંથી પસાર કરાવી કૃત્વિરપ્રાપ્તિના માર્ગપર ચઢાવી દેતા !
ઈર્ષ્યા કે અદેખાઈનું તો તેમનામાં નામ સરખું નહોતું.
કોઈ આવીને જો તેમને ગાળો દેતું, તો તેઓ ગંભીર ચર્મ
જતા અને ‘શિવ ! શિવ !’ બોલતાં તેમની મુખશ્રી જગદ્રી
હોતી. અને કહેતા કે “ અહા ! શ્રી પ્રિયતમ પ્રભુની વાણી ! ”
એવા અસહ્યવહારથી તેઓશ્રીને આહવાર કોઈ વ્યક્તિ જે
સુરસાચી ઉપકેરણ હતી તે તેને તેઓશ્રી પૂછતા કે “ જે

કોઈ નિંદા તથા સ્તુતિના કરનાર જાનેને એકરૂપ જાણે છે,
તેને પછી સ્તુતિનિંદા સાથે લાગે વળગેજ શું ?”

કેટલાંક વર્ષો સુધી મને તેઓથીના ગાઢ સહવાસમાં રહેવાનું સૌભાગ્ય પ્રાપ્ત થયું હતું. તેમાં એક પણ દિવસ મને તેમના ચારિત્રમાં એકાદ રાધ પણ જણાયો નથી. કુદ્ર માનવી દુર્ગંજતઓ માટે તેમના અંતરમાં અવકાશજ નહોતો. હા, વિવેકાનંદજીની અંદર જો કોઈ દોષ હોય તો તે ખરેખરા ઉદારતાનો દોષ હતો. આટલા ઝઘા મહાન હોવા છતાં તેઓથી એક બાળકના જેટલા સરળ હતા. શ્રીમંત અને સંભાવિત સીપુરુષોની સાથે જેવા ભાવ અને પ્રેમથી તેઓ હજતા મળતા, તેવાજ ભાવ અને ઉમળકાથી દરિદ્ર અને પતિત લોકો સાથે પણ તેઓથી હળી મળી શકતા.

રિટ્રોઈટમાંના પોતાના વસવાટ દરમિયાન તેઓશ્રીએ
મિથિગાનના માણ ગવર્નરની વિધવા બાતુ જોન જે. બેગલી-
નું આતિથ્ય સ્વીકાર્યું હતું. જે બાતુના જેવી ઉચ્ચ શિક્ષણ
અને સંસ્કારવાળી સ્ત્રી અતિ વિરલ હોય છે. તેણીનો
ધર્મભાવ અસાધારણ હતો. તેણીએ પોતે મને કહ્યું છે કે,
સ્વામીજી જેટલા દિવસ (આશરે એક મહિનો) તેને ત્યાં
અતિથિતરીકે રહ્યા હતા તે દરમિયાન તેઓશ્રીની કથાવાર્તા-
માં કે આચારવિચારમાં ઉત્તમ વ્યવહાર સિવાય અન્ય
કશુંજ એક ક્ષણ માટે પણ જોવામાં આવ્યું નથી; એટલુંજ
નહિ, પણ તેમની હાજરીથી ઘર બધું જાણે ‘અખંડ મંગળ
પ્રવાહ’થી ઉભરાઈ જતું લાગતું મિસિસ બેગલીનું ઘર
ઉદયા પછી સ્વામીજી એક પખવાડીકે આનંદભરે ટોમસ
હબ્સ પામરના અભિથિ થયે હતા એ શ્રીયુગ પામર
‘અખિલ જગત નહ મેળાના x અધ્યક્ષ હતા તે પહેલાં
તેઓ સંપત્તિના સુખના સંસ્થાને નહિનાં એવની તર્કે પણ
સહી આવ્યા હતા. તથા સુખના સંસ્થાનેનાં મહાસભાના
સભાસભા પણ હતા એ નૃદય અવરૂ પણ અપિત હૈય
તેમનું વય એટલું ઉંચું હતું છે

$\frac{d}{dt} \left(\frac{1}{2} m v^2 + U(r) \right) = 0$

પ્રાપ્ત થયું તે દરમિયાન તેઓમાં આદર્શ તેમજ આચરણમાં ઉચ્ચતમ ભાવ સિવાય કંઈ પણ મને જણાયું નથી.

આહા ! સ્વામીજીએ કેનો પ્રેમ આકર્ષ્યો નથી ! એક મનુષ્ય તેમના જેટલું નિર્મળ અને નિષ્કલંક હોઈ શકે, એ વાત તો, તેમનો પરિચય ન થયો હોત તો મારી કલ્પનામાં પણ ઉતરી શકત નહિ ! અને તેમની એજ બાબત-એજ ગુણ-તેમના વ્યક્તિત્વને અન્ય સકળ મનુષ્યોથી નોખું પાડે છે. તેઓશ્રી અમારા દેશની સર્વશ્રેષ્ઠ રૂપલાવણ્યવતી લલના-ઓના સંસર્ગમાં પણ આવતા, પરંતુ શારીરિક સૌંદર્ય તરફ તેમનું ચિત્તજ આકર્ષાતું નહિ. તેઓ ઘણી વાર કહેતા કે “ મને તમારા દેશની સુતીક્ષ્ણ બુદ્ધિવાળી વિદુષી સ્ત્રીઓ સાથે તર્કયુદ્ધમાં ઉતરવાનું ગમે છે; મારે માટે તો એ એક નવોજ અનુભવ છે, કારણ કે અમારા દેશમાં તો સ્ત્રીઓ બહુધા પડદો પાળનારી હોય છે. ”

તેમની રહેણીકહેણી બાબત જેવી સરળતાવાળી હોઈ લોકોને તે અતિશય મોહ પમાડતી હતી. મને યાદ છે કે, એક દહાડો તેઓશ્રી “ અદ્વૈતાનુભૂતિની પરાકાષ્ઠા ” નું સુંદર વર્ણન કરી એક અત્યંત આકર્ષક વ્યાખ્યાન આપ્યા પછી ખીજીજ દ્વણે જીના આગળ છેક ભોંયતળીએ ઉભા હતા. તેમના ચહેરાપર ખેદિલી અને મુંઝવણનો ભાવ હતો. લોકો ઉપર નીચે જતા આવતા હતા—કોઈ પોતાનાં વસ્ત્રો લાવવા તો કોઈ ખીજ હેતુથી. એટલામાં તેમનું મુખારવિંદ એકા-એક પ્રક્રુહિત બની ગયું, અને તેઓ બોલી ઉઠ્યા કે “ હાં, સમજ્યો ! ઉપર ચઢતી વખતે પુરુષો સ્ત્રીઓની આગળ થાય છે, અને નીચે ઉતરતી વખતે સ્ત્રીઓ પુરુષોની આગળ થાય છે. નહિ વા ? ” તેમની પૌર્વાત્ય શિક્ષા-દીક્ષાને પરિણામે તેઓશ્રી આચારમર્યાદાના ઉદ્ભવનને આતિથ્યના નિયમોના ભંગતરીકે લેખતા હતા.

જે લોકો તેઓશ્રીના જીવનમાં કલ્પેલાં કાર્યોમાં સહકાર અને સહાય આપવાને ઉત્સુક હતાં તેમના વિષે વાત નીકળતાં એક દિવસ તેમણે મને કહ્યું હતું કે, એ લોકો સાત્ત્વિક હોવાની અત્યંત આવશ્યકતા છે. પોતાની એક શિષ્યા વિષે તેઓશ્રીને ભારે આશા હતી. તેણીમાં ભાવિ ત્યાગવૈરાગ્ય

તેઓશ્રીને ખચિત જણાયેલા હોવા ભોંઈએ એક દહાડો મને એકલી જોતાં તે બાઈ કેવી બાતનું જીવન ગુમારે છે, અને લોકોની સાથે કેવી રીતે મળેદળે છે, એ વગેરે અનેક પ્રશ્નો મને તેઓશ્રીએ પૂછ્યા; અને તે બધાનો મેં યથોચિત્ત ઉત્તર આપ્યા બાદ તેમણે મારા મુખ ત્રાણુ જતિ આશ્ચર્યમાં આવપૂર્વક ભોંઈને પૂછ્યું કે "અને વળી તે ખૂબ સાત્ત્વિક પણ છે ને?" જવાબમાં મેં કહ્યું કે "હાલ, બહુજ સાત્ત્વિક." એ સાંભળતાજ તેઓશ્રીનું મુખારવિંદ આનંદથી હસી ઉઠ્યું, તેમનાં નેત્રોમાંથી હિંમત જ્યોતિ નીસરવા લાગી, અને ઉત્સાહભરે બોલ્યા કે મને પણ એમજ લાગ્યા ક્યું છે. મારા કલકતાના કાર્ય માટે મને તેની જરૂર છે." તે પછી તેમણે હિંદી સ્ત્રીઓની ઉત્પત્તિ અર્થે કંઈપી રાખેલી કાર્યપ્રણાલીની વિગત તથા એ સંબંધમાં તેમણે પોતે જે જે આશાઓ સેવેલી તે મને કહી સંભળાવી. તેઓશ્રી રહી રહીને કહેતા હતા કે "તેમને કેળવણીની જરૂર છે; એ માટે અમારે, કલકતામાં એક વિદ્યાલયની સ્થાપના કરવી જોઈશે." સ્વામીજીના આ 'સંકલ્પ મુજબ પાછળથી ત્યાં એક 'મહિલા વિદ્યાલય' ભગિની નિવેદિતાદ્વારા સ્થાપિત થયું છે, અને તેમાં સ્વામીજીની ઉપદેશિત શિષ્યાએ પોતાના સાથ આપ્યો છે. મજકુર બાઈ કલકતા ચહેરની એક ગલીમાં રહે છે, અંગ ઉપર સાડી પહેરે છે, અને વિદ્યાલયની બાળાઓની એક માતાની માફક યથોચિત્ત સેવા રક્ષા કરે છે. સ્વામીજી સાથેના મારા પ્રથમ પરિચય વખતે એ બાઈ મારી સાથીદાર હતી. કેમકે અમે બન્નેએ સાથે મળીને આચાર્યદેવને હુંદી કાઢીને અમને પોતાને શિક્ષાઉપદેશ આપવાને વિનવ્યા હતા. એ શિયાળાની મોસમમાં તેઓશ્રીએ હિંદીમાં નગરનાં નરનારીઓનાં ચિત્ત આકર્ષી લીધાં હતાં. શિક્ષિત મંડળમાં તેમની પ્રસિદ્ધિ પુષ્કળ થઈ હતી, અને તેમની સાથે વાતચીતનો લાભ લેવાને લોકો ટાંપી રહ્યા હતા. દૈનિક પત્રોમાં તેમની રહેણીકરણી અને નીતિરીતિના સમાચાર આવવા લાગ્યા હતા. એક છાપામાં તો ગંભીર ભાવ સાથે છાપવામાં આવ્યું હતું કે "મરીનો જુકો છોટેલું માળણ અને રાટી એ તેમનું સવારનું ખાણું છે." એટલે તો

દગલાળાંધ ચિઠ્ઠીઓ ને નિમંત્રણપત્રો તેમને આવવા લાગ્યાં, અને આશુ હિટ્ટોઈટ વિવેકાનંદજીના ચરણોમાં ઝૂક્યું.

હિટ્ટોઈટ તેમને હમેશા બહુ વહાણું રહ્યું હતું. ત્યાંના સ્ત્રીઓએ તેમના પ્રત્યે દર્શાવેલા ભાવ અને માયાળુ વ્યવહારની તેઓથી કદર કરતા. એ વખતે હજી અમને તેમના વિશેષ પરિચયમાં આવવાનો સુયોગ મળ્યો નહોતો, કિંતુ તેમનાં વ્યાખ્યાનો અને કથાવાર્તાઓ સાંભળવાને અમે નિયમિત જતાં; એ કંઈ સાંભળીએ તે ઉપર મનન કરતાં; અને મનમાં ગાંઠ વાળી દેતાં કે, કોઈ ને કોઈ પ્રસંગે તેમની સુલાકાત લેવી જ લેવી. તે પછી લગભગ એ વર્ષ સુધી તો અમને ખર્ચો મળ્યો નહિ; એટલે અમે ધારી લીધું કે, તેમણે કદાચ ક્ષેત્ર દ્વિંદ પાછા ફર્યા હશે. પરંતુ એવામાં એક દહાડે એકવાર પછી એક મિત્ર ભારતીય સમાચાર મળ્યા કે, તેઓથી હજી આ દેશમાં જ (અમેરિકામાં જ) છે અને કિનારાની યાત્રા "સરકારી પાલિકા"માં ગયે છે; એટલે તો પૂછવું જ શું? તેમને અમે ત્યાંથી ફરી ફરીને તેમની શિક્ષણીકાનો લાભ લઈશું જ, એવા દેહ સંકલ્પ સાથે જોડે દેહરે સતતેજ અમે નીકળી પડ્યાં.

જો, પછી અમે જાણ્યો તે અત્યંત અમને તેમનો મેળાપ થયો. તેઓએ જે જગદોદારકાર્યો દર આવીને એકાંતમાં વાસ કર્યો હતો, એ અવસ્થામાં તેમની યાત્રિમાં બાંજ પાડવાની પડેલા અમે નામદારી છે, એ વિચારથી દર્દ અમે બહીવા લાગ્યો. કિંતુ અમારો અંતરમાં તેમને એવી તો ધગશા પ્રગટેલી હતી કે તેને એના દુઃખથી નિવરણ થઈ શકે તેમ નહોતું. તેથી એ અત્યંત વ્યક્તિ અને તેના ઉપદેશના સંસ્પર્શને અત્યંત વધુ મન મેળવ્યેજ છૂટકો હતો. વખત સંજોગે એને એના વસ્તુ દર્શાવવામાં પડ્યો જતાં હતાં, અને એને એક જગત પ્રવક્તાઓ થઈ ગયાં હતાં; તથા પિતૃભક્તિ, માતાભક્તિ, સ્ત્રીભક્તિ, નિવૃત્ત અમને આંતરિક વળે તેમ નહોતું. એવામાં એક દિવસ એવો કે, તેને શું અમને વિચારવાની દરેક રીતે અને જગત દે તે પછી અમારી આંતરિક નિવૃત્તિ એક દિવસ અત્યંત વધી. એ દિવસે અમારો કાર્યજીવન નહોતો તેને અમને એક દિવસ એક જગત પ્રવક્તાઓ થઈ ગયાં હતાં.

કહ્યું છે. એમ છતાં અમે એ ગાદ અંધકાર અને
 વરસાદનાં ઝાપટાં વચ્ચે પણ મુખે દુઃખે ટેકરી પર ચઢવા
 લાગ્યાં. અમારી સાથે એક ક્ષનસવાળો લોભિયો હતો.
 તેને અમે માર્ગ દેખાડવા માટે પેસા પરહીને સાથે લીધો હતો.
 પછીથી આ પ્રસંગનો ઉલ્લેખ કરતાં આચાર્યશ્રી કહેતા કે
 “મારી બે શિષ્યાઓ, કે જે મને સેંકડો ગાઉનો પંથ કાપીને
 આવી મળી છે અને તે પણ રાત્રિના અંધકારમાં અને વરસાદ-
 ની ઝડીઓ વેહીને” તેઓથી પાસે પહોંચતાં શું કહેવું ને
 કેમ બોલવું તે અમે આગળથીજ મનમાં ગોઠવી રાખ્યું હતું.
 પણ જેવું અમને સમજાયું કે સાચમાય અમે તેમની પાસે
 આવી પહોંચ્યાં છીએ, કે તરતજ ગોઠવી રાખેલા સુધળા
 વિચારો ને શબ્દો અમે બૂલી ગયાં, અને અમારાંમાંથી
 એક જણી જેવા તેજા અસ્પષ્ટ અવાજે માત્ર એટલુંજ
 બોલી શકી કે “અમે ટિટ્ટીધટથી આવીએ છીએ અને મિસીસ
 પી. એ અમને આપની પાસે પાઠવી છે.” બીજાના મુખમાંથી
 પણ એટલુંજ નીકળી શક્યું કે “ઈશુ ભગવાન અત્યારે
 પણ જો ભૂતળ પર બિરાજતા હોત અને તેમની પાસે
 અમે જે ભાવથી ઉપદેશ માટે પ્રાર્થના શુભરત, તેજ
 ભાવથી અમે આપની પાસે આવ્યાં છીએ.” અમારાં એ
 વચન સાંભળીને તેઓશ્રીએ અમારા તરફ ક્ષેત્રબીની નજરે
 નિહાળ્યું અને મીઠી વાણીથી કહ્યું કે “જો ભગવાન
 ઇશુના જેવી તમને અત્યારે ને અત્યારે મુક્ત કરી
 દેવાની શક્તિ મારામાં હોત-” તે પછી તેઓશ્રી એકાદ
 કાણુ વિચારમય બાવે ઉભા રહ્યા, અને પછી એ મકાનની
 માલીક બાઈ કે જે તે વખતે ત્યાં પાસેજ ઉભી હતી,
 તેને સંજોષીને બોલ્યા કે “આ બે બાઈઓ ટિટ્ટીધટથી
 આવે છે, તેમને ઉપરને મળ્લે લઈ જાઓ; આજની રાત
 તેઓ અહીંજ ગાળશે.” પછી બહુ મોટી રાત મુખી અમે
 આચાર્યશ્રીની ઉપદેશવાણી સાંભળ્યા કરી તેમણે અમારા
 પ્રત્યે તે પ્રસંગે તો વિશેષ લક્ષ આપ્યું નહિ, પરંતુ અમે
 વિદાય લેવા માંડી ત્યારે તેઓશ્રીએ અમને બીજે દલાડે
 સવારે નવ વાગે આવવાનું કહ્યું. અમે પણ બીજે દલાડે
 નિયત સમયે હાજર થઈ ગયા, અને આચાર્યશ્રીએ તરતજ

અમને શિષ્યાઓતરીકે ગ્રહણ કરી, તથા તેમના ત્યાંના કુટુંબના સભ્યો થવા આદરસહિત આમંત્રણ આપ્યું. અહા! તે વખતના અમારા આનંદની શી વાત કરૂં!

અમારા ત્યાંના નિવાસ વિષે અન્ય એક શિષ્યાએ વિસ્તારપૂર્વક લખ્યું છે. તેથી હું માત્ર એટલું જ કહીશ કે, તે આખો ઉનાળો અમે અવિચ્છિન્ન આનંદમાં ગુજર્યો. એ સ્થાનમાં બધાંનો તેમનાપર અપૂર્વ પ્રીતિભાવ હોવાથી તેમના માધુર્યનો પણ બહુ સુંદર વિકાસ થયો હતો.

અમે ત્યાં બાર જણાં હતાં, અને અમોને એમ લાગતું હતું કે જાણે જવલંત ઇશ્વર-શક્તિએજ પ્રાચીન સમયના ઇસાઈ શિષ્યોની પેઠે સ્વામી વિવેકાનંદમાં પણ પ્રવેશ કર્યો છે! એક દહાડો સાયંકાળે ત્યાગમાહાત્મ્યના વિવેચન દરમિયાન ભગવાંધારી યતિજનોના આનંદ અને સ્વતંત્રતાનું વર્ણન કરતાં કરતાં તેઓશ્રી એકાએક ઉઠી ગયા, અને થોડીજ વારમાં ત્યાગવૈરાગ્યની પરાકાષ્ઠા પ્રદર્શિત કરતી ‘સંન્યાસીનું’ ગીત* એ નામની કવિતા લખી કાઢી. મને લાગે છે કે, તેઓશ્રીનાં એ વખતનાં અપાર ધૈર્ય અને ક્રોધજતાએજ મને સૌથી વધારે મુગ્ધ કરી હતી. એક પિતા પોતાની સંતતિને જેવી નજરે જુએ તેવીજ નજરે તેઓશ્રી અમને જોતા હતા-જોકે અમારામાંનાં અનેક તો તેમનાં કરતાં ઉંમરે ઘણાં મોટાં હતાં. સ્વામીના વર્ગની કથાવાર્તાઓ સાંભળતાં મને વારંવાર એમ થઈ આવતું કે તેઓશ્રીએ પરમાત્મસાક્ષાત્કાર કર્યો છે. પછી તેઓ એ ખંડમાંથી ચાલ્યા જતા અને પાછા થોડીજ વારમાં આવીને કહેતા કે “હવે હું તમારે માટે રસોઈ બનાવવાને જાઉં છું.” અને ખરેજ, દેવા ધૈર્યની સાથે તેઓશ્રી ભૂકીની પાળ પામે ઉભા રહીશું અમો સર્વ માટે એકાદ હિંદી વાની તૈયાર કરવામાં મગ્નુલ થઈ જતા! દિગ્રાઈટમાંના અમારા છેલ્લા નિવાસ દરમિયાન એક દહાડો તેમણે અમારે માટે અત્યંત સ્વદિષ્ટ દહીં બનાવી હતી. એ રીતે અદ્ભુત પ્રતિભાશાળી,

* પવિત્રતા મુદ્દેનાં ગીતીક્રમઃ હિંદી ચુક્રની વ્યવસ્થા હોય છે, અને તેના પર હિન્દુ ધર્મનાં યોગનાં દેવ છે. આ વસ્તુ દેશનાં પાનનીએના પરમા ધર્મ કરીને એના મોડવળ દેવ છે. અનુવાદઃ

પંડિતશિરોમણિ, જગવિખ્યાત આચાર્યદેવ ઓંવિવેકાનંદ સ્વામી પોતાના શિષ્યોની ઝીણી ઝીણી જરૂરીઆતો પણ સ્વહસ્તે પૂરી કરી આપતા હતા-શિષ્યોને માટે એ કેવું અપૂર્વ દૃષ્ટાંત ! એ બધી વખત તેઓઓ દેવતા બધા કામળ, અને માયાળુ દેખાતા ! એવી એવી કેટલી બધી પુણ્ય સ્મૃતિઓ તેઓઓ અમોને વારસામાં આપતા ગયા છે !

એક દહાડો સ્વામીજી અમોને એક કહાણી કહી સંભળાવતા હતા કે જે કહાણીએ તેમના જીવન પર સૌથી વિશેષ પ્રભાવ પાડ્યો હતો. બાલ્યાવસ્થામાં પોતાની ધાવને માટે એ કહાણી તેમણે વારંવાર સાંભળી હતી, અને એમ વારંવાર સંભળવા છતાં તેના પર એમને કદાપિ કંટાળો આવ્યો નહોતો. એ કહાણી હતું અહીંઆં, બનતાં સુધી તેમના પોતાનાજ શબ્દોમાં આવેલું છું.

એક વિધવા બ્રાહ્મણીને એક પુત્ર હતો. બ્રાહ્મણી બહુ જ ગરીબ હતી અને તેનો છોકરો બહુ નાનો હતો; પણ એ રહ્યો બ્રાહ્મણપુત્ર; એટલે તેને લખવા વાંચવા પૂરતું શિક્ષણ તો આપવું જ જોઈએ. પરંતુ એ વાત કેવી રીતે શક્ય બને ? ગરીબ બિચારી બ્રાહ્મણી જે ગામમાં રહેતી હતી, ત્યાં તો કોઈ શિક્ષક કે અધ્યાપક હતો નહિ, તેથી શિક્ષણ સાફ બાળકને પાસેના ગામે જવું પડતું. એ જ ગામોની વચ્ચે એક નાની ઝાડી આવતી હતી તે એ બાળકને વટાવવી પડતી હતી. બીજા ઉચ્છ્રાધાન દેશોની માફક હિંદમાં પણ પ્રાતઃકાળમાં તથા બપોર પછી એમ જ વાર ભણાવવાનો ક્રમ રાખ્યો પડે છે, કારણ કે બપોરે એટલો તાપ પડે છે કે કોઈ પણ કામ થઈ શકે નહિ. આવું હોવાથી એ બાળકને નિશાળે જતી વખતે, તેમજ ઘેર આવતી વખતે રાજ ઘાટો ધણે અંધકાર નડતો. અમારા દેશમાં (સ્વામીજી કહે છે) જેમની પાસે દ્રવ્યવું સાધન ન હોય, તેમને ધર્મશિક્ષણ મફત આપવાનો વહિવટ પરંપરાથી ચાલ્યો આવે છે; તે મુજબ બાળકને શિક્ષણ તો વિના ખર્ચે મળવા લાગ્યું, પરંતુ તેને માટે એને રાજ ઝાડીમાં ને જંગલમાં રહીને જવું-આવવું પડતું, અને કોઈનો સંગાથ નહિ હોવાથી તેને રાજ બીક લાગતી. પછી એક દહાડો તેણે માને કહ્યું કે “મા ! માટે

રોજ રોજ એ ભયાનક ઝાડીમાં થઈને એકલા જવું આવવું પડે છે, ત્યારે બહુજ ખીક લાગે છે. ખીન્ન છોકરાં સાથે તો ચાકર આવે જાય છે એટલે તેઓ તો તેની સાથે વાતચીત પણ કરી શકે, પણ મારી સાથે તો કંઈજ નહિ, એટલે મા! મારી સાથે પણ ચાકર ન જોઈએ?" બાળકનાં વચન સાંભળી તે ગરીબ માતાએ જવાબ આપ્યો કે "બેટા! હું ખની વાત શું કહું? હું એટલી બધી નિર્ધન છું કે તારી જોડે ચાકર મોકલવા જેટલું મારી પાસે સાધન નથી." તે પર બાળકે પ્રશ્ન કર્યો કે "તો પછી મારે કેમ કરવું?" એટલે માતાએ કહ્યું કે "જો, એક કામ કરજો. એ ઝાડીમાં તારો ભાઈ ગોપાળ કૃષ્ણ રહે છે, તેને તારે હાંક મારવી, એટલે તે આવીને તારું જતન કરશે અને પછી તું પણ એકલો અટુલો નહિ રહે." ખીજે દિવસે બાળકે એ જંગલમાં પેસતાંજ હાંકો પાડવા માંડી કે "ગોપાળભાઈ, ગોપાળભાઈ! તમે અહીં છો કે?" અને તેના પ્રત્યુત્તરમાં એને સંભળાયું કે "હા, છું ભાઈ!" એટલે પછી બાળકને પૂરતી સાંત્વના મળી ગઈ અને તેની ખીક હંમેશને માટે ટળી ગઈ. પછી તો એ જંગલની ઝાડીમાંથી તેનીજ ઉમરનો એક બાળક રોજ નીકળી આવતો અને તે એની સાથે રમતો ને ગેલ કરતો જંગલમાં ચાલતો. હવે તો એ ગ્રામ્ય બાળકના મનમાં જરાએ દહેશત કે દુઃખાભાસ રહ્યો નહિ. એ પછી કેટલેક દહાડે ગુરુજીના પિતાનું અવસાન થવાથી હિંદુસ્તાનના રીતરિવાજ મુજબ એક મોટું સરવણી પર્વ ઉજવવાનું હતું. એમાં બધા વિદ્યાર્થીઓએ ગુરુજીને કંઈ ને કંઈ ભેટ સમર્પણ કરવાની હતી, એટલે આપણે આ દરિદ્ર બાળકે પણ પોતાની મા પાસે જઈને કહેવા લાગ્યો કે "મા! ખીન્ન વિદ્યાર્થીઓની પેઠે મારે પણ ગુરુદેવને કંઈક ભેટ આપવી છે, તેથી મને કંઈ ખરીદી આપ." માએ કહ્યું કે "ભાઈ! હું તો સાવ સાધનહીન છું." એટલે બાળકે ડૂસકાં ભરતાં ભરતાં પૂછ્યું કે "ત્યારે મારે શું કરવું? હેં મા! એનો શો ઇલાજ?" આખરે માતા બોલી કે "ગોપાળભાઈની પાસે જઈને માગજો." એ સાંભળી બાળક જંગલમાં ગયો અને મોટે ઘાટે પૂછવા લાગ્યો કે "અરે ઓ ગોપાળ-

બાઈ ! ગુરુ મહારાજને લેટ મૂકવા સારૂ મને કંઈ આપશે કે ? ” એટલામાં તો તેની આગળ એક દૂધથી ભરેલી લોટી આવી રજુ થઈ ગઈ. બાળકે કૃતજ્ઞતાથી ઉભરાતા અંતઃકરણે તે લોટી ઉચ્છેદી લીધી અને ગુરુજીને ઘેર મહોંચી જઈ એક બાલુ ઉભો રહીને કાંઈ નોકર તેની લેટ ગુરુજી પાસે લઈ બાંધ તેની સહ જોવા લાગ્યો. પરંતુ ણીજી લેટસામગ્રીઓ એવી ભભકાદાર અને નવાઈભરી આવતી હતી કે ઘણી વાર થયા છતાં નોકરોએ તેની વરફ લક્ષ આપ્યું નહિ. પછી બાળકે પોતેજ મોટે ધોંટે કહ્યું કે “ ગુરુજી ! આ હું આપને મોટે લેટ લાગ્યો છું. ” તે સાંભળી ગુરુજીએ જોયું તો એની આજુબી લેટ નજીવી લાગવાથી તોછડાઈભરેલા અવાજે એક નોકરને હુકમ કર્યો કે “ જો, પેલો પથ્થે ઉભો ઉભો ટક ટક કરી રહ્યો છે, તો એનું આજુબું દૂધ એક પ્યાલામાં ખાલી કરી લઈ એને વિદાય કરી દે. ” એટલે નોકરે દૂધની લોટી ઠાલવી લીધી. પરંતુ કેવું આશ્ચર્ય ! તે લોટી ખાલી થઈ ન થઈ કે પાછી ભરાઈ ગઈ, અને તે એટલી બધી વાર કે નોકરથી તે કેમ કરી ખાલી થાય નહિ ! એ જોઈને સૌ કાંઈ ચકિત થઈ ગયા ને તે બાળકને પૂછવા લાગ્યા કે “ આ શો ચમત્કાર ! આ લોટી તને ક્યાંથી મળી ? ” બાળકે કહ્યું કે “ એ લોટી ગોપાળભાઈએ જંગલમાંથી આપી છે. ” એ સાંભળતાં તો બધાં એકીસામટાં બોલી લીક્યાં કે “ શું ! શું ! તેં શ્રીકૃષ્ણને બાળ્યા છે, અને આ લોટી તેમણેજ તને આપી છે ? ” બાળકે કહ્યું કે “ હા, અને વળી તે રાજ ભારી સાથે ખેલે છે. તથા હું નિશાળે ભઈ આવું છું, ત્યારે ભારી સાથે સાથે ચાલે છે. ” એ સાંભળીને બધાં કહેવા લાગ્યાં “ શું કહે છે ! તું શ્રીકૃષ્ણની હારે હીટ છે ને ખેલે છે ? ” ગુરુદેવે પણ પૂછ્યું કે “ અમને ત્યાં લઈ જઈને તેને દેખાડી સહીશ ? ” બાળકે કહ્યું કે “ હા દેખાડીશ. ભારી સાથે ચાલે. ” પછી બાળક તથા ગુરુજી તે જંગલમાં પહોંચ્યા અને બાળકે રાજના મહાવર પ્રમાણે હાંક મારવા લાગ્યો કે “ ગોપાળભાઈ ! આ મારા ગુરુજી આવ્યા છે, તમે ક્યાં છે ? ” પણ કશો ઉત્તર સંભળાયો નહિ. બાળકે બહુ ખૂંચી પાડી પણ ઉત્તર મળ્યો નહિ; એટલે પછી તે રડતો રડતો

ખોલ્યો કે “ગોપાળભાઈ! એક વાર તો આવી જાઓ, નહિ તો ખધાં મને જૂઠા કહેશે.” એટલે ખડું આવેશી અવાજ સંભળાયો કે “તું શુદ્ધ સત્ત્વવાળો હોવાથી તને મળીશ; પણ તારા શુરુ મહાશયને તો હજી મારાં દર્શન માટે અનેક જન્મ લેવા પડશે.”

સ્વામીજી આગેા ઉનાળો “સહસ્રદ્વીપોદ્યાન”માં શુભર્યા પછી ઇંગ્લંડ પધાર્યા. એ પછી ખીજી ૧૮૯૬ ની વસંતઋતુમાં તેઓશ્રી ઇંગ્લંડથી પાછા ફર્યા. આ વખતે તેઓશ્રી ડિટ્રોઇટ એ અઠવાડીયાં માટે આવ્યા. તેમની સાથે તેમનો ‘સ્ટીનોગ્રાફર’ શુડવીન હતો. આ શુડવીન તેમનો અત્યંત વિશ્વાસુ આદમી થઈ રહ્યો હતો. આ વખતે તેઓશ્રીએ ‘રિશિલુ’માં ફેટલીક ખોલીઓ ભાડે રાખીને ત્યાં મુકામ રાખ્યો હતો. ‘રિશિલુ’-એ કુટુંબને રહેવા લાયકની એક નાની હોટેલ છે. તેમાં અનેક જણ સપરિવાર વાસ કરે છે. ત્યાંના-એ હોટેલના દિવાનખાનાનો તેઓશ્રી વર્ગને માટે તેમજ જાહેરવ્યાખ્યાનો માટે ઉપયોગ કરતા. પરંતુ એ દિવાનખાનું એટલું મોટું ન હતું કે તેમાં ડિટ્રોઇટની વિશાળ જનસંખ્યાનો સમાવેશ થાય. આથી દુઃખની વાત છે કે, અનેકોને નિરાશ થઈ પાછા જવું પડતું. દિવાનખાનું, ખારીઓ, જળીઓ, છાના, ઝરૂખા તેમજ પુસ્તકાલયનો ખંડ મુદ્દાં એવાં ખીચોખીચ ભરાઈ જતાં કે તેમાં તલ જેટલી પણ જગા રહેતી નહિ. આ વખતે તેઓશ્રી ભક્તિરસમાં આક્રમણ થયેલા હતા—ભગવત્પ્રેમ એજ તેમની ભૂખ અને તરસ હતી. તેઓને જાણે એક પ્રકારની દિવ્ય ઘેલછા લાગુ પડી હતી. પ્રેમમયી જગજગનની પ્રત્યેની તીવ્ર તાલાવેલીને યોગે તેમનું હૃદય ફાટું ફાટું થઈ ગયું હતું.

ડિટ્રોઇટમાં આ વખતનું તેમનું છેલ્લું જાહેર વ્યાખ્યાન ‘બેધેલ’ દેવળમાં થયું હતું. સ્વામીશ્રીનો એક ભાવિક ભક્ત મી. રાજિલુઈ ઓસમેન એ દેવળના પાદરીતરીકે હતો. દિવસ રવિવારનો ને સમય સંધ્યાકાળનો હતો. શ્રોતાઓની ઠંડ એટલી જામી હતી કે અમને ધીક લાગી કે લોકો અડગાઈ જઈને રહે કંઈ નવાબુની કરી બેસે. રસ્તાઓ ઉપર પણ ખડું દૂર સુધી લોકો ડસોડસ ગોઠવાયા હતા, અને

ખીજા હબરોને તો પાછા ફરવું પડ્યું હતું. આ નંબરર માનવસાગરને સ્વામીજીએ મંત્રમુગ્ધ કરી રીધા હતાં તેમના બાપણને વિષય હતો “પાર્શ્વત્ય જગત પ્રત્યે ભારતની વાણી” તથા “વૈશ્વિક ધર્મનો આદર્શ.” તેમણે જે વ્યાખ્યાન આપ્યા હતાં અને વિદ્યાર્થીઓ યથું હતું. જે રાત્રે આચાર્યશ્રી તેવા ખીસ્યા હતા તેવા ખીલેલા મેં તેમને કરી જોયા નથી. તે મુખકાંતિમાં એવી ઠાંધ ઝમક જણાતી હતી કે જે આ પૃથ્વીની ઠાંધ શહેજ નહિ. મને લાગતું હતું કે, જાણે તેમને આત્મારૂપી પક્ષી દેહપિંજરને તોડી ફાડી છટકી જવાની તજવીજ કરી રહ્યા છે; અને તેજ ઘડીએ મને તેઓશ્રીના દેહાવસાનનો પૂર્વાભાસ પહેલપહેલો થયો. ઘણાં વર્ષના પડતા પરિશ્રમને પરિણામે તેઓશ્રી છેકજ સાકી ગયા હતા, અને હવે તેઓશ્રી ઝાઝા દિવસ આ ભૂતળ પર રહેશે નહિ, તે એ વખતેજ મને તો સમજાઈ ગયું. “ના, ના, એ તો અમરયુ” — એમ કરી મેં ઘણુંજે મારા મનને સમજાવવા કૌશિય કરી, પણ અંતરાત્મા સમજી શક્યો નહિ. — અર્થાત્ સ્વામીજીને વિદ્યામની જરૂર હતી, પરંતુ તેઓશ્રી અંદરખાનેથી સમજી ગયા હતા કે તેમણે પોતાનું કાર્ય આટોપીનેજ જવું જોઈએ.

આ પછી મને ઇ. સ. ૧૮૬૬ ના જુલાઈમાં તેમનાં દર્શન થયાં. તેઓનું સ્વાસ્થ્ય અતિશય બગડી ગયું હતું, અને લાંબા સમુદ્રપ્રવાસથી મુઘરશે એવી માન્યતાથી પ્રેરાઈ ‘ગોવલ્લકોન્ડા’ નામની સ્ટીમરમાં તેઓ કલકત્તા બંદરેથી ઇંગ્લંડના પ્રવાસે ઉપડ્યા. સ્ટીમર ઇંગ્લંડના ‘ટિલબરી’ ટકામાં હાખત ચતાંજ તેઓ જોઈને આશ્ચર્ય પામ્યા કે તેમની એ અમેરિકન શિષ્યાઓ ત્યાં બંદરમાંજ ઉભી છે! તેઓશ્રી અમુક દિવસે હિંદુસ્થાનથી ઇંગ્લંડ આવવા ઉપડવાના છે, એ સમાચાર જોકે હિંદી માસિકમાં વાંચવા ઉપરથી અમો વિનાવિલંબે તેમને મળવા અમેરિકાથી ઇંગ્લંડ આવી પહોંચી હતી. કારણ કે સ્વામીજીના સ્વાસ્થ્ય વિશે જે હકીકત અમને વાંચવા મળી હતી, તે પરથી અમને ખૂબ દહેશત ઉપજી હતી.

સ્વામીજી આ વખતે અતિશય રોગી થઈ ગયા હતા;

અને દેખાવમાં પણ નાના બાળક જેવા પાતળા થઈ ગયા હતા. તેમની રહેણીકરણી પણ બાળકના જેવીજ ! આ સમુદ્ર પ્રવાસથી એમની તળિયતને કંઈક ફાયદો થયેલો. જોઈ અમને ખૂબ આનંદ થયો. આ વખતની મુસાફરીમાં સ્વામી તુરિયાનંદ તથા ભગિની નિવેદિતા સ્વામીજીનાં સાથીતરીકે આવ્યાં હતાં; અને લંડનની નજીક આવેલા ' વિમ્બલ્ડન ' નામના સ્થળે એક પ્રખ્યાત પુરાતન બાંધણીના મકાનમાં જોડે સ્વામીજીનો ઉતારો નક્કી થયો હતો. સ્થાનક તો બહુ એકાંત અને શાંતિપ્રદ હતું. અમે બધાં ત્યાં એક મહિનો મુખ્યચેનમાં રહ્યાં.

આ વખતે સ્વામીજીએ સર્વસાધારણ આગળ કોઈ પણ જાતનું વસ્તવ્ય ન કરતાં જલદી જલદી સ્વામી તુરિયાનંદજી તથા અમેરિકન મિત્રો સાથે અમેરિકાનો રસ્તો લીધો. સમુદ્રની છાતી પર નાચતી સ્ટીમરમાં અમે દશ ચિરસ્મરણીય દિવસો સ્વામીજીના સહવાસમાં ગાળ્યા. દરરોજ પ્રાતઃકાળમાં ગીતાજીનો પાઠ અને તે પર વિવેચન, સંસ્કૃત કવિતા અને કથાઓની નકલ અને અનુવાદ, તથા સૂર સંગાથે પ્રાચીન વૈદિક સ્તોત્રોનો પાઠ, એવો ક્રમ ચાલતો. સમુદ્ર શાંત હતો અને રાત્રે ચાંદની તેના વક્ષસ્થળ પર અપૂર્વ રૂપેરી ચાદર વિસ્તારી દેતી હતી. એ દશ દિવસની રાતો અમારે માટે બહુ અસાધારણ હતી. સાંજ થતાં સ્વામીજી ઉપરના તૂતકપર ટહેલતા. ચાંદનીના પ્રકાશમાં તેમનું શરીર બહુ ભાવવ્યંજક દેખાતું. વચમાં વચમાં ટહેલવાનું બંધ કરી પ્રકૃતિદેવીની શોભાના વિષયમાં અમારી આગળ કંઈ ને કંઈ કહેતા, અને બોલી ઉઠતા કે “ આ બધી માયારાજ્યની વસ્તુઓ જો આટલી સુંદર છે, તોપણ વિચારી જુઓ કે, એમની પૂઠે જે નિત્ય વસ્તુ રહેલી છે, તેનું સૌંદર્ય કેવું ને કેટલું બધું અલૌકિક હશે ! ”

એક અત્યંત રમણીય રાતે, કે જ્યારે પૂર્ણિમાનાં સૌમ્ય ફિરણોમાં જગત નાહી અને હસી રહ્યું હતું, તે મનોહર રાત્રિએ તેઓશ્રીએ અનેક ક્ષણસુધી એ અપૂર્વ દશ્યમાધુરીનું ગુપચુપ પાન કર્યાં કર્યું. પછી એકાએક અમારી તરફ જોઈને તથા સમુદ્ર અને આકાશ તરફ આંગળી ચીંધીને તેઓશ્રી બોલ્યા કે “ જુઓ, કવિત્વની છેલ્લી સીમા અત્યારે આપણી નજર સામે બહી થઈ છે,

એટલે પછી કવિતા ગાવાનું પ્રયોજનજ ક્યાં રહે છે ?”

એમ કહ્યોલ કરતાં કરતાં અમે સર્વ ન્યુયૉર્ક પહોંચ્યાં. ગુરુદેવની સાથે એ દસ દિવસો એવા તો પરમાનંદ અને ગાદ સહવાસમાં ગુલરવાના અમને મળ્યા હતા કે ન્યુયૉર્ક. આવી પહોંચતાં મનમાં થયું કે હજી મોકું આંધું હોત તો કેવું સારું ? એ પછી મને સ્વામીજીનો મેળાપ થયો. ઇ. સ. ૧૯૦૦ની ૪થી જુલાઈએ. એ દિવસે તેઓશ્રી પોતાની મિત્રમંડળી સાથે ઘોડા દહાડા ગુલરવાને ઉદ્દોષ્ટ પધાર્યા હતા.

તેમનું શરીર બહુજ સૂકાઈ ગયું હતું—બાહ્યે કે ભાવ-ગય શરીર—અલ્પે કે એ મહાન આત્મા હાડમાંસના પાંજરા-માં હવે વધુ વાર પૂરાઈ રહેવાને અનિચ્છુક હોય. તથાપિ બહુ આશા તથી એવું વાવ્યા છતાં પણ તેઓશ્રીના આરોગ્ય-ની આશા અંતરમાં પોપાવા લાગી.

આ પછી મને તેમના હીદાર જોવાનો સુયોગ મળ્યો નહિ; કિંતુ મારી સાથીદાર બીજી શિષ્યાને “સ્વામીજી અમારો હમેશને માટે ત્યાગ કરી ગયા, તે પહેલાં કેટલાંક અહવાલિયાં તેમના ગાદ સહવાસમાં ગાળવાનું સૌભાગ્ય પ્રાપ્ત થયું હતું.” એ દુઃખદ પ્રસંગની વાત ચાહ આવતાં તેનું હેયું બરાઈ આવી અપાર દુઃખ થાય છે. એ હૃદયલેહક દુઃખ બત્યારે પણ માં સંગાથી થઈ રહ્યું છે; તથાપિ એ કદમાં પણ ઉંડે ઉંડે એક મહાન શાંતિ ગિરાજ રહી છે કે, પોતાના જીવનદારા લોકોને સત્ય માર્ગ બતાવવા સારૂ જે અસામાન્ય મહાપુરુષો ભૂતળ પર અવતરે છે, એવા એક મહાપુરુષનો સહવાસ અને કૃપાલાભ મને મળ્યો હતો. હવે એ લાભ અમારા જીવનમાં સંભવાતીય થઈ ગયો છે; તોપણ મળેલા લાભનું મહત્ત્વ ક્યારે હું પીછાતું છું, અને દરરોજ તેઓશ્રીનાં વચનોનો વિચાર કરતાં કરતા તેમાં અવનવીન સોન્દર્ય અને ગદનગર ભાવ રહેલા જેઇને ધ્યાનમગ્ન બની છઉં છું; ત્યારે સાચજ મને એવો આભાસ થાય છે કે બધે ઠાઈ રહેવું હોયને કે—“તારી જુગી હવે ઉતારી નાખ, દારણ કે હવે જે રથાન પર તું બેઈ હતી છે, તે તો મહાવનિર ભૂમિ છે.”

દેવવાણી-અથવા પ્રભુપ્રેરિત વાતો

તા. ૧૯ જૂન, ૧૮૯૫ બુધવાર

(સ્વામીજી બાર્ધજીમાંથી સેન્ટ લૉનનું ઝોરપેલ કાઢીને બોલ્યા કે “તમે સર્વ ખ્રિસ્તી-હોવાથી આ વર્ગનો આરંભ ખ્રિસ્તી ધર્મશાસ્ત્રથી કરવો ઉચિત રામજી હું.”)

જુઓ, શ્રદ્ધાની શરૂઆત સેન્ટ લૉનનું આ વચન છે- “પ્રારંભમાં માત્ર શબ્દનું અસ્તિત્વ હતું. એ શબ્દ, બ્રહ્મની સાથે વિદ્યમાન હતો, અને બ્રહ્મરૂપજ એ શબ્દ હતો.”

હિંદુઓ આ ‘શબ્દ’ને માયા અથવા તો અવ્યક્ત બ્રહ્મનો વ્યક્તભાવ કહે છે. કારણ કે એ બ્રહ્મનીજ શક્તિ છે. એ નિરર્થક બ્રહ્મસત્તાને અથવા શક્તિ ‘પ્રકૃતિ’ એવા નામથી પણ ઓળખાય છે. એ ‘પ્રકૃતિ’નો વિકાસ બે પ્રકારનો થાય છે. આ ‘પ્રકૃતિ’નો સાધારણ વિકાસ સામાન્ય મનુષ્યોના રૂપમાં થાય છે; અને તેનો અસાધારણ વિકાસ શ્રીરામ, કૃષ્ણ, બુદ્ધ, ઈશુ, (ગૌરાંગ, મહામ્મદ (સલ્હ), જીવોત્તમ, મહાવીર, કબીર, નાનક, જાનેશ્વર) રામકૃષ્ણ વગેરે અવતારી પુરુષોરૂપે થાય છે. એ નિર્જીવ બ્રહ્મના વિશેષ વિકાસરૂપ ભગવાન ઈશુ ખ્રિસ્તને આપણે સામાન્ય પ્રયત્નથી જાણી શકીએ છીએ, તેથી પ્રથમ તો તેઓજ આપણે માટે ‘જ્ઞેય’ અથવા જાણવા યોગ્ય છે. કારણ કે નિર્જીવ બ્રહ્મસ્તુને તો અસામાન્ય પ્રયત્ન સિવાય આપણે જાણી શકતા નથી. મનઘટનકે, સામાન્ય પ્રયત્નથી આપણે કંઈ પરમ પિતાને (પરમાત્માને-‘ગ્રાહક’થી કહેવાને. જાણી શકતા નથી-જાણવાના અધિકારી અર્થ શકતા નથી-પણ તેના પુત્રને : ‘ગ્રાહકી સન’ ને) જાણી શકીએ ખરા. સામાન્ય મનુષ્યતરીકે આપણે જે જોઈએ અને જે સાધના સાધી શકીએ તેમ છીએ, તે જ્ઞાતાં આપણે અસા-

માન્ય મહાપુરુષ દ્વારા, પેગંઝર અથવા અવતારદ્વારા, અને તેવાઓમાંના એક તરીકે-મનુષ્યરૂપે વિચરનાર ભગવાન ખ્રિસ્ત-દ્વારા પણ એ નિર્ગુણ પ્રહાર-પરબ્રહ્મ પરમાત્માને પામી શકીએ તેમ છીએ.

જૉનના પહેલા પાંચ શ્લોકોમાં ખ્રિસ્તી ધર્મનો સારાંશ સમાયેલો છે. કેમકે એ પ્રત્યેક શ્લોક ગહનમાં ગહન દાર્શનિક (શાસ્ત્રીય) સત્યથી ભરપૂર છે.

જે ઈશ્વર પૂર્ણ નિર્દોષ અને પૂર્ણ સ્વરૂપ છે, તે કદી દૂષિત કે અપૂર્ણ થતો નથી. તે અંધકારમાં પણ વસી રહ્યો છે, છતાં એ અંધકાર તેને મુદ્દલ સ્પર્શ કરી શકતો નથી. ઈશ્વરની દયા સર્વપ્રત્યે અને વ્યાપકતા પણ સર્વ કોઈમાં હોવા છતાં તેઓનાં પાપ એને સ્પર્શી શકતાં નથી. નેત્રમાં પીડા થતાં આપણે સૂર્યને ખીજી રીતે (વિરુદ્ધ ભાવથી) જોઈએ એ યનવા જોગ છે, પરંતુ તેથી સૂર્ય કાંઈ બદલાઈ ગયો હોતો નથી. એ તો પ્રથમથી જોવો છે તેવો ને તેવોજ હોય છે. આપણને નેત્રવ્યાધિ થવાથી સૂર્યના સ્વરૂપમાં લેશ પણ વધઘટ થતી નથી. જૉનના ૧૯મા શ્લોકમાં “જગતનાં પાપ દૂર કરે છે”—એવો જે ઉદ્દેશ્ય છે, તેનો અર્થ એજ છે કે, કાઈસ્ટ આપણને પૂર્ણતા પ્રાપ્ત કરવાનો માર્ગ બતાવશે. ઈશ્વર કાઈસ્ટરૂપે જન્મ્યા તે મનુષ્યોને પોતાનું પ્રકૃત સ્વરૂપ દર્શાવવા માટેજ—અર્થાત્ આપણે પણ વસ્તુતઃ તો બ્રહ્મ-સ્વરૂપ છીએ તે સમજાવી દેવા માટેજ. એ દેવત્વપર આપણે જે મનુષ્યત્વનું આવરણ ઓઢી રાખ્યું છે તેને દૂર કરી દઈએ, એટલે આપણે પણ દેવભાવવાળા બની રહીએ તેમ છીએ—અર્થાત્ મૂળ રૂપમાં તો ભગવાન કાઈસ્ટ અને આપણા વચ્ચે કશોજ ભેદ નથી.

ત્રિનીટિ એટલે ત્રિપુટિવાદ્યો ‘ટ્રિનીટિયનો’ જે

‘ટ્રિનીટિયન’ એટલે ‘પિતા’ ‘પુત્ર’ અને ‘પવિત્રાત્મા’ અથવા સ્પિરિટ, ઈશ્વર અને પરબ્રહ્મ-પરમાત્મા. એ ત્રણે એકજ પરમાત્માના અવિભાવ હોઈ વસ્તુતઃ એ ત્રણે એકજ છે, એવું માનવાવાળો ત્રિનીટિયનો એક નિષ્ક્રાંત છે અને એ મનુષ્યને: અસ્વીકાર કરનાર પામી ને પાત છે, તે એમ કહે છે કે, ભગવાન કાઈસ્ટ એ માર મનુષ્યજ દત્ત.

બંગાળી અનુવાદ ઉપરથી

કાઇસ્ટ, તેનું સ્થાન આપણા જેવા આધારણ; મનુષ્ય કરતાં બહુજ ઉંચું છે; ત્યારે એકત્વવાદીઓનો (યુનિટેરિયનનો) કાઇસ્ટ ઈશ્વર નથી, પણ માત્ર એક સાધુ પુરુષ કિંવા સંત છે. એ બેમાંથી એકે પણ આપણને સહાય કરી શકે તેમ નથી. પરંતુ જે કાઇસ્ટ ઈશ્વરનો અવતાર છે અને જેને પોતાનું ઈશ્વરપણું વિસ્મૃત થયું નથી, તેજ કાઇસ્ટ આપણને સહાયકારક થઈ શકે છે. કેમકે તેનામાં કાંઈ જાતની અપૂર્ણતા હોતી નથી. આ અવતારોની તુલના નાટકનાં પરવારેલાં પાત્રોની સાથે કરી શકાય. જે પાત્રોનો ભાગ પૂરેપૂરો ભજવાઈ ગયો હોય તેમનું કંઈજ પ્રયોજન બેઠકમાં રહેતું નથી, તોપણ પ્રેક્ષકોને કેવળ આનંદ આપવા ખાતર તેઓ ફરીને રંગ-ભૂમિપર આવે છે; તેમ મુક્ત થયેલા મહાપુરુષો પણ હોદ્દાના કલ્યાણને માટે ભૂતજનપર અવતરે છે. સંસારની કાંઈ જાતની મલિનતા એ મહાપુરુષોને વળગી શકતી નથી. તેઓ તો માત્ર આપણને શાશ્વત કલ્યાણનો પંથ બતાવવાજ આપણા જેવા મનુષ્ય-ઘટ્ટને આવે છે, અને આપણી પેઠેજ માયાના પાશમાં બંધાયેલા જણાય છે; પરંતુ વાસ્તવિક રીતે તો તેઓ કદાપિ બંધાયેલા નહિ હોઈ સ્વભાવ થકીજ સદા સર્વદા મુક્ત હોય છે.

x x x ■

મંગળકારી શુભ સત્ત્વ સત્યની સમીપની વસ્તુ છે ખરી, પણ તે સ્વાભાવિક મૂળ સત્ય તો નથીજ. શો ઉપાય કરવાથી આપણને અશુભ સત્ત્વ કશી અસર ન કરી શકે. તે શીખી લીધા બાદ, મંગળ વસ્તુથી આપણને હર્ષશોક પણ ન થાય એની ચાવી પણ મેળવી લેવી જોઈએ. આપણને અનુભવસિદ્ધ થવું જોઈએ કે, આપણે વાસ્તવિક રીતે મંગળ અમંગળ બનેથી પર છીએ. એ શુભ અશુભ બનેનું જે મૂળ છે, તેનેજ આપણે લક્ષ્યસ્થાન બનાવવું જોઈએ. તેની સાથે એ પણ સમજી જવું જોઈએ કે, મંગળ-અમંગળ પેદી જ્યાં એકનું પણ અસ્તિત્વ હોય ત્યાં બીજાનું પણ હોવાનુંજ. ખરું જોતાં તો મંગળ-અમંગળ એ બન્ને એકજ વસ્તુ હોઈ દેવતાના આશાસ થવો એ તો આપણા મનનુંજ કારણ છે. મન જ્યારે સ્થિર અને શાંત હોય છે, ત્યારે

મંગળ-અમંગળ દિવા શુભ-અશુભ કશાનો તેને સ્પર્શ થતો નથી. તમે પણ શુભાશુભના કારણરૂપ બંધનને છેદીને છૂટા થઈ જાઓ, એટલે પછી જોમાંનું કોઈ પણ તમને વળગી શકશે નહિ. મુખ્ય મતાંજ તમને પરમાત્મની પ્રાપ્તિ થશે. અશુભ એ લોહાની બેડી છે, ને શુભ એ સુવર્ણની બેડી છે; પણ છે તો બન્ને બેડીઓજ. માટે જોનાથી મુક્ત થાઓ, અને સમજી રાખો કે, કોઈ પણ શુંબલા-કોઈ પણ બેડી તમારી મરજી ન હોય તો તમને જાંધી રાખવા સમર્થ નથી. પ્રથમ જોનાની શુંબલાની સહાય લઈ લોહાની બેડી નાખો, અને પછી એ બન્ને શુંબલાઓને ફેંકી દો. ને અશુભરૂપી કાંટો આપણા અંગમાં ખુંપાઈ રહ્યો છે, એજ ઝાડનો એક બીજો 'શુભ' નામનો કાંટો નાખો, અને પછી લઈને પૂર્વના કાંટાને કાઢી અંતે એ બન્ને કાંટાને ફેંકી દો, ફેંકી દેતાંજ મુક્ત થઈ રહેશો.

x

x

x

x

જગતમાં હિંમેશાં દાતારતું આસન ગ્રહણ કરો. સર્વસ્વ આપી દો, અને પછી કશાની આહના ન કરો. પ્રેમ આપો, સ્નેહ અર્પો, સહાય આપો, સેવા આપો, ને ને કંઈ તમારી પાસે આપવા જેવું હોય તે સઘળું આપી દો; પરંતુ ખબરદાર જો બદલામાં કશાની આશા કરી તો ! આપતી વખતે કોઈ પણ જાતની શરત કે કંઈ પણ ઇચ્છશો નહિ. તમે તેમ કરશો તોજ તમારા ગળામાં કોઈ શરત કે બીજા કશાનું જોતરું નહિ ઘાલે. આપણે આપણી દાનશીલતાને ખાતરજ જો આપ્યે જઈએ છીએ તો ઇશ્વર પણ તેજ રીતે પોતાના પરમ ઉદાર ધોરણે (આપણને જો કોઈ લૌકિક વસ્તુ નહિ જોઈતી હોય તો) અલૌકિક વસ્તુ પામવાની યોગ્યતા આપ્યે જાય છે.

આપવાવાળો તો એકમાત્ર ઇશ્વરજ છે, જગતનાં બીજાં બધાંતો દુકાનદાર માત્ર છે.....તેની સહીવાળી હુંડી, તેની કૃપા પામવા માટે નિષ્કામ (લૌકિક ઇચ્છા વિનાનો) પ્રયત્ન કર્યો કે તરતજ આવી પહોંચે છે અને તે તરત શીકરાય છે.

“ ઇશ્વર અનિર્વચનીય પ્રેમસ્વરૂપ છે ”-તે પ્રાપ્ત કરવા યોગ્ય વસ્તુ છે, છતાં ને “ મતિ મતિ ”

કહીને લૌકિક આંખવડે બતાવી શકાય તેમ નથી.

X X X X X

આપણે જ્યારે કોઈ દુઃખ-કષ્ટમાં તથા પરસ્પર અથડા-
મણમાં આવી પડીએ છીએ, ત્યારે જગત આપણને એક
ઘોર સયાનક સ્થાન જેવું લાગે છે; પરંતુ જેવી રીતે આપણે
કોઈ એ કુરકુરીઆંને પરસ્પર ગેલ કરતાં અથવા બચકંબચકી
કરતાં જોઈએ છીએ, ત્યારે આરંભમાં તે તરફ વિશેષ લક્ષ
નહિ આપતાં એવું માની લઈએ છીએ કે, એ તો એ જે
જલ્દી મજા કરે છે, અને તે પણ એટલે સુધી કે વચ્ચે વચ્ચે
એકાદને ખરેખરે બચકું બેસી જાય તોપણ આપણને એમજ
લાગે છે કે એથી કંઈ અનિદ્ર થવાનું નથી-ઉઠવું એ દૃશ્ય
જોવામાં આપણને મજા પડે છે. એજ પ્રમાણે સંસારમાં
આપણી પરસ્પર મારામારી ને કાપાકાપી વગેરે જે કંઈ થાય
છે તે બધુંજ ઈશ્વરની દૃષ્ટિમાં તો જેલ સિવાય બીજું કંઈજ
નથી હોતું. જગવાનને તો એથી માત્ર મજાજ મળે છે.

X X X X X

(બિદાય)

લાલી ગયું ભવસાગરમાં મુજ દૂબે દૂબે નાવ

મોહ-તુફાન ઝડી માયાની વાઘવી, મારી બચાવ-

મન-માછીએ બની અનાડી, પડ્ડિયુ હાથે સોંપી દાંડી;

વાયુ વિવશ ને હાંકી હોડી, ના, ના, કહી ઉગરાય-લાલી

લક્ષ્મી-હલેસાં આટ્યાં તરી, શ્રદ્ધા-ચોદી ગઈ છે જોડી;

ન ખસે કૌશિક કરતાં કોટિ, માત હવે શું થાય ?-લાલી

અવર ઉપાય ન દેખું હાથે, કોણ અહો અહીંથીજ બચાવે?

ઓ દુર્ગે ! તારો તો ફાવે, નામ તણો ધરું ભાવ !-લાલી

લાલી ગયું ભવસાગરમાં મુજ દૂબે દૂબે નાવ:

મોહ-તુફાન ઝડી માયાની વાઘવી, મારી બચાવ.

માતા ! તારો પ્રકાશ કોઈ માત્ર સાધુજનોમાંજ હોય
છે અને દુર્જનોમાં નથી હોતો એવું નથી. પ્રેમીઓમાં
જે પ્રકાશ રહ્યો છે, તેજ પ્રકાશ બુદ્ધીઓમાં પણ રહ્યો છે.
બધાંમાં મા ! તુંજ રહી છે, અને તુંજ તિરોહિત અને આવિ-
ર્ભૂત થાય છે. પ્રકાશના કિરણો મેલી અને જંદી વસ્તુઓપર
પડવા છતાં તે મેલાં કે અશુદ્ધ બનતાં નથી, તેમ સ્વચ્છ અને

પવિત્ર વસ્તુઓપર પડવાથી તેમના ગુણમાં કંઈ વધારો ઘટાડો થતો નથી. પ્રકાશ તો સદાય શુદ્ધ અને ફેરફાર રહિત અવિકારી છે. પ્રાણીમાત્રના આધારરૂપ એ સૌમ્યમાં સૌમ્ય સ્વરૂપવાળી, સદાય શુદ્ધ સ્વભાવવાળી અને સદાય અપરિવર્તન-શાળી એવી મા જગજગનની પોતેજ બિરાજી રહી છે.

“યા દેવી સર્વભૂતેષુ ચેતનેત્યામિધિયતે ।

નમસ્તસ્યૈ નમસ્તસ્યૈ નમસ્તસ્યૈ નમોનમઃ ॥”

હુઃખ-કષ્ટમાં ને દુઃખાતૃષ્ણામાં, તેમજ સુખભોગમાં ને ઉદાત્ત ભાવોમાં પણ એજ માનું સ્વરૂપ મોબુદ છે. જ્યાં આગળ એક ભરો મધુપાન કરી રહ્યો છે, ત્યાં પણ પ્રભુ પોતેજ તે ભ્રમરરૂપે મધુપાન કરી રહ્યા છે. એ રીતે સર્વત્ર જગદીશ્વરનો-જગદંબાનો વાસ જાણી લઇને પછી એવી જ્ઞાની વ્યક્તિઓ નિંદા-સ્તુતિ ઉભયનો ત્યાગ કરી દે છે. ખાત્રી રાખો કે, ઠોઠથી અને કશાથી તમારું કિંચિત પણ અનિષ્ટ કરી શકાય તેમ નથી. શી રીતે કરી શકે ? શું તમે સુખ નથી ? શું તમે આત્મા નથી ? પ્રભુ આપણા પ્રાણના પણ પ્રાણ છે, અક્ષુના પણ અક્ષુ છે, અને શ્રોત્રના શ્રોત્રસ્વરૂપ છે. *

આપણે સંસારમાં ચાલી રહ્યાં છીએ અને આપણને પકડવા સિપાઇઓ આપણી પૂંઠળ પૂંઠળ છૂટેલા છે; એટલે જગતના મૂળમાં પરમાત્માનું જે પરમ સૌંદર્ય રહેલું છે તેનો કિંચિત્ આજ્ઞાસ માત્રજ આપણે દેખી શકીએ છીએ. પકડાઈ જવાના લયને લીધે આપણે એવા તો વિહ્વલ ઘડી રહ્યા છીએ કે તેથી આપણે અસત્યને સત્યતરીકે, અને જડને ચેતન તરીકે માની લઈએ છીએ. જડની અંદર જે કંઈ સત્તા છે, તે તો કેવળ તેની પૂંઠળ રહેલી છે. અર્થાત્ આપણે જગત કહી જેને જોઈએ છીએ, તે પણ વાસ્તવમાં ઈશ્વરજ છે—પ્રકૃતિદ્વારા અવિર્ભૂત થતો પરમાત્માજ છે.

“ઓત્રન્ય ઓત્રંન ડ પ્રાણન્ય પ્રાણઃ । ચક્ષુષ્ચક્ષુઃ
કેને.વનિવદ્ નતે દેહકે)

તા. ૨૩ જૂન, રવિવાર

ધીટ અને નિષ્કપટ યાને નિખાલસ થાઓ; એટલે પછી જે કોઈ માર્ગ પર તમે ભક્તિ અને શ્રદ્ધાપૂર્વક ચાલવા માંડ્યો તે માર્ગે પૂર્ણ વસ્તુની પ્રાપ્તિ તમને અવશ્ય થશે. સાંકળની એકાદ ઠીકને પણ કોઈ રીતે જો પકડી શક્યો, તો પછી કંમે કંમે આખી સાંકળને તાણી લાવવાને તમે સમર્થ થશો. આડના મૂળમાં જળતું સિંચન થતાં આખા આડને પાણી મળી રહે છે; તેની પેઠે ભગવાનની પ્રાપ્તિ થતાં સર્વ કંઈ આવી મળે છે.

એકદેશીયતાનો યાને એકતરફીપણનો ભાવ એજ દુનિયામાં સર્વ અનર્થનું મૂળ છે; તેથી તમે પોતાના પંડમાં નેટલો અધિક બાબુઓનો વિકાસ કર્યો, અને નેટલા વિવિધ ભાવો ખીલવ્યો તેટલા પ્રમાણમાં તમારો અંતરાત્મા વધારે ખીલી ઉઠશે; અને જગતને તમે એ બધી દૃષ્ટિઓથી જોઈ શક્યો—કોઈ વાર જ્ઞાનીની દૃષ્ટિથી તો કોઈ વાર ભક્તની દૃષ્ટિથી, એમ ભિન્ન ભિન્ન સમયે જુદા જુદા ભાવોએ જગતને અનુભવી શક્યો. તમારી પોતાની પ્રકૃતિને એક વાર સુસ્થિર કરો અને પછી તેને બાળવી રાખો—વળગી રહો. અમુક એકજ આદર્શને વળગી રહેવાની—એકનિષ્ઠ રહેવાની સ્થિતિ, એજ પરિવર્તનનો એકમાત્ર ઇલાજ છે. જો ઇષ્ટદેવમાં યથાર્થ ભાવ ભક્તિ હશે અને તમારી આંતરિક ઇચ્છા અને ભાવનામાં યોરી જેવું—લૌકિક ધનમાનાદિકની ઇચ્છા જેવું નહિ હશે યાને સંપૂર્ણ નિખાલસતા હશે, તો એ એક નિષ્ઠાજ તમને એક ભાવમાંથી અન્ય સકળ ભાવો તરફ દોરવી જશે. દેવાલયો, મંત્રાસિદ્ધાંતો, વિવિધ અનુષ્ઠાનોને વિધિઓ—એ બધું તો કુમળા છાંદની ચાનરફ તેના રક્ષણ કરવા માટે વાટ કરી લેવા જેવું જ છે; અને અ.ગળ જતાં તો એક વૃક્ષટરીકે તેની ખિલવણી થવા દાજો એ વાડને પણ બાંતી ન.ખેજ છૂટકો છે, તેથી સૌને ભિન્ન ભિન્ન ધર્મો, વેદ, બાઈ-બલ ઇત્યાદિ ધર્મશાસ્ત્રો અને મંત્રાસિદ્ધાંતો—એ બધા પણ અધ્યતમભાવરૂપી કુમળાં છાંદની આસપાસની વાટ જેવા

હોમને-દિલ્લેજદી-તે સાધકને તેના પસંદ કરેલા માર્ગે
આગળ વધવામાં તેનું સંરક્ષણ કરે છે.

五

*

*

અમઘ અમુદ્રુનું અવલોકન કરો, અને નહિ કે તેના છૂટા છવાયા તરંગોનું. એક કીરી અને એક દેવતા વચ્ચે જમણા ભેદભાવ ન જુઓ. એકે એક કીડો ભગવાન ઇમાનો બાંધુ છે. એક ધીજ કરતાં મોટો છે અને ધીજે તેના કરતાં નરકો છે, એવું તમે કહીજ શી રીતે શકો ? પ્રત્યેક પાનપાનાના સ્થાનમાં મહાન છે. આપણે જેટલા આ બ્રહ્મામાં ધીજ, તેટલાજ સૂર્યલોકમાં અને તારામંડળોમાં પણ ધીજ. કેમકે આત્મા દેશકાળની સીમાઓથી પર-અનંત વિશાળ-લોક સર્વવ્યાપી છે. પ્રભુજના ગુણગાન કરતું પ્રત્યેક સુખનું એ માફનું સુખ છે, અને વિશ્વભરમાં જોનારી એકે એક આંખ મારીજ આંખ છે. આપણે ઠાઈ પણ તે જે સોમાજદ નથી યાને ઠાઈ પણ સ્થાન આપણને પૂરવા સમર્થ નથી. આપણે દેહ સાઘાવણ હાથનો નથી, પણ અમઘ પ્રકાશ એ આપણે દેહ છે. આપણેજ જાદુગરની માફક જાદુઈ હાથીના સંચાલનપૂર્વક સ્વેચ્છા મુજબનાં દશ્યો અણધારી સમઘ દેહો કરીએ છીએ. આપણે આપણાજ સ્વેચ્છા મોઠા અંગમાં હાથે નોકો કરોળીઆ જેવા છીએ. કરોળીઆ જેમ પેટના નિર્માલુ કરેલા જાળાના હરકોઈ તાંતુપર સ્વેચ્છા મુજબ આવ-જવ કરી શકે છે, તેમ આપણે પણ કરી શકીએ. અન્યદે એ કરોળીઆને પાતે જે થોડાક સ્વભાવ રહેતો હોય છે તેનુંજ માત્ર ભાવ ક્રિય છે, પરંતુ અમઘ અનંત તેને સમઘ અંગ નું વધાર્યો ભાવ થયે. આપણને પણ એ સ્વેચ્છા મુજબ અંગની અન્યદે ક્યાં છે તેનુંજ માત્ર ભાવ છે અને જે તે સ્વભાવ પૂર્વક આપણું અસ્તિત્વ આપણે અમુદ્રુનું સ્વભાવ ગાંઠે તથા એકજ સ્થિતિમાં જાતે માફક તેમજો દેવે ન જાતે કરી શકીએ છીએ. પરંતુ અમઘ આપણે પૂર્વજન્મ ક્રિયાકુંડાના સ્વભાવ અનુસાર જાતે જાતે અમુદ્રુ અંગની અંગીકરણ થયે. અમઘ એકજ સ્થિતિમાં જાતે માફક તેમજો દેવે ન જાતે કરી શકીએ છીએ. પરંતુ અમઘ આપણે પૂર્વજન્મ ક્રિયાકુંડાના સ્વભાવ અનુસાર જાતે માફક તેમજો દેવે ન જાતે કરી શકીએ છીએ.

માન કરી શકીએ તેમ છીએ કે તે પોતાની વર્તમાન શ્રીમા
છાડીને પૂર્ણજ્ઞાનભૂમિનાં ઢિવા જ્ઞાનાવીત કાયો કરી શકે.

આપણે કેવળ અસ્તિત્વરૂપ-અનુભવરૂપ થવાની ઠોગ્ગિય
કરી રહ્યા છીએ કે જેથી ‘હું’ બાપ પણ રહેવા પામે નહિ,
અને શુદ્ધ સ્ફટિકમણિ જેવા શુદ્ધ નિર્મળ બની જઈએ—
જેવા શુદ્ધ અને નિર્મળ કે તેમાં સમગ્ર સંસારનું પ્રતિ-
બિંબ પડવા છતાં પોતે જેમના તેમ નિર્લેપ રહીએ. જેવાં
બનવાને આપણે અહર્નિશ મથી રહ્યાં છીએ, અને જ્યારે
એ સ્થિતિ હસ્તામલકવત પ્રાપ્ત થયે ત્યારે પછી કંઈજ
કરવાપણું આપણે માટે રહેશે નહિ. પછી તો શરીર એ કેવળ
યંત્ર સરખું બની રહેશે, અને તે આપોઆપ-આપણા તરફની
કોઈ ભાતની સંભાળ વગર પણ-સદા સર્વદા સ્વચ્છ રહેશે.
કેમકે કશાથી કે કોઈથી પછી તે અપવિત્રજ થઈ શકશે નહિ.
તમે પોતેજ અનંતસ્વરૂપ છો એવું એક વાર જાણી
લો, અને અનુભવસિદ્ધ કરી લ્યો, એટલે પછી કય આપો-
આપજ પલાયન કરી જશે. નિરંતર કહેતાં રહો કે “હું”
અને મારો બાપ (અર્થાત્ ધર્મિય) એકજ છીએ.”

દ્રાક્ષના વેલાઓપર જેમ દ્રાક્ષનાં લૂમનાં લૂમ આવે
છે, તેમ ભવિષ્યમાં પ્રિયતો પણ સંખ્યાબધ પ્રાકૃત્યૂત થશે.
તે વારે પછી આ સંસારનો એલ ખતમ થઈ જઈ અદૃશ્ય
બનશે. જેમ સગડીપર મૂકેલી કીટલીમાંનું માણી ઉકળવા
માંડતાં પ્રથમ સપાટી પર એક પરંપોટો ફેખાય છે, પછી
બીજો, ત્રીજો એમ કરતાં કરતાં આખરે પરંપોટાની સંખ્યા
અગણિત બની જઈ બધુંજ પાણી ખદબદવા લાગી વરાળરૂપે
ઉડી જાય છે; તેમ આ સંસાર વિષે પણ સમજવાનું છે.
પાછલાં બે અઢી હજાર વર્ષમાં ભગવાન બુદ્ધ, ઈસુખ્રિસ્ત,
શંકરાચાર્ય ઇત્યાદિરૂપે મોટા પરંપોટાઓ પેદા થયા છે. મુસા
એ એક નાનો પરંપોટો હોઈ તેની પછી એક કરતાં એક
મહાન પરંપોટા ઉઠતા રહ્યા છે. એમ કરતાં એક સમય એવો
આવશે, કે જ્યારે સમસ્ત સંસાર પરંપોટારૂપ બની વરાળ
થઈને ખલાસ થઈ જશે; છતાં સંસારરૂપી પાત્રમાં તો નૂતન
જળની સૃષ્ટિ નિર્માણ થઈ સદિનો પ્રવાહ તો આડ્યાજ કરશે.

તા. ૨૪ જૂન, સોમવાર

(આને સ્વામીજીએ 'નારદીય ભક્તિસૂત્ર'માંથી કેટલાંક સૂત્રો એક પછી એક વાંચી તે પર વિવેચન કરવા માંડ્યું.)

ધૈર્ય પ્રત્યેનો પરમ અનુરાગ અથવા પ્રેમભાવ એજ ભક્તિ છે, અને એ ભક્તિરસજ વાસ્તવિક અમૃત છે. એની પ્રાપ્તિ થતાં મનુષ્યને દોષ પણ પ્રકારની ધૈર્ય ન રહેતાં તે ગર્વથી મનુષ્ય બને છે. દોષ પણ હાનિથી તે શોક પામતો નથી, દોષની ધૈર્ય કરતો નથી અને એ ભક્તિરસનો એક વાર અનુભવ થતાં અન્ય દોષ પણ વિષયમાં તેને અનંદ પડતો નથી, અને સાંસારના દોષ પણ વિષય માટે તેને હિસાબ રહેતો નથી. ધૈર્યસાક્ષાત્કારથી મનુષ્ય પ્રેમભક્ત પણ થાય છે, કામધૈર્ય પણ બની જાય છે અને આત્મા-રસ પણ બને છે.

મારા સુદેવ (શ્રીરામકૃષ્ણ પરમહંસ) કહિતા કે "આ સ્વામીય સ્વામી ગંગામાંની બારે મોટી ધૈર્યતાલ જેવો છે. એમાં જલના સ્વરૂપ માનવીએ ગંગાતુર છે-કેટલાક ધનના સ્વરૂપ, તે કેટલાક સુદરવાના ગંગા હોય છે અને કેટલાક સ્વર્ણરૂપના ગંગા હોય છે, ત્યારે યોગ્યક વિરલા વળી પ્રભુ સહજ પણ ગંગા અન્યા હોય છે. હું તો મારે ધૈર્યનીજ અભાવ મરિ: કમનું પસંદ કરું. કેમકે પ્રભુનું સ્વરૂપ અમરભક્તિ સરખું છે. તેના સ્વરૂપમાંથી કાચરૂપ મનુષ્ય મૂલક કાચરૂપ બની જાય છે. આદુનિ તો એની એજ રીતે છે. આદુ મરિ: એજ એજ કાચ પસંદ જાય છે. અર્થાત્ એ સર્વ ભક્તિ કેટલેક કાચનું અનિષ્ટ કે અન્યાયનું કામ કરતું મરિ:."

સ્વામીજીએ આ વાત કહીને કમનું સ્વરૂપ કાચરૂપ કહ્યું.

તે વાત કહીને સ્વામીજીએ કમનું સ્વરૂપ કાચરૂપ કહ્યું.

તે વાત કહીને સ્વામીજીએ કમનું સ્વરૂપ કાચરૂપ કહ્યું.

તે વાત કહીને સ્વામીજીએ કમનું સ્વરૂપ કાચરૂપ કહ્યું.

તે વાત કહીને સ્વામીજીએ કમનું સ્વરૂપ કાચરૂપ કહ્યું.

તે વાત કહીને સ્વામીજીએ કમનું સ્વરૂપ કાચરૂપ કહ્યું.

તે વાત કહીને સ્વામીજીએ કમનું સ્વરૂપ કાચરૂપ કહ્યું.

છે, ક્યારેક હસે છે, ક્યારેક ગાયન લલકારે છે, ક્યારેક નાચે છે, તો ક્યારેક તેને ‘અદ્ભુત-અદ્ભુત’ કહીને વર્ણવે છે. પરંતુ સર્વદા એક યા બીજા પ્રકારે તે માત્ર એક ઇશ્વરની જ વાત કરે છે.” +

મહાપુરુષો ધર્મનો પ્રચાર કરે છે, પરંતુ ઇસુ, બુદ્ધ અને રામકૃષ્ણ જેવા અવતારી પુરુષો તો ધર્મ આપી શકે છે. તેમનો દૃષ્ટિપાત કે સ્પર્શ માત્ર પણ સામાની અંદર ધર્મશક્તિનો સંચાર કરવા માટે બસ થાય છે. તમારા ખ્રિસ્તી ધર્મમાં ‘હોલી ગ્રાસ્ટ’ અર્થાત્ એક પવિત્રાત્માની શક્તિનું સ્થાન છે અને એને ઉદ્દેશીનેજ “હસ્તસ્પર્શ”ની વાત બાઇબલમાં કહેવાઈ છે. પ્રભુ જીસસના હસ્તસ્પર્શથી શિષ્યોમાં ખરેખર શક્તિનો સંચાર થયો હતો. એનું જ નામ ‘જીરુસલેમ’ શક્તિ, એનું જ નામ યમાર્થ ‘બાપ્ટિઝમ’ એટલે કે દીક્ષા, અને એ દીક્ષાનો પ્રકાર અનાદિકાળથી જગતમાં ઉત્તરોત્તર ઉતરતો આવ્યો છે.

“કેાઈ પણ જાતની લૌકિક વાસનાની તૃપ્તિ માટે ભક્તિનો ઉપયોગ કરી શકાય નહિ. કેમકે ભક્તિ પોતે સકળ વાસનાઓના નિરોધના કારણરૂપ છે.” x ભક્તિનાં લક્ષણો નારદજી આ પ્રમાણે વર્ણવે છે:-

“સમર્પણ વિચાર, વચન અને કાર્યનું ત્યારે પ્રભુને સમર્પણ થઈ જાય અને પ્રભુની કૃપાથી વિસ્મૃતિથી પણ હૃદયમાં અત્યંત વ્યાપ્તિ થાય, ત્યારે સમજવું કે ભક્તિનો યમાર્થ ઉદય થયો છે.” †

“ઉપરોક્ત પ્રકારની ભક્તિ એજ પ્રેમની સર્વોત્કૃષ્ટ અવસ્થા છે. કારણ કે અન્ય સાધારણ લોકોના પ્રેમમાં

+ થીમહાભારતના નીચેના શ્લોકમાં એ બાવ વર્ણવેલો છે:-
 ષર્ણવદ્વૃક્ષવૃક્ષાણામિત્યાદિ વિવિધા વૃક્ષાણામિત્યાદિ
 લોકિકાઃ । નૃન્યન્તિ ગાયન્ત્યનુષીલ્યન્યજં મવન્તિ નૃર્જા
 પરમેશ્વરનિર્વૃત્તાઃ ॥ (ભાગવત, સ્કંધ ૧૧, અધ્યાય ૩, શ્લોક ૩૨)

x જી મા ન જામયમાના નિગોષરુપાન્ ।

(નારદભક્તિસૂત્ર, અનુવ. ૩ ર વ્ગે, મુત્ર ૭ મુ.)

† જી નારદજી સદર્પિતાગિદ્યાચારતા સદિશ્વરને પરમ સ્વાકુલસેવિ । (નારદભક્તિસૂત્ર, અનુવ. ૩ વ્ગે, મુત્ર ૧૯ મુ.)

પ્રેમીને પોતાના પ્રેમપાત્ર પાસેથી સામો પ્રેમ પ્રાપ્ત કરવાની આકાંક્ષા હોય છે, ત્યારે ભક્તના પ્રેમમાં તો પ્રેમપાત્રના સુખમાંજ તેનું સુખ સમાયલું હોય છે.”*

“સ્વાભવિક ભક્તિ સિદ્ધ થતાં સાધક સંન્યાસી થઈ જાય છે, એમ કહેવાનું તાત્પર્ય એજ છે કે, પછી તે વ્યક્તિનાં બધાં લૌકિક તેમજ વૈદિક કર્મો છૂટી જાય છે, યાને તે વ્યક્તિ એ બધાં કર્મોથી પર બની રહે છે.”

વળી “જ્યારે અન્ય સકળ આશ્રયોના ત્યાગપૂર્વક ચિત્ત પ્રભુ પ્રત્યે આસક્ત બની જાય અને વિરોધી સકળ વિષયોપ્રતિ ઉદાસીનતા પ્રકટી કેવળ પ્રભુનોજ આશ્રય લેતા થઈએ, ત્યારે સમજવું કે યથાર્થ ભક્તિનો ઉદય આપણામાં થવા માંડ્યો છે.”+

“જ્યાં સુધી ભક્તિની અંદર દૃઢ પ્રતિષ્ઠિત ન થવાય ત્યાંસુધી શાસ્ત્રવિધિ મુજબ વર્તવું જોઈએ.” *

અર્થાત્ શાસ્ત્રવિધિનું પાલન કર્યા વિના પણ તમારા હૃદયમાં યથાર્થ ભક્તિભાવ ચાલુ રહે એટલી દૃઢતા તમારા ચિત્તમાં જ્યાંસુધી ન આવે, ત્યાંસુધી શાસ્ત્રોની મર્યાદામાંજ રહી વર્તન કરવું. અને એવી દૃઢતા સિદ્ધ થયા પછીજ શાસ્ત્રવિધિથી પર થઈ શકાય છે. કારણ શાસ્ત્રોના વિધિનિષેધ મુજબજ વર્ત્યા કરવું એ કંઈ જીવનનો અતિમ ઉદ્દેશ નથી. પ્રત્યક્ષીકરણ યાને સ્વાનુભવ એજ એકમાત્ર આધ્યાત્મિક સત્યનું પ્રમાણ છે. માટે દરેક જણે પોતેજ પોતાની પરીક્ષા-પૂર્વક અનુભવવું જોઈએ કે, એ વાસ્તવિક સત્ય છે કે નહિ. જો કોઈ ધર્માચાર્ય કે ઉપદેશક એમ કહેતો આવે કે “એ સત્યનાં મને દર્શન થયાં છે, અને તમને તે થઈ શકે તેમ નથી” તો તેના વચન પર કદાપિ ભરોસો કરશો.

* ॐ नास्त्येव तस्मिन् तत्सुख सुखित्वम् ।

(નારદભક્તિસૂત્ર, અનુવાક ૩ જો, સૂત્ર ૨૪ મું.)

+ ॐ निरोधस्तु लोक वेद व्यापार संन्यासः ।

ॐ तस्मै अनन्यता तद्वિरोधीपृदासीनता ।

(નારદભક્તિસૂત્ર, અનુવાક ૨, સૂત્ર ૫, ૬)

* ॐ भवतु निश्चयदाढर्यादृढं शास्त्ररक्षणम् ।

(નારદ ભક્તિસૂત્ર, અનુવાક ૨, સૂત્ર ૧૨.)

નહિ. પરંતુ “પ્રયત્ન કરવાથી તમારાથી પણ મ્મે સત્ય પ્રત્યક્ષ કરી શકાય તેમ છે” એમ કહેનારનાં વચન પર અવશ્ય વિશ્વાસ રાખજો. જગતના સર્વ જમાનાનાં અને સર્વ દેશોનાં, સર્વ શાસ્ત્રો અને સર્વ સત્યો વેદરૂપ છે. દારણ કે એ સકળ સત્યો પ્રત્યક્ષ કરવાનાં હોય દરકોઈ વ્યક્તિથી તેનો અવિષ્કાર કરી શકાય એમ છે.

“ ભક્તિસૂર્યનાં કિરણો ત્યારે પ્રથમ દિગન્તમાં દેખાવા માંડે છે, ત્યારે પોતાનાં સર્વ કર્મો ઇશ્વરને સમર્પણ કરી દેવાની ઉત્કટ ઇચ્છા આપણામાં ઉદ્ભવે છે, અને એક ક્ષણ માટે પણ તેનું વિસ્મરણ થતાં આપણું અંતર વલો-વાઈ જાય છે, યાને ગાઢ દુઃખાનુભવ થાય છે. ”

ઇશ્વર અને તેના પ્રત્યેની તમારી ભક્તિ—એ એની વચ્ચે આડળીલીરૂપે કાંઈને પણ આવવા દેતા નહિ. તેનેજ આહો, તેનાજ અનુરાગી બનો, તેનીજ ભક્તિ કરો. જગતના લોકોને એ સંબંધમાં કહેવું હોય તે બલે કહે, એમના ણક-વાદની લેશ પણ પડવા ન કરો. પ્રેમભક્તિ ત્રણ પ્રકારની છે—(૧) સમર્થા, (૨) સમંજસા અને (૩) સાધારણી. સાધારણી પ્રેમભક્તિના પ્રકારમાં મનુષ્ય પોતાના પ્રેમચાત્રની પાસેથી ‘મને આ આપો, તે આપો’ એમ કંઈ ને કંઈ માત્ર માગ્યા કરે છે ને પોતે સામ્રા કંઈજ આપતો નથી. સમંજસા ભક્તિમાં વિનિમય અર્થાત્ બદલા અગર સાટાનો ભાવ રહેલો છે; ત્યારે સમર્થાની અંદર પ્રેમીને કિંવા ભક્તને કોઈ પણ જાતના પ્રતિદાનની અથવા બદલાની અપેક્ષાજ હોતી નથી. પતંગીઆની દીવા ઉપર જેમ શુદ્ધ અને નિષ્કામ પ્રીતિ હોય છે—બળા મરણ પડે તો તે હા, પણ દીપક પ્રત્યેની પોતાની પ્રીતિ—ભક્તિ પતંગીઉં ત્યજતું નથી, તેવુંજ સમર્થા પ્રીતિવાળા ભક્તના સંબંધમાં પણ હોય છે.

“ આ ભક્તિ-કર્મ, જ્ઞાન અને યોગ કરતાં પણ અદીઆતી છે, શ્રેષ્ઠ છે. ” *

કર્મના યોગે તો કર્મ કરનારની પોતાનીજ ચિત્તશુદ્ધિ થાય છે, બીજા કોઈને તેથી લાભ થતો નથી આપણો

* ઍ સા તુ કર્મજ્ઞાનયોગ્યોપ્યધિક્તરા ।

(નારદ ભક્તિસૂત્ર, અનુવાક ૪, સુત્ર ૨૫)

કોયડો આપણે પોતેજ ઉકેલવાનો છે. યાને આપણી ઉન્નતિ સાધનદ્વારા આપણે પોતેજ સાધ્ય કરવાની છે; મહાપુરુષો તો કેવળ આપણને તેનો રસ્તો દેખાડી આપે છે. ખરૂં જ કહ્યું છે કે, यादृशी यस्य भावना सिद्धिर्भवति तादृशी— અર્થાત્ જેની જેવી ભાવના, તેવી તેની સિદ્ધિ. માટે ભગવાન ઈસુ ઉપર જો તમે તમારો સઘળો ભાર નાખતા હો, તો તમારે સદા સર્વદા તેનુંજ ચિંતન કરવું જોઈએ, કે જેથી તમે તેના જેવા થાઓ અને તેની ચથાર્થ લક્ષિત કરી શકો. એ પ્રકારની નિરંતર ભાવનાનું નામજ લક્ષિત કિંવા પ્રેમ છે.

“પરાલક્ષિત અને પરાવિદ્યા બેઉ એકજ વસ્તુ છે.”

છતાં ઇશ્વરવિષે માત્ર વિવિધ મતમતાંતરોની ચર્ચા કરીને કે સાંભળીને બેસી રહેવાથી ચાલશે નહિ. આપણે તેની લક્ષિત અને સાધના કરવી જોઈએ. સંસાર અને સાંસારિક વિષયો, તમામનો ત્યાગ કરી દો—ખાસ કરીને છોડવો જ્યાં સુધી કુમળો હોય, અર્થાત્ જ્યાંસુધી ચિત્તમાં દૃઢતા આવી ન હોય તેટલા વખત પૂરતો તો જરૂર કરો, અહિંનિશ ઇશ્વરનાજ ધક ધ્યાનમાં મશ્ગુલ રહો, અને જાની શકે ત્યાં સુધી બીજા જાખતોને પાસે અને વિચારમાં પણ ન રાખો. આનો અર્થ એવો નથી સમજવાનો કે, રોજનાં આવશ્યક કર્તવ્યો કે તે સંબંધી વિચારો ન કરવા. એ સઘળું કરવું, પણ તે તદ્દભાવ-ભાવિત થઈને યાને પ્રભુમય રહીનેજ કરવું જોઈએ. મતલબ કે, ખાનપાન અને નિદ્રાદિ સકળ કાર્યોમાં અને સકળ પદાર્થોમાં સદા પ્રભુનાંજ દર્શન કર્યા કરો. બીજાઓની સાથે વાતચીત કરો તો તે પણ ઇશ્વર સંબંધીજ કરો. એમ કરવાથી સાધનકાર્યમાં ખૂબ સહાયતા મળે છે.

ભગવાનની અથવા તેના ચોગ્યતમ મહાન સંતાનોની સાચા મહાપુરુષોની કૃપા સંપાદન કરો. x પ્રભુપ્રાપ્તિ માટેના એ બેજ ધોરી રસ્તા છે.

પ્રભુનાં એવાં સંતાનોની યાને સાચા મહાપુરુષોની સંગતિનો લાભ મળવો બહુ દુર્લભ છે. બાકી જો મનુષ્યમાં

x ॐ मुख्यतस्तु महत्कृपयैव भगवत्कृपा लेशज्ञात्वा ।

(નારદ ભક્તિસૂત્ર, અનુવાક ૫, સૂત્ર ૩૮.)

ચોચ્છતા હોય તો તેમની સાથેના પાંચ પળ જેટલા દુઃખ સમાગમથી પણ તેનું 'સાઈ' જીવન પલટાઈ જાય છે.* જે એવા સંતસમાગમની મનુષ્યના મનમાં ખરી અભિલાષા હોય છે, તો તો તેને કાઈ ને કાઈ મહાપુરુષની સંગતિ મળેજ નહીં છે.

બસંતો અગર મહાપુરુષો જે સ્થાનોમાં રહેતા હોય છે, તે સ્થાનો વીર્યસ્વરૂપ બની જાય છે, તેઓ જે વચનો ઉચ્ચારે છે તે શાસ્ત્રવચન લેખાય છે, અને તેઓ જે જે કંઈ કરે છે તે તે બધાં શુભ કર્મતરીકે સત્કારાય છે—એવું 'માહું' મહાપુરુષોનું માહાત્મ્ય છે.† તેઓ જે સ્થાનમાં રહેતા હોય છે, તે સ્થાન તેમના દેહમાંથી વહેતાં પવિત્ર આંદોલનોથી ભરપૂર બની જાય છે; અને તેથી જે લોકો તે સ્થાને જાય છે તેમના પર તેમનો પ્રભાવ પડે છે—અર્થાત્ તેઓનાં અંતરે એ આંદોલનોનો અનુભવ કરે છે, એટલે તેમની ચિત્તવૃત્તિમાં પણ પવિત્ર શાવનો સંચાર થાય છે.

“આવા ભક્તજનોની અંદર જાતિ, વિદ્યા, રૂપ, કુળ, ધન કે ધંધાવિગમકે ભેદભાવ હોતો નથી; કેમકે તેઓ સર્વ તેનાજ બની રહેલા હોય છે.”‡

કુસંગનો સર્વથા ત્યાગ કરી દે, અને તેમાં પણ આરંભની અવસ્થામાં તો ખાસ કરીને વિષયાસક્ત લોકોની સંગત પણ ત્યજ દે. કેમકે એનાથી ચિત્ત અચ્ચળ થવાનો સંપૂર્ણ સંભવ છે. તેમજ 'હું' અને 'મારું'ના ભાવો પણ બિલકુલ તજ દે. કેમકે આ જગતમાં જેને 'મારું' જેવું કંઈ રહેતું નથી તેનીજ આગળ પ્રભુ પ્રકટ થાય છે—તેનેજ પ્રભુની અંખી થાય છે. બધી બાબતો સાંસારિક પ્રીતિનાં બંધન છેદી નાખો, આજસનો પરિત્યાગ કરો, અને 'મારું' શું થશે' એવી બાબતો બધી ચિંતા પરહદો. તમારાં કરેલાં કર્મોનું

* ૭૮ મદનલંગ્ધુ દુર્ગમોડમ્બોડમોપદ્ય ।

(નારદ ભક્તિમુર, અનુવાક ૫, મુત્ર ૩૯)

† ૭૯ સૌર્ણકુર્વન્તિ સૌર્ણાણિ મુકર્મ કર્મણિ સુચ્છાત્ત્રી સામ્પ્રાપ્તિ । ૭૯ મન્સવાઃ । (નારદ ભક્તિમુર, અનુવાક ૬, મુત્ર ૬૬, ૭૦)

‡ ૭૯ જામ્ભિ તેષુ જ્ઞાતિ વિષ્ણુવદ્વૃન્ધનશ્રિયાદિ ભેદઃ ।

૭૯ વનસ્પદીયઃ । (નારદ ભક્તિમુર, અનુવાક ૬, મુત્ર ૭૧-૭૨)

દુજ પેળવા માટે દહીં પણ પાણી ભાળી નાં. બધાંજ દેમો પ્રભુને સમર્પણ કરતા રહી કર્તવ્ય કર્યો નાઓ, અને તેના ફલાફલનો વિચાર પણ કરવાનું છોડી દે. + ત્યારે તમારી બધી વૃત્તિઓ એક અવિચ્છિન્ન ધારામાં પ્રભુ તરફ વહેશે; ત્યારે ધનધામ કે માનજડાઈ પાછળ બાધેડિયાં જેવી અવદશા રહેશે નહિ; અને એકમાત્ર પરમાત્માશિવાય થીજ કશાયતો વિચાર કરવાનો પણ અવકાશ નહિ રહે, ત્યારે—ત્યારેજ તમારા હૃદયમાં એ અપાર અને અલૌકિક પ્રેમાનંદ જાગી ઉઠશે. લૌકિક વાસનાઓ તો બધી કાચનાં મણકા જેવી અસાર વસ્તુ છે.

કુદરતી પ્રભુપ્રેમ ઇશ્વરાનુરક્તિ અથવા પરાલક્તિ અહોતુક હોય છે. દેમકે એમાં કોઈ પણ લૌકિક કામનાને સ્થાન હોતું નથી. વળી તે નિત્યનૂતન અને પ્રતિક્ષણ વધ્યા કરનારી હોઈને માત્ર સૂક્ષ્મ અનુભવથીજ સમજી શકાય એવી હોય છે. વ્યાખ્યા કે વિવેચનથી તેનું સ્વરૂપ કદાપિ સમજી શકાતું નથી. x

લક્તિ એજ સર્વ સાધનોમાં સહેજ અને સરળ સાધન છે. લક્તિ સ્વાભાવિક હોઈ તેમાં કોઈ યુક્તિ કે તર્કની અપેક્ષા રહેતી નથી. વળી તે સ્વયંપ્રમાણ હોઈ તેમાં અન્ય કોઈ

+ ॐ હુઃસંગઃ સર્વથૈવ ત્યાજ્યઃ ।

ॐ કામ ક્રોધ મોહ સ્મૃતિભ્રંશ વુદ્ધિનાશ કારણત્વાત્ ।

ॐ તરંગાયિતા અપીમે સંગાત્ સમુદ્રાયન્તિ ।

ॐ કસ્તરતિ માયામ્ ? યઃ સંગાન્ ત્યજતિ યો મહા-
નુભવં સેવતે યો નિર્મમો ભવતિ ।

ॐ યો વિવિક્તસ્થાનં સેવતે યો લોકવન્ધમુન્મૂલયતિ
નિર્ઘ્રાંગુણ્યોભવતિ યોગક્ષેમં ત્યજતિ ।

ॐ યઃ કર્મફલં ત્યજતે કર્માણિ સજ્યસતિ તતો નિર્દ્વેદો
ભવતિ ।

ॐ વેદાનપિ સજ્યસતિ કેવલમાવિચ્છિન્નાનુરાગં લભતે ।

(નારદ ભક્તિસૂત્ર, અનુવાક ૬, સૂત્રા ૪૩ થી ૪૯.)

x ॐ ગુણરહિતં કામનારહિતં પ્રતિક્ષણ વર્ધમાનમવિચ્છિન્નં
સૂક્ષ્મતરમનુભવરૂપમ્ (નારદભક્તિસૂત્ર, અનુવાક ૭, સૂત્ર ૫૪.)

પ્રમાણ કે પુરાવાની પણ અપેક્ષા રહેતી નથી. મુક્તિ-તકે
એટલે શું ? એજ કે કોઈ પણ વિવચને આપણા મનદારા
સીમાબદ્ધ કરવો. આપણે જાણે મનરૂપી જાળ નાખી તેમાં
કોઈ વસ્તુને પકડીએ છીએ અને પછી કહીએ છીએ કે, એ
વસ્તુને અમે સાધ્ય કરી છે. પરંતુ ઇશ્વરની જાળતમાં એમ
કરવું કદાપિ શક્ય નથી—ઇશ્વરને મનરૂપી જાળમાં પકડવાનું
કોઈ કાળે અને તેમ નથી.

ભક્તિ હમેશાં અહેતુકી હોયી જોઇએ. એટલે સુધી કે
કોઈ અયોગ્ય વ્યક્તિ કે અયોગ્ય વસ્તુ ઉપર પણ આપણે
પ્રેમ પથરાયો હોય, ત્યારે પણ તેના મૂળમાં સ્વાભાવિક પ્રેમ
અને કુદરતી આનંદ રહેવો જોઇએ. પ્રેમનો વ્યવહાર ગમે
ત્યાં ને ગમે તે રીતે બલે થાય, પણ તેની શક્તિ તો સદા
એકરૂપ હોય છે, પ્રેમ સ્વભાવધીજ શાંતિ અને આનંદસ્વરૂપ છે. x

એક જૂની પણ જ્યારે પોતાના જાળકને બચ્ચી કરે છે,
ત્યારે પ્રેમભાવ સિવાયના અન્ય સકળ વાવોનું તેને વિસ્મરણ
થઇ જાય છે. માટે અહંતાનો સહંતર નાશ કરી દો, કામ-
ક્રોધના પાશમાંથી સર્વથા છૂટા થાઓ અને સર્વ કંઈ ઇશ્વરને
સમર્પી દો. નાહં નાહં નૂહિ નૂહિ—આગલો અજ્ઞાનજન્ય
અહંભાવ-દેહભાવ બાદ્યો ગયો છે, અને હવે દેવજા તુંજ
અવશિષ્ટ રહ્યો છે. દેહભાવે હું તારો છું; અને આત્મભાવે
હું એ તુંજ છું. કોઈની નિંદા કરે નહિ. દુઃખ કે આકૃત
આવી પડે, ત્યારે જાણો કે ઇશ્વર તમારી સાથે કીડા કરી
રહ્યો છે; ખેલ ખેલી રહ્યો છે, અને એમ પીછાણીને એ
દુઃખમાં પણ સુખનો અનુભવ કરો.

ભક્તિ અથવા પ્રેમ દેશકાળની સીમાથી પર હોઈ પૂર્ણ-
સ્વરૂપ છે.

* ઈ અન્યસ્માન્ સૌલમ્યં મર્ત્ત્તો ।

ઈ પ્રમાણાન્તરસ્યાનપેક્ષત્વાત્ સ્વયં પ્રમાણત્વાત્ ।

(નારદ ભક્તિમુત્ર, અનુવાક ૮, સૂત્ર ૫૮-૫૯)

x ઈ જ્ઞાન્તિરૂપાત્ પરમાર્નદરૂપાથ ।

(નારદ ભક્તિમુત્ર, અનુવાક ૮, સૂત્ર ૬૦)

તા ૨૫ મી જૂન મંગલવાર

પ્રત્યેક ભોગવૈભવ પછી દુઃખ તો આવે છેજ; પછી તે કાં તો સુખની પછી તરતજ આવે કે લાંબે ગાળે આવે; પણ આવવાનું તો ખરૂંજ. જીવાત્મા જેટલો વધારે ઉન્નત હોય છે, તેટલું સુખની પાછળ દુઃખ પણ વધારે અને વહેલું આવે છે. કારણ કે આપણને જે ખરી જરૂર હોય છે તે તો સુખદુઃખ ઉભયની પર અવસ્થાને પ્રાપ્ત કરવાની. કેમકે એ બંને આપણને આપણા મૂળ સ્વરૂપને ભૂલાવી દેનારાં છે—દૂર રાખનારાં છે; એટલુંજ નહિ પણ એ બંને ખેડીરૂપ છે. એક ખેડી લોખંડની તો ખીજી સોનાની; પણ છે તો બંને ખેડીઓજ. એ ઉભયની પૂંઠે આત્મા રહેલો છે, કે જેને સુખભોગ પણ નથી કે દુઃખભોગ પણ નથી. સુખ અને દુઃખ એ તો અંતઃકરણની ખાસ અવસ્થાઓ છે, અને હરેક અવસ્થા સદાય પરિવર્તનશીલ—ફરી જનારી હોય છે. પરંતુ આત્મા તો સદૈવ આનંદસ્વરૂપ, અપરિણામી અને શાંતિસ્વરૂપ છે. એ આત્માને આપણે પ્રાપ્ત કરવાનો હોય એવું તો છેજ નહિ. કેમકે તે તો આપણને ક્યારેનાય મળેલો છે. આપણે તો કેવળ આપણા અંતઃકરણ પર ચઢેલા મેલના ઘર ઘોઘ નાખીને તેનાં દર્શન સિદ્ધ કરવાનાં છે.

આપણે જ્યારે એ આત્મસ્વરૂપમાં પ્રતિષ્ઠિત થઈ શકીએ ત્યારેજ જગતને આપણે વાસ્તવિક રીતે ચાહી શકીએ છીએ. માટે હિંચામાં હિંચો ખરો પરોપકાર કરવો હોય તોપણ એકવાર તો તમે તમારા પંડને અંતઃકરણને ખૂબજ હિંચ દક્ષાપર લઈ જાઓ. એ પ્રકારે આપણા એ વિરાટ સ્વરૂપનું જ્ઞાન અનુભવસિદ્ધ કરીને તે પછીજ આપણે સમગ્ર જગતપ્રપંચને પૂર્ણ શાંતભાવે નિહાળવો જોઈએ. આ જગતપ્રપંચ એ બાળકોના ખેલ જેવો છે; એવું આપણે જ્યારે જાણી લઈએ, ત્યારે પછી જગતમાં બનતી દોઈ પણ ઘટના આપણને વ્યય કરી શકશે નહિ. હા, જે પ્રકારથી જન પ્રદુષિત થાયે. તે નિંદિતી તે ખિન્ન પણ નિર્દય થાયે નહિ. તેના મનના પણ સ્વપ્નાં મુખે.

અસાર અને અનિત્ય છે; પરંતુ આપણી જીતર એક એવું નિરપેક્ષ સુખ રહેલું છે, કે જે સુખ કોઈની કે કશાની ઉપર આધાર રાખતું નથી. એ સુખ સંપૂર્ણ સ્વતંત્ર હોઈ પરમાનંદરૂપ છે. આપણું સુખ જેટલું જીતરની વસ્તુ ઉપર અવલંબે છે, તેટલું બહારની વસ્તુપર અવલંબતું નથી. માટે એ આંતરિક સુખાનંદ જેટલા પ્રમાણમાં આપણામાં વધારે ઉંડું ઉતરે છે તેટલા પ્રમાણમાં આપણે અધિક ધાર્મિક અને અધિક આધ્યાત્મિક બનીએ છીએ. એ આત્માનંદને જ જગત ધર્મ કહીને ઓળખે છે.

આંતરિક જગત બાહ્ય જગત કરતાં અનંતગણું મોટું છે. બાહ્યજગત એ તો આંતરિક જગતનો માત્ર ઝાંખો બાહ્ય-પ્રદર્શ છે. આ જગત સત્ય નથી તેમ મિથ્યા પણ નથી; પરંતુ સત્યની છાયા માત્ર તે છે. કવિજન કહે છે તેમ “કલ્પના એ સત્યની સોનેરી ઢોળ ચઢાવેલી છાયામાત્ર છે.”

વેદાંતના મત પ્રમાણે જગત એ એક અચેતનનિર્ણવ જડ પદાર્થ માત્ર છે. એ જગતમાં આપણે જ્યારે પ્રવેશ કરીએ છીએ, ત્યારેજ તે આપણે માટે જીવંત વસ્તુ થઈ પડે છે. જગતના તમામ પદાર્થ અચેતન-નિર્ણવ છે. તેમને આપણે જ જીવિતદાન દઈએ છીએ. તેમ છતાં મૂખ બહુચકની માફક એ સત્ય વાત વિચરી જઈ તેમનાથી કોઈ વાર ભડકીએ છીએ તો કોઈ વાર તેમનો ભોગ કરીએ છીએ; પરંતુ પેલી માછણાના જેવી તમારી ગતિ ન થાય તે ધ્યાનમાં રાખજો. એ વાત એવી છે કે, એક વાર ફેટલીક માછણો બબરમાંથી ઘર પાછી ફરતાં ત્રાગમાં સખત વાવાઝોડાના તોફાનમાં સપડાઈ ગયું. તોફાન એવું બારે દહનું કે તેમનાથી સરીસદમન થઈ જતાં ઘણાં ઘણાં તેમ નહોતું. તેથી ત્યાં રસ્તામાંજ તેમણે એક માછણનો આશરો લીધો. માછણે તેમને રાત્રે સુવા માટે જે ઘર દાટી આપ્યું તે જગીયાની બરેબરે અપેક્ષા હતી; તેથી ત્યાંની દુવા જગીયાનાં મુંદર ફેંદાની મુજલથી ઘર બનેલી હતી. માછણે એ જ મકાનમાં પ્રવેશ કર્યોજ એ જુદાજુદર જુદાંજુદાં તેમના નાકને વજ્રવા લગી, પણ એ મીઠી મુવાલ તેમને તે. એવી અસદ્ય થઈ ૧૫ કે આમ તેમ ૫૫ દસડાં રૂમે કરી તેમને ઉપ

તા ૨૫ મી જૂન મંગલવાર

પ્રત્યેક લોગવૈભવ પછી દુઃખ તો આવે છેજ; પછી તે કાં તો સુખની પછી તરતજ આવે કે લાંબે ગાળે આવે; પણ આવવાનું તો ખરુંજ. જીવાત્મા જેટલો વધારે ઉત્તર હોય છે, તેટલું સુખની પાછળ દુઃખ પણ વધારે અને વહેલું આવે છે. કારણ કે આપણને જે ખરી જરૂર હોય છે તે તો સુખદુઃખ ઉભયની પર અવસ્થાને પ્રાપ્ત કરવાની. કેમકે એ જાને આપણને આપણા મૂળ સ્વરૂપને ભૂલાવી દેનારાં છે—ફર રાખનારાં છે; એટલુંજ નહિ પણ એ જાને ખેડીરૂપ છે. એક ખેડી લોખંડની તો ખીજી સોનાની; પણ છે તો જાને ખેડીજાજ. એ ઉભયની પૂંઠે આત્મા રહેલો છે, કે જેને સુખલોગ પણ નથી કે દુઃખલોગ પણ નથી. સુઃખ અને દુઃખ એ તો અંતકરણની ખાસ અવસ્થાઓ છે, અને હરેક અવસ્થા સદાય પરિવર્તનશીલ—ફરી જનારી હોય છે. પરંતુ આત્મા તો સદૈવ આનંદસ્વરૂપ, અપરિણામી અને શાંતિસ્વરૂપ છે. એ આત્માને આપણે પ્રાપ્ત કરવાનો હોય એવું તો છેજ નહિ. કેમકે તે તો આપણને ક્યારનોય મળેલો છે. આપણે તો કેવળ આપણા અંતઃકરણ પર ચઢેલા મેલના થર ઘોઘ નાખીને તેનાં દર્શન સિદ્ધ કરવાનાં છે.

આપણે જ્યારે એ આત્મસ્વરૂપમાં પ્રતિષ્ઠિત થઈ શકીએ ત્યારેજ જગતને આપણે વાસ્તવિક રીતે ચાહી શકીએ છીએ. માટે ઉંચામાં ઉંચો ખરો પરોપકાર કરવો હોય તોપણ એકવાર તો તમે તમારા પાંડને અંતઃકરણને ખૂણજ ઉચ્ચ કક્ષાપર લઈ જાઓ. એ પ્રકારે આપણા એ વિરાટ સ્વરૂપનું જ્ઞાન અનુભવસિદ્ધ કરીને તે પછીજ આપણે સમગ્ર જગતપ્રપંચને પૂર્ણ શાંતભાવે નિહાળવો જોઈએ. આ જગતપ્રપંચ એ ખાળકોના ખેલ જેવો છે; એવું આપણે જ્યારે જાણી લઈએ, ત્યારે પછી જગતમાં ખનતી કોઈ પણ ઘટના આપણને વ્યથ કરી શકશે નહિ. હા, જો પ્રશંસાથી મન પ્રકુલિત થશે, તો નિંદાથી તે ખિન્ન પણ નિશ્ચય થશે. ઈંદ્રિયોનાં તેમજ મનનાં પણ સઘળાં સુખો

અસાર અને અનિત્ય છે; પરંતુ આપણી બીતર એક રંગુનિરપેક્ષ મુખ રહેલું છે, કે જે મુખ કાઢની કે કથાની ઉપર આધાર રાખતું નથી. એ મુખ સંપૂર્ણ સ્વતંત્ર હોઈ પરમાનંદરૂપ છે. આપણું મુખ જેટલું બીતરની વસ્તુ ઉપર અવલંબે છે, તેટલું બહારની વસ્તુપર અવલંબતું નથી. માટે એ આંતરિક સુખાનંદ જેટલા પ્રમાણમાં આપણામાં વધારે હંદુ ઉતરે છે તેટલા પ્રમાણમાં આપણે અધિક ધાર્મિક અને અધિક આધ્યાત્મિક બનીએ છીએ. એ આત્માનંદનેજ જગત ધર્મ કહીને ઓળખે છે.

આંતરિક જગત બાહ્ય જગત કરતાં અનંતગણું મોટું છે. બાહ્યજગત જો તો આંતરિક જગતનો માત્ર અંખો બાહ્ય પ્રકાશ છે. આ જગત સત્ય નથી તેમ મિથ્યા પણ નથી; પરંતુ સત્યની છાયા માત્ર તે છે. કવિજન કહે છે તેમ “કલ્પના એ સત્યની સોનેરી ઢાળ ચકાવેલી છાયામાત્ર છે.”

વેદાંતના મત પ્રમાણે જગતજો એક અચેતન નિર્હંવ જડ પદાર્થ માત્ર છે. એ જગતમાં આપણે જ્યારે પ્રવેશ કરીએ છીએ, ત્યારેજ તે આપણે માટે જીવંત વસ્તુ થઈ પડે છે. જગતના તમામ પદાર્થ અચેતન-નિર્હંવ છે. તેમને આપણેજ જીવિતદાન દઈએ છીએ. તેમ છતાં મૂખ બળુચકની માફક એ સત્ય વાત વિસરી જઈ તેમનાથી કોઈ વાર શડકીએ છીએ તો કોઈ વાર તેમનો ભોગ કરીએ છીએ; પરંતુ પેલી માછણેના જેવી તમારી ગતિ ન થાય તે ધ્યાનમાં રાખજો. એ વાત એવી છે કે, એક વાર કેટલીક માછણે બહારમાંથી ઘેર પાછી ફરતાં માર્ગમાં સખત વાવાઝોડાના તોફાનમાં સપડાઈ ગઈ. તોફાન એવું ભારે હતું કે તેમનાથી સહીસલામત ઘર ભેગાં થવાય તેમ નહોતું. તેથી ત્યાં રસ્તામાંજ તેમણે એક માળણનો આશરો લીધો. માળણે તેમને રાત્રે સુવા માટે જે ઘર કાઢી આપ્યું તે બગીચાની અડોઅડ આવેલું હતું; તેથી ત્યાંની હવા બગીચાનાં સુંદર ફૂલોની સુવાસથી વર બનેલી હતી. માછણેએ એ મકાનમાં પ્રવેશ કરતાંજ એ ખુશબોદાર સુગંધ તેમના નાકને જણાવા લાગી; પણ એ મીઠી સુવાસ તેમને તો એવી અસહ્ય થઈ પડી કે આમ તેમ પાસાં ધસતાં દેએ કરી તેમને ઉંઘ

આવી નહિ. આથી આખરે તેમાંની એકે સૂચવ્યું કે 'ચાલો, આપણે આપણી છાળડીઓમાં પાણી છાંટીને આપણા ઉશીકે રાખીએ.' તેની એ સૂચનાનો અમલ થતાં જ ચાને છાળડીઓમાંથી નીકળતી મચ્છીની દુર્ગંધનો નાકે સ્પર્શ થતાં જ સઘળી માછણો નિરાંતે ઘોરવા મંડી ગઈ !

આ સંસાર પણ આપણે માટે મચ્છીની છાળડી જેવો છે. માટે એના ઉપર આપણે આપણા સુખલોગનો આધાર ન રાખવો જોઈએ. જેઓ તેમ કરતા હોય, તેઓ તામસ પ્રકૃતિના અથવા બદ્ધ જીવો છે. બીજો પ્રકાર રાજસ પ્રકૃતિના જીવોનો છે. તેમનામાં અહંભાવ બહુ પ્રબળ હોય છે. તેઓ સદાસર્વદા 'હું' 'હું' કહ્યા કરે છે. તેમને હાથે કેટલીક વાર સત્કાર્યો થાય છે, અને તેથી કેશિશ કરે તો તેઓ ધાર્મિક પણ થઈ શકે; પરંતુ સર્વશ્રેષ્ઠ વર્ગ તો સાત્ત્વિક પ્રકૃતિના જીવોનો છે. સાત્ત્વિક પ્રકૃતિના જીવો નિરંતર અંતર્મુખ ચાને આત્મનિષ્ઠ હોય છે. આ સત્ત્વ, રજસ અને તમસના ત્રણે ગુણો પ્રત્યેક વ્યક્તિની અંદર મોબુદ હોઈ જુદે જુદે અવસરે જુદો જુદો એકેએક ગુણ પ્રાધાન્ય લોગવતો જણાય છે.

સૃષ્ટિ એટલે કશાની બનાવટ કે રચના, એવું નથી સમજવાનું; પણ એનો અર્થ 'જે સામ્યભાવ નષ્ટ થઈ ગયો છે તેને પુનઃ પ્રાપ્ત કરવાની કેશિશ' એટલેાજ સમજવાનો છે. જેમ કેાઈ એક જીવના ચૂરા કરી પાણીથી ભરેલા કેાઈ વાસણમાં નાખીએ છીએ, તો તે ટુકડા એકે એકે અથવા તો સાથે મળીને વેગબંધ તરતા તરતા પાણીની સપાટી પર આવવાની કેશિશ કરે છે, તેમ સૃષ્ટિની બાળતમાં પણ સમજવાનું છે. જ્યાં આગળ જીવન કે જગત જેવું છે ત્યાં આગળ દુઃખ અને અશુભ તો થોડા ઘણા પ્રમાણમાં હોવાનું જ. જીવન એ દુઃખથી સંકળાયેલું છે અને હોવું જ જોઈએ. થોડા પણ અશુભના પાયાપરજ જીવન યા જગતની સૃષ્ટિ અવલંબેલી છે. જગતની અંદર જે જે કંઈ દુઃખ અને અશુભ જેવું રહેલું છે તે બહુ સાફ છે. કેમકે સામ્યભાવ સ્થિર થતાં જ ચાને સુખ-દુઃખ કિંવા શુભ-અશુભની સમાનતા સ્થપાતાં જ સૃષ્ટિનો ત્રય થઈ જશે. મતલબ કે, સામ્યતા અને વિનાશ એ ઉભય એકજ વસ્તુ છે. માટે જ્યાં સુધી

આ જગત ચાલે છે, ત્યાં મુખી તો મુખદુઃખ કિંવા શુભાશુભ એકબીજાનાં સંગીજ રહેવાનાં. આમ છતાં જ્યારે આપણે જગત-નું અતિક્રમણ કરીને મુખદુઃખ અને શુભાશુભ ઉભયથી પર યથાએ છીએ, ત્યારે આપણને પરમાનંદની પ્રાપ્તિ થાય છે.

આ સંસારની અંદર દુઃખરહિત નર્યું મુખ, કે અશુભ-વિહોણું કેવળ શુભ પ્રાપ્ત થાય, એ કદી શક્યજ નથી. કારણ કે જીવન અથવા જગત એટલેજ સામ્યભાવની ક્ષતિ. આપણ-ને જેની જરૂર છે તે મુક્તિની છે; નહિ કે જાંદગીની, મુખની કે શુભની. સ્પષ્ટિનો પ્રવાહ અનંત ને અનાદિ હોઈ એક અગાધ સરોવરની સપાટી ઉપરનાં સદા ગતિમાન મોક્ષ જેવો છે. એ સરોવરમાં એવાં ગહન સ્થાનો છે, કે જ્યાં આગળ આપણી ગતિ કશી યથા શકી નથી; અને કેટલાંક સ્થાનોએ સામ્યભાવની પુનઃ સ્થાપના યથા શકવા છતાં સપાટી પરનું મોણું તો નિરંતર ગતિશીલ રહ્યા કરીને સામ્યા-વસ્થા મેળવવાની એટલા અશ્વક્ષિત ચાલી રહી છે. જીવન અને મૃત્યુ એ એકજ ઘટનાનાં જુદાં જુદાં નામો માત્ર છે, કિંબદ્ધ-ના એકજ ચિહ્નની ઉઘટ મુલત બાજુઓ છે. જન્મે માયાનાં રૂપ હોઈ માત્ર પ્રયત્નથી સમજ શકાય નહિ તેવાં દુર્બોધ છે. એક વાર જીવવાની એટલા યત્ની જેવામાં આવે છે તો ખીજી દાણે વિનાશ અથવા મૃત્યુની એટલા યત્ની જેવામાં આવે છે. આપણું યથાર્થ સ્વરૂપ જે આત્મા, તે તો એ જીવન-મૃત્યુ ઉભયથી પર છે. ઇશ્વરના અસ્તિત્વનો જ્યારે આપણે સ્વીકાર કરીએ છીએ યાને જ્યારે આપણે તેના સ્વરૂપને પિછાની-એ છીએ, ત્યારે એમાં નિજ આત્માને ઓળખવા સિવાય ખીજું કશુંજ બનતું નથી એ આત્માથી યાને ઇશ્વરથી આપણે પોતેજ પોતાને જાણ પાડીને ઉપાસના કરીએ છીએ; પરંતુ વસ્તુતઃ તો તે સદા સર્વદા આપણોજ અતરત્મા છે, કે જે એકમ અદ્વિતીયમ હિંચ છે.

એ ગુમાયલી સામ્યાવસ્થાને પાછી પ્રાપ્ત કરવા માટે આપણે પ્રથમ તો રજસદા-ગમનને અને પછી તત્ત્વદા-રજસને જીતવા એટલે જીતવું એ એક એવી રિયર, ધીર ને પ્રયોગ્ય વ્યવસ્થા છે કે જે કેમકે વધતીજ જાય છે, અને આખરે બીજી જ.વેનો વન નજર અને ગમનનો બિહુલ

લોપ થઈ જાય છે. બંધનના પરિત્યાગપૂર્વક મુક્ત થાઓ અને યથાર્થ ‘પ્રભુપુત્ર’ બનો, એટલે પછી ઇસુ ભગવાનની માફક તમે પણ પિતાનાં દર્શન પામશો. અનંત શક્તિ અને અનંત વીર્યનેજ ધર્મ તથા ઈશ્વર સમજવાનાં છે. તેથી દુર્બળતા અને દાસત્વમાત્રનો ત્યાગ કરી દો. જો તમે મુક્ત-સ્વભાવ થાઓ તોજ આત્મા કહેવાઓ અને ત્યારેજ અમૃત ત્વ તમારી મુઠ્ઠીમાં આવે. મુક્તતા એ તો ઈશ્વરનો સ્વભાવ છે; અને એ મુક્ત સ્વભાવ એ ઈશ્વર છે.

x

x

x

x

જગત અથવા સંસાર મારે માટે છે, અને નહિ કે હું જગત કિંવા સંસાર માટે. તેમ શુભ અને અશુભ એ આપણા દાસ છે—બંદા છે—શુભામ છે—અને નહિ કે આપણે તેમના. આગળ પ્રગતિ ન કરતાં જ્યાં હોય ત્યાંના ત્યાં પડ્યા રહેવું, એ પશુઓનો સ્વભાવ છે; અશુભનો ત્યાગ કરી શુભની પ્રાપ્તિ માટે દેશિશ કરવી એ મનુષ્યનો સ્વભાવ છે; અને શુભ અશુભ બેમાંથી એકેયને માટે ચેષ્ટા ન કરતાં સર્વદા સર્વ અવસ્થામાં આનંદમય રહેવું એ સ્વભાવ દેવતાઓનો છે. આપણે એવા દેવતા બનવાનું છે. એને માટે હૃદયને સમુદ્રના જેવું વિશાળ બનાવો અને જગતના શુદ્ધ ભાવોથી પર બનો; તે એટલે મુખી કે કદાચ કંઈ અશુભ આવી ચઢે તો તેનાથી પણ આનંદથી ઉન્મત્ત બની જાઓ. વળી જગતને એક છબીની માફક નિહાળતા થાઓ. છબીના શુભાશુભ ભાવ જેમ તમારી ચિત્તવૃત્તિને વિચલિત કરી શકતા નથી, તેમ જગતના શુભાશુભ ભાવોથી પણ તમે અલિપ્ત છો; જોગ જાણીને તેના સૌંદર્યનોજ માત્ર ઉપભોગ કર્યો જાઓ. જગતનું સુખ એ તો શરીરોમાં રમતાં બાળકોને ઉકરડામાંથી કસના મણકા જડે ને તેમને જે મુખાભાસ થાય તેના જેવું ક્ષણિક અને નિશ્ચય છે. માટે સંસારનાં સુખ-દુઃખો તરફ તે શાંતભાવથી જુઓ અને ઉભયને એકરૂપે જુઓ. સુખ-દુઃખ બંને ભગવાનનો બેટ છે, ઈશ્વરની દીકા છે. તેથી એમાંનું જ્યારે જે પણ આવી મળે તે સ્થિતિમાં અનંદ જાને.

x

x

x

x

મારા ગુરુદેવ કહેતા હતા કે “બધુજ નારાયણરૂપ છે, છતાં વાધનારાયણને તો આગેથીજ નગરકાર કરી અગ્નિ રહેવું ઉચિત છે; તેમ બધી જાતનાં પાણી નારાયણનાં રૂપ છે તો પણ મેલું ને ગંદું પાણી અપેય હોઇ ત્યાગ્ય છે.”

મુવિશાળ ગગનમંડળ એ પ્રભુજીનું ધૂપિયું છે, અને સૂર્ય—ચંદ્ર તેના જ્વલંત દીપક છે; તો પછી અન્ય ગંદિરની જરૂર શી છે? ચક્રગ નેત્રો તારાં છે, છતાં તને એકે નેત્ર નથી; સક્રગ હસ્તો તારા છે, છતાં તને એકે હસ્ત નથી. x

ત્યાગ અને અહણથી રહિત તમારું ચરણલાલસંતુષ્ટ થાઓ. કંઈ પણ મેળવવા કે છોડવાનો પ્રયત્ન ન કરો, અને જ્યારે જે આવી મળે તેનાથી સંતોષ પામો. જ્યારે કોઈ પણ વસ્તુ સ્થિતિ તમને કથાથી વિચલિત કરી શકે નહિ; ત્યારેજ સમજવું કે તમને સુખિત અથવા સ્વારાજ્યસિદ્ધિ લાધી છે. માત્ર સહન કર્યેજ નહિ ચાલે, પણ પૂર્ણરૂપે અનાસક્ત બનો. પેલી સાંઢની વાત સદા કમરણમાં રાખજો. એ વાત એવી છે કે, એક વાર એક મનુષ્ય આવીને એક સાંઢના શિંગડા પર બેઠો. બહુ વાર સુધી બેઠા પછી એની સારાસાર ખુદ્દિ જામત થઈ અને એમ લાગ્યું કે, આ શિંગડા પર મારા બેસવાથી બિચારા સાંઢને બહુ કષ્ટ થતું હશે. આથી સાંઢને તે કહેવા લાગ્યો કે “રે સાંઢભાઈ! આપના શિંગડા ઉપર હું બહુ વારથી બેઠો છું, અને એમ કરીને મેં આપને બહુ કષ્ટ આપ્યું છે, એવું હવે મને લાગે છે; માટે ભાઈ! મને તેની માફી આપશો, હવે હું મારે ઉડી જાઉં છું.” તે આંખમાંથી સાંઢ બોલ્યો કે “ના રે ભાઈ! ના. જોઈએ તો કુટુંબપરિવાર સાથે આવીને મારા શિંગડા પર બેસ ને! મારે મન તો એથી કશુંયે આવતું નથી કે જતું નથી.”

x અપાણિપાદો જવનો ગ્રહીતા । પદ્યત્યચક્ષુઃ ॥ ઝટ્ઞોત્યર્કર્ણઃ ।

તા. ૨૬ મી જૂન બુધવાર

આપણું અહં જ્ઞાન-અહં ભાવ ત્યારે ટળી જાય, ત્યારે જ આપણું સર્વોત્તમ કાર્ય સિદ્ધ થયું કહેવાય, અને ત્યારે જ બીજાઓ ઉપર આપણો વિશેષ પ્રભાવ પાડી શકીએ. સઘળાનું પ્રતિભાશાળી મહાપુરુષો આ વાત જાણતા હોય છે. માત્ર એક ઈશ્વરનું કર્તાધર્તા હોવાથી એ દિવ્ય કર્તાની સમક્ષ આપણાં હૃદયનાં દ્વાર ખોલી દો; એને જ કાર્ય કરવા દો; અને આપણે પાંડે કંઈ જ ન કરો. કેમકે ખરું જોતાં આપણે કંઈ જ કરી શકીએ તેમ નથી. શ્રીકૃષ્ણે ગીતાજીમાં કહ્યું છે કે “હું અર્જુન! ત્રિકોણની અંદર મારે પોતાને કર્તાવ્ય કે પ્રાપ્તવ્ય જેવું કશું નથી; છતાં લોકહિતાર્થ હું કર્મ કરું છું.” માટે સઘળું એના ઉપર જ છોડી દો, યાને એના જ ઉપર બંધો, આધાર રાખો તથા સર્વાંશે અનાસક્ત બનો. એમ થશે ત્યારે જ તમારે હસ્તે કંઈ સ્વાભાવિક કાર્ય ઉત્તમ પ્રકારે સિદ્ધ થશે. જે શક્તિઓદ્વારા કાર્ય થાય છે, તે શક્તિઓને તો આપણે જોઈ શકતા નથી. માત્ર તેનાં પરિણામોને જ આપણે જોઈ શકીએ. માટે ‘અહં’ ને અળગું કરી તેનો નાશ કરો, તેને સાવ વિસારી દો અને ઈશ્વરને જ તમારા અંતરમાં રહી કાર્ય કરવા દો. કેમકે એ કામ એનું પોતાનું છે. આપણે તો અહંતા-મમતાથી અળગા રહીને તેને જ કાર્ય કરવા દેવાનું છે. એ સિવાય બીજું કંઈ જ આપણે કરવાનું નથી. બાળત એમ છે કે, આપણે જેમ જેમ આધા સરકતા જઈશું, તેમ તેમ ઈશ્વર વધુ ને વધુ આપણા અંતરમાં આવતો જશે. માટે આપણા ‘કાચા અને ખોટા અહંભાવ’નો નાશ કરી કેવળ ‘પાકા અને સાવ સાચા અહં’ને જ રહેવા દો. અર્થાત્ ‘ક્ષુદ્ર અહં’ના પરિત્યાગપૂર્વક ‘વિરાટ અહં’ની ભાવનાને જાગ્રત રાખો.

અત્યારે આપણે જે સ્વરૂપમાં ને જે સ્થિતિમાં છીએ તે પણ આપણા જ વિચારોનું અને ભાવનાઓનું પરિણામ છે. માટે તમે કેવી જાતના વિચાર સેવો છો તે તરફ ખૂબ કાળજી રાખજો. વાણી એ ગૌણ વસ્તુ છે; ત્યારે વિચારો લાંબા કાળ સુધી ટકનારા હોઈ તેમની ગતિ પણ દૂર-સુદૂર

આપી હોય છે. આપણે તે જે વિચાર કરીએ છીએ, તે પ્રત્યેકની આપણાં ચારિત્રપર છાપ પડે છે. આથીજ સાધુ-જનની દોષ-ટીણખમાં કિંવા ગાલિપ્રદાનમાં પણ તેના દુદયરથ પ્રેમ અને પવિત્રતાનો પાસ બેઠેલો હોય છે, અને તેથી આપણું કલ્યાણજ થાય છે.

કશ્યાપની કામના કરો નહિ, ઈશ્વરનું ચિંતવન જરૂર કરો; પણ કશા બદલાની અપેક્ષા ન રાખો. કામનારહિત હોય તેમનાંજ કર્મો ફળદાયી બને છે. બિશાલવી સાધુ સંન્યાસી-ઓદ્વારા આંગણે આંગણે ધર્મનું વહન થયા કરે છે; છતાં પોતે કંઈ કરે છે તેના ખ્યાલ સરખો તેમને હોતો નથી, તેમ બદલામાં કશાનો દાવો પણ તેઓ કરતા નથી. તેમને હાથે જે કાર્ય થાય છે તે અજ્ઞાતભાવે કિંવા ભ્રમણર રીતેજ થયે જાય છે. જ્ઞાનરૂપી વૃક્ષનું ફળજ તેમના ખાધામાં આવે—અર્થાત્ પોતે કંઈ શુભ કાર્ય કરી રહ્યા છે એનું જો તેમને ખાન સફૂરે, તો તરતજ અહંકાર તેમના પર સ્વારી કરે અને તેમને હાથે થતું લોકકલ્યાણ બિલકુલ અલોપ થઇ જાય. 'હું' એ શબ્દનું ઉચ્ચારણ કરતાંજ આપણે બૃહભૂલામણીમાં સપડાઈએ છીએ; આપણી આંખે અવળા પાટા બંધાઇ જાય છે; અને પછી કદીએ છીએ કે, અમે જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરીએ છીએ! પરંતુ વસ્તુતઃ તો જે ધાણીએ બેઠેલા બળદના જેવા બિચ્છાશ્રમ છે. ભગવાને પોતાના સ્વરૂપને સર્વોત્તમ રીતે વર્ણન આપ્યું રાખ્યું છે, તેવી રીતે જે મનુષ્ય પોતાની જાતને સંપૂર્ણ હુખાવી શકે છે; તેનુંજ કાર્ય સરસમાં સરસ રીતે સિદ્ધ થાય છે. પોતાની જાતને છોડો, એટલે સમગ્ર જગત છતાં જશે—રે! તમારા ચરણોમાં આવી આજોડશે.

સત્ત્વમાં રિયસ્તા થતાં આપણે સદૃશ પંદારીને તેમના

× ખરેખરના વર્ણન છે કે "નોંધો પ્રથમ સરગપદ્યો સ્ત્રી—
૧૨૪ જે અદમ ને દર, તેમને ઈશ્વરે સ્વર્ગનો ખમીરો રહેવા માટે આપ્યા હતા; પણ જ્ઞાના રાજવશનું કળ ખાવાની સખત મના કરી હતી. અમ છતાં સેવાનની પ્રેરણાથી એ ફળ તેમણે ખાધું; અને ખાનાજ તેઓ પોતાના અનધ નિપ્પાપ અવ્યાવધી બ્રહ્મ દહને ૧૨૫પર આદ ૫૨૫ " એને ઉદ્દેશીને સ્વમીજીવ આ કથન છે. આ રીતે 'જ્ઞાનને' 'અધ' રૂપ-રૂપ, શુભ-અશુભ કંઈ નું અપેક્ષિત રૂપ એમ જાણવું. છે અંગ્રેજી અનુવાદક રિ .

અસલ સ્વરૂપમાં ભાળી શકીએ છીએ, અને પછી ઇંદ્રિયો અને બુદ્ધિનાં ક્ષેત્રોથી પર પણ થઈ શકીએ છીએ. અહંતાની વજ જેવી મજબૂત દિવાલજ આપણને ગોંધી રાખે છે. સર્વ બાબતોનો આપણે અહંતાની સાથે સંબંધ જોડીએ છીએ અને એમ માની લઈએ છીએ કે, અમુક કામ તો હું કરું છું, તમુક તો મારું છે; આ વિચાર મારો છે ને પેલું સૂચન તો મેં કર્યું છે; ઇત્યાદિ ઇત્યાદિ. આ કુદ્ર 'અહંતા મમતા'ના ભાવને એકી વારે દૂર કરી દે. અહંતા રૂપી જે પૈશાચિક ભાવ આપણી આંદર ઘર કરી રહ્યો છે તેને સદંતર સંહારી નાખો. 'નાહં નાહં, તૂહિ તૂહિ' એજ મંત્રનું ઉચ્ચારણ કરો, એનેજ અનુભવો અને એનેજ જીવનમાં ઉતારો. આ અહંતાએ નિર્માણ કરેલા જગતનો ત્યાંસુધી આપણે ત્યાગ નહિ કરી શકીએ, ત્યાંસુધી સ્વર્ગના રાજ્યમાં પ્રવેશ કરવાને આપણે કદાપિ સમર્થ થઈશું નહિ. કોઈથી કદાપિ તેમ થયું નથી અને ભવિષ્યમાં થનાર પણ નથી. સંસારનો ત્યાગ કરવાનો માયનો એજ છે કે, આ અહંતાને સર્વથા વિસારી મૂકવી. તેનો ખ્યાલ સરળો ન રાખવો-અર્થાત્ દેહમાં વસવા છતાં દેહમય બની રહેવું નહિ. એ બદ્ધત અહંતાનું તો બિલકુલ નિકંદન નીકળી જવું જોઈએ; એટલે સુધી કે લોહો જ્યારે તમારે માટે યદ્વાતદ્વા બોલતા હોય ત્યારે પણ તમારે તેમને આશીર્વાદ આપતા થવું જોઈએ. તે લોહોના તમારા ઉપર દેવા ઉપકાર થયા છે ને થાય છે તેનોજ માત્ર એવે પ્રસંગે વિચાર કરો. તેમની ગાળોથી કે નિંદાથી તમારું જરાયે અહિત થવાનું નથી. ઉલટું અહિત થશે તો તેમનુંજ થશે. અહંતાના નાશનો સહેલો ને સુગમ ઉપાય એજ છે કે, જે સ્થાનના લોહો તમને ધિક્કારતા હોય, તેજ સ્થાને ખાસ કરીને જાઓ. એટલે તે લોહો તમારી અહંતાને મારી મૂકીને તમારામાંથી લગાડી દેશે, અને એમ કરતાં તમે પ્રભુના વધારે નિકટવર્તી થશો. વાંદરી જેમ પોતાના જમ્યાને પોતાની સત્તામતીના વખતમાં છાતી સરસું ચાંપી રાખે છે, પરંતુ પોતાના જનપર આવી પડતાં તેને પડતું મૂકે છે એટલુંજ નહિ પણ તેને પોતાના પગ નીચે નાખતાં પણ પાછી પાની કરતી નથી; તેમ-આજેદૂબ તેમજ

આપણે પણ આ સંસારરૂપી જગ્યાને કાવતું આવે ત્યાં મુખી વળગતા રહીએ; અને આખરે તેને પગતળે કચડી નાખવાની જરૂર જણાતાં તેમ કરવાની પણ તાકાત આપણામાં આવી હોય તોજ આપણે ઇશ્વરની સમીપ જવાના અધિકારી થયા કહેવાઈએ. સદ્ગતન અને ધર્માચરણને માટે સામાવાળાઓના અત્યાચાર સહેવા પારો આવે તો તેને ધન્ય ઘડી ધન્ય દહાડો સમજવો. તેમ આપણને જે લખતાં વાંચતાં ન આવડતું હોય યાને દુનિયાની નજરમાં આપણે અજણ ને ઠાઠ મનાતા હોઈએ, તો પણ આપણી ભાતને ધન્ય માનવી. કેમકે ઇશ્વર અને આપણી વચ્ચે અંતરાય ઉપરિચિત કરનારી, કિંજલુના ઇશ્વરથી આપણને અલગ અગર બહિર્મુખ કરનારી વસ્તુઓ એથી ઓછી થાય છે.

વિષયસોગો લક્ષ્યાવધિ દુષ્ટિધર નાગ છે. એને તો આપણે છુદીજ નાખવો જોઈએ. સોગનો ત્યાગ કરીને આપણે આગળ ને આગળ ડગ ભરીએ છીએ, ત્યારે દુરતમાં કંઈ હાથ નહિ આવવાથી આપણે નિરાશ પણ થઈએ છીએ; પરંતુ જે વખતે ખાસ સાબચેત રહો, દહતાને ન શુભાવો અને ત્યાગને મજબૂતીથી વળગી રહો. આ સંસાર એક ભયંકર પિશાચ જેવો છે. સંસાર એ એક રાત્ર્ય છે અને આપણું 'દુદ્ર અહ' એ તેનો રાજા છે. તેને અળગું કરી દઈ દહતા પૂર્વક ઉભા રહો. કામ-કાંચન અને માન-યશનો પરિત્યાગ કરી પ્રભુનેજ મજબૂત હાથે પકડી રાખો; એટલે આખરે સંપૂર્ણ ઉદ્ધાસીનતાનો ભાવ સાધ્ય થશેજ થશે. ઇદ્રિયોને ચરિતાર્થ કરવામાં યાને ઇદ્રિયોની તૃપ્તિમાંજ મુખ સમાયલું છે, એ ખ્યાલ સર્વાંશે જડવાદાત્મક છે. ઇદ્રિયોની એ રીતની તૃપ્તિમાં સાચા મુખાનંદનો એક કણ પણ નથી હોતો. એમાં મુખનો જે ગટપ સ્વકપ ભાસ થાય છે, તે તો એ સાચા આનંદનો માત્ર પડછાયોજ છે.

ઇશ્વરને આત્મસમર્પણ કરી દે છે, તેજ જગતના કહેવાતા કર્મવીરો કરતાં જગતને માટે વધુ કામ કરે છે. પોતાની ભાતને સંપૂર્ણ શુદ્ધ કરી હોય એવો એક પણ માણસ પલટણ બંધ ધર્મપ્રચારકો કરતાં વધુ કાર્ય કરે છે. ચિત્તશુદ્ધિ અને મોનમાંથીજ વાણીમાં અદ્ભુત શક્તિ આવે છે.

“કમળના ફૂલ જેવા બનો. કમળ એક જગાએજ સ્થિર

રહે છે ને ખીલે છે; પણ ખીલે છે ત્યારે ભગવાનો અને મધ-
માખીઓ ચોમેરથી આપોઆપ આવી ગરે છે.” અર્થાત્ એક
વાર સાધનભજનદ્વારા પોતાનેજ ગ્રાધો-સુધારો; એટલે પછી
તમારાં જ્ઞાન અને આસ્થિયની સુવાસથી આકર્ષાઈને લોકો આપો
આપજ તમારી પાસે આવીને શિક્ષાત્રીકા માગશે; અને ગ્રહણ
કરશે; તમારે પ્રચાર માટે દોડધામ કરવાની જરૂર નહિ રહે.

શ્રીયુત કેશવચંદ્ર સેન અને શ્રીરામકૃષ્ણદેવની વચ્ચે
એક મહત્વનો ભેદ હતો. તે એ કે, શ્રીરામકૃષ્ણદેવની સાધના
પરમાત્મસાક્ષાત્કાર માટેની હતી અને ઘણા લોક તેમને ગાંડામાં
ગણી કાઢતા હતા; ત્યારે કેશવણાણુ પ્રથમથીજ એક પ્રખર
ધર્મસુધારક, મહાન નેતા અને ભારતવર્ષીય પ્રહ્લોસમાજના
સંસ્થાપક થયા હતા. પરિણામ શું જણાયું? એજ કે, ખર
વર્ષની સાધના દરમિયાન તેમને લોકો બહુ બાણતા પણ
નહિ, પરંતુ છેવટે તો એ પરમ શાંત દક્ષિણેશ્વરવાસી મહા-
પુરુષ કેવળ ભારતવર્ષનાજ નહિ પણ જગતના વિચારરાજ્ય
માં ક્રાન્તિ કરી ગયા છે. એવા મૌનધારી કિંવા મિતભાષ
મહાપુરુષોજ મહાશક્તિનું ઉત્તમ સાધન બની શકે છે. એવ
મહાપુરુષો બહુ બોલતા નથી, પણ પ્રેમભક્તિમાં ચકચૂ
રહી પોતાનું જીવન ગુજારે છે. તેઓ “હું કે માંડું” કદાપિ
કહેતા નથી-અર્થાત્ પોતે નિર્મગ અને નિરહંકારી હોઈ
પોતાને ઈશ્વરના ચંત્રરૂપ થવા માટે ભાગ્યશાળી લેખે ઈ
આવી અદ્ભુત વ્યક્તિઓજ અનેક મહાપુરુષોને ઉપજાવ
શકે છે. તેઓ સદા સર્વદા ઈશ્વરની સાથે તાદાત્મ્ય સાધત
થકા આ સામાન્ય જગતથી બહુ બહુ દૂર એવા એ
આદર્શ જગતમાં વસતા હોય છે. તેઓને કશાયની કામ-
હોતી નથી, તેમ તેઓ કશું ઇરાદાપૂર્વક કરતા નથી; છતાં
પણ જગતના સાચા અને શ્રેષ્ઠ સેવક-એટલે કે જગતના સર્વ
પ્રકારના ઉચ્ચ ભાવોને પ્રેરનારા તેઓજ હોય છે. વળી તેઓ
જીવનમુક્ત હોઈ અહંતાને નામે તેમનામાં મીડું વળેલું હો
છે-અર્થાત્ તેમની હૃદય અહંતામમતા નષ્ટ થઈ ગઈ હો
છે અને માનવશક્તિ લોભુપતા પણ અસ્તંગત થઈ હોય
હુંકમાં કહીએ તો તેમનું તમામ વ્યક્તિત્વ લોપાઈ જઈ
તેઓ શુદ્ધ સત્ત્વરૂપ બની રહ્યા હોય છે.

તા. ૨૭ મી જૂન ગુરુવાર

નિવૃત્તિ એટલે સંસારમાંથી અગમ્યા થઈ જવું તે. હુઓનાં પુત્રોની અંદર કહેવાયું છે કે સનક, સનાતન, નંદન અને સનતકુમાર—એ ચાર પ્રથમ સરભપક્ષા ઋષિઓને 'સરપે સ્વયં' ભગવાને ચેનાવ્યા હતા કે, સદિપ્રપંચ એ માત્ર મૌલુ વસ્તુ છે; અને તે ઉપરથી તેઓ પ્રભોત્પત્તિના ર્થથી અલભ રહ્યા હતાં. નામરૂપથી જ્યારે આપણે મુક્તિ મળે, એટલે કે જ્યારે આપણને સારા કે માફા કંઈ પણ હોવી આવશ્યકતા નહિ રહે, ત્યારે—ત્યારેજ આપણે ભવ-પાશમાંથી છૂટી ચકીશું. શાશ્વત ઉત્તતિ એટલેજ શાશ્વત બંધન; તેથી નામરૂપની ઉત્તતિ ઇચ્છવા કરતાં તેમનો સમૂળનો ધ્વંસ ઇચ્છવો જોઈ બહેતર છે. આપણે હરકોઈ પ્રકારના દેહમાંથી—રે ! દેવદેહમાંથી પણ મુક્તિ મેળવવી જોઈએ. એકમાત્ર ઇશ્વરજ ચથાર્થ સત્ય વસ્તુ છે; જે સત્ય વસ્તુનું અસ્તિત્વ કદાપિ સંભવિત નથી. અસ્તિત્વ માત્ર એક આત્માનું જ છે અને સોડદમ કહેતાં તે હુંજ છું.

નિષ્કામભાવે કરતાં સત્કાર્યોની—નિષ્કામ કર્મની જરૂર અથવા કિંમત દેવળ મુકિતપૂરતીજ છે. પરોપકારનાં નિષ્કામ કર્મોદ્વારા કર્તાનું પોતાનું કલ્યાણ થાય છે, તેટલું બીજા કંઈનુંજ નહિ.

જ્ઞાન એટલે માત્ર વર્ગીકરણ. એકજ જાતની કેટલીક વસ્તુઓને એકજ વર્ગમાં ગોઠવી દેવી તેનું નામ જ્ઞાન છે. એકજ પ્રકારની અનેક વસ્તુઓ જ્યારે આપણા જોવામાં આવે છે, ત્યારે તે બધીને આપણે અમુક એક નામ આપીએ છીએ અને સંતોષ પામીએ છીએ. આપણને પત્તાં મળે છે એ કેટલીક ઘટનાઓનોજ મળે છે, તે ઘટનાઓ કેમ બનવા પામી તેના કારણનો પત્તાં તો કદી લાધતોજ નથી. આવા પ્રકારના અજ્ઞાનમાં અટવાયા કરનારા આપણે અજ્ઞાનનાજ એક વિશાળવર ફોતમાં ઘેરેર ધૂમી આવીને અંમ માની લઈએ છીએ કે, આપણે કંઈક જાણ્યું—આપણને કશાકનું જ્ઞાન લાધ્યું ! આ જ સાબમા “શા માટે ?” એ પ્રશ્નનો ઉત્તર મળી

શકે તેમ નથી. એના ઉત્તર માટે તો આપણે ભગવાનની હજુરમાં જવું જોઈશે. જે સકળનો જ્ઞાતા અને પ્રકાશક છે તેને આપણે કોઈ પણ રીતે બાણી શકીએ તેમ નથી. કારણ કે સમુદ્રમાં પડતા મીઠાના ગાંગડા જેવો એનો પ્રકાર છે. મીઠાનો ગાંગડો સમુદ્રમાં પડતાં જ એમ સમુદ્રની સાથે ભળી જઈ તદ્રૂપ થઈ જાય છે, તેમ મનુષ્ય પણ જ્ઞાતાના સ્વરૂપસાગરમાં અંપલાવીને જ્ઞાતારૂપ બની જાય છે; એટલે પછી તેના સ્વરૂપને પ્રકાશમાં આણવાપણું રહેજ ક્યાં ?

વિષમતા એ સૃષ્ટિનું મૂળ છે, અને સામ્ય કિંવા એક-રસતા એ ઇશ્વરનું સ્વરૂપ છે. એ વિષમ ભાવને તરીને પાર આલ્યા જશે, એટલે જીવન અને મૃત્યુ બંને નષ્ટ થઈ જશે, અને તમે શાશ્વત સામ્યને પ્રાપ્ત થઈ બ્રહ્મમાં પ્રતિ-ષ્ઠિત થશો, કિંબહુના સ્વયં બ્રહ્મરૂપ બની રહેશો. માટે કોઈ પણ રીતે સુક્ષ્મને સાધો—જાનને જોખમે પણ સુક્ષ્મને સિદ્ધ કરો. એક ચોપડીની સાથે તેનાં સઘળાં પાનાંઓનો જેવો અને જેટલો સંબંધ છે, તેવો ને તેટલોજ સંબંધ આપણા સકળ જન્મોનો આપણી સાથે છે; કિંતુ આપણે વાસ્તવિક રીતે તો અપરિણામી, સાક્ષીસ્વરૂપ અને આત્મારૂપ હોઈ તેના પર જન્મોંતરોની છાયામાત્ર પડે છે. જેવી રીતે કોઈ એક સળગતી મશાલને ગોળ ગોળ ધૂમાવતાં આપણી આંખને એક વર્તુલની પ્રતીતિ થાય છે પણ વસ્તુતઃ તે મિથ્યા છે; તેવીજ રીતે આ જન્મપરંપરાની પ્રતીતિ પણ મિથ્યા છે. આત્મામાં જ વ્યક્તિમાત્રનું એકત્વ રહેલું છે; અને એ આત્મા અનંત, અપરિણામી અને અચંચળ હોવાથી તેજ બ્રહ્મ છે. એ આત્માને જીવન કહી શકાય નહિ, પણ તેના યોગથી—સત્તા-ચૈતિંથીજ સમસ્ત જીવનની ઉત્પત્તિ થાય છે. એ આત્માને પોતાને ‘સુખ’ કહેવાય નહિ, પરંતુ એનાદ્વારાજ સુખની નિમ્પત્તિ છે.

આજકાલ કોઈ ભગવાનનો પરિત્યાગ કરે છે, કારણ કે તેમની ધારણા પ્રમાણે જગતનાં સુખસ્વચ્છંદતા માટે તેણે જેટલું કર્યું છે એટલું તેટલું તે કરતાં નથી, અને તેથી તેણે સ્વચ્છંદ કરે છે કે “અમને એ શા કામના છે ?” કેમ જણે દેવિ એ સ્વચ્છંદીને કેમ અધિકારી ન હોય ! હું

આપણે પણ જાણાં તેને એવાજ લાવથી અવલોકીશું ?

આપણાથી ઘણું શુદ્ધ તેમ છે તે એટલુંજ કે, આપણી સઘળી વાસનાઓને, ઈર્ષ્યાઓને, ધૂણાઓને અને લોદણુદિને તિલાંજલિ આપી દઈએ. “હ્રુદ્” “હુ”ને કચડી નાખવું જોઈએ, મનને મારી નાખવું જોઈએ—એક જાતની માનસિક આત્મહત્યાજ કરવી જોઈએ ! શરીર અને મનને પવિત્ર અને સ્વસ્થ રાખો, પણ તે કેવળ પરમાત્મપ્રાપ્તિ કરવાના કામમાં આપણને ચંત્રરૂપે મદદગાર થાય એટલા માટેજ, શરીર અને મનનું ખરેખરું પ્રયોજન પણ માત્ર એટલુંજ છે. કેવળ સત્યની ખાનગી સત્યને હુંદો; તેનાદ્વારા જ્ઞાનંદ મેળવવાની આકાંક્ષા ન રાખો. સત્યને હુંદતાં જ્ઞાનંદ તો એની મેળેજ આવી મળશે. પણ એ જ્ઞાનંદની લાલચથી સત્યની શોધમાં ન પ્રેરાવું. પરમાત્મસ્વરૂપની પ્રાપ્તિ સિવાય અન્ય કોઈજ ઉદ્દેશ ન રાખવો જોઈએ. સત્યની પ્રાપ્તિ નરકમાં રહીને થતી હોય તો તેમ કરવામાં પણ પાછી પાની કરવી નહિ. નરકમાં રહીને પણ સત્યને પ્રાપ્ત કરવાની હામ બીડો.

મનુષ્ય. દોષનું અનિષ્ટ કદાપિ કદે ના-કેકેને પણ
અપાયકારક કદાપિ નીવડે ના.

x x x x

જરૂરઆવથી જોતાં કુવિચારો જો રોગનાં જંતુઓ જેવા છે.
આપણા દેહ-જો જાણે લોખંડના દુકા છે, અને તેના પર
આપણે પ્રત્યેક વિચાર આસતે આસતે દંડોડાના ધા કરી,
જેવી આપણી ઈચ્છા હોય છે તેવા આપણને બનાયે છે.

વિશ્વના સકળ કુવિચારોના આપણે વારસા છીએ;
પણ આપણો જો વારસાઈ ફક્ત આપણને ત્યારેજ મામ
ધાય કે ત્યારે આપણે તેમને માટે આપણા હૃદયકાર
તરન ખુલ્લાં રાખીએ.

x x x x

અનંત જ્ઞાનનો ઝરો તો આપણુ પ્રત્યેકની અંદર-શુદ્ધ ક્રીડીથી
માંડીને તે સ્વર્ગીય દેવતાની અંદર-અસ્ખલિત વહી રહ્યો
છે. સ્વાભાવિક ધર્મ જેવા જઈએ તો માત્ર એકજ છે,
માત્ર આપણેજ પોતે તેનાં મિત્ર મિત્ર રૂપે, મિત્ર મિત્ર
ચિહ્નને અને મિત્ર મિત્ર પ્રકાશનો લઈને લડી મરીએ છીએ.
જેમને શોધતાં આવડે છે તેમને માટે તો સત્યયુગ આ
વર્તમાન કાળમાં પણ વિદ્યમાન છે. ખરી બાબત એમ
છે કે, આપણે પોતે કદાચ ધઈ ગયાં છીએ, તેથીજ જગતને
કદાચ થયેલું માની લઈએ છીએ.

પૂર્ણશક્તિને આ જગતમાં કંઈજ કરવાપણું હોતું નથી.
તે તો માત્ર 'અસ્તિ' ઈ'વા 'સત્'જ કહેવાય, તેને કર્તાવ્ય કે
કર્મ જેવું કંઈજ નથી.

અધાર્થ સિદ્ધિ એકજ છે જો વાત સાચી, પણ આપે-
સિક સિદ્ધિઓ વિવિધ પ્રકારની હોય જો પણ તેટલુંજ
સાચું સમજવું.

1997, 1998, 1999, 2000, 2001, 2002, 2003, 2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020, 2021, 2022, 2023, 2024, 2025, 2026, 2027, 2028, 2029, 2030, 2031, 2032, 2033, 2034, 2035, 2036, 2037, 2038, 2039, 2040, 2041, 2042, 2043, 2044, 2045, 2046, 2047, 2048, 2049, 2050, 2051, 2052, 2053, 2054, 2055, 2056, 2057, 2058, 2059, 2060, 2061, 2062, 2063, 2064, 2065, 2066, 2067, 2068, 2069, 2070, 2071, 2072, 2073, 2074, 2075, 2076, 2077, 2078, 2079, 2080, 2081, 2082, 2083, 2084, 2085, 2086, 2087, 2088, 2089, 2090, 2091, 2092, 2093, 2094, 2095, 2096, 2097, 2098, 2099, 2100, 2101, 2102, 2103, 2104, 2105, 2106, 2107, 2108, 2109, 2110, 2111, 2112, 2113, 2114, 2115, 2116, 2117, 2118, 2119, 2120, 2121, 2122, 2123, 2124, 2125, 2126, 2127, 2128, 2129, 2130, 2131, 2132, 2133, 2134, 2135, 2136, 2137, 2138, 2139, 2140, 2141, 2142, 2143, 2144, 2145, 2146, 2147, 2148, 2149, 2150, 2151, 2152, 2153, 2154, 2155, 2156, 2157, 2158, 2159, 2160, 2161, 2162, 2163, 2164, 2165, 2166, 2167, 2168, 2169, 2170, 2171, 2172, 2173, 2174, 2175, 2176, 2177, 2178, 2179, 2180, 2181, 2182, 2183, 2184, 2185, 2186, 2187, 2188, 2189, 2190, 2191, 2192, 2193, 2194, 2195, 2196, 2197, 2198, 2199, 2200, 2201, 2202, 2203, 2204, 2205, 2206, 2207, 2208, 2209, 2210, 2211, 2212, 2213, 2214, 2215, 2216, 2217, 2218, 2219, 2220, 2221, 2222, 2223, 2224, 2225, 2226, 2227, 2228, 2229, 2230, 2231, 2232, 2233, 2234, 2235, 2236, 2237, 2238, 2239, 2240, 2241, 2242, 2243, 2244, 2245, 2246, 2247, 2248, 2249, 2250, 2251, 2252, 2253, 2254, 2255, 2256, 2257, 2258, 2259, 2260, 2261, 2262, 2263, 2264, 2265, 2266, 2267, 2268, 2269, 2270, 2271, 2272, 2273, 2274, 2275, 2276, 2277, 2278, 2279, 2280, 2281, 2282, 2283, 2284, 2285, 2286, 2287, 2288, 2289, 2290, 2291, 2292, 2293, 2294, 2295, 2296, 2297, 2298, 2299, 2300, 2301, 2302, 2303, 2304, 2305, 2306, 2307, 2308, 2309, 2310, 2311, 2312, 2313, 2314, 2315, 2316, 2317, 2318, 2319, 2320, 2321, 2322, 2323, 2324, 2325, 2326, 2327, 2328, 2329, 2330, 2331, 2332, 2333, 2334, 2335, 2336, 2337, 2338, 2339, 2340, 2341, 2342, 2343, 2344, 2345, 2346, 2347, 2348, 2349, 2350, 2351, 2352, 2353, 2354, 2355, 2356, 2357, 2358, 2359, 2360, 2361, 2362, 2363, 2364, 2365, 2366, 2367, 2368, 2369, 2370, 2371, 2372, 2373, 2374, 2375, 2376, 2377, 2378, 2379, 2380, 2381, 2382, 2383, 2384, 2385, 2386, 2387, 2388, 2389, 2390, 2391, 2392, 2393, 2394, 2395, 2396, 2397, 2398, 2399, 2400, 2401, 2402, 2403, 2404, 2405, 2406, 2407, 2408, 2409, 2410, 2411, 2412, 2413, 2414, 2415, 2416, 2417, 2418, 2419, 2420, 2421, 2422, 2423, 2424, 2425, 2426, 2427, 2428, 2429, 2430, 2431, 2432, 2433, 2434, 2435, 2436, 2437, 2438, 2439, 2440, 2441, 2442, 2443, 2444, 2445, 2446, 2447, 2448, 2449, 2450, 2451, 2452, 2453, 2454, 2455, 2456, 2457, 2458, 2459, 2460, 2461, 2462, 2463, 2464, 2465, 2466, 2467, 2468, 2469, 2470, 2471, 2472, 2473, 2474, 2475, 2476, 2477, 2478, 2479, 2480, 2481, 2482, 2483, 2484, 2485, 2486, 2487, 2488, 2489, 2490, 2491, 2492, 2493, 2494, 2495, 2496, 2497, 2498, 2499, 2500, 2501, 2502, 2503, 2504, 2505, 2506, 2507, 2508, 2509, 2510, 2511, 2512, 2513, 2514, 2515, 2516, 2517, 2518, 2519, 2520, 2521, 2522, 2523, 2524, 2525, 2526, 2527, 2528, 2529, 2530, 2531, 2532, 2533, 2534, 2535, 2536, 2537, 2538, 2539, 2540, 2541, 2542, 2543, 2544, 2545, 2546, 2547, 2548, 2549, 2550, 2551, 2552, 2553, 2554, 2555, 2556, 2557, 2558, 2559, 2560, 2561, 2562, 2563, 2564, 2565, 2566, 2567, 2568, 2569, 2570, 2571, 2572, 2573, 2574, 2575, 2576, 2577, 2578, 2579, 2580, 2581, 2582, 2583, 2584, 2585, 2586, 2587, 2588, 2589, 2590, 2591, 2592, 2593, 2594, 2595, 2596, 2597, 2598, 2599, 2600, 2601, 2602, 2603, 2604, 2605, 2606, 2607, 2608, 2609, 2610, 2611, 2612, 2613, 2614, 2615, 2616, 2617, 2618, 2619, 2620, 2621, 2622, 2623, 2624, 2625, 2626, 2627, 2628, 2629, 2630, 2631, 2632, 2633, 2634, 2635, 2636, 2637, 2638, 2639, 2640, 2641, 2642, 2643, 2644, 2645, 2646, 2647, 2648, 2649, 2650, 2651, 2652, 2653, 2654, 2655, 2656, 2657, 2658, 2659, 2660, 2661, 2662, 2663, 2664, 2665, 2666, 2667, 2668, 2669, 2670, 2671, 2672, 2673, 2674, 2675, 2676, 2677, 2678, 26

Journal of Management Studies, 19(6), 709-728.

[illegible]

$\frac{d}{dt} \left(\frac{1}{r^2} \right) = -\frac{2}{r^3} \frac{dr}{dt}$

[illegible]

Figure 1. The effect of the concentration of the *Agrobacterium* suspension on the transformation efficiency of *Agrobacterium* strains.

$$V(\alpha) = \frac{1}{\sqrt{2\pi}} \int_{-\infty}^{\infty} e^{-\frac{1}{2}\alpha^2} d\alpha = \frac{1}{\sqrt{2\pi}} \left[-\frac{1}{\alpha} e^{-\frac{1}{2}\alpha^2} \right]_{-\infty}^{\infty} = \frac{1}{\sqrt{2\pi}}$$
[illegible]
$$x = \frac{1}{2} \left(\frac{1}{2} + \frac{1}{2} \right) = \frac{1}{2}$$

$\frac{d}{dt} \left(\frac{\partial L}{\partial \dot{x}} \right) = \frac{\partial L}{\partial x}$

$$18 \quad \frac{1}{x^2} = x^{-2} \quad \frac{d}{dx} x^{-2} = -2x^{-3} = -\frac{2}{x^3}$$
[illegible]
$$f(x) = \frac{1}{x^2} = x^{-2}, f'(x) = -2x^{-3} = -\frac{2}{x^3}$$

[Faint handwritten notes at the bottom of the page]

... ..

[illegible]

1. *Phragmites* (common in the marshes of the lower Mississippi River and in the coastal marshes of the Gulf of Mexico).

Figure 1. The effect of the concentration of the *Agrobacterium* suspension on the transformation efficiency of *Agrobacterium* strains.

[illegible]

1. The first step is to identify the problem. This involves understanding the current situation and what needs to be changed.

[illegible]

the 1990s, the number of people in the United States who are 65 years of age or older is projected to increase from 20 million to 30 million, and the number of people 75 years of age or older is projected to increase from 10 million to 15 million (U.S. Census Bureau, 1996). The number of people 85 years of age or older is projected to increase from 2 million to 4 million (U.S. Census Bureau, 1996). The number of people 90 years of age or older is projected to increase from 500,000 to 1 million (U.S. Census Bureau, 1996). The number of people 95 years of age or older is projected to increase from 100,000 to 200,000 (U.S. Census Bureau, 1996). The number of people 100 years of age or older is projected to increase from 10,000 to 20,000 (U.S. Census Bureau, 1996).

[illegible]

the 1990s, the number of people in the world who are under 15 years of age is expected to increase by 1.5 billion (United Nations, 1994). The United Nations also predicts that the number of people in the world who are 65 years of age and older will increase by 1.5 billion in the next 20 years (United Nations, 1994). The United Nations predicts that the number of people in the world who are 65 years of age and older will increase by 1.5 billion in the next 20 years (United Nations, 1994).

[illegible][illegible][illegible]

Figure 1. The effect of the concentration of the *Agrobacterium* suspension on the transformation efficiency of *Agrobacterium* strains.

$$V = \frac{1}{\sqrt{\pi}} \left(\frac{1}{L} + \frac{1}{R} \right) \ln \left(\frac{1}{L} + \frac{1}{R} \right) - \frac{1}{\sqrt{\pi}} \left(\frac{1}{L} + \frac{1}{R} \right) \ln \left(\frac{1}{L} + \frac{1}{R} \right)$$

$\frac{1}{\sqrt{\pi}} \int_{-\infty}^{\infty} f(x) e^{-x^2} dx = \frac{1}{\sqrt{\pi}} \int_{-\infty}^{\infty} f(x) e^{-x^2} dx$

[illegible]

જેથી એ ઉચ્ચતરને ઉચ્ચતર વિકાસ સાધવાનો છે. કારણ પારદર્શક કે અપારદર્શક પણ પીપ જેવું જ્યાંસુધી રહે ત્યાં-
થી તો આપણે જઈ સાધનદ્વારાજ વિચારવાનું કે ચિંતન
વાનું રહે છે. અસહિષ્ણુ, અગર અધીરી વ્યક્તિ કોઈ
જે આમાં વિજયવંત નીવડી શકે નહિ.

*

*

*

*

મોટા મોટા સંતો ને સાધુમહાત્માઓ આદર્શ તત્ત્વના
દાર્ધ્યાપાઠ અથવા દર્શાવેલા હોય છે; પરંતુ તેમના ચેલાઓ
સંત મહાત્મા વ્યક્તિનેજ આદર્શ કિંવા તત્ત્વ ગણવા-
વ્યાવવામાં અસહ આદર્શ—અસહ તત્ત્વ જે ઈશ્વર તેને
વેસરી જાય છે.

સશુભ્ર ઈશ્વરની વિરુદ્ધ ભગવાન છુદે ઉપાટેલી જુએશનું
પરિણામ એ થયું, કે ભારતવર્ષમાં પ્રતિમાપૂજા દાખલ થઈ,
બાકી વેદિક યુગમાં પ્રતિમાપૂજાને કોઈ પિછાનતું પણ
નહોતું; છુદ્દદેવના ધર્મપ્રચારને પરિણામે ભગવના સજ્જાતરીકે
તથા લોકોના સખારવરૂપે ઈશ્વર મનાતો જાંઘ થયો. એટલે
તેની પ્રતિક્રિયારૂપે પ્રતિમાપૂજાની ઉત્પત્તિ થઈ. છુદ્દની પણ
મૂર્તિ ઘડાઈને પૂજવા માંડી. ઈશ્વના સ્વજનમાં પણ એવોજ
પ્રકાર બન્યો છે.

x

x

x

x

સુધારા માટે થતા પ્રયત્નો પ્રયત્નો પરિણામ આપરે
તો મતિરોધકજ બને છે. માટે કોઈને એમ ન કહો કે
“તું ખરાબ છે.” ઉલટું એમજ કહો કે “ભાઈ! તું સારો
છે, પણ હજી વધારે સારો થા.”

પુરોહિતોનો વર્ગ સકળ દેશમાં અનર્થકારી છે. કેમકે
તેઓ જનતાને ભાંટે છે, વખોટે છે અને તેમની કુત્રિયત
ટીકાઓ કરે છે. તેઓ સમાજરૂપી યંત્રનો એક તાર પકડી-
ને તાંતું છે ને માને છે કે, અમે યંત્રને સુધારીએ છીએ;
પણ પરિણામ એ આવે છે કે, એક સુધારવા જતાં બીજા
બે ત્રણ બગડે છે. પ્રમને કદી ભાંડવાપણું કે નિંદવાપણું
હોતું નથી. પ્રતિષ્ઠાનો આદાસ હોય ત્યાંજ ભાંડણ કે નિંદાને
સ્થાન રહે છે. ધર્મસંગત કિંવા ન્યાયસંગત હોય, તેમજ
યાત્રાસંગત હિંસા જેવી કોઈ પરનુષ્ઠ નથી.

જે તમે કોઈને સિંહ નહિ થવા દો, તો તે શિયાળું થઈને ઉભું રહેશે. સ્ત્રીજાતિ શક્તિનું સ્વરૂપ છે. પરંતુ અત્યારે પુરુષજાતિ તેના પર અત્યાચાર ગુજારીને તેમનો દુરૂપયોગ કરી રહ્યા છે; તેથીજ તે શક્તિની દેવીઓ અનર્થની દેવીઓ વધુ થઈ રહી છે. સ્ત્રીજાતિ અત્યારે શિયાળરૂપ છે, પણ તેના પર ગુજારતો અત્યાચાર બંધ થશે કે લાગલી તે સિંહરૂપ સ્વરૂપ થઈ જશે.

સાધારણ રીતે કહીએ તો આધ્યાત્મિક મહત્વાકાંક્ષાનું ચાને ધર્મભાવનું મન-બુદ્ધિદ્વારા નિયમન કરવું ઉચિત છે. તેમ નથી થતું તો તે ભાવની અવનતિ થઈને તે ભાવુકતા-માત્ર બની રહે છે.

x

x

x

x

બધા આસ્તિક એ વાતનો તો સ્વીકાર કરે છેજ કે, આ પરિવર્તનશીલ જગતની પૂઠે એક અપરિવર્તનશીલ વસ્તુ રહેલી છે. પણ એ ચરમ પદાર્થની ધારણાના સંબંધમાં તેમની વચ્ચે મતભેદ રહ્યો હોય છે. બુદ્ધે એ વાતનો સાવ ઇન્કાર કર્યો છે. તેમનું કહેવું એમ હતું કે “બ્રહ્મ અથવા આત્મા જેવું કશાયનું અસ્તિત્વ નથી.”

ચારિત્ર્યની દૃષ્ટિએ જોતાં બુદ્ધદેવ જગતના મહાન પુરુષો-માં સર્વોત્તમ થઈ ગયા છે અને તેમનાથી બીજે નંબરે ઇસુ ખ્રિસ્ત આવે છે; તથાપિ ગીતાજીની અંદર શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન જે ઉપદેશી ગયા છે તેના જેવો મહાન ઉપદેશ જગતની અંદર શોધ્યો જડે તેમ નથી. એ અદ્ભુત કાવ્યરચના જેણે કરી છે તે એવા વિરલ મહાત્માઓમાંનો એક હતો, કે જેમના જીવનદ્વારા સમસ્ત જગતમાં નવજીવનનો પ્રવાહ વહ્યા કરે છે. ગીતાના લેખકના જેવું અદ્ભુત મસ્તિષ્ક-અલૌકિક ભ્રેણું મનુષ્યજાતિના જોવામાં પુનઃ કદાપિ આવશે નહિ.

x

x

x

x

શુભ કે અશુભરૂપે પ્રકટ થવાવાળી જગતમાં માત્ર એકજ શક્તિ છે, ‘ઈશ્વર’ અને ‘સેતાન’ એ બેઉ એકજ નદી હોઈ તેમના પ્રવાહમાત્ર પરસ્પર વિરુદ્ધ દિશામાં વહેનારા છે.

તા. ૧ લી જુલાઈ સોમવાર

(શ્રીરામકૃષ્ણદેવ)

શ્રીરામકૃષ્ણના પિતા એક સ્થિતિચુસ્ત નૈમિક બ્રાહ્મણ હતા—એવા કે તે અમુક જાતિના બ્રાહ્મણ સિવાય ઈતર કોઈ પણ બ્રાહ્મણનું કે જાતિનું દાન સ્વીકારતા નહોતા. આજીવિકા માટે પણ તેઓ બીજા સામાન્ય મનુષ્યોની જેમ કોઈ ધંધો કે નોકરી કરતા નહોતા. એક રીતે એતાં તેઓ ‘આકાશ-વૃત્તિ’ પર રહેનારા હતા, એટલે કે અયાચિત ભાવે જે આવી મળતું તેમાંથી અન્નવશાદિનો ખર્ચ કાઢતા. અયાચિત દાન તેઓ થકુણ કરતા ખરા, પણ તે કોઈ પતિત બ્રાહ્મણ તરફથી આવતું તો તેનો સુદૃઢ સ્વીકાર કરતા નહિ. હિંદુ-જોના સિદ્ધાંત પ્રમાણે પોતાને માટે ઘર બાંધવું એ પણ સ્વાર્થનું કામ છે. દેવળ દેવતા અને અતિથિઓ માટેજ ગૃહ બાંધવું ઉચિત લેખાય છે. આથીજ તેઓ ભગવાનના સ્મરણપૂજનના સ્થાનતરીકે મંદિરો બાંધાવે છે.

કૃદ્ધંબની અતિશય ગરીબાઇને લીધે શ્રીરામકૃષ્ણને નાની ઉંમરમાંજ એક દેવમંદિરના પૂજારીતરીકેની નોકરી લેવી પડતી હતી. એ મંદિરમાં જગજગનનોની મૂર્તિ પ્રતિ-ષ્ઠિત હતી, અને તે જગદંબા અથવા કાલીના નામથી ઓળખાતી હતી. એ કાલીના મંદિરમાં એક સ્ત્રીમૂર્તિ એક પુરુષ-મૂર્તિની ઉપર પગ મૂકીને ઉભેલી હોય છે, અને તે એવો ભાવ દર્શાવે છે કે, માયાનું આવરણ જ્યાં સુધી ફર ન થાય ત્યાં સુધી જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થઈ શકતી નથી. બ્રહ્મ પોતે સ્ત્રી કિંવા પુરુષ બેમાંથી એકે નથી, પણ એ તો અજ્ઞાત અને અજ્ઞેય છે. તે જ્ઞાને પોતાને અભિવ્યક્ત કરે છે, ત્યારે પોતાના સ્વ-રૂપને માયાના આવરણ તળે ઢાંકી દે છે, જગજગનનીનું રૂપ ધારણ કરે છે અને સદ્વિપ્રયનું નિર્માણ કરે છે. દેવીના પગતળેની પુરુષવ્યક્તિ શિવ કહેતાં ઈશ્વરની સૂચક હોઈ માયાના આવરણ તળે ઢાંકાઈ જવાને લીધે તે શવ કહેતાં મુદ્દં ધર્મ પડ્યું છે—અમ સૂચવે છે. અદ્વૈતવાદી અગર

જ્ઞાનમાર્ગનો ઉપાસક કહે છે કે “હું જળપૂર્વક માયાવશુ લેદીને બ્રહ્મસ્વરૂપને પ્રાપ્ત કરીશ.” ત્યારે દૈતવાદી કહેતાં ભક્તિમાર્ગનો ઉપાસક એમ કહે છે કે “બ્રહ્મને પામવા માટે હું જગજ્જનનીની પ્રાર્થના કરીશ કે તે દ્વાર ખોલી નાખે. એ દ્વારની ચાવી માણનેજ હસ્તક રહે છે.”

એવી એ જગજ્જનની મા કાલીની પૂજા કરતાં કરતાં આપણા એ ઉગતા પૂજારીના હૃદયમાં વ્યાકુળતા અને ભક્તિનો એવો તો ફણગો ફૂટ્યો કે તેને લીધે મંદિરનું પૂજા વગેરેનું કાર્ય નિયમિતભાવે અને નિયમિત પ્રણાલિકા મુજબ ચાલી શક્યું નહિ. તેથી તેમણે એ કાર્યનો ભાર પોતાને માથેથી કાઢી નાખ્યો. ચાને પૂજારીપદનું રાજનામું આપી મંદિરની હદમાં એક નાનુંશું જંગલ હતું ત્યાં એકાંતમાં બેસીને દિવસ ને રાત ધ્યાનધારણામાં નિમગ્ન રહેવા લાગ્યા. એ સ્થાન ખરાબર ગંગાના તીરપ્રદેશમાં આવેલું હતું. એક દિવસ એવું બન્યું કે ગંગાજળના પ્રબળ પ્રવાહમાં એક મહુલીને ઉપયોગી સઘળી સામગ્રી તણાઈ આવી અને તે એક ઉછળતા મોજાએ ખુદ તેમના ચરણો આગળ લાવી મૂકી. એ સાધનોવડે તેમણે એક મહુલી તૈયાર કરી. એ મહુલીમાં રહીને તેમણે પ્રાર્થનાઓની પરંપરા ચલાવવા તથા રોવા માંડ્યું. એક જગજ્જનની સિવાય અન્ય કશાની ચિંતા, પોતાના શરીરની ચિંતા સુઠાં તેમને રહી નહિ. તેમનો એક સગો દિવસમાં એક વાર તેમને ખવડાવી જતો, અને તેમની સંભાળ રાખતો. એમ કરતાં થોડા દિવસ રહીને એક સંન્યાસિનીનું ત્યાં આવાગમન થયું અને તેણીએ તેમને ‘મા’ને પ્રાપ્ત થવામાં સહાય કરવા માંડી. એ રીતે તેઓશ્રીને જે જે જાતના ગુરુઓની જ્યારે જ્યારે જરૂર પડી, ત્યારે ત્યારે તે તે જાતના ગુરુઓ ત્યાં આગળ આપોઆપ પ્રાપ્ત થયા હતા. સકળ સંપ્રદાયના ઠોઠ ને ઠોઠ સાધુ મહાત્મા તેમની પાસે આવીને યોગ્ય ઉપદેશનું વગર માગ્યે દાન દઈ જતા, અને તેઓશ્રી પણ એ પ્રત્યેકનો ઉપદેશ આગ્રહપૂર્વક કાને ધરતા; છતાં પણ ઉપાસના તો તેમણે જગન્માતાનીજ ચાહુ રાખી હતી- તેમને મન તો બધુંજ ‘મા’ રૂપજ હતું.

શ્રીરામકૃષ્ણદેવ ઠોઠની પણ સાને કડંશ શબ્દનો પ્રયોગ

આપી ગયા છે તે બધો ઉપદેશ હિંદુધર્મના સારરૂપ હોઈ તેમની પોતાની એમાં કોઈજ નવી વસ્તુ નથી. એમાં કશું પોતાનું હોવાનો એમણે દાવો પણ કદી કર્યો નથી. નામ, યશ કે અન્ય કશાયની તેમને લેશ પણ તમા નહોતી.

તેમણે ધર્મપ્રચાર કરવા માંડ્યો, ત્યારે તેમની ઉંમર આશરે આળીસ વર્ષની હતી. પણ એ પ્રચારકાર્ય માટે તેઓશ્રી ક્યાંય પણ કદાપિ બહાર વિચર્યા નહોતા. તેમની પાસે ચાલી ચલાવીને જેમને ઉપદેશ લેવો હોય તેમને માટે તેઓ હમેશાં-તત્પર રહેતા, એટલુંજ નહિ પણ એવાની તેઓશ્રી ઇચ્છા પણ કરતા.

હિંદુસમાજની રૂઢિ પ્રમાણે ચાલનારાં તેમનાં રૂઢિચુસ્ત માળાપે યૌવનના આરંભકાળમાંજ તેમનું લગ્ન પાંચ વર્ષની એક નાની બાલિકા સાથે કરી દીધું હતું. એ બાલિકા તેના પિયરના પરિવાર ભેગી એક આઘેના ગામડામાં રહેતી હતી. તેનો યુવાન પતિ ઇશ્વરના માર્ગમાં આગળ વધવા કેવી કેવી કઠોર સાધનાઓ સાધી રહ્યો છે તેની એ બિચારી બાલિકાને ખબર સુદ્ધાં નહોતી. જ્યારે તે વયમાં આવી, ત્યારે તો તેનો પતિ ભગવત્પ્રેમમાં ઉન્મત્ત થઈ ગયો હતો. તે પગ-પાળા મુસાફરી કરીને દક્ષિણેશ્વરના કાલિમંદિરમાં પોતાના સ્વામીની પાસે આવી પહોંચી. સ્વામીદેવને જોતાંજ તેમની ખરી અવસ્થા એ પામી ગઈ. કારણ તે પોતે પણ એક મહાન આત્મા હોઈ પરમ વિશુદ્ધ અને પવિત્ર હતી. પતિદેવની એ અવસ્થામાં અંતરાયરૂપ થવાને બદલે તેમના કાર્યમાં દેવળ સહાયભૂત થઈ રહેવાનીજ તેણે ઇચ્છા કરી. પતિદેવની એ ઉન્નત અવસ્થામાંથી તેમને ગૃહસ્થાશ્રમમાં ઘસડી પાડવાની કેશિશ કે ઇચ્છા તેણીએ મુદ્દત્ત કરી નહિ.

શ્રીરામકૃષ્ણને હિંદુસ્તાનમાં એક મહાન અવતારતરીકે પણ પૂજવામાં આવે છે, અને તેમની જયંતિ એક ધાર્મિક ઉત્સવતરીકે ઉજવાય છે.

x

x

x

x

એક સંપ્રદાય એવો છે, કે જે કહે છે કે “ભગવાનને દેવળ શિવ અને સુંદરરૂપેજ પૂજવા, એ તો માત્ર દુર્બળતા

છે. એના અશિવ અને અમુંદર સ્વરૂપની પણ શક્તિ તથા પૂજા કરવી જોઈએ. ” આ સંપ્રદાય ટિબેટ પ્રદેશમાં સર્વત્ર પ્રચલિત હોઈને એ દેશમાં વિવાદપદ્ધતિ અથવા લેખ જેવી કોઈ પ્રયાજ નથી. ભારતવર્ષમાં એ સંપ્રદાય ખુદ્દી રીતે છવી શકે તેમ નથી, એટલે તેનાં છાનાં છપનાં મંડળો થાશે છે. શિષ્યમાજના કોઈ પણ મનુષ્યથી બહાર રીતે એ મંડળોના સ્વયં થઈ શકાતું નથી, કે તેમાં ભાગ લઈ શકાતો નથી. ‘કામ્યુનીઝમ’ (એટલે કે કોઈએ પણ વ્યક્તિગત સંપત્તિ રાખવી નહિ, અને જમીની સંપત્તિ સામાન્ય માણસોની રહે, એવો મત) મુજબનું કાયદું ટિબેટ દેશમાં ત્રણ વાર અજમાવાયું, પણ ત્રણે વાર તે નિષ્ફળ નીવડ્યું. એ સંપ્રદાયના લોકો ખૂબ તપસ્યા કરે છે, અને શક્તિ અથવા વિભૂતિ-લાભની દૃષ્ટિએ, એમાં તેમને સફળતા પણ ઠીક મળે છે.

‘તપસ’ શબ્દનો મૂળ ધાતુને અનુસરતો અર્થ તાપ દેવો અથવા બાળવું એવો થાય છે. તપસ્યાં, એ આપણી ઉચ્ચ પ્રકૃતિને ‘તપ્ત’ કિંવા ઉત્તેજિત કરવા માટેની એક સાધના અથવા પ્રક્રિયાવિશેષ છે. એમાં કેટલીક વાર તો સૂર્યોદયથી માંડીને તે સૂર્યાસ્ત લગી ‘ઝ’ ઇત્યાદિનો જપ કે એવું કંઈ બીજું આખો દહાડો સતત કર્યા કરવાનું હોય છે. એ બધી ક્રિયાના સાધનથી સાધકમાં એક એવી શક્તિનો સંચાર થાય છે કે તેના યોગે તેની કોઈ પણ આધ્યાત્મિક અથવા ભૌતિક ઈચ્છા પાર પડી શકે છે, અને પોતાની ઇચ્છિત અવસ્થામાં તે પરિણત થાય છે. આ તપસ્યાનો ભાવ સમગ્ર હિંદુ ધર્મમાં જોતજોત રહેલો છે. એટલે સુધી કે ઈશ્વરના સંબંધમાં જોણતાં પણ હિંદુઓ કહે છે કે, સૃષ્ટિની રચના કરવા માટે ઈશ્વરને પણ તપસ્યા કરવી પડી હતી. મતલબ કે, તપસ્યાર્થી એ એક એવું માનસિક યત્રવિશેષ છે, કે જેના વડે સર્વ કંઈ સિદ્ધ થઈ શકે. શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે “આ ત્રિલુપ્તમાં એવી કોઈ ચીજ નથી કે જે તપસ્યા-દ્વારા પ્રાપ્ત ન કરી શકાય. ”

* * * *

જે સંપ્રદાયોના સિદ્ધાંત અને ક્રિયાકાંડની સંગે પોતાનો

મેળ ન હોય અને જેમના તરફ પોતાની સહાનુભૂતિ પણ ન હોય, તેવા સંપ્રદાયોનું વર્ણન કરનારા લોકો જ્ઞાન-ભાવે તેમજ અજ્ઞાતભાવે, બંને રીતે જૂઠા ને મિથ્યાભાષી હોય છે. તેમના હેવાલ વજ્રહલાર્યા માનવા ન જોઈએ. કેમકે અમુક એક સંપ્રદાયનો ચૂસ્ત અનુયાયી અન્ય સંપ્રદાયોની અંદર રહેલાં સત્યોની ભાગ્યેજ ઝાંખી કરી શકે છે.

x

x

x

x

ભક્તચિદામણિ સુમાનજીને કોઈએ એક વાર પૂછ્યું કે “આને કયાં તિથિ ચર્ચ ?” ત્યારે તેના જવાબમાં તેમણે જણાવ્યું કે “મામ એજ મારી તિથિ ને તારીખ છે, અન્ય કોઈ તિથિ કે તારીખ હું જાણતો નથી, અને જાણવાની મને પસંદા પણ નથી.”

તા. ૨ જી જુલાઈ મંગલવાર

(જગજ્જનની)

શાસ્ત્ર લોકો સર્વવ્યાપી પરમશક્તિને 'મા' નામે બોલે છે, કારણ કે 'મા'ના જેવું 'મીઠું' અને મધુકે નામ કોઈ પણ નથી. હિંદુસ્તાનમાં ઓત્તમો સર્વોચ્ચ આદર્શ 'માતા'જ મનાયો છે, પ્રેમના ઉચ્ચતમ વિકાસરૂપ 'માતૃભાવ'થી ઈશ્વરની ઉપાસના કરવી તેને હિંદુઓ 'દક્ષિણાચાર' અથવા 'દક્ષિણમાર્ગ' કહે છે. એના દ્વારા ઉપાસકની આધ્યાત્મિક ઉન્નતિ અને મુક્તિજ થાય છે, જોલિકે ઉન્નતિ નથી થતી. ઈશ્વરનાં ભીષણ રૂપની યાને કદ્દ મૂર્તિની ઉપાસનાને 'વામાચાર' કિંવા 'વામ-માર્ગ' કહેવામાં આવે છે. એના દ્વારા આમાન્ય રીતે સાંસારિક ઉન્નતિ શારી પેઠે થાય છે, પણ આધ્યાત્મિક ઉન્નતિ ઝાઝી થતી નથી; થાય છે તો કવચિતજ થાય છે. વળી કાળે કદીને જો વામાચારની ઉપાસના અવનતિના ખાલમાં ફેંટી દેનારી તથા તેના ઉપાસકનો ઉચ્છેદ કરનારી નીવડે છે.

શક્તિના પ્રથમ વિકાસરૂપે જનની છે, અને જનકના ભાવ કરતાં જનનીનો ભાવ વધારે ઉચ્ચ મનાયો છે. 'મા' ના ઉચ્ચારની સાથે શક્તિનો ભાવ, સર્વશક્તિગ્રામી ઈશ્વરી શક્તિનો ભાવ પ્રગટ થાય છે. બાળક પલ્લું પોતાની જન્મ-દાત્રી માતાને સર્વશક્તિશાળી સમજે છે, જો જગજ્જનની ભગવતી આપણામાં કુંડલિનીરૂપે નિદ્રિત રહેલી છે, એને બળ્યા ને જાગ્યા વગર—અર્થાત્ કુંડલિનીને જાગ્રત કર્યા વગર આપણા સ્વાર્થે સ્વરૂપને યોગાખવાને—પરમાત્મસાક્ષાત્કાર સાધવાને આપણે અમર્થે ઘણું શ્રમીએ તેમ નથી.

સર્વશક્તિમત્તા, સર્વવ્યાપિતા અને અનંત દયાળુતા—એ જગજ્જનની જગદંબાના મુખ્ય ગુણો છે. જગતમાં જેટ-જેટલી શક્તિ વિદ્યમાન છે, તે સકળની સમક્ષિ તે જગદંબા-નું સ્વરૂપ છે; અને જગતની અંદર શક્તિનો જે જે અવિ-ભાવ કે વિકાસ જણાય છે તે પણ બધું એ જગદંબાનું જ રૂપ છે. તે પ્રજ્વલિત છે, હૃદયપ્રિય છે અને ક્રિયારિણી પણ હોય છે એ જનની જગતમા અનંત રૂપથી રહેવા છતાં જગતથી નિર્ગળ પણ છે તે ~ ૧ ~ અવિરૂપિણી પણ

હોઈને જોઈ શકાય તેવી પણ છે. એવી એ જગન્માતામાં ચિત્ત સ્થિર થતાં આપણે ઇચ્છામાં આવે તે કરવા શક્તિમાન થઈશું. કેમકે તે આપણી પ્રાર્થના શીઘ્ર સાંભળે છે અને તત્તતજ તેનો ઉત્તર વાળે છે.

એ જગદંબા હરકોઈ ક્ષણે હરકોઈ સ્વરૂપમાં આપણને દર્શન દઈ શકે છે. જગદંબાને નામ અને રૂપ બંને હોઈ શકે, અને અરૂપી નામ પણ હોય. એ બધા વિવિધ ભાવોમાં માણની ઉપાસના કરતાં કરતાં એક અવસ્થા એવી આવે છે, કે જ્યારે નામરૂપ દશુજ નહિ રહેતાં શુદ્ધ સત્તારૂપે માણ વિરાજે છે.

તેમ શરીરના સઘળા કોષો મળીને એક મનુષ્યવ્યક્તિ સિદ્ધ થાય છે, તેમ પ્રત્યેક જીવાત્મા પણ એકેકા કોપસ્વરૂપ કોઈ તેમની સમગ્રિ તે ઈશ્વરનું વિશદ સ્વરૂપ છે, અને તેનાથી પણ પર અનંત પૂર્ણ તત્ત્વ બે બ્રહ્મ, તે તેનું પરમધામ છે. એ પરબ્રહ્મરૂપી સમુદ્ર જ્યારે શાંત અને સ્થિર હોય ત્યારે તેને બ્રહ્મ કહેવામાં આવે છે, અને એના એજ સમુદ્રમાં જ્યારે તરંગો ઉઠે છે ત્યારે તેને આપણે શક્તિદેવી અથવા જગદંબાનરીકે પીછાનીએ છીએ. એ શક્તિ અથવા મહામાયાજ દેશકાળ અને કારણરૂપ છે. એ બ્રહ્મજ જગદંબા છે. એનાં બે સ્વરૂપો છે—એક સ્વયંભૂત દિવ્ય મણુજ, અને બીજું નિર્વિદિત દિવ્ય નિર્ગુણ. મણુજ સ્વરૂપે એ શક્તિ ઈશ્વર. જીવ અને જગતનરીકે વ્યક્ત થાય છે, ત્યારે નિર્ગુણરૂપે તે અચક્ત અને અજેય રહે છે. એ નિર્ગુણ સત્તામાંથી જ ઈશ્વર, જીવ અને જગત, અથવા સુરૂપ, પ્રકૃતિ અને જીવ જાતની વિપુલિ કદાચી છે. સમગ્ર અસ્તિત્વ કહેતાં તે એ છે એ કહેવાની પીછાની શક્તિ તેમ છે, તે તે બધુંજ એ વિપુલતાં સમાઈ જાય છે. આનેજ વિશિષ્ટકૃતિ કહેવાઈ છે—અચક્ત વિશિષ્ટકૃતિવદન. અવ અવેશ છે.

જીવ. જીવ અને જગદંબા-એ પણ એ જગદંબાના જ એક રૂપ અથવા સિદ્ધાન્તકે જીવ. આજની જગતમાં જે જીવ એ જ જગદંબાને એક રૂપ કહીને આવે છે. જેક તે તેના કૃતકારણે પણ મદદના પમાત છે. જેક જે તેને જગત અને જગતના મદદનીશ અવેશ છે. તે તે એ જગદંબાની જગદંબાને એક રૂપે એને જગદંબા કહેવા.

તા. ૩ જી જુલાઈ બુધવાર

સામાન્ય રીતે જોમ પણ ઠલી ચકાય છે, - બધથીજ મનુષ્યના ધર્મની ચરૂઆત થાય છે. “ધર્મરની ભીતિ યાને પ્રભુનો ઠર જોજ સ્થાનો આરંભ છે.” પરંતુ આગળ જતાં જોનાં કરતાં આ ઉચ્ચતર જાણ આવે છે કે “પ્રેમનો પૂર્ણ ઉદય થતાં ભય દૂર થઈ જાય છે.”

આપણા હૃદયમાં ‘પ્રેમ, ધર્મ’ અને પવિત્રતાની જેમ જેમ વૃદ્ધિ થતી જાય છે, તેમ તેમ બહાર પણ પ્રેમ, ધર્મ અને પવિત્રતા પણ ને વધુ જણાય છે. આપણે બીજાના કાર્યની નેટલી નિંદા કરીએ છીએ, તેટલી નિંદા ખરૂં જોતાં તો આપણી પોતાનીજ થાય છે. તમારા આંતર્જગતને એકે વાર ઠીકઠીક કરો કે જે કરવું તમારા પોતાના હાથમાં છે—એટલે જુદા જુદાં અર્થોત્તર જાણજગત તો તમારે માટે આપોઆપ ઠીક થઈ જશે. આપણા અંતરમાં જે વાત નથી હોતી તે વાત બહાર પણ આપણને જણાતી નથી. એક મોટા એન્જનની સાથે તેના જેવા એક છુદ્દ એન્જનનો જે સંબંધ છે, તેવોજ સંબંધ આપણો સમગ્ર જગતની સાથે છે. છુદ્દ એન્જનની અંદર કંઈ ગડબડ જણાતાં, વિરાટ એન્જનમાં પણ તેવીજ ગડબડ થયેલી હોવી જોઈએ, એવું તરતજ આપણી કલ્પનામાં આવી જાય છે.

જગતની અંદર જે કંઈ ચમચ ઉન્નતિ થયેલી છે, તે બધી પ્રેમની શક્તિથી થયેલી છે. માત્ર દોષતું નિરૂપણ કંપાં કરવાથી યાને દ્રવણજ દીધા કરવાથી કયો લાભ નથી. હજારો વર્ષો સુધીની અજમાયશ અને પરીક્ષાને અંતે જણાયું છે કે “નિંદાથી કંઈજ કાર્યસિદ્ધિ થતી નથી.”

* * * * *
માંસાહારી પ્રાણી—દાખલાતરીકે સિંહ—એકજ આધાત કરીને યાદી લોય થઈ પડે છે; પરંતુ સહિષ્ણુ જળદ આખો દિવસ ચાલ ચાલ કરે છે; તે ખાય છે ને ઉઘે છે તે પણ ચાલતાં ચાલતાંજ. સગત ઉલોગી ‘ચાંડી’, ભાતખાઉ ચીના દુદીની સાથે હરીફાઈ કરી શકે નહિ. x x x x
ભગવત-સાધના કરો. મૃદની માફક એવો પ્રશ્ન કદાપિ

ન કરો કે, ભગવત્-સાધના કરવાથી જગતનું શું કંટાળ થશે? જગતની વાતને જવા દો; જગતને ચૂલામાં પડવું હોય તો પડવા દો. તમે તમારે ભગવાનને ભજતા રહો, ભાવપૂર્વક ભક્તિ કરો અને કશાયની કાંક્ષા ન કરો. ભક્તિ, ખસ ભક્તિ, એના સિવાયનું બધુંજ ભૂલી જાઓ. અન્ય સકળ વાદો અને મતમતાંતરેને એકસાથે વિસારી મૂકો. ભક્તિરસનો-ભગવદ્ પ્રેમનો ખ્યાલો પીને મસ્ત બની જાઓ; અને “તારો રે! પ્રભુ તારો, સદાકાળને માટે તારો” એમ કહી ખીબું બધું ભૂલી જઇને ભક્તિસાગરમાં ઝંપલાવો. ઈશ્વર એટલે પ્રેમનું જ સ્વરૂપ બિલાડીને પોતાનાં બચ્ચાં પર પ્રેમ વર્ષાવતી યાને તેમની સાથે ગેલ કરતી બુઝો તો ત્યાં ને ત્યાંજ ઉભા રહો અને ભગવાનની ઉપાસના કરો. કારણ કે બિલાડીના એ પ્રેમ-ગેલમાં ઈશ્વરનોજ આવિર્ભાવ થયો છે, એમાં શક નથી. “હું તારો, હું તારો” એમ નિશ્ચિન રટયે જાઓ, કેમકે એથી ભગવાનનાં દર્શન આપણને સર્વત્ર થઇ શકે તેમ છે. ઈશ્વરને જ્યાં ત્યાં હૂંદતા ફરો નહિ, તે તો તમારી નિકટથી નિકટ હાજરાહાજુર છે; દર્શન કરો એટલીજ વાર છે.

“એ વિશ્વાત્મા, જગજગ્યોતિ પ્રભુ સર્વદા તમારી રક્ષા કરે.”

x

x

x

x

નિર્ગુણ પરબ્રહ્મ પરમાત્માને ઉપાસી શકાય નહિ, તેથી આપણે આપણી પોતપોતાની પ્રકૃતિને અનુસરતા તેના આવિર્ભાવની ઉપાસના કરવી પડે છે. ઇંચુ પણ આપણા જેવીજ મનુષ્ય પ્રકૃતિવાળો હતો અને પોતાનું જ્ઞાનચારિત્ર ખીસ-વવાથી તે ખિસ્ત બન્યો હતો. આપણે પણ એ પ્રમાણે કરીને તેના જેવા ખિસ્ત થઇ શકીએ તેમ છીએ અને તેમ થવુંજ જોઈએ. ‘ખિસ્ત’ અને ‘બુદ્ધ’ એ વિશિષ્ટ આધ્યાત્મિક શાખાઓ અથવા અવસ્થાઓનાં નામો છે, કે જે અવસ્થાએ આપણે પહેરવાનું છે. ઇંચુ અને ગૌતમની અંદર તે તે અવસ્થાએ પ્રગટી-અર્થાત્ ઇંચુએ ‘ખિસ્ત’ અવસ્થા અને શાક્ય મુનિ ગૌતમે ‘બુદ્ધ’ અવસ્થા પ્રાપ્ત કરી. જનનના પહેલાં અવસ્થાને એ પ્રદાન પડેલું અને સર્વ-શ્રેષ્ઠ અવસ્થા છે તેનું પછાત ખિસ્ત. અને બુદ્ધનો નંબર

આવે છે. આપણે પોતેજ આપણી આબુજાબુ સંભળેલા દેશ
કરીને તેમાં આપણી જાતને જાંધીએ છીએ, અને જે જાંધન-
રૂપી બેડીને તોડનારા પણ આપણે પોતેજ છીએ. આત્મા
અસંધસ્વરૂપ છે. આપણા આંતરપ્રદેશની બહાર આવેલા કોઈ
ઈશ્વરને આપણે ઉપાસીએ છીએ—બાણે છીએ, ત્યારે
કરીએ છીએ તો સાફજ; પણ ત્યારે જે ઈશ્વરનું સાચું અને
મૂકું સ્વરૂપ ત્યારે આપણા જાણવામાં આવે છે, ત્યારેજ બેનું
રહેલું આપણી સમજમાં ઉતરે છે. પ્રભુપ્રેમનો સર્વોચ્ચ
ભાવ તેની સાથેની એકતા છે.

એક દારસી સુધી દવિતામાં આમ નિદર્શન થયું છે:—

“એક દિન એવો હતો કે ત્યારે હું હતી નારી અને
તે હતો નર. ઉભય વચ્ચેનો પ્રેમ વધતો ચાલ્યો; ને વધ્યો
વધ્યો તે એટલે સુધી કે ન રહ્યો ‘હું’ અને ‘તે’નો ભેદ-
ભાવ. અત્યારે મને જાંણું જાંણું ચાલે છે તે એટલુંજ, કે
એક વાર અમે બે બાંધેલા છીએ; પણ પ્રેમ આવીને અમને
સંકલ્યાં, અને આખરે અમે બે શીટીને એક થયાં.”*

જ્ઞાનની વિદ્યમાનતા અનાદિ અને અનંત છે. ઈશ્વરની
અસ્તિત્વ જ્યાં સુધી છે ત્યાં સુધી જ્ઞાનની અસ્તિત્વ પણ છે. જે
વ્યક્તિ કોઈ આધ્યાત્મિક નિયમ થોડી સાધીને બહાર મૂકે
છે, તેનેજ ‘ઇન્સપાયડ’ અર્થાત્ અપિની સંજ્ઞા પ્રાપ્ત થાય છે,
અને તે જે જે સિદ્ધાંત પ્રકાશમાં લાવે છે તેને અપૌરુષેય
ઈશ્વરી વાણી કહેવામાં આવે છે. પરંતુ જે અપૌરુષેય ઈશ્વરી
વાણી પણ અનંત છે, એટલે એવું નથી સમજવાનું કે અમુક
હદ સુધી આવીને તે સમાપ્ત થઈ ગઈ છે. માટે હવે તો તેનું
આંખ મીચીને અનુસરણ કરવું જોઈએ. હિંદુઓના વિજેતા-
ઓ વર્ણોનાં વર્ણો થયાં ટીકા કરતા આવ્યા છે કે, હિંદુઓ
પોતેજ પોતાના ધર્મની ટીકા કરવાનું સાહસ કરે છે; પરંતુ

* શ્રીચિંતન્ય મદાપ્રજ્ઞ સાયેના રાય રામાનંદના પ્રસંગમાં પણ
આજ ભાવનું દેવન મળી આવે છે—

“ન રહી હું રમણી, નહિ તે રમણે; બન્ને મનોમન, મનોજ-પેચસમજે.

૯૨૫ાદિ.

મનોજન્મકામ; પેચસન્દેહ; સુચતુર

(શ્રીચિંતન્ય ચરિતામૃતમાથી) અંગાણી અનુવાદક

જા શબ્દ, રંગ કે ધ્વનિદ્વારા અભિવ્યક્ત અથવા અવિર્ભૂત
 ૨૧ ભાવ સિવાય અન્ય કંઈજ નથી—અર્થાત્ શબ્દ,
 ૨૨ કે ધ્વનિદ્વારા પ્રકાશમાં આવતી હૃદયની લાગણીનું નામજ
 ૧૦૫, ચિત્ર કે સંગીત છે.

પાપનાં ફળ જેમને જલદી જલદી લોગવવાનાં પ્રાપ્ત
 થાય છે, તેમનાં ધન્યશાસ્ત્ર સમજવાં. કારણ કે તેમનું ખાતું
 એટલું જલદીથી ભરપાઈ થઈ જાય છે; અને જેમનાં પાપોનાં
 ફળ મોટાં આવે, તેમનાં દુર્ભાગ્ય સમજવાં. કેમકે તેમને
 લોગવવાની સજા પણ પ્રમાણમાં તેટલી અધિક હોય છે.

જેઓ સમત્વભાવને પ્રાપ્ત થયા હોય છે, તેઓજ
 પ્રજામાં સ્થિત થયેલાં યાને પ્રજાનિષ્ઠ કહેવાય છે. હરકોઈ
 પ્રકારની ઘૂણા એટલે તે આત્માદ્વારા આત્માનો વિનાશ. માટે
 જીવનનો યથાર્થ નિયામક અને મિત્ર તો પ્રેમજ છે. એ પ્રેમ-
 મય અવસ્થાને પ્રાપ્ત થવું તેનું જ નામ સિદ્ધાવસ્થા છે, પરંતુ
 એ સિદ્ધિના માર્ગમાં આપણે જેમ જેમ આગળ વધીએ
 છીએ, તેમ તેમ બાહ્ય કાર્યો આપણે કરીએ છીએ.
 સારિયે બ્રહ્મજો જેમ જાણે છે કે, આ જગ્યા બાળકોનો
 ખેલમાત્ર છે. અને એવી પાછી સમજણને લીધેજ તેઓ
 કશાય બાહ્ય વ્યવહારમાં માથું મારતા નથી.

ધા કર્યો અથવા તમારો મારવો, એ તો બહુ સહેલું
 કામ છે; પણ તમારો મારીને પછી હાથને ત્યાં નો ત્યાંજ
 રાકી સાર્થને ‘હિ પ્રસો ! તારે શરણે હું આવ્યો છું’ એમ
 કહી પ્રભુ શું કરે છે તેની શરૂઆત શાંતિપૂર્વક ઉભા
 રહેવું; એ કામ ભડકાવી નાખે એવું કદજ છે.

હિંદુઓને એ ગુણુજ તેમને સ્વાધીનચેતા બનાવે છે. હિંદુઓ જગતભરમાં સર્વશ્રેષ્ઠ ધાર્મિક જાતિ હોઈ ભગવતનિંદા કે ધર્મનિંદાને જાણતી નથી. હિંદુઓને મન તો ભગવાન-વિષે કે ધર્મવિષે હરકોઈ લાવે આલોચના કરવાથી પવિત્રતા અને કલ્યાણની પ્રાપ્તિ થાય છે. વળી તેઓ અવતારપ્રતિ, શાસ્ત્રોપ્રતિ કે દાંભિક ભક્તિ પ્રતિ કોઈ પ્રકારની કૃત્રિમ શ્રદ્ધા કે ભક્તિ દાખવતા નથી.

ખ્રિસ્તી ધર્મસંપ્રદાય, ઇસુ ખ્રિસ્તને પોતાની માન્યતાને અનુકૂળ બનાવવાની ગૃહમથલ કરે છે, પણ પોતાની જાતને ભગવાન ઇસુના જીવનાદર્શ પ્રમાણે ઘટાવવાની કોશિશ કરતો નથી. આથી ભગવાન ખ્રિસ્તસંબંધી જે જે શ્રેયો ને જે જે વચનો, ખ્રિસ્તી સંપ્રદાયના તે તે વખતના ઉદ્દેશની સિદ્ધિ અર્થે સકાય કરનાર જણાયાં, તેટલાંજ સંરક્ષણ થયું છે-તેટલાંજ સચવાઈ રહ્યાં છે. આ ઉપરથી સમજાશે કે, માત્ર એવા ધર્મશ્રેયો પર કેદાપિ આધાર રાખી શકાય નહિ; અને વળી એવી રીતની શ્રેયોપાસના કિંવા શાસ્ત્રોપાસના, એ તો અધમ પ્રકારની જીતપરસ્તી (મૂર્તિપૂજા) હોઈ તે આપણા હાથપગને સમૂળગા જકડી દે છે. x x x x

જીવસૃષ્ટિમાં મનુષ્યજ શ્રેષ્ઠ જીવ છે, અને મૂર્મુઃસ્વઃ ઇત્યાદિ લોકોમાં આ ભૂલોક કહેતાં મૃત્યુલોકજ સર્વોચ્ચ છે. માનવભાવ કરતાં વધારે ચઢીઆતી કલ્પના આપણે ઇશ્વરની કરી શકીએ તેમ નથી, તેથીજ આપણે ઇશ્વર મનુષ્યભાવાપન્ન છે, અને મનુષ્ય પણ ઇશ્વરસ્વરૂપ છે. સારાંશ કે, આપણે મન મનુષ્ય એજ ઇશ્વર અને ઇશ્વર એજ મનુષ્ય છે. આ મનુષ્યભાવને ઓળંગી જઈ તેના કરતાં કોઈ ઉચ્ચતર વસ્તુ આપણને સમજાય છે, ત્યારેજ આપણને દેહ તેમજ કલ્પનાના ક્ષેત્રમાંથી બહાર દેહી પડવાનું અને સંસારનો ત્યાગ કરી દેવાનું મન થાય છે; અને એમ ઉચ્ચ અવસ્થા પ્રાપ્ત કરતાં કરતાં ત્યારે આપણે કેવલ્ય અવસ્થાને યાને ભગવાનના અનંત સ્વરૂપને પ્રાપ્ત થઈએ છીએ, ત્યારે તો આપણું આ જગતમાં રહેવાપણું જ રાખવું નથી.

x x x x
સકળ કલ્પ, સકળ ચિત્રકળા કે સકળ સંગીત-એ

કેવળ શબ્દ, રંગ કે ધ્વનિદ્વારા અભિવ્યક્ત અથવા આવિર્ભૂત થતા જાવ સિવાય અન્ય કંઈજ નથી—અર્થાત્ શબ્દ, રંગ કે ધ્વનિદ્વારા પ્રકાશમાં આવતી હૃદયની લાગણીનું નામજ કાવ્ય, ચિત્ર કે સંગીત છે.

x x x x

પાપનાં ફળ જેમને જલદી જલદી લોગવવાનાં પ્રાપ્ત થાય છે, તેમનાં પન્થજાગ્ય સમજવાં. કારણ કે તેમનું ખાતું એટલું જલદીથી ભરપાઈ થઈ જાય છે; અને જેમનાં પાપોનાં ફળ મોટાં આવે, તેમનાં દુર્ભાગ્ય સમજવાં. કેમકે તેમને લોગવવાની સજા પણ પ્રમાણમાં તેટલી અધિક હોય છે.

જેઓ સમત્વભાવને પ્રાપ્ત થયા હોય છે, તેઓજ બ્રહ્મમાં સ્થિત થયેલાં યાને બ્રહ્મનિષ્ઠ કહેવાય છે. હરકોઈ પ્રકારની ધૂણા એટલે તે આત્માદ્વારા આત્માનો વિનાશ. માટે જીવનનો યથાર્થ નિયામક અને મિત્ર તો ગ્રેમજ છે, એ ગ્રેમ-મય અવસ્થાને પ્રાપ્ત થવું તેનુંજ નામ સિદ્ધાવસ્થા છે. પરંતુ એ સિદ્ધિના માર્ગમાં આપણે જેમ જેમ આગળ વધીએ છીએ, તેમ તેમ બાધ કાર્યો આપણે કરી કરીએ છીએ. સાત્ત્વિક વ્યક્તિઓ જેમ જાણે છે કે, આ બધો બાળકોનો ખેલમાંત્ર છે. અને એવી પાછી સમજણને લીધેજ તેઓ કશાય બાધ વ્યવહારમાં માથું મારતા નથી.

ધા કરવો અથવા તમાચો મારવો, એ તો બહુ સહેલું કામ છે; પણ તમાચો મારીને પછી હાથને ત્યાં તો ત્યાંજ રોકી રાખીને "હે પ્રભો ! તારે થયેલું હું આવ્યો છું" એમ કહી પ્રજ્ઞા શું કરે છે તેની સહ જોતાં યાંત્રિપૂર્વક ઉભા રહેવું; એ કામ ભરકાવી નાખે એવું કઠણ છે.

તા. ૫ મી જુલાઈ શુક્રવાર

સત્યની શોધ કરતી વખતે, હરકોઈ ઘડીએ બદલાવા જેટલા તૈયાર તમે હો નહિ, ત્યાંસુધી સત્યનો લાભ તમને કદાપિ થતો નથી; માટે સત્યની શોધમાં તો અવશ્ય તમારે એવી તૈયારી અને મજબૂતી પૂર્વક જુકાવવું જોઈએ. x x

ભારતવર્ષના બહુ પ્રાચીન, આર્વાક સંપ્રદાયના લોકો સંપૂર્ણ જડવાદી હતા. અત્યારે એ સંપ્રદાયનો લોપ થઈ ગયો છે, અને તેમનાં ઘણાંખરાં પુસ્તકોનો નાશ થઈ ગયો છે. એ લોકોનો એવો દાવો હતો કે, આત્મા તો દેહ અને તેની ભૌતિક શક્તિઓમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે, તેથી દેહના નાશ સાથે આત્માનો પણ નાશ થાય છે. વળી દેહના નાશ પછી આત્માનું અસ્તિત્વ રહે છે, એનું કંઈ પ્રમાણ નથી. તે લોકો દેવળ ઇન્દ્રિયજન્ય પ્રત્યક્ષ જ્ઞાનનોજ સ્વીકાર કરતા અને અનુમાનદ્વારા પણ જ્ઞાનનો લાભ થઈ શકે, એ વાતનો સાવ ઇન્કાર કરતા હતા. x x x x

સમાધિ એટલે જીવાત્મા અને પરમાત્માનો અલેદલાવ, અથવા એકરૂપતા સાધવી તે. x x x x

જડવાદી કહે છે કે ‘હું’ મુક્ત છું’ એવું જ્ઞાન તો ખાલી ભ્રમણ છે. ત્યારે અધ્યાત્મ વિજ્ઞાનવાદીનું કહેવું છે એમ કે ‘હું’ બદ્ધ છું’ એવું જો જણાય છે, તે ભ્રમ છે. એ બેનો તોડ કાઢતાં વેદાંતવાદી કહે છે કે “તમે એક સાથે મુક્ત તેમજ બદ્ધ બન્ને છો.” વ્યાવહારિક ભૂમિકાપર તમે કદાપિ મુક્ત હોતા નથી, અને પારમાર્થિક કિંવા આધ્યાત્મિક ભૂમિકાપર તમે સદાય મુક્ત છો.

મુક્તિ અને બંધન-એ બન્નેની પર આધ્યા વતઓ.

પ્રત્યેક વ્યક્તિની પૃથિ અનંત શક્તિ રહેલી છે. એ અનંતશક્તિને-એ જગદંબાને પ્રાર્થી, એટલે તે તત્કાળ તમારી પાસે આવશે અને તમારામાં વિરાજશે.

“હે જગદંબા! હે વાગ્દેવિ! હે સ્વયંભૂ માતા! તું વાણી-રૂપે મારા હૃદય પર બિસત. હે સિંહનાદી માતા! તારો અવિભાવ મારામાં પ્રવેશ. હે મહાકાવિ! હે મરીપમદિંનિ! તું અનંતકલ્પિની છે. તુંજ અમોઘ શક્તિ છે!”

નથી તેને વિષે તેની બુદ્ધિ કંઈપણી તેનું નામ અધ્યાસ. આ પદ્ધતિ ચમત્ક્રમ છે કે, આપણે જ્યારે જગતને જોઈએ છીએ, ત્યારે આપણે સત્યનેજ જોતાં હોઈએ છીએ; પરંતુ જો સત્યની આંટો એક આવરણ અર્થાત્ પડકો આવી જવાને લીધે તે પડકારમાંથી તે વિપરીત ભાવવાળું જણાય છે. એ રીતે આપણે વિષયને અર્થાત્ કર્મને વિષયી જોઈએ કરતાં-તરીકે આનો દેવાનો બૂન કરીએ છીએ; પરંતુ આત્મા કોઈ કાળે વિષય થા કર્મ થતો નથી. મન જો અંતઃકરણની ઇન્દ્રિય છે, અને સ્પર્શ જાણ ઇન્દ્રિયો જો તેના કાથમાંનાં યંત્ર સમજવા સમજાવ છે. વિષયીનો અંદર ક્રિયિત પ્રમાણમાં અસ્થિરતાપદ્ધતિ હોય છે, તેથીજ તેને 'હું છું' એવું જાન થાય છે. પરંતુ જો આત્મા અથવા વિષયી જો પોતાનોજ વિષય છે, અને નહિ કે મન અથવા ઇન્દ્રિયોનો. તથાપિ આપણે એક ભાવનો સ્વીકાર આવ દેવન અધ્યાસ કરી શકીએ. હાથલા-તરીકે જ્યારે આપણે કરીએ છીએ કે, આકાશ બૂડું છે ત્યારે આકાશ પોતાને એક ભાવમાત્ર છે, અને ભૂરાપણું જો પાણી એક ભાવ છે-અને તેમ છતાં આપણે ભૂરાપણાના ભાવનો અસ્થિરતા અવ દેવન આરોપ અથવા અધ્યાસ કરીએ છીએ.

વિદ્યા અને અવિદ્યા, અગત્ય નો જ્ઞાન અને અજ્ઞાન-એ અન્તરે અસ્થિરતા છે. કિન્તુ આત્મા કોઈ પદ્ધતિ વખતે અવિદ્યા અગત્ય અજ્ઞાનથી અજ્ઞાનથી થતો નથી. આપણે જ્ઞાન પણ જાણું છે, કેમકે તે અગત્ય જ્ઞાનને પડોઅવાના પદ્ધતિઆની અગત્ય સાર છે; કિન્તુ હિંદુધર્મનું જ્ઞાન અથવા તે માનસિક જ્ઞાન-તે કેવળ અજ્ઞાન પદ્ધતિ જ્ઞાન સુદઃ. કદાપિ પરમાર્થ અજ્ઞાન પ્રજ્ઞા સ્વયં હિંદુ અજ્ઞાન નથી. કારણ કે જો અધ્યાસ કરીને નિર્વિકલ જ્ઞાન. આવી ભાવ છે મારે 'હું દેહ છું' - એ જ્ઞાનને કારણે કોઈ પ્રથમ સૂચક થયો. ત્યાર પછીજ કદાપિ જ્ઞાનને અજ્ઞાન દેવજ્ઞ થઈ જાતો જ્ઞાન તે પાશ્વર જ્ઞાનને કારણે નિર્વિકલ થઈ જાય છે.

કેવળ જોડ જ્ઞાનના અર્થે કેવળ જ્ઞાન અનુભવજ્ઞાન તો જ્ઞાનના જ્ઞાનને કારણે જોડ જ્ઞાન જ્ઞાન. 'અજ્ઞાન' અને 'જ્ઞાન'ના જ્ઞાનને જોડ જ્ઞાન જ્ઞાન છે.

વેદાનો આજ્ઞા પરમાત્મતાવ વિષે ઉપદેશ આપે છે, અને એટલા માટેજ વેદના એ ભાગનું જ્ઞાન પરમાત્મદર્શનની નજીકનું તત્ત્વજ્ઞાન છે. એ અનંત પરબ્રહ્મનું અપરોક્ષ જ્ઞાન (પરમાત્મસાક્ષાત્કાર) દોઢ પણ શાસ્ત્ર કે ઇતર દશા પર આધાર રાખતું નથી. કેમકે એ અપરોક્ષ જ્ઞાન અથવા પરમાત્મદર્શન પોતેજ પૂર્ણસ્વરૂપ છે. અનેક શાસ્ત્રોના અધ્યયન-માત્રથી કાંઈ એ અપરોક્ષ જ્ઞાન અથવા પરમાત્મદર્શન પમાતું નથી. એ અપરોક્ષ જ્ઞાન કોઈ મત કે વાદરૂપ નથી, પણ તે અપરોક્ષાનુભૂતિરૂપ છે—સાક્ષાત્કારનો વિષય છે. અરીસા-પર જામેલો મેલ સાફ કરી નાખતાં જેમ પ્રતિબિંબનાં દર્શન થાય છે, તેમ પોતાના મનની પવિત્રતા સધાતાં તરતજ આ જ્ઞાન હૃદયમાં પ્રગટે છે કે, અહં પ્રહ્લાસ્મિં યાને. હું બ્રહ્મ છું. માટે સર્વપ્રથમ તમારા મનને પવિત્ર બનાવો એટલે તમને પણ અનુભવ થશે કે તમે બ્રહ્મ છો.

અસ્તિત્વ છે તે માત્ર બ્રહ્મનુંજ છે. જન્મ નથી કે મૃત્યુ નથી; દુઃખ નથી કે કષ્ટ નથી; હતા નથી કે પરિવર્તન નથી; સારું નથી કે મારું પણ નથી—જે છે તે બધુંજ બ્રહ્મ છે. છતાં એ સિવાય બીજું ત્રીજું જે કાંઈ જણાય છે, તે તો દોરડામાં આપનો કમ ચામ તેના જેવું છે. એ કમ આપણે પોતાનો હોવાથી તેને માટે જવાબદાર પણ આપણેજ છીએ. જગતનું કલ્યાણ આપણે હાથે ત્યારેજ થઈ શકે, કે જ્યારે આપણે જગદીશ્વર ભગવાનને શ્રાદ્ધીએ અને તે પણ આપણને થાહે.

આત્માને કોઈ બાતનો જાતિકોઈ કિંવા વણ્ણિક નથી; તેમ ‘આત્માને છુવન થા મરણ, અગર તો કોઈ પ્રકારની મતિ કે શુણ નથી; છતાં તે આત્મામાં છે એમ માનવું એ પણ ક્ષમ છે. આત્મામાં પરિવર્તન કોઈ કાળે થતું નથી, તેમ તે કદાપિ ક્યાંય જતો કે આવતો નથી. તે તો તેના પોતાના સમજા આવિર્ભાવોના અનંત સાક્ષીરૂપ છે. આમ છતાં આપણે તેને જો તે આવિર્ભાવતરીકેજ માની લઈએ છીએ એ આપણે અનાદિ અનંત ક્ષમ છે, અને તે ચિર-કાળથી ચાલ્યો આવે છે. આથીજ વેદને આપણી સપાટી સુધી નીચા ઉતરીને આપણને ઉપદેશ આપવો પડ્યો છે. એ પ્રમાણે જો એ ઉચ્ચતમ સત્યનું ઉચ્ચતમ ભાવ કે

બાપામાં વેદે નિરૂપણ કર્યું ન હોત, તો આપણાથી તે સમજી શકાત નહિ.

સ્વર્ગની ભાવના, જો તો આપણી વાસનામાંથી ઉત્પન્ન થયેલા કુસંસ્કાર અથવા વહેમ સિવાય બીજું કંઈજ નથી. જો વાસનાજ બંધનરૂપ અને અવનતિનું દાર છે. પ્રહ્લાદદિ સિવાય અન્ય દોષ ભાવે દોષ પણ બીજને બુદ્ધિ નહિ. જો તેમ ઠર્યો તો ત્યાં ત્યાં તમને અન્યાય અને અશુભજ દેખાશે. કારણ કે જે વસ્તુ આપણે જોવા જઈએ છીએ તેના ઉપર આપણે જેક ક્ષમાત્મક આવરણ નાખીએ છીએ, અને તેમીજ આપણને જે તે અશુભ દેખાય છે. માટે આ બધા ભ્રમોમાંથી મુક્ત થાઓ, અને પરમાનંદના ભોક્તા બનો. કાપાળ પ્રકરના ભ્રમોમાંથી છૂટવું એનું નામ પણ મુક્તિ છે.

એક રીતે જોતાં તો દોષ પ્રદાને જાણે છે; કારણ કે તેને જાણ છે કે 'હું છું' પરંતુ મનુષ્યને પોતાના યથાર્થ સ્વરૂપની ચોક્કસ ઓળખ નથી. આપણે બધાજ જાણીએ છીએ કે આપણું છીએ, 'પણ કેવી રીતે છીએ' તેની આપણને ખગર હોતી નથી. અઠેતવાદ સિવાયની બીજી ઉતરતી કોટિની નીચાંચાંએ આંશિક સત્યનું નિદર્શન કરે છે; પરંતુ વેદોનું સાર્વત્રિક સંજ છે કે, આપણાંમાંની પ્રત્યેક વ્યક્તિની અંદર જે આત્મા વિરાટ રહ્યો છે તેજ પ્રભ છે-આત્માજ પ્રભસ્વરૂપ છે. આત્મસ્વરૂપમાંનું સર્વ કંઈ જન્મ, વૃદ્ધિ ને મૃત્યુમાં અથવા તે ઉત્પત્તિ, વિવિધિ ને લયના ક્ષેત્રમાં સમાયલું છે. આપણે, પરમાત્મકાલ્પનાર કિંવા અપરોક્ષાનુભૂતિ, એ વેદોથી મજૂ કરે છે. કારણ કે વેદનાં પ્રમાણોને પણ એ અપરોક્ષાનુભૂતિપરથી આધાર રાખવો પડે છે. સર્વોચ્ચ વેદાન્ત એ તો આ પ્રમાણે પ્રવચીત થયેલું-પરબ્રહ્મ પરમાત્મનું વસ્તુજ્ઞ છે.

રૂપિને આદિ અથવા અગત્ય છે એમ કહેવું, એ સર્વ ભાવના રૂપિને વિચારના મૂલમાં કુદાડે. સત્ત્વ જેવું છે.

આ સત્ત્વ રૂપિને તેમનીથી જલપૂર છે, છતાં કમ્પાવની સંવેદન કરે. આ સર્વ વસ્તુના કારણ એ દુર્બળતા. હેઠળ આપણને સ્વભાવી અનંદ છે; પરંતુ આપણે કું ભીખારી થઈએ છીએ. આ આપણે તે અનંદનું કુવર છીએ-સત્ત્વરૂપ સત્ત્વ અનંદિવળા મુલ છીએ.

તા. ૭ જુલાઈ રવિવાર

અનંત અવ્યક્તતાના જગતપ્રયરૂપે ગમે તેટલા ભાગ પડે તોપણ તે અનંતજ રહે છે; કેમકે તેનો પ્રત્યેક ભાગ પણ અનંત સાથે અભિન્નરૂપે જોડાયેલો છે.

પરિણામી અને અપરિણામી, વ્યક્ત અને અવ્યક્ત—એ ઉભય અવસ્થાઓમાં પ્રદ્ય તો એનો એજ છે. જ્ઞાતા, જ્ઞાન અને જ્ઞેય—એ ત્રિપુટિ એ અવ્યક્તમાંથીજ જગતરૂપે વ્યક્ત થાય છે. યોગીજનો ધ્યાનમાં જે પરમાત્મસાક્ષાત્કાર પામે છે, તે પણ તેઓ આત્માની શક્તિવડેજ પામે છે.

ત્યાંમુખી લૌકિક મુખજોગની વૃત્તિ થાય છે, ત્યાંમુખી ભંધન હાયમ રહે છે. અપૂર્ણતા અથવા ઝોછપ હોય ત્યાંમુખીજ જોગની છન્છા રહે છે; કારણ કે અપૂર્ણ વાસનાની વૃત્તિનું નામજ જોગ છે. પ્રકૃતિ, છવાતમા તેમજ ઇશ્વર, એ ત્રણેમાં અધિષ્ઠાનરૂપે રહેલી સત્ય વસ્તુ તે પ્રદ્ય છે. પરંતુ ત્યાંમુખી આપણે તેનો સાક્ષાત્કાર કરી શકતા નથી ત્યાંમુખી તે અલપ્તજ રહે છે. ધર્મજુદાશ જેમ અગ્નિ ઉત્પન્ન કરી શકાય છે, તેમ પ્રદ્યનો પણ મંથનદ્વારા સાક્ષાત્કાર કરી શકાય છે. દેહ એ નીચું અરણિ-કાષ છે, પ્રજુવ અથવા જ્વકાર એ ઉપરનું અરણિકાષ છે, અને ધ્યાન એ મંથનરૂપ છે. x એ ત્રણે સાધન સિદ્ધ થતાં આત્માની સ્તીર પ્રદ્યતાનરૂપી જે અગ્નિ રહેલો છે, તે પ્રકાશી નીકળે છે. તપસ્યાદ્વારા એને પ્રાપ્ત કરવાની કોશિય કરો. યરીને સરળ અથવા સ્તીધુ* રાખીને મનરૂપી કુંડમાં ઇદ્રિયોની આલુતિ આપો. ઇદ્રિયોના કેન્દ્રો બધાંજ અંદરની જાણુએ છે, અને તેનાં કંચેા અંદર જાયો જાણુજિમુખ છે. તેથી એ કંચેાને ઠોડી ઠોડીને અંદરની જાણુએ મનમાં પસારો, અને પછી ધ્યાનની રહસ્ય રહસ્ય એ મનને ધ્યાનમાં રિથર કરો. દ્યની અંદર જેમ સર્વં થી બારેહું હોય છે, તેમ અંદરની અંદર પ્રદ્ય

* આત્માત્મરૂપિ જગદા પ્રમથ યોગસાધનિય ।

ધ્યાનનિર્મલ્યતાઽધ્યાત્મીય વરદેન્નિનુદયમ ॥

(અ. ૧૧૧૧)

પણ સર્વત્ર રહેલ છે. પણ મંથનદ્વારાજ તેને એક વિશિષ્ટ સ્થાન પર આણી શકાય છે. મંથનક્રિયા વડે જેમ દૂધમાંથી માખણ તારવી કઢાય છે, તેમ ધ્યાનદ્વારા આત્માની અંદર રહેલા બ્રહ્મનો સાક્ષાત્કાર પામી શકાય છે. x

સઘળાં હિંદુ દર્શનશાસ્ત્રો કહે છે કે, આપણને પંચેન્દ્રિય ઉપરાંત એક છઠી ઇન્દ્રિય છે, અને તેના દ્વારા આપણને અતીન્દ્રિય જ્ઞાનનો લાભ થાય છે.

x

x

x

x

જગત એ અવિરામ ગતિસ્વરૂપ છે, અને ઘર્ષણને લીધે કાળે કરીને તે સકળનો વિનાશ થઈ જશે. ત્યાર બાદ કેટલોક અવધિ વિશ્રામનો આવશે અને તે વીતતાં ફરી પાછું પૂર્વવત્ બધું શરૂ થશે ને ચાલશે.

x

x

x

x

જ્યાંસુધી આ 'ત્વગમ્બર' યાને ત્વચારૂપી આકાશ મનુષ્યની આસપાસ વિંટળાયલું રહે છે-અર્થાત્ કે જ્યાંસુધી મનુષ્ય શરીરની સાથે તાદાત્મ્યભાવ સેવે છે, ત્યાંસુધી તેને ઇશ્વરદર્શન કદી સિદ્ધ થતાં નથી.

x

x

x

x

ભારતવર્ષમાં છ દર્શનશાસ્ત્રો આસ્તિક દર્શનશાસ્ત્રો કહેવાય છે. કેમકે તેઓ વેદોને માને છે.

વ્યાસનું દર્શન વિશેષભાવે ઉપનિષદોની ઉપર પ્રતિષ્ઠિત થયેલું છે. તેમણે સૂત્રોરૂપે-યાને બીજગણિતશાસ્ત્રમાં જેમ કેટલાક અક્ષરોની મદદવડે ખૂબ સંક્ષેપમાં ભાવોનું નિર્દર્શન થાય છે તેમ-સંક્ષેપમાં પોતાના ભાવો નિર્દિષ્ટ કર્યા છે. એ સૂત્રરચનામાં એમણે કર્તા કે ક્રિયાપદનો ઉપયોગ કર્યો નથી. એ રીતે આ વ્યાસસૂત્રો અનિસંક્ષેપમાં રચાયલાં હોવાથી તેમનો અર્થ સમજવામાં એવી તો ગુચ્ચવણ ઉભી થઈ કે પરિણામે એ એકજ સૂત્રોમાંથી દ્વૈતવાદ, વિશિષ્ટાદ્વૈતવાદ અને અદ્વૈતવાદની ઉત્પત્તિ થવા પામી છે. અને એ બધા વિલિપ્ત મંત્રના મેટ મેટા ભાષ્યકારો, વેદવચનોને પોત-

• જુત મિત્ર પર્યામિતમૃદં જુતે મૃતે વસતિ ચ વિદ્યાનમ્ ।

જગત મન્યમિત્યર્થ મનસા મંથનમૃતેન ॥

(અભિનંદુ ઉપનિષદ, ૨૦.)

પોતાની દર્શનશ્રવણીને બધેજેસતાં બનાવવાની પૂનર્માં પ્રસંગો-
પાત જેવતાણ કરી બાણી બૂલને મિથ્યાવાદી બન્યા છે.

વેદો ઘણે ભાગે દર્શનિક તત્ત્વોની આલોચના કરે છે.
દર્શનશાસ્ત્ર કિંવા તત્ત્વજ્ઞાન વિદ્યાળો ધર્મ કુસંસ્કાર થવા
તો વહેમમાંજ જઈ પડે છે; તેમજ ધર્મશાસ્ત્રરહિત દર્શન-
શાસ્ત્ર અથવા તત્ત્વજ્ઞાન કેવળ નાસ્તિકતામાં જઈ પડે છે.

વિશિષ્ટાદેવવાદ એટલે સગુણ અદ્વૈતવાદ. એના વ્યા-
ખ્યાતા એટલે કે વિવરણ કરનારા શ્રી રામાનુજાચાર્ય હતા.
તેઓ કહે છે કે “વેદરૂપ દ્વીપસાગરનું” મંથન કરીને વ્યાસ-
જીએ માનવવત્તિના કલ્યાણ માટે આ વેદાન્તદર્શનરૂપી
માખણ તારવી કાઢ્યું છે.” વળી તેઓ એમ પણ કહે છે
કે “જગત-પ્રભુ બ્રહ્મા અશેષ-કલ્યાણ-ગુણ-ગણ-સમન્વિત
પુરુષોત્તમ છે.” મધ્વાચાર્ય સર્વાંશે દેવતાવાદી છે. તેમનું
કહેવું છે કે, સર્વે વર્ણના લોકો-અને શ્રીઓ સુદ્ધાંને
વેદાધ્યયનનો અધિકાર છે. પોતાના મતના સમર્થનમાં
તેઓએ મુખ્યત્વે પુરાણોમાંથી આધાર ટાંક્યા છે, મધ્વાચાર્ય
કહે છે કે, બ્રહ્મનો અર્થ વિષ્ણુ સમજવાનો છે, શિવ નહિ;
કેમકે વિષ્ણુ સિવાય મુક્તિનો દાતા કોઈ નથી.

તા. ૮ મી જુલાઈ સોમવાર

મધ્વાચાર્યની મીમાંસામાં સ્વતંત્ર વિચારને સ્થાન નથી, તેમણે બધાં વેદશાસ્ત્રોનાંજ પ્રમાણો આપ્યાં છે.

રામાનુજનું કહેવું છે કે, વેદોજ અધ્યયનને માટે પવિત્રમાં પવિત્ર ગ્રંથો છે. બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય અને વૈશ્ય-એ ત્રણ ઉચ્ચ વર્ણના પુત્રોએ યજ્ઞોપવીત ધારણ કર્યા બાદ આઠમે, દશમે કે અગિયારમે વર્ષે વેદાધ્યયનનો આરંભ કરવો ઘટે છે. વેદાધ્યયન એટલે ગુરુગૃહે જઘને નિયમિત સ્વર અને ઉચ્ચારણસહિત વેદો સાધત શબ્દે શબ્દે કંઠે કરવા તે.

ભગવાનના પવિત્ર નામનું પુનઃ પુનઃ ઉચ્ચારણ કરવું તેનું નામ જપ છે. જપદ્વારા સાધક ક્રમે ક્રમે અનંત સ્વરૂપને પ્રાપ્ત થાય છે. યજ્ઞયાગાદિ અનુષ્ઠાનવિધિઓ દુર્બળ નૌકા જેવા છે. બ્રહ્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ અર્થે યજ્ઞયાગાદિ ઉપરાંત વિશેષ વસ્તુની જરૂર રહે છે. મુક્તિ એટલે અજ્ઞાનનો વિનાશ; અને એ અજ્ઞાનનો વિનાશ બ્રહ્મજ્ઞાનદ્વારાજ સિદ્ધ થઈ શકે. વેદાન્તનું તાત્પર્ય જાણવા માટે આ બધા યજ્ઞયાગાદિ કરવા-જ જોઈએ, એવું નથી. જો અંતઃકરણમાંથી મળવિશ્લેષ ગયા હોય તો કેવળ ઝંકારનો જપ પણ (તેના અર્થની ભાવના-પૂર્વક થાય તો) એ કાર્ય માટે બસ છે.

બ્રહ્મ નિષ્ક્રિય છે, આત્મા બ્રહ્મ છે અને આપણેજ આત્મા છીએ, એ પ્રકારની જ્ઞાનસિદ્ધિથી બ્રાંતિમાત્ર દૂર થઈ જાય છે. માટે આ તત્ત્વનું-આ જ્ઞાનનું પ્રથમ શ્રવણ થવું જોઈએ, પછી મનન થવું જોઈએ, અને છેવટે તેનો અસંપ્રજાત અવસ્થાદ્વારા પ્રત્યક્ષાનુભવ લેવો જોઈએ. મનન એટલે વિચાર કરવો અને પછી નિશ્ચિત થયેલા જ્ઞાનને પોતાની અંદર સ્થિર કરવું, અથવા સદા સર્વદા વિચાર અને ધ્યાનદ્વારા તે જ્ઞાનને આપણા જીવનનું અંગીભૂત કરી દેવું એ નિદિધ્યાસન. આ સતત વિચાર અથવા ધ્યાન એ એક પાત્રમાંથી બીજા પાત્રમાં કવચતા તેડની અવિચ્છિન્ન ધારાસમાન છે. આ ધ્યાન અહર્નિશ મનને પરમાત્મવિચારમાં રમતું રાખી મુક્તિના માર્ગમાં આપણને સહાય કરે છે. માટે રાત ને

દિવસ પ્રભાવિત હૃદયપૂર્વક રોડે કે સોડદં સોડદં, એ સતત રટણના ફળરૂપેજ અત્યક્ષાનુભૂતિ અથવા પરમાત્મસાક્ષાત્કારનો લાભ મળશે. એ રીતે તન્મય ભાવથી ભગવાનનું સદાસર્વદા સ્મરણ અને રટણ કરવું તેનુંજ નામ પરાભક્તિ પણ છે.

સકળ પ્રકારનાં શુભ કર્મો, આ ભક્તિસાધનમાં આટલતરી રીતે પણ સહાયભૂત ધનારાં અને તેથી સુખિની દિશામાં લઈ જનારાં છે. માટે કર્મ કરો, પણ તેનાં ફળ ભગવાનને અર્પણ કરી દો. હા, તત્ત્વજ્ઞાન મેળવ્યું હોય તોજ પૂર્ણતા-પરમાત્મસાક્ષાત્કાર અથવા સિદ્ધાવસ્થા પ્રાપ્ત થાય છે. જે કોઈ ભક્તિપૂર્વક સત્યસ્વરૂપ ભગવાનની પ્રતિષ્ઠા અને સાધના કરે છે, તેનીજ આગળ એ સત્યસ્વરૂપ પરમાત્મા પ્રગટ થાય છે.

x

x

x

x

આપણે દીપકરૂપ છીએ, અને એ દીપકની જ્યોત આપણે જેને જીવન કહીએ છીએ તે છે. ત્યારે ઑકિસજન એટલે કે અન્નજન x અથવા પ્રાણવાયુનો જથ્થો ત્યારે ખૂટી જાય છે ત્યારે દીપક પણ હોલવાઈ જાય છે. આપણે તો માત્ર દીપકને સાફસુદ્ધ રાખી શકીએ, અને તે કામ આપણું છે. જીવન એ કેટલીક વસ્તુઓના મિશ્રણરૂપ છે, કાર્ય અથવા પરિણામરૂપ છે અને તેથી તેનાં ઉપાદાનકારણોમાં તેનો લોપ થાય એ અવશ્ય વાત છે.

x ઑકિસજન માટે ખંનાળીમાં આ સખ્દનો પ્રયોગ થાય છે. મુન્નરાનીમાં પણ પારિભાષિકતરીકે એ સખ્દને અપનાવવો પડે છે.

અનુવાદક

તા. ૯ મી જુલાઈ મંગલવાર

આત્મભાવથી મનુષ્ય વાસ્તવિક મુક્ત છે, કિંતુ
 જીવભાવથી તે બદ્ધ છે અને પ્રત્યેક ભૌતિક અવસ્થાદ્વારા
 તેનામાં પરિવર્તન થતું રહે છે. મનુષ્યતરીકે તો તેને એક જાતનું
 યંત્રજ કહી શકાય. માત્ર એનામાં મુક્તિ અથવા સ્વાધીન-
 તાનો જે ભાવ રહ્યો હોય છે એજ એની વિશેષતા. ખાકી,
 તો તે એક જીવતું યંત્રજ છે. પરંતુ જગતનાં બધાં શરીરો
 કરતાં આ મનુષ્યશરીરજ સર્વોત્તમ છે, અને મનુષ્ય મનજ
 સર્વોત્તમ મન છે. મનુષ્યને પરમાત્મપ્રાપ્તિ થયા પછી તે ઇચ્છે
 તેવું શરીર ધારણ કરી લેવા સમર્થ બને છે. પછી તે બધા
 નિયમોથી પર બની જાય છે. શરૂઆતમાં તો આ એક
 કથનમાત્ર હોઈ તેને સાબીત કરી બતાવવાનું છે. પ્રત્યેક
 વ્યક્તિએ એ વાત પોતેજ પોતાને માટે સિદ્ધ કરી લેવાની છે.
 આપણે આપણાજ મનને સમજાવી શકીએ છીએ, બીજાના
 મનને આપણે સમજાવી કે સંતોષી શકતા નથી. ધર્મવિજ્ઞાન-
 ની અંદર એકમાત્ર રાજયોગજ એવું વિજ્ઞાન છે, કે જે પૂરવાર
 કરી દેખાડાય તેમ છે—અને હું તો, મને પોતાને જેનો પ્રત્ય-
 ક્ષાનુભવ થયો હોય અને જે વાત મેં પોતે સાબીત કરી
 જોઈ હોય, તેનોજ ઉપદેશ આપું છું. વિચારશક્તિની સંપૂર્ણ
 વિકસિત અવસ્થાનુંજ નામ અપરોક્ષ જ્ઞાન છે; પરંતુ તે
 જ્ઞાન કોઈ કાળે ચુકિત-તર્કનું વિરોધી હોઈ શકે નહિ.

કર્મદ્વારા ચિત્તશુદ્ધિ થાય છે, તેથી કર્મ એ વિદ્યા
 અથવા જ્ઞાનનાં સહાયક છે. બૌદ્ધોના મત પ્રમાણે માનવ
 તથા તિર્યગ્જાતિનું કલ્યાણસાધન એજ માત્ર કર્મ છે; ત્યારે
 બ્રાહ્મણો વા હિંદુધર્મીઓનો એવો મત છે કે, ઉપાસના તથા
 સર્વ પ્રકારનાં યજ્ઞયાગાદિ પણ તેવાંજ કર્મો છે અને તે ચિત્ત-
 શુદ્ધિનાં સહાયક છે. શંકરાચાર્યના મત પ્રમાણે “શુભાશુભ
 સકળ પ્રકારનાં કર્મો જ્ઞાનનાં પ્રતિરોધક છે.” જે કર્મો અજ્ઞાન
 તરફ ઘસડી જાય છે તે બધાંજ પ્રત્યક્ષ રીતે નહિ તો કારણરૂપે
 પણ પાપકર્મો છે; કારણ કે તે કર્મો રજસ અને તમસની
 અભિવૃદ્ધિ કરનારાં હોય છે. સત્વદ્વારાજ કેવળ જ્ઞાનનો લાભ
 થાય છે. શુભ કર્મોદ્વારા જ્ઞાનની આડે આવેલો પડદો દૂર હડી

તય છે અને જ્ઞાનદ્વારાજ ઈશ્વરનાં દર્શન પામી શકાય છે.

જ્ઞાન કદી ઉપજાવી શકાતું નથી, તેનો તો માત્ર આવિષ્કારજ કરી શકાય છે; અને જે-કેઈ વ્યક્તિ મહાન આવિષ્કાર કરનાર નીવડે છે તેને પ્રત્યાદિષ્ટ અથવા પ્રેરિત પુરુષ કહેવામાં આવે છે. અવતાર તો તે ત્યારેજ કહેવાય, કે જ્યારે તેના દ્વારા કેઈ આધ્યાત્મિક સત્યનો આવિષ્કાર થવા પામે. ભૌતિક સત્યનો આવિષ્કાર કરનાર વ્યક્તિને આપણે વૈજ્ઞાનિક અથવા વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીને નામે જોળખીએ છીએ. ભૌતિક, નૈતિક કે આધ્યાત્મિક જે બધાંય સત્યોનું મૂળ જો કે જોકે પદપ્રદાન છે, તોપણ આપણે આધ્યાત્મિક સત્યો-નેજ સર્વોચ્ચ આસન આપી શકીએ. કેમકે મનુષ્યજીવન-માં જોમનુજ મહત્ત્વ વિશેષ છે.

શંકરાચાર્ય કહે છે કે, પ્રદ્ય સર્વ પ્રકારનાં જ્ઞાનના સાર-રૂપ તથા પાયારૂપ છે; અને જ્ઞાતા, જ્ઞાન અને જ્ઞેયરૂપે જે જે આવિર્ભાવો છે તે બધાય જો પ્રદ્યના કાદંબનિક લેહમાત્ર છે. રામનુજાચાર્ય પ્રદ્યમાં જ્ઞાન અથવા ચૈતન્યના અસ્તિત્વનું આરોપણ કરે છે; ત્યારે પ્રકૃત અદૈતવાદીઓ કેઈ પણ શુણ્ણનું આરોપણ પ્રદ્યમાં કરતા નથી—તે એટલે સુધી કે હરકેઈ અર્થમાં સત્તા સુદ્ધાંતા શુણ્ણનો પણ તેઓ સ્વીકાર કરતા નથી. રામાનુજાચાર્ય કહે છે કે, સચરાચર જ્ઞાનતરીકે જેને આપણે જોળખીએ છીએ તેનાજ સારસ્વરૂપ પ્રદ્ય છે, અલગ અથવા સામ્યભાવાપન્ન જ્ઞાન, વ્યકત કિંવા વૈષમ્યા-વસ્થાને પ્રાપ્ત થતાંજ જગતપ્રપંચની ઉત્પત્તિ થાય છે.

x x x x

બૌદ્ધ ધર્મ જગતના ધર્મોમા સૌ કરતાં વધારે દાર્શ-નિક ધર્મ છે. તે બ્રહ્મવર્ણની સર્વસાધારણ જનતામા બહુ ફેલાયો હતો. બુદ્ધ : એવી હજાર વર્ષ ઉપર બ્રહ્મવર્ણીય આય-રેણની સંજ્ઞા અને સરકાર કેવા બહુજન હોવા જોઈએ, કે તે પ્રભાનો સારણ જગતમાજ પણ આવા ઉચ્ચ જાણને બીજાની રે જગત ધનવંત હતાં.

બ્રહ્મવર્ણના મેટ દરેનવેત્તનામા શુદ્ધજ નેક એવે. થઈ ગયો. કે સંતે બુદ્ધિજેહને સંદેહ ન હોયો નહીં. અત્યારે બ્રહ્મવર્ણના એકે બૌદ્ધન ગઈ નહીં બાવને નથી.

તા. ૧૧ મી જુલાઈ ગુરુવાર

x	x	x	x
x	x	x	x
x	x	x	x

ખ્રિસ્તીધર્મનો પ્રચાર હમેશાં તલવારના બેરે થયો છે. ભગવાન ખ્રિસ્ત જેવા ન્યાયી, નિરુપદ્રવી અને શાંત પ્રકૃતિવાળા મહાપુરુષના શિષ્યો આટલો બધો હત્યાકાંડ મચાવે, એ કેવું આશ્ચર્ય ! જૌદ્ધ, ઇસ્લામ અને ખ્રિસ્તી-એ ત્રણ ધર્મો જગતના પ્રચારશીલ ધર્મો છે, યાને પ્રચારકો-દ્વારા પોતાની સંખ્યાવૃદ્ધિ કરનારા છે. એમની પહેલાંના હિંદુ, ચાહુદી અને જરથોસ્ત (પારસી), એ ત્રણ ધર્મોએ પ્રચાર-દ્વારા પોતાની સંખ્યા વધારવાનો કદી પ્રયાસ કર્યો નહોતો. જૌદ્ધોએ હત્યાકાંડનો કદાપિ આશ્રય લીધો નહોતો. માત્ર પોતાના શુદ્ધ સદ્વ્યવહારથી અને કોમળ પ્રચારથી તેઓ જગતના પોણા ભાગના લોકોને એક વાર પોતાના ધર્મમાં લઈ શક્યા હતા.

x	x	x	x
x	x	x	x
x	x	x	x

ધર્મ એ બહુ દૂધ દેનારી ગાયરૂપ છે. એ ગાયે બહુ લાતો મારી છે, પણ તેથી શું થઈ ગયું ? એનું દૂધ પુષ્કળ નીકળે છે. દૂધતી ગાયની પાટુ પણ દોહનાર વ્યક્તિ સહી લે છે.

પ્રયોધ અંદ્રોદય નાટકમાં છે કે “મહામોહ અને વિવેક એ બે રાજાઓ વચ્ચે લડાઈ ચાલી. તેમાં વિવેક રાજાનો સંપૂર્ણ જય થતો નહોતો. તેવામાં વિવેક રાજાની સાથે ઉપનિષદ દેવીનું પુનર્મિલન થયું, અને તેના ચોગે તેને પ્રયોધપુત્રની પ્રાપ્તિ થઈ. એ પ્રયોધ પુત્રના પ્રભાવથી તેને શત્રુ નામે કોઈ રહ્યું નહિ. તે પછી વિવેક રાજા લડતને વર્યો ને પરમ સુખમાં રહેવા લાગ્યો.” એ રીતે આપણે પણ પ્રયોધ કહેતાં ધર્મસાક્ષાત્કારસ્વરૂપ મહાપરાક્રમી પુત્રની પ્રાપ્ત કરવાની છે. એ પુત્રને ખવડાવી પાવડાવીને તથા અચ્છી રીતે

હાથેરીને માટે કરીશું તો તે વચમાં આવતાં એક પ્રગંડ વીર
અધને હોલો રહેશે.

પુરુષ જેમ સીના પ્રેમમાં પડતાં એકમુખી બની જાય
છે, તેમ મનુષ્યની સકળ ઇચ્છાશક્તિ ભક્તિ અથવા પ્રેમના
યોગે અનાયાસે એકમુખી અથવા એકાગ્ર બની જાય છે.
ભક્તિમાર્ગે સ્વાભાવિક અને મનોરંજક હોઇ એ માર્ગે લક્ષ્ય-
સ્થાન તરફ જવાય છે પણ બહુ આરામથી. ત્યારે જ્ઞાનમાર્ગે,
એ એક પ્રળય પ્રવાહવાળી પડાડી નદીને ભેરૂંપૂર્વક ઠેલી
ઠેલીને તેના ઉત્પત્તિસ્થાન અથવા મૂળ તરફ પાછી વાળી દેવા
જેવો કઠિન છે. જ્ઞાનમાર્ગે લક્ષ્યસ્થાનની પ્રાપ્તિ શીઘ્ર
થાય એ વાત સાચી, પણ એ માર્ગ બહુ દુર્ગમ છે. જ્ઞાન-
માર્ગે કહે છે કે “પ્રવૃત્તિમાત્રનો નિરોધ કરો.” ત્યારે ભક્તિ-
માર્ગે કહે છે કે “સઘળુંજ પ્રવાહને સુખત કરી દો, સંપૂર્ણ-
ભાવે શાશ્વત આત્મસમર્પણ કરી દો.” આ ભક્તિનો માર્ગ
જ્ઞાનમાર્ગ કરતાં અલ્પજ્ઞાન લાંબો છે, પણ તે સુગમ અને
સુખકર પણ તેટલોજ છે.

ભક્ત કહે છે કે “હે પ્રભો ! ચિરકાળને માટે હું તારો
હું; હવેથી હું જે જે કંઈ કરતો જણાઉં છું, તે તે તમામ
વાસ્તવિક રીતે તુંજ કરે છે; અને ‘હું’ અને ‘મારું’ જેવું
હવે કંઈજ રહેતું નથી.”

“હે પ્રભો ! મારી પાસે દ્રવ્ય નથી કે દાનપુણ્ય કરૂં,
બુદ્ધિ નથી કે વિદ્યા પ્રાપ્ત કરૂં, એટલો સમય નથી કે
યોગસાધના કરૂં; તેથી હે પ્રેમમય પુરુષોત્તમ ! હું તનેજ
મારાં તનમન અર્પણ કરી દઉં છું.”

કૃતરાની માફક એક ઠોઢેલા માંસના દુકડાની પાછળ
બાટકાં મારતાં મારતાં મરવું તેના કરતાં ઈશ્વરને હુંદતાં
હુંદતાં મરવું બહેતર છે. પસંદ કરતી વખતે સર્વોત્તમ
આદર્શને પસંદ કરો, અને તે પછી તે આદર્શની પ્રાપ્તિ
માટે સાફ જીવન ન્યોછાવર કરી દો. મૃત્યુ જ્યારે આટલું
બધું શોક્ષ્ણ અને અનિવાર્ય છે, ત્યારે પછી એક મહાન
ઉદ્દેશની સિદ્ધિ અર્થે પ્રાણાર્પણ કરવું પડે એના કરતાં
સોભાજ્યની વાત બીજી શી હોઇ શકે ? —“સામિમિત્તે વરં

ત્યાગો વિનાશો નિયતિ સતિ ।” —સાફ કાર્ય કરવા જતાં મોત થાય તેમ હોય, તો એ મોતને વધાવી લેવું, પણ અત્યારે ને ન હોય.

ભક્તિદારા અનાયાસે જ્ઞાનનો લાલ થાય છે; અને એ જ્ઞાન પછી પરાભક્તિ પ્રગટે છે.

જ્ઞાનીને જે તે વાત પર સૂક્ષ્મ વિચાર કરવાનું બહુ ગમે છે અને સામાન્ય વિષય ઉપર પણ તે મોટી ધામધૂમ મચાવી દે છે. પરંતુ ભક્ત કહે છે કે “ઇશ્વર યોતાનું યથાર્થ સ્વરૂપ મારી આગળ પ્રગટ કરશે.”

તા. ૧૨ મી જુલાઈ શુક્રવાર

(શાંકરભાષ્યમાંથી આજની કથાના પ્રસંગો લેવાયા.)

‘તત્ત્વ સમન્વયાત્’—(વ્યાસસૂત્ર, ૧, ૧, ૪.) આત્મા

અગર પ્રદાન આપ્યા વેદાંતનો પ્રતિપાદ વિષય છે.

વેદાંતપરથીજ ઇશ્વરને જાણવાનો રહે છે, જધાજ વેદો જગતના આદ્યકારણ, સર્જન, રિચિતિ અને પ્રલયકર્તા ઇશ્વરનીજ કથા કહે છે. સર્વ હિંદુ દેવદેવીઓના ઉપર પ્રજ્ઞા, વિહાર અને શિવ, એ દેવત્રયનું સ્થાન આવેલું હોય, ઇશ્વર એ ત્રણે દેવના સરવાળારૂપ છે.

વેદ તમને પ્રજ્ઞા દેખાડી શકે તેમ નથી. પ્રજ્ઞા તો તમેજ. મૂળધરી છે. વેદ તો માત્ર એ સત્યને આપણી આંખો આગળથી અલગ રાખનાર આવરણને હઠાવી દેવાના કામમાં આપણને મદદ આપી શકે એટલુંજ. પ્રથમ આવરણ દૂર થઈ જાય છે તે અજ્ઞાનનું, તે પછી પાપનું અને તે પછી વાસના અને સ્વાર્થપરતાનાં આવરણો નહ થઈ જાય છે. એટલે પછી સર્વ પ્રકારનાં દુઃખ સંકટોનો એકીવેળા આરો આવી જાય છે. અજ્ઞાનનો આ તિરોબાવ ત્યારેજ થાય, કે જ્યારે “હું” અને પ્રજ્ઞા એકરૂપ હોય” એવું જ્ઞાન આપણને પ્રગટે—અર્થાત્ કે આપણે જ્યારે એવું સમજતા થઈએ કે ‘આત્મા અને હું અભિન્ન હોઈ માનવી ઉપાધિઓની સાથે મારે કંઈજ લેવા દેવા નથી.’ મારે તમે દેહાત્મબુદ્ધિ દૂર કરી દો, એટલે સ્વયંજ દુઃખો તમારાં દૂર થઈ મચેલાં દેખાયો. મનના ભેદે વ્યાધિઓને મટાડવાનું રહસ્ય આ છે. આ જગત એ એક સંનિહન(હિંનોટીજમ)નો વ્યાપાર છે. મારે તમારા પોતાના ઉપરથી આ સંનિહન અથવા હિંનોટી-જમનો આવેશ જ તમે કાઢી નાખ્યો તો તમારે ક્યાંજ દુઃખ ભોગવવાનું રહેશે નહિ.

હુમ થવું હોય તો પ્રથમ આપણે પાપના પરિત્યાગ પૂર્વક પુણ્ય ઉપર્જન કરવું જોઈએ, અને તે પછીજ પાપ-પુણ્ય ઉત્તરને ત્યાગ કરી દેવો જોઈએ પ્રથમ અંતઃકાર તમને સ્પર્શને પછી રજસ તમસ જન્મેનો સત્ત્વમાં લય

નોએ તો ખરું જોતાં ધર્મનો પાયો વધુ મજબૂત કર્યો છે. સમસ્ત પ્રજાંડ એ એક અખંડ વસ્તુ છે, એવું આ વિજ્ઞાન-શાસ્ત્રોની મદદથી હવે સાબીત કરી શકાય તેમ છે. દાર્શનિક લોકો યાને અધ્યાત્મવેત્તાઓ જેને સત્ અથવા સત્ય કહીને ઓળખાવે છે, તેનેજ ભૌતિક વિજ્ઞાનવેત્તાઓ 'જડ' કહી ઓળખાવે છે; પરંતુ વાસ્તવિક રીતે જોતાં તો એ ઉભયની વચ્ચે કંઈજ વિરોધાત્મક ઝઘડો નથી. કારણકે બન્નેના કથનનું તાત્પર્ય એકજ છે. જુઓ, પરમાણુ અદૃશ્ય, અચિંત્ય છે; છતાં પણ તેની અંદર પ્રજાંડનાં સમગ્ર સામર્થ્ય રહેલાં છે, એમ વૈજ્ઞાનિકોનું કહેવું છે. આત્માવિષે વેદાન્તીઓનું પણ આબેદૂળ એવુંજ કથન છે. વસ્તુતઃ તો સકળ મત-મતાંતરો જુદી જુદી ભાષામાં અને જુદા જુદા શબ્દોમાં એક-ની એકજ વાત કહેતા હોય છે.

વેદાન્ત તેમજ આધુનિક વિજ્ઞાનશાસ્ત્ર એ બંને જગતના આદિકારણતરીકે એવી એક વસ્તુનું નિદર્શન કરે છે, કે જે વસ્તુ કોઈની પણ સહાય વગર જગતરૂપે આવિર્ભૂત થાય છે. આમાંજ અન્ય સકળ કારણોનો સમાવેશ થઈ જાય છે. નિમિત્ત, તેમજ સમવાયી અને અસમવાયી ઉપાદાનકારણો—એ બધુંજ એ આદિકારણમાં રહેલું છે. ઉદાહરણ-તરીકે કુંભારનો દાખલો લઈએ. કુંભાર મટોડીમાંથી ઘડો બનાવે છે. એમાં કુંભાર એ નિમિત્તકારણ છે, મટોડી એ સમવાયી ઉપાદાનકારણ છે, અને કુંભારનો ચાક એ અસમવાયી ઉપાદાનકારણ છે. પરંતુ આત્મા તો આ ત્રણે કારણો છે. વળી આત્મા એ કારણ અને કાર્ય બંને છે. વેદાંતીનું કહેવું છે કે, આ જગત સત્ય નથી, આભાસમાત્ર છે. પ્રકૃતિ પણ કોઈ પદાર્થ નથી, પણ અવિદ્યારૂપી આવરણમાં થઈને દેખાતો પ્રદ્વજ છે. વિશિષ્ટાદ્વૈતવાદીઓનું પ્રતિપાદન છે કે, ઇશ્વર અથવા પ્રદ્વજ પ્રકૃતિ અથવા આ જગતપ્રપંચરૂપે થયો છે; ત્યારે અદ્વૈતવાદીઓનો મત છે કે, ઇશ્વર આ જગતપ્રપંચરૂપે પ્રતીત થાય છે ખરો, પણ તે આ જગત નથી.

અનુભૂતિ અથવા અનુભવને આપણે એક માનસિક પ્રક્રિયાતરીકેજ ઓળખી શકીએ, યાને એક માનસિક ઘટનારૂપે તથા મગજમાંની એક છાપરૂપેજ ઓળખી શકીએ.

મગજને આપણે આગળ કે પાછળ ગતિ કરાવી શકતા નથી, પણ મનના સંબંધમાં તેમ કરી શકીએ છીએ. મનને ભૂત, ભવિષ્ય, વર્તમાન-અધાજ કાળમાં ગતિ કરાવી શકાય છે. આથી મનમાં જે જે ક્રિયા ચાલે છે તે અનંતકાળને માટે સંચાલ રહે છે. મનમાં સઘળીજ પૂર્વઘટનાઓ મૂળથી સંસ્કારરૂપે સચવાઈ રહેલી આવી છે; મન સર્વવ્યાપી છે. x “દેશ-કાલ-નિમિત્ત” એ વિચારની પ્રજ્વાલિકા છે”-એ સત્યને પ્રકાશમાં લાવવાનું કામ એ કેન્દ્રનું મોટામાં મોટું પરાક્રમ છે; પરંતુ વેદાન્તે તો યુગો પૂર્વે જગતને શીખવાડ્યું છે અને તેને ‘માયા’ એવું વિશિષ્ટ નામ પણ આપેલું છે. શાપનહોર માત્ર યુક્તિની ભૂમિપર ઉભો રહે છે, અને યુક્તિદ્વારા વેદોનાં તત્ત્વોની વિવેચના કરવાની એટલા કરે છે.શંકરાચાર્ય વેદોને આપ કહી ગયા છે. x x x x

અમુદો એ તમઃપ્રધાન યંત્રો છે, અને દેવો એ સત્ત્વ-પ્રધાન યંત્રો છે; પણ છે તો જન્મે યંત્રોજ. કેવળ મનુષ્યાવસ્થાજ યંત્રવત્ ન હોતાં સચેતન છે. યંત્રવત્ બાવ હોય તો તેનો ભાંગીને ભૂકા કરી નાખો, અને દેવાસુર જન્મે કરતાં તમો શ્રેષ્ઠ છો એ ધારણા સ્થિર કરો, * એટલે પછી મુક્ત થઈ જવાશે. આ મૃત્યુલોકજ મુક્તિસાધન માટે યોગ્ય છે, અને આ મનુષ્યાવતારમાંજ મુક્તિનું સાધન થઈ શકે છે.

x દેશ-કાલ અને કારણનું અસ્તિત્વ અંતઃકરણ અથવા સ્મૃતિથી પર કદાપિ હોઈ શકતું નથી. મન કે સ્મૃતિદ્વારાજ તે વિચાર, અનુભવ કે વાસનારૂપે વ્યાપ્ત થાય છે. તે પરથી હરે છે કે, દેશ-કાલ-કારણ એ સૌનું અસ્તિત્વ પણ અંતઃકરણમાંજ હોવું જોઈએ. વ્યક્તિગત મન પણ એ સર્વવ્યાપી અથવા વિરાટ મનનો એક અંશ છે, અને તે અખાત અથવા સમુદ્રનો નાનો સરખો કકડો જેમ લગભગ ચોગરદમ જમીનથી ધેરાઈ ગયો હોય છે અને માત્ર થોડાક ભાગ ખુલ્લો હોઈ તેના થોડા સમુદ્ર સાથે તેનું જોડાણ હોય છે, તેમ આ વ્યક્તિ મન પણ શરીરમાં લગભગ ચોતરફ ધેરાઈ ગયા જેવું છે.

* યાદ રાખો કે, શરીરરૂપી યંત્ર અને તમારી વચ્ચેનો સંબંધ કારીગર અને તેના ઓગર વચ્ચેના સંબંધ જેવો છે; તેથી એની સંજે તાદાત્મ્યભાવ કદી સેવા ના.

તા. ૧૬ મી જુલાઈ મંગલવાર

x

x

x

x

આત્માની ઉપર જે આવરણ પડી રહેલું છે તેને સર-
કાવી નાખવા માટે યાને બાંધન તથા ભ્રમ દૂર કરવા માટે,
કર્મ અને ઉપાસનાની આવશ્યકતા છે. જે આપણે કંઈ પણ
પ્રયત્ન ન કરીએ તો આપણી આંખો ખુલતી નથી અને નિમ-
ગ્નરૂપને જાણી દે નેમ શકતાં નથી. અદ્વૈત વેદાંતજ વેદોનો
ગૌરવમુદ્ગટ છે; કિંતુ વેદના બીજા ભાગની-કર્મકાંડની પણ
જરૂર છે. કેમકે તે આપણને કર્મ તથા ઉપાસનાનું શિક્ષણ
આપે છે, અને એની સહાયતાથી પણ અનેક જણ ભગ-
વાનને પ્રાપ્ત કરી શકે છે; તથાપિ એવા પણ અનેક હોય
છે, કે જેઓ અદ્વૈત વેદાંતની સહાય વગર એ સુક્તાવસ્થાને
પામવા સમર્થ થતા નથી. અદ્વૈતવાદ જે અવસ્થામાં લઇ
જાય છે, તેજ અવસ્થાએ કર્મ અને ઉપાસના પણ પહોંચાડે છે.

વિવિધ ધર્મોના જોજ પ્રયત્ન છે કે, મનુષ્યને પ્રથમ
એક સ્વૂળ પદાર્થનું અવલંબન આપવું, અને તે પછી ધીમે
ધીમે તેને સર્વોચ્ચ અવસ્થાએ પહોંચાડવો. આ ઉપરથીજ સમજ
ગયા છે કે, એ અથા ધર્મો હજી સુધી જગતમાં કેમ હયાત
રહ્યા છે, અને એ પ્રત્યેક ધર્મ મનુષ્યના ઉન્નતિમાર્ગમાં કેઈ ને
કેઈ રીતે કેવો ઉપયોગી છે. જે અવિદ્યા અથવા અજ્ઞાનને
દૂર કરવાને શ્રેષ્ઠ પ્રયત્ન થાય છે, તે અવિદ્યા અથવા અજ્ઞાન-
નેજ તે પોતે પણ એક જાગ છે. તેમનું કર્તવ્ય જ્ઞાનની ઉપર
જે અજ્ઞાનરૂપી આવરણ રહેલું છે તેને દૂર કરી દેવા પૂરતુંજ
છે. જગત અને ધર્મ એક છે ખરું, તથાપિ એકી વાચતે તે
બંને તમારાથી એક શકતાં નથી. કેઈ એક સુંદર ચિત્ર ઉપર
કંઈ કે વસ્તુમ દેખાતો ને. જે વેદ તમે ચિત્રની સુંદરતાનો
પચાણ કરતા. હા, હા, તે વેદ તમને તેજ ઉપરના દેવત્વક્રમનો
પચાણ કરી રહેતો. અને ત્યારે કે વસ્તુમ અથવા દેખતો
જ રહે. વિષય કે વસ્તુમ. મનુષ્ય કે જન્ય. હા, હા, ત્યારે એ
ચિત્રની અવલંબન કરીને તેથીજ રીતે ધર્મ અને અજ્ઞાન-
ને દૂર કરવા પડે તે છે.

તા. ૨૦ મી જુલાઈ શનિવાર

પ્રત્યક્ષાનુભૂતિ એજ યથાર્થ જ્ઞાન કિંવા ધર્મ છે. ધર્મ-સંબંધી વાતો આપણે અનંત યુગો સુધી કર્યા કરીએ, તો મણુ તે આપણને આત્મજ્ઞાન કરાવી આપવાને શક્તિમાન થયે નહિ. અમુક મતમતાંતરના સિદ્ધાંતોમાંજ માત્ર માન્યા કરવું તેમાં અને નાસ્તિકતામાં કંઈજ ફરક નથી. એક રીતે તો ધર્મના સિદ્ધાંતમાંજ માત્ર માન્યા કરનાર આસ્તિકના કરતાં તો નાસ્તિક વધારે સારા ને સાચા છે. એ પ્રત્યક્ષાનુભૂતિના પ્રકાશમાં હું જેટલાં રૂગ આગળ બેઠું છું તેટલાં તો મારાં પોતાનાંજ સહાકાળને માટે બની જાય છે. કેાઇ મણુ દેશનું યથાર્થ જ્ઞાન તો તમને ત્યારેજ થાય છે, કે ત્યારે તમે ખુદ તે દેશમાં ફરી ફરીને જુઓ છો. માટે આપણે પ્રત્યેક પોતેજ પોતપોતાને માટે જોઇ કે અનુભવી દેવાનું દહે છે. આચાર્યો તો માત્ર આપણી સમક્ષ જોરાક આણીને રજુ કરે છે, એ જોરાકને ખાઈ પચાવીને પુષ્ટિ પ્રાપ્ત કરવી એ કામ આપણું પોતાનું છે. તર્કયુક્તિથી ઈશ્વરનું કદાપિ પ્રત્યક્ષ પ્રમાણુ રજુ કરી શકાય તેમ નથી. એનું પ્રત્યક્ષ પ્રમાણુ તો પ્રત્યક્ષાનુભૂતિથીજ મળી શકે છે. ભગવાનનો મેળાપ આપણી બહાર થવો અશક્ય છે. ભગવાનનું સર્વોત્તમ દેવળ આપણેજ છીએ.

આપણા ચિત્તની સકળ વૃત્તિઓની એકાગ્રતા એજ આપણને ઈશ્વરદર્શનમાં સહાયબૂત થનારું યંત્ર છે. એ એકાગ્રતા ઈન્દ્રિયશક્તિદ્વારા સાધી શકાય છે; અને વિચાર, ભક્તિ, પ્રાણાયામ ઇત્યાદિ વિવિધ ઉપાયોવટે એ ઈન્દ્રિયશક્તિ ઉત્તેજિત અને અંકુશિત થાય છે એકાગ્ર ચિત્તજ આપણે માટે આત્માનું સ્વરૂપ દર્શાવનારા દીપકરૂપ થાય છે.

એકજ જાગની સાધનપ્રણાલી બધાને નાહક ન આવે. પરંતુ આ વિવિધ પ્રણાલીઓ એ કંઈ એવા પગથીઆરૂપ નથી કે જે અનુક્રમે લેવાવાનું જોઈએ. ક્રમક્રમ એ ઉત્તરતી કોટિનું સાધન છે, તે પછી ઈશ્વરને બહાર જોવાની અવસ્થા આવે છે અને છેલ્લી અવસ્થા ઈશ્વરને આંતરમાત્ર જોવાની થાયે પ્રહસસાક્ષાત્કારની આવે છે કેટલાક પ્રયત્નોમા આ

અનુક્રમ પ્રમાણે વર્તન થવાની જરૂર રહે છે ખરી, પરંતુ ઘણા પ્રસંગોમાં તો માત્ર એકજ સાધનનું અનુસરણ બસ થઈ રહે છે. અપરોક્ષ જ્ઞાન અથવા પરમાત્મસાક્ષાત્કાર થતા પહેલાં તમારે કર્મ અને ભક્તિમાર્ગોમાંથી પસાર થવું જ જોઈએ—એવું જેને તેને કહેતા રહેવું એના જેવી જોવાઈ જીજ્ઞાસા કોઈજ નથી.

ન્યાંસુધી તમને અન્ય કોઈ ઉચ્ચતર તત્ત્વની પ્રાપ્તિ ન થાય ત્યાંસુધી તો તમારી બુદ્ધિ કિંવા તર્કશક્તિનેજ વળગી રહો. પણ એનાથી ઉચ્ચતર અવસ્થાએ પહોંચતાં તમને જણાશે કે, એ નૂતન અવસ્થા તર્કશક્તિ કિંવા યુક્તિવિચાર કરતાં ચઢીઆતી છે. કારણ કે એ તમારી તર્કબુદ્ધિની વિરોધક નથી. એ બુદ્ધિથી પર અવસ્થા તે સમાધિની અવસ્થા છે, પરંતુ કોઈ સ્નાયુજન્ય વિકારના સળંગે પ્રાપ્ત થતી મૂર્છાવસ્થાને સમાધિની અવસ્થા માની લેવાની ભૂલ ન થવી જોઈએ. આ સમાધિનો મિથ્યા દાવો કરવો યાને પશુના જેવા સ્વાભાવિક અથવા પુસ્તકોથી પ્રાપ્ત થતા સહજ જ્ઞાનને સમાધિની અવસ્થા માની લેવાની ભૂલ કરવી, એ ભયાનક છે. યથાર્થ ભાવસમાધિ છે કે કોઈ સ્નાયુજન્ય વિકારનું પરિણામ છે, તેનો ખહાર થી નિર્ણય કરવાનો કોઈ ઈલાજ નથી. એ અવસ્થા યથાર્થ સમાધિ છે કે નહિ તે તો આપણે પોતેજ સમજી શકીએ. બુદ્ધિનો અવાજ યાને યુક્તિવિચાર અથવા તર્કબુદ્ધિ એ આપણું ભૂલ-બ્રાન્તિમાંથી રક્ષણ કરનારો મદદગાર છે. ધર્મ-લાલનો અર્થ એજ કે, યુક્તિ-તર્કની સીમાને વટાવી જવું, પણ એનો રસ્તો તો યુક્તિ-તર્કના ક્ષેત્રમાં રહીનેજ જાય છે—કિંબહુના યુક્તિ-તર્ક એજ યુક્તિ-તર્કની પારના પ્રદેશમાં પહોંચાડનારો માર્ગદર્શક ભોમીઓ છે. સહજજ્ઞાન અથવા પ્રેરણાશક્તિ એ જરૂર છે, પ્રજ્ઞા અથવા તર્કશક્તિ એ જળ છે અને અલૌકિક જ્ઞાન અથવા સમાધિ એ વરાળ યાને સૂક્ષ્મતમ અવસ્થા છે. આ અવસ્થાઓ એક પછી એક ક્રમસર આવે છે—અર્થાત્ આપણે તો પ્રથમનાં બે પગથીઆં ચાળંગી જવાનાં છે, અને એવ. સ્થાનમાં પહોંચવાનું છે, કે જ્યાં દેહ અને મન એ બેમથી કશું જ અસ્તિત્વ ન હોય.

ધનંતુ સ્થાન તર્કબુદ્ધિથી પર છે. શ્રદ્ધા અથવા

વિશ્વાસનો અર્થ અમુક માન્યતા એવો નથી, પણ એ પારમાર્થિક પદાર્થને પકડવો એવો થાય છે. એ વિશ્વાસના પ્રમાણમાં હૃદય જાગી ઉઠે છે. એ પારમાર્થિક આત્મતત્ત્વ વિશે પ્રથમ અવલોકન કરો, અને પછી મનનશક્તિનો—વિચારશક્તિનો પાકવ પકડી જુઓ કે તે ક્યાં સુધી લઈ જઈ શકે તેમ છે—અર્થાત્ એના ઉપર વિચારનું પૂર વહેવડાવો અને તેના પરિણામે જે શેષ રહે—જે નહીં થાય તેને ગ્રહણ કરો. શેષ રૂપે કંઈજ બાકી ન રહે, તો તો કુસંસ્કાર અને વહેમના સંકંભમાંથી છૂટયા, એમ સમજી પ્રશ્નનો પાડ માનો. એ પછી સ્થિરભાવે અને શાંતચિત્તે એ આત્માનું નિદિધ્યાસન કરો. યાને ધ્યાનદ્વારા તમારા મનને તેના ઉપર એકાગ્ર કરીને તદ્-રૂપ કરી દો. એ પછી વાણીનું કંઈજ પ્રયોજન રહેતું નથી, તમારા મૌનમાંજ બીજામાં એ સત્યનો સંચાર કરી દેવાની તાકાત આવી જાય છે. માટે પૃથા વાક્યાડંબરમાં તમારી શક્તિનો વ્યય ન કરતાં મૌનપૂર્વક ધ્યાનમાંજ મસ્તુલ રહો, અને બાહ્યજગતની કોઈ પણ ધમાલ કે ધાલમેલની લેશ પણ દખલગીરી તમારી ચિત્તશાંતિમાં પહોંચવા ન દો. તમારું મન જ્યારે તેની સંયોજ્ય અવસ્થામાં પહોંચી જાય છે, ત્યારે તમને તેનું જ્ઞાન પણ રહેતું નથી. માટે મૌનનું સેવન કરી શક્તિનો સંચય કરો અને આધ્યાત્મિકતાના વિદ્યુતસંચાર—યંત્ર (હાયનેમો) જેવા થઈ રહો. બિખારી હોય તે શું આપી શકે? રાજા હોય તેજ આપી શકે છે—અને તે જ્યારે પોતે પોતાને માટે નિરપૂલ બન્યો હોય છે, ત્યારેજ આપી શકે.

x x x x

તમારી પાસેની ધનસંપત્તિ તમારી પોતાની છે એમ ન માનવા, પ્રભુના જાંડારીતરીકે તમારો તેના પર અધિકાર છે એમ લેખો. એના પ્રત્યે આસક્તિ રાખો ના નામ, યશ, ધન—એ બધાંયને જવા દો, કેમકે એ બધાજ બયાનક બંધનરૂપ છે સ્વધીનતાના અહીંકજ વાલુનું સેવન કરો તમે મુક્ત, મુક્ત, બસ મુક્તજ છો! અવિન્ન જાંવે રટયા કરો કે “હું તદાનદરૂપ છું, મુક્તસ્વભાવ છું, અનતસ્વરૂપ છું” આદિ કે અતને માન અ-માના સ્થાન નધો, બધુંજ માન આત્માત્વરૂપ છે.

બાર વર્ષે યોગસિદ્ધિની પ્રાપ્તિ થાય છે. યોગના એ બધા માન-
સિક વ્યાયામ કર્યા વગર દેવળ ભક્તિદ્વારા પ્રભુ એ અવસ્થાએ
પહોંચી શકાય છે, પણ એ રસ્તો કંઈક વધારે લાંબો છે. x

ધિરનું સર્વશ્રેષ્ઠ નામ જ છે, તેથી જીકારનો જપ
કરો, તેનું ધ્યાન કરો અને તેની અંદર જે અપૂર્વ ને
અદ્ભુત અર્થસમૃદ્ધ રહ્યો છે તેની ભાવના કરો. અર્થની
ભાવનાપૂર્વક આ જીકારનો સતત જપ કર્યો કરવો એજ સીધી
ઉપાસના છે.

x

x

x

x

સામાન્ય રીતે તો ગુરુની સહાય વિના લઈ બેસાતો
યોગાભ્યાસ સાધકની કામવાસનાનું ઉદીપન કરનાર નીવડે
છે; પણ અનુભવસિદ્ધ મુયોગ્ય ગુરુની સહાય હોય તો એવું
ભાગ્યેજ બને છે. મંત્ર એ વિશિષ્ટ આદર્શને વ્યક્ત કરનારો
શબ્દ છે, એ મંત્રનો સતત જપ કરવાથી ચોતાના આદર્શને
મનમાં દૃઢ અને સ્થિર કરવામાં સાધકને ઘણી સહાયતા
મળે છે, આ બાતની ઉપાસનાપ્રણાલી ભારતવર્ષના ઉત્તમ
સાધકોમાં પ્રચલિત છે.

x આ ટોકાણે 'ભક્તિ' શબ્દથી સ્વામીજી ધિર માટેના
માદ બદલા અવિભાજ્ય પ્રેમ કહેવા નથી માનતા. એ તો એઓની
અચાલ ઉપોદીગ વધા છે કે "પરાભક્તિ અને પરાધાન એકજ
વસ્તુ છે." અને ફરી વળી તેની વ્યાખ્યા કરતાં સ્વામીજી કહે છે
કે "પ્રભુનું આ નિરપેક્ષ અને સતત નામસ્મરણ તેનું જ નામ
ભક્તિ છે." તેથી આ ટોકાણે 'ભક્તિ' શબ્દથી સ્વામીજી જે ભક્તિ
કહેવા શકે છે તે પ્રભુ માટેના પ્રેમ અંકુર જેવો આપ દોષ-
તાલ:દેહી વચરને. દોષ-તેને મારે બાદી કહે છે. ધિરની ખાતર
ધિર પર પ્રેમ કરનાર ભક્તો તો: સદવાસાધ્ય દોષ છે, પણ ખરા
તો: ધિરન. હાંદિકિમયાન. ટુલુને સ્ત્રીજ દેવો ભક્તિ કહે છે;
અને તે જ દેવુષ ૧ ધિર ૧.૫૧. સર્વદક્ષિણાને વેત્રે તેમની
દોષ ૧.૫૧. ૧.૫૧. ૧.૫૧.

તા. ૨૩ મી જુલાઈ મંગલવાર

ભગવદ્ગીતા-કર્મયોગ

કર્મદ્વારા મુક્તિનો લાભ મેળવવો હોય તો પોતાની જાતને કર્મમાં નિયોજિત કરો, પણ તે નિષ્કામભાવે યાને કૃણની લેશ પણ આકાંક્ષા રાખ્યા વગર. એ પ્રકારના કર્મદ્વારા જ્ઞાન થાય છે, અને તે જ્ઞાનથી મુક્તિ થાય છે. જ્ઞાનનો લાભ થવા પહેલાં જો કર્મનો ત્યાગ કરી દેવામાં આવે છે, તો તેના પરિણામરૂપે દુઃખનીજ પ્રાપ્તિ થાય છે. પરમાત્મ-પ્રીત્યર્થે કર્મ કરવાથી કોઈ જાતનું બંધન થતું નથી. કર્મ-માંથી સુખની આકાંક્ષા ન રાખો કે દુઃખની દહેશત પણ ન રાખો. કર્મ કરનાર દેહ અને મન છે, હું નથી-એમ તમારી જાતને સતત કહેતા રહો, અને તેને પ્રત્યક્ષ કરવાની પણ કોશિશ કરતા રહો. તમે પોતે કર્મ કરો છો એ જાતનું કોઈ ભાનજ તમને ન થવા પામે એવી કોશિશ કરતા રહો.

સકળ કર્મો પ્રભુપ્રીત્યર્થે કરો, યાને કર્મ કરી રહ્યા બાદ તે ભગવાનનેજ અર્પણ કરી દો. સંસારમાં રહો, છતાં સંસારના ન થઈ જાઓ. પદ્મપત્રનું મૂળ કાદવમાં ખુપેલું રહેવા છતાં તે પોતે જેમ સદા સર્વદા શુદ્ધ ને સ્વચ્છ રહે છે, તેમ સંસારના લોહો તમારા પ્રત્યે ગમે તેવો વ્યવહાર આવરે, પણ તેમના પ્રત્યેનો તમારો ચાહ-તમારો ભાવ જરા પણ ઓછો થવા ન પામે એવી રીતે આ સંસારમાં રહો. આંધળા માણસને રંગ દેખાતો નથી; તેમ આપણામાંજ જો કંઈ દોષ નહિ હોય, તો સામામાં પણ દોષો આપણને દેખાશેજ નહિ. આપણી પોતાની ભીતર જે રહ્યું હોય છે તેજ બહાર જણાય છે. પ્રત્યેક નરનારી તેમજ બાળકમાં પ્રભુનાં દર્શન કરો-અંતઃકર્મોત્તિદ્વારા તેનાં દર્શન કરો અને એવાં પ્રદર્શન જો સર્વત્ર થશે તો પછી આપણને બીજું કંઈજ દેખાશે નહિ. આ સંસારની વાસના ન રાખો, કેમકે જેને જેની વાસના હોય છે તેને તે આવી મળે છે. ભગવાનને અને ભગવાનનેજ દુઃકો મુક્તિ અને સત્તા જેટલી વધુ પ્રાપ્ત થશે. તેટલું બંધન પણ અધિક આવશે, અને બધું પણ

અનુમાનની વિરુદ્ધ અનુમાનનો જથ્થો ઉઠે છે તેથીજ મારામારી થાય છે. પરંતુ એક વાર પ્રત્યક્ષ દર્શન કરીને પછી ધર્મની વાત કરી જોયો તો કોઈ પણ મનુષ્યનું હૃદય જોડું નથી, કે જે તેનો સ્વીકાર ન કરે, કિંબદુના તેનો વિરોધ કરે. સેન્ટ પૉલનું તેની ઇચ્છાવિરુદ્ધ પણ મતાંતર થયું હતું, તે સાક્ષાત્કારનાજ પ્રભાવથી થયું હતું.

જમ પોતેજ પોતાની સહિ ઉત્પન્ન કરે છે, અને પોતેજ પોતાનો વિનાશ કરે છે. એનુંજ નામ માયા છે. કહેવાતું ખડુંજ જ્ઞાન માયાના પાયાપરજ પ્રતિષ્ઠિત થયેલું હોવાથી એક વખત તો જરૂર એવો આવે છે, કે જ્યારે એ જ્ઞાન પોતેજ પોતાનો ધ્વંસ કરી નાખવાને પ્રવૃત્ત થાય છે. “ત્યજ્ય દો એ રજ્જુ, ભવસાગરે ઘસડતું.” એ જમ કદાપિ આત્માને સ્પર્શી શકતો નથી. જ્યારે આપણે એ ભવસાગરમાં ઘસડતા રજ્જુ અર્થાત્ દોરડાને પકડીએ છીએ—યાને માયાનો સાથે આપણે બળી જઈએ છીએ—ત્યારેજ તેનો યાને માયાનો અધિકાર આપણા ઉપર આવે છે. માટે એ માયાને પકડી મૂક્યાં, એને જડું હોય ત્યાં જવા દો, અને માત્ર સાક્ષીરૂપ થઈ રહો. તેમ થતાંજ અવિચલિતભાવે જગતપ્રપંચરૂપી છબીનું સૌંદર્ય નીરખીને તમે મુગ્ધ થઈ જશો—એના સૌંદર્યની ખરી કદર તમને ત્યારેજ થઈ શકશે.

તા. ૨૪ મી જુલાઈ બુધવાર

યોગાભ્યાસમાં જેને પરમ સિદ્ધિનો લાભ થયો હોય છે તેને માટે બીજી યોગસિદ્ધિઓ વિઘ્નરૂપ થતી નથી, પરંતુ જે હજી સાધક દશામાં હોય છે તેને માટે તો એ સિદ્ધિઓ વિઘ્નરૂપ થઈ પડવાનો પૂર્ણ સંભવ છે. એ સિદ્ધિઓ યોગ-સાધનાના માર્ગમાં થતી સફળ પ્રગતિનાં સૂચક ચિહ્નો છે; પણ એ તો યોગસાધના સિવાય મંત્રજપ, ઉપવાસાદિ તપસ્યા અને અમુક પ્રકારની ઔષધિઓના સેવનથી પણ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે. આ વિવિધ યોગસિદ્ધિઓ પ્રત્યે પણ ઉપરામ રહીને જે યોગી સફળ કર્મકળનો ત્યાગ કરી દે છે, તેનેજ 'ધર્મ' 'મેધ' નામની સમાધિ પ્રાપ્ત થાય છે, અને તેના યોગે તે ચોતરફ ધર્મ અથવા અવિત્રતા ફેલાવવા સમર્થ થાય છે.

એકજ પ્રકારની વૃત્તિઓની પરંપરા સાથે ચિત્તનું જોડાઈ જવું તેને ધ્યાન કહે છે; અને સમાધિમાં તો ચિત્ત દ્યેયપદાર્થ-માં એકાગ્ર થઈ તદ્રૂપ બની રહે છે.

x x x x

લોકોપર જાણે દયા કરતા હો તેવી દૃષ્ટિ રાખ્યા વગર, અથવા તો તેઓ અતિ હીન દશામાં આવી પડેલા છે એવો ભાવ મનમાં લાવ્યા વગર તેમને સહાય કરતાં શીખો, શત્રુ તેમજ મિત્ર ઉભયના પ્રત્યે સમદૃષ્ટિ રાખતાં શીખો. જ્યારે એટલી વાત સિદ્ધ થઈ શકે અને વાસનાનું નામ-નિશાન તમારી અંદર રહેવા ન પામે ત્યારેજ સમજવું કે, તમે તમારા લક્ષ્યસ્થાને પહોંચ્યા છો.

વાસનારૂપી વડના ઝાડને અનાસક્તિરૂપ કુહાડાના ધા મારી મારીને કાપી નાખો, એટલે તે એકી વારે સમૂળગું નષ્ટ થઈ જશે. એ તો એક બ્રમમાત્ર છે. “જેના મોહ-શોક આદ્યા બળ છે, જે સંગદોષવિવર્જિત બને છે તેજ, તેજ એકલો આઝાદ અથવા મુક્ત બને છે.”

કોઈ વ્યક્તિને વિશેષ ભાવથી ચાહવી એ એક જાતનું બંધન છે. બંધાયને સમાનભાવથી ચાહો-એમ કરવાથી વાસનામાત્રનો ક્ષય થઈ બળ્ય છે.

જાલી કે ખૂરી પણ વાસનામાત્ર ખરાબ ચીજ છે. એ તો ઉછળી ઉછળીને આગળ સરકી જતા માંસના દુકડાને મેળવવાને ફદકારા બરતા ફૂતરાના પ્રયત્નસમાન છે. ફૂતરો એ માંસના દુકડાને પકડવાને કદી સમર્થ થતો નથી અને આખરે એના એ પ્રયત્નમાં માર્યો જાય છે; તેમ તમે પણ વાસનાની પાછળ બાથોડિયાં મારતાં ફૂતરાના મોતે ન મરશો. એવો પ્રસંગ ન આવે તે માટે જામીન વાસનાઓને કાપી કાઢીને નુક્ટ કરી દો.

પરમાત્મા જે જાગમાં માયાનો અધીશ્વર છે, તેટલા અંશમાં તે ઈશ્વર કહેવાય છે અને જે સ્થાન અને કાળમાં તે માયામીન હોય છે ત્યાં અને ત્યારે તેને જીવાત્મા કહેવામાં આવે છે. સમસ્ત જગતનું જે સમગ્રિત રૂપ તેજ માયા છે, અને એક દિવસે તો તેનો નિઃશેષ ક્વંસ થઈ જશે.

વૃક્ષનું વૃક્ષત્વ એ માયા છે. વૃક્ષ જોવી વખતે વાસ્તવિક રીતે તો આપણે જગત્સ્વરૂપનેજ માયાના આવરણ તળે જોઈએ છીએ. કોઈ પણ ઘટના સંબંધમાં ‘શા માટે?’ એ પ્રશ્નની વિશાલા માયાની અંતર્ગત છે. તેથી માયા કેવી રીતે આવી એ પ્રશ્નજ વૃથા છે. કારણ કે માયાની અંદર રહીને એનો ઉત્તર કદી આપી શકાય તેમ નથી, અને માયાથી પર થતાં એ પ્રશ્નજ પૂછવાનો કોને રહેશે? અશુભ યા માયા યા અમહદ્દૃષ્ટિજ “શા માટે?” એ પ્રશ્ન ઉત્પન્ન કરે છે. પરંતુ ‘શા માટે?’ એ પ્રશ્નમાંથી માયા ઉદ્ભવતી નથી—માયાજ ‘શા માટે?’ એવો પ્રશ્ન પૂછે છે. તે એક ગોળ કુંડાળા જેવું રહેલ તેને પોતેજ પોતાનો નાશ કરવો પડે છે ઇદ્રિયજન્ય અનુભૂતિ એ એક આનુમાનિક જ્ઞાન છે, અને છતાં બધુંજ અનુમાનસિક જ્ઞાન અનુભૂતિમાંથી પ્રગટે છે.

પ્રધાન્યોગિ ક્યદે અજાનમા પ્રતિભાવિત થાય છે ત્યારેજ તે અજ્ઞાન હોય ખર્ન છે. બાકી સ્વતંત્રતાવે તેા તે દન્યસ્વરૂપ અજાન 'ન.સા' છે વદગા ઉપર મુયંકિન્દ્ર પદયા વગર વ.દગ હોયન ન થર્ન નર્થી. તેન અજાનની બાબતમા પદ્ય તેપુજ છે

ਸਦਾ ਸਦਾ ਪ੍ਰੀਤਮੇ ੨-੭ ੩ ੭. ਸੋਧ ਕਰਾਹਿ ਤੇ ਪ੍ਰੀਤਮੇ ੧੭ ਸੰਨੀ

પાસે આવી પહોંચ્યા. પ્રથમ પ્રવાસી લેમ તેમ કરીને દિવાલ ઉપર ચઢીને પાછળ નજર કર્યા વગર લક દઇને અંદર ફેરી પડ્યો. બીજો મુસાફર પણ દિવાલને મથાળે ચઢ્યો. અંદરની બાલુ દિયે ફેરવી ને આનંદધ્વનિ સાથે અંદર ફેરી પડ્યો. ત્રીજાનો વારો આવતાં તે પણ દિવાલની ટોચે પહોંચ્યો, ને પોતાના સોળતીઓ ક્યાં ગયા છે તેનું નિરીક્ષણ કરીને હર્ષ-પૂર્વક હા: હા: હસીને તેમની પૂંઠે સંચર્યો. પરંતુ ચોથો પ્રવાસી દિવાલને મથાળે પહોંચ્યો અને ત્યાંથી પાછો ફેરીને પોતાના સાથીદારોની શી ગતિ થઇ તે ઇતર લોકોને જણાવવા માટે હેઠે ઉતરી આવ્યો. આ સંસારપ્રપંચની બહાર કશુંક છે તેનું પ્રમાણ આપણી પાસે છે, અને તે આ માંયાની દિવાલ ઉલ્લંઘીને ફેદકાલેર નાસી છૂટેલા મહા-પુરુષોનો હજી પણ શુંજી રહેલો હાસ્યધ્વનિ.

x

x

x

x

આપણે જ્યારે એ પરબ્રહ્મથી પોતાની જાતને પૃથક કરીને તે પરમ સત્તામાં કેટલાક ગુણોનું આરોપણ કરીએ છીએ, ત્યારે એ ગુણયુક્ત બ્રહ્મસત્તા આપણો ઈશ્વર બને છે. ઈશ્વર એ આપણા મનદ્વારા જોવાતું જગતપ્રપંચનું મૂળભૂત સત્ય છે. અને સેતાન એ કુસંસ્કારોથી આચ્છાદિત થયેલા મનદ્વારા પ્રતીત થતો જગતનો દુઃખસમૂહ છે.

તા. ૨૫ મી જુલાઈ ગુરુવાર

પાતંજલ યોગશુત્ર

કાર્ય તથા પ્રકારનાં દોષ શકે:- (૧) કૃત (ચિતાનાં કરેલાં), (૨) કારિત (બીજા પાસે કરાવેલાં) અને (૩) અનુભોદિત (બીજાએ કરેલાં પણ તેને તમારું અનુભોદન મળેલું કે કંઈ વાંધો નહિ એવાં); એ ત્રણ પ્રકારનાં કાર્યોની સ્વસ્ત્રે તો આપણા ઉપર લગભગ એકસરખીજ હોય છે.

સંપૂર્ણ પ્રદાયકદ્વારા માનસિક તથા આધ્યાત્મિક શક્તિઓનો ખૂબ વિકાસ થાય છે. પ્રદાયકારીએ કાયા-વાચા-મનસા મેધુનવર્જિત યત્ન જોઈએ. દેહશાનનો બની શકે તેટલો દરબજો ત્યાજ કરી દો.

જો અવસ્થામાં સ્થિરભાવે અને મુખશાંતિપૂર્વક અનેક કષ્ટમુખી બેચેરી શકાય તે અવસ્થાને આસન કહેવામાં આવે છે. એ આસનસિદ્ધિ, સતત અભ્યાસદ્વારા અને મનને અનંતના ભાવથી ભાવિત કરવાથી યાને અનંતની સાથે મનનું વાહાત્મ્ય સાધવાથી થઈ શકે છે.

એકજ વસ્તુ પ્રતિ ચિત્તવૃત્તિનો પ્રવાહ વહેતો રાખવો તેનું નામ ધ્યાન છે.

સ્થિર જળની અંદર જો પરચર કે ઠાંકરો નાખવામાં આવે છે, તો તે જળમાં અનેક વર્તુલાકાર તરંગો ઉત્પન્ન થાય છે; તે વર્તુલો બધાંય એકબીજાથી ભિન્ન હોવા છતાં પરસ્પરના ઉપર કાર્ય કરે છે. તેજ પ્રમાણે આપણા મનની અંદર પણ વૃત્તિનો પ્રવાહ ચાલે છે; પણ આપણી અંદર તે કાર્ય અભણપણે ચાલે છે અને ચોગીઓની અંદર તે બહુ-પૂર્વક ચાલે છે. આપણે કરોળીઆની માફક પોતાનીજ રચેલી બળમાં ફટ્ટીએ છીએ; અને ચોગાવ્યાસદ્વારા આપણે કરોળી-આની માફક મરણમાં પડે તે સ્થાનપર વિચરવા સમર્થ બનીએ છીએ. અ-ચોગી લોકોને, જે સ્થળે રહેતા હોય છે તે સ્થળેજ જાંઘાઈ રહેવું પડે છે.

x x x x

પારકાને ઇજા પહોંચાડવાથી જાંઘન ઉત્પન્ન થાય છે, અને તે સત્યને આપણી નજર આગળથી દૂર કરી છુપાવી

આપે છે, અને સાથે સાથે વળી આત્મસંયમનો અભ્યાસ સાધવાની તક આપે છે. માટે એ ગાળા આપનારને પણ તમારો આશીર્વાદ આપો અને સુખીઆ થાઓ. કસરત કે અભ્યાસ વગર કોઈ પણ પ્રકારની શક્તિ જાગત શતી નથી, કે ઓલતી નથી. આરતી કે દર્શણ સામે ધર્યા વગર આપણાં એ પોતાનાં ગૃહો નીરખી શકતો નથી.

અપવિત્ર વિચાર અપવિત્ર કાર્યોના જોડણીનું દૂષિત છે. કામોદયના દમનથી ઉચ્ચતમ કૃષ્ણની પ્રાપ્તિ થાય છે. કામ શક્તિને અત્યંતશક્તિ શક્તિમાં પરિવર્તીત કરે, પણ પોતાને પુનઃપ્રાપ્તિનો તો કદાચ ના. કાચું કે એ તો કેવળ શક્તિનો દુર્લભોદ કાચા સમાન છે. આ શક્તિ જેટલા પ્રમાણમાં પ્રવાહ થાય છે, તેટલા પ્રમાણમાં કાર્ય પણ તેના સોળે અંશમાં થાય છે. પાવનને પ્રણવ પ્રાપ્ત થાય તો જ તેની સ્વચ્છતા કદાચ નિર્ણય થઈ શકાય છે.

હવે આપણને જે જાણવાની જાગ્ર જરૂર છે તે જોઈએ. હિંદુ દેવી દેવ અતિ મહત્ત્વની વસ્તુ છે અને તેને આપણે જાણીએ તે, અત્યંત મહત્ત્વની જોઈએ તેમ જીવે.

તા. ૨૭ મી જુલાઈ

કહેપનિપદ

પરમાત્મસાક્ષાત્કાર પામેલી સિદ્ધ વ્યક્તિ સિવાય અન્ય કોઈ પાસે સત્યનું શિક્ષણ લેશે નહિ. કારણ કે બીજા ગધાય-માં તો તે માત્ર વાતનોજ વિષય હોય છે, અનુભવ હોતો નથી. સાક્ષાત્કાર અથવા પ્રત્યક્ષાનુભૂતિ પામેલો મનુષ્ય ધર્મા-ધર્મ, ભૂતભવિષ્ય ઇત્યાદિ સકળ ક્ષેત્રોથી પર બની જાય છે. “નિષ્કામ વ્યક્તિને જો આત્માનાં દર્શન અને શાશ્વતી શાંતિનો પ્રાદુર્ભાવ થાય છે.” વાતચીતો, વિચારો, શાસ્ત્ર-વ્યાસ, બુદ્ધિનો ગગનગામી વિહાર-અરે! વેદો મુદ્દાં અનુ-ભવસિદ્ધ આત્મજ્ઞાન કરાવી શકતા નથી.

આપણી અંદર, જીવાત્મા તેમજ પરમાત્મા બન્ને છે. જ્ઞાનીજનો જીવાત્માને છાયારૂપ, અને પરમાત્માને, યથાર્થ સૂર્યરૂપ કહી ઓળખે છે ને ઓળખાવે છે.

મનને જો આપણે ઇન્દ્રિયોની સાથે સંયોજિત કરતા નથી, તો આપણને આંખ, કાન, નાક વગેરે કોઈ પણ ઇન્દ્રિયદ્વારા દેશાયનો જ્ઞાનબોધ થતો નથી. મનજ એ બાહ્ય ઇન્દ્રિયોનો ઉપયોગ કરે છે. જો બાહ્ય ઇન્દ્રિયોને બહાર વિચરવા ન દો, અને એમ કરીને શરીર તેમજ બાહ્યજગત બન્નેથી મુક્ત બની જાઓ.

મનનો નિમ્રદ્ધ કરો, ને ઇન્દ્રિય સકળનો નિરોધ કરો. એમાં સંકળતા મળતાંજ તમે યોગી થાઓ છો અને તે પછી બાહ્યની બધીજ વસ્તુઓ આપોઆપ આવીને ખડી રહેશે. ભોવા, સંભળવા, સુઘવા ને ચાખવાનો ઇન્કાર કરો; મનો-વૃત્તિજ બાહ્ય ઇન્દ્રિયોમાંથી કાઢી લો. જો કામ તો તમે જ્યારે તમારે મન કોઈ વિષયમાં તદ્દતીન બંધુ હોય છે, ત્યારે અન્યથુપણે પણ ક્રમેશાં કરો છો; તો પછી એજ કામ જલ્પપૂર્વક પણ કરવાનો અભ્યાસ તમે પાટી શકશો. મનની ઇન્દ્રિય દોય ત્યાં તે ઇન્દ્રિયોનો ઉપયોગ ને પ્રયોગ કરી શકે છે. તમે ચોતપોતાની ખોલીમાં જઈને બેસો, અને તમારા અંતરાત્મામાંથી ઉપનિષદોનો આવિષ્કાર કરો. તમે બધી બાબતોની અનંત આણુરૂપ છો, ભૂત-સવિષ્ય. સકળ પ્રયોગી

અંદર તમે પોતેજ સર્વશ્રેષ્ઠ ગ્રંથ છો. એ અંતરનો શુરુ ન્યાંસુધી પ્રગટ થતો નથી, ત્યાંસુધી બહારનું સઘળું શિક્ષણ, સઘળો બોધ વૃથા છે. બહારના શિક્ષણદ્વારા જો હૃદયરૂપી ગ્રંથ ખુલી જાય, તોજ તે બાહ્યશિક્ષણની કંઈક કિંમત છે, એમ કહી શકાય.

આપણી ઇચ્છાશક્તિ એ “ક્ષુદ્ર ધીરો અવાજ” છે, અને યથાર્થ નિયંત્રતા તો તે છે, કે જે આપણને વિધિનિષેધ કરે છે, યાને ‘આ કર’ અને ‘પેલું ન કર’ એવું જે કહે છે. એ ઇચ્છાશક્તિએજ આપણને બંધનમાં આણી મૂક્યા છે. અજ્ઞાની મનુષ્યની ઇચ્છા તેને બંધનમાં ઘસડી જાય છે, અને એ ઇચ્છાનું જો જ્ઞાનપૂર્વક સંચાલન થાય છે તો તે મુક્તિ અપાવી શકે છે. હજારો ઉપાયથી એ ઇચ્છા-શક્તિને શુભ, શુદ્ધ અને દૃઢ બનાવી શકાય છે. એ પ્રત્યેક ઉપાય એ એક એક પ્રકારનો યોગ છે; તોપણ પ્રણાલીબદ્ધ યોગદ્વારા એ કાર્ય જલદીથી સિદ્ધ થાય છે. ભક્તિયોગ, કર્મ-યોગ, રાજયોગ અને જ્ઞાનયોગદ્વારા ખૂબ નિશ્ચિતરૂપે ફલકાર્ય થવાય છે. મુક્તિલાભ મેળવવા માટે તમારી અંદર જેટલેટલા પ્રકારની શક્તિઓ હોય તે બધીનો ઉપયોગ કરો-કર્મ, વિચાર, તત્ત્વજ્ઞાન, ઉપાસના, ધ્યાન-એ બધાનો આધાર લો; બધાજ સદો સામટા જોલી નાળો, વરાળની બધીજ ચાવીઓ ખુલ્લી મૂકી પૂરવેગથી તમારી આગબોટ હંકારો અને તમારા ગંતવ્ય સ્થાનમાં પહોંચી જાઓ. જેટલું જલદી પહોંચાય તેટલું સારું.

x

x

x

x

ખ્રિસ્તી લોકોનો ‘બાપ્ટિઝમ’નો સંસ્કાર એ એક પ્રકારની બાહ્યશુદ્ધિ હોઈ તે અંતઃશુદ્ધિના પ્રતીક અથવા સૂચક રૂપ છે. એ વિધિ બૌદ્ધધર્મમાંથી લેવાયો છે.

‘યુકેરિસ્ટ’-અથવા પ્રભુભોજનનું અનુષ્ઠાન અસહ્ય ભતિઓની એક પ્રાચીન પ્રથાનો અવશેષ છે. એ અસહ્ય-જંગલી ભતિના લોકો કોઈકોઈ વાર પોતાના મોટા મોટા મુખીઓને મારી નાખતા અને તે મુખીઓને મહાન બનાવનારા શુદ્ધોને પોતાની અંદર સંક્રાન્ત કરવાના ઉદ્દેશથી તેમના માંસનું ભક્ષણ કરતા. તેઓ શ્રદ્ધાપૂર્વક માનતા હતા

કે, એ રીતે કરવાથી જે શક્તિઓના પ્રભાવથી તેમના નેતાઓ વીર્યવાન, સાહસી અને ડહાપણવાળા બન્યા હતા, તે શક્તિઓ બધીજ તેમની પોતાની અંદર આવશે અને દેવળ એકજ વ્યક્તિ વીર્યવાન અને અકલમંદ ન રહેતાં સમસ્ત ભતિ અકલમંદ બની જશે. આ નર-બલિની પ્રથા યાદુદીઓની અંદર પણ હતી, અને તેને માટે તેમના ઇશ્વર જેહાવાએ તેમને અનેક વાર નશિયત કર્યા છતાં તે તેમની અંદરથી બિલકુલ નાબુદ થઈ ચકી નહોતી. ઇસુ ખ્રિસ્ત પોતે શાંત-પ્રકૃતિ અને ત્રેમી પુરુષ હતા, છતાં પણ યાદુદીઓની માન્યતાઓને અનુકૂળ બનીનેજ તેમને પોતાના સત્તને પ્રચાર કરવાની જરૂર પડ્યાથી, ખ્રિસ્તીઓની અંદર એ મત-વાદ અથવા ભાવનાનો ઉદય થયો કે ઇસુ લગવાને કાસ પર ચઢીને સમગ્ર માનવજાતિના પ્રતિનિધિતરીકે પોતાની જાતનું બલિદાન આપ્યું, અને પ્રભુજીને સંતુષ્ટ કર્યા.

યાદુદીઓની અંદર પૂર્વે એક પ્રથા હતી કે, તેમના પુરોહિત લોકો મંત્રપાઠપૂર્વક બકરાના ઉપર મનુષ્યોનાં પાપ આંખી બેસાડતા અને પછી તે બકરાઓને જંગલમાં હાંકી દેતા. અહીંયાં બકરાને બદલે મનુષ્યને પાપના પ્રાયશ્ચિત્તના સાધનતરીકે લેવામાં આવ્યો છે, એટલેજ તક્ષાવત છે. આ નિષ્કુર ભાવના પેસવાથી ખ્રિસ્તીધર્મ ખ્રિસ્તના યથાર્થ શિશુથી બહુ આવેા પડી ગયો અને તેની અંદર પારકાંપર અત્યાચાર ગુજારવાની અને ખૂનરેણુ બલાવવાની ભાવનાનો વિકાસ થયો.

x

x

x

x

તા. ૨૨ મી સુલાહ સોમવાર

કેવળીય વાત આપણે કેવળીય વસ્તુને નિર્દેશ તેની
અવગણનાનો પરિણામ લેવાનું વર્ણન કરીએ છીએ. એને
એકે વસ્તુ તરીકે સ્વીકાર્યાં આવે છે. પ્રાચીને જ્યારે આપણે
‘આત્મિકતા’ કરી કલ્પવાનીએ છીએ, ત્યારે વસ્તુતા તે
અપણું અથવા એ અનિર્ણય સર્વાતીત સત્તારૂપ સમુદ્રના
કિનારોના અણુ અણુ વર્ણન કરીએ છીએ. એને આપણે
‘અસ્તિ’ માને છે. એમ કરીને પણ સૂચવી શકતા નથી.
કામણ કે ‘અસ્તિ’ એમ કહેવા જતાં તેથી વિપરીત ‘નાસ્તિ’નું
માન પણ થાય કે, એટલે એ ભાવ પણ સાપેક્ષ છે. તેના
સંબંધી કોઈ પણ કલ્પના કે કોઈ પણ ધારણા કરવી વૃથા
છે. કેવળ નેત્રિ નેત્રિ—યાને આ નહિ, એ નહિ—એમ કહીને
જ તેનું વર્ણન કરી શકાય તેમ છે. કારણ કે તેના વિશે
વિચાર કરવા જતાં કે કલ્પના બાંધવા જતાં તેને સીમા
બદ કરવા જેવું બને છે.

નામ-રૂપ એ દૂરબીનના કાચ ઉપરના ડાઘા સમાન
છે, છતાં એ ડાઘ સૂર્યના પ્રકાશ વગર આપણી નજરે ચડતા
નથી; તેવીજ રીતે એ બ્રહ્મરૂપી સત્ય વસ્તુને પૂંઠે ન હોય,
તો આપણે નામ-રૂપની માયાને પણ જોઈ શકીએ નહિ.
મનના ડાઘ સંપૂર્ણરૂપે સ્વચ્છ કરી નાખો, એટલે પછી ‘હું
અને મારો બાપ એક છીએ-’ એ સત્યનો આપણે પ્રત્યક્ષ
અનુભવ કરી શકીશું.

આપણને પ્રથમ પ્રત્યક્ષાનુભૂતિ થાય છે, તે પછીજ
ચુકિત-વિચાર અથવા તર્કસિદ્ધ જ્ઞાન આવે છે. આ પ્રત્યક્ષાનુ-
ભૂતિ આપણને વાસ્તવ સ્વરૂપે સિદ્ધ થવીજ જોઈએ, કારણ
એજ વાસ્તવિક ધર્મ છે. કોઈ વ્યક્તિ શાસ્ત્ર-પુરાણ, ધાર્મિક
મતમતાંતર કે અવતારોની કથાવાર્તા ન સાંભળે તો કંઈજ
વાંધો નહિ, પણ જો તે પ્રત્યાક્ષાનુભૂતિ એક વાર કરી લે તો
પછી તેને બીજા કશાંયની ગરજ પડતી નથી. ચિત્તશુદ્ધિ કરો,
ધર્મની સાર કથા એજ છે. મનના ડાઘ જ્યાંસુધી આપણે
ઘસી ઘસીને સાફ કરી નાખતા નથી ત્યાંસુધી એ સત્યસ્વરૂપનાં

પદાર્થે દર્શન આપણને કરી સાધતાં નથી. બાળકને ક્યાંય પાપ નેવું જણાતું નથી; કારણકે બહારના પાપના પરિમાણનો નિર્ણય કરવાનું કોઈ સાધન હજી તેનામાં હોતું નથી. તમારી પોતાની અંદર રહેલા તમામ દોષોને તમે દૂર કરી દો, તો તમને પણ બહાર કોઈ દોષ દેખાશે નહિ. નાના બાળકની નજર દેખતાં કોઈ ચોરી કરી જાય, તો પણ તેનો ખ્યાલ સરખો બાળકને આવતો નથી—એ એક ખોટું કામ અથવા ગુન્હો થયો એવું બાળ તેને યત્ન નથી. કોઈ એક ચિત્રમાં રહેલી ચૂંદ વસ્તુ એક વાર એ તમે જોવા પામો છો, તો પછી તે વસ્તુ વખતોવખત તમારી નજર આગળ આવ્યા કરે છે. તેવીજ રીતે તમે એ એક વાર નિષ્પાપ અને મુક્ત થઈ જાઓ છો, તો પછી જગતમાં જ્યાં ને ત્યાં તમને મુક્તિ અને નિર્દોષતા સિવાય અન્ય કશાનો આભાસ થતો નથી. “પરમાત્મસાક્ષાત્કાર” થતાંજ તમારા હૃદયની બધી અધિઓ છેદાઈ જાય છે, વાંકાંચૂંકો રથાનો સ્વધર્મા સીધાં સંટ થઈ જાય છે, અને આ જગતનું દૃશ્ય સ્વપ્નના દૃશ્યની માફક ઉઠી જાય છે.” અને જ્યારે બાળી ઉઠીએ છીએ ત્યારે આવું વૃથા સ્વપ્ન આપણને આંધુજ કેમ! તેનું રહી રહીને આપણને આંધાર થયા કરે છે!

“જેને પ્રાપ્ત કર્યાથી દુઃખના પર્વત પણ હૃદયને ચલાય-માન કરી શકતા નથી” તેનેજ પ્રાપ્ત કરવો જોઈએ.

એકની એકજ અજ્ઞાત વસ્તુ સૌ કોઈને પોતપોતાના માનસિક ભાવ અનુસાર ભિન્ન ભિન્નરૂપે બાંધે છે. એ અજ્ઞાત વસ્તુનું ઉત્તમોત્તમ દૃશ્ય પણ અહીં આ પૃથ્વીપરજ જોવાનું મળે છે. માટે સ્વર્ગમાં જવાની ઇચ્છા કરી સેવો નહિ, આ પૃથ્વીપર દ્રવ્યની છાકછેાળ અને પીસી નાખનારૂં ઘોર દારિદ્ર્ય—એ બન્ને સ્થિતિઓ બંધનરૂપ છે, અને આપણને ધર્મમાંથી યાને મુક્તિના માર્ગમાંથી પાછા પાડે છે. ત્રણ મહાન બક્ષિસો આપણને આ પૃથ્વીપર મળેલી છે, અને એ ત્રણે દુર્લભ છે. એમાંની પ્રથમ બક્ષિસ તે મનુષ્યદેહ. બીજી બક્ષિસ તે મુક્ત થવાની પ્રબળ આકાંક્ષા. ત્રીજી બક્ષિસ તે મોહરૂપી સમુદ્રને વટાવીને પાર પહોંચ્યો હોય એવા મહા-

પુરુષનો આશ્રય.* આ ત્રણે મળવા બદલ લગવાનને ધન્યવાદ આપો; કેમકે તમે મુક્તિના યથાર્થ અધિકારી હોઈ તમે મુક્ત થશોજ થશો.

કેવળ તર્કચુક્તિદ્વારા અથવા ગ્રંથ લાણવાથી તમને સત્યનું જે જ્ઞાન લાધે છે, તે તો કોઈ બીજી તર્કચુક્તિદ્વારા ખંડિત થઈને ઉડી જઈ શકે છે; પરંતુ તમે જાતે પ્રત્યક્ષ અનુભવ કરીને જે સત્ય જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું હોય છે તે કોઈ કાળે મટી શકતું નથી—તે સદાયને માટે તમારું પોતાનું થઈ રહે છે. મનુષ્ય, જનાવર, આહાર, કામકાજ ઇત્યાદિ જેના પશુ સંસર્ગમાં તમે આવો તે દરેકની પૂઠે બ્રહ્મદષ્ટિ કરતા રહો, અને એ રીતે સર્વત્ર બ્રહ્મદષ્ટિ કર્યા કરવાથી તે તમોને એક દેવરૂપ બની જશે.

અમેરિકાનો પ્રખ્યાત અરણ્યવાદી ઇન્ગરસોલ, તેણે એક વાર મને કહ્યું કે “જેમ નારંગીને આપણે નીચાવી નીચાવીને કેવળ રસહીન કરી મૂકીએ છીએ તેમ આ જગતમાંથી જેટલો લાભ ઉઠાવાય તેટલો ઉઠાવી લેવાના સિદ્ધાંતમાં હું માનવાવાળો છું; કારણ કે આ જગતથી ઇતર કોઈ જગતના અસ્તિત્વ સંબંધે આપણી સર્વોંશે ખાતરી નથી.” પ્રત્યુત્તર વાળતાં મેં તેને કહ્યું કે “આ જગતરૂપી નારંગીને નીચાવી લેવાની રીત તમારા કરતાં મને સારી આવડે છે, અને એ રીતથી મને રસ પણ તમારા કરતાં વધુ મળે છે. હું જાણું છું કે, મારે મરવાનુંજ નથી, તેથી મને એવી કંઈ બીક નથી. અને મારે કોઈની બીક નથી, તેથી હું આનંદપૂર્વક ધીરે ધીરે મોજથી નીચાવવાનો લહાવો લઉં છું. મારે કોઈ કર્તાવ્ય કે કર્મ નથી, તેમ પુત્ર-કલત્ર કે ધન-દોલતરૂપી કોઈ બંધન પણ મારે નથી; એટલે સર્વ નરનારીને હું સરખા ભાવથી ચાહી શકું છું. મારે માટે તો એ પ્રત્યેક જણ બ્રહ્મરૂપ છે. મનુષ્યને બ્રહ્મભાવે ચાહવામાં અહા ! કેવો આનંદ આવે છે! તમારી નારંગીને તમે આ મારી રીતથી નીચાવી નેશો, તો તમને અત્યારના કરતાં દશહજારગણો

* दुर्लभं त्रयमेवैतन् देवानुमन्यहेतुकम् ।

मनुष्यत्वं मुमुक्षुत्वं महापुरुषसंश्रयः ॥

(વિવેકચૂડામણિ)

વધારે રસ એજ નારંગીમાંથી મળશે. માટે તમે પણ રચનું એકેએક બિંદુ નીચેથીને લઈ લો.”

હાઈ પણ વ્યક્તિનો ક્યાસ તેના દોષોપરથી કઢાવો ન જોઈએ. મનુષ્યની અંદર જે જે મહાન સફળતા જોવામાં આવે છે તે બધાય તેના ચોતાના છે, કિંતુ તેની અંદર વિશેષ આવે દેખાતા દોષો એ મનુષ્યજાતિની અંદર સર્વ-સામાન્ય હોઈ તે માનવીની નિર્ગળતાઓ માત્ર છે; તેથી તેના અસ્થિરનો વિચાર કરતી વખતે એ દોષોની ગણના કદી થવી ન જોઈએ.

x

x

x

x

પુરુષનો આશ્રય.* આ ત્રણે મળવા બદલ ભગવાનને ધ્યાન આપો; કેમકે તમે મુક્તિના યથાર્થ અધિકારી હો. મુક્ત થશોજ થશો.

કેવળ તર્કમુક્તિદ્વારા અથવા ગ્રંથ ભણવાથી તમને જે જ્ઞાન લાગે છે, તે તો કોઈ બીજી તર્કમુક્તિદ્વારા થઈને ઉડી જઈ શકે છે; પરંતુ તમે જાતે પ્રત્યક્ષ અનુકરિને જે સત્ય જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું હોય છે તે કોઈ કાળે શક્યું નથી—તે સદાયને માટે તમારું પોતાનું થઈ રહે મનુષ્ય, જનાવર, આહાર, કામકાજ ઇત્યાદિ જેના સંસર્ગમાં તમે આવો તે દરેકની પૂઠે બ્રહ્મદષ્ટિ કરતા રહો અને એ રીતે સર્વત્ર બ્રહ્મદષ્ટિ કર્યા કરવાથી તે તમને એ દેવરૂપ બની જશે.

અમેરિકાનો પ્રખ્યાત અગ્નેયવાહી ઇન્જારસોલ, તેણે એક વાર મને કહ્યું કે “જેમ નારંગીને આપણે નીચાવી નીચાવીને કેવળ રસહીન કરી મૂકીએ છીએ તેમ આ જગતમાંથી જેટલો લાભ ઉઠાવાય તેટલો ઉઠાવી લેવાના સિદ્ધાંતમાં હું માનવાવાળો છું; કારણ કે આ જગતથી ઇતર કોઈ જગતના અસ્તિત્વ સંબંધે આપણી સર્વાંશે ખાતરી નથી.” પ્રત્યુત્તર વાળતાં મેં તેને કહ્યું કે “આ જગતરૂપી નારંગીને નીચાવી લેવાની રીત તમારા કરતાં મને આરી આવડે છે, અને રીતથી મને રસ પણ તમારા કરતાં વધુ મળે છે. હું તો છું કે, મારે મરવાનુંજ નથી, તેથી મને એવી કંઈ નથી. અને મારે દેહની બીક નથી, તેથી હું આત્મિક ધીરે ધીરે એજથી નીચાવવાનો હવાલો લઉં છું. મારે કંઈજ કે કંઈ નથી, તેમ પુત્ર-કલત્ર કે ધન-દેહ કે હાથ-પગ મારે નથી; એટલે સર્વ નરનારીને જાવથી ચાલી ચડું છું. મારે મારે તો એ પ્રકારનો રસ છે. મનુષ્યને બ્રહ્મજ્ઞાને ચાલવામાં આત્મિક આવડે છે; તમારી નારંગીને તમે આ નીચે લે ચિત્તો તે તમને અત્યંત દુઃખ

* પુરુષને જાગરેલજ રહેવાનુંજ છેવડનું.

મનુષ્યને મનુષ્યજન્ય મન-પુરસ્કાર

નીચેની વાતમાં સમગ્ર વેદાંતદર્શનનો આરંભ થાય છે. —સોનેરી પાંખોવાળાં બે પંખીઓ એક જ ઝાડ ઉપર બેઠેલાં છે. ઉપલી ડાળીએ બે પંખી બેઠું છે તે સ્થિર શાંતભાવથી પોતાના મહિમામાં જ મગ્ન થયેલા છે; ત્યારે નીચેની ડાળીએ બેઠેલું છે તે બે ઝાડનાં ઠાંધ વાર મીઠાં તો ઠાંધ વાર કડવાં ફળ ચાખતું વ્યગ્રભાવે બેઠું છે. એક વાર તેના ખાધામાં અસાધારણ કડવું ફળ આવતાં તે જરા ધંધ્યું અને ઉચે બેઠેલા પેલા ભવ્ય પંખી તરફ તેની નજર ગઈ; પણ થોડીજ વારમાં તેને પાછું તે ઉપરના પંખીનું વિસ્મરણ થઈ ગયું, અને પાછું પૂર્વવત્તે જો ઝાડનાં ફળ ખાવા લાગ્યું. ફરી વાર એક કડવું વિષ જેવું ફળ તેના ખાધામાં આવ્યું; એટલે આ વખતે તો તે ફરર ફરીને ઉચેની ઝાળીએ ઉડ્યું અને મધાળે બેઠેલા પંખી પાસેની ડાળી પર જઈને બેઠું. આમ કેટલીયે વાર બન્યું, અને એમ કરતાં કરતાં આખરે તે નીચી ડાળીનું પંખી ઉપરના પંખીની ડાળીપર-સ્થિતિપર આવી પહોંચ્યું એટલે તેનું વ્યસ્તિત્વ નષ્ટ થઈ ગયું અને જણાયું કે, બે પંખીઓનું અસ્તિત્વ વસ્તુતઃ કદીજ હતું નહિ. એ શાંત, સ્થિરભાવ સહિત પોતાનાં નિજ મહિમામાં મગ્ન થયેલું ઝાડની ટોચે બેઠેલું પંખી, સર્વ સમયે તે પોતેજ હતું.

તા. ૩૦ મી જુલાઈ મંગલવાર

કાંઈસ્ટો અને બુદ્ધો કેવળ બાહ્યાવલંબનસ્વરૂપ છે. આપણી આભ્યંતરિક શક્તિઓને એ આલંબનો પર આપણે આરોપિત કરીએ છીએ એટલુંજ. પ્રકૃત પક્ષે તો આપણી પ્રાર્થનાઓ અને બંદગીઓના પ્રત્યુત્તર આપણે પોતેજ વાળીએ છીએ.

જે સઘળા મહાપુરુષો કે પેગંબરો પ્રચારકાર્ય નિમિત્તે લડાલડી કરે છે તેઓ, જે મહાપુરુષો નિર્જન નીરવ સ્થાનમાં મહાપવિત્ર જીવન જીવે છે, અને ત્યાં રહ્યા રહ્યા ઉત્તમોત્તમ ભાવો ભાવીને જગતને મૂકપણે સહાય કરે છે, તેમના કરતાં ઓછા પૂર્ણ હોય છે. આવા શાન્તિપ્રિય નિર્જનવાસી મહાપુરુષોનો એક પછી એક આવિર્ભાવ થાય છે, અને અંતે એ બધાની શક્તિના સરવાળારૂપ એક મહાશક્તિસંપન્ન પુરુષનું પ્રાકટ્ય થાય છે, અને તે એ બધાં તરવોનો પ્રચાર કરે છે.

x

x

x

x

માનવદેહ એ સર્વશ્રેષ્ઠ દેહ છે અને મનુષ્યપ્રાણી એ સર્વશ્રેષ્ઠ પ્રાણી છે. કારણ કે આ માનવદેહમાં અને આ જન્મમાંજ આપણે આ આપેક્ષિક જગતમાંથી સંપૂર્ણ છૂટા થઈ વાસ્તવિક સુક્તિ પામી શકીએ તેમ છીએ અને આપણું અંતિમ લક્ષ્ય તો એ સુક્તિજ છે. વળી તે માત્ર આપણેજ પામી શકીએ એવું નથી, પણ અનેક જણાં સાચેસાચ આ જીવનમાંજ સુક્તાવસ્થાની પ્રાપ્તિપૂર્વક પૂર્ણતાને પામ્યાં છે; સાંસારિક આધાતોજ આપણને જાગૃત કરે છે અને આ જગતપ્રપંચનું સ્વપ્નું ભાગવામાં સહાય કરે છે. એ આધાતોજ આપણને આ જગતની અસંપૂર્ણતા સમજાવી આપે છે, અને તેમાંથી નાસ્તી છૂટવા માટેની તાલાવેલી આપણામાં પ્રગટાવે છે.

x

x

x

x

આપણી નીતિ જેટલી ઉન્નત, તેટલોજ આપણો અનુભવ પણ દિગ્દૃષ્ટ પ્રકારનો હોય છે, અને આપણી ઈચ્છાશક્તિ પણ તેટલોજ પ્રમાણમાં ઉન્નત અને બળવાન બને છે.

નીચેની વાતમાં સમગ્ર વેદાંતદર્શનનો સાર સમાઈ
જાય છે:-સોનેરી પાંખોવાળાં બે પંખીઓ એકજ ઝાડ
ઉપર બેઠલાં છે. ઉપલી ડાળીએ બે પંખી બેઠું છે તે
સ્થિર શાંતભાવથી પોતાના મહિમામાંજ મશ્ગુલ છે; ત્યારે
બે પંખી નીચેની ડાળીએ બેઠેલું છે તે એ ઝાડનાં ઢાઇ
વાર મીઠાં તો ઢાઇ વાર કડવાં ફળ ચાખતું વ્યગ્રભાવે બેઠું
છે. એક વાર તેના ખાધામાં જસાધારણ કડવું ફળ આવતાં
તે અંશ થઈ જાય અને ઉંચે બેઠેલા પેલા સબ્બ પંખી તરફ
તેની નજર ગઈ; પણ ચોક્કસ વારમાં તેને પાછું તે ઉપરના
પંખીનું વિશ્મરણ થઈ જાય, અને પાછું પૂર્વવત્ત એ ઝાડનાં
ફળ ખાવા લાગ્યું. ફરી વાર એક કડવું વિષ જેવું ફળ તેના
ખાધામાં આવ્યું; એટલે આ વખતે તો તે ફરર કરીને
ઉંચેની ડાળીએ બેઠું અને મથાળે બેઠેલા પંખી પાસેની
ડાળી પર જઈને બેઠું. આમ કેટલીયે વાર જન્યું; અને
એમ કરતાં કરતાં આખરે તે નીચી ડાળીનું પંખી ઉપરના
પંખીની ડાળીપર-સ્થિતિપર આવી પહોંચ્યું એટલે તેનું વ્યક્તિ-
ત્વજ નષ્ટ થઈ જાય અને જણાયું કે, બે પંખીઓનું
અસ્તિત્વ વરતુલ્ય; ફરીજ હતું નહિ એ શાંત, સ્થિરભાવ
સાદિત પોતાના નિજ મહિમામાં મગ્ન થયેલું ઝાડની ટ્રેચી
બેઠું પંખી, સર્વ સમયે તે પોતેજ હતું.

ના સોદાનો લાભ પણ દેશ હોતો નથી. કશી ચીજને માટે લગવાનની આગળ પ્રાર્થના કરવી એ ભક્તની દૃષ્ટિએ મહા અપરાધરૂપ મનાય છે. ભક્ત તો આરોગ્ય, ઐશ્વર્ય કે સ્વર્ગ માટે પણ પ્રભુ પાસે પ્રાર્થના ગુબ્બરતો નથી.

લગવાનને આહવાની યાને ભક્ત થવાની જેને ઇચ્છા હોય, તેણે વાસનામાત્રને એક ભારામાં બાંધીને તે ભારો ને ભારો દરવાજાની બહાર રાખી મૂકીને પ્રભુમંદિરમાં પ્રવેશવું જોઈએ. એ પરમધામમાં પ્રવેશવાની આકાંક્ષા જેને હોય તેણે એ રાજ્યના દરવાજામાં પગ મૂકવા પહેલાં એ દુકાનદારિયા સાટા-બદલાના ધર્મની પોટલી બાંધીને દરવાજાની બહારજ રાખી દેવી જોઈએ. આનો અર્થ એવો નથી સમજવાનો કે, લગવાનની આગળ કોઈ ચીજની યાચના કરવામાં આવે તો તે ચીજ તેની પાસેથી મળતી નથી. મળે છે તો એકેએક ચીજ, પણ એ રીતે માગણીઓ કરવી એ અધમ અને બૂલભરેલું છે-એક પ્રકારની દુકાનદારી છે. એ તો ઉપિત્વા જાહ્નવીર્ષારે કૃપં સ્વનતિ દુર્મતિઃ-યાને ગંગાજીને પવિત્ર કિનારે વસવા છતાં મતિમંદ માણસ પાણી માટે ફૂંવો ખોદવા બેસે, એના જેવું કહેવાય. વળી હીરાની ખાણ પાસે આવીને કાચનાં મણકા ખોળનાર જેવો બુદ્ધિહીન અને મૂર્ખ છે, તેવોજ બુદ્ધિહીન અને મૂર્ખ એ ભક્તને સમજવો, કે જે પ્રભુની પાસેથી પાર્થિવ પદાર્થોની ઇચ્છા કરે. આરોગ્ય, ઐશ્વર્ય અને ઐહિક ઉન્નતિ માટે પ્રભુપ્રત્યે થતી પ્રાર્થનાઓને ઉત્તમ ભક્તિ કહી શકાયજ નહિ. કોઈ શહેનશાહની કદમબોશી કરવા આપણે જવું હોય તો શું ભીખારીના વેશે ત્યાં દાખલ થવાની રજા આપણને મળશે કે? ખચિતજ નહિ. દરવાજા આપણને ધક્કા મારીને દરવાજેથીજ હાંકી કાઢશે; તો પછી આ તો શહેનશાહોનો પણ શહેનશાહ છે, એટલે તેની હજુરમાં તો ભીખારીના પોપાકમાં આપણે જઈ શકીએજ નહિ. દુકાનદારોને તો ત્યાં પ્રવેશવાનું મળેજ નહિ, તેમની ખરીદી ને વેચાણવૃત્તિ ત્યાં મુદ્દલ ચાલી શકે નહિ. બાઈબલમાં તમે વાંચોજ છે કે, જીસસે ખરીદનારા અને વેચનારાઓને દેવળની બહાર હાંકી કાઢ્યા હતા.

આ ઉપરથી એટલું તો નિર્વિવાદ છે કે, ભક્ત થવા

માટે આપણે ઓછી પ્રથમ તો સ્વર્ગાદિની મુખેઝા પૂરે-
પૂરી છોડી દેવી જોઈએ. કેમકે એ સ્વર્ગ ને જોકે વિશેષ
ભોગવિલાસ ભોગવવાનું સ્થાન છે; તે સ્વર્ગ મુશ્કેલરૂપ રી
રીતે હોઈ શકે? વળી એ સ્વર્ગકામના પણ ભોગવિલાસની-
જ વાસના છે, કે જેને બિલકુલ વિલાંજિતિજ આપવી
જોઈએ ભક્તનો પ્રેમભાવ પૂરોપૂરો શુદ્ધ અને નિઃસ્વાર્થ હોવો
જોઈએ, અને તે પ્રેમના બદલામાં આ લોકની કે અપરલોકની
કશીજ અભિલાષા ન રહેવી જોઈએ. અને જોકે પણ દાણ
નહિ શુભાવતાં રાત્રિદિવસ ઈશ્વરોપાસના કરવી જોઈએ.

એ રીતે રાત્રિદિવસ ભજવાથી તેના આગળ ભગવાન
નિજસ્વરૂપ પ્રગટાવી અલૌકિક અનુભવ કરાવે છે.

તા. ૧ લી ઑગસ્ટ ગુરુવાર

ખરો ગુરુ તો તેજ કહેવાય, કે જેની પાસેથી આપણને આધ્યાત્મિકતાનો વારસો મળે. એ એક એવી નહેર છે, કે જેમાં આધ્યાત્મિકતાનો પ્રવાહ વહેતો વહેતો આપણી પાસે આવે છે, અને તેજ એક એવી સાંકળ છે, કે જે આપણને સમગ્ર આધ્યાત્મિક સૃષ્ટિ સાથે સાંકળે છે. અમુક સામાન્ય મનુષ્ય ઉપર વધારે પડતો વિશ્વાસ મૂકવાથી દુર્બળતા અને સારરહિત જડપૂજ વધે છે; કિંતુ સુયોગ્ય ગુરુપ્રત્યેનો પ્રબળ અનુરાગ ચાને ગાઠ ભક્તિભાવ શીઘ્ર ઉન્નતિ આપે છે. કેમકે આ સુયોગ્ય નિઃસ્વાર્થી બાહ્યગુરુ આપણને અંતરસ્થ ગુરુની સાથે મેળવી આપે છે. માટે તમારા ગુરુમાં જે યથાર્થ સત્ત્વ હોય તો તેની જરૂર આરાધના કરો. કેમકે એવા ગુરુની સેવા ભક્તિ તમને પરમ અવસ્થાની પ્રાપ્તિ જલદીથી કરાવશે.

શ્રીરામકૃષ્ણ એક બાળકના જેવા પવિત્ર સ્વભાવના હતા. તેઓ સારાય જીવનમાં દ્રવ્યને અડક્યા નહોતા, અને તેમની કામ-ચ્છા તો સાવ ભસ્મીભૂત થઈ ગઈ હતી. ભૌતિક વિજ્ઞાન શીખવા માટે ધર્માચાર્યોની પાસે ન જશો; કેમકે તેમની બધીજ શક્તિ આધ્યાત્મિક વિષયમાંજ યોજાયલી હોય છે. શ્રીરામ-કૃષ્ણ પરમહંસમાં તો મનુષ્યભાવ છેકજ મરી ગયો હતો, અને માત્ર દેવભાવજ રહ્યો હતો. પાપને તેઓશ્રી નેઇજ શક્તિ નહોતા; કેમકે સામાન્ય મનુષ્યો કરતાં વધારે પવિત્ર ટૃપ્તિવાળા તેઓશ્રી હતા. આવા ગણ્યાગાંઠ્યા પરમહંસોની પવિત્રતાને લીધેજ આપું બ્રહ્માંડ ટકી રહ્યું છે. જો એ બધાજ જગતનો સામટો ત્યાગ કરી જાય, તો જગતના ટુકડે ટુકડા થઈ જઈને તેનો નાશજ થઈ જાય. તેમની પવિત્ર હયાતિ માત્રથી જગતનું કલ્યાણ સધાય છે. અને તે છતાં એ વાતનું જરા પણ અભિમાન તેમને હોતું નથી. તેઓ સ્વભાવથીજ પોતાનું આદર્શ અને સાદું જીવન જીવતા થકા સંતુષ્ટ રહે છે.

x

x

x

x

આપણી અંદર જે જ્ઞાનજ્યોતિ રહેલી છે, તેનો ખ્યાલ આપણને દરેકની તેને પ્રકાશમાં આણવાની પ્રેરણા, સૂચના

પછી કોઈનું પણ લાલું અથવા કદયાણુ તમે કરો છો તે તે તમારી જાતનું જ કરો છો. તમે દાન આપનાર કરતાં દાન લેનાર વધારે ઉંચો છે એવો અનુભવ કરો. તમે સામાની સેવા કરો છો તેનું કારણ એ છે કે, તમે એના કરતાં ઉતરતા છો, અને નહિ કે તે નીચો છે અને તમે ઉંચો છો. આપો ખરા, પણ શુભાળપુષ્પ પોતાની સુગંધ જેમ મુક્તલાવે આપે છે તેમ આપો. સુગંધ સર્વત્ર ફેલાવતી એ શુભાળપુષ્પનો સ્વભાવ છે, અને પોતે બીજાંઓને સુગંધનું દાન કરે છે તેનો ખ્યાલ તેને લેશ પણ હોતો નથી, તેમજ તમે પણ આપો તે એવાજ ભાવે આપતા રહો.

મહાન હિંદુ સુધારક રાજા રામમોહન રાય આવી જાતના નિઃસ્વાર્થ કામનો અદ્ભુત નમુનો હતા. તેમણે પોતાનું સાક્ષ્ય જીવન હિંદને સહાયભૂત થવામાં જ વાપર્યું હતું. સતી થવાના ચાલને કિંગડોના વિધવાઓને જીવતી બાળી મૂકવાના ચાલને અટકાવનારો તેજ નર હતો. આ સંબંધમાં સામાન્ય માન્યતા એવી છે કે, એ સુધારો અંગ્રેજોને જ સર્વોંચે આભારી છે; પરંતુ વાસ્તવિક સ્થિતિ એવી છે કે, એ પ્રથાની સામે રાજા રામમોહન રાયે ચળવળ ઉપાડી હતી અને એને કાયદાથી નાબુદ કરવા માટે સરકારનો ટેકો મેળવવામાં તેમની કૃતેહ થઈ હતી. બાકી, રાજા રામમોહન રાયે એ કુપ્રથાની સામે ઝુંબેશ ઉઠાવી, ત્યાંસુધીમાં અંગ્રેજોએ તે બાબતમાં કંઈજ કર્યું નહોતું. આ સિવાય રાજા રામમોહન રાયે બ્રહ્મસમાજ નામનો એક ધર્મસમાજ પણ સ્થાપ્યો હતો, અને તેની સાથે એક વિશ્વવિદ્યાલયની સંસ્થાપના માટે ત્રણ લાખ રૂપિયાનું દાન કર્યું હતું. તે પછી તેઓએ બ્રહ્મસમાજની આગેવાની સ્વયં છોડી દીધી હતી અને તેમ કરતાં કહ્યું હતું કે “તમે મારા વગર પણ આગળ ચાલવા માંડો.” નામ-ચશની કિંવા પરિણામની તેમને લેશ પણ પરવા નહોતી, તેમ બીજા પણ કોઈ તરેહના ફળની આકાંક્ષા તેમને હતી નહિ.

જાણે કે એક ‘ચક્રડોળ.’ એ ચક્રડોળમાં આત્મા સ્વાર થઈને જાણે ધૂમી રહ્યો છે. એ ચક્રડોળના ફેરા અનંત છે. એકે એકે ફરીને જીવ એ ચક્રડોળમાંથી ઉતરી પડે છે, અને બેસે છે; પણ ચક્રડોળ તો અવિશ્રાંત ફર્યાજ કરે છે. એજ

જાતની ઘટના આ સંસારની અનંતકાળ જનતી રહે છે. એવી રીતે એક એવીમાંથી બીજી એવીમાં જીવાત્મા યમતો અને અનુભવો લેતો રહે છે. અને એમ કરતાં કોઈક એવીમાં પોતાના પ્રહાસવરૂપનો અનુભવ પમાતાં તે સદાને માટે એવીમુક્ત થઈ રહે છે. આ સંસારમાં અવિધ્ય જાણવાનું પણ જનતી રહે છે. અને એ જાતની શક્તિ સહેજે સાધ્ય થઈ શકે તેમ છે. પરંતુ એનાથી વાસ્તવિક લાભ કંઈજ થતો નથી; એટલુંજ નહિ પણ એ શક્તિની પ્રાપ્તિ અર્થે જેટલી કૌશલ્ય કરવામાં આવે તેટલી આપણી આધ્યાત્મિક સાધનામાં ક્ષતિ આવે છે. માટે એવા તેવા વિષયોની શાંખ્યાંજનાં જ જાગતાં નાચતાંની ઉપાસનામાંજ રત રહો.

તા. ૩ જી ઑગસ્ટ શનિવાર

જે વ્યક્તિઓને આ જન્મમાં જ મુક્તિલાલ મેળવે છે તેમને આ એક જ જીવનમાં જન્મનો વર્ષની જીવન જીવવી પડે છે, યાને જન્મનો વર્ષની જીવનનાં કાર્ય કરી લેવાં પડે છે. તેઓ પોતે જે યુગમાં જીવતા હોય છે, તે યુગના ભાવો કરતાં અનેકગણા આગળ નીકળી જવું પડે છે; પરંતુ સાધારણ લોકો તો પેટે ઘસડાતાં ઘસડાતાં ધીમી ધીમી જ ગતિ કરી શકે છે. કાઈસ્ટો અને બુદ્ધો આપણામાં આ પ્રકારે ઉત્પન્ન થાય છે.

x

x

x

x

પ્રાચીન કાળમાં એક હિંદુ રાણી થઈ ગઈ. તેનાં સંતાનો આજ જન્મમાં મુક્તિનો લાલ પામે એ બાબતમાં તેનો એટલો બધો આગ્રહ હતો કે તેણીએ પોતે જ તેમનાં લાલનપાલનનો સંપૂર્ણ ભાર ઉઠાવી લીધો હતો. બાળકોની બાલ્યાવસ્થામાંથી જ તે તેમને પારણામાં ઉઘાડતી વખતે પારણું ઝૂલાવતાં ઝૂલાવતાં રોજ એકનું એક જીત હાલ રહાતરીકે ગાતી કે “તત્ત્વમાસિ, તત્ત્વમાસિ” યાને “તું તેજ છે, તું તેજ છે.” એ રીતે એનાં ત્રણ સંતાનો ઉગતાંવેત સંન્યાસી થઈ ચાલ્યાં ગયાં; પરંતુ ચોથા પુત્રને રાજ કરવા માટે બીજો રથજો લઈ જઈને ઉછેરવાની વ્યવસ્થા કરવામાં આવી. રાણી માતાએ તે બાળકને પોતાની સોડમાંથી વિદાય કરતી વખતે કાગળની એક કાપલી માદળીઆમાં મૂકી આપી અને કહ્યું કે “મોટો થાય ત્યારે આમાં શું લખ્યું છે તે વાંચજો.” એ કાપલીમાં લખ્યું હતું કે “બ્રહ્મ એકલો સત્ય છે, બીજું બધું મિથ્યા છે. આત્મા કદી મરતો નથી કે કોઈને મારતો નથી. નિઃસંગ થા અથવા સત્સંગમાં વાસ કર.” એ તરુણ રાજપુતના વાંચવામાં જેવું આ આવ્યું કે તરત જ તે પણ સંન્યાસી થઈને અરણ્યમાં ચાલ્યો ગયો.

અત્યારે આપણી સ્થિતિ ભટકતા કૃતરાના જેવી છે. તરો જેમ કોઈ રસોડામાં નજર નાખીને ઘૂસી જાય અને ત્યાં પડેલાં એકાદ લાખરીને, દુકડો, રખેને કોઈ આવી

પોતાને હાંપી કાઢશે એવી ધારતીમાં આમ તેમ ભેતો ભેતો
ખાવા માંડે, તેવી સ્થિતિ આપણી આ સંસારમાં છે. આને
બદલે સંસારમાં તમે એક સબ્બ જેવા થઈને રહો, અને આ
સમગ્ર સંસાર ઉપર તમારો માલમી હક્ક છે, એમ બાળી
જાઓ. જ્યાંસુધી તમે સંસારનો સદંતર ત્યાગ કરી નથી
દેતા અને સંસારી સંબંધો તમને બાંધતા બાંધ નથી
પડતા, ત્યાંસુધી એ સ્થિતિ કદી આવતી નથી. શારીરિક રીતે
તમે સંસારનો પરિત્યાગ કરવા અશક્ત હો, તો માનસિક
રીતે તો તેનો ત્યાગ કરીજ દો. તમારા અંતઃકરણના ઉંડા-
છુમાંથી તમે સંસાર સાથેનો સંબંધ ઊડી દઈ વૈરાગ્યસંપન્ન
થાઓ. યથાર્થ યશ-યથાર્થ આત્મત્યાગ આનુંજ નામ છે.
એના વગર ધર્મલાશની યાને આધ્યાત્મિક બાવની સંભાવના-
જ નથી. કેાંઈ પણ પ્રકારની વાસનાનું સેવન કર્યો નહિ,
કારણ કે તમે જેવી વાસનાનું સેવન કરતા હો છો તેવીજ
વસ્તુ તમને આવી મળે છે, અને તેની સાથે સાથે બયંકર
બંધન પણ આવે છે; કિંબદુના એ વાસનાના ફળરૂપે આવી
મળેલી એ વસ્તુ પોતેજ તમારા બંધનનું કારણ થઈ પડે
છે, એ તો ત્રણ વરદાન પામેલા મનુષ્યે વરદાનોદ્વારા પોતા-
ના આજે અંજે જેમ નાક ઉગાઠ્યાં હતાં તેના જેવું છે. x

x વાન એવી છે કે, એક ગરીબ માણસ અમુક એક દેવતાની
આરાધના કરીને તેને પ્રસન્ન કરી શક્યો. એટલે દેવનાએ તેને ત્રણ
પાસા આપીને કહ્યું કે “આ પાસા આપું છું તે ભે. એ પાસાને
કેાઈ પણ કામના મનમાં રાખીને તું ફેંકીશ કે તારી તે મનોકામના
પૂર્ણ થશે. આ ત્રણ પાસાથી તારી ત્રણ કામના સિદ્ધ થશે”
આ વરદાનથી તે માણસ દર્પ પામી પોતાને ઘેર પાછો ફર્યો
અને પોતાની પત્નીને આ શુભ સમાચાર કહી સભળાવ્યા. સ્ત્રી
પણ ખિયારી બદ્ધ રાજ થઈ અને તેણીએ પહેલા વરદાનતરીકે
ધન-ઐશ્વર્ય માગી લેવાની પોતાના સ્વામીને સલાહ આપી. આના
જવાબમાં તે માણસે કહ્યું કે “આપણુ બંનેના નાક બદ્ધ બેડાળ
અને નાના છે, અને તેટલા માટે લોકો આપણી મરકરી કરે છે
તેથી પહેલી વારના પાસા આપણે ગરુડના જેવા સુંદર નાકો મેળવ-
વાને નાખીશું. ધનદોલતથી આપણા શરીરની બેડાળતા સુધરી શકશે
નહિ.” પરંતુ સ્ત્રીની ઈચ્છા પ્રથમ ધનદોલત મેળવવાની હતી.
તેથી તેણીએ તેનો દાય પકડી લીધો અને તેને પાસા નાખતા

વાસનાના સેવનથી ડોક એવેજ પ્રકાર અને છે. ત્યાંગુપ્તી આપણે આત્મસંતુષ્ટ બનતા નથી, ત્યાંગુપ્તી આપણે સુક્તિલાલ મેળવવાને સમર્થ નતા નથી. “આત્માજ આત્માનો ઉદાર અથવા સુક્તિલાલ છે, અન્ય કોઈ નહિ.”

એણું અનુભવતાં શીખો કે, તમે બીજાં બધાંનાં શરીરોમાં પણ વિદ્યમાન છો, યાને એણું જ્ઞાન સિદ્ધ કરવાની ચેષ્ટા

અટકાવો. પણ પેલો માણસ સુંદર નાકને માટે એટલો બધો ધરતર બની ગયો હતો કે તેણે જગત દબને પોતાનો હાથ જીની પંજનમાંથી છૂટા કર્યો અને પાસા નાખતાં બોલ્યો કે “અહરે બન્નેને સુંદર સુંદર નાકોની પ્રાપ્તિ થાઓ અને નાક સિદ્ધ થવાની નહિ.” એના મુખમાંથી આ શબ્દો નીકળતાં તે બન્નેનાં શરીરો સુંદર સુંદર નાકોથી ઉભરાઈ જવા લાગ્યાં. તે જોઈને તો તે બંને પતિપત્ની હેબતાઈ જઈ ગયાં કે આ શી આશ્ચર્ય તેથી બીજી વાર પાસા નાખીને એ આશ્ચર્યમાંથી છૂટવાની માગણી કરવા તે બંને સદમત થયાં. તે મુજબ કરતાં તેમના શરીરપરનાં બધાંજ નાક અદૃશ્ય થઈ ગયાં ને સાથે તેમનાં પૂર્વનાં નાનાં નાકો પણ ઉડી જઈ તે પતિપત્ની બન્ને જણ નાકવિનાનાં નકલ થઈ ગયાં. આ રીતે બે વરદાન તેમનાં નિરર્થક નિવડયાં, અને હવે શું કરવું તેની તેમને કશી સમજણ પડી નહિ. હવે માત્ર એક જ વરદાન માગવાનું બાકી રહ્યું હતું. આ નકરી દશામાં તો તેઓ પહેલાંના કરતાં પણ વધારે કદ્રૂપાં લાગતાં હતાં. એવી દુર્દશાને લીધે તેમની બહાર નીકળવાની પણ હિંમત શી રીતે ચાલે? તેમને સુંદર નાક મેળવવાની ઈચ્છા તો બહુએ હતી, પરંતુ ધારતી એ લાગી કે એ સુંદર નાક લઈને તેઓ બહાર નીકળશે ત્યારે પાડપાડોશીઓ અને ઈતર બધાંજ લોકો તેમને પૂછશે કે “અહો ! આવાં સુંદર નાક કેવી રીતે મેળવ્યાં ?” આની સાચી સમજૂતી આપવા જતાં લોકો તેમને મોટા મૂર્ખામાં-ગંધેડામાં ગણી કાઢશે અને કહેશે કે “કેવા મૂર્ખા કે ત્રણ ત્રણ વરદાનની સહાય છતાં તેઓ પોતાની પરિસ્થિતિ સહેજ પણ સુધારી શક્યાં નહિ !” એ બીકથી તેઓ બન્ને પાછાં સદમત થયાં કે “આપણે આપણાં પહેલાંનાંજ અસલ નાકો પાછાં મેળવવાં.” તે મુજબ ત્રીજી વાર પાસા ફેંકાયા અને તેમનાં અસલનાંજ બુટાં ને બેડોળ નાક તેમના અહેરાપર દેખાયાં. આ વાર્તા ઉપરોક્ત કથનને સાખીત કરી બતાવે છે કે “કોઈ પણ પ્રકારની વાસનાનું સેવન કરશો નહિ. કારણ કે તમે જેવી વાસના ધરાવો છો તેવીજ વસ્તુ તમને આવી મળે છે, અને તેની સાથે સાથે લયંકર બંધન પણ આવે છે.”

કે અમે બધાંજ એક છીએ. બાકીની બીજી તમામ મીવાતોને બૂસામી માફક હવામાં ઉડાડી દો. તમે સારાં કં જે જે કાર્યો કરો તેના સંબંધમાં પુનઃ વિચારજ ન કરો. જિ, ભયઅસ્ત અને અસાની છવો કદી આત્માને પ્રાપ્ત નથી; કોઈ પણ કાર્યને તમારાથી ચયેલું ન ચયેલું કરી દાવાતું નથી, એનું કળ તો આવવાતુંજ. તો પછી જે કળ જે તેને સામે મોઢે સત્કારો; પણ સાથે સાવધ રહો કે, લું કૃત્ય કરીને તમારે હાથે થવા ન પામે. બધાંજ કાર્યોનો પ્રભુને સમર્પી દો; સારાં માહાં તમામ અર્પી દો. સારાં પ્રાપ્ત એટલાં પોતાને માટે રાખી લખને, કેવળ નહારાં એટલાં તેને આપવાં-એવો કપડાચાર આદર્યો નહિ. જેઓ પોતાને પોતે સદાય કરતા નથી, તેમનેજ પ્રભુ સદાય કરે છે.

વાસનારૂપી મહિરાતું પાન કરીને સમસ્ત જગત્ પાન લૂકી ઉન્મત્ત થાય છે. દિવસ અને રાત્રિ જેમ એકસાથે કદાપિ આવી શકતાં નથી, તેમ વાસના અને પ્રભુ પણ સાથે સાથે કદી આવી શકતાં નથી; માટે વાસનામાત્રને ત્યાગ કરી દો.

જહાં રામ તહાં કામ નહીં કામ તહાં નહીં રામ ।

• હું સાચ મિલત નહીં, દિનરંજની એક ટામ ॥

×

×

×

×

“ખોરાક, ખોરાક” જેમ પોકાર્યા કરવામાં અને ખોરાક ખરેખાત ખાવામાં તેમજ “પાણી પાણી” જેમ પોકાર્યા કરવામાં અને વાસ્તવ પાણીનું પાન કરવામાં આભ-ધરતીનો તફાવત છે. તેવીજ રીતે માત્ર “ઈશ્વર ઈશ્વર” યા “ખુદા ખુદા” જેમ ખાલી રહ્યા કરવાથી પ્રભુનાં પ્રત્યક્ષ દર્શન ખામવાની આશા આપણે રાખી શકીએ નહિ. ઈશ્વરદર્શન માટે તો આપણે પ્રયત્ન અને સાધન બન્ને કરવાં જોઈએ.

સમુદ્રનું મોણું પાણું પડીને સમુદ્રમાં લીન થઈ જાય ત્યારેજ તે અસીમ બની શકે છે; એક મોજાતરીકે કદીજ તેનાથી અસીમ બની શકાતું નથી. એક વખત સમુદ્ર રૂપ બન્યા પછી તેને પુનઃ મોણું બનવું હોય તો બની શકે છે, એટલુંજ નહિ પણ ઇચ્છામાં આવે તેટલું મોટું બની શકે છે.

દર્શનશાસ્ત્ર એ અમુક કેટલીક પ્રત્યક્ષાનુભૂતિઓનું

પ્રણાલીબદ્ધ સમન્વયીકરણ માત્ર છે. ત્યાં આગળથી ધર્મનો આરંભ થાય છે, ત્યાં આગળ તર્કબુદ્ધિનું બળ આવી રહે છે. સમાધિ અથવા ઇશ્વરભાવાવેશ તર્કબુદ્ધિ કરતાં ઘણું ઉંચું સ્થાન ભોગવે છે, છતાં પણ તે તર્કબુદ્ધિનો વિરોધક ન હોવો જોઈએ—યાને સમાધિની અવસ્થામાં પ્રાપ્ત થતાં સત્યો તર્કબુદ્ધિ દ્વારા પ્રાપ્ત થયેલાં સત્યોથી ઉલટાં નજ હોવાં જોઈએ. તર્ક-બુદ્ધિ એ મોટું કામ કરવા માટેનું ભારે હથિયાર છે. ત્યારે સમાધિ અથવા ઇશ્વરભાવાવેશ એ પાણીદાર હલકું ઓળતર હોઈ તેનાવડે આપણે સત્યનો આખોજ બળનો ખોલવા શક્તિમાન થઈએ છીએ; પરંતુ કોઈ વસ્તુ અથવા કંઈ કાર્ય કરવાની આપણા અંતરમાં પ્રેરણા થાય તેનેજ ઇશ્વર-ભાવાવેશ નથી માની લેવાનો.

x

x

x

x

માયાની અંદર રહીને ઉત્પત્તિ સાધવી તેને એક મોટું જોણ કુંડાળું કહી શકાય. કેમકે તમે જે સ્થાનેથી પ્રયાણ આદર્યું હોય છે તે ને તેજ સ્થાને પાછા આવીને ઉત્તર રહો છો. એમાં તફાવત એટલો છે ખરો કે, પ્રયાણ કરતી વખતે તમે અજ્ઞાન અવસ્થામાં હોતા, અને એના એજ ઠેકાણે પાછા ફરતી વખતે તમને જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થઈ હોય છે. ઇશ્વરોપાસના, સાધુમહાત્માઓની પૂજા, એકાગ્રતા, ધ્યાન અને નિષ્કામ કર્મો—એ બધા માયાની જખરજસ્ત જાળમાંથી નાસી છૂટવા માટેના ઉપાયો છે. પરંતુ એને માટે પ્રથમ તો આપણામાં સુક્ષ્મ માટેની તાલાવેલી પ્રગટવી જોઈએ—યાને આપણે ત્રિવિધ મુમુક્ષુ બનવું જોઈએ. આપણા દૃઢ્યતા અંધકારને હટાવી દેનાર જ્યોતિ આપણી પોતાનીજ અંદર રહેલી છે. એ જ્યોતિ તે જ્ઞાનજ્યોતિ છે, અને એ જ્ઞાન એજ આપણો સ્વભાવ અથવા આપણું સ્વરૂપ છે. (અ: જ્ઞાનને આપણે 'જન્મસિદ્ધ હક' કહી એજખાવી શકીએ નહિ, કેમકે વસ્તુના તે આપણે કોઈ જન્મજ નથી. ત્યારે, આપણે કરવાનું માત્ર એટલુંજ રહે છે કે, એ જ્ઞાનસ્વરૂપને દાસી રાખ નારા વચ્ચેસમૂહને આપણે પ્રવળસ્વરૂપે દર હટાવી કાઢીએ. આ દોષમાં કે અર્થહીનતા કેઈ પણ પ્રકારને. જ્ઞાન ભોગવવાની કામનાને અવરોધ નથી. દમ અને યામ સહિ

યાને હન્દ્રિયો તથા મન ઉપર સંયમ પ્રાપ્ત કરે. તમે દુઝી છે એવો બાવ ધર્મ વગર દુઃખમાત્રને સહન કરે, યાને તિતિક્ષા દેખે. સુક્રિ વિના બીજ કશાનો વિચાર ન કરે. શુરમાં તેમજ તેનાં વચનોમાં વિશ્વાસ રાખો, અને તમે સુક્ર ધર્મ શક્યોજ એવી ખાતર જમા ઘડા સાથે ઉગ્યારો કે “સોડહં સોડહં” અને એમ કરતાં ગમે તે ધાય તેની પરવા સુધ્ધ કરે નહિ. ખાતીપીતી વખતે, હસ્તીહસ્તી વખતે અને ભોગવતી કે સહેતી વખતે પણ સોડહં સોડહંનો બાવ જપતા રહો; અને તમારા મનને સતત કહેતા રહો કે “જે જગતપ્રપંચ આપણને હૃદિગોચર ધાય છે તેનું અસ્તિત્વ ઠોઠું પણ કાળે હતું નહિ, અસ્તિત્વમાં માત્ર ‘હું’ જ છું. જોજો, એક દહારો એથી જ્ઞાનનો પ્રદીપ બળકુળી ઉઠશે, અને જગતરૂપી સ્વપ્નું ઉડી જઈ કેવળ બ્રહ્મા સર્વત્ર દેખાશે. શત ને દિવસ વિચાર્યા કરે કે આ જગતમાત્ર શૂન્ય છે, અને બ્રહ્મા જ છે તે છે. સુક્રત ધર્મ માટે પ્રબળ ધૃતિ ધરાવતા થાઓ.

સગાંવહાણાં અને મિત્રભાંધવ બધાંજ જરી પુરાણા અંધ દૂધા જેવાં છે. એ અંધ દૂધાઓમાં આપણે અંધાપાત કરીએ છીએ, અને તેના થોળે આપણને કતબ, અને બંધનાદિનાં સ્વપ્નાં આવે છે, અને એ સ્વપ્નાંનો આરાજ નથી આવતો ક્ષમની સુષ્ટિ ઉભી કરે નહિ. ક્ષમ એ તો વડના બાદ જેવો છે, અને આ વડની માફક એ પણ આગળ ને આગળ ફેલાતો બધ છે.

આખું જગત એક ક્ષમમાત્ર છે, એ તમને ફરી વાર બતાવી ન બધ તેની બબરહારી રાખજો જગતને તમે, તે જે રૂપમાં નથી તે રૂપમાં અત્યારસુધી જોયાં કશું છે; હવે તો તેનાં તેનાં વચાર્થ સ્વરૂપમાં જાણું. સર્ગર જો ક્યાંય પણ ધત્તડતું હોય તો તેનાં સુખે ધસડાવ દો શરીર ક્યાં ધત્તડતું બધ છે ને તે ક્યાં છે તેની કાળજી ન કરો.

તા. ૪ થી ઑગસ્ટ રવિવાર

“અજ્ઞાની લોકો જેને જાણ્યા વગર ઉપાસે છે, તેનો મહિમા હું તારી આગળ પ્રસિદ્ધ કરું છું.”

આ એક અદ્વિતીય અદ્વિતીય સકળ જ્ઞાત પદાર્થો કરતાં આપણને અધિક જ્ઞાત છે. તેજ એક એવો પદાર્થ છે, કે જેને આપણે સર્વત્ર દેખીએ છીએ. સર્વ કોઈ પોતાના નિજ આત્માને જાણતા હોય છે. જનાવરો સુદ્ધાં તમામને ખબર હોય છે કે “હું છું.” આપણે જે કંઈ જાણીએ છીએ તે બધુંજ આત્માના વિસ્તારસ્વરૂપ છે. આ તત્ત્વ નાનાં નાનાં બાળકોને શીખવો, તો તેઓ પણ તેને ગ્રહણ કરી શકશે. પ્રત્યેક ધર્મ-કોઈ કોઈ ઠેકાણે અજ્ઞાત ભાવે છતાં પણ-આ આત્માનીજ ઉપાસના કરતો આવ્યો છે, કારણ કે આત્મા-વિના અન્ય કશાનું અસ્તિત્વજ નથી.

આ જીવનને આપણે જે અવળા અર્થમાં જાણીએ છીએ અને વળગી રહીએ છીએ એજ સઘળા અનર્થનું મૂળ છે. એથીજ આ બધી ઠગાઈ, ચોરી વગેરે થાય છે; એને લીધેજ લોકો પૈસાને પરમેશ્વર ગણી પૂજે છે; અને એમાંથીજ પાપ તથા ભયની ઉત્પત્તિ થાય છે. કોઈ પણ જડ વસ્તુને મૂલ્યવાન લેખો નહિ અને તેના પ્રત્યે આસક્ત બનો નહિ. જો તમે કશા પ્રત્યે-જીવંતી સુદ્ધાં પ્રત્યે-આસક્તિ નહિ રાખો, તો પછી કોઈ જાતનો ભય રહેવા પામશે નહિ.

મૃત્યોઃ સ મૃત્યુમાપ્નોતિ ય ઇહ જ્ઞાનેવ પદ્યતિ ।

અર્થાત્ કે જે આ જગતમાં જુદા જુદાપણું જુએ છે તે મૃત્યુ પછી મૃત્યુને પ્રાપ્ત થાય છે. બધુંજ ન્યારે આપણે એકરૂપે જોતાં ઘર્ષણું, ત્યારે આપણે માટે મૃત્યુ જેવું કંઈ રહી શકશે નહિ. જગતમાંના બધા દેહ મારાજ છે, અને ઝાડપાલો, જીવનંતુ, સૂર્યચંદ્ર-અરે ! સમસ્ત બ્રહ્માંડ મારોજ દેહ છે; તોપછી એ મરીજ દેવી રીતે શકે ? પ્રત્યેક મન પણ મારું છે અને પ્રત્યેક વિચાર પણ મારો છે; તો પછી મોત આવેજ કેમ કરીને ? આત્મા કદી જન્મતો નથી કે કદી મરતોયે નથી; એવું ન્યારે આપણને પ્રત્યક્ષ જ્ઞાન

છે. એ નિર્વાણનો સિદ્ધાંત નિષેધાત્મક બાબત રહી કરતાં કહે છે કે “હું” આ નથી, એ નથી, એયે નથી.” વેદાંત એના કરતાં આગળ વધીને ‘હકારાત્મક’ બાબતનું યાને સુક્તિનું પ્રતિપાદન કરે છે, અને કહે છે કે “હું” અનંત અસ્તિત્વ છું, અનંત જ્ઞાન છું, અનંત આનંદ છું, હું તે છું.” હુંકમાં સચ્ચિદાનંદઃ સોઽહમ્ એ વેદાંતનો ભાવાર્થ છે.

કેાઇ પણ જાતનો વિશ્વાસ કે અવિશ્વાસ આપણા સાચા “હું”પણનો નાશ કરવા સમર્થ નથી. જેનું અસ્તિત્વ વિશ્વાસની ઉપર ટકી રહે અને અવિશ્વાસની સાથે ઉડી જાય, તે વસ્તુજ કેવળ ભ્રમરૂપ હોય છે. આત્માને એમાંનું કશુંજ સ્પર્શી શકતું નથી. આ દેહ એ એક અંધારો ચોરડો છે. એમાં જ્યારે આપણે પ્રવેશ કરીએ છીએ, ત્યારેજ તે ઉભસવાળો યાને સજીવન બને છે. એ પ્રકાશને ઢાંકી શકાય ખરો, પણ નાશ તો કેાઇ રીતે-કેાઇ કાળે નજ કરી શકાય.

x

x

x

x

આજના જમાનામાં ભગવાનની ઉપાસના અનંત શક્તિ-સ્વરૂપિણી જગદંબારૂપે કરવી ઉચિત છે. એમ કરવાથી પવિત્રતાનો ઉદય થશે, અને એ માતૃપૂજના પ્રભાવથી અહીં-અમેરિકામાં મહાશક્તિનો વિકાસ થશે. આ દેશમાં કેાઈ મંદિરની સત્તા યાને પુરોહિતવર્ગની શક્તિ આપણા ટોટા પીસનાર નથી, અને બીજા ગરીબ મુલકોની માફક અહીં કેાઇને ગરીબાઈનાં દુઃખ ભોગવવાં પડતાં નથી. સ્ત્રીજાતિએ સેંકડો યુગો થયાં કંપ્ટો સહન કર્યાં છે, અને પરિણામે સ્ત્રીસમાજની અંદર અસીમ ધૈર્ય, પરિશ્રમ અને ખંતનો વિકાસ થયો છે, તેથી સ્ત્રીઓ કેાઈ પણ વિચારને ચીવટાઈથી વળગી રહે છે, અને તેને સહેજે છોડી દેતી નથી. એમના આવા સ્વભાવને લીધે તેઓ કુસંસ્કારો યાને વહેમોથી ઉભરાતા ધર્મોનો અને ધર્મગુરુઓનો મુખ્ય આધાર દરેક મુલકમાં થઈ પડે છે; અને એમનો એ સ્વભાવજ એમની સુક્તિનું સાધન પણ થઈ રહેશે. આપણે વેદાંતી થઈને વેદાન્તનો મહાન ભાવ જીવનમાં ઘટાવવો પડશે. સાધારણ જનસમાજમાં એ ઉન્નત ભાવનો પ્રચાર થવો જોઈએ, અને માત્ર સ્વાધીન અમેરિકામાંજ એ કામ થઈ શકે તેમ છે. અમારા

ભારતવર્ષમાં બુદ્ધ, શંકર અને બીજા દેવલીક પ્રતિભાયાળી વ્યક્તિઓએ એવા બાવેનો જનસમાજમાં પ્રચાર કર્યો હતો, પણ સાધારણ જનતા તેને પચાવી શકી નહિ થાને હમીચને માટે ઝીલી શકી નહિ. આ નૂતન યુગમાં સાધારણ જનતા પણ વેદાંતના આદર્શ અનુસાર જીવન જીવી જનવી જોઈએ, અને સ્ત્રીઓદ્ધાર એ કાર્ય સિદ્ધ થઈ શકશે.

આદર કરીને હું રાખો, આદરણી મા ર્યામાને;
મન દેખે ને દેખું હું, અવર ન દેખે અંબાને.
કામાદિ પરિચુ સોને, હાંકી કાઢો હાંકાડે;
રસના વીણ સૌ ઇન્દ્રિયોને, મારી કાઢો લાખોડે.
રતવાને મા જગદંબાને, રાખો એકલો જીવવાને;
ક્રમતિ કામ કરે ક્રમત્રીનું, ફરકવા ન હો લવ જોને.
જ્ઞાન-નયનને રાખો સંત્રી, રહેજ સાવધ એ નિત્યે;
સવસાગર તરવાને કાળે, બલો મા શક્તિ એ રીત્યે.
પ્રાણી સૌથી પર છે મા તું, જીવન-અંદ્ર વળી મારો;
આત્મતત્ત્વો મા આત્મા તું છે, લલો તું સવસાગર આરો.

શરીર એ જેમ મનનું હથિયાર છે, તેમ મન એ આત્માનું હથિયાર છે. જહ એ બહારની ગતિ છે, અને મન એ અંદરની ગતિ છે. બધાંજ પરિણામોનો-નાશો અને રૂપોનો આરંભ અને છેડો કાળમાં રહેલો છે. આત્મા અપરિણામી છે તેથી તે પૂર્ણસ્વરૂપ છે; અને તે પૂર્ણ છે તેથી અનંત પણ અવન્ય છે; અને તે અનંત છે, તેથી કેવળ એકજ અદ્વિતીય છે. કારણકે એ અનંતો હોઈ શકેજ નહિ. જો કે તે અનેકરૂપે દેખાય છે, છતાં વાસ્તવમાં એકજ છે.

x x x x

‘દાઓ’વાદીx દેવદ્યુચિયસ મતાનુયાયી, જૌહ, હિંદુ, યાહુદી, મુસલમાન, ખ્રિસ્તી અને જરથોસ્તી-એ સર્વેએ લગભગ એકજ પ્રકારની ભાષામાં આ અતિ ઉત્તમ મોનેરી નિયમનો પ્રચાર કર્યો હતો કે “બીજાની પાસેથી તમે જેવા

x હું સ. પૂર્વેની છત્રી નદીમાં ચીન દેસમાં ‘સાઓટ્રો’એ મલાવેલા ધર્મસંપ્રદાય એના સિદ્ધાંત લખાવેલ વેદાંતને મળતા હતા. ‘દાઓ’ની ભાષના અનેક અંગે વેદાંતના નિર્ણય વચ્ચે મળતી છે બંગાળી અનુવાદક

ભાવે શમ્યતાના રૂપે રહેલી છે. પ્રભુને આપણે ત્યાંમુખી નેઈ શકીએ નહિ, ત્યાંમુખી આપણે દેવી રીતે સંમળ શકીએ કે મુશાએ તેને લેયો હતો? માટે “ઈશ્વર ને દોઢની પાસે આવ્યો હશે, તો તે મારી પાસે પણ આવશેજ. માટે હું તો સીધો તેનીજ પાસે જઈશ, તેનીજ સાથે વાતો કરીશ, અને તેને સ્વમુખેજ હું બાણવાનું બધું બાણીશ” એવો નિશ્ચય કરો અને આગળ વધો. માત્ર વિશ્વાસ અથવા શ્રદ્ધા શખી હાય નેહીને બેસી રહેવું, અથવા મનમાં આવે તેમ વર્ત્યા કરવું, એને હું પાયાતરીકે સ્વીકારી શકતો નથી; એમ કરવું એ તો માત્ર નાસ્તિકતા અને ઘોર ઈશ્વરનિંદાજ છે.

ઈશ્વર ને આજથી બે હજાર વર્ષ અગાઉ અરબસ્તાનનાં દેવીનાં સ્થામાં વસતા એક મહાપુરુષ સાથે બોલ્યો હોય, ને તે બીજા પણ અનેક મહાપુરુષો સાથે બોલ્યો હોય, તો તે અત્યારે મારી સાથે પણ બોલી શકે છે; નહિ તો હું દેવી રીતે બધું કે તે મરી ગયો નથી? માટે તમે પણ હરદોઈ ઉપાયથી ઈશ્વરની પાસે આવો, બસ આવોજ; પરંતુ એ અવધાના ઉત્સાહમાં દોઢ સાથે ધકામુઠ્ઠી કર્યો નહિ; કેમકે એ માર્ગ કાંઈ સાંકટો નથી, બહુ વિગ્રાજ છે.

શાર્નામાં દયાબાવ તો સ્વભાવરૂપ બની રહે છે. તે દીડી માટે પણ માણુ આપવા શણ હોય છે, કેમકે તે બાણતો હોય છે કે શરીર એ દોઢ ચીજ નથી.

કે જાણે જ્ઞાન સિવાય બીજું કંઈ છેજ નહિ. તે પછી ભક્તિ-યોગ, રાજયોગ અને કર્મયોગની ખાખતમાં પણ એવાજ ભાવથી સાધન કરો. તરંગને મૂકી દઇને સમુદ્ર તરફજ જાઓ; સમુદ્રને પ્રાપ્ત થતાં મરણ પડશે તેટલા તરંગો ઉત્પન્ન કરતા તમે શક્તિમાન થશો. તમારા મનરૂપી સરોવર પર કાણુ મેળવો, નહિ તો બીજાનાં માનસસરનાં તરવો તમારાથી કદી પણ સમજી શકાશે નહિ.

સાચો ગુરુ તેજ કહેવાય, કે જે શિષ્યની પ્રકૃતિ અનુસાર તેને દોરવી શકે. શિક્ષકની ઉત્તમ સહાનુભૂતિ વગર આપણાથી શિક્ષણકાર્ય ઉત્તમ પ્રકારે સાધી શકાતું નથી. મનુષ્યપ્રાણી એ એક જવાબદાર પ્રાણી છે, એવો ખ્યાલ છોડી દો. દેવળ એક જ્ઞાનીનેજ જવાબદારીનું જ્ઞાન હોય છે. અજ્ઞાન વ્યક્તિઓએ તો મોહમદિરા એટલી બધી દીંચી હોય છે કે જેને પરિણામે તેઓ શુદ્ધિમાં નથી હોતા. માટે તમારે જ્ઞાનીએ તો તેમના પ્રત્યે અખૂટ ધીરજભર્યું વર્તન રાખવું જોઈએ. ગ્રેમસિવાય અન્ય કશોજ ભાવ તેમના પ્રત્યે રાખવો જોઈએ નહિ, અને જે વ્યાધિને લીધે તેઓ જગતને બ્રાંત દ્રષ્ટિએ જોતા હોય છે, તે વ્યાધિ દૂર થઈ જઈ તેઓ યથાર્થ ભાવે જગતને જોતા થાય એ કામમાં તેમને સહાય-ભૂત થાઓ. એટલી વાત તો હરકમેશ યાદ રાખજો કે, મુક્ત અથવા સ્વાધીન મનુષ્યોમાંજ મુક્ત અથવા સ્વતંત્ર ઈચ્છા હોય છે. બાકીનાં બધાં પ્રાણી બંધનયુક્ત હોઈ તેમનાં નિજ કૃત્યો માટે તેઓ જવાબદાર નથી હોતાં. ઈચ્છા એ ઈચ્છાતરીકે બંધનરૂપજ છે. પ્રાણી જ્યારે હિમગિરિના શિખર ઉપરથી પડતું હોય છે ત્યારે તે મુક્ત હોય છે; પરંતુ નદી-રૂપમાં તેનું રૂપાંતર થતાંજ-તે કિનારાદ્વારા બંધાય જાય છે; તથાપિ તેનો મૂળ વેગજ તેને આખરે સમુદ્રપ્રતિ લઈ જાય છે અને ત્યાં એ પ્રાણી પોતાની અસલ સ્વાધીન સ્થિતિને પ્રાપ્ત કરે છે. બાઈબલમાં પણ પ્રથમ સ્થિતિને યાને નદીરૂપે આબદ્ધ થવાનેજ 'ફાલ ઓફ મેન' યાને માનવીનું પતન કહીને વર્ણવ્યું છે; અને બીજા ભાવને 'રિસરેક્શન' યાને પુનરુત્થાન કહીને વર્ણવ્યું છે. આ પ્રમાણે એક પરમાણુ પણ પોતાની મૂળ-મુક્તાવસ્થા પ્રાપ્ત કર્યા સિવાય અંધી ચકતો નથી.

દેટલીક કદપનાઓ ખીજી કદપનાઓનાં બંધન ટાળવામાં મદદ કરે છે. આ આખું જ જગત એકે કદપનારૂપ છે; પરંતુ કદપનાઓનો એક સમૂહ ખીજી સમૂહનું નિવારણ કરે છે. જે સમૂહની કદપનાઓ આપણને એમ કહે છે કે, જગતમાં પાપ, દુઃખ અને મૃત્યુ રહેલાં છે તે સમૂહની કદપનાઓ ખરેખર ભયાનક છે; પરંતુ કદપનાઓનો ખીજો જે સમૂહ આપણને કહે છે કે “હું પવિત્ર છું, ઇશ્વરની ‘અસ્તિ’ છે, અને દુઃખની ‘અસ્તિ’ નથી” એ સમૂહની બધીજ કદપનાઓ સારી હોઈ તેઓ આપણને ખીજાંઓનાં બંધન તોડવામાં સહાયબૂત થાય છે. બંધન કરનારી બેડીની સકળ કડીઓને તોડી નાખવાની તાકાતવાળી સર્વોચ્ચ કદપના એ કોઈ હોય, તો તે સગુણ ઇશ્વરની છે.

થોડાંજ મનુષ્યો કેવળ ઈધરપ્રાપ્તિને માટે પ્રયત્ન કરે છે-
પૂર્ણ નિષ્કામ ભાવે કર્મ કરે છે, જાકી સુધ્ધ વેદાંતીઓ
તો થણા છે. તમે પણ તેમની પેઠે “હું જનકરાજાં જેવો
નિર્લેપ છું” એમ કહીને ટોળ કરો નહિ. જ્યાં સુધી અ-
મંપ્રજ્ઞાત સમાધિ અથવા સાચો પરમાત્મસાક્ષાત્કાર થયો
નથી ત્યાંસુધી એક પ્રકારના મોહ અને અજ્ઞાનમાંજ છે,
એટલે નિષ્કપટ ભાવે સરળતાથી કહો કે “મને આદર્શ”
સમજાય છે, પણ હું તેને હજી પહોંચી શકતો નથી.” વળી
વાસ્તવ ત્યાગ નહિ કરવા છતાં ત્યાગ કરવાનો ડોળ પણ
નજ કરશો. અને ત્યાગ કરો તો દહનાપૂર્વક તેને વળગી
રહેજો. લડાઈ લડ્યા સંકટો લડવયા ધરાશાયી થાય, તો
પણ તમે તો તમારે. ધ્વજ ફન્કાવીને આગગજ ધર્યા જઈને
ને ધારેલે રથાંગ દોપડ ત્યજેજ જ પડે ધરાશાયી તમે
તેને અને તમે નેતરોને ઘણુ પડ. છતાં જો પડે, ને પાત.ના
હ થનાં ૧૭૪ બીજાને નોપત જાય અને ને બીજાં તેને
અગત. ૫૪ ને જાય ધરોન ૫૫ ૧ ફન્કાવી ને ૫૬ તમે
અ કદ પે નુન ને ૫૭ નાટકે ને ૫૮

[illegible]

2. 24/12/2011 11:11:11

1996 - 2000 - 2004 - 2008 - 2012 - 2016 - 2020

$$+ \frac{1}{2} \omega^2 = -\frac{1}{2} \omega^2 = -\frac{1}{2} \omega^2$$

હઉં? માટે મારું તો તમને એમજ કહેવું છે કે, બીજું
બધું પરતું મૂકી પ્રથમ પ્રભુનું સત્ય જોણી કાઢો અને બીજું
ત્રીજું શોધતા ન ફરો. એ ત્યાગનું ફળ પણ કોઈ ને કોઈ રીતે
અને સમયે ફળશેજ. ખ્રિસ્ત પોતાની પાછળ બાર માછી
શિષ્યોને મોકલો ગયો હતો, પરંતુ એ થોડા શિષ્યોએ
પણ પ્રજ્ઞા રામન સામ્રાજ્યને શુદ્ધાંટ ખવડાવી દીધી.

પૃથ્વીપર જે કંઈ પવિત્રમાં પવિત્ર અને ઉત્તમમાં
ઉત્તમ રીતે તેનું જ મંથનની વેલી ઉપર બલિદાન આપો. ત્યાગ-
નો જે પ્રયત્ન કર્યો હતો નથી કરતો તેના કરતાં જે ત્યાગને
માટે કાંઈ મારે છે, ને વધારે સારો છે. કોઈ સાચા ત્યાગીના
દર્શનથી પણ મુક્યપર પવિત્રતાની છાપ પડે છે. માટે “મુક્ત-
ને પ્રાપ્ત કરીશજ, તેનેજ માત્ર હું ચાહું છું” એમ કહીને
૧૬ માર્ગે પણ શક્ય બનેલું, અને મુક્ત અને સંસાર એ
બેની વચ્ચે કેટલું જાનનું લાગેલું નહિ કરતાં સંસારને
ત્યાગ દે, અને એ રીતે દેવપ્રત્યેની પણ આરાધના દ્વારા
પછી જ્યારે તમારો દેહ પડ્યો ત્યારે પછી તમને બીજો
દેહ દેહ કંઈ નહિ લેવો પડે. માટે જીવી રહેને મુક્ત
શકો. દેહના દેહ પાતકથીજ આપણે મુક્ત નથી થઈ શકતા.

ધર્મનાં બધાં અનુક્રમણિકા કર્યા કરતાં મહેતા જે
અને જે સુખ સુખ અનુભવને આશરે છે; પરંતુ વાસ્તવિક
જિતો તે એ જાણકારોમાં (મુક્તો) નહિ પણ સંસારમાં
જોડી રહેને જે સુખને રહેલું હોવાથી એમાં કંઈજ
કે નહિ નથી.

ता. ६-६ी ऑगस्ट मंगळवार

તેજ કાર્ય નીતિસંગત કહેવાય, કે જે આપણને જઠના પાશમાંથી છોડાવે. જ્ઞેનાથી ઉત્પદ્ય કાર્ય, અનીતિ અથવા અસત્ કહેવાય. આ જગતપ્રપંચ અનંતરૂપ ભાસે છે, કેમકે જ્ઞેમાંની બધીજ ચીજો ચક્રાકાર ગતિમાં ચાલે છે, યાને ત્યાંથી નોકર્મી આવી હોય છે ત્યાંજ પાછી નિવૃત્ત થાય છે. જો થકે અથવા વર્તુલની રેખા આગળ ને આગળ વધતી પોતાના મૂળ ઉદાની સાથે સંધાઈ જાય છે, તેથી અહીંયાં કહેતાં આ સંસારમાં કોઈજ ઠેકાણે વિશ્રામ અગર શાંતિ નથી. આ સંસારરૂપી ચક્રમાંથી આપણે છટકી જવુંજ ભોધજે. મુક્તિજ આપણું એકમાત્ર લક્ષ્ય છે, એકમાત્ર ગતિ છે.

અશુભ અથવા અનર્થ ફેવળ આકાર યા રૂપ બદલે છે, પણ તેનો શુભ તો તેનો તેજ રહે છે. પ્રાચીન કાળમાં “હાય તેની વાય” અથવા “જેની શક્તિ તેની બક્તિ” જેવું હતું; પરંતુ તે અધિકાર અત્યાચાર્યાલાદિ અને ધૂતતાને મળ્યો છે.

મુખ અને દુઃખ એકબીજાની સાથે એવાં સંકળાયેલાં છે, કે એકની હાજરી વગર બીજું મળવું જ અશક્ય છે. જગતમાં એક માણસનું મુખી થવું એ બીજાનું દુઃખી થવું છે. કેમકે પતપામાદિકનું મુખ જદ મુખ હોઈ તેનું પ્રમાણ નિશ્ચિત થયેલું હોય છે. તેથી મુખનો એક પણ વધારે કણ બીજાની પાસેથી કાઢી લીધા સિવાય મળી શકતો જ નથી. માત્ર આ જદ જગતથી અતીત મુખજ-પ્રદાન-દાન-એક એવું મુખ છે કે દેહને પણ દાનિ કે દાનિ પડેલાં વાદ્યા સિવાય દરેકને હાથ રહે છે. જદ મુખ એ તો જદ દુઃખનું જ માત્ર રક્ષક છે.

૬ જોએ એવડો બગડેલી નથર જામી મૂકી રાખેલા
પાનના પૂગા જાતે પરેચાઈ શકેલો નથી; એને માત્ર ધાણી
ફાળી ફેલાવેલો લેવા દેવા હરે છે. એવી રીતે બાપજે
રિ ૧૪

પણ આ જગતમાં સુખરૂપી ધારના પૂજાની આશામાં ને આશામાં-કે જે પૂજો સર્વદા આપણી સામે ને સામે પડ્યો રહે છે-પ્રકૃતિની ઘાણી પીલ્યા કરીએ છીએ અને એ રીતે ઘાણી તાણતાં તાણતાંજ મૃત્યુને લેટીએ છીએ, તે પણ ફરીથી ઘાણીએ જોડાવા માટેજ! અશુભને દૂર કરવામાં જો આપણે ક્ષાવીજ જઈએ, તો તો એવું દશ્ય જોવાનું મળે છે, કે જેના કરતાં ઉચ્ચતર દશ્ય કોઈ કાળે આપણે જોયું ન હોય તેમ થતાંજ સંતોષમય થઈ જઈશું અને પછી કોઈ પ્રકારના કાંકાં કદાપિ મારીશું નહિ. જડ જગતમાં સુખની બધીજ શોધ નિર્થક છે, એવું જ્યારે માનવીને અનુભવથી જણાય છે ત્યારેજ ધર્મનો ખરો આરંભ થાય છે. એમ થતાં સુધીનું જ્ઞાન એ તો ઉપલકિયું જ્ઞાન હોઈ ધર્મનો અલ્પ અંશમાત્ર હોય છે.

ભૌતિક વિજ્ઞાન તથા ધર્મ એ બન્ને આપણને બંધન મુક્ત થવામાં સહાય કરે છે. માત્ર ધર્મ વધારે પુરાતન છે અને વિજ્ઞાન કરતાં વધારે પવિત્ર છે. કેમકે ધર્મ નીતિમત્તાને દેવી સંપત્તિને-અથવા ચારિત્રને એક અતિ આવશ્યક અંગ ગણે છે, ત્યારે વિજ્ઞાન તેમ નથી કરતું.

“ પવિત્રાત્માઓનાં ધન્યભાગ્ય છે, કારણ કે તેઓ પ્રભુનાં દર્શન પામશેજ. ” જગતનાં બધાંજ શાસ્ત્રો અને પેગંબરો હ્રુમ થઈ જાય તોપણ આ એકલું વાક્યજ સમગ્ર માનવજાતિને બચાવી લેવા બસ છે. અંતરની આ પવિત્રતાંજ પ્રભુનાં દર્શન પમાડશે, વિશ્વરૂપી સમગ્ર સંગીતમાં આ પવિત્રતાનોજ ધ્વનિ રહેલો સંભળાય છે, અથવા આ વિશ્વના સંગીત સમસ્તનો વિષય આ પવિત્રતાજ છે. પવિત્રતાને કોઈજ બંધન હોતું નથી. અજ્ઞાનનાં આવરણોને પવિત્રતાથી દૂર ખસેડો. એમ થતાંજ આપણું ચથાર્થ સ્વરૂપ પ્રકાશમાં આવશે અને આપણે જાણી શકીશું કે, આપણે કદાપિ બંધનમાં હતાજ નહિ. અનેક ભાવે જોવું એજ મોટામાં મોટું પાપ છે. સર્વને આત્મરૂપ પેજો અને સર્વને ચાહો.

x x x x x

પશુપ્રકૃતિવાળો માણસ પણ એક જખમ અથવા ડામની માફક મારા દેહનોજ એક અંશ છે. આપણે તેની સેવાચાકરી કરીને તેને સારો બનાવવો જોઈએ. માટે એવો

શુભ્રદૃતિ માણસ ત્યાંસુધી જાણે યદ્યપે મુખીઓ ન યાય,
ત્યાંસુધી તેની ચત્તપૂર્વક સેવાચાકરી કરે અને મદદ આપે.

આત્મસ્વરૂપે આપણને કાંઈજ દેહ નથી, તેથી જોમ
બાલકું કે “હું મનુષ્ય છું” અને વિષ યજ્ઞ મને હાનિ કરતું
નથી” એ જોક સ્વવિરોધી ને બેદુરુદ્ધ વાક્ય છે.

કારણ કે ત્યાંસુધી બધીજ કુપ્રવૃત્તિઓ આપણામાંથી
બળીને ભરતીબૂત થઈ નથી, ત્યાંસુધી મુક્તિની પ્રાપ્તિ થઈજ
શકતી નથી. મુક્તિની અવસ્થા પ્રાપ્ત થવા પહેલાં આપણામાં-
નો તમામ દુષ્ટતા બળી ગયો હોય છે અને બાકીમાં માત્ર
“શ્વેતોત્તરિશ્વ અધ્યમકમ્” અને “દુષ્ટેન્ધનમિવાનન્તમ્”—યાને
ભગ્વાન અને પૂમાદા વિનાની જ્યોત રહી હોય છે.

પૂર્વનો કેમવેગ ચાને પ્રારંભ હવનમુકાના ચરીરને
ટકાવી રાખે છે, પરંતુ હવે તે માત્ર સત્કર્મોજ કરતું હોય
છે. કારણ કે તેનો અંદરનું અસત્ બળી જઈને સત્ તેનાથી
મુક્ત થયું હોય છે.

(આને બીજે દિવસે જ્યેટલે કે તા. ૭મી આગસ્ટને
જુથવારને દાજ સ્વામીજી સદસહીરોવાનનો ત્યાગ કરીને
જ્યુદ્ધા પધારી ગયા હતા. તેથી આ ઉપદેશાવલિ અદીજ
સમાપ્ત થઈ હતી.)

।શ્વેતમ્।

स्वामी विवेकानंद-भाग १२ मो
समाप्त

स्वामी विवेकानन्द

एमना सदुपदेश-भाग, १३ मो

बोधदायक पत्रो

વોધદાયક પત્રો

પત્રાંક ૧

અનંતપુર, ફેબ્રુઆરી ૧૮૮૮

પ્રિય મ.,

તમારો મોટો આભાર થયો. માસ્તર ! રામકૃષ્ણને તમે બરોબર સમજી ગયા છો. ઘણાજ થોડા માણસો તેમને બરોબર સમજી શકે છે.

તમારો

વિવેકાનંદ

તા. ૬. માર્ચ અંતઃકરણ આનંદથી ઉભરાઈ ગયું છે. અને જે ધર્મ હવે પછી સ્વમસ્ત જગતપર શાંતિની વર્ષા કરવાનો છે, તે ધર્મમાં કોઈને સંપૂર્ણ તરબોળ થયેલા જોઈને હું શાંતિ શાંતિ થઈ જતો નથી તેની મને નવાઈ લાગે છે.

પત્રાંક ૨

ભગવાન રામકૃષ્ણને મારા નમસ્કાર હો !

બરોબર મઠ, તા. ૧૬ મી નવેમ્બર ૧૮૮૮

શ્રીમુત મહાશય,

આપે જે બે પુસ્તકો મોકલ્યા તે મને મળ્યાં છે; અને આપનો પ્રેમપૂર્ણ પત્ર વાંચીને મારું અંતર આનંદથી ઉભરાઈ ગયું છે. જે માત્ર તમારા દયાળુ અને ઉદાર અંતઃકરણની આર્પણી છે. મારા જેવો એક કિશુ કે જે માત્ર કિશોરુજ્જ્વલ જાણી જાય છે તેના પર જ્યારે તમે આવડો બધો પ્રેમ દર્શાવો છો ત્યારે એ મારા પૂર્વપુણ્યનેજ આભારી છે. એમાં શંકા નથી. આપે જેવાની જેટલી આકર્ષણને મને તેમજ રામકૃષ્ણ સમજતી જાન્ય હોવાને આભારી છું તે બધા માનવ પુરુષને પ્રેમ આપે છે તે આપનો પ્રેમ સ્વચ્છનીત

વ્યાકરણની માગણી મારા એકલાનેજ માટે કરી ન હતી. આ મઠમાં સંસ્કૃત શાસ્ત્રોના અધ્યયનપર ઘણુંજ ધ્યાન આપવામાં આવે છે. બંગાળમાં તો લગભગ વેદ વિસર્ગજ ગયા છે, એમ કહીએ તો ચાલે. આ મઠમાંના ઘણાને સંસ્કૃતનું જ્ઞાન છે, અને વેદમાં જે ‘સમિધા’ વિભાગ છે તેમાં સંપૂર્ણતા પ્રાપ્ત કરવાનો તેમનો વિચાર છે. તેઓ એવા વિચારના છે કે, જે કંઈ કરવું તે સંપૂર્ણપણે કરવું. પાણિનીના વ્યાકરણનું પૂરેપૂરું જ્ઞાન મેળવ્યા વગર વેદની ભાષા સમજવી અશક્ય લાગવાથી, અને અત્યારે તે એકલાનીજ પ્રાપ્તિ થઈ શકે એમ હોવાથી તેની એક નકલની જરૂર હતી. નાનપણમાં અમે સંસ્કૃત શીખવાને ‘મુગ્ધગોધ’ નામનું વ્યાકરણ શીખ્યા હતા, તે ‘લઘુકૌમુદી’ કરતાં વધારે સારું હતું. તમે પોતે પણ સારી રીતે વિદ્વાન છો અને આથી આ બાબતમાં તમેજ અમારે માટે ઉત્તમમાં ઉત્તમ ન્યાયાધીશ છો. આથી જો તમને એમ લાગે કે, અમારે માટે ઉત્તમમાં ઉત્તમ અષ્ટાધ્યાયી (પાણિનીની) છે, તો તેની એક નકલ મોકલી આભારી કરશો. આ મઠમાં બુદ્ધિશાળી, સાવચેત અને સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિવાળા માણસોની ખોટ નથી. મને આશા છે કે, અમારા ગુરુદેવની કૃપાથી થોડાજ સમયમાં તેઓ પાણિનીની પદ્ધતિ શ્રદ્ધા કરી લેશે, અને ફરીથી બંગાળમાં વેદની સ્થાપના કરશે. આ સાથે હું મારા ગુરુદેવની બે છબીઓ અને સાદી ભાષામાં અપાયેલા તેમના ઉપદેશના બે ભાગ, કે જે એક ગૃહસ્થ તરફથી પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવેલા છે તે મોકલી આપું છું. આશા છે કે, તેનો સ્વીકાર કરીને આપ અમને આભારી કરશો. મારી તંદુરસ્તી હવે ઘણી સુધરી ગઈ છે. એથી બે કે ત્રણ માસમાં આપને મળવાના સુભાગ્યની આશા રાખું છું. x x તમારો

વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૩

પ્રભુ વિશ્વથી હો ।

બાગબજાર, કલકત્તા-તા. ૪ જુલાઈ ૧૮૮૬

શ્રીયુત મહાશય,

x	x	x	■
x	x	x	x

બનારસ આવીને આપનાં દર્શન કરી આપની સાથે વાર્તાલાપમાં થોડાક દિવસ ત્યાં ગાળવાનું મને ઠેકઠુ મન છે તે શબ્દોથી વર્ણવી શકાય એમ નથી; પણ દરેક વસ્તુ તેની (પ્રભુની) ઈચ્છાપરજ આવડતી રહી છે. જો કે અહીં કલકત્તાના ઘણા આબરૂદાર અને શ્રીમંત માણસોનો મારા તરફ પ્રેમ અને સહાનુભૂતિ છે, પણ તેમની સોબતમાં મને કંટાળો આવે છે; ત્યારે તમારી સાથેની એક દિવસની મુલાકાતમાં તમને મારા હૃદયે આધ્યાત્મિક જીવનના એક નજીકમાં નજીકના સગાતરીકે અને મિત્રતરીકે સ્વીકારી લીધા છે. તમારા અને મારા હૃદય વચ્ચે એવું તે શું ઐક્ય છે કે જેથી આમ થયું તેની મને નવાઈ લાગે છે । તેનું કદાચ પ્રથમ એક દાવજુ એ હોય કે, તમે પ્રભુના પ્રિય સેવક છો, અને બીજું કદાચ આ હોય:—

तच्छेत्तसा स्मरति नूनमयोधपूर्वम् ।

मायस्त्रિधराणि जननान्तर सौहृदानि ॥

“અંતરના ઉંડાણમાંથી નિઃપ્રયત્ને ઉદ્ભવતાં, પૂર્વજન્મમાં થયેલા ગાદા સંબંધનાં એ સંસ્મરણો હોવાં જોઈએ.”

(શાકુન્તલ પ્રવેશ ૫ મે.)

તમારી આધ્યાત્મિક ક્રિયા અને વિશાળ અનુભવથી તમે મને જે શિખામણ આપી છે તે બદલ હું તમારો ઘણો ઋણી થયો છું. આપ કહો છો કે, ચોતાના મગજમાં દરેક પ્રકારના નવા વિચારો સરવાથી મન્યુસને ઘણી વખતે સહન કરવું પડે છે, એ વાત તદ્દન સાચી છે અને મને પણ તેનો અનુભવ થયેલો છે.

પણ આ વખતે તો મારે માટે એ તદ્દન નવુંજ દર્દ છે. “જે થાય છે એ સારા માટેજ થાય છે” એ કહેવતમાંથી મારી શ્રદ્ધા ખસી ગઈ નથી, અને એ કદી ખસવાની

પણ નથી—શાસ્ત્રોમાં મારી શ્રદ્ધા અચળ છે. પ્રભુનીજ ઈચ્છાથી મારા જીવનનાં ગયાં છ સાત વર્ષો દરેક પ્રકારની આફતો અને મુશ્કેલીઓની સામે લડવામાંજ ગયાં છે; મેં આદર્શ પુરુષને જોયા છે; અને છતાં કોઈ પણ વસ્તુને અંતઃસુધી મારાથી વળગી રહેવાતું નથી—એજ મારું પરમ દુઃખ છે.

અને જ્યાંસુધી હું કલકત્તાની નજીક રહું છું ત્યાં સુધીમાં તો મને સફળતાનો જરા પણ સંભવ દેખાતો નથી. કલકત્તામાં મારાં માતૃશ્રી અને મારા બે નાના ભાઈઓ રહે છે. હું સૌથી મોટો છું. મારાથી નાનો ભાઈ આટની પ્રથમ વર્ષની પરીક્ષા આપવાની તૈયારી કરે છે. ત્રીજો ભાઈ તો નાનો છે.

પહેલાં તો તેઓ સારી સ્થિતિમાં હતાં; પણ મારા પિતા-જીતું મૃત્યુ થયા પછી તેમને ઘણુંજ દુઃખ અમલું પડે છે. ખાવાનું ન મળવાથી તેમને ઢેટલીક વાર તો ઉપવાસ કરવા પડે છે. આ બધાં દુઃખમાં વળી વૃદ્ધિ કરવાને માટે મારાં ઢેટલાંક સગાંઓએ તેમને નિરાધાર દશામાં જોઈને તેમના વડીલોપાર્જિત ઘરમાંથી હાંકી મૂક્યાં, જો કે હાઈકોર્ટમાં ફરિયાદ કરવાથી મક્કાનનો અમુક ભાગ તેમને રહેવાને માટે મળેલો છે. તેમના પર હવે ગરીબાઈનું દુઃખ શરૂ થઈ ચૂક્યું છે.

કલકત્તાની નજદીક રહેવાથી મારે તેમના દુઃખના સાક્ષી બનવું પડે છે અને મારી રાજસ વૃત્તિ મારા અકલ્પ્ય ભાવને બદલત કરીને મને કંઈ કાર્યમાં પડવાને ઉશ્કેરે છે. અને આવી પણ મારા મનમાં એક પ્રચંડ યુદ્ધ ચાલી રહે છે; તેથીજ મેં લખ્યું હતું કે, મારા મનની દશા લયંકર છે. પણ હવે તેમના કેસનો નિકાલ આવી ગયો છે. આથી હવે ઢેટહુંક કામ આટોપીને હું સદાને માટે તેમની રજા લઉં એવો તમે મને આશીર્વાદ આપો.

आवृत्तमात्रमचल प्रतिष्ठ सनुद्रमापः प्रविशन्ति यद्वत् ।
नद्वत् कामा यं प्रविशन्ति सर्वे स शान्तिमाप्नोति न कामकामो ॥

“જે માત્ર સ્થિતિની ઈચ્છાવાળો છે, અને તેની પાછળ દોડે છે, તે શાંતિ પામતો નથી; પણ નદીઓનું પાણી પેતામાં મગગ વહેતું છતાં જેમ સમુદ્ર તેને સમાવીને શાંત રહે છે. તે પ્રમાણે જેણે પેતાની કામનાઓને પેતાનામાં

સમાવી દીધી છે તેજ શાંતિ પામે છે. "

(ભગવદ્ગીતા અ. ૨-૭૦)

આપ મને એવો આશીર્વાદ આપો કે જેથી દિવ્ય શક્તિના સર્વોપરિ બળથી મારું અંતર બળવાન થાય, અને મારી પાસેથી માયા સદાને માટે ઘણું દૂર ચાલી જાય; કારણ કે "તે" જે કોઈ અમારે માટે રાખી મૂક્યો હતો તે અમે હઠાવ્યો છે, અને તેનો મરણાંતે પણ અમે ત્યાગ ન કરીએ એવી શક્તિ હું અમને આપ. " (ઇમીટેશન ઑફ કાર્લસ્ટ)

તમારો

વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૪

બરાનગર તા. ૭ મી ઑગસ્ટ ૧૮૮૬

મીયુત મહાશય,

આપને મેં પૂર્વજન્મથી સંબોધ્યા તેથી ગયા પત્રમાં તમે સંબંધ બતાવી છે. તેમાં મારી કંઈજ કસુર નથી. કસુર તો તમારા ઉત્તમ સંશુદ્ધોની છે. મેં તમને મારા પ્રથમના એક પત્રમાં જણાવ્યું છે કે, તમારા ઉત્તમ શુદ્ધોથી હું તમારા તરફ જે રીતે આકર્ષાઈ છું તેથી પૂર્વજન્મનો આપણો કંઈ સંબંધ હશે એમ જણાય છે. ત્યાં ત્યાં હૃદયની મહત્તા, ઉદારતા અને પવિત્રતા હશે ત્યાં ત્યાં મારું મસ્તક નમશેજ અને તેમાં હું શૂદ્ધ થઈ સંન્યાસી વચ્ચે કંઈજ ભેદ રાખતો નથી. શાંતિ: શાંતિ: શાંતિ: મારી તો એવીજ પ્રાર્થના છે કે:—

અત્યારે દીર્ઘિના લેખને લીધે "મરીબોને માટે અમે ત્યાગ કર્યો છે" એવો દંબ કરીને, જે હબરો માણસો સંન્યાસ લે છે, અને અતોજ્ઞ તતોજ્ઞ થાય છે, તેને બાદે તેમાંથી એક પણ તમારા જેવા ઉદાર, પવિત્ર અને હૃદય આત્માવાળો થાય એવી મારી પ્રાર્થના છે. મારા પ્રદણ બંધુ-શિષ્યોએ તમારા ઉત્તમ શુદ્ધોવિષે સાબરિને તમને પાતાના પ્રણામ કહેવડાવ્યા છે.

મારા પ્રશ્નોના તમે જે ઉત્તર આપ્યા છે તેથી મને એક ભૂલભરેલ વિચારમાં મુખારો થયો હતો. હું અને મારે હું તમારા સદા સ્વસ્તી સ્વીકારી અ પ્રણામ

ખીન્ને એક આ હતો:-

૧-મહાભારત જેવા પુરાણમાં જેમ બતાવ્યું છે કે, જ્ઞાતિ એ શુણ્કર્માનુસાર છે તે બાબત શકરાચાર્ય કંઈ જણાવે છે કે કેમ? અને જણાવતા હોય તો તે શેમાં?

મને એમાં શંકા નથી કે, આ દેશના દક્ષિણે પ્રમાણે જ્ઞાતિ એ જન્માનુસાર છે; અને એમાં પણ શંકા કરી શકાય એમ નથી કે, આ શુદ્ધને સ્પર્ધાના ગુલામે અને અમેરિકાના હુબસીઓ કરતાં પણ વધારે સતાવવામાં આવતા હતા અને છુંદવામાં આવતા હતા. માટે જો તમે મારે માટે પૂછો તો આ જ્ઞાતિના પ્રશ્નમાં જે પક્ષ પડ્યા છે તેમાંના એકે તરફ મારો પક્ષપાત નથી. કારણ કે હું જાણું છું કે, જ્ઞાતિનું બંધારણ ગુણકર્માનુસાર પાડવામાં આવ્યું છે, અને જે દોષ ગુણકર્મથી પર જવા માગતો હોય છતાં ન્યાતબદ્ધની બુદ્ધિમાં હોય તો તે તેને માટે જયજરેહ છે. આ જાબતમાં મારા ગુરુદેવની કૃપાથી મને કંઈક નિશ્ચિત રૂપમાં વિચારો મળેલા છે; પણ જો મને તમારા વિચારો પણ જણવાનું મળે તો તેથી કેટલોક વિચારોમાં સુધારોવધારો કરવાનું અને તેને વધારે નિશ્ચિત સ્વરૂપમાં મૂકવાનું મારાથી બની શકે.

જ્યાં સુધી તમે મધ્યયુગમાં લાડી ખોસો નહિ ત્યાં સુધી
કંઈ મધ ટપકવાનું નથી. એટલા માટે હું તમને ચોક્કસ
પ્રકારે પૂછીશ અને મને એક અજ્ઞાન તેમજ બાળકવતીકે
મળીને કંઈ પણ ખોટું કથાભયા વગર હું પૂછું તેના
ઉત્તર આપશો.

[illegible][illegible]

नानाद्वयः साक्षरः सकलमात्र संनिहितव्यापनः ।

7-2-1944 1-1-1945

1. 1940年12月，国民党政府颁布《战时新闻纸杂志图书管理暂行办法》，规定战时新闻纸杂志图书须经审查机关审查，方可出版。

લખે તો "નિર્વાણ"નો અર્થજ શું ? શું દોષ સંપૂર્ણપણે
ધ્વસ્ત્ર પ્રાપ્ત નજ કરી શકે ?

૩-ચૈતન્યદેવે જગન્નાથપુરીમાં સર્વસોમને આ પ્રમાણે
લખું હતું એમ સંભળાય છે:-"હું" બ્યાસનો સૂત્રો સમજી
શકું છું. એ સૂત્રો દેવવાદી છે, પણ દીકાકાર તેને અદેવ-
વાદી બનાવવાનો પ્રયત્ન કરે છે તે હું સમજી શકતો નથી."
શું આ સાચું છે ? લોકવાયકા એવી છે કે, આ સંભળી
ચૈતન્યદેવ અને પ્રકાશાનંદ વચ્ચે વિવાદ થયો હતો અને
ચૈતન્યદેવ તેમાં હાર્યા હતા. ચૈતન્યદેવની લખેલી એક દીકા
પ્રકાશાનંદના મઠમાં હોવાની પણ લોકવાયકા છે.

૪-આચાર્યને તંત્રમાં પ્રવૃત્તિનું જુદું કલા છે. જુદું
ધર્મની મહાયાન શાખાનું એક 'પ્રજનાપારમિતા' નામનું
પુસ્તક છે તેમાંના ચિદાંતો શંકરાચાર્યના વેદાંત મત સાથે
ખરોખર મળે છે. પંચદશીનો લેખક પણ જણાવે છે કે, જેને
આપણે "બ્રહ્મનું" કહીએ છીએ એજ બોદ્ધોનો "ચૂન્યવાદ"
છે. આ બધાનો શો અર્થ ?

૫-વેદને સાખીત કરવાનો આધાર વેદાંતસૂત્રમાં શા
ભાટે ઉમેરવામાં નથી આવ્યો ? પ્રથમ એમ કહેવામાં આવતું
હતું કે, ઇશ્વર છે તેની સાખીતીતરીકે વેદ છે; અને પછી
એવી કહીલ કરવામાં આવે છે કે, વેદની સાખીતી મૂળ પુસ્તક

છે તેને તો પોતે અમુક કાર્ય કરે છે એવી ભાવનાજ મુક્તિના
કાર્યમાં અવરોધ કરે છે; એટલે આપણે એવા પરિણામપર આવીએ
છીએ કે, જેને મુક્તિ મળે છે તે તો ઉત્પન્ન કરવાની, સાચવી
રાખવાની અને નાશ કરવાની ત્રણે શક્તિ વમરનો છે; અને જે
આ જગત પેદા કરવાની, રક્ષવાની અને નાશ કરવાની શક્તિ એકલા
ઈશ્વરમાંજ હોય તો પછી "નિર્વાણ" પ્રાપ્ત કરવાથી ઇશ્વરમાં માણસ
મગ્ગો જાય છે તેનો અર્થજ શો છે ? એમ સ્વામીજી પૂછે છે.

આપણે આ વાત ધ્યાનમાં રાખવાની છે કે, તે સમયે સ્વામી-
જનો ન્યારે ધીમે ધીમે વિકાસ થતો હતો તે વખતેજ આ બધા
પ્રશ્નો એમના મનમાં ઉદ્ભવવા હતા આપણાં ચાત્રો અને શિ-
રિવાળોના સંપૂર્ણ જ્ઞાનનો વિકાસ તેમના મગજમાં કેવી રીતે ધીમે
ધીમે થતો જતો હતો, અને વેદાંતનું સંપૂર્ણ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરતા
પહેલા તેમને કેવી માનસિક દશામાથી પસાર થવું પડ્યું હતું તેની
પણ આપણને આમાથી થોડી થોડી જાણી થાય છે.

છે. “જો ઇશ્વરનો શ્વાસપ્રાણ છે.” જેને અંગ્રેજીમાં આપણે “ગોળગોળ દલીલ” કહીએ છીએ તે પ્રમાણે આ લખાણ શું નકાસું નથી ઠરતું ?

૬-વેદાંત આપણને શ્રદ્ધા રાખવાનું કહે છે; કારણ કે માત્ર કંઈ કેરી દલીલો કરવાથીજ અતિમ પરિણામ પામી શકાતું નથી. તો સાંખ્ય અને ન્યાયની વાતમાં જરા પણ ખામી દેખાતાં શામાટે તેમના પર એકદમ હુમલો કરવામાં આવે છે ? આપણે કેનાપર સંપૂર્ણ વિશ્વાસ મૂકવો ? દરેક જણ પોતાના વિચાર સ્થાપિત કરવાને ગાંઠ ધણેલા દેખાય છે. વ્યાસના કહેવા પ્રમાણે મહર્ષિ કપિલે પણ ભારે ભૂલ કરી છે. તો એમ કેણુ કહી શકે એમ છે કે, વ્યાસે તેમનાથી પણ ભારે ભૂલ કરી નહિ હોય ? શું કપિલમુનિ પણ વેદ બદોબર સમજી શક્યા ન હતા ?

૭-ન્યાયમાં લખ્યા પ્રમાણે તો જેમણે સાક્ષાત્કાર કરેલો છે તેમના શબ્દો છે. એટલે ઋષિઓ તો સર્વજ્ઞ છે; આ વાત સૂર્યસિદ્ધાંત અનુસાર શી રીતે સાબીત કરી શકાય એમ છે ? જેમને સામાન્ય ખગોળવિદ્યાનું પણ જ્ઞાન નથી, પૃથ્વી ત્રિકોણ છે, વાસુકી નાગના આધારે તે ટકી રહી છે એવી એવી અજ્ઞાન વાતો જે કરે છે તેમની બુદ્ધિપર વિશ્વાસ મૂકવાથી શી રીતે આપણને આ અનંત લવસાગર તરવામાં મદદ મળશે ?

૮-જો પેદા કરતી વખતે ઇશ્વરને પણ સારાં કે નકારાં કર્મપરજ આધાર રાખવો પડે છે તો પછી તેની લક્ષિત કરવાથી આપણને શો ફાયદો છે ? નરેશચંદ્રે એક સુંદર કાવ્ય બનાવેલું છે જેમાં એક ઠેકાણે તે નીચે પ્રમાણે જણાવે છે:-

“નસીળમાં જે લખેલું છે તે જો ગમે તે પ્રકારે પણ બનવાનુંજ છે તો ઓ મા ! પવિત્ર દુર્ગામાતાના નામનો જપ કરવાથી શું ફાયદો છે?”

૯-જો કે એ વાત સાચી છે કે, એકજ વિષય પર ઘણાં પુસ્તકો એકઠાં કરવાં અને પછી તેમાંથી ક્યાં ક્યાં વિરોધ આવે છે તે જોવું તે કંઈ ઠીક નથી; પણ તો પછી શા કારણથી મધુપક અને એવા બીજાં રિવાજો એકાદ ભ મૂળપુસ્તકોમાંથી કાઢી નાખવામાં આવ્યા છે ? અશ્વને!

લોગ, ગાયનો લોગ, સંન્યાસ, શ્રાદ્ધમાં માંસાદિકનો ઉપયોગ વગેરે શામાટે તેમાંથી કાઢી નાખવામાં આવ્યા છે ? જે વેદ સુદાકાળને માટેજ હોય તો દ્વાપર યુગમાં આ નિયમો પાળવા, કલિયુગમાં આ નિયમો પાળવા એમ જુદું જુદું શા માટે જણાવવામાં આવ્યું છે ?

૧૦-જે ઇશ્વરે વેદ લખ્યા તેજ ઇશ્વર ફરીથી તેમાં ફેરફાર કરવાને માટે જુદતરીકે અવતર્યા. આમાંથી કયા ફેરફારને આપણે માન્ય કરવો ? આમાંથી પ્રમાણગ્રૂત કેને ગણવો ? પહેલાને કે પછીનાને ?

૧૧-તંત્રશાસ્ત્ર કહે છે કે, કલિયુગમાં વેદમંત્રો નિષ્ફળ છે તો ઇશ્વરની કયી આજ્ઞાનું આપણે પાલન કરવું ?

૧૨-વ્યાસ પોતાનાં વેદાંતસૂત્રોમાં કહે છે કે, વાસુદેવ વગેરે દેવી અવતારની પૂજા કરવી તે જોડું છે અને તેજ વ્યાસ જાગવનમાં ફરીથી એની એ પૂજા માટે ખૂબ વખાણ કરે છે. શું આ વ્યાસને કંઈ ગાંડપણ લાગ્યું છે કે ?

x x x x

આ અને આવી બીજી ઘણી શંકાઓ મારા મનમાં છે; અને તમારી કૃપાવટે તેનો મારા મનમાંથી નાશ કરવાને અવિધ્યમાં તમારી સન્મુખ તે બધી શંકાઓ મૂકવાની હું આશા રાખું છું. આવા બધા પ્રશ્નો તો રૂબરૂ મળ્યા વગર પૂછી શકાય એમ નથી અને તે વગર તેનો સંતોષકારક જુલામો પણ મળી શકે નહિ. આથી આ બધી વાતો આપની આગળ રજુ કરવાની મારી ઉમેદ છે, પણ તે અધારે શુરહેપની કૃપાથી તમને રૂબરૂ મળીશ ત્યારે.

મેં એમ કહેવાતું સાંભળ્યું છે કે, આવી વાતોનો સાચો નિકાલ જ્યાંમુખી આપણે અંતઃનાં ધાર્મિક જ્ઞાનો અભર કરી આગળ વધવા નહીં. જ્યાંમુખી મારા દલીલો અને તર્કથી હરી પ્રસન્ન થઈ નહીં, છતાં પણ શરૂઆત કરતા પહેલાં દોઢો ધણું પણ લાંબો સમય ના. ૧૨૫૬૧ નો ઉપા

તન.કે. વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૫

આગળનાર-કલકત્તા, ૨ સપ્ટેમ્બર ૧૮૯૬

શ્રીયુત મહાશય,

થોડાક દિવસો પર તમારા જે માયાણુ પત્રો મળ્યા. જ્ઞાન અને લક્ષિતુ તમારામાં થયેલું અદ્ભુત ઐક્ય જોઈને મને ઘણુંજ આનંદ થયો. દલીલો અને વિવાદ કરવાનું છોડી દેવાની તમે મને જે સલાહ આપો છો તે તરફ વ્યાજબી છે, અને વ્યભિગત જીવનનો ગોજ ખરો આદર્શ છે.

“ત્યારે તે મધ્યાન પ્રભુનાં દર્શન થાય છે ત્યારે હૃદયની અર્થ શીથળો છૂટી જાય છે, દરેક અંશયો નાશ પામે છે; અને તેના દરેક કર્મનાં બીજ ખળીને વાસ્તવ થઈ જાય છે.”

(મોડુગ્રોપનિર્મલ ૨-૨-૮)

પણ જેમ મારા ગુરુદેવ કહેતા હતા કે “ત્યારે ઘડામાં પાણી ભરાય છે ત્યારે તેનો અવાજ થાય છે, પણ બહાર મળ્યા પછી ત્રિવકુલ અવાજ થતો નથી.” મારી દશા પણ તમે તે પ્રકારનીજ જાણજો. આ બે કે ત્રણ અકવાલિયામાં હું તમને મળી શકીશ. પ્રભુ આ ઇચ્છાને પૂર્ણ કરે!

તમારો વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૬

જનકાનંદ નમદ્રુષ્ટને માતા નમસ્કાર હો!

બેંગલોર-આણંદ

શ્રીયુત મહાશય,

તમારો વિભાવદૃષ્ટિ કરેલો પત્ર મને મળ્યો. હું આ દેશના જરૂરો છોડી ચાલું એમ નથી. આજીવન આજીવન આજીવન કરેલો તે તરફ વાજાય છે. સંકુચિત્તી હોવા દરમ્યાં હું તમને કંઈ ફેરવેલો નથી હાલ થયેલો નથી તેનો તમને પક્ષ મળે છે. આ વાત સ્વીકારી લેવી જોઈ. અને મળ્યા પછી જો તમે તમના અદર્શ જીવન તરફ ફરિ કરો તો આ વાત સ્વીકારી લેવી જોઈ. તમે જરૂર નમસ્કાર નાખો. કે જ્યારે તમે આજીવન કરી હોવો તો તમને તમજાવેલા જરૂરો કે પહેલાં તમે નામ અદ્ભુત હતા. અને હવે તમે

તેમજ બધામાં તમે દેવતા કે ખુદ પોને ઉધર જની
 પ્રકારે વર્તી એ પ્રકારનો અસંતોષ અને પશ્ચાન્નાય એક
 રીતે ઘણોજ સારો છે. એ ઉન્નતિની આગાહી છે. આ પ્રકાર-
 ના પશ્ચાન્નાય અને અસંતોષ વગર કોઈની ઉન્નતિ થતી
 નથી. ગળે કંઠી બાંધતાંજ કે ટીકું તાણતાંજ જેને પ્રભુનાં
 દર્શન થાય છે, તેની ઉન્નતિ તેટલીજ રહે છે; અને આમજ
 વધતી નથી. તમારા મનમાં જે નિરંતર અસંતોષ રહે છે તેથી
 એમ લાગે છે કે, પ્રભુની તમારાપર કૃપા છે. ખાત્રી રાખજો કે,
 એમાં હરવાતું કંઈજ કારણ નથી. તમે બહુજ તીવ્રજુ જુદિ-
 શાળી માણસ છો અને સમજી શકો છો કે, ધર્મ એજ વિનય
 નો એક ઉત્તમ ભાગ છે. આ બાબતમાં અમારા જેવા
 ઉછરતા લોકોવાળાઓએ તમારી પાસેથી ઘણુંજ શીખવાનું છે,
 એવી મારી ખાત્રી છે. તમે વિચારવાન માણસ છો અને મારે
 કંઈ વધારે ઉમેરવાની જરૂર નથી. માણસને પ્રભુએ જે કાન
 આપેલા છે, પણ મુખ તો એકજ આપેલું છે. ખાસ કરીને
 તમને કષ્ટ બોલવાની ટેવ છે, અને કોઈ પણ બાબતમાં મોટાં
 મોટાં વચન આપતાં રહેલાં તેનો પૂરતો વિચાર કરો છો.
 આથી મને ઘણી વખતે ચીક ચીકે છે; પરંતુ વિચાર કરતાં
 મને એમ લાગે છે કે, તેમાં તમે બહુ દૂર દેશીપણું
 બનાવ્યું છે.” “ખંત અને ખાત્રી” “શક્તિની જે ખોટ છે તે
 ગતિની તરાથી પૂર્ણ કરવામા આવે છે” અરતુ ! તે ગમે તેમ
 હોય, પણ આ જગતમાં વચનપરજ દરેક વસ્તુનો આધાર
 રહેલો છે. વચનની પાછળ રહેલા ખરા લેહને પારખવાની
 શક્તિ દરેકમાં હોતી નથી. (ખાસ કરીને જ્યારે તમારો કર-
 કસરીઓ સ્વભાવ દરેક વચનને લેહી બનાવે છે ત્યારે) વચનની
 પાછળ શ્રો અર્થ રહેલો છે તે બરોબર સમજવાને માટે તે
 માણસનો અંગત લાંબો પરિચય હોવો જોઈએ. અમુક પંથમા
 કે તે બાબત ચીકણી કરવામા ધર્મ રહેલો નથી-આપણા
 પૂજ્ય ગુરુનો આવો ઉપદેશ હતો તે તમે કેમ વીસરી જાઓ
 છો ? કૃપા કરીને તમારાથી નંદલી બને તેટલી અમને મદદ
 કરો. તેનું શુ પરિણામ આવે છે ? અથવા તેનાથી સારું યા
 નંસુ પરિણામ આવ્યું છે તેના ન્યાય કરવાનો અધિકાર
 આપણા નથી x x x નિરીક્ષ બાબતને અત્યારે જે મોટે ધક્કા

લાગ્યો છે તે પરથી એમ લાગે છે કે, અત્યારે માની સેવા કરવાથી તેમને અત્યંત શાંતિની પ્રાપ્તિ થશે. તે ઘણાજ તીવ્ર બુદ્ધિવાળા માણસ છે. આપણા પ્રિય ગુરુજનો પણ તમારામાં સંપૂર્ણ વિશ્વાસ હતો. તમારા મકાન સિવાય બીજે ક્યાંય તેઓ લોજન નહોતા કરતા અને મેં સાંભળ્યું છે કે, માનો પણ તમારામાં સંપૂર્ણ વિશ્વાસ છે. આથી મને લાગે છે કે, અમારા જેવા અચળ બાળકોમાં જે કંઈ ખામી અને દોષો હોય તે તમે દરગુજર કરશો. તમારાં પોતાનાં બાળકો એજ એ ભૂલો કરી છે એમ ગણીને માફ કરશો. મારે આટલુંજ કહેવાનું છે. કૃપા કરીને મને વળતી ટપાલે જણાવો કે, વાર્ષિકોત્સવ ક્યારે છે? કમ્મરમાંનો દુઃખાવો મને ઘણીજ પીડા કરે છે. થોડાક સમય પછી આ સ્થળ ઘણુંજ રજિયામણું થઈ જશે. કેટલાએ ગાઉના ગાઉ સુધી ગુલાબનાં ફૂલોની હારની હાર ભરાઈ જશે. સતીશ કહે છે કે, તે વખતે ઉત્સવને માટે પોતે ફૂલો ૧૧ તાળ ગુચ્છો મોકલશે. x x તમારા પુત્ર એક વીર બને અને કદી કાયર ન બને એવું પ્રભુ કરે!

તમારો વિવેકાનંદ

તા. ક. જો મા આવ્યાં હોય તો તેમને મારા અગણિત પ્રણામ કહેશો, અને મને આશીર્વાદ આપવાનું કહેજો, કે જેથી હું મારા આદર્શમાં અચળ શ્રદ્ધાવાન રહું, અથવા જો આ દેહથી તે પ્રમાણે ન થાય એમ હોય તો તે સત્વર નાશ પામે!

વિ.

પત્રાંક ૭

પ્રિય—

મને આશા છે કે તમે કુશળ હશો. તમે તમારી આધ્યાત્મિક ક્રિયા કરતા રહેજો અને પોતાની વતને દરેકના નમ્ર સેવક માનીને તેમની સેવા કરજો. તમે જે લોકોની સાથે રહો છો તે લોકો એવા છે, કે જેમના નમ્ર સેવક કંઈવડાવવાની અને ચરણની સ્પર્શ લેવાની મારી પણ લાયકાત નથી. એ બધીનું તમે તેમની સેવા કરજો અને તેમને મારે હૃદયમાં લાક્ષણિક સંબોધો. તમને તે ગાળો લાંબે અથવા

મધી તેવું નુકસાન હશે ને, પણ મને શું કરશે હું? જો
 બીજામાં હરી ભાગ્યેથી માંદા થીંધે થીંધે પ્રત્યાજ્ઞ કરીને
 પ્રયત્ન કરેલો અને જિજ્ઞાસુ થઈને દેહ દર્શી રહેતો હોય તો
 દેવ પાદને જે દેહી કામગીરીનું ભાગ જે જે જગત પાસે
 તળીએ થાતલો, તેના પાદ ને કોઈ દેહ જાગતો રહે જોઈ
 છે, પણ એવેના પાદ જગતના જે ભયના કારણે કોઈ
 છે. આથી હીને મારા 'કામગીરી' કારણે દેવ પાદને
 આપીપૂર્વક માનવો છે, હુંકમાં જ્યાં-ત્યાં જ્યાં-ત્યાં
 અને જ્યાં જ્યાં રહ્યું જ્યાં હરી કામગીરી જ્યાં-ત્યાં
 સખ્ય નીતિ દેવી જેવો. જ્યાં-ત્યાં દેવ પાદને જ્યાં-ત્યાં
 અર્ચા ગયા તો તમારું અર્ચું રહ્યું દેવ પાદને કોઈ
 મુજ મળી જશે.

દર્શન
 વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૮

શ્રીમદ્ભગવદ્ ગીતા

અષ્ટાધ્યાય, તા. ૫ થી અનુબંધ ૧૮૬૦

શ્રીયુગ મહાશય,

તમારો દુષાણુ પત્ર મળ્યો, તેમાં તમની મહેતીની
 દહીકત વાંચીને હું ધણીજ દિલગીર થયો છું. તમને મેં જે
 પત્ર લખ્યો હતો તેની મતલબ આટલી છે કે, તમારા જેવી
 ધણીજ નાનુક તણિયતવાળાંને જો પેઢનાથમાં રહેવું હોય તો
 મુકળ પૈસા ખર્ચવા પડશે, તે વગર ત્યાં રહેવાનું બને
 એ અશક્ય છે. જો તમારે હવાદેરની ખરેખાર જરૂર હોય
 અને માત્ર ધોટા ખર્ચ આવે એવું સ્થાન શોધી કાઢવા
 માટેજ, અથવા એવા બીજા કોઈ કારણથી આટલો ખર્ચ
 સમય ગુમાવ્યો હોય તો તે દિલગીર થવા જેવું છે. * *
 જો માત્ર હવાનીજ વાત કરતા હો તો પેઢનાથ એ સર્વો-
 ત્તમ સ્થાન છે, પણ ત્યાંનાં પાણી સાતું નથી. તેનાથી પેટમાં
 બગાડ થાય છે. જ્યારે હું ત્યાં રહેતો હતો ત્યારે હમેશાં
 મને દુઃખાવો રહેતો. મેં તમને ક્યારેનોએ એક પત્ર લખી
 દીધો છે, તે તમને મળ્યો? કે પછી વાંચીને પડતો મૂક્યો?
 મારા મત પ્રમાણે તો જો તમારે હવાદેર માટે જવાનું

હોય તો જેટલા વહેલા જાઓ તેટલું વધારે સારું. હું તમને સત્ય હકીકત કહું તો ક્ષમા કરજો. તમને હમેશાં એવી ઈચ્છા રહ્યા કરે છે કે દરેક વસ્તુ તમારે જે પ્રમાણે જોઈતી હોય તેજ પ્રમાણે તમને મળવી જોઈએ; પણ કમલાગ્યે આ જગતમાં એવું ભાગ્યેજ બને છે. આત્માનં સતતં રક્ષેત્ “ગમે તે પ્રસંગ-માંથી દરેકે પોતાની જાતને બચાવવીજ જોઈએ.” “હિ પ્રભુ! દયા કર!” આમ કહેવું એ બધું ઠીક છે, પણ તે તો તેનેજ મદદ કરે છે કે જે પોતાની જાતને મદદ કરે છે. બ્યારે તમે તમારા પૈસાજ બચાવવાનો પ્રયત્ન કરો છો તો શું ઇશ્વર પોતાની વડીલોપાર્જિત મિલકતમાંથી ખર્ચ કરીને તમારે માટે હવાફેરની વ્યવસ્થા કરી આપશે? જો તમને ઇશ્વર પર એટલો બધો વિશ્વાસ હોય તો પછી ડોક્ટરને પણ મહેરબાની કરીને બોલાવશોજ નહિ. x x x જો તમને ત્યાં ન ફાવે તો તમે બનારસ જાઓ. મેં ક્યારનું એ આ સ્થાન છોડી દીધું હોત, પણ અહીંના ગૃહસ્થો મને રજા આપતા નથી. x x મને એક વાર ફરીથી કહેવા દો કે, જો હવાફેરનો નિશ્ચય થઈજ ગયો હોય તો હવે કંબુસાધને લીધે મહેરબાની કરી વિલંબ કરશો નહિ. એમાં વિલંબ કરવો અને આપઘાત કરવો એ બે બરોબર છે, અને આપઘાતમાંથી તો ઇશ્વર પણ બચાવી શકતો નથી. ટી—બાળુ અને બીજા સર્વને મારા નમસ્કાર કહેજો.

તમારો સ્નેહાધીન
વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૯

ગાંધીપુર તા. ૪ થી ફેબ્રુઆરી, ૧૮૯૦

શ્રીયુત મહાશય,

આપનો માયાળુ પત્ર મળ્યો. મારા મહદ્ ભાગ્યથી બાળાળ સાથે મુલાકાત થઈ છે. ખરેખર તે એક મહાન સંત છે—બહુ અદ્ભુત વાત છે. આ નાસ્તિકોના યુગમાં ભક્તિ અને યોગથી ઉત્પન્ન થયેલી એક પ્રચંડ શક્તિની એ એક ભવ્ય મૂર્તિ છે. મેં એમની કૃપાત્મક શરણ શોધ્યું છે અને તેમણે મને આશા આપી છે, કે જે કૃપા મેળવવા બહુ યે.દ. ભાગ્યશાળી બન્યા છે. બાળાળની એવી ઈચ્છા

સીધો જવાબ આપતા નથી; પણ કહે છે કે “આ દાસને શાની ખબર છે?” પણ પછી જેમ જેમ વાત આગળ ચાલતી જાય છે, તેમ તેમ તેમની વાણીમાં જ્ઞાનનો અંગાર સળગતો જાય છે. એક દિવસ તેમને જ્યારે મેં ઘણોજ આગ્રહ કર્યો ત્યારે તેમણે કહ્યું કે “અહીં થોડાક દિવસ રહેવાની તમે કૃપા કરો.” પણ તેઓ કદી એવી રીતે વાત કરતા નથી. તે પરથી મને એમ લાગ્યું કે, એ મને ખાત્રી આપે છે. અને હું જ્યારે જ્યારે ઉતાવળ કરું છું, ત્યારે તેઓશ્રી મને થોડાક વખત વધારે રોકાવાનું કહે છે. એ વિદ્વાન માણસ છે, એમાં તો કંઈજ શંકા નથી; પણ તેમના વર્તનપરથી તે કદી કળી શકાય નહિ. તેઓશ્રી કેટલાક ધાર્મિક વિધિ કરે છે. પૂનમથી માંડીને મહિનાના છેલ્લા દિવસ સુધી આ ધાર્મિક ક્રિયા ચાલુ રહે છે. આથી મારી ખાત્રી છે કે, તેટલા સમય સુધી તેઓ ખખેલમાં જઈને સમાધિ લેતા નહિ હોય. હું તેમની મંજૂરી શી રીતે મેળવી શકું? કારણ કે તેઓ કદી સીધો જવાબજ આપતા નથી. માત્ર “આ દાસ” “મારું તકલીફ” એવાં એવાં વાક્યો બોલ્યા કરે છે. જો તમારી આવવાની ઇચ્છાજ હોય તો આ કાગળ મળતાંજ તુરત નીકળજો; નહિ તો તેમના બોલ્યા ગયા પછી તમારા મનમાં ઘણોજ પરિતાપ રહી જશે. તેમની મુલાકાત લઈને એકાદ બે દિવસમાં તમે પાછા ફરી શકશો. મારે તેમની સાથે ખાસ વાત કરવાનો વિચાર છે. મારા મિત્ર સતીશ બાબુ ઘણીજ માયાળુ રીતે સત્કાર કરશે. મારે આ કાગળ મળતાંજ તમે આવજો. ત્યાંસુધીમાં તમારા આવવાના સમાચારથી હું બાબાજીને જણાવીશ.

તમારો

વિવેકાનંદ

તા. ૬. જો કે કોઈને તેમની સાથે રહેવાના સહવાસનો લાભ કદી ન મળે છતાં પણ આવા મહાત્માને મારે લીધેલી તકલીફ પણ કદી નિવૃત્તિ જતી નથી.

પત્રાંક ૧૧

ગાંધીપુર, તા. ૧૩ મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૬૦

શ્રીયુત મહાશય,

તમારી માંદગીના સમાચાર સાંભળીને મને ચિંતા થાય છે. મને પણ કરમરમાં દુઃખાવો હતો તે જરા મારે નહીં કરવાથી વધારે પીડા આપી રહ્યો છે. એ દિવસ મુખી તો એથી હું આભાળને મળવા જઈ ચકચો નહિ. આજે આભાળ તરફથી મારી ખબર પૂછવાને માટે માણસ આવ્યો હતો; તેથી હું આજે તેમની પાસે જવાનો છું. હું તેમને તમારા ઘણાઘણા નમસ્કાર કહીશ. “ પ્રકાશ દેખાવા લાગ્યો છે ” એટલે કે શુરમાં અદ્ભુત ચઢા અને ભક્તિ સ્પષ્ટ થયાં છે. આવી પ્રગટ સહનશક્તિ અને નમ્રતા મેં કદી જોઈ નથી. એ કંઈએ સાફ પ્રાપ્ત થશે તો તેમાં તમારો ભાગ છેજ, એની તમે ખાતરી રાખજો.

તમારો
વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૧૨

સમવાન સમકૃષ્ણને મારા વંદન હો !

ગાંધીપુર-ફેબ્રુઆરી ૧૮૬૦

મિત્ર અખંડાનંદ,

તમારો પત્ર મળ્યો. ઘણાજ આનંદ થયો. તમે ટીબેટ માટે જે લખ્યું છે તેથી ઘણી આશા બંધાય છે. હું એકાદ વખત ત્યાં જઈ આવવાનો પ્રયત્ન કરીશ. સંસ્કૃતમાં ટીબેટને ઉત્તરદ્રુવવર્ષ કહેવામાં આવે છે. એ કંઈ એન્ડોનો પ્રદેશ નથી. દુનિયામાં સૌથી ઉચ્ચામાં ઉચી એ સપાટભૂમિ હોવાથી ત્યાં મખત કંઈ પડે છે; પણ ધીમે ધીમે વખત જતાં માણસ તેનાથી દેવાઈ જાય છે ટીબેટના લોકોની રીતભાત અને વિવાજો વિષે તમે કંઈજ લખ્યું નથી જો એ લોકો એટલા બધા માયાળુ છે તો પછી તમને તેમણે આગળ શા માટે જવા ન દીધા ? એક લાખ પત્રમાં સંપૂર્ણ વેગતે દરેક દલીલ લખી જણાવો તમે અહીં આવી નહીં શકો એવા સમાચાર સાંભળીને મને પણ ૪ દુઃખ થયું છે, કારણ તમને

કે જેનો ટીંગેટમાં આટલો બધો પ્રચાર થાયતો તમે જોયો તેજે વર્તમાનકાળનાં યુરોપમાં ઘણીજ અસર કરી છે. એ બાબતમાં તો મારે ઘણું ઘણું કહેવાનું છે, પણ પત્રમાં તેમ કરવું લગભગ અશક્ય છે. ખુદ ભગવાને જે કાર્ય કર્યું, તે તો એટલુંજ છે કે, ઉપનિષદોમાંનો જે ધર્મ માત્ર એકજ શક્તિને વાસ્તે રખાયેલો હતો તેના દરવાજા તોડીને સર્વને માટે તે ખુલ્લા કર્યા. એમના “નિર્વાણ”ના સિદ્ધાંતથી એમની એટલી બધી તે શી મહત્તા વધી જાય છે? તેમની મોટાઈ તો તેમના અદ્વિતીય ગ્રંથમાંજ સમાઈ રહેલી છે. સમાધિના ઉંચા દરજ્જા વગેરેથી કે જેથી તેમના ધર્મને ગંભીરતાનું સ્વરૂપ મળ્યું તે લગભગ દરેક વેદની અંદર છે. જે માત્ર કંઈ પણ ખાતરી હોય તો તેમની ખુદિ અને દયાળુ હૃદયની છે, કે જેનો જોટો હંજી દુનિયાના ઇતિહાસમાં ચોંધ્યો જડે એમ નથી. વેદના ધર્મસિદ્ધાંત તો જે પ્રમાણે બીજા ધર્મોમાં અને યાદુદીઓના ધર્મમાં છે તેજ પ્રમાણે છે, એટલે કે યજ્ઞયાગ કરીને સોગ આપીને એવી બાહ્યક્રિયાઓ વડે મનને શુદ્ધ કરવું. પણ ખુદ ભગવાનજ એક એવા હતા, કે જેમણે ક્રોધી પ્રથમ એની સામે હુમલો કર્યો, છતાં અંદરનો જે ગર્ભ-ભાગ, જે આત્મા હતો તે તો પહેલાંની પંઠેજ જેવો ને તેવો રહ્યો. એમણે જે જે માનસિક ક્રિયાઓ કરવાનું કર્યું છે તેમાં જુઓ, વેદને બદલે સુત્રાસ(ખુદ ભગવાનની આજ્ઞાઓને “સુત્ર” કહેવામાં આવે છે)માં શ્રદ્ધા રાખવાનું ફરમાન છે તે જુઓ. શક્તિની પ્રજા પણ પહેલાંનીજ માફક કાયમ રહી; (ખુદ ભગવાનના સમયમાં શક્તિઓનો સમૂહો નાશ કરવામાં આવ્યો ન હતો) પણ માત્ર હવે તેનો નિર્જન અગત્ય સુદોષરથીજ કરવામાં આવતો હતો, અને જે લોકોને તેમના ધર્મમાં શ્રદ્ધા ન હતી તે લોકોને નાસ્તિક કહેવામાં આવતા હતા. આ રીતે બધું અમુલ્ય પ્રમાણજ નહું બીઠને માટે “નાસ્તિક” શબ્દ વર્ણવ્યો. જૂનો પુનર્જીવ હતો. પણ તેમણે કદી તદ્દવ નો ઉપયોગ કર્યો નહોતો. અને તેમનું ન જાહેરખુલ્લું ઘણીજ હતી દલીલોથી વહેને દલીલો દવા ન બન્યા બંધે પાત્ર નહોતો. પત્રની સંખ્યામાંજ શુ છે તે કહે છે કે “શ્રદ્ધા” ને

કાયદો દરેક ધર્મમાં છે તેજ પાછો અહીંનાં પણ; છતાં તે સમયે તેની ઘણીજ આવશ્યકતા હતી, અને એજ કારણથી તેમણે અવતાર ધારણ કર્યો. બુદ્ધ ભગવાનનો સિદ્ધાંત કપિલમુનિના જેવો છે, પણ શંકરનો તેમના કરતાં કેટલો વધુ અને વાજળી છે! બુદ્ધ અને કપિલ હમેશાં કહે છે કે, દુનિયા દુઃખથી ભરેલી છે, તેમાં દુઃખ સિવાય બીજું કશુંજ નથી-તેનાથી દૂર નાસો-જેટલે દૂર નાસાય તેટલે દૂર એવ લઈને નાસો. શું આ દુનિયામાં સુદૃઢ મુખ છેજ નહીં? પ્રાણસમાજવાળા કહે છે કે, કુદરતનો એવો નિયમ છે કે દુનિયા મુખથી ભરેલી છે. કદાચ કેટલાક એમ કહેશે કે ત્યારે તમે દુઃખમાં સંપૂર્ણ દેવાઈ જશો ત્યારે પોતાની મેળે દુઃખજ મુખરૂપ થઈ જશો; પણ શંકર ભગવાન આ પ્રકારની દલીલ કરતા નથી. તેઓથી તો કહે છે કે, આ દુનિયા છે-અને નથી-ઘણી છતાં એકજ. હું એના ભેદ ઉઠેલીશ-હું એ ભેદથી કે, તેમાં દુઃખજ છે કે બીજું પણ કંઈક છે? એ કહીથી હારીને હું કંઈ તેનાથી દૂર નાસવાનો નથી. હું તેને વિષે સંપૂર્ણ માહિતી મેળવીશ. એની તપાસ કરવામાં જે કંઈ અનંત દુઃખ સમાયેલું છે તે દુઃખને સંપૂર્ણપણે ભેટવાને તો હું તૈયારજ છું. જે માત્ર ભગવાનજીએનાંથીજ ઉદ્ધારે છે તેવાં મુખ અને દુઃખ, માંદગી અને મૃત્યુથી તમે મને રક્ષાવાનો પ્રયત્ન કરો કે તે શું તમે મને જતાવર સમજો છો? હું એ સમજું નાન પ્રશ્ન કરીશ. તેને માટે હું મારું આત્મનું એવન આપી દઈશ. આ દુનિયામાં કશુંજ અજુબા જેવું નથી-તેજસ માટે જો આ દુનિયામાં પર-કે જેને ભગવાન બુદ્ધ પ્રભુ પારમિતમંત્ર નામ આપેલું છે એવું અદુત્તમતીત એ કંઈ પણ હોય તે તેટલુંજ નવું અજુબું છે; તેથી મને આનો પ્રશ્ન રાખે કે દુઃખ કાન કાનું તેની મેળે દરેક નથી. કેવું સહેજ વિચારી દેવામાં આવે છે તેની ઉપલક્ષ્યે પર મને નજર પડે છે. જેવું હું જુઠું જુઠું નથી-તેજસ માટે જો આ દુનિયામાં પર-કે જેને ભગવાન બુદ્ધ પ્રભુ પારમિતમંત્ર નામ આપેલું છે એવું અદુત્તમતીત એ કંઈ પણ હોય તે તેટલુંજ નવું અજુબું છે; તેથી મને આનો પ્રશ્ન રાખે કે દુઃખ કાન કાનું તેની મેળે દરેક નથી. કેવું સહેજ વિચારી દેવામાં આવે છે તેની ઉપલક્ષ્યે પર મને નજર પડે છે.

હવા જતાં તેમણે આજો દાસ દાષી નાખ્યો. જોગને
જો દાષને કંઈ લખવું હોય તો એક માત્ર પુસ્તક
વું પડે. પણ માત્ર એટલું બધું જ્ઞાન પણ નથી તેમજ
તેટલી દુરસદ પણ નથી.

ભગવાન જુદા મારા હદ છે, મારા પ્રભુ છે. તેમણે
ધરત્વ વિષે ઉપદેશ આપ્યો. નથી-તેઓ પોતેજ હંમદ
માં, એ વાતની મને ખાતરી છે; પણ પ્રભુની ગ્વર્નન કીર્તિને
હમાં બાંધવાની કાંઈની શક્તિ નથી. ના, જુદા હંમદમાં
જુ પોતાને મર્યાદિત કરવાની શક્તિ નથી. સુતનિષાતમાંથી
દંદારમુક્તનો તમે જે તરફુમો કરેલો છે તે ધણીજ મુંઝ
કે. એજ પુસ્તકમાં એક બીજું સુત છે "ધાન્યમુત." તેમાં
પણ એજ પ્રકારનો વિચાર રહેલો છે. ધર્મપદમાં પણ એજ
વિચારને મળતા આવે એવા ઘણા ફકરા છે; પણ તે તો નિઃશંક
છેલ્લીજ સિધ્ધિ છે.

જ્ઞાનવિજ્ઞાનવૃત્તાત્મા કૃદસ્થો વિજિતેન્દ્રિયઃ ।

જ્યારે સાક્ષાત્કાર કરીને જ્ઞાનની પ્રાપ્તિથી જેને સંપૂર્ણ
સંતોષ થયો છે, સર્વ પ્રકારની દશામાં જે એકજ પ્રકારનો
રહે છે, જેણે પોતાની લાગણીઓપર વિજય મેળવેલો છે,
જેને પોતાના શરીરને માટે જરા પણ ચિંતા નથી, એની
સંભાળ રાખવી જોઈએ એમ જેને લાગતું નથી, તે મસ્ત
હાથીની પેઠે કશાની પણ દરકાર કર્યા વગર ગમે ત્યાં ભલે
વિચરે; જ્યારે મારા જેવા પામર પ્રાણીએ તો એકજ સ્થાન-
માં બેસીને જ્યાંમુઘી સાક્ષાત્કાર ન થાય ત્યાંમુઘી ભક્તિ
કરવી જોઈએ. અને ત્યાર પછીજ તેણે તે પ્રમાણે વર્તન કરવું
પડે છે; પણ એ તો ઘણી વેગળી વાત થઈ-ઘણીજ વેગળી.

ચિન્તા ઇન્દ્રિયમર્દન્યર્મભયમગ્રનં પાનં સરિદ્વારિણુ

સ્વાતંદ્ર્યેણ નિરંકુશા સ્થિતિરર્મોર્નિદ્રા દમશાને વને ।

× વૈદિક ધર્મનાં સ્થા કરવાને તેની પવિત્રતા તથાવા તે
મારે અને તારાંક મનના પ્રસાદમાં કે જેમાં તે વખતે લોકો
ભગવાન જતા હતા તેમાંથી તેને ઉત્તરવને માટે વેદમાં જેને "ગ્રંથો"
કહેવામાં આવે છે તેમના પ્રશ્નને તેમણે ઉડ્યો નહિ. સ્વામીજી
આજ કહેવા માગતા હોય એમ લાગે છે.

વસ્ત્રં ક્ષાલનશોષણાદિરહિતં દિગ્વાસ્તુ શય્યા મહી
સજ્જારી નિગમાન્તવીથિયુ વિદાંક્રીડા પરે વ્રહ્મણિ ॥

વિમાનમાલમ્બ્ય શરીરમેતત્ મુનત્તયશેપાન્ વિષયાનુપસ્થિતાન્
પરેચ્છયા ચાલવદાત્મચેષ્ઠા યોઽવ્યક્તલિङ્ગોઽનનુપક્તવાહ્યઃ ॥
દિગમ્બરી સાપિ ચ સામ્બરી વા ત્વગમ્બરી વાપિ ચિદમ્બરસ્યઃ
ઉન્મત્તવદ્વાપિ ચ ચાલવદ્વા પિશાચવદ્વાપિ ચરત્યવન્વામ્ ॥૪

જે મનુષ્યે પ્રદક્ષાક્ષાત્કાર કર્યો છે તેને ખાવાનું
વિના પ્રયત્ન મળી રહે છે. જ્યાંથી પાણી મળે ત્યાંથી તે
જળપાન કરી લે છે. સ્વચ્છંદે તે પોતાને જ્યાં પસંદ પડે
ત્યાં ફર્યા કરે છે. એ પોતે નિર્ભય છે. કદીક તે જંગલમાં
તો કદીક શ્મશાનમાં પણ સૂએ છે. એ તે માર્ગે પ્રયાણ
કરે છે, કે જે વેદોએ ગ્રહણ કર્યો છે; પણ તેનો અંત કય
છે તેની તેમને ખબર નથી. તેનું શરીર આસ્માન પ્રમાણે
કોઈના પણ આલંબનવગરનું છે, અને બાળકની જેઠે
બીજાઓની ઇચ્છાનુસાર વર્તન કરી રહે છે. કદી કદીક
નિઘ્રાવસ્થામાં ફરે છે અને કદીક તે ભારે લપકાબો
કપડાં પહેરે છે. કેટલીક વાર તો તે માત્ર જ્ઞાનરૂપીજ વસ્ત્ર
ધારણ કરે છે. કોઈક વખતે તે બાળકની જેઠે તો વળી કો
વાર ગાંડા માણસની જેઠે તે પોતાનું વર્તન રાખે છે
અને કદી કદી પિશાચની માફક વનમાં ભ્રમણ કરે છે.

હું ગુરુદેવના પવિત્ર ચરણોમાં પ્રાર્થના કરું છું કે
તમને ઝોલી ઉચ્ચ સ્થિતિ પ્રાપ્ત થાઓ, અને વરાહની જે
સદા મસ્ત બનીને ફરો.

સ્નેહાધી
વિવેકાનં

પત્રાંક ૧૨

પ્રભુ વિજયવંત હો !

ગાંધીપુર, તા. ૩ જી માર્ચ ૧૯૬૦

શ્રીયુત્તમ મહાશય,

તમારો માયાળુ પત્ર હાથમાં મારા હાથમાં આવે છે. સાહેબ ! આપ કદાચ બાંહેધાર નહિ હો કે, હું જે કંઠાર વેદાંતિક વિચારો ધરાવું છું તે છતાં હું ઘણાજ નરમ સ્વ-ભાવનો આદર્શ છું. અને એજ મારું કયું કારણું પૂણ મેળવે છે. નાની સરખી વાતમાં પણ હું મને બૂલી જાઉં છું. મારા બહા માટે ગમે તેટલો નિશ્ચય અને પ્રયત્ન છતાં બીજાના હાલની વાત આવતાંજ મારો નિશ્ચય વીસરી જાઉં છું. આ વખતે મેં એવો સખત નિર્ણય કર્યો હતો કે, હવે તો આત્મકેન્દ્રિયતાનો જ રસ્તો લેવો, પણ અદ્વાઈતાદર્શમાં એક બંધુની બિમારી સાંભળીને ત્યાં ફોફી ગયો, અને હવે ઋષિ-કેશથી સમાચાર આવવાથી મન ત્યાં જવાના વિચાર કર્યા કરે છે. x x કેડનો દુઃખાવો હજી મને ઓડવાનો ઇન્કાર કરી ઘણું દુઃખ આપે છે. કેટલાક દિવસોથી પવારી બાળાણને મળવા જઈ શક્યો નથી; પ્રમને લીધે તે દરરોજ ખબર પૂછાવે છે. હવે હું વાત ફેરવાઈ ગયેલી જાઉં છું. હુંજ એક બિમારી-તરીકે તેમના હાથપર આવ્યો છું છતાં એ તો મારેજ વિષે બાંહેધારનો ઇન્કાર રાખે છે. મને લાગે છે કે, આ સંતે હજી સંપૂર્ણતા પ્રાપ્ત નહિ કરી હોય. કેમકે અનિશ્ચય રોકાણ યાજા, અતિશય વૃત્તયાજા અને અતિશય શુદ્ધતાયાજા લાગે છે. મારી ખાતરી છે કે, જ્યારે સમુદ્ર સંપૂર્ણતા પ્રાપ્ત કરે ત્યારે તે પાતાની હરમા સમાઈ શકતો નથી. એથી મેં નિર્ણય કરી લીધો છે કે, આ સાધુને ખલેસ કરવામાં કંઈ સાર નથી. દુકે સમયમાં અહીંથી તેમની રજા લઈશ. હું તમને એમ મૂટી જવા દેવાનો નથી-હું તમને ઋષિકેશ લઈ જવાનો છું. કંઈ પણ બદલાય કે મુશ્કેલીઓની વાત જાણવાની નથી શું તમે ત્યાં સ્વમંદિર સાચવવાની મુશ્કેલી ની વાત કરો છો. ? તે હું જાણીશું પુરુષ પછી બહેન છે. અથવા શું જાણી જોઈની વાત કરો છો. ? પણ તમને તે ખબર છે કે, કલિકુટન સંન્યસીઓ અને વીરધો :

કેવા છે? પૈસા મળ્યાં એટલે તમને સ્થાન કરી આપવાને
ખાતર તે લોકો મંદિરમાંની દેવમૂર્તિને પણ ફેંકી દેશે.
માટે સ્થાનની ત્યાં મુશ્કેલી પડવાની નથી. બનારસ એટલી
ગરમી ત્યાં પડતી નથી. ત્યાં હમેશાં રાત્રિ શીતળ હોવાથી
નિદ્રા આવવાની પણ ખાતરી છે. x x x
x x x x x થું એ મારા નવરા મગજની એક કલ્પનાજ
છે કે આપણી વચ્ચે કંઈક પૂર્વજન્મનો સંબંધ છે? તમે
જુઓ કે, તમારા એકજ પત્રથી મારા કેટલાય વિચારો
હવામાં ઉડી ગયા છે અને હવે બીજી વાતો મૂકીને હું
કેવો તમારા તરફ નીકળી આવું છું.

x x x
ખાબાજીમાં સહન કરવાની શક્તિ અદ્ભુત છે અને
એથીજ હું તેમની પાસે માગી રહ્યો છું કે, કંઈક આપે, પણ
આપવાની દાનત જણાતી નથી. માત્ર લે લે લેજ કરવું છે.
આથી હું પણ નાચી જઈશ. તમારો

વિવેકાનંદ

તા. ૬. હું હવે ટોણ મોટા માણસોને ત્યાં જવાને
નથી. કવિ કમલાકાંત કહે છે કે:—

“ઓ મન! તું આંતરદૃષ્ટિ કરીને રહે. લોકોને જાણે
તું જઈશ નહિ. તારે જે કંઈ જોઈતું હશે તે તને મળ્ય
રહેશે. માત્ર તું એક સ્થાનપર ચાંત થઈને બેસ અને તારા
અંતરની એકાગ્રતામાં—અનન્ય નિદ્રામાં તેને શોધ, ત્યાં
અમૂલ્ય જાંઘર ભરેલો છે. પાંચમણિ વગેરે તું જે કંઈ
માગીશ તે તને તે આપી શકે એમ છે; કારણ કે એ
મન! તેની પાસે બહુમૂલ્ય એવાં અમૂલ્ય સ્ત્રોતોનાં જાંઘર
ભરેલો પર્યો છે. તે તો કલ્પતરુ સમા છે. માત્ર તમારી
સાચી ઇચ્છા—આતુરતા જાણનાંજ મુશ્કેલી વસ્તુ આપશે.”

આથી આપણે એવા નિર્ણયપર આવી પહોંચીએ છીએ કે,
સમસ્તજીવીનાં બરોબરીનાં દોષો જેવા નહિ સંપૂર્ણતઃ દવા
બદલે એવો સદાદમ નિર્ણયનામાં એટલા પ્રમાણમાં
હતા તેમજ આ જનવચ્ચે બીજા કંઈના ન હતા. કે તે
તેમના અંતરનાં સ્વરૂપનાં તે દોષોનાં જેને સુધારવા રહે
છે અને સુધારે ન શકાય તેને નામે જે જનવચ્ચે મન

મારણ કરે છે તેમાંના એ હતા. મારી આવી સંપૂર્ણ શ્રદ્ધા છે, અને આવા માણસની સકિત વિશે, પતંજલિ એક ઠેકાણે કહે છે કે:-“અથવા સંતપુરુષ વિશે સતત ચિંતન કર્યા કરવાથી પણ આદર્શ પ્રાપ્ત કરી શકાય છે.” તેમણે પોતાના અમરત છવનમાં મારી એક પણ પ્રાર્થનાનો ઇન્કાર કર્યો નથી. તેમણે મારા લાગેો શુન્હા માફ કર્યા છે. મારા માતાપિતા પણ તેમના જેટલો પ્રેમ મારાપર રાખતાં ન હતાં. આ હકીકત તદન સાચી છે, એમાં કશી અતિશયોક્તિ નથી. અને તેમનો દરેક શિષ્ય એ વાત જાણે છે. ભારે મંકટ-ને સમયે અને લાલચની વખતે અતિદુઃખથી હું પ્રાર્થના કરતો હતો કે “ઓ પ્રભુ! મારું રક્ષણ કર.” પણ મને કોઈ વરદથી કશો ઉત્તર મળતો ન હતો. પરંતુ, આ અદ્ભુત સંત અથવા અવતાર અથવા એને તમે ગમે તે - કહો તેણે માણસનાં અંતર પારખવાની પોતાની અદ્ભુત શક્તિવડે મારું દુઃખ જાણી લીધું અને પોતાની સમક્ષ બોલાવીને તે દૂર કયું. જે આત્મા અમર હોય અને તેથી જે તેઓ પણ હજી છવતા હોય તો હું તેમને ફરી ફરીને પ્રાર્થના કરું છું કે “ઓ લગવાન સમદૃષ્ટ્યુ! ઓ અનંત દયાના સાગર! ઓ મારા પરમ શરણુ! કૃપા કરીને મારા મિત્રની ઈચ્છા પૂર્ણ કર, કે જે સાશ મુમુક્ષુ છે.” તે તમારું સર્વ વાતે કમ્યાણુ દરે. આ આખા જગતમાં મેં તેમને એકલા નેજ દયાના સાગર સમા જોયાં છે. શાંતિ: શાંતિ: શાંતિ:

કૃપા કરીને પ્રવિહિનર જલદી આપશે.

તમારો

વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૧૪

શ્રીરામકૃષ્ણજી કીર્તિવંત હો!

ગુણગુ. વા. ૧૫ મી માર્ચ ૧૮૬૦

પૂજ્ય મહાશય,

અ પને મ પત્રુ પર નહ દ લે મળ્યો. મુદેશ બાબુની માલગી ધારી સખત છે. જ. તમાર - જલ્દીને મને પલ્લવ દુ મ થવુ છે કે ક જ રે જનવનુ દેવ છે ને બન્યાજ ૧૨ છે ૧૦૭ વડી લ મે લાદે વડે પણ જિમાર પડવા

છો એ ઘણા દુઃખની વાત છે. ત્યાંસગી અહીં ભાવની ભાવના ચાલુ હોય, ત્યાંસુધી ઔષધોપચારમાં ખામી આવવા દેવી એ એક પ્રકારનું આળસ છે, તે ગુન્હો અને કસુર છે; જેનામાં અહીંની ભાવના નથી, તેને વાસ્તે તો એકજ રસ્તો ખુલ્લો છે; અને તે એ કે, તેણે સઘળું સહન કરવું. આ શરીર કે જેમાં જીવાત્મા રહેલો છે તે જુદાં જુદાં કાર્ય કરવાનું એક ઉપયોગી સાધન છે. માટે જે કોઈ અને રોમ અને દુઃખનો અખાડો થવા દે છે તે ગુન્હેગાર છે અને જે કોઈ તેની કાળજી રાખતું નથી તો તે પણ કપકાને પાત્ર છે. કોઈ પણ જાતની ગડલાંજ વગર જેવી પરિસ્થિતિ ઉભી થાય તે પ્રમાણે કાર્ય કરો.

नाभिनन्देत मरणं नाभिनन्देत जीवितम् ।

कालमेव प्रतीक्षेत नियमं मृतको यथा ॥

“ પોતાની શક્તિ પ્રમાણે ખની શકે તેટલું વધુમાં વધુ કરવામાંજ પોતાની મુખ્ય ફરજ રહેલી છે. તે મૃત્યુને પણ શોધતો નથી, તેમ જીવનને પણ શોધતો નથી. માત્ર એક સેવકની પેઠે જે આજ્ઞા થાય તે પાળવા માટે સદા તત્પર રહીને તે પોતાનો કાળ વ્યતીત કરે છે. ”

x

x

x

x

હું આવતી કાલે અહીંથી નીકળવાનો છું. માને મારા ઘણા ઘણા નમસ્કાર કહેજો. તમે બધાં મને આશીર્વાદ આપો કે હું મારા આદર્શમાં કાયમ રહું. અને જન્મથીજ જે બંધનોમાં હું બંધાયો હતો તેમાંથી મુક્ત થયા પછી પાછો સ્વરચિત બંધનોમાં બંધાઉં નહિ. જે કોઈ પણ કલ્યાણનો કરનાર હોય અને તેનામાં તે કરવાની શક્તિ હોય તો મારી તેને નિરંતર પ્રાર્થના છે કે, તમે સર્વાતું તે સર્વદા કલ્યાણ કરો.

तमारे स्नेहाधीन

વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૧૫

ગાંધીપુર, તા ૧૫ મી માચ ૧૮૯૦

પ્રિય—

તમે માનસિક દર્દ લોગવી રહ્યા છો એ બાણીને હું
જોજ દિલગીર છું. કૃપા કરીને તમને જેનાથી આનંદ
આવે એવું જ કાર્ય કરજો.

વાવઝનનં વાવમરણં તાવઝનનીઝઠરં દાયનમ્ ।

इति संसारं स्फुटतर दोषः कयमिह मानव तप सन्तोषः ॥

“ત્યાં સુધી જન્મ છે ત્યાં સુધી મરણ પણ છેજ,
અને ત્યાં સુધી ગર્ભાશયમાં રાચત કરવાનું પણ છેજ. ફરી
ફરીને જન્મમરણ લેવાનું આ પ્રત્યક્ષ દુઃખ છે. અરે માનવ !
શું આવા જગતમાં તને સંતોષ મેળવવાની અભિલાષા છે ?”

તમારો દનેશાધીન

વિવેકાનંદ

તા. ૬.—આવતી કાલે હું અહીંથી પ્રયાણ કરવાનો
છું. જોઈ છે કે નસીબ ક્યાં લઈ જાય છે.

પત્રાંક ૧૬

પ્રિય—

તમારો પત્ર મળ્યો, તેમાંના સમાચાર જાણીને તમારો
આભારી થયો છું. “દ્રીઝ્યુન”માં જે તાર પ્રસિદ્ધ કરવામાં
આવ્યો છે, તે તાર બાબતની કશી હકીકત હું જાણતો નથી.
શિકાગો છોડ્યાને મને છ માસ થઈ ગયા છે, પણ હજી
પાછા ફરવાને માટે હું સ્વતંત્ર નથી. આથી હું એક સ્થાન-
પર નિશ્ચિત નથી. તમે બધાએ ઘણીજ તકલીફ ઉઠાવી છે
અને તેને માટે હું પૂરતો આભાર શી રીતે માની શકું ?
તમે બધાએ કાર્ય કરવાની અદ્ભુત શક્તિ બતાવી આપી
છે. શ્રીરામકૃષ્ણનાં વચનો શી રીતે જોટાં પડે ? કદી પડેજ
નહિ. તમારામાં અદ્ભુત શક્તિનો સંચાર થયો છે—તે વિષે
મેં ક્યારનુંય લખ્યું છે. શ્રીરામકૃષ્ણની કૃપાથી કોઈ પણ
બાબતની તપાસ કરવાનું બાકી રહ્યું નથી. કોઈ પણ પંથ
કે બીજા ગમે તેની જોને સ્થાપના કરવી હોય તો બલે કરે.
તેમાં સુકસાન શું છે ? શિવા યઃ સન્તુ પન્થાનઃ “તમારો

THE HISTORY OF THE UNITED STATES

The history of the United States is a story of growth and change. From the first settlers to the present day, the nation has evolved through various stages of development. The early years were marked by exploration and the establishment of colonies. As the colonies grew, they began to assert their independence from British rule. This led to the American Revolution, a pivotal moment in the nation's history. Following the war, the new nation faced the challenge of building a government that would unite the diverse states. The Constitution was drafted to address these challenges, creating a framework for a federal system of government. The years following the Constitution's ratification were a period of rapid expansion and growth. The nation's territory increased significantly, and its population grew steadily. The industrial revolution brought about profound changes in the way people lived and worked. New technologies and manufacturing processes transformed the economy and society. The United States emerged as a major power on the world stage, its influence extending across the globe. The nation's history is a testament to the resilience and ingenuity of its people, who have overcome numerous challenges to build a great country.

THE AMERICAN REVOLUTION

THE AMERICAN REVOLUTION

The American Revolution was a period of significant change and upheaval. It began with the colonies' growing dissatisfaction with British rule, particularly over issues of taxation and representation. The Boston Tea Party and the Intolerable Acts were key events that led to the outbreak of war. The revolution was a struggle for independence, as the colonies fought to break free from British control. The war was fought on multiple fronts, with the Continental Army facing the British in several major battles. The Declaration of Independence was a crucial document that declared the colonies' status as free and sovereign states. The revolution ultimately resulted in the birth of the United States as an independent nation. The war also had profound effects on the nation's social and political structure, leading to the adoption of the Constitution and the establishment of a new form of government.

THE AMERICAN REVOLUTION

The American Revolution was a period of significant change and upheaval. It began with the colonies' growing dissatisfaction with British rule, particularly over issues of taxation and representation. The Boston Tea Party and the Intolerable Acts were key events that led to the outbreak of war. The revolution was a struggle for independence, as the colonies fought to break free from British control. The war was fought on multiple fronts, with the Continental Army facing the British in several major battles. The Declaration of Independence was a crucial document that declared the colonies' status as free and sovereign states. The revolution ultimately resulted in the birth of the United States as an independent nation. The war also had profound effects on the nation's social and political structure, leading to the adoption of the Constitution and the establishment of a new form of government.

THE AMERICAN REVOLUTION

એકઠી કરતો હોઈશ કે બીજી જે ગણે ઉડે છે તેવું. ગમે તે કરતો હોઈશ, પણ શું એવા ધૂળ જેવા માણસોના અભિપ્રાયથી તેનું કાર્ય અટકી પડવાનું છે? મારા પ્રિય ભાઈ ! હજી તમે તો બાળક છો, જ્યારે હું તો વૃદ્ધ થતો જાઉં છું. એવા હોડોના અભિપ્રાય અને ટીકાને હું કેટલું આપું મફત આપું છું તેનો તમે આ પરથી ક્યાસ કરજો. જ્યાંસુધી કમર કમીને તમે મારી પૂઠે ઉભા છો. ત્યાંસુધી આખી દુનિયા સંપ કરીને આપણી સામે આવે. તોપણ કરવાનું કાંઈજ કારણ નથી. પણ મને એટલી તો ખબર છેજ કે, મારે બહુજ સખ્ય વૃત્તિ કારણ કરવી પડશે. અને લાગે છે કે, તમારા સિવાય મારે બીજા કોઈને પર લખવો જોઈએ નહિ. સાથે સાથે એટલું જણાવજો કે, કે- ક્યાં છે? તેને શોધી કાઢવાનો પ્રયત્ન કરજો અને તેને હેતુથી મડમાં તેડી લાવજો. તે ધણાજ વિદ્વાન અને સાચા દિલના માણસ છે. હોડો ગમે તે કહે તોપણ તમારે જમીનના બે ટુકડા મેળવવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. છાપાંઓમાં મારી તરફેણમાં અથવા મારી વિરુદ્ધમાં જેને જેટલું હાથનું હોય તેટલું બંધે લખે. તે પર તમારે જરાય ધ્યાન આપવું નહિ; અને મારા પ્રિય ભાઈ ! હું તમને ફરી ફરીને પ્રાર્થના કરું છું કે, તમારે ગમે થોડાજ ધા છાપાંઓ મોકલવાં નહિ. આવે સમયે તમે આરામની વાતજ શી ફીતે કરી ચકો છો? જ્યારે આપણે આ દેહનો ત્યાગ કરીશું ત્યારેજ આપણે માટે આરામનો સમય છે. એક વખત ફરીથી ઉત્સવનો તૈયારી કરો; ભાઈ ! એવી ફીતે તૈયારી કરો કે આજીવનભરનો આખો પ્રદેશ ઉત્સાહથી સરાઈ જાય અને પ્રેમના પૂરમાં નિંદાઓરોનો આખી ટોળી તણાઈ જાય. તમે તો હાથીસમાન છો અને તેથી તમારે ટીકીના ચટકાંથી કરવાનું કારણ શું છે?

તમે જે ચિત્તાનું મોકલ્યું હતું તે મને ઘાંજા વખતથી મળી ચૂક્યું છે અને તેના જવાબ પણ જાણુને ક્યારેનો મોકલી આપ્યો છે.

ધ્યાનમાં રાખજો કે, આખો અને કાન દમિદે બેની સંખ્યામાં આપેલા છે, પણ મુખ નો એકજ આપેલું છે. નિરપૂરતા રાખે, નિરપૂરતા રાખે, નિરપૂરતા રાખે ! નહિ

કલ્યાણકૃત્ કાશ્ચિદ્ દુર્ગતિં તાત ગચ્છતિ । “શુભકાર્ય કરનારની કદી દુર્ગતિ થતી નથી.” અહા! બીક! અને ભાઈ! આપણે કેની બીક રાખવાની છે? અહીં આગળ મીશનરીઓ અને તેમના જેવા બીજા બૂમો પાડી પાડીને આખરે ચૂપ થઈ ગયા છે—અને આખી દુનિયામાં પણ તેજ પ્રમાણે થશે.

નિન્દન્તુ નીતિનિપુણાં યદિ વા સ્તુવન્તુ
લક્ષ્મીઃ સમાવિશતુ ગચ્છતુ વા યથેષ્ટમ્ ।
અથૈવ વા મરણમસ્તુ શતાન્તરે વા
ન્યાય્યાત્પથઃ પ્રવિચ્છન્તિ પદં ન ધીરાઃ॥

“નીતિશાસ્ત્રમાં પારંગત એવા પંડિતો નિંદા કરે કે સ્તુતિ કરે, લક્ષ્મી પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે આવે કે જાય, આ ઘડીએજ મૃત્યુ થાઓ કે સો વર્ષ પછી થાઓ, પણ સ્થિર બુદ્ધિવાળા માણસો સત્યના માર્ગથી કદી ચલિત થતા નથી.”

તમારે એવા જડ હોડો સાથે ભેળાવાની કંઈ આવશ્યકતા નથી, તેમજ તેમની પાસે કંઈ બીજા માર્ગવાની પણ જરૂર નથી. પ્રભુ સર્વ વસ્તુઓ પૂરી પાડે છે અને ભવિષ્યમાં પણ તેજ તમને સર્વ વસ્તુઓ પૂરી પાડશે. મારા ભાઈ! ભયનું શું કારણ છે? દરેક મહાન વસ્તુની પ્રાપ્તિ મહાન મુશ્કેલીઓમાંથી થાય છે. હે વીર! કુર પૌરુષમાત્મનઃ, ઉપેક્ષિતવ્યા જનાઃ સુરૂપનાઃ કામકાઞ્જનવદાગાઃ—“હે વીર! તું તારો જીવિત્ય પ્રયત્ન કરે કામ અને કાંચનના પંજમાં ફસાયેલા કંગાલ હોડો તરફ તો નિઃસ્પૃહતાનીજ દૃષ્ટિ રાખ. આ દેશમાં હવે મારી સ્થિતિ મજબૂત થઈ ચૂકી છે. માટે મારે મદદની કંઈજ જરૂર નથી; પણ મારી તેમને હવે માત્ર એકજ પ્રાર્થના છે કે, મારા માટેના બંધુસ્નેહથી મને મદદ કરવાને માટે તમારામાં જે એક પ્રજાની મરદાનગી દાખલ થઈ છે તેનો ઉપયોગ તમે પ્રભુની સેવામાં કરો. ત્યાંસુધી તમને એમ ધારતી થાય નહિ કે, મન પોતાથી હાલજ થવાના છે ત્યાંસુધી તમે કદી તમારું મન કેઈની આગળ એડ્યો નહિ. તમારા મેઠામાં મેઠા હુમલો માટે પણ પ્રિય અને મહત્વના ભરેલાં જાવા વપરતો. શિનિ, શ્રીમંત્રાઈ અને સેવકોદ્ધારની ઇચ્છા. પ્રજાના મનમાં તેમજ પછે હેય છે; અને જે જને કામ

એકજ સાથે કરી શકાય એમ હોત તો (ક્રિષ્ણ અને સોનાની ઉપાસના એકજ સાથે થાય એમ હોત તો) પ્રિય ભાઈ! હરેક માણસ ધણાજ દિલ્લાદીથી તે પ્રભણે દસ. એ તો કેણક મદ્દાત્માઓજ બીજાના રજમાત્ર મુખને પવંત સમા માનીને કામ કરે છે અને જનતાના કસ્યાણુ મિવાય બીજી કાંઈ ઇચ્છા કરતા નથી પરમુણપરમાર્થુ પવંતીરણ, અપિય વિમુ. જનમુપકારધેણિભિઃ ક્રિયમાત્રા એટલા માટે જરૂ માણસો કે જેમની જુદી અજ્ઞાનમાં દુબી મળે છે અને જે આત્મશુન્યતામાં બધુંજ આવી મળુ છે એમ માને છે તેમને તેમનું ઉદ્ધવાદીપણું કરવા દેએ. ત્યારે તેમને એમ લાગશે કે, એ પણું બારે પડી નવ એમ છે, ત્યારેજ તેઓ તેમ કરવાનું ઇચ્છી રહે. ચંદ્રની સામે ધૂંકવાનો તેમને પ્રયત્ન કરવા દો; તે ધૂંક પાણું તેમનાંપરજ પડશે. શુભં મવતુ તેવામ્-” તેમનું કસ્યાણુ ધાઓ.” જે તેમનામાં જ્યાં પણુ તથ્ય હશે તો તેમની હૃતેકને કાણુ રાહી શકે, એમ છે? પણુ જે માત્ર ઇધ્યાને લીધેજ એ લોકો નકામા બખાળા કરતા હશે તો તેમનું બધું નકામું છે. હં-એ માણાઓ મોઢી છે. અસ્તુ. પણુ તમારે બાણુનું જોઈએ કે, જે જાતના ધર્મનો પ્રચાર આપણે ત્યાં છે તેવા ધર્મને માટે અહીં સ્થાન નથી. લોકોની વૃત્તિ અને પ્રકૃતિને અનુકૂળ આવે એવો ધર્મ હોવો જોઈએ. જે તમે તેમને હિંદુ થવાનું કહેશો તો તે સધળા લોકો તમારો ત્યાગ કરશે; અને જે પ્રમાણે આપણે હિંદુસ્તાનમાં પાઠરીઓને ધિક્કારીએ છીએ તે પ્રમાણે તે લોકો તમને ધિક્કારશે. હિંદુ શાસ્ત્રના માત્ર કેટલાક વિચારોજ તેમને પસંદ પડે છે. તમારે બાણુનું જોઈએ કે, એથી વિશેષ કંઈજ નથી. પણ ભાગે પુરુષવર્ગ તો ધર્મ કે એવા કશા માટે વિશેષ દરકાર પણ કરતો નથી. સ્ત્રીવર્ગ કંઈક કંઈક રસ લે છે; પણ તેઓ મોટા મોટા ટોળ (ખાલીઓ) આપવા યોગ્ય નથી. x x x x હરેક વસ્તુનો પ્રચાર ધીમે ધીમે થાય છે. ધીરજ, પવિત્રતા, ખંત.

તમારો

વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૧૭

પ્રિય—

તમારો પત્ર મને હમણાં જ મળ્યો છે. કેદાચ અત્યાર સુધીમાં તમને મારા બીજા પત્રો મળી ગયા હશે અને તમારા જાણવામાં આવ્યું હશે કે, હવે કંઈ વધારે અમેરિકા મોકલવાની આશ્યકતા નથી. દરેક વસ્તુની અતિશયતા કરવી એ ઠીક નથી. છાપાંઓનાં મારાં વખાણથી હું પ્રસિદ્ધિમાં આવ્યો છું, એમાં કંઈ જ શંકા નથી; પણ તેની અસર અહીંના કરતાં હિંદુસ્તાનમાં વધારે થઈ છે. અહીં આગળ ઉલટું સતત જાહેર ખર્ચ કરવાથી ઉંચા દરજ્જાના લોકોના મનમાં ખરાબ અસર થાય છે. તેથી હાલ છે એ પૂરતું છે. હવે તમે હિંદુસ્તાનમાં આ મિટિંગોની ઢળ પર વ્યવસ્થિત થવાનો પ્રયત્ન કરજો. તમારે આ દેશમાં કંઈ વધારે મોકલવાની હવે જરૂર નથી. પૈસાની ખાળતમાં મેં પ્રથમ માને માટે એક મકાન બાંધવાનો નિર્ણય કર્યો છે; કારણ સ્ત્રીઓને તેની પ્રથમ જરૂર હતી. x x x માની જગ્યા માટે હું લગભગ રૂ. ૭૦૦૦ મોકલી શકું એમ છું. જો સ્થાનને માટે પહેલાં ખાત્રી થઈ જાય તો પછી મને બીજા કશાની દરકાર નથી. જ્યારે હું ન હોઉં ત્યારે પણ એ કાર્ય માટે આ દેશમાંથી વાર્ષિક રૂ. ૧૬૦૦ની રકમ મળ્યા કરે એવી વ્યવસ્થા કરવાની હું આશા રાખું છું. સ્ત્રીઓના સ્થાનના નિભાવ પેટે તેટલી રકમ હું આપી દઈશ અને પછી તે રકમમાં ધીમે ધીમે વધારો થશે. સ્થાન પ્રાપ્ત કરવાને માટે મેં તમને ક્યારનુંય લખી દીધું છે. x x x

અત્યાર પહેલાં તો હું હિંદુસ્તાન આવી ગયો હોત, પણ હિંદુસ્તાન પાસે પૈસા નથી. સમઠૂણ પરમહંસને હજારો માણસો માન આપે છે, પણ કોઈ એક રાત્રી દમડી આપવાને તૈયાર નથી—હિંદુસ્તાન એવું છે, x x x ત્યાંસુધી ગમે તે પ્રકારે એકસપેધી રહેજો. દુનિયાને સિદ્ધાંતોની બહુ એછી દરકાર છે. તે નો માત્ર વ્યક્તિ માટે જ દરકાર રાખે છે. તે લોકો જે માણસને પસંદ કરે છે તેની ગમે તેવી અક્ષર વગરની વાત પણ તે સાંભળશે અને બીજાની ગમે

તેવી હાલી વાત પણ તે લોકો ચાલજો નહિ. આ વસ્તુનો તમે વિચાર કરજો અને તે પ્રમાણે તમારી વર્તણૂકમાં ઘટતો સુધારોવધારો કરજો. અંતે દરેક વસ્તુ ધરોળર નીવડશે. જો તમારે સત્તા ચલાવવી હોય તો પ્રથમ નોકર બનો. એજ એની ગુપ્ત ચાવી છે. જો કે તમારા ચબ્દો સખ્ત હશે તો પણ જો તમારામાં પ્રેમ હશે તો તે તરી આવશે. ગમે તેવી ભાષામાં પણ માણસનો પ્રેમ ઢાંક્યો રહેતો નથી.

મારા પ્રિય સાર્થી! રામકૃષ્ણ પરમહંસ સાક્ષાત્ ઈશ્વરનો અવતાર હતા, એમાં અને જરાપણ શંકા નથી; પણ તેમનો ઉપદેશ શો છે તે લોકોને તેમની મેળે શોધી કાઢવા દો. જો વસ્તુ કંઈ એવી નથી, કે જે તમે બીજાની ઉપર પરાણે લાદી શકો. મારો વાંધો માત્ર આટલોજ છે.

લોકોને પોતાનીજ મેળે પોતાનો અભિપ્રાય બહાર કરવા દો. આપણે શું કરવા બોલવું જોઈએ? પ્રથમ રામકૃષ્ણ પરમહંસનો અભ્યાસ કર્યા વગર વેદ, વેદાંત, ભાગવત અને પુરાણોનું તથ્ય કોઈને ધરોળર સમજાવાનું નથી. હિંદુધર્મના વિચારોપર તેમનું જીવન એક મહાન પ્રયત્ન પ્રકાશ નાખવાનું કાર્ય કરે છે. વેદાંત અને તેના આદર્શ પર જો એક જીવંત દીકાસ્વરૂપે હતા. એકજ જાતનીમાં તેમણે હિંદુસ્તાનનું સમગ્ર ધાર્મિક રાષ્ટ્રીય જીવન જીવી બતાવ્યું છે. x x x x x રામકૃષ્ણ પરમહંસ સૌમી હૃદય અને સંપૂર્ણ છે. જ્ઞાન, પ્રેમ, ત્યાગ અને સેવાવૃત્તિની એ સાક્ષાત્ મૂર્તિજ હતા. એમની ધરોળરી કરી શકે એવું શીશું કોણ છે? જે કોઈ એમની દરર કરી શકે એમ નથી, તેનો જન્મ ધારણ કરવો વ્યર્થ છે. હું એમનો જીવનનાં જીવનપર્યંત એવક છું, એજ મારું મહાભાગ્ય છે. તેમનો એક શબ્દ પણ મારે મન વેદ અને વેદાંત કરતાં વધારે મહત્વનો છે. નસ્ય રામદામદાસોઽદમ -- "અરો! હું તો તેના આકરોના આકરોનો પણ આકર છું." પણ સંકુચિત અંધશ્રદ્ધા તેમના સિદ્ધાંતોનું ખંડન કરે છે અને તેથીજ મને ગુસ્સો આવે છે. તેમનું નામ ભલે અજ્ઞાનતાના અંધકારમાં દૂધી બાય, પણ તેના ઉપદેશના રૂપ આવવા દે શું તેના દીર્ઘાંતના ગુણમ હતા? કેલોક માણીઆ અને અબણ માણસો ઇશુને ઈશ્વરસ્તરીક

માનતા હતા; પણ ભણેલા માણસોએ ઇસુનો વધ કર્યો. બુદ્ધ ભગવાન તેમના જીવતાંજ દેટલાક વેપારીઓમાં અને ગોવાળોમાં માન પામ્યા હતા; પણ ભગવાન રામકૃષ્ણ તો પોતાના જીવનમાં જોગણીસમી સદીના અંતમાં યુનિવર્સિટીના સેતાનો અને રાક્ષસોથી પણ ઇન્ધરના અવતારતરીકે મનાયા હતા. યુસ્તકોમાં તેમને માટે (બુદ્ધ, કૃષ્ણ, ઇસુ વગેરે) માત્ર કોઈક ઠેકાણે થોડું થોડું લખવામાં આવ્યું છે. એક કહેવત છે કે “ડુંગરા દૂંથી રળીઆમણા.” પણ આહીં તો એક એવી વ્યક્તિની વાત છે, કે જેની સાથે આપણે રાત અને દિવસ રહ્યા છીએ. તોપણ આપણે તેને તે બધી વ્યક્તિઓ (બુદ્ધ, કૃષ્ણ, ઇસુ વગેરે) કરતાં મહાન ગણીએ છીએ. તમે આનો ભેદ સમજી શકો છો ?

માના જીવનનો ગંભીર ભાવ તમે હજી સમજી શક્યા નથી—તમારામાંથી કોઈ સમજી શક્યું નથી; પણ એ સર્વ તમે ધીમે ધીમે સમજી શકશો. શક્તિવગર કદી જગતનો ઉદ્ધાર થયો નથી. જગતમાં સર્વ દેશો કરતાં આપણો દેશ શામાટે વધારેમાં વધારે કમતાકાત અને સર્વથી પછાત છે તે તમે સમજી શકો છો ? તેનું કારણ એ છે કે, આપણે શક્તિનો સત્કાર કરતા નથી. ભારતવર્ષમાં એ શક્તિની પાછી સ્થાપના કરવા માટેજ માનો જન્મ થયો છે. અને એ શક્તિને મધ્યગિંદુ બનાવ્યા પછીજ ફરીથી જગતમાં એક વાર ગાળીં અને મૈત્રેયી અવતરશે. પ્રિય ભાઈ ! તમે હમણું થોડું-ક સમજી શકો છો, પણ ધીમે ધીમે તમે બધું સમજી શકશો. આથીજ હું પ્રથમ માના મઠની સ્થાપના કરવાની ઇચ્છા રાખું છું. x x x શક્તિની કૃપા વગર જગતમાં કોઈ કાર્ય સંપૂર્ણ થતું નથી. અમેરિકા અને યુરોપમાં મેં શું જોયું ? શક્તિની પૂજા, સત્તાની પૂજા. જો કે હજી તેઓ માત્ર લોગવૈલવજ વધારવા માટે શક્તિની પૂજા કરે છે. આ પરથી તમે ખ્યાલ કરો કે, જો આ શક્તિની પૂજા પવિત્ર ઇચ્છાથી, સાત્ત્વિક ભાવથી અને માતાતરીકે કરવામાં આવે તો તે પ્રમાણે કરનારનું કેટલું કલ્યાણ થઈ શકે એમ છે ! દિવસે દિવસે વધારે સ્પષ્ટતાથી જોવાની મારી શક્તિ વધતી જાય છે અને મારી અંતર્દષ્ટિ પણ વિશાળ બનતી જાય છે. આટલા માટેજ આપણે

માતાને માટે મઠની સ્થાપના. પ્રથમ કરી જોઈએ. પ્રથમ માતા અને તેનો પુત્રીઓ અને પછી પિતા અને તેના કુલ તમે માટે આ કહેવું સમજાવ્યું છે. ૪ ૪ ૪ માટે મનથી તે પિતાની કૃપા કરતાં માતાની કૃપા જાણે. હરજી વખતે મહત્ત્વની છે. માતાની કૃપા-માતાના-આશીર્વાદ મારે મન સર્વોપરિ છે. ૪ ૪ ૪ કૃપા કરીને મને માટે કર્યું. પણ માતાની વાતમાં હું જરાક પક્ષપાતી છું. એ માત્ર માના આજીવન તેનાં બૂતાવળો જયે તે કામ કરવાનો તાકાત મળી શકે છે. બાઈ ! અમેરિકા જતાં પહેલાં મેં માતાના આશીર્વાદની ધ્યાન કરી હતી. અને તેના આશીર્વાદ મળ્યા અને જોઈને સપાટે હું સમુદ્ર તરી. ગયો. જુઓ, હું અહીં આમજી બપોર ૪ થીમાં ઠેકાણે ઠેકાણે જાણ્યાનો આપી રહ્યો છું અને અનેક અઠ્યજો સામે લઈ રહ્યો છું. કે જેથી હું હંદ ઉપરાવી શકું અને માના મઠની સ્થાપના કરી શકું. ૪ ૪-નો સ્વભાવ કાવિયો જેવો ઉમ છે, પણ માના માટે તેના અંતરમાં અફસુત પ્રેમ છે. આથી હું તેના અનેક તરંગી ફાંટાઓ સહેલાઈથી નિભાવી લઉં છું. હમણાં તે અફસુત કામ કરી રહ્યો છે. હું મારી માતાની જાતને હમેશાં નિશ્ચિત દશામાં રાખું છું, અને તમે પણ મદ્રાસીઓ સાથે સહકાર કરીને ઘણુંજ સાફ કાર્ય કર્યું છે. પ્રિય બાઈ ! તમારા તરફથી મને ઘણીજ આશા છે. તમારે સહકારથી કાર્ય કરવાને માટે દરેકને વ્યવસ્થિત કરવા પડે છે. તમે માના મઠને માટે જમીનનું નક્કી કર્યો કે તરતજ હું, સીધો હિંદુસ્તાન આવીશ. જમીનનો ટુકડો મોટો હોવો જોઈએ. શરૂઆતમાં માટીનું ઝુંપડું હશે તોપણ ચાલશે. યોગ્ય સમયે હું એક સુંદર મકાન બાંધીશ. તમે કાંઈ વાતે કર્યો નહિ.

x

x

x

x

સદા તમારે
વિવેકાનંદ

સ્વપાયલા આ ત્યાગી મંડળીનું હાસ્ય ભારે કરવું, તેથી ગમે તે થાઓ પણ એમાં ભારે ખંતપૂર્વક મંડ્યા રહેવું જ નોંધવું. પછી એમ કરતાં લલે સ્વર્ગ આવો, નરક આવો આ મુક્તિ આવો તેની મને પરવા નથી-ગમે તે સ્થિતિનો હું સહર્ષ સ્વીકાર કરી લઉં.

૩-તેઓશ્રીના આદેશ એવો છે કે, તેઓશ્રીના ત્યાગી સેવકોએ એકત્રિત રહેવું; અને તે માટેની જવાબદારી ભારે માથે મુકાઈ છે. અલખત, કદી કદી કોઈ અહીં તહીં જાય તે જુદી વાત છે, પણ તે થોડા સમયના પ્રવાસરૂપે જ હોવું નોંધવું. તેઓશ્રીના પોતાનો મત એવો હતો કે, એક જીવન-મુક્તને જ એવી રીતે અહીંથી તહીં વિચરતા રહેવાનું ફાવે. એવી જીવનમુક્તાવસ્થા જ્યાંસુધી પ્રાપ્ત ન થાય ત્યાંસુધી તો એક ઠેકાણે બેસીને સાધનામાં જ નિમગ્ન રહેવું ઉચિત છે. અહંમમભાવો નષ્ટ થઈ ગયા પછી જેને જે સ્થિતિ પ્રાપ્ત થાય તે પ્રમાણે લલે તે વર્તે, પરંતુ ત્યાંસુધી તો પ્રવૃત્ત સાધકને માટે સતત ધ્રુમણ અનિવૃત્તનક છે.

૪-તેથી ઉક્ત આદેશ અનુસાર તેઓશ્રીની સંન્યાસી-મંડળી ખરાડનગરમાં એક જીર્ણ મકાનમાં એકત્રિત થયેલી છે અને સુરેશચંદ્ર મિત્ર તથા બલરામ બસુ નામના તેઓશ્રીના બે ગૃહસ્થ શિષ્યો તે સઘળાના લોજનપાણીની તથા મકાન-ભાડાની વ્યવસ્થા કરે છે.

૫-વિવિધ કારણોને લઈને ભગવાન રામકૃષ્ણના શરીરને અસિદ્ધાહ કરવામાં આવ્યો હતો. એ કામ બહુ નિંદ્ય થઈ ગયું એમાં તો સંદેહ નહિ. અત્યારે તેમનાં ભસ્માવશેષ-અસ્થિ જે સાચવી રાખેલાં છે તેને ગંગાતીરે કોઈ સ્થાનમાં સમાધિ આપી શકાય તો ઉપરના મહાપાપમાંથી કંઈક છૂટીએ એમ મને લાગે છે. એ ભસ્માવશેષ તથા તેઓશ્રીની ગાદી (આસન) અને પ્રતિકૃતિ(છળી)ની અમારા મઠમાં રોજ યથાનિયમ પૂજા થાય છે અને અમારો એક પ્રાદ્યુ-કુલોત્પન્ન ગુરુભાઈ એ કામમાં રાતદિવસ રોકાયેલો રહે છે, એ તો આપને વિદિત જ છે. એ પૂજાનો ખર્ચભાર પણ સદરહું બે મહાત્માઓ જ ઉપાડી લે છે.

૬-જેના જન્મથી આપણી ખંગળતિ અને ખંગભૂમિ

પવિત્ર થઇ છે; જેનું અવતરણ પાશ્ચાત્ય વાર્ષ્ટિકાથી મોડિત થયેલા ભારતવાસીઓના પુનરુદ્ધાર માટેજ થયું હતું; જેણે તે હેતુ માટે આવશ્યક ત્યાગીમંડળી-મોટે ભાગે વિશ્વવિદ્યાલયના-શિષ્યમંડળ (યુનિવર્સિટી-મેન) માંથીજ સંપાદન કરી છે; તેવા એ મહાપુરુષનું કોઇ સ્મરણચિહ્ન આ જંગ-ભૂમિમાં-તેઓશ્રીની પોતાની સાધનભૂમિમાંજ અદ્યાપિપર્યંત હોયું ન થાય, એના કરતાં આશ્વેષાર્હ અને શરમાવનારી વાત બીજી શી હોઇ શકે ?

૭-પૂર્વોક્ત એ મહાત્માઓની પ્રજ્ઞા ઇચ્છા હતી કે, જંગમીરે એક જમીન વેચાતી હઇને તેમાં એઓશ્રીનાં અસ્થિ પધરાવી તેના પર સમાધિ બાંધવી તથા તેઓશ્રીને શિષ્યસમુદાય પણ તેજ ઠેકાણે નિવાસ કરી રહે. સુરેશ-બાબુએ તો એ કામ માટે રૂ. ૧૦૦૦) ની દેણગી પણ કરી હતી અને વળી વધુ આપવાનું અભિવચન આપ્યું હતું; પરંતુ ઇશ્વરની મૂઢ ઇચ્છાનુસાર ગઈ રાત્રેજ એમણે ઇહલોકનો ત્યાગ કર્યો છે. બલરામ બાબુના માઠા સમાચાર તો આપને અત્યાર અગાઉ મળી ચૂક્યા છે.

૮-અત્યારે હવે તેઓશ્રીના શિષ્યોએ તેઓશ્રીની ગાદી તથા અસ્થિ અવશેષ હઇને ક્યાં જવું, એની કંઈજ સ્થિરતા નથી. બંગદેશના લોકો વાતો તો મોટી મોટી કરે છે, પણ કાર્યમાં મીંડું હોય છે તે તો આપને ખબરજ છે. શિષ્યો બધા સંન્યાસી છે. તેઓ અત્યારે પણ ગમે ત્યાં જવાને તૈયાર છે; પરંતુ તેમનો આ દાસ અત્યારે મર્માન્તક વેદના અનુભવે છે અને બગવાન શ્રીરામકૃષ્ણનાં અસ્થિને ભૂમિદાહ કરવા કાળે એક સ્થાન પણ મળતું નથી, એના વિચારમાત્રથી હૃદય વિદોર્ણ થઈ જાય છે.

૯-હજાર રૂપરૂપીમાં કલકત્તાની નજદીકમાં જમીનની પ્રાપ્તિ અને મંદિર થવું અસંભવિત છે. ઓછામાં ઓછા પાંચ-સાત હજાર વગર એવી કોઇ જમીનજ મળે તેમ નથી.

૧૦-આપ અત્યારે શ્રીરામકૃષ્ણના શિષ્યોના એકમાત્ર સત્યા મિત્ર તથા આશ્રયસ્થાન હો વાચન્ય પ્રાપ્તમાં આપનાં માનમેળો તથા ઓળખાણ-પિછાન પણ એટલું તેવા છે, તેથી હું આપને પ્રાર્થના કરું છું કે, એ આપની ઇચ્છામા

આવે તો ઉક્ત પ્રદેશમાંના આપના ઓળખીતા ધાર્મિક ધન-
વાનોમાંથી ઉઘરાણું કરી આ કાર્યને મદદ કરવી આપશ્રીને
ઉચિત છે કે નહિ તેનો વિચાર કરી જોશો. ભગવાન રામ-
કૃષ્ણની સમાધિ તથા તેઓશ્રીના શિષ્યોનું આશ્રયસ્થાન
ગંગાતીરપર બંગદેશમાંજ કોઇ કોઇણ થાય એ આપશ્રીના
પુખ્ત વિચારને સર્વથા ઉચિત લાસતું હોય તો આપશ્રીની
અનુમતિ મળતાંજ હું આપ સમક્ષ આવી હાજર થઇશ
અને એ કાર્યને કાજે, મારા પ્રભુને કાજે તથા પ્રભુજીનાં
સંતાનોને કાજે ઘેર ઘેર ફરી ભીખ માગવામાં પણ હું
જરાકે લજવાઇશ નહિ. વિશેષ વિચાર તથા શ્રીવિશ્વનાથની
પ્રાર્થનાપૂર્વક આ વાતપર આપ આપનું સઘળું ધ્યાન આપશો.
મારા અભિપ્રાયમાં તો જો આ અતિ અકપટ, વિદ્વાન,
સત્કુલોદ્ભૂત તરુણ સંન્યાસીગણ સ્થાન તથા સહાયના અભાવે
શ્રીરામકૃષ્ણનો આદર્શભાવ સિદ્ધ ન કરી શકે તો તે આપણા
દેશનાં દુર્ભાગ્યજ સગજવાં.

૧૧-જો એમ કહો કે “તમે સંન્યાસી લોક છો, તમારે
વળી આ સકળ વાસના કેવી ?” તો હું કહીશ કે, હું શ્રીરામ-
કૃષ્ણનો હાસ છું-તેઓશ્રીનું નામ તેઓશ્રીની જન્મ તેમજ
સાધનભૂમિમાં દૃઢપ્રતિષ્ઠિત કરવા કાજે તથા તેઓશ્રીના
શિષ્યગણના સાધનમાં અલુભાત્ર સહાયતા કરવા કાજે જો
મારે ચોરી કે ‘ડેકાઇટી’ કરવી પડે તો તેમ કરવાને પણ હું
રાજી છું. આપશ્રીને હું પરમ આત્મીયતરીકે સમજું છું,
આપને સઘળુંજ કહીશ. એટલા માટેજ હું ફરી કતકતા
આવ્યો છું. આપને મેં આવતાં પહેલાં સઘળું કહેલુંજ
છે, જેમ ધ્યાનમાં આવે તેમ કરશો.

૧૨-દલીલની ખાતર જો આપ એમ કહો કે, કાશી
આદિ સ્થાનમાં આવવું વગરે સગવડભર્યું થઈ પડશે તો
તેના જવાબમાં હું આપને જણાવીજ ગયો છું કે, તેઓશ્રી-
ની જન્મભૂમિમાં, તેઓશ્રીની સાધનભૂમિમાં જો સમાધિ
નહિ થાય તો તે દેવ પરિતાપની વાત કહેવાશે! બંગ-
ભૂમિની અવસ્થા બહુજ શોચનીય છે. ત્યજ દોને કહે છે,
એનું તો એ દેશના લોકોને સ્વપ્નનું પણ નથી. દેવજ ભોગ-
વિદ્ય, દંત્રેયપરના અને સ્વાર્થપરાયણતા એ દેશનાં

અરિયમનના કોરી સ્ટી છે. જગવન આ દેગમાં વેગમન નામ
અસંભારિતનું પ્રેરણ કરે. અરીના લોકમાં કોઈના માત્ર
નથી. વાયવ્યમાંવાસીઓમાં, (વેરેને કરીને પનિક વર્ગમાં
આવા કાય' માટે અત્યંત ઉત્સાહ છે એવો મને અરોમો
છે. ચોગ્ય લાગે તે ઉત્તર આપશે.

x

x

x

x

પત્રાંક ૨૧

બાગબગાર-કલકત્તા, તા. ૬ જુલાઈ ૧૮૬૦

x

x

x

x

ગ— તો મને હજી પહેલાંના જેવોજ ઢંગધડા વિતાવો
લાગે છે. એનામાં કંઈ ફેરફાર થયો નથી, સિવાય કે દેશા-
ટણના ચોગે એની મરતી અને ઉછુંબલતા કમી થઈ છે અને
આપણે માટે તેમજ શુરુદેવમાટે તેનો પ્રેમ વધ્યો છે. તે
ધીટ છે, બહાદુર છે, પ્રમાણિક છે અને અઠમ પણ છે.
એને ઉપયોગી નર બનાવવા કાજે ખોટ માત્ર મનોબળયુક્ત
કોઈ માર્ગદર્શકનીજ છે. એવા કોઈ ઉપદેશકની પ્રતિભા
એનાપર પડતાં તે ભક્તિભાવપૂર્વક તેને ચરણે જવા પ્રેરશે
અને પરિણામે તે એક સરસ નર નીવડશે.

x

x

x

x

હું નથી ધારતો કે, તું કલકત્તા આવવાની ઉતાવળ કરે.
રખડવાતું તેં પૂરું કર્યું છે. બસા તે ઠીક થયું, પરંતુ તારે
કરવાની એક સીજનો હજી તેં પ્રયત્ન સુદાં નથી કર્યો અને
તે એ 'કે, નિશ્ચયપૂર્વક ધ્યાન ધરવા એસવું' જ્ઞાન એવી
વસ્તુ નથી કે ને સહસા પ્રાપ્ત થઈ શકે " ઉડ વહાલી નીકરી !
ઉહ, તારા લક્ષ્યવિધિની સઘળી તૈયારી થઈ ગઈ છે અને તારી
હાજરીનાં સહ જેવાય છે" એમ કહી નિદ્રાવશ થયેલી
કન્યાને એકાએક જાગ્રત કરી ગયો છે, તેથી રીંગ જાનને
જાગ્રત કરી શકાતું હોય એમ હું નથી માનતો. મને ૬૬ માનવું
છે કે, કોઈ પણ યુગના ધણા યોગજ્ઞ માનવે સનન પામે
છે અને તેથી આપણે કે : મનુષ્યપર્યંત મનુષ્ય ન્યુ જનમન-
એને મટેના વન નગર ચુગ નાખે જનન્ય એ મારી
જૂના પુત્રાની રીંગ છે, નમકયા ? આધુનિક સન્યાસીજાનના

તૂત વિષે તો હું બહુ સારી રીતે જાણું છું. શાન્તિ અને સામર્થ્ય તમને મળે એવી મારી આશિષ છે.

x

x

x

x

આલ્મોરાનાં હવાપાણી તમને કેવાં લાગે છે ? સ—એ અગર તારે કોઈએ અત્રે આવવાની જરૂર નથી. ઘણા માણસો એ એકત્ર રહેવામાં કાયદો શો ? આત્માનું કલ્યાણ ન કરાય તો પછી શા કામનું ? અહીં તહીં ભટક્યા કરવાની મૂર્ખાઈ મા કરશો—તે બધું ઠીક છે; પણ વીર બનો.

निर्मानमोहा जितसंगदोषा अध्यात्मनित्या विनिवृत्त कामाः ।
द्वन्द्वैर्विमुक्ताः सुखदुःखसंज्ञैर्गच्छन्त्यमूढाः पदमव्ययं तत् ॥

(ગીતા અ. ૧૫, શ્લોક. ૫)

“અહંકાર અને મોહથી રહિત, સંગદોષને છૂતનારા, પરમાત્માના સ્વરૂપનો વિચાર કરવામાં સદા તદલીન રહેનારા તથા કામનાઓ જેમની અત્યંત નિવૃત્ત થઈ ગઈ છે અને સુખદુઃખનાં જોડકાંથી જેઓ બિલકુલ મુક્ત થયેલા છે એવા સુજ્ઞ જનોજ તે અવિનાશી પરમપદને પામે છે.”

અગ્નિમાં બૂરકો મારવાનું તમને કોણ કહે છે ? સાધનાને માટે હિમાલય જો તમને અનુકૂળ ન જણાય તો પછી બીજે ક્યાંક જાઓ. ઉપરાછાપરી આટલા બધા પ્રશ્નો પૂછવા એ કેવળ દુર્બળ મનનીજ નિશાની છે. ઉઠ, ઓ પરાક્રમી પુરુષ ! તું જાત તથા અને જોરાવર બન ! કામ, કામ, કામ ને બસ કામ કર્યે જાઓ ! મથો, ખૂળ મથો ! બસ, હાલ તો એજ.

વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૨૨

અજમેર, ૧૪ એપ્રિલ, ૧૮૯૧

x x વિશુદ્ધ અને નિઃસ્વાર્થી બનવાનો યત્ન કરો—
એમાંજ બધો ધર્મ સમાયલો છે. x x x x

પત્રાંક ૨૩

આબુ, ૩૦ એપ્રિલ ૧૮૬૧

પેલા પ્રાણીઓ બહુકને ઉપનયન સંસ્કાર આપ્યો? તમે સંસ્કૃતનો અભ્યાસ કરો છો કે? ક્યાંસુધી આપ્યા? મને લાગે છે કે, તમોએ પ્રથમ ભાગ તો પૂરો કર્યો હશે.... તમારી શિવપૂજામાં તો તમે દક્ષ છો ને? ને ના હો તો તેમ ધવાને પ્રયત્ન કરો. “પ્રભુ” સામ્રાજ્ય પ્રથમ ખોલો. યાને પ્રભુમય બનો, એટલે બીજું બધું તમેને આવી મળશે.” ઈશ્વરને અનુસરો અને તમારી સર્વ ઇચ્છાઓ સફળ થશે..... અને સેનાપતિ સાહેબોને મારા સ્નેહાભિનંદન કહેશો. તેઓ મોટા હોદ્દાઓ હોવા છતાં, મારા જેવા એક અકિંચન દક્ષીણપ્રતિ બહુ મમતા રાખતા હતા. વત્સો! ધર્મનું રહસ્ય ખાલી સિદ્ધાંતોમાં નહિ, પણ આચરણમાં રહ્યું છે. બહુ થવું અને બહુઈ કરવી-એજ ધર્મ-સર્વસ્વ છે. ‘પ્રભુ, પ્રભુ’ એમ આરડયા કરનારો માણસ ખરો ધાર્મિક નથી, પણ જે એ પરમ પિતાની ઇચ્છાનુસાર વર્તે છે, તેજ ખરો ધર્મી છે. મારા અલવરી સુવંદો! તમારી મંડળી બહુ સારી છે અને મને આશા છે, કે ઘણા નવનીકના બાલિયમાં તમારામાંના ઘણા જણ સમાજના શત્રુગારરૂપ અને માતૃભૂમિને આશીર્વાદ સમાન થઈ પડશે. એજ.

તા. ૬. કદાચ કોઈ કોઈ વાર સંસારચક્રના ઉઝરડા લાગે તો તેથી મબરાતા ના; થોડાજ સમયમાં તે રૂઝાઈ જશે અને પછી સઘળાં સારાં વાનાંજ થશે.

પત્રાંક ૨૪

મુંબઈ તા. ૨૦ મી, સપ્ટેમ્બર ૧૮૬૨

પ્રિય પંડિતજી મહારાજ,

આપનો પત્ર મને સમયસર મળ્યો છે, મારી હાય-કાત વજર મને શા માટે આટલો બધો વખાણવામાં આવે છે તે સમજતું નથી પ્રભુ ઈશુએ કહ્યું છે કે “એક સિવાય બીજું કોઈ નિરોધ નથી, અને તે ઈશ્વર છે.” બીજા નો વિ ૧૮

જેને કમળને માટે કમળ ફાટીને (કમળને) મેં પાણીની
 દોષો કહ્યા હતા તેને કમળે તેને માથે હાથ લેને
 તેને કમળે પાણી કાઢી ને તેને કમળમાં તેને માટે પોષણ
 મળે તેને મેં વાળી નથી. આપણી જાતમાં તો તેના
 કમળે કમળે પાણી નથી. અને એક ફરીને તો પાણી
 કરીને કમળે પાણી કમળની સ્થિતિ કે માનવ હાથ નથી. કમળ
 કે જે કમળે તેને માટે માત્ર પોષણની દરજ્જા આપે છે તો
 હું કમળે તેને પાણી કરીશ ?

જે જીવનનો વિચાર કરીએ અને માણસ જીવનને અને
 જીવનના સંસ્કારો છે તે જાન્ય તો તેના મનમાં આભાર
 મળે છે.

હવે હું તમને કહીશ તીવ્રત્વ દર્શાવે. વિદ્યુત્તોના
 સમજ હવેનાં અનુમાન અને કલ્પના કરવામાં પ્રવીણ હોય
 છે; પણ આ સર્વ કલ્પના અને અનુમાનપરથી કોઈ ખાસ
 એક સર્વમાન્ય માન, અથવા પરિણામ, અથવા કારણ તારવી
 કાઢવામાં પ્રવીણ નથી. આપણાં સર્વ દર્શનોમાં (તત્ત્વજ્ઞાનમાં)
 બારીકમાં બારીક અને માથું પકવી નાળે એવી દર્શીલો
 જીવમાં આવે છે. આપણે એક સિદ્ધાંત લઈએ છીએ, અને
 તે ખરો છે એમ માનીએ છીએ. પછી તેના પર આપણે
 દર્શીલો કર્યા દરીએ છીએ; પણ આ સિદ્ધાંત બેટલો બાલીશ
 (છાકરમત) હોઈ શકે તેટલો હોય છે, છતાં આપણે કદી
 તેની સત્યતા બાબત વિચાર કરતા નથી. તે ખરો છે કે
 ખોટો છે તેની આપણે તપાસ કરતા નથી. આથી આપણી
 પાસે કોઈ પણ પ્રકારના સ્વતંત્ર વિચારો નથી, અને આટલા
 માટેજ વિજ્ઞાનશાસ્ત્રો કે જે નિરીક્ષણ અને કલ્પના તેમજ
 અનુમાનને વ્યવહારમાં મૂકવાની શક્તિના દ્વંદ્વરૂપ છે તેનો
 આપણામાં અભાવ છે. આમ હોવાનું કારણ શું?—તેનાં
 કારણો બે છે:—આપણા દેશની આબોહવામાં પ્રચંડ ગરમી
 રહેલી છે. આ ગરમીના સળગથી સ્વાભાવિકપણેજ પ્રવૃત્તિ
 કરતાં આપણને શાંતિ અને ચિંતન વધારે અનુકૂળ અને
 પ્રિય થઈ પડે છે. અને આથી પ્રાણણો ઉપદેશકતરીકે
 દૂરના પ્રવાસ કે સમુદ્રપર્યટન કરવાનું માથે લેતા ન હતા.

x જેમની પાસે તેમણે પાણીનીનું મહાલાભ્ય વાંચ્યું હતું.

તે સમયમાં સચુદ્ધિપર્વતન કરનારા અને લાંબા દૂર દેશના પ્રવાસ કરનારા લોકો હતા ખરા, પણ આ લોકો તો તમ- બગ વેપારીવર્ગના હતા. તે સમયે જે લોકોએ ઉપદેશને માત્ર પંધાતરીકે જ સ્વીકારેલો હતો તેમને વધારે ધન પ્રાપ્ત કરવાની તૃષ્ણા બગી હોવાથી માનસિક વિકાસ કરવાની તેમની બધી શક્તિ મારી ગઇ હતી. આથી તેમનાં નિરીક્ષણોથી લોકોનાં જ્ઞાનમાં વૃદ્ધિ થવાને બદલે તે જ્ઞાન અધોગતિમાં પડ્યું. કારણ કે તેમનાં નિરીક્ષણો (અવલોકનો) ખરાબ હતાં અને તેમની વાતો અતિશયોક્તિ ભરેલી તેમજ કંપોલકવિપત રીતે મારી મચડીને જોવી રીતે બેસાડવામાં આવી હતી કે તેના અસલ સ્વરૂપને જોખળવું જ અશક્ય થઇ પડ્યું.

આ પરથી આપ સમજી શક્યો કે, આપણે પ્રવાસ કરવો જોઇએ, આપણે દૂરના મુલકોમાં જવું જોઇએ, બીજા દેશોમાં સમાજની વ્યવસ્થા શી રીતે ચાલે છે તે આપણે જોવું જોઇએ; અને જે આપણે જોઇ વાર ફરીથી પ્રભાતરીકે હાથ મળું હોય તો બીજી પ્રભાતોના મનમાં અત્યારે શું ચાલી રહ્યું છે તે જાણવું જોઇએ અને તે જાણવાને તેમની સાથે આપણે તદ્દન સીધો અને સ્વતંત્ર સંબંધ રાખવો જોઇએ. વળી સર્વથી મહત્ત્વનું તો એ છે કે, આપણે બીજા લોકો પર જુદામ કરતાં અટકવું જોઇએ. આપણે કેટલી બધી હાસ્તાર્થક દશામાં આવી પડ્યા છીએ! જે કંઈ બંગી અથવા ઢંઢ આપણી પાસે બંગી અથવા ઢંઢતરીકે આવશે, તો જાણે તે કાલેશ કે ઝેરી જંતુ ન હોય તેમ આપણે તેને ધૂતકારી કાઢીશું, પણ જોઈ બંગી અથવા ઢંઢ ગાંધીસ્ત (ખ્રિસ્તીધર્મમાં દાખલ થતી વખતે કરવામાં આવતી ક્રિયા) લીધા પછી અને રામલો કે મગનો મટીને મિ. જૈન અથવા દાર્દ્ર થયા પછી જો તે કોઈ પણ હિંદુને ત્યાં જશે તો હું નથી ખાતરો કે તે તેને પુરશી નહિ આપે અથવા તેની સાથે હસ્તપૂનન (ચોકહેન્ડ) ન કરવાની હિમંત ધરે. આથી વધારે અધોગતિ હોવી કદી શક્ય નથી. અને તમે જુઓ તો ખરા! આ પાદરીઓ દક્ષિણમાં શું કરી રહ્યા છે? ગાંધીની સખ્યામાં તે હક્કી વર્ણના લોકોને વટકાવે છે, અને તમસ્ત હિંદુસ્તાનમાં ધર્માચાર્યોના

બુદ્ધિ નીચે સૌથી વધારે ચગદાયેલા એવા ત્રાવણકોરના રાજ્યમાં—કે જ્યાં જમીનનો દરેકે દરેક કટકો બ્રાહ્મણની માલિકીનો છે, અને સ્ત્રીઓ—અરે ! રાજ્યકુટુંબની હોય છતાં પણ બ્રાહ્મણની સાથે તેમની રખાત (રાખેલી સ્ત્રી-ઉપપત્ની) તરીકે રહેવામાં માન સમજે છે, તે રાજ્યમાં લગભગ ચોથો ભાગ ખ્રિસ્તી બન્યો છે. અને તેમાં હું તેમને દોષ નથી દેતો. ડેવીડ અને જેસીમાં તેમનો ભાગ ક્યાં છે ? ક્યારે ? ક્યારે ? ઓ પ્રભુ ! મનુષ્ય મનુષ્યનો ભાઈ બનશે ? આપનો

વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૨૫

ખેત્રી, તા. ૨૭ મી એપ્રિલ ૧૮૮૩

પ્રિય ડૉક્ટર,

તમારો પત્ર હમણાં જ મળ્યો. મારા જેવા નાલાયકને માટે તમારો પ્રેમ જોઈને હું ઘણાંજ આભારી થયો છું. બિચારા બ—એ પોતાનો પુત્ર ગુમાવ્યો છે તે જાણીને હું બહુજ દિલગીર છું. “પ્રભુએ આપ્યો હતો અને પ્રભુએ લઈ લીધો છે. પ્રભુનું નામ આશિષમય હો.” આપણે તો માત્ર એટલુંજ જાણીએ છીએ કે, કોઈ પણ વસ્તુ નાશ પામતી નથી અથવા નાશ પામી શકતી નથી. આપણે માટે માત્ર આધીનતાનું સન્નિયેલી છે—શાંત અને સંપૂર્ણ આધીનતા. જે સરદાર સૈનિકને તોપને મોઢે જવાનો હુકમ કરે, તોપણ તેને ફરિયાદ કરવાનો કે એક અક્ષર પણ બબડવાનો અધિકાર નથી, હક નથી. તે દયાળુ પ્રભુ બ—ને તેના હુકમમાં દિલાસો અને શાંતિ આપો, અને સદા દયાળુ એવી જગજગનનીના અંતર પ્રત્યે તેને વધારે ને વધારે નજદીક લઈ જાય એવી મારી પ્રાર્થના છે.

અમુદ્રના પ્રવાસ માટે તો મેં બધી તૈયારી સુંબઘથી કરી લીધી છે. બી—ને કહેજો કે, રાજા સાહેબ અથવા મારા ગુરુભાઈઓ મારા કાર્યમાં કદી અડચણ કરેજ નહિ, રાજા સાહેબનો તો મારાપર અપાર પ્રેમ છે.

સર્વ ઇષ્ટ વસ્તુસ્થિતિના આપનાર પ્રભુ આપને અહીં આં અને તે પછી પણ સુખી રાખે એવી પ્રાર્થના કરનાર

વિવેકાનંદ

તારી ઇચ્છા પ્રમાણે થશે. એવું કદા તમર સ્ત્રીશ નહિ, કારણકે મનુષ્ય કલંક્ય આ જોમ કેમ છે? એવા જોવા પ્રશ્ન કરવાનું નથી. પરંતુ તે જાન કરવાનું અને તેમાં પ્રવૃત્તિ દેવાનું છે—અર્થાત્ આપણું કલંક્ય તો દેહ રહ્યો કે અલેખ, પણ મનુષ્યને દેહ ભાવ રાખી કાર્ય કરવામાં છે.

જો પ્રભુ! તારા નામને મન્ય છે, અને તારીજ ઇચ્છા માધ્યમે પ્રવર્તે. પ્રભુ! અમે બાળીઓ છીએ કે, અમારે શરણ થવાનું છે. પ્રભુ! અમે સમગ્રમાં છીએ કે, જગદબાનોજ દામ અમારા પર છાપ મારે છે, અને “આત્મા તો બળવાન છે, પણ દેહ નિર્બળ છે. પ્રેમચતુષ્ક પ્રભુ! જે શાંતિની ઉદા સ્ત્રીનતા તું શીખવે છે તેની સામે હૃદયમાં વ્યાપી રહેલું દુઃખ યુક્ત કરે છે. જો પ્રભુ! તું કે જેણે તારા બધા પરિવારને શાંતિવિષ્ણુ તારી નજર સામે નાશ પામતાં જોયા છે તેવું બળ અમને આપ. પ્રભુ! આવ, તેજ મહાન શિક્ષક ઘડને શીખવ્યું છે કે, સિપાઈઓ એક પણ ફડકડાટ વગર હુકમ માન્ય કરવો જોઈએ. પ્રભુ! આવ, અર્જુનના સારથિ! આવ અને જેમ તે તેને શીખવ્યું હતું તેમ મને પણ શીખવ કે ‘મય્યેવ મન આધત્સ્વ માયિ વુદ્ધિ નિવેશય ।’ એટલે કે તારામાં સર્વસ્વ અર્પણ કરવું એજ આ જીવનનો ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ ઉદ્દેશ છે, કે જેથી કરીને પ્રાચીન સંતોની પેઠે હું પણ તારામાં દૃઢ ભાવ રાખીને ત્યાગવૃત્તિથી કહું કે ॐ શ્રીકૃષ્ણાર્પણમસ્તુ ।

ઈશ્વર આપને શાંતિ આપે એવી પ્રાર્થના કરનાર
વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૨૭

પ્રિય એક—

x x મારે તમારે માટે માત્ર એકજ શબ્દ કહેવાનો છે. તમે એ સતત સ્મરણમાં રાખજો કે, કદાચ હું તમને ફરીથી ન પણ મળી શકું. નીતિમાન થજો, બહાદુર થજો, સદા આનંદી થજો—અણીશુદ્ધ ચારિત્રવાન, મરણાંતે પણ ધીર. ધર્મના સિદ્ધાંતો માટે નકામી મગજમારી કરશો નહિ. કાર્યર માણસોજ પાપ કરે છે, બહાદુરો કદી પાપ કરતા નથી, અરે !

મનથી પણ પાપ કરતા નથી. દરેક માણસને, મિત્રને કે દુરમનને-દરેકને ચાહવાનો પ્રયત્ન કરજો. તમે મરદ જનને અને જે તમારી સંભાળ નીચે છે એટલે કે આર-, કે- અને આઇ-એમને મરદ બનાવજો. તેમને ચારિત્રવાન અને યથાવાન બનાવજો. મારાં બાળકો! તમારે માટે કોઈ પણ ધર્મની આવશ્યકતા નથી. માત્ર નીતિ અને શૌર્ય! કાયરતા ન જોઈએ, પાપ ન જોઈએ, હસ્તુર ન જોઈએ, કમતાકાત ન જોઈએ અને બાહીની દરેક વસ્તુ આપોઆપ તમારે માટે આવી આવશે. x x આર-ને કહી તમારી સાથે નાટકશાળામાં અથવા એવાં બીજાં-માણસોને નિર્બળ બનાવી દે એવાં-સ્થાનોમાં કંઈ જશે નહિ. અથવા એકલા જવાની પણ તેને રજા આપશે નહિ. તમારો વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૨૮

પ્રિય આર-, કે- અને આઇ-

મારાં બાળકો! તમે યાદ રાખજો કે, માત્ર નામદો અને કાયરોજ પાપ કરે છે અને તે છુપાવાને જુદું બોલે છે. બહાદુર માણસો હંમેશાં ચારિત્રવાન હોય છે. ચારિત્રવાન યવાનો પ્રયત્ન કરજો, બહાદુર યવાનો પ્રયત્ન કરજો, અને યથાશુ યવાનો પ્રયત્ન કરજો.

તમારો
વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૨૯

ચોકોલામા તા. ૧૦ મી જુલાઈ ૧૮૯૩

પ્રિય એ-, બી-, છ- અને મારા સર્વ મદ્રાસી મિત્રો,

મારી અહીંની હિલચાલના સમાચાર હંમેશાં આપને ન આપવા માટે આપ મને ક્ષમા કરશો. અહીં આં દરેક માણસ હંમેશાં કંઈકે ને કંઈક કામમાં ગુંથાયેલો હોય છે અને ખાસ કરીને મારા જેવા માટે કે જેને પોતાની સાથે સામાન શી રીતે રાખવો અને તેની સંભાળ શી રીતે લેવી તે વાતનું જરાપણ જ્ઞાન નથી. મારી શક્તિનો મોટો ભાગ તો એમાંજ ખર્ચાઈ જાય છે. ખરેખર, આ માધાકુટ ઘણીજ જળરી છે. મુંબઈથી અમે ઠાલવ્યો બંદરે આવી પહોંચ્યા છીએ.

કાળ તારી ઇચ્છા પ્રમાણે થશે, એવું કહ્યા વગર રહીશ નહિ; કારણકે આપણું કર્તવ્ય 'આ એમ કેમ છે?' એવા એવા પ્રશ્નો કરવાનું નથી, પરંતુ તે કાર્ય કરવાનું અને તેમાં પ્રાણ દેવાનું છે—અર્થાત્ આપણું કર્તવ્ય તો દેહ રહો કે જાઓ; પણ પ્રભુપ્રત્યે દૃઢ ભાવ રાખી કાર્ય કરવામાં છે.

ઓ પ્રભુ! તારા નામને ધન્ય છે, અને તારીજ ઇચ્છા સઘળે પ્રવર્તે. પ્રભુ! અમે જાણીએ છીએ કે, અમારે શરણ થવાનું છે. પ્રભુ! અમે સમજીએ છીએ કે, જગદંબાનોજ હાથ અમારા પર છાપ મારે છે, અને “આત્મા તો બળવાન છે, પણ દેહ નિર્બળ છે. પ્રેમજનક પ્રભુ! જે શાંતિની ઉદાસીનતા તું શીખવે છે તેની સામે હૃદયમાં આપી રહેલું હઃખ યુદ્ધ કરે છે. ઓ પ્રભુ! તું કે જેણે તારા બધા પરિવારને શાંતચિત્તે તારી નજર સામે નાશ પામતાં જોયા છે તેવું બળ અમને આપ. પ્રભુ! આવ, તેજ મહાન શિક્ષક થઈને શીખવ્યું છે કે, સિપાઈએ એક પણ ફક્કડાટ વગર હુકમ માન્ય કરવો જોઈએ. પ્રભુ! આવ, અર્જુનના સારથિ! આવ અને જેમ તે તેને શીખવ્યું હતું તેમ મને પણ શીખવ કે ‘મય્યેવ મન આધત્સ્વ માયિ બુદ્ધિ નિવેશય.’ એટલે કે તારામાં સર્વસ્વ અર્પણ કરવું એજ આ જીવનનો ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ ઉદ્દેશ છે, કે જેથી કરીને પ્રાચીન સંતોની પેઠે હું પણ તારામાં દૃઢ ભાવ રાખીને ત્યાગવૃત્તિથી કહું કે ॐ શ્રીકૃષ્ણાર્પણમસ્તુ ।

ઈશ્વર આપને શાંતિ આપેા એવી પ્રાર્થના કરનાર
વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૨૭

પ્રિય એક—

x x મારે તમારે માટે માત્ર એકજ શબ્દ કહેવાનો છે. તમે એ સતત સ્મરણમાં રાખજો કે, કદાચ હું તમને ફરીથી ન પણ મળી શકું. નીતિમાન થજો, બહાદુર થજો, સદા આનંદી થજો—અણીશુદ્ધ ચારિત્રવાન, મરણાંતે પણ ધીર. ધર્મના સિદ્ધાંતો માટે નકામી મગજમારી કરશો નહિ. કાયર માણસોજ પાપ કરે છે, બહાદુરો કદી પાપ કરતા નથી, અરે !

મનથી પણ પાપ કરતા નથી. દરેક માણસને, મિત્રને કે દુરમનને-દરેકને ઘાહવાનો પ્રયત્ન કરજો. તમે મરદ બનજો અને તે તમારી અંબાળ નીચે છે એટલે કે આર-, કે- અને આઈ- એમને મરદ બનાવજો. તેમને ચારિત્રવાન અને દયાવાન બનાવજો. મારાં બાળકો! તમારે માટે કોઈ પણ ધર્મની આવશ્યકતા નથી. માત્ર નીતિ અને શીર્ષ! કાયરતા ન ભેંધજો, પાપ ન ભેંધજો, કસુર ન ભેંધજો, કમતાકાત ન ભેંધજો અને બાદીની દરેક વસ્તુ આપોઆપ તમારે માટે ચાલી આવશે. x x આર-ને કહી તમારી સાથે નાટકશાળામાં અથવા એવાં બીજાં- માણસોને નિર્બળ બનાવી દે એવાં-સ્થાનોમાં લઈ જશો. નહિ, અથવા એકલા જવાની પણ તેને રજા આપશો નહિ.

તમારો વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૨૮

પ્રિય આર-, કે- અને આઈ-

મારાં બાળકો! તમે ઘાહ રાખજો, કે, માત્ર નામટો અને કાયદોનું પાપ કરે છે અને તે છુપાવાને જુદું બોલે છે. બહાદુર માણસો હંમેશાં ચારિત્રવાન હોય છે. ચારિત્રવાન થવાનો પ્રયત્ન કરજો, બહાદુર થવાનો પ્રયત્ન કરજો, અને દયાળુ થવાનો પ્રયત્ન કરજો.

તમારો
વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૨૯

ચોકોલાટા તા. ૧૦ મી જુલાઈ ૧૮૯૩

પ્રિય એ-, બી-, ઇ- અને મારા સર્વ મદ્રાસી મિત્રો,

મારી અહીંની દિલ્લચાલના સમાચાર હંમેશાં આપને ન આપવા માટે આપ મને ક્ષમા કરશો. અહીંનાં દરેક માણસ હંમેશાં કંઈક ને કંઈક કામમાં ગુંથાયેલો હોય છે અને ખાસ કરીને મારા જેવા માટે કે જેને પોતાની સાથે સામાન શી રીતે રાખવું અને તેની અંબાળ શી રીતે લેવી તે વાતનું જરાપણ સંન નથી મારી શાખનો મોટો ભાગ તો એમાંજ ખર્ચાઈ જાય છે ખર્ચખર્ચ, આ ન થાકટ ધણીજ જરૂરી છે. અંબાળથી અમે કોલેજા ખંદેરે આવી પહોંચ્યા છીએ.

લગભગ આખો દિવસ અમારી સ્ટીમર બંદરમાં જ પડી રહી, આ તકનો લાભ લઇને અમે સ્ટીમરમાંથી ઉતરીને શહેર જોવાને માટે ગયા. ગાડીમાં બેસીને ગલીમાં અને રસ્તાઓમાં અમે દુર્યા, પણ મને તેમાંથી માત્ર એક જ વસ્તુ યાદ રહી અને તે એક મંદિર છે, જેની અંદર નિર્વાણસમયની આરામ લેતી સ્થિતિમાં લગવાનું યુદ્ધની એક પ્રચંડ મૂર્તિ હતી. x x x

ખીજે મુકામ અમે પીનાંગ ઠર્યો. સમુદ્રકાંઠે મલાયા દ્વીપકલ્પની મધ્યમાં એ શહેર આવેલું છે. મલાયાના સર્વ રહેવાસીઓ મુસલમાન છે. આ લોકો પ્રાચીન સમયમાં ચાંચીઆ (દરિયામાં લૂંટનાર) તરીકે ઘણાજ પ્રસિદ્ધ હતા, અને દરેક વેપારીને તે જમ જેવા લાગતા હતા; પણ આ જમાનામાં કુંઝરો (લડાયક આગબોટો) અને તોપોની શોધખોળ થવાથી તેમને નિરુપદ્રવી ધંધો શોધવાની જરૂર પડી છે. પીનાંગથી સિંગાપોર જતાં રસ્તામાં સુમાત્રાના પર્વતોના ઉંચાં શિખરો અમારા જોવામાં આવ્યાં. કેટલેક અમને કેટલાંક સ્થળો ગતાવ્યાં, કે જે સ્થળો ચાંચીઆઓને પ્રિય હતાં અને જ્યાં આગળ તે લોકો સંતાઈ રહેતા હતા. સિંગાપોર સ્ટ્રેઈટ્સ સેટલમેન્ટની રાજ્યધાનીનું મુખ્ય શહેર છે.

સિંગાપોરમાં એક સુંદર બોટાનિકલ ગાર્ડન (વનસ્પતિ સંગ્રહાલય) છે. તેની અંદર કેટલાંક ઘણાંજ સુંદર તાડવૃક્ષો આવેલાં છે. 'પ્રવાસીના તાડ' એવા નામથી પ્રસિદ્ધ થયેલા સુંદર પંખા જેવા તાડ અહીં પુષ્કળ ઉગે છે. બ્રેડક્રુટ નામનાં વૃક્ષો તો ઠેરઠેર માલૂમ પડે છે. જે પ્રમાણે મદ્રાસમાં કેરીઓ પુષ્કળ મળે છે, તે પ્રમાણે અહીંનાં સુપ્રસિદ્ધ મેંગોસ્ટીન નામનાં પુષ્કળ વૃક્ષ ઉગે છે, પણ કેરીની મજા તો જુદીજ છે. રેખાની આટલી નજદીક છતાં અહીંના લોકો મદ્રાસના લોકો કરતાં અડધા પણ શ્યામ વર્ણના નથી. સિંગાપોરમાં એક સુંદર સંગ્રહસ્થાન પણ આવેલું છે.

આ પછી હોંગકોંગ શહેર આવે છે. અહીં આવો છો ત્યારે ચીનમાં આવ્યા હો એમ તમને તરતજ લાગે છે. અહીંનાં ચીનનું મહત્ત્વ સર્વોપરિ છે. દરેક મજૂરી, દરેક વ્યાપાર તેમનાજ હાથમાં હોય એમ દેખાય છે. હોંગકોંગ એ આબેહૂબ ચીન છે. સ્ટીમરે લંગર નાખ્યું કે તરતજ

સેકડો ચીનાઓ તમને કિનારા પર લઈ જવાને પોતાની હોડીઓ લઈને તમારી આસપાસ ફરી વળે છે. આ હોડીઓને બબ્બે મુકાન હોવાથી તેનો દેખાવ વિચિત્ર લાગે છે. આ હોડીવાળો પોતાના કુટુંબ સાથે હોડીમાંજ રહે છે. મુકાનપર લગભગ ઘરઘણિયાણીજ હોડીમાં બેસે છે. એક મુકાન તે હાથવડે ચલાવે છે અને બીજું મુકાન પગવડે ચલાવે છે, અને સોમાં નબ્બાણું ટકાવે તો આ ચીની પીઠ પર જોળીમાં લટકાવેલું એક નાનું બાળક તમારા જોવામાં આવશે. અને તે એવી રીતે લટકાવવામાં આવે છે, કે જેથી જો નાના ચીનાઈ બાળુના હાથપગ છૂટા રહે છે. જ્યારે તે ચી મુકાન ચલાવતી હોય, અથવા કોઈ બારે વજનની વસ્તુઓ ખસેડતી હોય, અથવા એક હોડીમાંથી બીજી હોડીમાં નવાઈ-બરી સફાઈથી ફેરી જતી હોય છે, ત્યારે એના નાનો લિહંગ-લગ (બાળક) મજેથી માતાની પીઠપર પડયો પડયો પોતાના નાના હાથપગ આમતેમ હલાવ્યા કરે છે. એ દ્રશ્ય જોઈને આપણને ઘણીક વિચિત્ર આનંદ યાય છે. ત્યાં ફટીમ-લાંચ (વરાળથી ચાલતી હોડી) અને હોડીઓની એટલી તો ધમાલ હોય છે કે દરેક પળે આ નાના લિહંગચંગનું માથું અને તેની લાંબી ચોટલી બધાંની કચુંબર ધઈ જવાનો સંભવ હોય છે; પણ આ વાતની તેને જરા પણ દરકાર નથી. આ ધાંધલવાળી છાંદગીની તેને જરાય પરવા હોય એમ લાગતું નથી. ઘણીજ ઉઘોગી એવી તેની માતા યોડા યોડા સમયને અંતરે જે દાખાની ચોટલી તેને આવે છે, તે શાંતિથી ખાતો ખાતો મોજથી નાનો લિહંગચંગ પડયો રહે છે. ચીનાઈ બાળકો પૂરેપૂરાં ક્રિસ્તી (તત્ત્વજ્ઞાની) હોય છે અને એટલી નાનો ઉંમરે તેઓ શાંતિથી કામે વજગી જાય છે કે જે ઉંમરે આપણા દિંદનાં બાળકો બાગ્યે લાંબોટીએ ચાલતાં હોય છે અપર્યાપ્તતા કહો કે જરૂરીઆત કહો તેનું તત્ત્વજ્ઞાન તે ઘણીજ સારી રીતે રીખેલું હોય છે. દિંદીઓ અને ચીનઓ મુખરામ્ય જે અટલા બધા પાછળ છે તેનું મુખ્ય કારણ તેમની અન્યત્ર ગરીબાઈ છે દરેકજનો જરૂરી આવડ અને આવશ્યકતાઓ પૂરી પાડવી તેમને મારે એટલી મુશ્કેલ હોય છે કે બીજા જગતેનો ભયજન કારણો

મેમને કુચરન મળતી નથી.

હોંગકોંગ સરકાર મહુ'જ યુનિ'ર છે. તે ટેકરીઓને મથાળે અને તેના કોચ વપર બસવામાં આવેલું છે. હોંગકોંગમાં જેને 'મોરી' તરીકે લોકજનમાં આવે છે તેના કચ્છાં હોંગ કોંગ 'મોરેનો'તરીકે લોકજનમાં આવે વપર શીતળ છે. અહીં આગળ જતનમ શીપી હોંગકોંગમાં ટેકરીને મથાળે જતી હોય છે, જેને વચરના જળથી તારનાં કોરડાંવડે ઉપર ખેંચવામાં આવે છે.

અને હોંગકોંગમાં વળુ દિવસ રહ્યા, અને પછી કેન્ડોન (કંતાન) શહેર એવાને ગયા, જે નદીના ગુપ્ત તરફ દરિયા-કિનારેથી એશી માઈલને અંતરે આવેલું છે. અહીં આગળ જોટલી બધી માંધણ અને પમાણ હતી કે ન પૂછે વાત! અસંખ્ય હોડીઓ લગભગ નદીના પાણીને તો ઢાંકીજ દે છે. આ હોડીઓ કંઈ વેપારને માટેજ હોય છે એમ નથી, પણ આમાંની એકઠો તો ઘરતરીકે રહેવાના કામમાં આવે છે. તેમાંની કેટલીક તો ઘણીજ સુંદર અને મોટી હોય છે. ખરી રીતે તો આ બે કે ત્રણ મજલાનાં મકાનોજ હોય છે. તેમની આબુગાબુ જોટલા પણ હોય છે અને વચ્ચે રસ્તા પણ બનાવેલા હોય છે. આ બધુંજ તરતું હોય છે.

ચીનની સરકારે પરદેશીઓને વસવાને માટે ખાસ જમીન આપેલી છે ત્યાં અમે ઉતર્યા. અમારી ચારે બાબુ નદીને બંને કિનારે માઈલોના માઈલ સુધી કંતાન શહેર વસેલું છે. ઉછળતો, ધૂધવતો, બહુ કે માનવસમુદ્ર ન હોય અને તેની આટલી બધી વસ્તી છતાં, આટઆટલો ઉદ્યોગ છતાં તેના જેવું બીજું ગંદું શહેર મેં દીડું નથી. આપણા હિંદુસ્તાનનાં શહેરો ગંદાં હોય છે તેવા અર્થમાં હું અહીંની ગંદકીની વાત કરતો નથી; કારણ કે ચીનની સરકાર કચરાના એક તરણાને પણ નકામું જવા દેતી નથી. હું જે ગંદકીની વાત કરું છું તે ચીનના વતનીઓની છે. આપણને તો એમજ લાગે કે ચીનાઓજ બહુ નાહવાના સોગત ખાધા છે. દરેક મકાનનો દુકાનતરીકે ઉપયોગ કરવામાં આવે છે, અને રહેવાના કામ માટે તો છેક ઉપરનો માળજ વપરાય છે. રસ્તાઓ ઘણાજ સાંકડા હોય છે, તે એટલે સુધી કે રસ્તે

ચાલતાં બન્ને તરફની દુકાનોને તમારાથી અડી જવાય છે. દશ ડગલાં ચાલે કે માંસ વેચનારનો દુકાન તો હોયજ. તેમાં કેટલીક દુકાનો એવી પણ હોય છે, કે જ્યાં ફૂતરાનું અને બિલાડાનું માંસ વેચાય છે. અલગત, આ ફૂતરાનું અને બિલાડાનું માંસ તદ્દન ગરીબવર્ગનાજ લોકો ખાય છે.

ચીનાની સ્ત્રીઓ ઠીક બહાર જોવામાં આવતી નથી. ઉત્તરદિગ્દશ્યાનના લોકો પ્રમાણે તેમનામાં પણ સંખ્ત રીતે પડેલો ધાળવાનો રિવાજ છે. માત્ર મજૂરવર્ગની સ્ત્રીઓજ બહાર જોવામાં આવે છે. આ લોકોમાં ધણીક વાર આપણને આપણાં નાનાં બાળકોના પગ કરતાં પણ નાના પગવાળી સ્ત્રીઓ જોવામાં આવે છે. આટલાં નાના પગ હોવાથી તેમને ચાલતાં પણ ક્ષતિ નથી, અને તે ચાલે છે એમ પણ કહેવાય નહિ. તે તો માત્ર ફૂટે એમજ કહેવાય.

હું ચીનાઓનાં કેટલાંક મંદિર જોવાને ગયો હતો. કેન્ટોનમાં જે મોટામાં મોટું મંદિર છે તે ચીનના બાદશાહ જેણે પોતાના પાંચસો અનુયાયી સાથે પ્રથમ બૌદ્ધધર્મની દીક્ષા લીધી તેના સ્મરણાર્થે બાંધવામાં આવ્યું છે. અલગત, મધ્યમાં બુદ્ધ લંગવાનની મૂર્તિ રાખવામાં આવી છે, બીજે નંબરે એનાથી નીચે બાદશાહની મૂર્તિ બેસાડવામાં આવી છે, અને તેમની બન્ને બાજુ તેના અનુયાયીઓની મંદિર બેસાડવામાં આવી છે. આ બધી મૂર્તિઓ લોકડામાંથી સુંદર રીતે દોતરી કાઢેલી છે.

કેન્ટોનથી અમે પાછા હોંગકોંગ આવ્યાં અને ત્યાંથી જાપાન આવ્યા. પ્રથમ અમે નાગાસાકી આગળ લંગરે કયું; અમે માત્ર ઘોડાકેજ કલાકને માટે ત્યાં ઉતર્યા હતા અને ખાદીમાં બેસીને શહેરમાં ફરી આવ્યા. કેટલો બધો ફરક ! જાપાનીઝ પ્રજા દુનિયામાં સૌ કરતાં વધારે સ્વચ્છ પ્રજા છે. દરેક વસ્તુ સ્વચ્છ અને સુંદર હોય છે. તેમના રસ્તા લગભગ બધાજ પહોળા, સ્વચ્છ, સીધા અને ફરજબંધીવાળા હોય છે. તેમનાં નાનાં મકાનો સમકડાં જેવાં સુંદર લાગે છે. દરેક શહેર અને ગામડાની પાછળ પાછળ નામના વૃદ્ધાથી ઢંકાયેલી ટેકરીઓ આવી રહી હોય છે અને તેથી સુંદરતામાં ઓર વધારો થાય છે. તેમનાં હીંગળા શરીર, સુંદર ચામડી, વિચિત્ર

છે. તેથી વધારે ઉંચે જોવાની-જવાની તમારા જેવા ગુલામોની તાકાત નથી હોતી. અરે! તમારા વિદ્યાર્થીઓની દશા તો જુઓ! ભાઈ બી. એ. નો અભ્યાસ કરે છે, શરીર પર લોહીનું ટીપું નથી, આંખો ઉંડી પેસી ગઈ છે, ઘેર પાડઠન છોકરાં અને નમાલી એવી માંદલી સ્ત્રી રોટલાના ટુકડા વાસ્તે ટળવળે છે! આવી તમારા દેશના વિદ્યાર્થીઓની દશા છે. અરે! શું સમુદ્રમાં એટલું પાણી નથી કે તમારાં કાલેજનાં પુસ્તકોને, તમારા યુનિવર્સિટીના ગ્રંથોને, ડીપ્લોમાને અને તમને બધાંને ડૂબાવી શકે? જાઓ, જો એટલું પાણી હોય તો ડૂબી મરો.

આવો, મિત્રો! એક વાર મરદ બનો. તમારી ઉન્નતિમાં, તમારા કલ્યાણમાં આડે આવતા આચાર્યોને, ભટ્ટાચાર સાધુઓને અને મહંતોને ઉચકીને ફેંકી દો. કારણ કે તે લોકો કદી સુધરવાના નથી. તેમનાં હૃદયો કદી વિશાળ થવાનાં નથી. તમારા વહેમ અને તમારા અજ્ઞાનપરજ એ લોકો સહેલ સપાટા કરે છે, તેથી તમને (બહુ તો શુષ્ક વેદાંત શીખવે છે અને ચારિત્ર સંબંધી પાયાભૂત) જ્ઞાન મળે એમ તેઓ કદી ઇચ્છતા નથી. માટે એ આચાર્યોને, એ ધર્મને નામે ધતીંગ ચલાવનાર સેતાનોને પ્રથમ જડ મૂળથી ઉખેડીને ફેંકી દો.

આવો, મિત્રો! ભાઈઓ! એક વાર ગુલામીની જાંજીરને તોડીને ફેંકી દો. કૂવામાંના દેડકા ન રહેતાં બહાર આવીને વિશાળ જગતને જરા જુઓ કે પ્રજાઓ કેવી આગળ વધી રહી છે!

શું તમે આર્ય છો? શું તમે હિંદી છો? શું તમને આર્ય સંસ્કૃતિ પ્રિય છે? જો હોય તો આગળ આવો, નમાલી આશાઓ અને નિર્માલ્ય ભાવનાઓનો ત્યાગ કરો; અને તમારા હિંદુસ્તાનને માટે, તમારી આર્ય જાતિને માટે, અરે! સમસ્ત માનવજાતિના કલ્યાણને માટે, વધારે ઉંચા આદર્શને માટે અને વધારે પવિત્ર કાર્યને માટે પ્રયત્ન કરો, યુદ્ધ કરો; જે જે લોગ આપવા પડે તે આપો. પાછા વળીને ન જુઓ, પ્રિયમાં પણ પ્રિય હોય તેને ખાતર પણ પાછા ન વળો; આગળ વધો, આગળ વધો, આગળ વધો!

હિંદુસ્તાન અત્યારે લોગ માગી રહ્યું છે. તેને જોખમાં જોખા એક હબર, યુવાન માણસોનો-માણસોનો, જનાવરોનો નહિ પણ ઉદાર, શુદ્ધ, અંતઃકરણવાળા એક હબર યુવાનોના લોગની જરૂર છે. આપણા વહેંચેને અને અધ્યક્ષદાને તોડવા-ને માટેજ ઇશ્વરી સંકેતથી બ્રિટિશ સત્તા સ્થપાઈ અને તે કાર્યમાં મદદ કરવાને માટે, મદ્રાસેજ પ્રથમ માણસો આપ્યા હતાં. હવે ઇશ્વરના એક નવા અને પવિત્ર સંકેતને માટે-ગરીબને પ્રેમ-શૂણ્યતાને અન્ન અને-અભણને જ્ઞાન મળે તેને માટે-આહુતિ આપવાને મદ્રાસ કેટલા માણસો આપવા તૈયાર છે ?

યુગયુગથી આવી આવતા જીટમે કરીને માણસો માણસ મટીને પશુ બની ગયા છે, તેમને ફરીથી મનુષ્ય બનાવવાને માટે સર્વસ્વનો લોગ આપવાને કેટલા તૈયાર છે ?

તમારો વિવેકાનંદ
તા. ૬. આ વાત ખાસ ધ્યાનમાં રાખજો. કે, કામ શાંતિપૂર્વક, અંતપૂર્વક અને મૌનપણે કરજો. છાપાંઓમાં પ્રસિદ્ધ કરી નામના મેળવવાના ધર્તિગમાં પરચો નહિ.
વિ.

પત્રાંક ૩૦

શ્રીશ્રી મીડોઝ, મેટકાફ માસ.

તા. ૨૦ મી ઑગસ્ટ ૧૮૬૩

પ્રિય બંધુ,

આપનો પત્ર કાલે મળ્યો. મેં જાપાનથી લખેલો પત્ર તમને મળી ગયો હશે. ઉત્તર પાસિફીકને રસ્તે થઈને હું જાપાનથી વાનકુવર પહોંચ્યો. ઠંડી પુષ્કળ પડતી હતી અને મારી પાસે ગરમ કપડાં ન હોવાથી મારે ઘણું કષ્ટ સહન કરવું પડ્યું; પણ ગમે તે પ્રકારે હું સહિસલામત વાનકુવર પહોંચ્યો, અને ત્યાંથી કેનેડા થઈને શીકાગો ગયો. ત્યાં હું લગભગ દરરોજ મેળામાં જતો હતો. આ મેળો (પ્રદર્શન) ઘણું પ્રચંડ હતો અને તે જોવાને વાસ્તે જોખમાં જોખા દશ દિવસ થાય છે. શીકાગોમા હું લગભગ બાર દિવસ રહ્યા. બી—એ જ બાઈની સાથે મારે જોખખાણુ કરાવ્યું હતું

તે અને તેમના પતિ શીકાગોના ઉંચામાં ઉંચા વર્ગના માણસો છે, અને તે લોકો મારા તરફ ઘણાજ માયાળુ હતા. ત્યાર પછી હું શીકાગોથી બોસ્ટન આવ્યો. મી. એલ-બોસ્ટન સુધી મારી સાથે હતા. તેઓ પણ મારી સાથે બહુજ માયાથી વર્તતા હતા.

અહીં મારે જે ખર્ચ કરવો પડે છે તે લચકર છે. દરરોજનો ખર્ચ લગભગ એક પાઉન્ડ (આશરે પંદર રૂપિયા) આવે છે; તેમ એક સીગારેટ લેવા જાઓ તો તમને લગભગ આઠ આના પડે છે. અમેરિકન લોકો એટલા શ્રીમંત છે કે તેઓ પાણીની પેઠે પૈસા ખર્ચે છે. દુનિયાની કોઈ પ્રજા તેમની હરિકાઈ ન કરી શકે તેથી કાચદા-કાનુન બનાવીને તે લોકો ચીજોના ભાવ ફરજિયાત ઘણાજ મોંઘા રાખે છે. દરેક મજૂર લગભગ નવથી દશ રૂપિયા પેદા કરે છે અને તેટલા ખર્ચી નાખે છે. ત્યાંથી નીકળતી વખતે જે કલ્પના સ્થિતિ મેં રચી હતી તે તદ્દન નાશ પામી છે. મારે તો અહીં અશક્યતા સામેજ યુદ્ધ કરવાનું છે. અહીંથી નાસી છૂટીને હિંદુસ્તાન આવતા રહેવાનું કંઈ સેંકડો વાર મન થયું હશે, પણ હવે મેં નિશ્ચય કરી લીધો છે. અને ઇશ્વરનો એવોજ સંકેત હશે એમ મને લાગે છે. મને આમાં કંઈ માર્ગ સૂઝતો નથી, પણ ઇશ્વરને તો તે માર્ગ માલમ છેજ. મારે મારા સ્થાનપર દૃઢ રહેવુંજ જોઈએ. પછી સફળતા મળે ત્યાં ન મળે. મરણાંતે પણ મારે આ કાર્ય કર્યેજ છૂટકો છે.

હાલમાં હું બોસ્ટન પાસે આવેલા એક ગામડામાં એક બાઈને ત્યાં મહેમાનતરીકે રહું છું. અકસ્માતજ આગ-ગાડીમાં આ બાઈ સાથે મારે ઓળખાણ થઈ હતી. તેણે મને પોતાને ત્યાં આવવાનું નિમંત્રણ આપ્યું, અને મેં એ આમંત્રણનો સ્વીકાર કરી લીધો. કારણ કે એમાં અમને બંનેને એક પ્રકારનો લાભ રહેલો છે. એ બાઈની સાથે રહેવાથી દરરોજનો મારા ખર્ચનો એક પાઉન્ડ બચી જાય છે, અને તેને એ લાભ થાય છે કે, પોતાના મિત્રોને બોલાવીને હું જાણે હિંદુસ્તાનની કોઈ અવ્યયજ વસ્તુ ન હોઈ એમ મને પ્રદર્શનતરીકે તે બતાવે છે. આ બધું મારે સહન કરીજ લેવું જોઈએ. મુખમરો, ડંડી અને મારા વિચિત્ર

પોપાકથી રસ્તામાં બોલાવી મારી દુરરે-આ બધાંની સામે મારે ટકી રહેવાનું છે; પરંતુ મારા વક્તા દોસ્ત । મહાન પરિશ્રમ અને મહાન દુઃખ સહન કર્યા વગર મહાન કાર્ય કરી શકાતા નથી.

× × × વળી જો, પણ ધ્યાનમાં લેવું પડે છે કે, આ દેશ ખ્રિસ્તી લોકોનો છે. તેમના પર જો સિવાય બીજા કોઈ સરકાર કે બીજા કોઈ પણ અસર નથી; અને હું પણ બીજા કોઈ પંથ કે સંસ્થાઓની દુરમનાવટની જરા પણ ફરકાર કરતો નથી. હું અહીં આમજ કુમારી મીરીના બાળકોની મધ્યમાં વસ્યો છું; અને અમવાન ઈશુ મને અવગમ મહક કરશેજ, અહીંના લોકો હિંદુધર્મના ઉદાર વિચારોને તેમજ નાજારેયના પયગંબર તરફના મારા પ્રેમને બદુલ પસંદ કરે છે. બેલીલોના મહાન નરે જે આદેશ કરેલો છે તેની વિરુદ્ધમાં મારે કંઈજ કહેવાનું નથી, એવું હું તેમને જણાવું છું. હું ખ્રિસ્તીઓને એટલુંજ કહું છું કે, જે સ્થાન તમે ઈશુને આપે છે તેવુંજ સ્થાન હિંદુસ્થાનના મહાપુરોને પણ આપો. અને મારું કહેવાનું આ લોકો બદોબસ સમજાય છે.

શિકાગો હવે જલક આવતો લાય છે અને મારે હરેક પ્રકારનાં ગરમ કપડાંની જરૂર પડશે. અહીંના વતનીઓને જેટલાં કપડાં જોઈએ છીએ તેના કરતાં આપણને વધારે કપડાંની જરૂર પડે છે.....

મારા દોસ્ત । સાંભળ. હિંમત અને ધીરજ ધારણ કર; કારણકે-હિંદુસ્તાનમાં આપણે હાથે મહાન કાર્ય શક્યા છે; અહીં રાખ, અને આપણેજ તે કાર્યો કરીશું. આપણેજ કે જે ગરીબ છીએ, તિરસ્કૃત છીએ, અને એનું દુઃખ અનુભવથી સમજીએ છીએ, તેજ મહાન કાર્યો કરી શકીશું. નહિ કે.....

ગઈ કાલે શિકાગોમાં એક રમુજી ઘટના બની. ક—ના રાજા અહીં આવેલા હતા. શિકાગોના કેટલાક લોકો તેમને “બડે જીવ મહેરબાન” બનાવવાનો પ્રયત્ન કરતા હતા. મેળામાં (મદર્શનમાં) આ રાજા સાથે મારી સુલાકાત થઈ હતી, પણ મારા જેવા ગરીબ ફકીર સાથે વાત કરતાં તેમના જેવા

મહાન પુરુષને નાનમ લાગી હતી. આ મેળામાં એક ચક્રમ લેબનો દક્ષિણી પ્રાદ્યુ નખવડે ખનાવેલાં ચિત્રો વેચવાનો ધંધો કરતો હતો. અહીં આગળ પણ તેણે પહેર-વેશમાં ઘોતીજ રાખેલી હતી. આ મરાઠા પ્રાદ્યુ છાપાં-ઓના રિપોર્ટરોને રાજા માટે ઘણીઘણી વાતો કહી નાખી કે “એ રાજા તો હલકી વર્ણનો છે, આ રાજાઓ ખધા માત્ર ગુલામોજ છે અને લગલગ પોતાનું બધું જીવન નીતિબ્રષ્ટ માર્ગમાં ગાળે છે. વગેરે, વગેરે.” અને અમે-રિકન છાપાંઓના એડીટરો કે જે લોકો સમ્યાદ(1)ને માટે પ્રસિદ્ધ છે, તેમની દાનત આ ખબરપત્રીની વાંતને મહત્ત્વ આપવાની હતી. આથી તેમણે ખીજે દિવસે હિંદુસ્તાનથી આવેલાં એક જ્ઞાની માણસના વર્ણનથી-એટલે મારા વર્ણનથી-કોલમો ભરી ભરીને છાપી નાખ્યાં, અને જે શબ્દો હું સ્વપ્નમાં પણ બોલ્યો ન હતો તેવા શબ્દો મારા મુખમાં મૂકીને મને આસ્માન સુધી ચઢાવી દીધો; અને પેલા મરાઠા પ્રાદ્યુ રાજા માટે જે જે ટીકા કરી હતી, તે પણ મેંજ કરી હતી એમ જણાવી દીધું. આનું પરિણામ એ આવ્યું કે, શિકાગોની સમાજે ઘણીજ ત્વરાથી તે કે-ના રાજાનો ત્યાગ કર્યો. મારાજ દેશબંધુ સામે મારોજ ઉપયોગ કરીને અમે-રિકાના એડીટરોએ પોતાનું કામ સફાઈથી સાધી લીધું. તે ગમે તેમ હોય પણ આ પરથી એટલું તો સાળીત થાય છે કે, આ દેશમાં આડંબર અને ભાપકા કરતાં બુદ્ધિને વધારે માન મળે છે.

ગઈ કાલે ત્રીઓના કેદખાનાની સુપરિન્ટેન્ડન્ટ મિસિસ.... અહીં આવ્યાં હતાં. આ કેદખાનાને તે લોકો કેદખાનાતરીકે નથી ઓળખાવતાં, પણ તેને સુધારણી શાળા- (રેફરમેટરી સ્કૂલ) તરીકે ઓળખાવે છે. અમેરિકાની સઘળી સત્ય વસ્તુઓમાં આ એક ઘણીજ લગ્ય વસ્તુ છે. અહીંના કેદીઓની સાથે ઘણીજ મમતાથી વર્તવામાં આવે છે. ઘણી કામજારી તેમને સુધારવામાં આવે છે. આ શાળામાં માણસ એક કેદીતરીકે અને ગુન્ડેખાનાતરીકે આવે છે, પણ ત્યારે તે બહાર જાય છે ત્યારે તે એક અજાણ્ય અને સમજાતો ઉપયોગી એવા મૃદુસ્થતરીકે જાય છે. આ

સંસ્થા એટલી સુંદર અને એટલી હિપયોગી છે કે તે જાતે જોયા વગર તેનો ખ્યાલ તમને આવેજ નહિ.

પણ ત્યારે આપણે આપણા હિંદુસ્તાનનાં ગરીબ અને પતિત લાઇખહેનોને માટે શું કર્યું છે, તેનો વિચાર કરીએ છીએ, ત્યારે મારું અંતઃકરણ દુઃખથી ચીરાઇ જાય છે. હિંદુસ્તાનના ગરીબોને અને પતિતોને સુધરવાની, ઉત્તમ માર્ગે સુધવાની તકજ મળતી નથી. ગરીબોનો, નીચી વર્ણના લોકોનો, પાપીઓનો હિંદુસ્થાનમાં કંઈ મિત્ર નથી. તેમને કશી મદદ મળતી નથી. તે લોકો જમે તેટલો પ્રયત્ન કરે પણ તેમનાથી ઉંચે ચઢાતુંજ નથી. દિવસે દિવસે તે લોકો વધારે ને વધારે અધોગતિને પામતા જાય છે. કૂર સમાજ તરફથી તેમના પર દુઃખ અને ભુક્ષ્મનો વરસાદ વરસાવવામાં આવે છે; પણ આ દૃટકા ક્યાંથી પડે છે તેની પણ તેમને ખબર નથી. અરે! પોતે પણ મનુષ્યો છે તેટલુંજે તેમને લાગ રહ્યું નથી, અને આતું પરિણામ તેજ જુલામી. ચોડાંક વર્ષોથી વિચાર કરમારા માણસોને આ વાત સ્પષ્ટ સમજાઈ છે. પણ કમનસીબે તેમને એમ લાગ્યું કે, આ બધા દુઃખનું કારણ માત્ર હિંદુધર્મજ છે. અને દુનિયામાં એક મહાનમાં મહાન એવા હિંદુધર્મનો નાશ કર્યો વગર આ દશા સુધારી શકાય એમ નથી.

પણ મિત્ર! તું મારી વાત સાંભળ. ઇશ્વરની કૃપાથી મને આ વાતનો સોદ સમજાયો છે, કે આમાં ધર્મનો કંઈ પણ દોષ નથી. ઉલટું તમારો ધર્મ તો તમને એમજ શીખવે છે કે, જગતમાં તમારોજ આત્મા બધે વસી રહ્યો છે, અને જુદાં જુદાં રૂપ ધારણ કરીને તમે પોતેજ બધે વિચરી રહ્યા છો. ત્યારે આમ થવાનું કારણ શું? કારણ એટલુંજ કે, તમારાં અંતઃકરણો સુદાઈ ગયા છે, તેમાં દયા કે મમતા રહી નથી, તેથી તમારો ધર્મ તમને જે શીખવાટે છે, તેનો અવહારમાં અમલ ન કરતા, પોથીમાના રિતઝૂં પડે માત્ર પોથીમાજ કહેવા દે છે શું જ ના ધર્મના દેવ છે? પ્રભુએ એક વખત સવવાન બુદ્ધને અવગત પાવ્ય કરીને કર્કાબ. દુષ્ટી અને પાપીને ના શું કર્યું તેમના પર દેવી દયા, કેવે પ્રેમ ન આવે તે તમને જાત-બુ, પણ તમે તે ખ્યાલજ નાખ્યું નહિ.

બની શકે એમ છે.

જોક લાખ સ્ત્રી અને પુરુષોની આજે જરૂર છે. જેના હૃદયમાં સ્થિતિતાનો અભિ હૃદયમાં પ્રત્યક્ષિત હોય, પરમ-દુષ્ટાણ પ્રભુમાં જેને અનંત શ્રદ્ધા હોય, ગરીબ, પતિત અને પમતમે શ્રદ્ધાતા માનવો માટેના પ્રેમથી જેમના હૃદયમાં વનરાજ કેસરીનું જળ; કિંમત અને નિહતા આવેલાં હોય, જોવાં જોક લાખ સ્ત્રી પુરુષોની જરૂર છે. આ લોકો મદદ, સહાનુભૂતિ, સામાજિક જગવો અને ઉદારના આદેશ આપતા આપતા દેશના જોક ઉદ્યમી તે સ્ત્રીઓ ઉદ્યમી સુધી ફરી વળશે અને દરેકને સમાનતા મળે છે એ સીખવશે.

જગતમાં બીજા દોઢ બેવો ધર્મ નથી કે જેણે હિંદુ-
ધર્મ જેટલી બબલાં અને મંબીરવાથી મનુષ્યજાતિની સમાન-
તાના આદેશ આપ્યો હોય; અને છતાં આશ્ચર્યની વાત એ
છે કે, બીજા દોઢ બેવો ધર્મ નથી, કે જે હિંદુધર્મ પ્રમાણે
મરીયો અને પતિતોની ગંદકી પર પુરી ચલાવતો હોય. પણ
પ્રભુજી અને ઈશ્વરે રચેલ દેખાડી આપ્યું છે કે, આમાં
ધર્મની કમુર નથી. જે પ્રમાણે ખ્રિસ્તીધર્મમાં ફેરીસીય અને
સેદુકીય જેવા દોંગી હોઈ શકતા હતા, તેજ પ્રમાણે હિંદુ
ધર્મમાં દોંગી, રવાઈ અને હંજી હોઈ શકે છે. આ હોઈ શકે
પરમાર્થિક અને વ્યાવહારિકતાના બંધાના હોળ જુદા દરવાજા
સાધને દોષી કહે છે, અને જુદા કરે છે. માટે તેમાં
હિંદુધર્મની કમુર નથી, પણ આ દોંગી અને હંજી હોઈ શકે-
વા કમુર છે.

પણ તું નિરાશ થા મા. યીશુજી કમવાને જીનાલમાં
હજી તે કે "કર્મણે વાપિદારણે મા વાંટેણુ કદાચમ" "માત્ર
વાંટે તે. કમ" કમવાનેજ અધિકાર છે. તેના કમને તને કોઈ
અધિકાર નથી" (માત્ર એ કે, તું વાંટે. કમ" અમલવાને વાંટે
અને કમ માટેની અમલવારી તું અધિકાર છે. તે કોઈ, અ
માત્ર કોઈક અમલવાર નથી કે નિરાશ" કહે તું કમ
કમને તોય નથી અ અને ને અ કમ" કમની કમની
અ. ક. ક. ક. ક. કે વાંટે અમલવારીનું અમલ અમલ
કમ કમ અમલ કમ અમલ અમલ અમલ અમલ અમલ
અમલ અમલ અમલ અમલ અમલ અમલ અમલ અમલ

છે; અને આ બધું મેં જેમને માટે સંકલ્પ કર્યું, જેમને માટે તિસ્કાર, અપમાન અને દુઃખ લેહીને હું હાસ્યાસ્પદ બન્યો તે લોકો પણ મારો તિસ્કાર અને અપમાન કરી મારા તરફ અવિદ્યાસની નજરથી જુઓ છે.

હે મારા મિત્ર ! આ આખું જગત તો દુઃખનું એક પ્રચંડ કારખાનું છે; પણ આ કારખાનું મહાન અને સમર્થ એવા આત્માઓને માટે એક પાઠશાળા પણ છે, કે જે પાઠશાળામાં આ પવિત્ર આત્માઓ અનંત ધૈર્ય, અનંત પ્રેમ, દયા અને મમતાના પાઠ શીખે છે. તે ઉપરાંત કદાચ બ્રહ્માંડ તૂટી પડે, અને એક ક્ષણની અંદર આખું વિશ્વ સળગી ઉઠે, છતાં પણ ચલાયમાન ન થનાર એવું તેમનું આત્મબળ પણ અહીંજ ફેળવાય છે.

જે લોકો મારો તિસ્કાર કરે છે, તેમની તો મને માત્ર દયાજ આવે છે; પણ તેમાં તેમની કસુર નથી, કારણ કે એ લોકો તો હજી બાળકજ છે-તદન નાનાં બાળકો છે, પછી ભલે તેમને કદાચ સમાજમાં ઉંચું સ્થાન આપવામાં આવ્યું હોય.

ખાવું, પીવું, સૂવું અને પ્રજા ઉત્પન્ન કરવી એ સિવાય તેમની દૃષ્ટિ કદી ઉંચે જતીજ નથી. સંસારનું ગાડું નિયમિતપણે જેમ્સા કરવું, પૈસા કમાવા અને ચાર સ્વાર્થી માણસોનાં ખોટાં વખાણથી પોતાની જાતને મહાન માની લેવી, તે સિવાય તેમની નજર વધારે ઉંચે જતી નથી. ગરીબ બિચારાં સુખી જીવડાં ! તેમની નિદ્રામાં કદી બદલ પડતું નથી. તેમનાં સંકુચિત નાનાં જીવનમાં કદી બળવો થતો નથી. હિંદુસ્તાનની પ્રજાનો મોટો ભાગ જે દુઃખમાં કચડાઈ રહ્યો છે, જે અધોગતિના કાલમાં સડી રહ્યો છે, સદીઓના જીવમથી જેમનું મનુષ્યત્વ નષ્ટ પામ્યું છે, તેનાં દુઃખની ચીસ તેમને કદી સંભળાતી નથી.

યુગયુગથી ચાલી આવેલી માનસિક, નૈતિક, શારીરિક અને ધાર્મિક ગુલામીથી, દેવ થવાને સરળયેજ્ઞા મનુષ્યોને તેમણે પશુ બનાવી દીધા છે. જગજગનનીસમ પવિત્ર અને પૂજ્ય એવી સ્ત્રીજાતિને તેમણે માત્ર પોતાની વિષયવાસનાઓને પોષવાનું મશીન બનાવી દીધી છે, અને જીંદગી

જે આશીર્વાદ સમાન હોવી જોઈએ તેને તેમણે નરક સમાન બનાવી દીધી છે. આ વાતનો તેમને સ્વપ્નમાં પણ ખ્યાલ આવતો નથી; પણ બીજા કેટલાક જોવા માંછણે છે, કે જે આ જુએ છે. તેમનાં હૃદય દ્રવે છે, તેમનાં અંતઃકરણમાં રક્તનાં આંસુઓ પડે છે. આ લોકો જાણે છે કે, આનો ઉપાય છે, અને ગમે તે હોય પણ-જીવનાં જોખમે પણ-આ ઉપાય કરવાને તૈયાર છે. “આવા લોકોને માટેજ પ્રભુનો હરવાર ઉઘાડો છે.” મારા મિત્ર! જ્યાં આગળ ગટરમાં; આવાં છુદ્દ જંતુઓ પોતે ડાંખ મારવાને અને ઝેર ફેલાવવાને તૈયાર છે, ત્યાં આગળ આવા મહાન આત્માઓને પોતાના ઉચ્ચ સ્થાનપરથી નજર કરવા કુરસદ ન હોય એ શું બાજબી નથી ?

જે લોકો કહેવાતા ધનવાન છે, તેમનો વિશ્વાસ કરીશ નહિ, તે લોકો તો જીવતા કરતાં મુવેલા વધારે છે. માત્ર આશા તો તમારામાંજ છે-તમારામાં કે જેઓ નમ્ર છે, ઉત્તરતા છે, પણ પ્રમાણિક છે. માટે પ્રભુમાં યદ્વા રાખો. મુત્સદ્દીપણની જરૂર નથી, તે કંઈજ ઉપયોગનું નથી. કુખી લોકો વરસ મમતા રાખો, અને મદદ માટે પ્રભુને પ્રાર્થના કરો. તે આવશેજ. હર્દબર્યા અંતઃકરણથી અને માત્ર આ એકજ આશાથી આવા કહેવાતા શ્રીમંતો અને મહાન માણસોને ઘેર હું અથડાયો છું. અરે! તે એક, બે કે પાંચ વરસ માટે નહિ, પણ બાર વરસ સુધી દેશના એક છેડેથી તે બીજા છેડા સુધી હું આયડયો છું, અને આખરે બાર અંતઃકરણથી અડધી દુનિયા જોળંગીને હું આ વિચિત્ર મુશ્કેલીમાં આવી પડ્યો છું. ઈશ્વર મહાન છે. તે મને અવશ્ય મદદ કરશેજ કદાચ એમ પણ બને કે, બૂખ અને દાહથી આ મુશ્કેલીમાં મારું મૃત્યુ થાય તો, મારા તરફ મિત્ર! ઝરીત, અજાન અને છુંદાયેલ માટેની આ દયા, આ પ્રેમ, આ પ્રાણાન મુક હું તમારે માટે વારસામાં મૂકી દઉં છું તમે આ સર્વેજ પદ્મસંપત્તિ (અજુનના સારથિ-શ્રીકૃષ્ણન. મહિન. અન્નો, અને તેના ચરણમાં મસ્તક નમાવે તે ગરીબને નિત દાન. અને નીચ વર્ણના ધેવાળોનો સ્થાન દાન રૂઢ સુદર્શન અ.વિજન અ.પત્ર)

જે ક્ષણ પણ અચકાચો નથી, જેણે અમીરઉમરાવોનાં આમંત્રણો કરતાં વેશ્યાનાં આમંત્રણને પસંદ કરી બુદ્ધ લગવાનના અવતારમાં તેનો ઉદ્ધાર કર્યો હતો, તેનાં ચરણમાં તમે સસ્તક ચૂકાવો અને તમારો લોગ આપો, આખા જીવનનો લોગ આપો. ગરીબો, પાપી અને છુંદાયલા કે જેમને માટે એ વારંવાર જન્મ ધારણ કરે છે, તે ગરીબો, પાપી અને છુંદાયલાઓને માટે તમે હસતે મુખે આત્મસમર્પણ કરો. તમારા દેશના તેત્રીસ કરોડ માણસો દિવસે દિવસે અધોગતિ પામતા જાય છે. તેના ઉદ્ધારને માટે પ્રતિજ્ઞા કરો.

આ કંઈ એકજ દિવસનું કાર્ય નથી. માર્ગે ઝેરી કંટકોથી ભરપૂર છે, પણ લગવાન કે જેણે પાર્થિવો રથ હાંક્યો હતો, તે તમને પણ માર્ગે બતાવવાને સદા સર્વદા તૈયાર છે, એ આપણે જાણીએ છીએ. માટે તેનામાં અનંત શ્રદ્ધા રાખીને, તેના નામનું સ્મરણ કરીને આજ સૈકાંઓ થયાં હિંદુસ્થાનપર જે દુઃખનો ડુંગર લદાયેલો છે તેને આગ લગાવી દો, અને જરૂર તે બળીને ખાખ થઈ જશે. આવો, મિત્રો! કામની જલદી શરૂઆત કરો. કારણ કે કામ ઘણુંજ પ્રચંડ અને મહાન છે, અને આપણે બહુજ વાર લગાડી છે. કીર્તિ અને વિજય પ્રભુનાંજ, અને આપણે જરૂર સફળ થઈશું. આ યુદ્ધમાં સેંકડો અને હજારો ખપી જશે, પણ બીજા સેંકડો અને હજારો આ કામને ઉપાડી લેશે. હું કદાચ અહીંયાં નિષ્ફળ થઈને મરી પણ જાઉં, પણ બીજાં માણસ તરતજ માફ કામ શરૂ કરશે. દેશને કયું દર્દ લાગુ પડ્યું છે, તે તમને ખબર છે; તેનો ઉપાય શો છે, એ પણ તમને ખબર છે. માટે શ્રદ્ધા રાખીને ખંત અને ધીરજપૂર્વક ઉપચાર કર્યો જાઓ. કહેવાતા શ્રીમંતો અને મોટા માણસો તરફથી કશી આશા ન રાખશો. જેમનાં હૃદયો મરી ગયાં છે, અને જેઓ માત્ર શુદ્ધ બુદ્ધિપરજ જીવન ધારણ કરી રહ્યા છે, એવા અંતઃકરણ વગરનાં છાપાંઓ અને માસિકોનાં પાનાં ભરનારા લેખકો પર પણ વિશ્વાસ ન રાખશો. શ્રદ્ધા અને સહાનુભૂતિ-જીવંત શ્રદ્ધા અને જીવંત સહાનુભૂતિની જરૂર છે. જૂખ નથી, દુઃખ નથી, તાપ નથી, ટાંઠ નથી, જીવન કંઈ વસ્તુ નથી, મોત કંઈ નથી. એ સૌ માત્ર ભ્રમણા છે. પ્રભુને!

માર્ગ વિચલ્યવંત છે-આગળ કૃત્યકદમ બદાવો, પ્રભુ આપણો સરદાર છે. ઠોણુ ધવાય છે-ઠોણુ પડે છે, તે જોવાને પાછળ રાકાચો નહિ. પાછળ દિદિ પણ કર્યો નહિ, આગળ વધો, આગળ વધો. અને તોજ આપણે વિચલ્યને પ્રાપ્ત કરીશું. એક પડશે અને બીજો તેનું સ્થાન લેશે. આ પ્રમાણે આપણો વિચલ્ય અવશ્ય છે. પ્રભુ આપણને મદદ કરે.

આ ગામથી હું આવતી કાલે બોસ્ટન જવાનો છું. અહીં આગળ સીઓની એક મોટી ઠલણ છે. આ ઠલણ રમાખાઈને ઘણીજ મદદ કરે છે. ત્યાં હું વ્યાખ્યાન આપવાનો છું. પ્રથમ તો મારે બોસ્ટન જઈને કેટલાંક ગરમ કપડાં ખરીદવાંજ પડશે. જો મારે અહીં જીવતા રહેવાની ઇચ્છા હોય તો મારે આ પહેરવેશ પણ બદલવોજ પડશે. ત્યારે હું રસ્તામાંથી પસાર થાઉં છું, ત્યારે સેંકડો લોકો મને જોવાને ટોળે મળે છે, એટલા માટે મારે એક લાંબો કાળો કોટ પહેરવાની જરૂર છે, અને ભગવી ઠક્કની તેમજ ફેટો તો ત્યારે વ્યાખ્યાન આપું ત્યારેજ પહેરવાની આ લોકો મને સલાહ આપે છે.....લાગવગ વધે અને જોઈતી અસર થાય તે માટે થોટાક સમય અહીં રાકાવાની આવશ્યકતા છે. x x x x

કેનેડા સિવાય અમેરિકાની આગગાડીમાં વર્ગ પાડવામાં નથી આવ્યા; તેથી મારે ફર્સ્ટ ક્લાસમાંજ સુસાફરી કરવી પડે છે. અમેરિકાની આગગાડીમાં માત્ર આ એકજ વર્ગ છે. બીજો એક ક્લાસ છે જેને "યુલમેન્સ" કહેવામાં આવે છે. આ વર્ગમાં દરેક બાતની સગવડ મળે છે. ખાવાની, પીવાની, સૂવાની અરે બધું તમે તમારા મકાનમાં કે હોટેલમાં રહેતા હો તે પ્રમાણે નાહવાની પણ સગવડ કરી આપવામાં આવે છે; પણ આ વર્ગ એટલો ખર્ચ ખર્ચાળ છે કે ફર્સ્ટ ક્લાસ છોડીને હું તેમાં સુસાફરી કરવાની હિંમત કરી શકતો નથી.

અહીં આ સમગ્રમા દાખલ થઈને, તમારી પાત લોકોને તબીબગતપણે એ ઘણું મુન્કેલ કાર્ય છે અર્થતે કોઈ પણ મનુષ્ય શહેનમ. છે નહિ દરેક મનુષ્ય હવા ખાવના તમને (હિંમત) રચણે આ ગયેલ છે અર્થતે ત્યાંજે બેસવું નહિ.

તે લોકો પાછા આવશે. મારે મારે એટલો સમય રાહ જોવી પડશે. આટલાંટલો પ્રયત્ન કર્યા પછી હું આ કાર્ય આમ સંકલ્પાઈથી છોડી દેવાનો નથી. રાત્ર કંઈ એક દિવસમાં બંધાયું ન હતું. હું અહીં છ મહિના રહી શકું એટલી વ્યવસ્થા જો તમે કરી શકો તો મને આશા છે કે, સૌ સારાં વાનાં થઈ રહેશે. તે દરમિયાન હું કોઈ બીજો રસ્તો શોધી કાઢવાની તજવીજમાં છું.

અત્યારે પણ અહીંનાં (અમેરિકામાં) એટલી બધી ઠંડી પડે છે, કે અમારે સવારે અને રાત્રે તાપવાને માટે દેવતા સળગતો રાખવો પડે છે. દેનેડામાં તો અહીંના કરતાં પણ ઠંડી વધારે પડે છે. અહીં તો ઘણી નાની ટેકરીઓ પર પણ બરફ જમી ગયેલો જોવામાં આવે છે.

ધીમે ધીમે હું મારો માર્ગ કરી શકીશ, પણ તે કરવાને માટે આ ઘણાજ ખર્ચાળ દેશમાં લાંબો વખત રહેવાની આવશ્યકતા છે. હમણાં હિંદુસ્તાનમાં રૂપિયાની કિંમત વધારવાથી આ દેશમાં ભારે ગલરાટ ફેલાયો છે, અને ઘણાં કારખાનાં બંધ કરવાં પડ્યાં છે.....મારે સખુરી પકડીને રાહ જોવીજ જોઈએ.

મારે અંત સુધી પ્રયત્ન કરવોજ જોઈએ, અને કદાચ હું ઠંડી, બૂખ અને ઊંઘથી અહીં મરી જાઉં તો તમે મારું બાકી રહેલું કામ ઉપાડી લેજો. પવિત્રતા, સત્યતા અને શ્રદ્ધાનીજ જરૂર છે. પ્રથમ તો અમેરિકામાં હું મારો પ્રયત્ન કરીશ. જો તેમાં નિષ્ફળ જઈશ તો ઇંગ્લાંડમાં પ્રયત્ન કરીશ; અને જો મને ત્યાં પણ નિષ્ફળતા મળશે તો હું હિંદુસ્તાનમાં પાછો આવીશ, અને પ્રભુની બીજી આજ્ઞા થાય ત્યાંસુધી રાહ જોઈશ.

તમારો

વિવેકાનંદ

પ્લેટફોર્મ પર લઈ જવામાં આવ્યા. નીચે એક વિશાળ હોલ (મિડલ) હતો અને ઉપર એક ઘણીજ મોટી-ગેલેરી હતી. ઉપર ફેળવણી પામેલાં અને વિદ્વાન એવાં છ સાત હજાર સ્ત્રી પુરુષોથી બધું ચીકાર ભરાઈ ગયું હતું અને પ્લેટફોર્મ પર આખા જગતના વિદ્વાન માણસો એકઠા થયા હતા. અને હું કે જે બહેર સભામાં કદી પણ બોલ્યો નથી તેને દુનિયામાંના દરેક દેશમાંથી, અને દરેક પ્રજામાંથી ચુંટાઈને આવેલા વિદ્વાનો અને પંડિતો આગળ આપું વ્યાખ્યાન કરવાનો સમય આવી પડ્યો. આ પ્રચંડ સભાના કામકાજની શરૂઆત, દબદબાભરેલા વિધિ, વ્યાખ્યાનો અને સંગીતથી કરવામાં આવી. ત્યાર પછી પ્રતિનિધિઓની એક પછી એક ઓળખાણ કરાવવામાં આવી, ત્યાર પછી અનુક્રમે વ્યાખ્યાનની શરૂઆત થઈ. અલબત્ત, માફ હૃદય તો વૃક્ષપરના પાંદડાની પેઠે અંદર ફફડી રહ્યું હતું, અને મારી છત તાળવે ચોંટી ગઈ હતી. હું એટલો બધો ગભરાઈ (નર્વસ થઈ) ગયો હતો કે તે સવારે કંઈ પણ બોલવાની મારી હિંમત ચાલી નહિ. મજમુદારે સુંદર વ્યાખ્યાન આપ્યું, ચક્રવર્તી પણ સરસ રીતે બોલ્યા, અને બન્નેને લોકોએ તાળીઓથી વધાવી લીધા. આ બધા લોકો સંપૂર્ણ તૈયારી કરીને આવેલા હતા અને પોતાની સાથે ભાષણો તૈયાર કરીનેજ લાવેલા હતા. પણ હું તો તદ્દન મૂર્ખો હતો, અને વ્યાખ્યાનની કશીજ તૈયારી ન હતી. પણ મેં મનમાં ને મનમાં દેવી સરસ્વતીના ચરણમાં નમસ્કાર કર્યા અને વ્યાખ્યાનપીઠ (પ્લેટફોર્મ) પર આવીને ઉભો. ડૉ. બેરોએ સભાજનોને મારી ઓળખાણ કરાવી. મારા વ્યાખ્યાનની શરૂઆત મેં “મારી અમેરિકન બહેનો અને ભાઈઓ” એ પ્રમાણે કરી. આ સાંભળીને મિનિટ સુધી કાનને બહેરા કરી નાખે એવો તાળીઓનો ગગડાટ ચાલુ રહ્યો. અને જ્યારે મેં માફ નાનું સરખું વ્યાખ્યાન પૂરું કર્યું ત્યારે હું તદ્દન થાકી ગયો હતો. અને લાગણીઓથી માફ અંતર ઉછળી રહ્યું હતું. બીજે દિવસે લગભગ દરેક પેપરમાં માફ તે દિવસના થયેલા કામકાજમાં સર્વથી ઉત્તમ

સિદ્ધ કરવામાં આવ્યું. વર્તમાનપત્રોના આ આખા અમેરિકામાં પ્રસિદ્ધ થઈ ગયો. બેર-

ખર, જેમ મુપ્રસિદ્ધ શ્રાધરે કહ્યું છે તે પ્રમાણે “મૂકં કરોતિ
 ઘાવાલં” “પ્રભુ મૃંગા માણસને પણ મહાન વક્તા કરી શકે
 છે.” હિંદુના નામને ધન્ય છે। તે દિવસથી હું એક
 મુપ્રસિદ્ધ વ્યક્તિ ગણાવા લાગ્યો. અને જે દિવસે મેં
 હિંદુધર્મ પરતું મારું વ્યાખ્યાન વાંચ્યું તે દિવસે હોલ
 ખદેલાં કદી નહિ બરાચેલો એટલો ચિંકાર બરાઈ ગયો. આનો
 તમને કંઈક ખ્યાલ આવે તેટલા માટે એક વર્તમાનપત્રમાંથી
 માત્ર બેજ. લીટીનો અહીં ઉતારો આપું છું:—“ન્યાં નગર
 દશે ત્યાં સ્ત્રીઓ, સ્ત્રીઓ, અને સ્ત્રીઓ. એકે એક ખૂણે
 તેમનાથી ચિંકાર બરાઈ ગયો હતો. ન્યાંસુધી વિવેકાનંદ
 નો નિબંધ વંચાયો નહિ, અને જીભના નિબંધો વંચાતા
 હતા ત્યાંસુધી તેમણે ધીરજથી વિવેકાનંદના નિબંધની
 રાહ ભેંચાંજ કરી.” વગેરે વગેરે. જો હું તમને અહીંનાં
 વર્તમાનોપત્રોમાંથી કોના વર્ણનની કાપડીઓ કાપીને મોકલું
 તો તમે અત્યંત મથો; પણ તમને તો ખબર છેજ કે,
 હું પ્રસિદ્ધિને ધિક્કારનારો છું. માત્ર એટલુંજ જણાવવું
 બસ થયે કે, અમારે ત્યારે હું વ્યાખ્યાન આપવાને કો
 થાઉં છું ત્યારે ત્યારે કાન ફાટી નાખે એવો તાળી-
 બોનો ગગણાટ માથ છે. તમલગ દરેક વર્તમાનપત્રે મને
 અભિનંદન આપ્યું છે. સૌથી વધારેમાં વધારે તુલસિબાજી
 પત્રને પણ એટલું તો કખૂલ કરવું પડ્યું છે કે “આ
 ખુબસુરત અહેવાલો માણસ, પોતાની હોહસુબક જેવી
 આકર્ષક હાજરીથી અને વ્યાખ્યાન કરવાની અદ્ભુત છટા
 અને કળાથી આખી ધર્મપરિવહમાં સૌથી આગળ તરી
 આવે છે.” x x x અને તેમના મારા તરફના સ્નેહનું
 શી રીતે વર્ણન કરું ? મને હવે કયાની તાળી નથી. અહીં
 મને જોઈતી દરેક વસ્તુ મળી રહે છે સુરોપના પ્રવાસ
 માટે જોઈતા પેસા પણ મને અહીંમાંજ મળી રહેશે.....
 ન—અઃચાર્ય નામનો એક સુવક અહીં આવી પડ્યો છે,
 મહા પ્રભુ વર્ષમાં તે ચહેરમાં રખડ્યા કન્નો દને; પણ
 રખડો. હે.ય કે થઈ કન્નો: હે.ય તે તમે તેમ કોય પણ મને
 અ પસદ પડી ગયે છે માટે જો તમે તેના ૧૫૬ દંઈ
 જણાવ. હે. તે મને અવસ્થ જણાવજો. જે તમને કોગળે

પ્લેટફોર્મ પર લઈ જવામાં આવ્યા. નીચે એક વિદ્યાર્થી
 (મંડપ) હતો અને ઉપર એક ઘણી જ મોટી બેઠેરી હતી.
 ઉચ્ચ ફેળવણી પામેલાં અને વિદ્વાન એવાં છ સાત વરના
 શ્રી પુરુષોથી બધું ચીકાર ભરાઈ ગયું હતું અને પ્લેટફોર્મ
 પર આખા જગતના વિદ્વાન માણસો એકઠા થયા હતા અને
 હું કે જે બહાર સભામાં કદી પણ જોડ્યો નથી તેને ફરિયાદ
 માંના દરેક દેશમાંથી, અને દરેક પ્રજામાંથી સુદાસિ
 આવેલા વિદ્વાનો અને પંડિતો આગળ આપું વ્યાખ્યાન
 કરવાનો સમય આવી પડ્યો. આ પ્રયત્ન સમાપ્ત કર
 કાજની શરૂઆત, દળદળાભરેલા વિધિ, વ્યાખ્યાનો અને
 સંગીતથી કરવામાં આવી. ત્યાર પછી પ્રતિનિધિઓની સાથે
 પછી એક જાળખાણ કરાવવામાં આવી, ત્યાર પછી અનુભવ
 વ્યાખ્યાનની શરૂઆત થઈ. અલગત, માટે હૃદય તો વ્યથા
 પાંદડાની પેઠે અંદર ફરફી રહ્યું હતું, અને મારી ડર
 તાળવે ચાંટી ગઈ હતી. હું જોટલો બધો બલરાઈ (નર્વસ) થઈ
 ગયો હતો કે તે સવારે કંઈ પણ જોડવાની મારી કિશોર
 ચાલી નહિ. મજમુદારે સુંદર વ્યાખ્યાન આપું, સુંદર
 પણ સરસ રીતે જોડ્યા, અને બન્નેને લોડોએ તાળીયું
 વધાવી લીધા. આ બધા લોડો સંપૂર્ણ તૈયારી કરીને બહાર
 હતા અને પોતાની સાથે ભાવણ તૈયાર કરીનેજ બહાર
 પણ હું તો તદ્દન મૂર્ખો હતો, અને વ્યાખ્યાનમાં કશું
 તૈયારી ન હતી. પણ મેં મનમાં ને મનમાં દેવી સ્મરણ
 ચરણમાં નમસ્કાર કર્યા અને વ્યાખ્યાનપીઠ (પ્લેટફોર્મ) પર
 આવીને ઉભો. હા. એવોજ સલામનો ને મારી જોડાણ થઈ
 મારા વ્યાખ્યાનની શરૂઆત મેં "મારી અમેરિકન ભરતી અને
 ભાઈઓ" એ પ્રમાણે કરી આ સાંજની નિમિત્ત સુધી
 બહાર કરી નાખે એવો તાળીયોને નમસ્કાર કરીને
 વ્યારે મેં માટે નાહું સરખું વ્યાખ્યાન કર્યું હતું
 હું તદ્દન થકી ગયો હતો અને સરખું સરખું ભરતી
 હાથની રહ્યું હતું. બીજો દિવસે દસમમ દરેક વિદ્યાર્થી
 વ્યાખ્યાન તે દિવસના દરેક ક્ષણમાં ભરતી કરીને
 હતું. એમ પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યું. વર્તમાનમાં
 હાથની હું આખા અમેરિકામાં પ્રસિદ્ધ થઈ ગયો.

ખર, જેમ સુપ્રસિદ્ધ શ્રીધરે કહ્યું છે તે પ્રમાણે “મૂલં કરોતિ
 વાચાર્લ ” “પ્રભુ મૂંગા માણસને પણ મહાન વક્તા કરી શકે
 છે.” હિંદુસ્તાનના નામને ધન્ય છે ! તે દિવસથી હું એક
 સુપ્રસિદ્ધ વ્યક્તિ ગણાવા લાગ્યો. અને જે દિવસે મેં
 હિંદુધર્મપરતું મારું વ્યાખ્યાન વાંચ્યું તે દિવસે હાલ
 પહેલાં કરી નહિ ભરાયેલો એટલો ચિંકાર ભરાઈ ગયો. આનો
 તમને કંઈક ખ્યાલ આવે તેટલા માટે એક વર્તમાનપત્રમાંથી
 માત્ર જે જ લીટીનો અહીં ઉતારો આપું છું:—“ન્યાં નગર
 કરે ત્યાં શ્રીઓ, શ્રીઓ, અને સ્ત્રીઓ. એકે એક ખૂણા
 તેમનાથી ચિંકાર ભરાઈ ગયો હતો. ન્યાંસુધી વિવેકાનંદ
 નો નિબંધ વંચાઓ નહિ, અને બીજાના નિબંધો વંચાતા
 હતા ત્યાંસુધી તેમણે ધીરજથી વિવેકાનંદના નિબંધની
 તાલ બેધાંજ કરી.” વગેરે વગેરે. જો હું તમને અહીંનાં
 વર્તમાનોપત્રોમાંથી એના વર્ણનની કાપલીઓ કાપીને મોકલું
 તો તમે અત્યંત મનોમગ્ન થશો; પણ તમને તો ખબર છે કે,
 હું પ્રસિદ્ધિને ધિક્કારનારો છું. માત્ર એટલું જ જણાવવું
 બસ થશે કે, જ્યારે જ્યારે હું વ્યાખ્યાન આપવાને ઉભો
 થાઉં છું ત્યારે જ્યારે હાલ કાંઈ નાખે એવો તાળી-
 એનો ગગડાટ થાય છે. તમભગ દરેક વર્તમાનપત્રે મને
 અભિનંદન આપ્યું છે. સૌથી વધારેમાં વધારે તુલસિજીજી
 પત્રને પણ એટલું તો કબૂલ કરવું પડ્યું છે કે “આ
 મૂળસુરત ચહેરાવાળો માણસ, પોતાની લોકચુલ્લક જેવી
 આકર્ષક હાજરીથી અને વ્યાખ્યાન કરવાની અદ્ભુત છટા
 અને કળાથી આખી ધર્મપરિષદમાં સૌથી આગળ તરી
 આવે છે.” x x x અને તેમના મારા તરફના સ્નેહનું
 શી રીતે વર્ણન કરું ? મને હવે કશાની તંગી નથી. અહીં
 મને જોઈતી દરેક વસ્તુ મળી રહે છે. યુરોપના પ્રવાસ
 માટે જોઈતા પૈસા પણ મને અહીંથી જ મળી રહેશે.....
 ન—આચાર્ય નામનો એક યુવક અહીં આવી પડ્યો છે,
 ગયાં ત્રણ વર્ષથી તે શહેરમાં રખડયા કરતો હતો; પણ
 રખડતો હોય કે ધંધો કરતો હોય તે ગમે તેમ હોય પણ મને
 એ પસંદ પડી ગયો છે. માટે જો તમે તેના પર કંઈ
 ભણાવો છો તો મને અવશ્ય જણાવજો. એ તમને આજખે

ખર, જેમ સુપ્રસિદ્ધ ગ્રંથોને કહ્યું છે તે પ્રમાણે “મૂલં કરોતિ
 યાચાલં” “પ્રભુ મૂંઝા માણસને પણ મહાન વડતા કરી શકે
 છે.” ઇશ્વરના નામને ધન્ય છે। તે દિવસથી હું એક
 સુપ્રસિદ્ધ વ્યક્તિ ગણાવા લાગ્યો. અને જે દિવસે મેં
 હિંદુધર્મ પરતું મારું વ્યાખ્યાન વાંચ્યું તે દિવસે હોદ્દા
 પદેલાં કહી નહિ ભરાયેલો એટલો ચિકાર ભરાઈ ગયો. આનો
 તમને કંઈક ખ્યાલ આવે તેટલા માટે એક વર્તમાનપત્રમાંથી
 માત્ર એજ લીટીનો અર્ટીકલ ઉતારે આપું છું:—“ન્યાં નજર
 કરે ત્યાં સ્ત્રીઓ, સ્ત્રીઓ, અને સ્ત્રીઓ. એકે એક પૂણી
 તેમનાથી ચિકાર ભરાઈ ગયો હતો. ન્યાંમુધી વિવેકાનંદના
 નો નિબંધ વંચાયો નહિ, અને બીજાના નિબંધો વંચાતા
 હતા ત્યાંમુધી તેમણે ધીરજથી વિવેકાનંદના નિબંધની
 તાલ બેધાંજ કરી.” વગેરે વગેરે. જો હું તમને અહીંનાં
 વર્તમાનોપત્રોમાંથી એના વર્ણનની કાપડીઓ કાપીને મોકલું
 તો તમે અત્યંત થયો, પણ તમને તો ખબર છેજ કે,
 હું પ્રસિદ્ધિને ધિક્કારનારો છું. માત્ર એટલુંજ જણાવવું
 ખસ થયે કે, ન્યારે ન્યારે હું વ્યાખ્યાન આપવાને ઉત્તે
 થાઉં છું ત્યારે ત્યારે કાન ફાટી નાખે એવો તાળી
 ઝોનો ગગલટ થાય છે. લગભગ દરેક વર્તમાનપત્રે મને
 અભિનંદન આપ્યું છે. સૌથી વધારેમાં વધારે ટુંડગિજલ
 પત્રને પણ એટલું તો કબૂલ કરવું પડ્યું છે કે “આ
 પૂખસુત થહેરાવાળો માણસ, પોતાની લોહચુંબક જેવી
 આકર્ષક હાજરીથી અને વ્યાખ્યાન કરવાની અફસુસ છતાં
 અને કળ્યાંથી આખી ધર્મપરિવહમા સૌથી આગળ તરી
 આવે છે” x x x અને તેમના માગ તરફના ફેનેકનું
 ચી રીંગ વધુન કરે ? અને હવે કશાની તગી નથી. અહીં
 મન એટલી દરેક વસ્તુ મળી નહિ છે સુરોપન પ્રવાસ
 નાટે એટલું. પણ વધુ મને અહીં થાય મળી રહેશે.....
 ન—આપણે જ નહીં એક કુવક અહીં અહીં પડે છે,
 નહિ પણ વધારા ન શહેરના ખાસ. ફોને દાન, પણ
 ખાસ હવે હવે ફોને હવે નહિ તેમ હોય પણ મને
 આ વસ્તુ વડી નહે છે બટ એટલું નેનું વધે કેઈ
 અગત્ય દે ને નહિ અવશ્ય જણવશે અત્યંત અગત્ય

ખર, જેમ મુપ્રસિદ્ધ શ્રીધરે કહ્યું છે તે પ્રમાણે “મૂઠું કરોતિ ગાચાલં” “પ્રભુ મૂંગા માણસને પણ મહાન પઠતા કરી શકે છે.” ઇશ્વરના નામને ધન્ય છે! તે દિવસથી હું એક મુપ્રસિદ્ધ વ્યક્તિ ગણાવા લાગ્યો. અને જે દિવસે મેં હિંદુધર્મપરનું મારું વ્યાખ્યાન વાંચ્યું તે, દિવસે હાલ પડેલાં કદી નહિ ભરાયેલો એટલો ચિંકાર ભરાઈ ગયો. આને તમને કંઈક ખ્યાલ આવે તેટલા માટે એક વર્તમાનપત્રમાંથી માત્ર બેજ લીટીનો અહીં ઉતારો આપું છું:—“ન્યાં નજર કરે ત્યાં સ્ત્રીઓ, સ્ત્રીઓ, અને સ્ત્રીઓ. એકે એક ખૂણે તેમનાથી ચિંકારે ભરાઈ ગયો હતો. ન્યાંસુધી વિવેકાનંદનો નિબંધ વંચાયો નહિ, અને જીભના નિબંધો વંચાતા હતા ત્યાંસુધી તેમણે ધીરજથી વિવેકાનંદના નિબંધની રાહ જોયાજ કરી.” વગેરે વગેરે. જો હું તમને અહીંનાં વર્તમાનોપત્રોમાંથી એના વર્ણનની કાપલીઓ કાપીને મોકલું તો તમે અત્યંત યથો; પણ તમને તો ખબર છેજ કે, હું પ્રસિદ્ધિને ધિક્કારનારો છું. માત્ર એટલુંજ જણાવવું બસ થયે કે, જ્યારે જ્યારે હું વ્યાખ્યાન આપવાને ઉભો થાઉં છું ત્યારે ત્યારે કાન ફાલી નાખે એવો તાળી-ઓનો ગગડાટ થાય છે. તમલગ દરેક વર્તમાનપત્રે મને અભિનંદન આપ્યું છે. સૌથી વધારેમાં વધારે તુલસિભાઈ પત્રને પણ એટલું તો કબૂલ કરવું પડ્યું છે કે “આ મુખમુરત ચહેરાવાળો માણસ, પોતાની લોકચુંબક જેવી આકર્ષક હાજરીથી અને વ્યાખ્યાન કરવાની અદ્ભુત છટા અને કળાથી આખી ધર્મપરિવહમાં સૌથી આગળ વરી આવે છે.” x x x અને તેમના મારા વરંદના ફેનડરું શી રીતે વણન કરે? મને હવે કશાની તંગી નથી. અહીં મને એટલી દરેક વસ્તુ મળી રહે છે મુરોપના પ્રવાસ માટે એટલા પૈસા પણ મને અહીંયાજ મળી રહેશે.....

ન—આપણાં ન નનો એક સુવક અહીં આવી પડેલો છે, એકા ત્રણ વર્ષથી તે શહેરમાં રખડવા કરેલો હતો, પણ આજનાં દેવ કે કદી કરેલો દેવ તે ગમે તેમ દેવ પણ મને જાણે નહીં નથી છે મારે જોડે તેના વધે કદી જણા. હું તે નને અવશ્ય જણાવજો એ તમને આગળ

પ્લેટફોર્મ પર લઈ જવામાં આવ્યા. નીચે એક વિશાળ હાલ (મંડપ) હતો અને ઉપર એક ઘણીજ મોટી ગેલેરી હતી. ઉચ્ચ કેળવણી પામેલાં અને વિદ્વાન એવાં છ સાત હજાર સ્ત્રી પુરુષોથી બધું ચીકાર ભરાઈ ગયું હતું અને પ્લેટફોર્મ પર આખા જગતના વિદ્વાન માણસો એકઠા થયા હતા. અને હું કે જે બહાર સભામાં કદી પણ જોડ્યો નથી તેને દુનિયામાંના દરેક દેશમાંથી, અને દરેક પ્રજામાંથી ચુંટાઈને આવેલા વિદ્વાનો અને પંડિતો આગળ આપ્તું વ્યાખ્યાન કરવાનો સમય આવી પડ્યો. આ પ્રચંડ સભાના કામકાજની શરૂઆત, દળદળાલેલા વિધિ, વ્યાખ્યાનો અને સંગીતથી કરવામાં આવી. ત્યાર પછી પ્રતિનિધિઓની એક પછી એક ઓળખાણ કરાવવામાં આવી, ત્યાર પછી અનુક્રમે વ્યાખ્યાનની શરૂઆત થઈ. અલબત્ત, મારું હૃદય તો વૃક્ષપરના પાંદડાની પેઠે અંદર ફફડી રહ્યું હતું, અને મારી જીભ તાળવે ચોંટી ગઈ હતી. હું એટલો બધો ગભરાઈ (નર્વસ થઈ) ગયો હતો કે તે સવારે કંઈ પણ જોલવાની મારી હિંમત આલી નહિ. મજબુદારે સુંદર વ્યાખ્યાન આપ્યું, ચક્રવર્તી પણ સરસ રીતે જોડ્યા, અને બંનેને લોકોએ તાળીઓથી વધાવી લીધા. આ બધા લોકો સંપૂર્ણ તૈયારી કરીને આવેલા હતા અને પોતાની સાથે ભાષણો તૈયાર કરીનેજ લાવેલા હતા. પણ હું તો તદ્દન મૂર્ખો હતો, અને વ્યાખ્યાનની કશીજ તૈયારી ન હતી. પણ મેં મનમાં ને મનમાં દેવી સરસ્વતીના ચરણમાં નમસ્કાર કર્યા અને વ્યાખ્યાનપીઠ (પ્લેટફોર્મ) પર આવીને ઉભો. ડૉ. બેરોએ સભાજનોને મારી ઓળખાણ કરાવી. મારા વ્યાખ્યાનની શરૂઆત મેં “મારી અમેરિકન બહેનો અને ભાઈઓ” એ પ્રમાણે કરી. આ સાંભળીને મિનિટ સુધી કાનને બહેરા કરી નાખે એવો તાળીઓનો ગગડાટ ચાલુ રહ્યો. અને જ્યારે મેં મારું નાતું સરખું વ્યાખ્યાન પૂરું કર્યું ત્યારે હું તદ્દન થકી ગયો હતો. અને લાગણીઓથી મારું અંતર ઉછળા રહ્યું હતું. બીજે દિવસે લગભગ દરેક પેપરમાં મારું વ્યાખ્યાન ને દિવસના થયેલા કામકાજમાં સર્વથી ઉત્તમ હતું. એ. પ્ર. સદ કરવામાં આવ્યું. વર્તમાનપત્રોના આ લેખથી હું આખા અમેરિકામાં પ્રસિદ્ધ થઈ ગયો. ખરે-

ખર, જેમ મુપ્રસિદ્ધ શ્રીધરે કહ્યું છે તે પ્રમાણે “નરક ક્ષેત્ર
 ઘાણી” “પ્રભુ મૃત્તિ માળુસને પણ મર્યાદા નથી કરી શકે
 છે.” ઇશ્વરના નામને ધન્ય છે! તે દિવસથી હું એક
 મુપ્રસિદ્ધ વ્યક્તિ ગણાવા લાગ્યો. અને જે દિવસ મેં
 હિંદુધર્મપરનું મારું વ્યાખ્યાન વાંચ્યું તે દિવસે હજાર
 પહેલાં કરી નવિ બરાચેલો એટલો ચિકાર ભરાઈ ગયો. આનો
 તમને કંઈક ખ્યાલ આવે તેટલા માટે એક વર્તમાનપત્રમાંથી
 માત્ર બેજ હીટીનો અડ્ડો ઉતારો. આપું છું:—“ત્યાં મર્યાદા
 કરે ત્યાં સ્ત્રીઓ, સ્ત્રીઓ, અને સ્ત્રીઓ. એકે એક પૂરો
 તેમનાથી ચિકાર ભરાઈ ગયો. અને જ્યાંસુધી વિવેકાનંદ
 નો નિબંધ વંચાયો નહિ, અને બીજાના નિબંધો વંચાના
 હતા ત્યાંસુધી તેમણે ધીરજથી વિવેકાનંદના નિબંધની
 સાહ જોયાંય કરી.” વગેરે વગેરે. એ હું તમને પછીનાં
 વર્તમાનોપત્રોમાંથી એના વર્ણનની કાપડીઓ કાપીને યોગ્ય
 તો તમે અનુચિત થશો; પણ તમને તો ખબર છેજ કે,
 હું પ્રસિદ્ધિને ચિકારનારો છું. માત્ર એટલુંજ જણાવવું
 ખસ થશે કે, જ્યારે જ્યારે હું વ્યાખ્યાન આપવાને જાણ
 થઈ હું ત્યારે ત્યારે કાન ફાટી નાખે એવો તાળી-
 ઝોનો ગગડાટ થાય છે. લગભગ દરેક વર્તમાનપત્રે મને
 અભિનંદન આપ્યું છે. સૌથી વધારેમાં વધારે તુલસિભાઈ
 પત્રને પણ એટલું તો કબૂલ કરવું પડ્યું છે કે “આ
 ખૂબસૂરત અહેવાલો” માણસ, પોતાની લોકચુખ્ત જેવી
 આકર્ષક હાજરીથી અને વ્યાખ્યાન કરવાની અદ્ભુત છતા
 અને કળાથી આખી ધર્મપરિષદમાં સૌથી આગળ તરી
 આવે છે.” x x x અને તેમના મારા તરફના રનેહનું
 શી રીતે વર્ણન કરું? મને હવે કશાની તંગી નથી. અહીં
 મને જોઈતી દરેક વસ્તુ મળી રહે છે. યુરોપના પ્રવાસ
 માટે જોઈતા પૈસા પણ મને અહીંથીજ મળી રહેશે.....
 ન—આચાર્ય નામનો એક યુવક અહીં આવી પડ્યો છે,
 ગયાં ત્રણ વર્ષથી તે સહેરમાં રખડ્યા કરતો હતો; પણ
 રખડતો હોય કે ધધો કરતો હોય તે ગમે તેમ હોય પણ મને
 એ પસંદ પડી ગયો છે. માટે જો તમે તેના વિષે કંઈ
 જાણતા હો તો મને અવશ્ય જણાવજો. એ તમને જાણજો

હિંદુઓએ પોતાનો ધર્મ - છોડી દેવાની કશીજ જરૂર નથી; પણ તેમણે ધર્મને તેની યોગ્ય મર્યાદામાં રાખીને, સમાજને અને લોકોને ઉન્નત માર્ગે જવાની અને વધવા દેવાની સ્વતંત્રતા આપવી જોઈએ. હિંદુસ્થાનના દરેક સુધારકે એક મોટામાં મોટી ગંભીર ભૂલ કરેલી છે. ધર્મગુસ્તોનાં હંથ, તેમના બુદ્ધિ અને તેમનાથી યથેચ્છી અધોગતિ એ સર્વેને માટે તેમણે ધર્મનેજ જવાબદાર ગણેલો છે. આથી તેમણે એ લોખંડી ઉમારતને તોડી પાડવાનો પ્રયત્ન કર્યો; પણ પરિણામ શું? આશ્ચર્ય! નિષ્ફળતા. ભગવાન જીવંતી માંડીને તે રાજા રામમોહન રાય, અને વર્તમાન કાળના સર્વ સુધારકોએ આજ ભૂલ કરી છે. દરેકે જ્ઞાતિને ધાર્મિક સંસ્થા ગણીને તેને અને ધર્મને એકસાથેજ તોડી-પાડવાનો તેમણે પ્રયત્ન કર્યો અને તે લોકો નિષ્ફળ ગયા. જીલ્લ જાણુએ ધર્મ-ગુસ્તોએ લાખો હવાતિયાં માર્યાં; છતાં પણ જ્ઞાતિ માત્ર સામાજિક સંસ્થાજ રહી છે અને ધાર્મિક કદી જાની નથી. આ સંસ્થાએ (જ્ઞાતિએ) જે કાર્ય કરવાનું હતું તે કરી લીધું છે, હવે એના અસ્તિત્વની જરૂર નથી; પણ જો તમારે તે તોડવી હોય તો તો એકજ ઉપાય છે કે, દરેક માણસને તેની વ્યક્તિગત સ્વતંત્રતા આપવી. આ દેશમાં જન્મેલો દરેક મનુષ્ય એમ માને છે કે તે મનુષ્ય છે; જ્યારે હિંદુસ્થાનમાં જન્મેલો દરેક માણસ એમજ માને છે કે, તે શુદ્ધામ છે. હવે માત્ર એકજ રસ્તો માણસની ઉન્નતિ ધાય છે અને તે રસ્તો તે સ્વતંત્રતા છે. આ સ્વતંત્રતા તમે લઈ લ્યો અને તમારી અધોગતિ નિર્માણ થઈ ચૂકી સમજજો. જુઓ, અત્યારના હરિદ્વારના યુગમાં જ્ઞાતિ કેવી સપાટાજોષ નાશ પામતી થાય છે! જ્ઞાતિ સંસ્થાને નાશ કરવા માટે ધર્મની હવે જરૂર પડતી નથી. દુકાનદારીના, માર્ચેટના અને દારૂ માળવાનો ધર્મો હતો. આદાલત ઉન્નતિ દુલ નમા તો હવે સામાન્ય છે આજ દેશમાં શું? અદાલત દુલ છે. અન્ધારની સંક્રાંતિ અમલમાં. પાસે સુચનાને માટે ખર્ચ તે માણસને નહીં તે ધર્મો દુલ નમા તો છે તેવાને મન પડે છે ધર્મો દુલ નમા ન હોય તો જ નવા રસ્તો છે તેવાને મન પડે છે, મન પડે છે કે જો હવે હવે દુલ નમા તો હવે

પડે છે. આથી હજારો માણસોને અધોગતિમાં સડવા કરતાં પોતાને યોગ્ય એવો ધંધો શોધતા અને તે પ્રાપ્ત કરતા આપણે જોઈએ છીએ.

લગભગ આખો શિયાળો મારે આ દેશમાં જ ગાળવો પડશે અને પછી યુરોપ જઈશ. પ્રભુ મને દરેક પ્રકારની મદદ આપશેજ. તમારે એ બાબતની ચિંતા કરવાની કશી જરૂર નથી. તમારા પ્રેમ માટેનો આભાર મારાથી વર્ણવી શકાય એમ નથી.

દિવસે દિવસે મારી ખાત્રી થતી જાય છે કે, પ્રભુ મારી સાથે છે. અને તેના બતાવેલા માર્ગે જવાનો હું પ્રયત્ન કરું છું. તેની જેવી ઈચ્છા હશે તે પ્રમાણે થશે.....જગતના કલ્યાણને માટે આપણે મહાન કાર્યો કરીશું, અને તે સારું કરવાને ખાતરજ સારું કરીશું; નામના અને કીર્તિ મેળવવાને માટે નહિ.

“શા માટે અને શું કરવા ?” એ પૂછવાનું આપણું કામ નથી. આપણે માટે તો કાર્ય કરવું અને તે કરતાં કરતાં તેમાં ફના થઈ જવું એટલુંજ છે.

સદા આનંદમાં રહો અને શ્રદ્ધા રાખો કે, આપણને મહાન કાર્યો કરવાનેજ પ્રભુએ સરજ્યા છે અને આપણે તે કરીશું. હમેશાં તમારી જાતને તૈયાર રાખો, નિર્મળ અને પવિત્ર રહો, સ્નેહને ખાતરજ સ્નેહ કરો. ગરીબ, દુઃખી અને જે લોકો અધોગતિમાં અગદાયેલા છે તેમનાપર પ્રેમ કરો અને તમારાપર ઈશ્વરના આશીર્વાદ ઉતરશે. ૨-ને તેમજ બીજાઓને અવારનવાર મળતા રહેજો અને હિંદુ સ્થાનની ગરીબ પ્રજાપર સહાનુભૂતિ રાખવાનું તેમને કહેજો. શી રીતે તે લોકો ગરીબોની ગરદન છુદી રહ્યા છે તે તેમને સમજાવજો; અને જો તેમના ઉદ્ધારને માટે તે પ્રયત્ન ન કરે તો તે મનુષ્ય કહેવડાવવાને લાયક નથી. તમે નિર્ભય થજો. પ્રભુ તમારી સાથે છે અને હિંદુસ્તાનનાં કરોડો દુઃખી અને જૂએ મરતાંઓનો તે ઉદ્ધાર કરશે. તમારે ત્યાંના કેટલાક યુવાનો અને ખાસ કરીને રાજકુમારોના કરતાં અદીની રેલ્વેનો મજૂર વધારે દેખવાયેલો હોય છે. હિંદુસ્તાનની સ્ત્રીઓના ખ્યાલમાં આવે તેના કરતાં પણ અદીની સ્ત્રીઓ

લગભગ વધારે દેખવાયેલી હોય છે. આ માટે અત્યંત નેત્રી દેખવણી ન મળે! આપણે મેળવવીજ જોઈએ.

કદી જોમ ન ધાર્યો કે, તમે ગરીબ છો. પૈસો એ કંઈ પ્રતાપ નથી. (મતલબ કે, પૈસાથી તમારો પ્રતાપ પડતો નથી. તમારા કહેવાની કશી અસર થતી નથી.) પરિવ્રતા અને પ્રેમમાંજ સર્વ શક્તિ રહેલી છે. આવો જાને જુઓ, સમસ્ત જગતના પદ પર એજ વાત સિદ્ધ છે.

આચીર્વાદ સાથે તમારો વિવેકાનંદ

તા. ક.-સાથે સાથે એટલું જણાવવાનું કે,નો નિબંધ ઘણાજ વિચિત્ર હતો, એવો નિબંધ મેં કદી જોયો નથી. કોઈ વ્યાપારીનું જાણે સુચિપત્ર કે જાહેર ખબર ન હોય તેના જેવો હતો. આથી પરિવ્રતામાં વંચાવાને લાયક તેને કદી ગણવામાં આવ્યો નથી. આથી ન-એ એમાંનો થોડોક ભાગ પાસેના નાના મંડપમાં વાંચી સંભળાવ્યો, પણ તેમાંનો એકે અક્ષર કોઈ સમજાયું નહિ. તેને આ વાત જણાવશે નહિ. ઘણાજ થોડા ચંદોગાં વધારેમાં વધારે વિચારો જણાવવા એ પણ એક મહાન કળા છે. આર-નો નિબંધ પણ કાપીને ઢુઢા કરવામાં આવ્યો હતો. લગભગ એક હજારથી પણ વધારે નિબંધો વાંચવામાં આવ્યા હશે; તેથી આવા વિચિત્ર નિબંધોને માટે સમય આપવાનું બની શકે એમ ન હતું. તેમનો અર્ધો કલાકનો નિયમ છતાં પણ મને વધારે સમય આપવામાં આવ્યો હતો. કારણ કે પ્રેક્ષક-વર્ગને રોષી રાખવાને માટે સૌથી લોકપ્રિય વક્તાઓને છવટે ગોઠવવામાં આવ્યા હતા. ઈશ્વર તેમનું કલ્યાણ કરે! કેટલી ધીરજ, કેટલી સદ્ગુણી અને કેટલા પ્રેમથી તે સવારના દશથી તે રાતના દશ વાગતાં સુધી બેસતા હતા. વચ્ચે માત્ર અર્ધો કલાક ખાવાનીજ રજા મળતી. એક પછી એક નિબંધો વચ્ચેજ જાય. તેમાંના કેટલાક તો સાવ નકામા અને કટાણો હિપ્પત્તવે એવા હોય છતાં પણ, પોતાના પ્રિય વક્તાઓને નાબળવાને તે લોકો (પ્રેક્ષકો) આખર સુધી બેસી રહેતા હતા. ઈશ્વર તેમનું કલ્યાણ કરે.

સીલોના - કાથી આવેલા ધર્મપાત્ર તેમના પ્રિય વક્તાઓમાના એક હતા ... તે ઘણાજ મધુર માણસ

હતા, અને પરિપક્વ ગાલી તેટલા સમયમાં અમે એકબીજાના ઘણાજ પરિચયમાં આવી ગયા.

પૂનાનાં એક ખિસ્તી ખાઈ, જૈન ધર્મના પ્રતિનિધિ મિ. ગાંધી અને મિસ સોરાળજી અહીં વધારે વખત રોકાવાનાં છે, અને વ્યાખ્યાનમાળાને માટે પ્રવાસે નીકળવાનાં છે. હું ઇચ્છું છું કે, તેમને સફળતા મળે. વ્યાખ્યાનકારનો ધર્મો આ દેશમાં ઘણો લાભદાયક છે, અને ઘણી વખતે તો તેમાંથી કમાણી પણ સારી થાય છે.

મિ. ઇંગરસોલને એક વ્યાખ્યાનના લગભગ પાંચથી છ હજાર ડોલર (આપણા લગભગ ૧૫ થી ૧૮ હજાર રૂપિયા) મળે છે. આ દેશમાં એ સૌથી વધારે પ્રસિદ્ધ વક્તા છે.

(વિ.)

પત્રાંક ૩૨

શિકાગો. તા. ૧૯ મી નવેમ્બર

પ્રિય દિવાનજી સાહેબ,

x

x

x

x

આપણી અધોગતિનું એકજ કારણ છે અને તે એ કે, આપણે આખા જગતથી નોખા પડી ગયા છીએ. એ સ્થિતિ સુધારવાનો માત્ર એકજ ઉપાય છે, અને તે એજ કે, આપણે પાછા જગતના પ્રવાહમાં મળી જવું જોઈએ. ગતિ એજ જીવનની નિશાની છે. અમેરિકા એક લઘ્ય પ્રદેશ છે.

સંન્યાસીએ પોતાના સંન્યાસીપણામાંથી કંઈએ શુભાવ્યું નથી. તેની રહેવા કરવાની પદ્ધતિમાં પણ કંઈ ફેર પડ્યો નથી. આ માયાળુ દેશમાં મારે માટે દરેક મકાન ઉઘાડું છે. જે ઈશ્વરે મને હિંદુસ્થાનમાં માર્ગ જતાવેલો હતો તે શું અહીંઆં માર્ગ ન જતાવે? અને તેણે જતાવ્યો છે.

સંન્યાસીએ અમેરિકા શું કરવા જવું જોઈએ? એ કદાચ તમે સમજી નહિ શકો, પણ તે જરૂરનું હતું. કારણ કે જગત પાસે જો તમે કંઈ પણ કબજા કરાવી શકો તેમ હોય તો તે માત્ર તમારો ધર્મજ છે. અને તમે મરી નથી ગયા તેની જગતને ખત્રી કરાવી અ.પવ ને માટે તમારા ધર્મના વિદ્વાન અને ચારિત્રવાન માણસોને પરદેશ મોકલવાની આવશ્યકતા છે.

તમારામાંથી કેટલાક પ્રતિનિધિઓએ જહાર પડવું જોઈએ અને હિંદુસ્થાનની જહાર જઈને દુનિયાની સમસ્ત પ્રજા આગળ તમારે જોટલું તો સાંખીત કરી આપવું જ જોઈએ કે, તમે તદ્દન જંગલી માણસો નથી. હિંદુસ્થાનમાં ઘરમાં બેઠાંબેઠાં સંભવ છે કે, તમે આ વાત કદી સમજી ન શકો, પણ મારી વાતમાં શંકા રાખજો કે, તમારી જાતિનું જોમાં ઘણું જ હિત સમાયલું છે, અને જે સંન્યાસીના મનમાં પોતાના શાઈઓને માટે કંઈ પણ સારું કરવાની ઇચ્છા નથી તે સંન્યાસી નથી પણ માત્ર પશુ જ છે.

x x x x

હું ધર્મની પરિવદમાં જોડ્યો હતો અને તેનું શું પરિણામ આવ્યું તે મારી પાસે અત્યારે અહીં કેટલાંક વર્તમાનપત્રો અને માસિકો પડેલાં છે તેના ઉતારા પરથી જણાવીશ, જો કે આમાં હું અહંકાર કરતો નથી, પણ તમારો મારા તરફ જોટલો જાણો તો ગ્રેમ છે કે મારે તમને સત્ય દર્શક ત જણાવવી જોઈએ. ખીજા કાંઈ પણ હિંદુની જોટલી અસર પડી નથી; અને જો મારા અહીં આવવાનું કંઈ પણ પરિણામ આવ્યું હોય તો તે જોટલું આવ્યું છે કે, અમેરિકનોની જેમ ખાત્રી થઈ છે કે, અત્યારે પણ હિંદુસ્થાનમાં જેવા માણસો પેદા થાય છે કે જેના પગ પાસે બેસીને સુધારાના શિખરે પહોંચેલી પ્રજા પણ ધર્મ અને નીતિના પાઠો શીખી શકે છે. તેમને જેમ નથી લાગતું કે, આથી એક હિંદુ સંન્યાસીને અહીં શ્રેષ્ઠતાનો પૂરતો બદલો તેમને મળી ગયો છે. સંપૂર્ણ દર્શક તમને વીરચંદ ગાંધી જણાવશે.

x x x x
x x x x

આથી વધારે ઉતારા હું તમને શ્રેષ્ઠતો નથી; કારણકે દેશ તમને જેમ લાગશે કે, હું અભિમાની થઈ ગયો છું. પણ આટલું તમને જણાવવાની જરૂર હતી. કારણકે તમે દેશમાંના દેશના જેવા બનો નશા છે અને ખીજા બધી દુનિયા કેમ ચાલે છે તેનું તમને જ્ઞાન નથી. આ હું તમને અંગત કહેતો નથી, પણ આખી હિંદુ પ્રજાને સામાન્ય રીતે લાગુ પાડું છું.

જેવો હું હિંદુસ્થાનમાં હતો તેવોજ હું અહીંઆ છું ફેર માત્ર એટલોજ છે કે, અહીંના ઉંચા સંસ્કાર પામેલા લોકો મને વધારે સારી રીતે સમજી શકે છે. ત્યાં અમને સાધુઓને એક રોટલાનું ખટકું આપતાં પણ લોકોને કંઈ પ્રાણ આવતા હતા અને અહીંના લોકો એક વ્યાખ્યાનના રૂ. ૧૦૦૦ સુધી આપવાને તૈયાર રહે છે અને વ્યાખ્યાન બદલ સદાને માટે તમારા આભારી બની રહે છે.

હિંદુસ્થાનમાં મારી કોઈ દિવસ જેટલી કઠર થઈ નથી તેટલી અહીંના આ અજાણ્યા લોકો મારી કઠર કરી શક્યા છે. જો હું માફ આપું જીવન અહીંજ વ્યતીત કરવા માફ તો ઘણાજ એથઆરામથી હું અહીંઆ રહી શકું એમ છું, પણ હું તો સંન્યાસી છું અને “ઓ હિંદુસ્થાન! તારા બધા દોષો છતાં હું હજી પણ તનેજ ચાહું છું” આથી થોડાક માસમાં હું તે તરફ આવવાનો છું, અને જે પ્રમાણે મહેલાં એક શહેરમાંથી બીજા શહેરમાં ધર્મ અને ઉત્તતિનાં બીજાં લોકોમાં પાવતો હતો, તેજ પ્રમાણે પાવવાનો છું. જો કે કઠર અને આભાર એ શું ચીજ છે તે લોકો સુદૃઢ બાણતા નથી.

મારા જેવા અજાણ્યા પરદેશી, પરધર્મના પ્રતિનિધિ તરફ અમેરિકનોએ જે મદદ, સહાનુભૂતિ, કદરદાની, આભાર, પ્રેમ અને માન બતાવ્યાં છે, તેનો જવાબે હું આપણા લોકોની બીજારી વૃત્તિ, સ્વાર્થપરાયણતા, એકદરદાની, અજ્ઞાન અને કૃતઘ્નતાની વૃત્તિઓની સાથે સરખામણી કરું છું, ત્યારે મને મારી હિંદુ બાનિ મારે શરમ ઉત્પન્ન થાય છે. છાપાઓની કાપડીઓ (કટિંગ્સ) વાંચીને હવે તમને લગે છે કે, એક સંન્યાસીને અમેરિકા મોકલવામાં કંઈક માદ હતો?

મહેરબાની કરીને એને પ્રસિદ્ધ કરો: નહિ; કદાચકે હિંદુસ્થાનમાં પ્રખ્યાતિને હું જેટલી ચિંત્ન: કરું તેજ પ્રમાણે હજી પણ ચિંત્ન: કરું.

હું તો પ્રભુનું કાર્ય કરી નહીં છું અને મને જ્યાં જ્યાં એ દેશો જાય છે ત્યાં ત્યાં હું જઈ છું.

તે દેશ જે સુખને વળાં બતાવે છે અને સમગ્રને સુખને

ઝોળંગાવે છે તે મને મદદ કરશે. માણસોની મદદની મને દરકાર નથી. જો તેને કોઈ લાગશે તો તે હિંદુસ્થાનમાં, અમેરિકામાં અને ઉત્તરધ્રુવમાં પણ મને મદદ કરશે અને જો તેની ઇચ્છા નહિ હોય તો મને કોઈ પણ મદદ કરી શકે એમ નથી. પ્રભુનું નામ સદા કીર્તિત થવું વડો !

આચાર્યવિદ્યસહ તમારો વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૩૩

બ્યાન્ન', ૩૦૬યુ. હેઇલ એસ્કવાયરની મારફત,
ડિયરબોર્ન પ૪૧ એવન્યુ, શીકાગો.
તા. ૨૮ મી. ડિસેમ્બર ૧૮૯૩

પ્રિય એચ-

એ ઘણીજ નવાઇની વાત છે કે, મારાં શિકાગોમાં આપેલાં વ્યાખ્યાનોના સમાચાર હિંદુસ્થાનનાં છાપાઓમાં આવે છે. કારણ કે હું જે કંઈ કરું છું તે પ્રસિદ્ધિમાં ન આવે તેને માટે બહુજ કાળજી રાખું છું. અહીં મને ઘણી વસ્તુ જાણવાની મળે છે. સામાન્ય રીતે એમ કહી શકાય કે, આ દેશમાં ગરીબાઈનું તો નામનિશાન પણ નથી. અહીંની સ્ત્રીઓ જેટલી કેળવાયેલી અને સંસ્કાર પામેલી છે તેટલી કેળવાયેલી અને સંસ્કાર પામેલી સ્ત્રીઓ મેં બીજા કોઈ સ્થળમાં જોઈ નથી. આપણા દેશમાં સારી રીતે કેળવાયેલા પુરુષો મળી આવશે, પણ અહીંના જેવી સ્ત્રીઓ તો તમને બીજે બાળ્યેજ મળે. ખરેખર એ વાત સત્યજ છે કે “પવિત્ર માણસના ઘરમાં લક્ષ્મીજી પોતેજ દેવીતરીકે રહે છે. બરફના જેવાં નિર્મળ અને નિષ્કલંક હૃદયોવાળી હજારો સ્ત્રીઓને મેં અહીંયાં જોઈ છે. અરે! તે કેવી સ્વતંત્ર છે! સામાજિક નાગરિકતરીકેની સર્વ વ્યવસ્થાનો કળજો અહીંયાં આ સ્ત્રીઓ જ રાખે છે. નિશાળો અને કોલેજો સ્ત્રીઓથી ચિકાર બરાબેલી હોય છે, અને આપણા દેશમાં તો સ્ત્રીઓ સહીસલામત રીતે ઘરની બહાર રસ્તામાં ચાલી પણ શકે નહિ! મારા તરફ તેમનો પ્રેમ અનહદ છે. વ્યારથી હું આ દેશમાં આવ્યો છું ત્યારથી પોતાના ઘરમાં હમેશાં તેમણે મારો સત્કાર કર્યો છે. તેઓ મને ખોરાક પૂરા પાડે છે, મારાં વ્યાખ્યાનો માટે

વ્યવસ્થા કરે છે, મને ખજારમાં લઈ જાય છે અને મારી સગવડતા તથા આરામને માટે હરએક પ્રકારની કાળજી રાખે છે. મારાપર તેમના જે ઉપકાર થયા છે તે ઉપકારનો બદલો મારાથી કદી વળી શકે એમ નથી.

તમને ખજાર છે કે શક્તિનો ખરેખરો ઉપાસક કોણ છે? ખરેખરો ઉપાસક તો તેજ છે, કે જે એમ માને છે કે, દુનિયામાં એક ઈશ્વરજ સર્વવ્યાપક બળ છે, અને તે બળને સ્ત્રીજાતિમાં મૂર્તસ્વરૂપ થયેલું જુએ છે. અહીંના પુરુષોનો ચોટો ભાગ સ્ત્રીઓ તરફ એજ દૃષ્ટિથી જુએ છે. ભગવાન મનુ મહારાજે પણ એજ કહ્યું છે કે, જે ગૃહોમાં સ્ત્રીઓને માન આપવામાં આવે છે અને જે ગૃહોમાં સ્ત્રીઓ સુખી છે ત્યાં ઈશ્વરના આશીર્વાદ ઉતરે છે. અહીં આગળ પુરુષો સ્ત્રીઓને જેટલી માનભરી રીતે અને સારી રીતે રાખી શકાય એટલી માનભરી અને સારી રીતે રાખે છે, તેથીજ તે લોકો આટલા શ્રીમંત, આટલા કેળવાયલા, આટલા સ્વતંત્ર અને આટલા ઉદ્યોગી છે; અને આપણે શા માટે આવા ગુલામો જેવા, દુઃખી અને મૃતપ્રાય છીએ? આનો ઉત્તર દીવા જેવો સ્પષ્ટ છે.

અને અહીં આગળ સ્ત્રીઓ જેટલી પવિત્ર અને ચારિત્રવાન છે! વીસ પચીસ વર્ષની ઉંમર થતાં પહેલાં અહીં લાગ્યેજ કોઈ છોકરી લગ્ન કરે છે અને તે સૌ હવામાં સ્વચ્છંદે ઉડતાં પંખીડાં જેટલી સ્વતંત્ર છે. તે ખજારમાં, શાળાઓમાં અને કોલેજોમાં જાય છે. પૈસા કમાય છે અને દરેક જાતનું કાર્ય તે કરે છે. એમાંથી જે પૈસેટકે સુખી હોય છે તે દીન અને દુઃખીઓની સેવા કરવામાં પોતાના સમયનો ઉપયોગ કરે છે; અને આપણે શું કરીએ છીએ? દીકરીઓ રખેને કુમારોં ચઢી જાય, બ્રહ્મ થઈ જાય એવાં લયથી આપણે તેમને અગીઆર વર્ષની ઉંમર થતાં પહેલાંજ નિયમિતપણે પરણાવ્યા જઈએ છીએ. પણ મનુ ભગવાન આપણને શી આજ્ઞા કરે છે? “જે રીતે અને જેટલી કાળજીથી પુત્રનું સ્વદેહ કરવામાં આવે છે અને કેળવણી આપવામાં આવે છે, તેજ રીતે અને તેટલીજ કાળજીથી પુત્રીનું

પણ રક્ષણ કરવું જોઈએ અને તેને ફેળવણી આપવી જોઈએ. તે પ્રમાણે ત્રીસ વર્ષ સુધી પુર પામે પ્રજામાં જન્મને પછીથી તેને પરણાવવો પડે છે, તેજ પ્રમાણે દેશીઓને પણ ફેળવણી આપીને અને પ્રજામાં પગથોડે તે પછીથી માળાપે પરણાવવી પડે છે; પણ આપણે જન્મને શું ફેળવે છીએ? તમે તમારી જીભતિની દયા સુધરી ગઈ છે. એમ છો? જો તેમ કરી શકો તો તમારી દયા સુધરવાનો સંભવ છે. જો તેમ નહિ કરો તો જેમ અત્યારે સુધામીમાં સડયા કરી છો, તેજ પ્રમાણે કાયમને માટે સડયા કર્યો.

આપણા દેશમાં જો કોઈ હરણી વળમાં જન્મે તો તેને વાસ્તે કોઈ પ્રકારની આશા નહીં રહેતી નથી. અરે! આ તે દેવો જન્મ છે! આ દેશમાં તો હરેકને માટે આશા, હરેકને માટે તક છે. આજે તે ગરીબ છે, પણ આવતી કાલેજ તંત્રીમંત, વિદ્વાન અને આખરૂદાર શુદ્ધ થઈ જશે. ગરીબ અને દીન દુઃખીને મદદ કરવાને માટે અહીં હરેક જગ્યા તૈયાર હોય છે. હિંદુસ્થાનમાં “અમે ગરીબ છીએ, ગરીબ છીએ” એવો પોકાર થાણ છે; પણ તેમને મદદ કરવાને માટે કંઈ સંસ્થાઓ તમારા દેશમાં છે? હિંદુસ્થાનમાં હજારો અને લાખો ગરીબોને માટે કેના અંતઃકરણમાં ખરેખરી લાગણી છે? કેની આંખમાં તેમને માટે ખરેખરા આંસુ આવે છે? શું આપણે તે મનુષ્ય છીએ? તેમના જીવન-નિર્વાહને માટે, તેમને સુધારવા માટે આપણે શું કર્યું છે? શું કરીએ છીએ? અરે આપણે તેમને અડતા પણ નથી, આપણે તેમનાથી દૂર નાસીએ છીએ. શું આપણે ખરેખર મનુષ્ય છીએ? પેલા હજારો પ્રાણીઓ, ગરીબો, પતિતો અને હુંદાયેલાઓ માટે શું કરે છે? “અડ્યો મા” “અડ્યો મા” એ એકજ બાપ તેમના મોઢામાંથી નીકળે છે. તેમને હાથે આપણા સનાતન ધર્મની કેવી અધોગતિ થઈ છે! શું હવે આપણે ધર્મ માત્ર “અડ્યો મા”માંજ આવી રહ્યો છે અને બીજા કશામાં નહિ?

હું મારી કુવડલ વૃત્તિ સંતોષવાને માટે આ દેશમાં આવ્યો નથી, તેમ કીર્તિ કે નામના મેળવવા પણ નથી આવ્યો; પણ હું એ જીવને માટે આવ્યો છું કે, હિંદુસ્થાનના

એ લાગે કંઈક ગરીબો માટે અહીંથી કંઈ મદદ મળી શકે એમ છે કે કેમ? અને જે ધિર મને મદદ કરશે તો થોડાજ સમયમાં તમે જોઈ શકશો કે એ સાધનો ક્યાં ક્યાં છે?

અધ્યાત્મવાદમાં તો અમેરિકનો આપણા કરતાં ઘણાજ ઉતરતા છે; પણ સમાજવ્યવસ્થા અને ઔદિક વસ્તુઓમાં આપણા કરતાં તે લોકો ઘણીજ ઉંચી દશામાં છે. આપણે તેમને અધ્યાત્મવિદ્યા શીખવીશું અને તેમના સમાજમાં જે કંઈ સરસ અને સુંદર હશે તે આપણે સ્વીકારી લઈશું.

પ્રેમ અને શુભેચ્છા સાથે તમારો વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૩૪

જ્યોર્જ ડબ્લ્યુ. હેઇલ એસ્કવાયરની મારફત
૫૪૧, ડર્બન એવન્યુ શીકાગો
તા. ૨૪ મી. જાન્યુઆરી ૧૮૯૪

પ્રિય મિત્રો,

તમારા પત્રો મને મળ્યા છે. મારા વિષેના આટલા બધા સમાચાર તમને મળ્યા છે એ જાણીને મને નવાઇ લાગે છે. તમે જે વર્તમાનપત્રની ટીકા બાબત લખો છો તે પત્રના મત જેવોજ મત આખી અમેરિકન પ્રજાનો છે એવું તમે માનતાજ નહિ. એ પત્રને તો લગભગ અહીં કોઈ જોળખતું પણ નથી. ખ્રિસ્તી ધર્મ બાબત જૂના પુરાણા અને અત્યંત ધર્માધ વિચારો ધરાવનારાં કેટલાંક વર્તમાનપત્રો અહીં છે તેમાંનુંજ એ એક છે. આમ છતાં અહીં જે ધર્માધ મત ધરાવનારાં પત્રો છે તે બધાં કંઈ એ મતનાં છે એમ માનશો નહિ; તેમ બધાં પત્રો સભ્યતાના નિયમો પણ મૂકી દે છે એમ પણ માનશો નહિ. અમેરિકન લોકો અને ઘણા પાદરીઓ મારા તરફ ઘણાજ માયાળુ છે. અહીંના લોકો મને ઘણું માન આપે છે. માટે મારી વિરુદ્ધ લખી માત્ર પ્રસિદ્ધિમાંજ આવવાની તેની આ યુક્તિ છે. અહીંના બધા લોકોને આ યુક્તિની ખબર છે અને તેથી તેની કંઈ અસર નથી. અલબત્ત, આપણા હિંદુસ્થાનના પાદરીઓ એનો પૂરતો લાભ લેવાને બૂલવાના નથી. પણ જે આનો તે તદ્દન ગેર-લાભ લેવા જાય તો તેમને કહેજો કે “ઓ ચહુદી! સાંભળ. તારા

દિવસ બરાબર ચૂક્યા છે." (કવિ શેક્સપિયરના મરચન્ટ ઓફ વેનીસમાંથી) તેમનું જરી પુરાણું મકાન પાયા માંથી હાલી ગયું છે અને તેને લણેા લાગી ચૂક્યો છે. હવે તે લોકો ગમે તેટલી હાથપાય કરે તોપણ તે ટકી શકે એમ નથી. અહીં આગળ એક અતિ પ્રાચીન અને લગ્ન ધર્મનો (હિંદુ ધર્મનો) પ્રકાશ પડવાથી જો હિંદુસ્તાનમાં ભોગવતા તે લોકોના એશઆરામનો નાશ થાય તો મને ખરેખર તેમની દયાજ આવશે. તેમના પાદરીઓમાંથી આગેવાન એવો કોઈ પણ પાદરી અહીં આગળ મારી વિરુદ્ધ નથી; અને જ્યારે હવે હું સરોવરમાંજ આવી પડ્યો છું તો મારે ખરોખર સ્નાન કરી લેવું પડે છે, એકછું આય મન કરીને બહાર નીકળવાનો કશોજ અર્થ નથી. અહીં તેમની આગળ આપણા ધર્મ સંબંધી જે જે નિર્ણય વાંચ્યો હતો તેનો ટુંક સાર છાપામાં છપાયેલો છે. તે કાપીને તેની કાપડી આ સાથે મોકલું છું. હિંદુસ્તાનમાંથી મને કોઈ પણ પ્રકારની મદદની આવશ્યકતા નથી. મને અહીં આગળ દરેક વસ્તુ મળી રહે છે. તમારી પાસે જે પૈસા છે તે માફ જ્યાંજ્યાં છાપવામાં અને પ્રસિદ્ધ કરવામાં વાપરો. દેશી ભાષાઓમાં તેનો અનુવાદ કરાવો અને તેનો બહેળો પ્રચાર કરાવો. એમ કંવાથી રાષ્ટ્રની શી ઇચ્છા છે તે હંમેશાં આપણી નજર આગળ રહેશે; પણ એમાં આપણા શિક્ષણનું મુખ્ય સ્થળ અને ત્યાંથી ચારે બાજુ કંવાના કાર્યની ચોજના બૂલી ન જશે. સખ્ત કામ કરો. x x x

મને કન્નો પત્ર મળ્યો છે તેમા પૂછેલો પ્રશ્ન શાંતિ લેઈ રહેશે કે જશે તે સાથે મારે લેવાદેવા નથી હિંદુસ્તાન માં અને હિંદુસ્તાનની બહાર મનુષ્યજાતએ જે જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું છે, જે ઉન્નત વિચારો દર્શાવે છે, જે પાવન આદર્શો રચ્યા છે તેમને ગરીબમા ગરીબ, અધનમ. અધન ન બુદ્ધિના આગળે લાવીને મૂકવા એટલું જ નહીં કે જે પછી જ્ઞાન રહેશે કે નહીં જ્ઞાનને સંપૂર્ણ રીતે જાત નહીં કે નહીં તેને વચર તેમના મન પાસે કરી દેશે એ નહીં મને દરેક સંભવ નથી. જુદાં જુદાં સંસ્કારો અને રીતો અને જ્ઞાન નહીં એવું નહીં.

ਯੋ ਦਾ

श्रीम

સુભર

ॐ नमः

अथ

तेभं

ક'પ.

ਅੰਤ

3. 21

भतः

मानः

५३५

ધર્મો

५ ७

ધૂરાણ

22.

24

4. E. R. 10

14

5. 11. 1950

၈၆

54

— 2 —

દાન કાર્યો કરી શકે છે. મદદ આગળ ધસો. ગરીબ અને
દુઃખીઓને માટે સદાતુષ્ટિ એજ આપણો મુદ્રાલેખ છે.

જહાહર સુવાનો ! આગળ વધો. તમારો રનેદી
વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૩૫

૫૪૧-હિયરગોનં એવન્થુ

તા. ૨૬ જાન્યુઆરી '૯૪

પ્રિય દિવાનજી સાહેબ,

આપનો છેલ્લો પત્ર મને યોગ્યક દિવસ પર મળ્યો છે.

તમે મારા ગરીબ ભાઈઓ અને માતાજીને જોવા ગયા હતા,
જે જાણીને મને ઘણો આનંદ ધર્યો છે. મારા અંતઃકરણમાં
જે એક જ સ્થાન મુલાયમ હતું તેનો તમે સ્પર્શ કર્યો છે.
દિવાનજી ! તમારે બહુજી જોઈતું હતું કે હું કંઈ જેના
અંતઃકરણમાં જરાય પ્રેમ નથી જોવો પથ્થરના અંતઃકરણવાળો
જનાવર જેવો આદમી નથી. જો આ દુનિયામાં હું કોઈને
મજા થાકતો હોઉં તો તે મારાં માતાજી છે, અને છતાં મેં
માન્યું હતું, અને હજી પણ હું માનું છું કે, જો મેં દુનિયા-
નો ત્યાગ કર્યો ન હોત તો એક મહાન ભવ્ય આદર્શ-
જે મારા શુદ્ધેવ શ્રીરામકૃષ્ણ પરમહંસે જનાવેતો છે તેને
દુનિયા જાણી શકે નહિ અને તે સુવાનો કે જેમણે પાશ્વિન
વસ્તુજોના મોહ અને વૈભવવિશ્વાસના પૂઠની સામે બાધે
કાંઈ કહ્યું છે તે બધા ક્યાં હોય ? આથી લિદુરયાનને મદોજાજ
દબ દર્શા છે, અને ખાતર કરીને બંગાળાને નો મારોજ
છે, અને રૂબની મદદથી તે લોકો જે કામ કરવાના છે કે
જેને માટે દુનિયા સુગે ના સુગે સુખી તેમને આ જાણીક
દેશે તે કામની આ ને બચ દબ્બ રાજનાજ છે અર્થે મેં
દે વાતમાંથી એકજ વાત પામી કે જાનની બધી બધી બધી
દિદુપમની અને નાના-ર ના નાના નાની બધી બધી બધી
બધી છે. બધાને તે ને ને ને ને ને ને ને ને ને
છે, અને તેમને બધે ને ને ને ને ને ને ને ને ને
સામે : કાન - પાન કે ને ને ને ને ને ને ને ને ને
મંજી ને ને ને ને ને ને ને ને ને ને ને ને ને ને

તંત્ર. જ્યાં આ નિયમ નથી ત્યાં માણસ, પ્રજા કે દેશ ગમે તે હોય તેણે નાશ પામવું જ લેઈએ.

આખા જીવનમાં જો મને કંઈક પણ ઇચ્છા હોય તો તે એ કે, એક એવી યોજના અમલમાં મૂકવી કે જેથી દરેકને આપણે ઉચ્ચ આદર્શ પહોંચાડી શકીએ. પછી માણસ હો કે સ્ત્રી તે પોતાની મેળે પોતાનું ભાવિ નક્કી કરી લેશે. જીવનમાં અણીના અને મહત્વના પ્રસંગોએ આપણા પૂર્વજો એ તેમજ ખીજ પ્રજાઓએ શું શું કયું છે તેટલું તેમને જાણવા દો, ખીજ પ્રજાઓ અત્યારે શું કરી રહી છે તે તેમને જાણવા દો અને પછી તે પોતાની મેળે નિશ્ચય કરી લેશે. આપણે તેમના આગળ માત્ર સાધનોજ મૂકવાનાં છે. કુદરત પોતાની જરૂરીયાત પ્રમાણે તેના ઉપયોગ કરી લેશે. પરિશ્રમપૂર્વક કામ કરો, નિયમિતપણે કામ કરો અને પ્રભુમાં શ્રદ્ધા રાખો. કામની શરૂઆત કરી દો. વહેલો મોડો હું ત્યાં આવવાનોજ છું. “ધર્મને લેશ પણ હાનિ પહોંચાડ્યા વિના પ્રજાની ઉન્નતિ કરવાની છે” એ આદર્શને નજર આગળ રાખજો.

યાદ રાખો કે, પ્રજા તો ગામડામાં અને સુપડામાંજ વસી રહી છે; પણ તેમને માટે કોઈએ કશું કયું જ નથી. આપણા વર્તમાન કાળના સુધારકો વિધવાઓના પુનર્વિવાહને માટે ખડુંજ આતુર હોય છે અને અલખત, હું પણ દરેક જાતના સુધારાનો પક્ષપાતી છું; પણ વિધવાઓને કેટલા પતિઓ મળે છે તેના પરજ કંઈ પ્રજાનું ભાવિ અવલંબી રહેલું નથી. પણ સાધારણ વર્ગની કેવી દશા છે તે પરજ પ્રજાનું ભાવિ અવલંબી રહેલું હોય છે. તમે તેમનો ઉદ્ધાર કરી શકો એમ છે? તેમની આધ્યાત્મિક સંસ્કૃતિને હાનિ પહોંચાડ્યા વગર તેમનું ગયેલું વ્યક્તિત્વ તમે તેમને પાછું આપી શકો એમ છે? સમાનતા, સ્વતંત્રતા અને કાર્યશક્તિમાં તમે પશ્ચિમવાસીઓની ખરોખરી કરી શકો એમ છે? અને તેનીજ સાથે સંસ્કૃતિમાં અને ધર્મિક માન્યતામાં તમે ચુસ્તમાં પણ ચુસ્ત હિંદુ થઈ શકો એમ છે? આપણે આજ કાર્ય કરવાનું છે અને આપણે તે કરીશું. તમે અથવા આજ કાર્યને માટે જન્મ્યા છો, તમે તમારા પોતાના શ્રદ્ધા રાખો. મહાન નિશ્ચયોજ

મહાન કાર્યો કરી શકે છે. સદા આગળ ધસો, ગરીબ અને
ધુંદાયલાને માટે સહાનુભૂતિ એજ આપણો મુદ્દાલેખ છે.

બહાદુર યુવાનો ! આગળ વધો.

તમારો સ્નેહી
વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૩૫

૫૪૧-ડિયરબોર્ન એવન્યુ

તા. ૨૬ જાન્યુઆરી '૬૪

પ્રિય દિવાનજી સાહેબ,

આપનો છેલ્લો પત્ર મને ઘોડાકે દિવસ પર મળ્યો છે.
તમે મારા ગરીબ ભાઈઓ અને માતાજીને જોવા ગયા હતા,
એ જાણીને મને ઘણો આનંદ થયો છે. મારા અંતઃકરણમાં
જે એકજ સ્થાન મુલામત હતું તેનો તમે સ્પર્શ કર્યો છે.
દિવાનજી ! તમારે જાણવું જોઈતું હતું કે હું કંઈ જેના
અંતઃકરણમાં જરાય પ્રેમ નથી એવો પદ્ધતના અંતઃકરણવાળો
જતાવશ જેવો આદમી નથી. જો આ દુનિયામાં હું કોઈને
પણ આહતો હોઉં તો તે મારાં માતાજી છે, અને છતાં મેં
માન્યું હતું, અને હજી પણ હું માનું છું કે, જો મેં દુનિયા-
નો ત્યાગ કર્યો ન હોત તો એક મહાન ભવ્ય આદર્શ-
જે મારા ગુરુદેવ શ્રીરામકૃષ્ણ પરમહંસે બતાવેલો છે તેને
દુનિયા જાણી શકત નહિ અને તે યુવાનો કે જેમણે પાશ્વિંવ
વસ્તુઓના મોહ અને વૈભવવિકાસના પૂરની સામે મારે
કાર્ય કર્યું છે તે બધા ક્યાં હોત ? આથી હિંદુસ્થાનને ઘણાજ
લાભ થયો છે, અને ખાસ કરીને બંગાળાને તો થયોજ
છે, અને પ્રભુની મદદથી તે લોકો જે કામ કરવાના છે કે
જેને માટે દુનિયા યુગોના યુગો મુખી તેમને આશીર્વાદ
દેશે તે કામની આ તો માત્ર હજી શરૂઆતજ છે. આથી મારે
જે વાતમાંથી એકજ વાત પચાંદ કરવાની હતી. એક બાજુ
હિંદુધર્મની અને સમસ્ત જગતના ધર્મની મારી ભાવિ આશા
અને લાખો માણસો જે યુગયુગથી અધોગતિમાં દૂબતાં જાય
છે, અને તેમને મદદ કરનાર નો શું પણ તેમને માટે વિચાર
સરખો કરનાર પણ કોઈ નથી-તેવાને માટેનો મારો પ્રેમ અને
ખીજ તન્હ જે મારાં પ્રિય છે તેમને ચતુ અતિ દુ.ખ.

આ બે વાતમાંથી મારે એક પસંદ કરવાની હતી અને પ્રથમની વાત મેં પસંદ કરી. ખાદીનાની સંભાળ પ્રભુ હશે. મને સંપૂર્ણ ખાતરી છે કે, પ્રભુ મારી સાથે છે. હિંદુસ્થાનમાં ઘણા માણસો મને સમજી શકે એમ નથી. જે ગરીબ બિચારાઓએ ખાવું અને પીવું એ સિવાય બીજી કરી વાતનો કદી વિચાર ન કર્યો નથી હોતો તે હોદ્દો મને શી રીતે સમજી શકવાના હતા ?

હું જાણું છું કે, માત્ર તમારા જેવા કેટલાક ઉદાર આત્માઓના મને સમજી શકે છે. પ્રભુ તમારે કહ્યાણુ કરે. હોદ્દો મને સમજી શકે કે ન સમજી શકે, પણ હું આ યુવાનોને વ્યવસ્થિત (ઓર્ગેનાઇઝ) કરવાનેજ ચત્તેજી છું. દરેક શહેરમાં એકેકો યુવાનો મારી સાથે જોડાવાને તૈયાર છે. હું આ યુવાનોને વ્યવસ્થિત કરીને એક ન ખાળી શકાય એવા પ્રચંદ પૂરની પેઠે હિંદુસ્થાન પર દેડાવા માણું છું, કે તોયો ગરીબ, નીચ, છેક ચમત્કર્ષ ગ્રંથેલાનાં દ્વારપર પણ આરામ, નીતિ, ધર્મ અને કેળવણી પહોંચી શકે. હું આ કાર્ય પૂર્ણ કરીશ અથવા તેના પ્રયત્નમાંજ મારો દેહ પાડીશ.

આપણા હોદ્દો, માત્ર પ્રભુ! દરેક કરવાની તેમની શક્તિજ નથી. હિંદુ દુનિયા વર્ષની શુભામીથી સ્વામાવિક રીતેજ ઉદય પામેલી અદ્વૈતજ અને સંશયના હુશિયારી તે હોદ્દો. દરેક નવા નિચાર અને નવા કાર્યમાં વિગત તાબી હુમ્મત યદને દિત્ત રહે છે. પણ પ્રભુની મુજબ જગતના છે.

તમે આજની અને બીજી જે કાળુ છે તે બાબત માટે તો સંકેતજ હોદ્દોજ છે, જેથી રીતે કરવાને તો હિંદુ સ્વામીના દરેક મોડેનાં નિચાર છે. શુદ્ધતા બલિત કાળુ તો સંકેતજ સૌથી પ્રથમ કરવેજ નાજુરના આજુ છે, જો કે આની પછી સરી અને તડ રી બલિત જ મુજબ છે.

પ્રભુ તમારે એક વાત બાત બાતનાં રાખવાની છે કે આજુ સંકેતજ એ સંકેત આજુનાજ નાજુ છે. આજુનાજી કે રીતે નિચારના તમારે બાત કરી જીવનપર સંકેતજ આજી રાખી. આજુનાજ સંકેતજ ને રીતુરનાજ નાજુ નથી. આજુનાજ એ કેટક નાજુ રીતે રીતે વાતના વાતે હોદ્દો કરવાને તેને જાન પછી સંકેતજ રાખી રાખી રાખી રાખી

આપણા ધર્મના પહેલા નિયમનો સંજ થાય છે. બીજું સાધનોદ્વારા પ્રભુને બાંધી શકાય છે. પ્રકાશનાં ગોળાં સર્વત્ર —ગાદા અંધારા ખૂણામાં પણ હોય છે, પણ એ તો ત્યારે દીવામાં સળગે છે ત્યારે જ માણસથી બેઠ શકાય છે. તેજ પ્રમાણે જો કે પ્રભુ તો સર્વત્ર છે, પણ આપણે તો એકે મહાત્મ પુરુષતરીકે જ તેનો ખ્યાલ કરી શકીએ. ઇશ્વર માટેના સર્વ વિચારો જેવા કે દયાળુ, રક્ષક, મહદમાર વગેરે સર્વ શુભો માણસ તરફથી જ ઇશ્વરમાં આરોપિત કરવામાં આવ્યા છે, અને આ શુભો શુરુમાં પણ રહેલા જ છે. પછી તમે તેને શુરુ કહો કે પયગંબર કહો કે અવતાર કહો. મનુષ્ય પોતાની પ્રકૃતિથી કદી પણ પર જઈ શકતો નથી. તમે જો તમારા શરીરમાંથી બહાર ફૂટકો મારી શકો, તો જ તમે તમારી પ્રકૃતિથી પર જઈ શકો; અને કોઈ માણસ જો પોતાના શુરુની ભાગી કરે તો તેમાં 'જોડું' શું છે? અને ખાસ કરીને તો જ્યારે જો શુરુ તમારા બધા ઐતિહાસિક પયગંબરોના એકઠા શુભો કરતાં પણ વધારે પવિત્ર અને ઉચ્ચ દરજ્જાના હોય ત્યારે? જો ક્રાઈસ્ટની, કૃષ્ણની અને બુદ્ધની પૂજા કરવામાં હરકત નથી, તો આ માણસ કે જેણે છાંદગીમાં કદી અપવિત્ર કાર્ય કર્યું નથી કે વિચાર્યું પણ નથી તેની પૂજા કરવામાં પાપ શું છે? જેની બુદ્ધિ બીજા બધા પયગંબરો કરતાં વધારે ઉચ્ચ હતી—આજ માણસે જગતને તે પરમ સત્યનો ખ્યાલ આપ્યો કે જે સત્ય દરેક ધર્મમાં છે, અને જગતપર જે ચોતાનો કાળુ જમાવણું બાય છે, અને તે પણ વિજ્ઞાન કે તરવજ્ઞાનની કે બીજા કોઈ પણ સાધનની મદદ લીધા વગરજ, તેણે જો સત્યને પ્રાપ્ત કર્યું અને તેનો પ્રચાર કર્યો.

છતાં પૂજા કરવી એ કંઈ ફરજિયાત નથી. શુરુની પૂજા કરવી જ નહીં એ જ એવું માન કોઈ બાઈઓએ તમને દહુ નથી ન, ન. ન. પણ ફરીથી હું જો કહું છું કે, જો કોઈ પૂજા કરતું હોય તો તેમાં વાધો ઉઠાવવાનો આપણને કશો જ હક્ક નથી. ...શા માટે? કારણ કે તેમ દરેકમાં જ પાણી એ જ એવું જ મહત્ત્વનો નાશ થાય. દશ બુદ્ધ, બુદ્ધા વગેરે અને ના આરંભ માણસો એકઠા રહીને

સલાહસંપથી કાર્ય કરી શકે છે, એમ જાતાવનારી આખી દુનિયામાં આપણી આ એક જ મંડળી છે. પ્રભુ મહાન અને દયાળુ છે. દિવાનજી! આપ જો સંખુરી રાખશો તો હજી ઘણું નવું જોશો.

અમે બીજા ધર્મો તરફ સહિષ્ણુતા રાખીએ છીએ, એટલું જ નહિ પણ અમે તેનો સ્વીકાર પણ કરીએ છીએ; અને જો પ્રભુ મદદ કરશે તો હું સમસ્ત જગતને એનો ઉપદેશ આપવાનો પ્રયત્ન કરનાર છું.

દરેક માણસને અને દરેક પ્રજાને મહાન થવાને માટે ત્રણ ગુણોની આવશ્યકતા છે:—

૧-સારાપણાની શક્તિમાં વિશ્વાસ.

૨-અદેખાઇ અને સંશયની ગેરહાજરી.

૩-જે કોઇ શુભ કાર્ય કરવાને પ્રયત્ન કરતું હોય તેને મદદ કરવી અને પોતાથી બને તેટલું શુભ કાર્ય કરવું.

હિંદુપ્રજામાં આટલી અદ્ભુત બુદ્ધિ હોવા છતાં શા માટે અધોગતિને પામી છે? હું તમને જવાબ આપીશ કે, અદેખાઇ, હિંદુજાતિના કરતાં આપસ આપસમાં વધારે અદેખી અને વધારે એરીલી કોઇ પ્રજા નથી. અને અહીં પશ્ચિમના મુલકમાં આ અદેખાઇ અને ઈર્ષ્યાની ગેરહાજરી તમને સૌથી પ્રથમ જણાઇ આવશે.

હિંદુસ્થાનમાં પાંચ મિનિટ પણ માણસો સુલેહસંપથી કામ કરી શકતા નથી. દરેક માણસ સત્તા હાથ કરવાનો પ્રયત્ન કરે છે, અને પરિણામે આખી સંસ્થાને ધકકો લાગે છે. પ્રભુ! પ્રભુ! આપણે ઈર્ષ્યા કરવાનું ક્યારે છોડી દઇશું? આવી પ્રજામાં અને ખાસ કરીને જંગાળામાં એક સુવાનોની મંડળી ઉભી કરાવી, અને તેમનામાં બુદ્ધા બુદ્ધા મત હોવા છતાં પ્રેમના બંધનથી બંધાવું, એ શું અસામાન્ય નથી કે?

આ મંડળી અદ્ભુત ઉદ્ધારનાનો પ્રચાર કરશે. અનંત શક્તિ અને પ્રચારકાર્યથી આખા હિંદુસ્થાનમાં તેનો વિસ્તાર થશે. ભયંકર અજાન. સ. નિભેદ, ઈર્ષ્યા, નિસ્કાર વગેરે જે ગુણામ પ્રજાએ તે સંસ્થાને વચ્ચે, તે હોવા છતાં પણ તે આખી પ્રજાના દેશને વિચારની પ્રેરણા કરશે.

પાણીમાંથી બહાર દેખાતા બડકોની માફક આ સર્વ-
વ્યાપી જડતામાંથી જે થોડાક ઉદાર આત્માઓ બહાર દેખાય
છે તેમાંના તમે એક છો. ઈશ્વર તમને હમેશાં સુખી રાખે.

સદા તમારો વિશ્વાસુ વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૩૬

ડરબન એવન્યુ, ૫૪૧

પ્રિય દિવાનજી,

આપનો પત્ર વાંચી ઘણોજ આનંદ થયો. અલગત આ
તો માત્ર મજાકજ છે, તે હું સમજી શકું છું; પણ હું કંઈ
એવો બાળક નથી કે તેનાથી સમજી જાઉં. હવે આગળ સાંભળો.

પશ્ચિમની પ્રજાની સફળતાનું માત્ર એકજ કારણ છે,
અને તે કારણ તેમની વ્યવસ્થા કરવાની શક્તિ તેમજ
એકબીજા પ્રત્યેના વિશ્વાસથી કરવામાં આવતો સહકાર
અને મદદ; જ્યારે આપણે ત્યાં એથી વધુન ઉલટુંજ છે.
દાખલાતરીકે—શુંબઈવાળા વીરચંદ ગાંધી જેન અહીં
આવેલા છે. આ માણસ આવા બચંદર ઠંડા મુલકમાં પણ
અનાજ અને ફળ સિવાય બીજું કંઈજ ખાતા નથી અને
તમતોડ મહેનત કરીને પોતાના દેશબંધુઓ અને ધર્મને
માટે અહીં લડત ચલાવી રહ્યા છે. અમેરિકન લોકોના
પ્રેમ તેમજ ઘણાજ સપ્પાદન કર્યો છે, પણ જે લોકોએ
તેમનાજ જાનબાંધુઓએ તેમને અહીં મોકલ્યા છે, જેમના
ધર્મને માટેજ તે અહીં લડત ચલાવી રહ્યા છે તે લોકો
તેને ન્યાયબહાર મૂકવાનો પ્રયત્ન કરે છે એનું કારણ
શું? એનું કારણ આ એકજ છે કે, કુદરતનો એવો હાયદો
છે કે સુકાનોની પ્રજામાં હમેશાં અદેખાઈનો ગુણ ઉત્પન્ન
થાય છે અને આ અદેખાઈનો ગુણજ તેમને હમેશાં માટે
સુકામીમાં દાખી નાખે છે

અહીં મજસુદા અને બીજા હિંદુઓ પણ હતા. આ
જ્યાં વધારવાનો આ પહેલે તે હતા. પેતા કમરવાને પ્રયત્ન
કરતા હતા અને તે કાંઈ નેમને કેટે થાવું અંગે સૂચવતા
મળી પણ મળી પણ તેમજ કમર અને વધારે સૂચવતા

સંખ્યામાં ગુણભોતરીકે વેચાણું પડ્યું. તેમની માલમીલકત લૂંટાઈ ગઈ, તેમની મા-દીકરીઓની આબરૂ ઈન્જન લૂંટવામાં આવી. આ જુદામનો બદલો તમને ગયાં એક દહાર વર્ષથી મળી રહ્યો છે, અને શું તમને એમ લાગે છે કે, આ બધું કંઈ પણ કારણ વગરજ બન્યું છે?

હિંદુસ્થાનના ગરીબોમાં મુસલમાનોની સંખ્યા આટલી બધી મોટી થાથી છે? માત્ર તરવારનો ગદદથી તેમને પટાળવામાં આવ્યા એમ કહેવું ધરાબર નથી. જમીનહારોના જુલમમાંથી અને ધર્મશુરુઓના પિશાચી અત્યાચારમાંથી ઉગરી જવા માટે પણ મોટો ભાગ મુસલમાન થઈ ગયો હતો, અને આથીજ બંગાળના ખેડુતવર્ગમાં મોટો ભાગ મુસલમાનોનો છે; કારણકે ત્યાં જમીનહારવર્ગ પણ મોટો છે.

આ પગતળે છુંકાયેલા ગરીબો અને દુઃખી લોકોને ઉન્નત કરવાનો અમે પ્રયત્ન કરીએ છીએ. યોડાકે હજાર મેન્યુએટો એ કંઈ પ્રજા અથવા પ્રજાનો મુખ્ય વર્ગ નથી. ધોડા સરખા શ્રીમંતો એ પણ કંઈ પ્રજા અથવા પ્રજાનો મુખ્ય ભાગ નથી. જે કે અમારી પાસે સામગ્રી થોડી છે, પણ આ ત્રીસ કરોડ માણસોને વધારે મુખી કરી શકાય એટલું તો હજી છેજ. વસ્તીના નેણું દઢા માણસો દેશવણી પામ્યા વગરના છે. આ બાબુઓ અને કહેવાતા દેશભક્તોમાંથી આનો કોણ વિચાર કરે છે?

હવે મને એક બીજી વાત કહેવા દો કે, ઇન્ધર છ-હું મશ્કરી કરતો નથી-તે છેજ. અને હું જાણું છું કે, તે આપણાં છવનોને દોરે છે. એ કે સાથે સાથે હું એ પણ જાણું છું કે, જે હાથ પ્રજાનો ઉદ્ધાર કરવા પ્રયત્ન કરે છે તે હાથને પણ પ્રજા અવશ્ય બચકાં બારે છે; પણ તમે કે જે દરેક સારા અને મહાન કાર્યો તરફ ખરી સહાનુભૂતિ ધરાવો છે, ખરા ઉદાર સ્વભાવવાળા, સાચી સહાનુભૂતિવાળા અને ખરા પાણીવાળા એવા માત્ર બલે તમે એકલા હો, તો એકલા પણ મારી સાથે પ્રાર્થના કરવા લાગો કે:—

“હું દયાળુ! આ અંધકારમાંથી તું અમને દોસ્ત.”

હું મારા પર્મને અને મારા પ્રભુને આહું છું. મારા દેશને અને સર્વથી વધારે તો હું શીખારીઓને-ગરીબોને-
વિ ૨૨

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

1. 凡在本行开立存款账户的客户，均可向本行申请开立定期存款账户。
 2. 定期存款账户的开立，须由客户填写《定期存款开户申请书》，并提供有效身份证件。
 3. 本行定期存款账户分为整存整付、零存整付、整存零付、零存零付四种类型。
 4. 定期存款的期限分为三个月、六个月、九个月、十二个月、十八个月、二十四个月、三十六个月、四十八个月、六十个月、七十二个月、八十四个月、九十六个月、一百零八个月、一百二十个月。
 5. 定期存款的利率按中国人民银行规定的利率执行。
 6. 定期存款账户的开立，须由客户本人或授权代理人办理。
 7. 定期存款账户的开立，须由客户本人或授权代理人提供有效身份证件。
 8. 定期存款账户的开立，须由客户本人或授权代理人填写《定期存款开户申请书》。
 9. 定期存款账户的开立，须由客户本人或授权代理人提供有效身份证件。
 10. 定期存款账户的开立，须由客户本人或授权代理人填写《定期存款开户申请书》。

1949年

Figure 1

1. The first group of people who are interested in the study of the history of the United States are the people who are interested in the history of the United States.

$\frac{d}{dt} \left(\frac{\partial L}{\partial \dot{x}} \right) = \frac{\partial L}{\partial x}$
 $\frac{d}{dt} \left(\frac{\partial L}{\partial \dot{y}} \right) = \frac{\partial L}{\partial y}$
 $\frac{d}{dt} \left(\frac{\partial L}{\partial \dot{z}} \right) = \frac{\partial L}{\partial z}$
 $\frac{d}{dt} \left(\frac{\partial L}{\partial \dot{\theta}} \right) = \frac{\partial L}{\partial \theta}$
 $\frac{d}{dt} \left(\frac{\partial L}{\partial \dot{\phi}} \right) = \frac{\partial L}{\partial \phi}$
 $\frac{d}{dt} \left(\frac{\partial L}{\partial \dot{\psi}} \right) = \frac{\partial L}{\partial \psi}$
 $\frac{d}{dt} \left(\frac{\partial L}{\partial \dot{\alpha}} \right) = \frac{\partial L}{\partial \alpha}$
 $\frac{d}{dt} \left(\frac{\partial L}{\partial \dot{\beta}} \right) = \frac{\partial L}{\partial \beta}$
 $\frac{d}{dt} \left(\frac{\partial L}{\partial \dot{\gamma}} \right) = \frac{\partial L}{\partial \gamma}$
 $\frac{d}{dt} \left(\frac{\partial L}{\partial \dot{\delta}} \right) = \frac{\partial L}{\partial \delta}$
 $\frac{d}{dt} \left(\frac{\partial L}{\partial \dot{\epsilon}} \right) = \frac{\partial L}{\partial \epsilon}$
 $\frac{d}{dt} \left(\frac{\partial L}{\partial \dot{\eta}} \right) = \frac{\partial L}{\partial \eta}$
 $\frac{d}{dt} \left(\frac{\partial L}{\partial \dot{\xi}} \right) = \frac{\partial L}{\partial \xi}$
 $\frac{d}{dt} \left(\frac{\partial L}{\partial \dot{\zeta}} \right) = \frac{\partial L}{\partial \zeta}$
 $\frac{d}{dt} \left(\frac{\partial L}{\partial \dot{\chi}} \right) = \frac{\partial L}{\partial \chi}$
 $\frac{d}{dt} \left(\frac{\partial L}{\partial \dot{\psi}}$

રિયનિ પ્રાપ્ત ઠહીને તેવી સંપૂર્ણતા મેળવી શકીએ એવો
સંભવ છે-અર્થાત્ ધણા મનુષ્યો મળીને એકત્વ મેળવી
શકીએ અને તેથી બીજા સર્વ મતો અને સંપ્રદાયો કરતાં
નિશ્ચય ઉચ્ચત થયું શકીએ.

કોઈ પણ ધર્મને અસરકારક ંનાવવા માટે ઉત્સાહની
બહુ જરૂર છે; પણ તેની સાથે સંપ્રદાયો ન વધે તેની પણ
કાળજી રાખવાની જરૂર છે. આ સંપ્રદાયો ન વધે તેટલા માટે
આપણે કોઈપણ સંપ્રદાયવાળાની તાબેદારી રાખવી જોઈએ
નહિ. અને સંપ્રદાયથી ચતા બધા લોકો જળવાઈ રહી
સર્વવ્યાપી ધર્મની વિશાળતા આવે તેવું આપણે કરવાનું છે.

પરમેશ્વર સર્વ સ્થળે હોવા છતાં તેનું સાચું જ્ઞાન અને પૂજન તો આપણા ઉદાર વર્તનથી જ થઈ શકે તેમ છે. રામ-કૃષ્ણના જેવું ઉત્તમ અને સંપૂર્ણ વર્તન કોઈપણ વ્યક્તિનું હોતું નથી, અહો ! તેજ વર્તન આપણું કેન્દ્રસ્થાન હોવું જોઈએ અને તેનીજ આસપાસ આપણે રહેવું જોઈએ; તેની સમીપ દરેકને તે મહાન વ્યક્તિને પોતાને જેમ યોગ્ય લાગે તેમ ધર્મ, ઉદારક, શુભ, આદર્શ અગર મહાવ્યક્તિતરીકે પોતાને ધરાઈ પર તેમ-ગણવાને ૧૨ આપવી જોઈએ.

સામાજિક સમાનતા કે અસમાનતા એ યોગ્યતાએ કે-
ને આપણે ઉપદેશ આપતા નથી, પણ જે ઉપદેશ આપીએ
છીએ તે એ છે કે, દરેક વ્યક્તિને સમાન હક્ક છે, અને તેથીજ
દરેકને વિશ્વાસવાતંત્ર્ય અને કૃતિશ્લાતંત્ર્ય છે, એવો આગ્રહ
રાખીએ છીએ.

આપણે દેહને આનાદર કરતા નથી, ધણી બહે તે
 હિંસાવાદી, સર્વેશ્વરવાદી, શેકેશ્વરવાદી, બાહ્યેશ્વરવાદી, જડ-
 ભગવાદી કે અનીશ્વરવાદી હોય. શિષ્ય થવની ચોખ્ખા માટે
 બેકાળ તરણ બહુ ધ્યાનમાં રાખવાનું છે કે તેને પંચાનું
 જર્જન વિશાળમાં વિશાળ અને ઉન્નતીમાં ઉન્નતી પામવું
 હવે મનુષ્યને

[illegible]

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ १ ॥

આમાં તેજ વ્યક્તિનું વર્ણન આવે-મને કે બીજી કોઈ હયાત વ્યક્તિઓને ગિલકુલ દાખલ કરવી નહિ. આમાં મુખ્ય ઉદ્દેશ એ હોવો જોઈએ કે, તેણે જે બોધ્યું છે તે જગત સમીપ મૂકવું અને તે બોધના આદર્શરૂપ તેમનું જીવન હતું, તે સમજાવવું. જો કે હું અયોગ્ય છું તોપણ માન્યપર એ ફરજ હતી કે, રત્નોની પેટી મારા હવાલે સોંપવામાં આવી હતી તે બહાર લાવી તમોને સ્વાધીન કરવી. તમોને આમાટે? કારણ કે જેઓ દંભી, ઇર્ષ્યાવાન, શુદ્ધ અને બાયલા છે, જેમની જડ પદાર્થોમાંજ માન્યતા છે એટલે જેઓ જડવાદીજ છે તેઓ કોઈ કાળે 'જરા સરખું' પન્ન કાર્ય કરી શકવાના નથી. અંદેખાઈ-ઈર્ષ્યા તે આપણા પ્રવૃત્તિય વર્તનમાં શાપસમાન છે, અને તે શુદ્ધાત્મામાંજ સ્વાભાવિક રીતે દહિંગત થાય છે. આવી અંદેખાઈને લીધે સર્વ-શક્તિમાન મહુ પન્ન કંઈ કરી શકે તેમ નથી. ✕ ✕ ✕

પોતાનું દર્શન બજાવી મરણ પામી આ જાવમાંથી આલી ગયેલ છે એવા પુરુષતરીકે ગને ગણો. હવે કાર્ય તમારા ખમાપર આવેલું છે એવું વિચારો. માતૃભૂમિના તમે સુવક્ષા છો, તે કાર્ય આટે નિર્મિત થયા છો, એવું લગ્ન રાખો; તે કાર્યમાં નિમુક્ત થાઓ, અને પછી જુઓ કે, મહુ તમને કૃતાર્થજ કરે છે. મને ત્યજી દો, તમારી દષ્ટિ-મોંઘી મને નફન મુક્ત કરો; મને તમેજ નવીન બાવતા, નાન સિદ્ધાંતો અને નવા ચેતન્યનો ઉપદેશ કરો. ઉપદેશ કરતાં કોઈ વ્યક્તિ કે કોઈ રૂઢિથી વિરુદ્ધ ન જાઓ. જાતિ-જાતની કે બીજા કોઈ આમાર્શિક ખમાબ રિવાજની તન્દેજમાં કે તેની વિરુદ્ધમાં ઉપદેશ કરશો નહિ. તેવાથી 'દર રહો' એ સિદ્ધાંતને વગળી રહેજો, પછી સર્વ કાર્ય સ્વચ્છ રીતે બની રહેશે.

તમે મારા બહાદુર નિશ્ચય મનના અને પ્રેમ દાખવનાર આત્મા છો; તો તમે જીને મારા અર્થીવાદ છે તમારો

વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૩૮

(ખેત્રીના ના. મહારાજા ઉપરના પત્રમાંથી)

અમેરિકા ૧૮૯૪

X X X X

એક સંસ્કૃત કવિએ કહ્યું છે કે “ન ગૃહં ગૃહમિત્યા-
હુર્ગૃહિણી ગૃહમુચ્યતે એટલે કે ઇંટમાટીનું ઘર તે ખરું
ઘર નથી, ગૃહિણી એજ ખરું ઘર છે” આ વચન અહીં
કેવું સાચું છે! જે ઘર ઠંડી, ગરમી અને વર્ષાથી તમારે
રક્ષણ કરે છે તે ઘરના ગુણદોષ વિચારતાં, તે જે થાંભલાના
આધારપર રહેલું છે તેનેજ જોવાથી નહિ ચાલે-તે થાંભલા
ભલેને ઉત્તમોત્તમ કારીગરીથી ભરપૂર હોય, તેથી શું થઈ
ગયું? પણ ઘરની અંદર જે સજીવ થાંભલો રહેલો છે, અને
જે ઘરના ખરા આધારરૂપ છે, તેનાજ ઉપરથી ઘરની ખરી
કિંમત અંકાય છે. એ આધારસ્થળ તે નારી છે-ગૃહિણી છે.
એ દૃષ્ટિથી વિચાર કરતાં અમેરિકાનું કૌટુંબિક જીવન જગતના
કોઈ પણ દેશના કૌટુંબિક જીવન કરતાં ઉતરે તેમ નથી.

અમેરિકાના કૌટુંબિક જીવનવિષે મેં અનેક વારો
સાંભળી છે. મેં સાંભળ્યું છે કે, અમેરિકાની સ્ત્રીઓમાં સ્ત્રી-
ઉચિત વર્તન નથી; સ્વાતંત્ર્યના નામે અમેરિકામાં સ્વચ્છંદતા
વધતી જાય છે; સ્ત્રીઓનાં સ્વાભાવિક લક્ષણવિનાનો અહીંનો
સ્ત્રીસમુદાય સ્વાતંત્ર્યમાં ઉન્મત્ત થઈને ગૃહજીવનની સકળ
સુખશાંતિને પગ તળે છુદી નાખે છે; વગેરે કંઈ કંઈ
વાતો સાંભળી છે. પરંતુ અમેરિકાનાં કુટુંબો, અમેરિકાનાં
ગૃહજીવન અને અમેરિકન નારીગણના મારા એક વર્ષના
અંગત અનુભવ પછી હું જોઈ શકું છું કે, એ જાતનાં
કથનો કેવાં ખોટાં અને બ્રાન્તિમૂલક છે! હે અમેરિકન
મહિલાગણ! તમારું કલ્પ હું જો જન્મે પણ દેહી શકું
તેમ નથી. તમારા પ્રત્યેની મારી કૃતજ્ઞતા દર્શાવવા માટે
મારી પાસે પૂંતા શબ્દો નથી X X X X

ગયા વર્ષના ઉન્નતિમાસ. હું કેટલે છેટેથી આ દેશમાં
આવ્યો હતો. પાંચ વર્ષના, કી. ડી. ધન વગેરે કંઈક નહોતું.
સગાં નહોતાં, નવ નહોતું કેઈ જાતનાં મદદ નહોતી-

એવી કંઠાળ સ્થિતિમાં એક પવિત્ર જગ મળ્યાકરૂં છે. આ દેશમાં હું આવેલો, ત્યારે એ અમેરિકાના નારીઓ મને સલામ કરી હતી. આદાર અને આશય આપ્યો હતો, ખાતાને ઘેર લઈ જઈને સંભાળના કરી હતી, અને પેટના પુત્ર કે સગાં બાઈના જેવી માંની બદલાઈ કરી હતી. તેમના ખાતાના ધર્મના પાઠરીઓ તેમને ત્યાં ખાતીને મારા જેવા એક “વિપજનક વિધવી”ને ત્યજી દેવા માટે તેમને ધન્યવંદન સમજાવતા હતા તે સમયે, તેમજ તેમનાં આંતર્ય સમાંધ બાંધીઓ અને આમજનો આ “અજ્ઞાતકુલશીલ વિદેશી”- જેનું ચારિત્ર્ય કદાચ વિપજનક પણ હોય-નો સંગ ઊઠી દેવનો સતત ઉપદેશ આપ્યા કરતા હતા તે સમયે પણ, તેમણે મારા પ્રતિ ખરો મિત્રધર્મ બજાવ્યો હતો. ત્યારે પણ તેઓ સુસ્ત મિત્રરૂપે મારી પડે છે ઉભી રહી હતી. મારા ચારિત્ર્ય અને શીલ વિષે અનેક કુતર્કો ફેલાવવામાં આવતા હતા, કિંતુ ચારિત્ર્ય અને શીલની ખરેખરી બાહેશ પરી-ક્ષક તો એ ઉદારચિત્ત, નિઃસ્વાર્થ, પવિત્ર રમણીઓજ છે. કારણ કે નિર્મળ દર્પણમાંજ સ્પષ્ટ પ્રતિબિંબ પડે છે.

અહા! કેટલાં બધાં સુંદર કોટુંબિક જીવનો મેં અહીં નજરે નિહાળ્યાં છે!

કેટલીયે માતાઓ મેં એવી જોઈ છે, કે જેના નિર્મળ ચારિત્ર્ય અને નિઃસ્વાર્થ અપત્યસ્નેહનું વર્ણન કરવાનું ભાષા-માં સામર્થ્ય નથી! એવી કેટલીયે કન્યકાઓ અને કુમા-રિકાઓ મેં દીઠી છે કે જે “દેવીના લક્ષણમાં ગિરાજતી સુપારકલિકાના જેવી નિર્મળ અને પાવેત્ર છે-અને તે પણ ઉત્તમ રીતે કેળવાયેલી તથા સર્વ પ્રકારની માનસિક અને આધ્યાત્મિક ઉન્નતથી સંપન્ન સ્થિતિમાં! ત્યારે શું અમે-રિકાનો આખો નારીગણ દેવીસ્વરૂપ છે? ના, તેમ તો નથી. સારું-નરુતું તો સર્વ ઠેકાણું હોય છે; કિંતુ કોઈ પણ જાતિની કિંમત તે જાતિમાં રહેલા દુર્બળ અને દુષ્ટ વર્ગ ઉપરથી અંકાવી જોઈતી નથી. કેમકે એવો વર્ગ તો બધે નકામા કચરા જેવા અને પછાતજ હોય. માટે જાતિ પૈકી જે સારા, દુદાર, સચ્ચરિત્ર અને પવિત્ર હોય તેમનાજ ઉપરથી જાતીય જીવનના નિર્મળ અને સતેજ

પ્રવાહનું નિરૂપણ થવું જોઈએ.

કોઈ એક શેખરૂળના આડનાં ફળના ગુણદોષનો વિચાર કરવો હોય ત્યારે જે ફળો કાચાં, ખીલ્યા વગરનાં, છવજંતુ થી ખવાયલાં અથવા તેાં ભોંયપર ગરેલાં હોય-પછી ભલેને એમની સંખ્યા ક્ષણે તેટલી મોટી હોય-તે પરથી તમે અતુમાન બાંધશો, કે પછી જે ફળો પાકાં અને પરિપુષ્ટ સ્થિતિમાં આડપર શોભી શોભાવી રહ્યાં હોય તે શેખરૂળની યોગ્યતાનો તેના ઉપરથી ક્યાસ કરશો?—જે સેંકડો ફળો નાનાં અને કાચાં રહી ગયાં છે તે પરથી તો ખચિતજ નહિ.

હવે હું અમેરિકાના આધુનિક સ્ત્રીસમાજના ઉદાર મનની પ્રશંસા કરું છું. આ દેશમાં મેં અનેક ઉદારચેતા પુરુષો પણ જોયા છે (તેમાંના કોઈ કોઈ તો અત્યંત સંકીર્ણ સંપ્રદાયવાળા પણ છે), તથાપિ એ બંનેમાં એક મોટો ભેદ એ રહેલો છે કે, પુરુષવર્ગને ઉદારચેતા થવા જતાં નિજ ધર્મ અને આધ્યાત્મિકતા ખોઈ બેસવાની આશંકા રહે છે; ત્યારે નારીવર્ગ તો જે જે કંઈ સાડું અને હિંતકારી હોય તેના પ્રત્યે ધર્મહાનિના કશા પણ ભય વગર સહાનુભૂતિ અને ઉદારતા બતાવી શકે છે—અર્થાત્ તેઓ ઉદારચેતા થવા જતાં નિજ ધર્મથી લેશ માત્ર ચલાયમાન થતી નથી.

શિકાગો નગરનો “એ જગત-મહા મેળો” કેવો અદ્ભુત વ્યાપાર હતો ! અને પેલો “ધર્મ-મહા મેળો” કે જેમાં પૃથ્વીપટપરના સ્રષ્ટા દેશના પ્રતિનિધિઓએ આવીને પોતપોતાના ધર્મનતનું પ્રતિપાદન કર્યું હતું, તે પણ કેવો અદ્ભુત ! ડૉક્ટર બરેટ અને મિં બોનીના અનુગ્રહથી મને પણ એ મહાપરપદમાં આપણા ધર્મસિદ્ધાંતોનું સર્વ સમક્ષ મંજૂર કરવાનાં મુયેન મળ્યો હતો. મિં બોની એ કેવી અદ્ભુત વ્યક્તિ છે ! જેણે આ જગત અનુક્રાનની મનમાં ઠરપન. ઘડી એટલું જ નહિ પણ તે ઠરપનનાં વ્યવહારમાં જે છતાં તેમના જીવન સદૃશ મેળવી; તે વ્યક્તિ કેવી અગ્રણ્ય દૃષ્ટિ રહે તેને. જ્યારે તમે પોતેજ કંઈ દેશો ! વળી, ખુબી ત એ છે કે જનના પાંચ ધર્મ પાઠથી કે ધર્મધ્યક્ષ નથી. એક રકડે જનના પાંચ ધર્મ સમસ્તના ધર્મ સંપ્રદાયના પાંચ ધર્મ અધ્યક્ષ સ્થાન દીધાં છું.

હવે ! તેઓ મીઠા સ્વભાવના, વિદ્વાન અને સહનશીલ છે. એમના હૃદયમાં રહેલા ગંભીર મર્મસ્પર્શી ભાવો એમના તેજસ્વી નયનયુગલ દ્વારા ઠીક જણાઈ રહે છે. બસ, હાલ એજ.

પત્રાંક ૩૯

ૐ નમો મગધતે શ્રીરામહરિણાય !

શીકાગો, તા. ૧૯ મી માર્ચ ૧૮૯૪

પ્રિય—

આ દેશમાં આવ્યા પછી મેં તમને એક પણ પત્ર લખ્યો નથી; પણ હરિદાસભાઈના પત્રથી મને સર્વ સમાચાર મળી શક્યા છે. તમે અને છ. સી. ઘોષે તેમનો યોગ્ય મહેતર કર્યો તે ધણું જ મારું કયું છે.

આ દેશમાં મને કેાઈ પણ જાતની ખાસ તકલીફ નથી; પણ શિક્ષાવૃત્તિને અહીં સ્થાન નહિ હોવાથી મારે જાતમહેતર કરવી પડે છે—જોટલે કે જુદાં જુદાં રંથાનોમાં વ્યાખ્યાનો આપવાં પડે છે. કલકત્તા કરતાં અહીંનો ઉનાળો કેાઈ રીતે ઉતરતો નથી, અને શિયાળાનું તો હું વર્ષનું જ નથી કરતો. આખો પ્રદેશ બરફથી ઢંકાયેલો છે અને ત્રણ ત્રણ ચાર ચાર ફૂટના બરફના ચર જાગી જાય છે. કેટલાંક રંથાનોમાં તો બરફના ચર છધી આવે ફૂટ સુધી પણ હોય છે. દક્ષિણના પ્રદેશોમાં બરફ હોતો નથી; પણ અહીં આગળ બરફની કેાઈ વધારે દરકાર કરવું નથી. ત્યારે પારો ૩૨° હોય ત્યારે બરફ પડે છે. કલકત્તામાં તે બાંધેજ ૬૦° થી નીચે આવે છે, અને હિન્દુસ્તાનમાં કવચિતજ શૂન્ય સુધી આવે છે. પણ અહીં આગળ તો પારો ૪° અથવા ૫° થી પણ નીચે જતો રહે છે ઉનાળા પ્રદેશ દેનેશમાં તો પારો જ વધતો જાય છે તે વખતે તેમને આદેશ હોય તો ચર્મીમિટર વાપરવું પડે છે ત્યારે ઠંડી અતિમ વધે છે પારો ૨° થી પણ નીચે જાય છે ત્યારે બરફ પડતો નથી. હું એવું ધારું. હવે કે તે તેવું બરફ પડે. હવે તે વખતે ઠંડી સુધી વધતી જાય પણ તેવું કંઈ છે નહિ.

સામાન્ય રીતે તે ગરમીના દિવસોમાં જ બરફ પડે છે. અત્યંત ઠંડીથી તો આગળને એક પ્રકારનો નશો થઈ છે. તે દિવસે આડીચો ફરતી નથી, માત્ર ઋતુઓ ફરે છે. દરેક વસ્તુ ઠરીને સખત બની જાય છે. નહેરો, સરોવરો અને નદીઓ એવી તો ઠરી જાય છે કે હાથી પણ તેના ઉપરથી જઈ શકે. પ્રચંડ શક્તિવાળો નાયગરાનો ધોધ પણ ઠરીને આરમ્ભ પહોંચી જાયો સખત બની જાય છે; પણ હું અહીં આગળ ઠીક ઠીક કાર્ય કરી રહ્યો છું. પ્રથમ તો મને થોડોક લય લાગ્યો હતો, પણ જરૂરિયાતને લીધે મારે એક દિવસ ટેનેડાની સરહદ પર ફરવું પડે છે તો ખીજે દિવસે દક્ષિણ અમેરિકામાં વ્યાખ્યાન આપવું પડે છે. તમારી પોતાની રૂમની પેઠે ટ્રેનના ડબ્બાઓને વરાળથી ભરેલી નળીઓવડે ગરમ રાખવામાં આવે છે; અને તમારી આંતુબાંધુ તદ્દન સફેદ બરફના ઢગલા બની ગયા હોય છે. તેમાં ક્યાંય ડાઘો જોવામાં આવતો નથી-તેના સૌંદર્યનું વખાણ કરવું તદ્દન અશક્ય છે.

ઠંડીથી મારા કાન અને નાક ખરી પડશે કે શું એવો લય રહ્યા કરતો હતો; પણ અત્યાર સુધી તો તે સહીસલામત છે, છતાં મારે બહાર જતી વખતે પુષ્કળ ગરમ કપડાં પહેરવાં પડે છે, અને વળી તે બધાંની ઉપર એક ફર-કોટ (રૂંવાટીનો ડગલો) પણ પહેરવો પડે છે. ગરમ બકીટ, ખૂટ વગેરે મારે પહેરવું પડે છે. તમે શ્વાસ મૂકો કે તરતજ તે તમારી દાઢી અને મૂંછમાંથી નીકળતાં જ ઠરી જાય છે. આટલી બધી ઠંડી છતાં અદ્ભુત વાત તો એ છે કે, અહીંના લોકો પાણી પીએ છં તે કદી પણ અંદર બરફનો કટકો નાખ્યા વગર પીતા નથી. આનું કારણ એ છે કે, ઘરની અંદર ગરમી હોય છે. દરેક હોલ, રૂમ અને દરેકને (સીડીને) પણ વરાળથી ભરેલી નળીઓવડે ગરમ રાખવામાં આવે છે. આ લોકો કળામાં અને કૌશલ્યમાં સૌથી આગળ છે, ભોગવિલાસ અને મોજ-મજામાં સૌથી આગળ છે, પૈસા કમાવામાં અને ખર્ચવામાં પણ આ લોકો સૌથી આગળ છે. એક મનુષ્યની

x પૈંડા વગરના હી જે બરફવાળા દેશોમાં વાપરવામાં આવે છે. આ ગાડીઓ બરફ ઉપર ચરતી ખંચવામાં આવે છે.

મજૂરી પણ જાડીમાં તો ક'રેપેયાથી નહીં હોતી નહીં. તેમ પ્રમાણે મોકરોના પગ પર પણ ભારે જેલ છે. તમને પણ રૂપિયાથી જોઈ દેઃઈ ગાડી ખાટે કરી શકે, જ નહીં. આજે મજૂરીથી જોઈ તમને સિમાર મળે નહીં. આધારણ આજે જૂઠ્ઠીને લેવા જાઓ તો તમને ચઢીય રૂપેયા પડે. અને કપડાંની એક જેલ લેવા જાઓ તો રૂપિયા પાંગમો પડે. જે રીતે આ લોકો કમાય છે, તેવીજ રીતે ખર્ચ પણ છે. તમારું એક વ્યાખ્યાન તમને જાણે રૂપિયાથી માંડી પણ દબાર રૂપિયાથી કમાણી કરાવી આપે છે. પાંચસો રૂપી હું ગયો છું. અલગત, હમણાં મારો સિતારો જુલું છે. તે લોકો મને આડે છે અને મારે વ્યાખ્યાન સાંભળવાને માટે દબારો લોકો એકઠા થાય છે.

- પ્રજાની ઇચ્છાથી અહીં મારે મિ..... ની સાથે મુલાકાત થઈ ગઈ. પહેલાં તો તેઓ મારી સાથે ઘણાજ સંકારથી વર્ત્યા હતા; પણ જ્યારે શિક્ષણના અસંખ્ય લોકો મારી પાસે આવવા લાગ્યા ત્યારે તેમના મનમાં ઇર્ષ્યાનો ભાવ ઉત્પન્ન થયો. x x x x અને ઉતારી પાડવાને માદરીઓએ તેમનાથી જનતા સઘળા ગયત્નો કયા હતા; પણ મારાપર ચુરુછની કૃપા હતી, તેથી કોઈ શું કરી શકે એમ હતું! તકુપસંત આખી અમેરિકન પ્રજા મને આડે છે, અને માન આપે છે. મારો ખર્ચ પૂરો પાડે છે અને મને પૂજ્ય ગણે છે.....

.....તમારા પાદરીઓના હાથમાં મારી વિરુદ્ધ કંઈ પણ કરવાની દરીજ સત્તા ન હતી. આ ઉપરાંત અહીંની પ્રજા વિદ્રાન છે. "અમે અમારી વિધવાઓને પરણાવીએ છીએ" "અમે મૂર્તિપૂજા કરતા નથી" એવી અને એ પ્રકારની ખીજ વાતો કર્યાથી અહીં કામ ચાલી શકે એમ નથી. તેમને જે વસ્તુની આવશ્યકતા હતી તે માત્ર વિદ્યા અને તરવરાનની હતી. ખાલી વાતોથી અહીં કશુંજ કામ સરે એમ ન હતું.

૨- ઘણાજ સારો આદમી છે તેનામા એ કે ઘણી વિદ્યા નથી પણ તે ઘણાજ નમ્ર છે. આ દેશમા તેણે ઘણીજ લોકપ્રિયતા પ્રાપ્ત કરી છે

માઈ! હવે મારી આજો ખુલી ગઈ છે,.....કે

“એ નિમ્નસ્થિ પરહિતં નિરર્થકં તં કેન જાતીમહે !”
 “જે લોક વિનાશારણ્ય પારકાના લાભમાં વિદ્ય નામે છે તે
 લોકો કેવા છે તેની અમને સમજ પડતી નથી.” (ભર્તૃહરિ)
 ભાઈ ! આપણે દરેક વસ્તુમાંથી છૂટા થઈ શકીએ છીએ,
 પણ ઇર્ષ્યામાંથી કદી છૂટા થઈ શકતા નથી.....
 આપણું એક રાષ્ટ્રીય પાપ છે. બીજાઓનું ભૂંડુ ઓલવું અને
 બીજાઓની મહત્તા જોઈને મનમાં ને મનમાં બળ્યા કરવું
 એ એક આપણા લોકોમાં મોટો દોષ છે. આપણા લોકોની
 કંઈક જોવી માન્યતા છે કે, મહત્તા તો મારા એકલાની જ છે
 અને તે કોઈ બીજાને પ્રાપ્ત થવી ન જોઈએ.

દુનિયાના કોઈ પણ ભાગની સ્ત્રીઓ અહીંની સ્ત્રી
 ઓની બરોબરી કરી શકે એમ નથી. અહીંની સ્ત્રીઓ
 અટલી પવિત્ર, સ્વતંત્ર, સ્વાશ્રયી અને માયાળુ છે કે ન પૂછે
 વાત ! આ દેશનું જીવન અને આત્મા આ સ્ત્રીઓ જ છે.
 સઘળી વિદ્યા અને સંસ્કૃતિનું તેમનામાં એક્ય થયેલું છે.
 “વા સ્ત્રીઃ સ્વયં સુકૃતીનાં જાત્રેણુ” — “પુણ્યત્માઓના
 ઘરમાં લક્ષ્મીજી પોતે વસી રહે છે” એ કહેવત આ દેશને
 બરોબર લાગુ પડે છે. જ્યારે બીજા બાળુ “મલમ્બી
 પાવાન્માનાં” “પાપાત્માઓનાં ઘરમાં ગણકમી વસે છે”
 એ કહેવત આપણા દેશને બરોબર લાગુ પડે છે. તમે આ
 વસ્તુની જરૂર કહ્યના તો કરી બુજો ! મારા પ્રભુ ! અમેરિકા
 ની સ્ત્રીઓ જોઈને હું આશ્ચર્યથી દિગ્મુદ થઈ ગયો છું.
 “ત્વં શ્રીમદ્વર્માશ્વરી ત્વં હ્રીઃ” વગેરે “તું શાશ્વતી દેવી
 (લક્ષ્મી) છે, તું મહાશ્વરી છે, તું પોતે સદૃશ્યની મૂર્તિ છે”
 “યા દેવી સર્વસૂતેષુ શક્તિરપેગ સંસ્થિતા” “દરેક સૂત
 માત્રમાં શક્તિરૂપે જે દેવી રહેલી છે” આ સર્વ વાતો મને
 બર અહીં આત્મા લાગુ પડે છે. અહીં કોઈ લક્ષ્મી
 સ્ત્રીઓ છે કે જેમનાં મન અને હૃદય આ દેશના બધા
 ગૃહસ્થ કેવળ અને પવિત્ર છે અને તમે આપણા દેશની
 આ રક્ષા કરી બુજો. કે જે આ મત્ર આત્મવસ્તુ સંસ્કૃતિ માત્ર
 અને છે. “તે માત્રા નતુ ! કલે હું એ બધું જોઈ શકું છું.
 જાહ !” “ત્વં ત્વંનુ દુઃખાને નમન્તે ત્વં દેવતા” “જે
 સંસ્કૃતિ, માત્રા દેવ છે તે દેવતાને દેવતાએ તમે કરી

રહે છે. ”—એમ મનુ ભગવાન કહી ગયા છે. આપણે મહા-
પાતકી પ્રભા છીએ. આપણી અધોગતિનું એકજ કારણ છે કે,
આપણે શ્રીઓને “નરકનું દ્વાર” અને “પામર પ્રાણી” ગણીએ
છીએ. અરે પ્રભુ ! અહીંજ સ્વર્ગ અને નરક જેટલો ભેદ
રહેલો છે. “યથાતથ્યતોઽર્થાન્ વ્યવહાત્” — “યોગ્યને યોગ્ય
તે આપી રહેલો છે. ” શું મિથ્યા પ્રલાપથી તમે કદી પ્રભુને
છેતરી શકો એમ છો કે ? પ્રભુએ કહ્યું છે કે “ત્વંસ્ત્રીત્વં
પુમાનસિ ત્વંકુમાર ઉત્તવા કુમારી” “તુંજ પુરુષ છે, તુંજ
સ્ત્રી છે, તુંજ કુમાર છે, અને કુમારી પણ તુંજ છે”
(શ્વેતાશ્વતરોપનિષદ) અને આપણે તો જૂઓ પાકીને કહીએ
છીએ કે ‘દુરમપક્ષર રે ચાણ્દાલ’ “રે ચંડાલ તું દુર ખસ.”
‘કૈલેયા નિર્મિતા નારી મોહિની’ “નારીરૂપી મોહિની કાણે
ઉત્પન્ન કરી છે ?” મારા ભાઈ ! હસિણમાં ઉંચ વર્ણ નીચ
વર્ણ પર કેવા બુદ્ધિમંતુ બન્યો છે ? મંદિરોની અંદર કેવા
નકદ ધતીંગો ચાલે છે ? શું જે ધર્મ ગરીબનાં હુખોને
દૂર કરવામાં અને માણસોને દેવતા બનાવવામાં નિષ્ફળ જાય
છે તેને કહીએ ધર્મનું નામ આપી શકાય કે ? શું તમને એમ
લાગે છે કે, આપણા ધર્મને આપણે ધર્મનું નામ આપી
શકીએ ? આપણે ધર્મ તો માત્ર “અડચો મા” “અડચો મા”
માંજ આવી રહ્યો છે. અરે મારા પ્રભુ ! જે દેશના આગે-
વાનો આજે જે હજાર વર્ષ થયાં “જમણે હાથે ખોરાક લેવો
કે હાથે હાથે ?” “જમણી બાણુએથી પાણી લેવું” કે હાથી
બાણુએથી ?” એનીજ ચર્ચામાંથી નથી પરવાર્યા તે દેશની
અધોગતિ ન થાય તો બીજા કયા દેશની થાય ? “કાન્ધા
હોવુ જાગર્ધિ કાલો દિ દુરવિક્રમઃ—” ત્યારે સર્વ બુદ્ધિમાન
ઉપવાં હોય છે ત્યારે પણ કાજ તો જાગતોજ રહેય છે. કાજ
જે હમેશાં ફળંચ છે.” હે મિત્ર ! તેનો આખોમાં પૂજા
નાખી શકે એવું કાણ છે ? મનસૂજ કે દોષ નથી.

જે દેશમાં અને જે ધર્મમાં કદેડે માણસો અધા બૂબે
મરે છે, અને જ્યાં લાખો લાખો અને કરોડો પ્રજા
ગરીબોનાં દોહી વસ્ત્રોને પેટ બની રહ્યા છે, છતાં પણ તેમના
ઉદારને જાણ પણ મળતી કે વિચાર કરતો નથી, એ તે દેશ
છે કે દેશજી ? એ તે ધર્મ છે કે દેશનાનું નામ નુસ્ ?

મારા ભાઈ! તમારે એકજ વાત સંપૂર્ણ સમજી લેવાની જરૂર છે. મેં આખા હિંદુસ્થાનમાં પ્રવાસ કર્યો છે અને આ દેશને પણ જોયો છે-શું તમને એમ લાગે છે કે, કારણ વગર કાર્ય હોઈ શકે? શું તમને એમ લાગે છે કે, શુંહા વગર સજા હોઈ શકે?

सर्वशास्त्रपुराणेषु व्यासस्य वचनं ध्रुवम् ।

परोपकारस्तु पुण्याय पापाय परपीडनम् ॥

“સર્વ શાસ્ત્રો અને પુરાણોમાં વ્યાસ ભગવાનના આ વચનને તું સદાય સાચાં જાણજે કે, પરોપકારથીજ પુણ્ય-લાગી થવાય છે અને ખીજાને પીડા કરવાથી પાપલાગી થવાય છે.” શું આ હકીકત સત્ય નથી કે?

મારા ભાઈ! આવું હોવાથી-ખાસ કરીને દેશની ગરીબાઈ અને અજ્ઞાન જોઈને મને જરા પણ નિદ્રા આવતી નથી. કેપ કોમેરિનમાં-માતા કુમારિકાના મંદિરમાં-હિંદુસ્તાનની સરહદના અંતિમ સ્થાનમાં-એક શિક્ષા પર જોસીને મને એક માર્ગ જડયો છે. આપણે આટલા બધા સંન્યાસીઓ સમસ્ત દેશમાં પ્રવાસ કરી કરીને લોકોને ઉપદેશજ કર્યા કરીએ છીએ-એ તો તદ્દન એક પ્રકારનું ગાંડપણ છે. આપણા શુરુદેવ કહેતા હતા તે શું તને યાદ નથી કે “ભૂખ્યા ભજન ન થાય.” લોકો પશુના જેવું જીવન ગાળે છે તેનું કારણ માત્ર તેમનું અજ્ઞાન છે. કંઈક યુગોથી આપણે તેમનું લોહી ચૂસતા આવ્યા છીએ અને તેમને આપણા પગ તળે છુદી રહ્યા છીએ.

x x x જો દેટલાક નિઃસ્વાર્થ સંન્યાસીઓ, જેઓને લોકોનું કલ્યાણ કરવાની અભિલાષા છે તેઓ ગામડે ગામડે જાય અને નકશા, મેજિક લેન્ટર્ન, કોમેરા વગેરેની મદદથી ચંડાળથી માંડીને શ્રાદ્ધણ સુધી સર્વમાં જ્ઞાનનો પ્રચાર કરવા માંડે તો શું તેમાંથી તેમનું ભલું ન થાય કે?—આ બધી યોજના એક ટુંકા પત્રમાં હું જણાવી શકું એમ નથી. ટુંકામાં એટલુંજ કે, જો પર્વત મહામદ પાસે ન આવે તો મહામદે પર્વત પાસે જવું જોઈએ. ગરીબ લોકો ને અટકાવ ગરીબ છે કે તે લોકો પાકશાળાઓમાં અને વિદ્યાલયમાં આવી શકે એમ નથી તેમજ

તેમને માત્ર શિક્ષાના ઉપદેશ વગેરેથી ફાયદો પણ થાય એમ નથી. આપણે પ્રજાતરીકેનું આપણું વ્યક્તિત્વ ખોઈ નાખ્યું છે એજ આપણા દેશના દુઃખનું ખરું કારણ છે. પ્રજાએ ખોઈ નાખેલું વ્યક્તિત્વ આપણે પ્રજાને પાછું આપી સમાજને જાગૃત કરવું પડે છે. સ્વાર્થસાધકોથી ઉભરાતા હિંદુઓએ, મુસલમાનોએ અને ખ્રિસ્તીઓએ સમાજને તદ્દન છોડી નાખ્યો છે. ભ્રમરો અને જોશ તેમના પોતામાંથીજ નરદેવતાઓએ નીકળી આવીને પોતાનાં વર્તનવડે પણ દેશાવરો જોઈએ. કોઈ પણ દેશની જવનતિ ધર્મથી થતી નથી, પણ તેની વિરુદ્ધ જવાથી-અધર્મથીજ થાય છે. માટે ધર્મને દોષ આપવો એ તદ્દન નિર્થક છે. દોષ તો અધર્મમાં માણસોનેજ આપવો પડે છે.

આ કાર્ય કરવાને માટે સૌથી પ્રથમ આપણને માણસોની અને તે પછી પૈસાની આવશ્યકતા છે. આપણા શુરુદેવની કૃપાથી હરેક નગરમાં આપણને એ કાર્ય માટે ૧૦-૧૫ માણસો મળીજ રહેશે, એવી મારી ખાતરી છે. એ ઉદ્દેશ સાધ્ય થાય તે માટે ફંડ એકઠું કરવા સાથે મેં હિંદુસ્તાનમાં પ્રવાસ કર્યો હતો. પરંતુ સ્વાર્થની સાક્ષાત્ મૂર્તિસમા આપણા દેશના લોકો એવા કાર્ય માટે એક પણ પાઈ ખર્ચી શકે એમ છે ખરા કે? એટલા માટેજ એ પૈસા મારી જાતે કમાવાને હું અહીં અમેરિકા આવ્યો છું. પછીથી દેશમાં પાછા ફરીને મારું બાકી રહેલું જીવન એ એકજ ઉદ્દેશ પાછળ ગાળવાની મારી ઉમેદ છે.

જે પ્રમાણે આપણો દેશ સામાજિક સફળતામાં નિર્ધન છે, તેજ પ્રમાણે આ દેશ આત્મવિદ્યામાં નિર્ધન છે. હું તેમને આધ્યાત્મિક વિદ્યાનું જ્ઞાન આપું છું અને તેના બદલામાં તે લોકો મને પૈસા આપે છે. મને એ ખબર નથી કે, મારો ઉદ્દેશ સફળ થવાને માટે કેટલો સમય લાગશે. ૪૪ અહીંના લોકો જરાય દંભી નથી અને ઈર્ષ્યાનો તો તેમનામાં છાંટો પણ નથી. હિંદુસ્તાનમાં કોઈની ઉપર હું આધાર રાખતો નથી. મારા સમથ જળથી હું મારો ઉદ્દેશ સફળ કરવાને માટે પ્રયત્ન કરીશ અથવા તે પ્રયત્નમાં મારા પ્રાણનું બલિદાન આપીશ. " સમિમિત્તે ઘરં ત્યાગી યિતારો નિયતે સતિ । "

“જો મૃત્યુ આવવાનું જ છે તો પછી કોઈ સારા કાર્યમાં બહિ-
દાન આપવું એજ વધારે ઉત્તમ છે.”

તમને કદાચ એમ લાગશે કે, આ બધાં શાં આસ્માની
ગમ્યાં છે? પરંતુ એમાં શું રહેલું છે તેની તમને ખબર નથી.
જો મારી યોજનામાં તમારામાંનું કોઈ મદદ કરશે તો તો
હીકજ છે, નહિ તો ગુરુદેવ અવશ્ય મને માર્ગ બતાવશે. x x
આપણે કદીએ ઈર્ષ્યા ત્યજીને એકસંપ થઈ શકતા નથી, એ
આપણું મોટામાં મોટું રાષ્ટ્રીય પાપ છે. આ દેશમાં એ ઈર્ષ્યા-
નું નામ નથી તેથીજ આ લોકો આવા સુખી થઈ શક્યા છે.

આપણી પ્રજા જેવી-કૂવામાંનાં દેડકાં જેવી-પ્રજા જગત-
માં મેં જીજી એકે કીકી નથી. જગતમાંથી કોઈ પણ નવી
વસ્તુ આવી કે અમેરિકા તરતજ તેને ઝડપી લેશે. પરંતુ
આપણે? આપણે તો એવા મિથ્યાભિમાની થઈ ગયા છીએ
કે આપણા જેવું જગતમાં કોઈ પણ નથી! આપણે આમ
પ્રજાના વંશજ છીએ! ખરું જોતાં આપણામાં વંશજપણું
જ ક્યાં રહ્યું છે? x x x x x

સદા તમારો
વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૪૦

ન્યુયૉર્ક, ૧૪ મી ફેબ્રુઆરી, ૧૮૯૪

પ્રિય શ્રીમતી બ—

આપની માતાજીની શિખામણ મારે મારો અંતઃકર્ણ
પૂર્વકને આજાર કરીકારશે. x x x

x x અન્યરસુધીમાં આપે મારે મારે અને માર
કારે મારે જે જે રહ્યું છે અને આ વર્ષે કંઈ વધુ કરવાનું
મારે જે માગણી કરી છે તેને મારે હું આપનો કેદ
કરદો. આજાર માનું? ખરેખર હું આપનો હૃદયને
માનવી જે પાત્ર આ વર્ષે આપે આપની સઘળી મદદ
નિલ દેવતા આજાર કરાવે. કારણકે આપની જોડેથી જેટલું
મને હૃદયપૂર્વક માગુ છે. આજારજી આજ દેકે મેકાઈ
કેવલ આજાર છે કે કે. સત્ય તે વધુ છે. જો શક્ય હોય
તો મારે મારે મારે હૃદયે પ્રયત્ન કરદો આપની જોડેથી.

વળી મનુ ભગવાન કહે છે તેમ 'સારા કાર્યને માટે પણ પૈસા લેવા કરવા એ સંન્યાસીને માટે સારું નથી.' અને એ પ્રાચીન ઋષિમુનિઓનું કહેવું, 'સાચું છે, એવું મને લાગવા માંડ્યું છે. "આશાજ પરમ દુઃખ છે, નિરાશા પરમ સુખ છે." "હું આ કરીશ ને હું તે કરીશ" એવા એવા બાલિશ બ્યાલો મને હતા; પણ હવે તે બ્યાલો મને કમ જેવા ખોટા લાગે છે; એમાંથી હું હવે મુક્ત થતો જાઉં છું.

"સ્વર્ગ કામનાને ત્યાગી શાંતિનો અનુભવ કર અને શત્રુ કે મિત્ર કોઈનો સંગ ન રાખતાં એકલો રહે." એ રીતે અમે શત્રુમિત્રરહિત થઈને, મુખદુઃખરહિત જાનીને, કામના કે અસૂયાથી પર રહીને, કોઈ પણ પ્રાણીને ઇચ્છા ન પહોંચાડતાં, કોઈ પણ પ્રાણીને દુઃખનું કારણ ન જાનતાં, એક પહાડપરથી બીજે પહાડે, એક ગામથી બીજે ગામે પ્રભુનો મહિમા ઉપદેશતા પ્રવાસ કરીશું.

"ઉચ્ચ કે નીચ કોઈની પણ પાસેથી, ઉપરથી યા નીચેથી, મદદની આશા રાખો નહિ. કશાયની કામના કરો નહિ અને આ નાશવંત વિશ્વદૃશ્યના સાક્ષીરૂપે રહીને તેને પસાર થવા દો."

કદાચ મારી ગાંઠી ઇચ્છાઓ મને આ દેશમાં લાવવા માટે જરૂરીજ હતી અને એ અનુભવ માટે હું પ્રભુનો પાડ માનું છું.

હાલમાં હું ઘણો મુખીઓ છું. મિ. લ— અને હું થોટોક ભાત અને મસુરની દાળ અથવા તો જવ રાંધીને તે શાંતિથી ખાઈએ છીએ અને સઘળોજ સમય કંઈ લખવા વાંચવામાં કે કંઈક શીખવા બાલુવાની નિરાસાવાળા જરીજ હોકાની મુલાકાત સ્વીકારવામાં ગાળીએ છીએ; અને એવી રીતે જીવન ગાળતાં અનેરિકા છતાં હું અન્યારે વધારે સંન્યાસી છું એમ મને લાગે છે.

"ધનને દારૂિષનો ભય છે, જ્ઞાનને અજ્ઞાનનો, રૂપને પરપણનો, ક્રિતિને નિદ્રાપોરોનો, જયને હવ્યાનો અને શરીરને મુદા મૃત્યુનો ભય છે એ પૃથ્વીપરની એકેએક વસ્તુ ભયથી ભરતી છે એમ એજ મનુષ્ય એકદે ભયમુક્ત છે, કે એણે સર્વસ્વને ત્યાગ કર્યો છે " x x x x

પત્રાંક ૪૧

ન્યુયૉર્ક તા. ૧૯ મી એપ્રિલ, ૧૮૯૪

પ્રિય અ—

સેક્રેટરી સાહેબ મને લખી જણાવે છે કે, મારે હિંદુસ્થાનમાં પાછા આવવું જોઈએ. કારણકે મારે માટે એ કાર્યક્ષેત્ર છે, એમાં કંઈજ શંકા નથી. પણ મારા ભાઈ ! આપણે એક એવી જ્યોત જગાવવાની છે કે જેનો પ્રકાશ સમસ્ત હિંદુસ્તાન પર પડે. ઉતાવળ કરવાનું કંઈજ કારણ નથી. પ્રભુની કૃપાથી સૌ જાણી રહેશે. અમેરિકાનાં મોટાં મોટાં ઘણાં શહેરોમાં મેં વ્યાખ્યાન આપ્યાં છે.....અહીં આગળ મેં મિત્રો પણ ઘણા કર્યા છે, કે જેમાંના ઘણા તો સારી લાગવગવાળા અને આગરુદાર છે, અલબત્ત કેટલાક જૂના વિચારના પાઠરીઓ મારી વિરુદ્ધ છે. ત્યારે એમણે જોયું કે, સીધે રસ્તે મારી સાથે જાય ભીડવી સહેલી નથી, ત્યારે તેઓ દરેક રીતે મને હેરાન કરવાનો, ગાળો ભાંડવાનો અને વગોવવાનો પ્રયત્ન કરે છે.ઈશ્વર તેમનું કલ્યાણ કરે. મારા બહા મિત્ર ! કરકતો અને મુશ્કેલીઓ વગર કોઈ પણ આર્થ કામ કરી શકાતું નથી. તેને જોયો છેક છેલ્લી ઘડી સુધી વળગી રહે છે તેઓજ અતિ વિજય પામે છે.....ત્યારે એક જાતિ, એકજ વેદ, સંપ અને એકતા થશે ત્યારે સત્યયુગ પ્રવર્તશે, એવી મારી માન્યતા છે. આ સત્યયુગનોજ વિચાર હિંદુસ્તાનનો પુરુષદાર કરે એમ છે-તેને પુનર્જીવન સાથે એમ છે. તેમાં શ્રદ્ધા રાખો. x x x

સુવાનો ! જાગૃત થાઓ, કામે લાગી જાઓ ! * *

હિંદુદર્મ સદા અમર રહે ! જાઓ, જાઓ !

મારા મિત્ર ! આપણો વિજય નક્કી છે. x x x

આપણે એક જાગૃત કાર્યની શરૂઆત કરીશું એટલે તે એવી રીતે જનજાગૃત થશે. પણ કંઈ કામ કર્યા વગર મન વાલેજ કર્યા કરવી એ તો મને જનજાગૃત પસંદ નથી. * *

તારું આગળાંદસદ તમારું

વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૪૨

ચિઠ્ઠા, તા. ૨૮ મી મે ૧૮૬૪

પ્રિય અ—

હું તેમને વહેલો પત્ર લખી ન શક્યો. કારણ કે હું મુદ્દાકંઠી બોસ્ટન અને બોસ્ટનથી 'મુદ્દાકં' કરીને મારા પત્રની પંચોતી ઉતારતો હતો. કિંદુસ્તાન પાછો ક્યારે આવેશ તે હું કહી શકતો નથી. ને પ્રભુ અને અત્યારમુધી દેરી રહ્યો છે તેના હાથમાં સર્વ લગામ મૂકી દેવી એજ સંબંધી ઉત્તમ વાત છે. બાલે હું કહી અસ્તિત્વમાં હું નહિ એ પ્રમાણે મારા વગર કાર્ય કરવાનો પ્રયત્ન કરો. કોઈની કે કંશાની પણ શક્ય બેવા વગર કામમાં લાગી જાઓ. તમારાથી નેટલું અને તેટલું કરવાનો પ્રયત્ન કરો. તમારી આશાનો આધાર કોઈપર રાખ્યો નહિ. * * *

અહીં આગળ મેં ઘણું વ્યાખ્યાનો આપ્યાં છે..... અહીંના ખર્ચ બચાવે છે. જે કે હું જ્યાં જ્યાં ગયો છું ત્યાં ત્યાં આબરુદાર અને મોટાં મોટાં કુટુંબોએ મારી હરેક કાજલ રાખી છે; છતાં જેમ્સ મારા હાથમાંથી પાણીની પેઠે સરી જાય છે, આ ઉનાળામાં હું અહીંથી કંઈ જઈશ કે નહિ તે હું કહી શકતો નથી. ઘણે બાળે તો કંઈ જવાનું થાય એમ નથી. તેટલામાં આપણી યોજના વ્યવસ્થિત કરવાનું અને તેને આગળ ધપાવવાનું કાર્ય આજ રાખ્યો. તમે હરેક કરી શકો એમ હો, એવી શ્રદ્ધા રાખો. પ્રભુ આપણી સાથે છે એમ જાણીને, શરૂ આત્માઓ ! તમે આગળ વધો. * *

મારા દેશમાં મારી પૂરેપૂરી કહર થઈ છે. કહર થાઓ કે ન થાઓ પણ ઉંઘમાં ન રહો, ધીમા ન પડો. તમારે થાઈ રાખવું જોઈએ કે, આપણી યોજનાનો એક રજમાત્ર અંશ પણ આપણે હજી અમલમાં મૂકી શક્યા નથી. દેખવાયેલા યુવાનવર્ગ પર તમારી અચર પાડો. તેમને એકઠા કરો અને વ્યવસ્થિત કરો. મહાન લોગ આપીનેજ મહાન કાર્યો કરી શકાય છે. સ્વાયં નહિ, નામ નહિ, કીર્તિ નહિ તમારી, મારી કે મારા ગુરુની (માસ્ટર—સ્વામી રામકૃષ્ણ પરમહંસની) પણ નહિ. કામ કરો, કામ કરો. તમારી યોજના માટે—તમારા આદર્શને માટે કામે વળગી જાઓ. નામના, કીર્તિ કે એવા કોઈ ધર્વીંગ

માટે પાછા વળીને થોભશો નહિ. મારા બહાદુર, ભલા, શ્રેષ્ઠ આત્માઓ ! દરેક વસ્તુ વીસરી નાઓ અને કામે લાગો. યાદ રાખો કે, સુતરના ઝીણા તાર પણ જ્યારે એકસાથે વણાય છે ત્યારે મોટા મોટા હાથીઓ પણ તેના વડે બાંધી શકાય છે. તમારા પર ઈશ્વરના આશીર્વાદ છે. અનંતશક્તિ તમારામાં પ્રવેશ પામો. વેદ કહે છે કે:—“જગો, અને જ્યાંસુધી આદર્શ પ્રાપ્ત ન થાય ત્યાંસુધી થાલો નહિ.” જગો, જગો ! રાત્રિ પસાર થઈ ગઈ છે અને દિવસનો ઉદય થઈ ચૂક્યો છે. સંસુદ્રતાં મોજાં ઉછળી રહ્યાં છે અને ભૂકંપથી સમુદ્રે માગા મૂકી છે; હવે તેને કોઈ રોકી શકે-એમ નથી. મારા મિત્રો ! આત્મા-આત્માને ઝોળખો, મારાં બાળકો ! પ્રેમ, વિશ્વાસ અને શ્રદ્ધા રાખો. કદી ડરો નહિ. કારણ કે ભય એવું મહાન પાપ છે.

સર્વને મારા આશીર્વાદ છે. આપણા કાર્યમાં જે જે ઉદાર આત્માઓએ મદદ કરી છે તેમનો મારા તરફથી આભાર માનજો, પણ તે સાથે એટલું પણ જણાવજો કે, તેઓ દીલા ન પડે. વિચારોનો બહોળો પ્રચાર કરજો. કદી ગર્વિષ્ઠ થશો નહિ. અને કશા પર અંધશ્રદ્ધા રખાવવાનો પ્રયત્ન કરશો નહિ. કશાનો વિરોધ કરશો નહિ, આપણે તો માત્ર સાધનોજ એકઠાં કરવાનાં છે. તેનો ક્યારે અને શું ઉપયોગ થશે એ તો પ્રભુનેજ માલમ છે. સૌથી મહત્ત્વનું તો એ છે કે, મારી અથવા તમારી ક્ષતેહથી અભિમાનમાં તણાઈ જશો નહિ. આથી પણ મહાન કાર્યો આપણે કરવાનાં છે. જે મહાન કાર્ય આપણે ભવિષ્યમાં કરવાનું છે તેની સરખામણીમાં આત્યારની આ નજીવી ક્ષતેહ કંઈજ હિસાબમાં નથી. તમે એ ખાત્રીથી માનજો કે, ઈશ્વરની આજ્ઞા થઈ ચૂકી છે. તેની શક્તિનો સંચાર થઈ ચૂક્યો છે. હિંદુસ્તાને હવે ઉઠવું જોઈએ. ગરીબો અને દીનદુઃખીઆં સુખી થવાનાં છે; તે માટે આનંદિત થાઓ.....આધ્યાત્મિક શક્તિનો પ્રવાહ ઉલટ્યો છે. તે અનંત, દરેકને ડૂબાવી દેતો, કોઈથી ન અટકાવી શકાય એવા પ્રબળ વેગથી પૃથ્વીપર ઘુમવતો આગળ ધસતો જાય છે. દરેક માણસ આગળ આવે છે; તેની શક્તિમાં દરેક કલ્યાણનો સમાવેશ થતો ચાલે છે; દરેક હાથ તેને માટે

માર્ગ સાફ કરે છે; પ્રભુની કીર્તિ મહાન હો ! x x x
મને કશી મદદની જરૂર નથી. કેટલુંક ફંડ એકઠું
કરવાનો પ્રયત્ન કરો. તેમાંથી મેનિક લેન્ટર્ન x નકશાઓ
વગેરે ખરીદો. પછી દરરોજ સાંજના ગરીબ લોકોને એકત્ર
કરો, બગીચો અને ઢેઠને પણ લોગા કરો. પ્રથમ તેમને ધર્મનો
ઉપદેશ આપો. અને તે પછી જાદુઈ કાનસ, નકશો વગેરે જે
કંઈ સાધનો તમારી પાસે હોય તે વડે તેમને ઇતિહાસ, ભૂગોળ
વગેરેનું જ્ઞાન આપો. આ જ્ઞાન દેશી ભાષામાંજ આપજો.
જુરસાદાર જુવાન માણસોને તાલીમ આપો. તમારા પોતાના
જુરસાને તેમનામાં દાખલ કરો અને એ મંડળનો ધીમે ધીમે
વધારો કરો. તમારાથી જેટલું મલું થઈ શકે તેટલું કરો.
નદી જોળાવવાને માટે તેનું બધું પાણી વહી જાય ત્યાં સુધી
શકે જોઈને બેસી ન શકો. અલગત, માસિકો છાપવાં, ચોપા-
નિયાં છાપવાં વગેરે એક રીતે ઘણુંજ સાફ છે; પણ અનંત
કાળ સુધી બકબકાટ કરવો અને ઘસડબોરો કર્યા કરવો તે
કરતાં તો એક રજામાત્ર પણ સંજીન કામ કરવું એ વધારે
સાફ છે. બ—ને ત્યાં એક મિટિંગ બોલાવજો. થોડાક પૈસા
એકઠા કરીને મેં જે જે વસ્તુઓ ઉપર જણાવી છે તે ખરીદજો.
પછી એકાદ છુપડી ખરીદીને કામની શરૂઆત કરી દેજો.
માસિકો દાહવાં એ ગોણ વસ્તુ છે, પણ આ તો અગત્યની
અને પ્રથમની વસ્તુ છે. જનસમાજ પર તમારી અસર પડવી
જોઈએ. શરૂઆત તરફ નાની કરવી પડે તેથી દરરોજ નહિ.
ગાનીમાંથીજ મોટી વસ્તુઓ ઉપજે છે. આગેવાન કે નેતા
બનવાની રાજસિક ઇચ્છાથી બારે જુદિયાળી માણસો પણ
હાંડગીના પ્રવાહમાં દૂબી ગયા છે; એ વાત ખાસ કરીને
ધ્યાનમાં રાખજો. અતકાળ સુધી નિઃસ્વાર્થી રહીનેજ કામ
કરજો. મારે જે કહેવાનું છે તે બધું લખી શકું નથી,
પણ તે બધું સમજાવ ની પ્રજા તમને શક્તિ આપશે. મારા
બહાદુર જુવાનો! કામ લગી આવો. તમારો સ્નેહીન

विवेकानंद

પત્રાંક ૪૨

(રાવળહાદુર નરસિંહાચારીઅરને લખેલો પત્ર)

શિકાગો ૨૩ જુન ૧૮૯૪

વહાલા સાહેબ,

મારા તરફ તમારો સ્નેહ છે, તેથી તેનો લાભ ઉઠાવવાની હું ધૃષ્ટતા કરું છું. મિસિસ પી. યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સનાં સૌથી આગેવાન સન્નારી છે. તેઓ જગતના મેળામાં સ્ત્રીપ્રમુખતરીકે હતાં. સ્ત્રીવર્ગની ઉન્નતિના કાર્યમાં તેઓ ઘણાજ રસ લે છે. સ્ત્રીઓ માટેની એક મોટી સંસ્થાનાં તેઓ આગેવાન પણ છે; અને લેડી ડ્રીનનાં તેઓ ખાસ મિત્ર છે. તેમના પૈસા તથા મોલાને લીધે યુરોપના રાજવંશીઓ પણ તેમનો સત્કાર કરે છે. આ દેશમાં તેમણે મારા તરફ ઘણીજ મમતા બતાવી છે. હાલમાં તેઓ ચીન, જાપાન, સિયામ અને હિંદના પ્રવાસે નીકળનાર છે. અલબત્ત, હિંદુસ્તાનમાં ગવર્નરો તેમજ બીજા મોટા મોટા લોકો તરફથી તેમનો સત્કાર તો થશેજ; પરંતુ અંગ્રેજ આફ્રિકાની મદદ વિના સ્વતંત્ર રીતેજ આપણા સમાજ જોવાની તેમની ખાસ ઇચ્છા છે. હિંદની સ્ત્રીઓની ઉન્નતિ માટેના તમારા પ્રયત્નો અને મૈસુરની તમારી અદ્ભુત કૌલેજ બાબત મેં તેમની સાથે વખતોવખત વાત કરી છે. આ દેશમાં આપણા લોકોનો જે સત્કાર અમેરિકન લોકો કરે છે, તેના બદલામાં અમેરિકાની એવી વ્યક્તિઓનો કંઈક સત્કાર આપણે અવશ્ય કરવો જોઈએ. મને આશા છે કે, તમારા તરફથી તેમને ઘણાજ સત્કાર મળશે અને આપણા સ્ત્રીવર્ગને ખરી સ્થિતિમાં જોવાના કાર્યમાં તેમને તમારા તરફથી મદદ મળશે. હું તમને ખાત્રી આપું છું કે, તે ખ્રિસ્તી મીશનરી નથી, તેમ ખ્રિસ્તી પણ નથી. ધર્મના કંઈ પણ લેહલાવ વગર આખી દુનિયામાંના સ્ત્રીવર્ગની ઉન્નતિ કરવાની તેમની ઉમેદ છે તેમને મદદ કરવાથી આ દેશમાં મને પણ મોટી મદદ થશે

ધંધર તમારું કલ્યાણ કરે.

તમારો સ્નેહાધીન

વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૪૪

શિકાગો, ૨૬ મી જુન ૧૮૯૪

મહાન હિંદી કવિ તુલસીદાસ પોતાના રામાયણના મંગળાચરણમાં કહે છે કે “સત્જન દુર્જન બન્નેને હું વંદન કરું છું. પણ અક્ષોસ કે મારે માટે તો તેઓ બન્ને ઝરણા પીડાકારી છે—દુર્જનો મારા સંસર્ગમાં આવતાંજ મને વેદના ધવા માંડે છે અને સત્જનો મારો સંગ છોડી જતાંજ મારા પ્રાણ લઇ જાય છે। (અર્થાત્ કે તેમના જવાથી મને પ્રાણ નીકળી જવા જેટલું દુઃખ થાય છે.)”

આ મહાન સાધુકવિના ઉપરોક્ત કથનને હું ખુદ આપુ છું. મને કે જેને પ્રભુના લાડીલા સત્જનોને ચાહવા સિવાય આ સંસારમાં અન્ય કંઈ મમત્વ રહ્યું નથી તેને, તો તેમના જોટલે કે સાધુજનોના વિયોગથી જીવલેણ કદ થાય છે. પરંતુ જોવા પ્રકાર જનવાજ જોઇએ. મારા પ્યારા પ્રભુજની બંસરીના ઓ નાદ। તું મને દોર, હું તારી પાછળ પાછળ આવું છું. તમારા જેવા કુલીન, પ્રેમાળ અને ઉદાર સત્પુરુષોના સહવાસથી છૂટા પડતાં મને જે દુઃખ-જે વેદના ધાય છે તે વર્ણવવી અશક્ય છે. જોહી સ્તોત્રક થવામાં હું ચક્રાવળ થયો હોત તો કેવું સારું ?

આશા છે કે, તમે જો સુંદર શ્રામ્યશ્રીનો પૂરો ઉપકોગ કરતા હોશો. “દુનિયાના લોકો જે જાળતમાં જાળત હોય છે તે જાળતમાં સંયમી જનો ઉંઘતા હોય છે, અને જે જાળતમાં દુનિયા ઉંઘતી હોય છે તે જાળતમાં સંયમી જાગતો હોય છે.”

આવી દુનિયાઇ સ્વાર્થની રજ સુદાં તમને કદી ના અડકે। કારણ કે કવિજનો પણ નિદાન કહે છે કે, પુષ્પ-હારથી દાંકેલા સટેલા માંસના દુકડા જેવી આ દુનિયા છે. જો બની શકે તો તેને અડતાજ નહિ. આ દુનિયારૂપી સટેલા ખાળકવાને તમારા પગ અડકે તે પહેલાંજ એ દિવ્ય પક્ષીનાં*

* સ્વામીજી અંગે જંગાળી દત્તકથામાંના “કુમો” પક્ષીને અનુલક્ષી કહે છે એ પક્ષી ઉંચે વાતાવરણમાંજ અદર રહેતું મનાય છે અને કહેવાય છે કે, એના હંમેશા પશુ ઉંચે દવામાંજ મુકાઈ ત્યાંથી નીચે જમીનપર પડતા પડતામાંજ પૂરેપૂરો સેવાઈ જાય છે, અને

બચ્યાંઓ ! તમે ઉપર ચઢો અને ઉંચે ને ઉંચે જ ઉડો.

“અરે ઓ જાત્રાત આત્મા ! ફરીને તું નિદ્રાવશ થતો નહિ.” “આ દુનિયા ખીજા અનેકોને ચાહ્યો તો સલો ચાહવા દો, પણ અમારો પ્રિય તો બસ એક જ છે—પ્રભુજી અમારો એક પ્યારો છે. લોકો શું કહે છે તેની અમને પરવા નથી; પણ જ્યારે તેઓ અમારા એ પ્રાણુપ્યારને ખોટી રીતે ચીતરોને તેનામાં ફાવે તેવા રાક્ષસી શુણ્ણ આરોપવાતું કરે છે ત્યારેજ અમને ખોટું લાગે છે. સલો લોકો તેમને ગમે તેમ કરે, પણ અમારે મન તો તેજ અમારો પ્રાણુપ્યારો છે—બસ એજ એક અમારો વહાલો, વહાલો અને વહાલો છે, ખીજો કંઈ નહિજ.”

“એનામાં કેટલી શક્તિ છે, કેટલા શુણ્ણ છે—સારું કરવાને પણ શક્તિ અને યોગ્યતા કેટલી છે તે જાણવાની દરકાર શી છે ? અમે તો એકદમ કહી નાખીશું કે, અમે એને ચાહીએ છીએ તે કંઈ લોકોની લાંબી લાંબી થેલીઓ કે માન-ખરાબ માટે ચાહતા નથી. અમે એવી રીતે અમારો પ્રેમ કદી વેચતા નથી; અમારે એવું તેવું કશું જોઇતું નથી. અમે તો ઉલટા એવું છૂટથી આપીએ છીએ.”

“અરે ઓ દિવસુદ્ધ ! તું અત્રે અમને એના સ્વરૂપ, એની શક્તિ, અને એના શુણ્ણ વિષે કહેવા આવે છે; પણ ઓ મૂઠ્ઠા ! અમે તારા કદ્યા વિના પણ એના સાક્ષાત્કાર માટે ટંગવડીએ છીએ.”

“માટે ઓ દિવસુદ્ધ ! તારું એ અર્થારહિત ટાણકું તારે ઘેર પાછું લઈ જા અને મને તો મારા વહાલાતું મિલન (જો તારી પાસે હોય તો) મોકલ દેમ, એ મધુરું મિલન તારાથી મોકલાશે કે ?”

“મૂઠ્ઠા ! તું કેના આગળ જક્તિ અને જયપૂર્વક તારા અખણી ગયલા છુટણ વાળે છે ? મેં તો મારો મધુરુંદ તેમાંથી નીકળતા અચ્ચા નરજી અ કાચી નરુ કેના દેવાથી તેમને કદી પણ ફરોને અર્થ કરવે નહીં. આરામદુખનું પૂર્વજા કેવિનન નવન ઉત્તર લાવેલે અને નિવિનિદને આ પરીના અચ્ચા એ કેવિ નરજી વત કેવકે વેલે, પણ તેમના કોઈક કવનમાં મૂલને, મ ક અરે તે પહેલાજ મેવાથી હું જાની કેવ દમન કરે છે.

કાલીને એની ડોકમાં નાખ્યો છે અને ગળપટાને દોરી બાંધી-
એ તેમ એ ગળુગંદને દોરી બાંધીને, રખેને એક ક્ષણમાં
એ કંઈ ભાગી જાય એ ધાસ્તીનો માર્યો હતું એને મારી સાથે
ને સાથેજ ઘસડું છું. એ ગળુગંદ તે પ્રેમ અને ભક્તિનો પટો
છે, અને એ દોરી તે પ્રેમનો અત્યાગંદ છે. મૂઠાં તને ખરા
ભેદની હજી ખબર નથી-એ અનંત પ્રભુ, અનન્ય પ્રેમના
બધેનથી બાંધાયે મારી બુઢીમાં આવે છે. વૃંદાવનની ગોપ-
બાળાઓના કંકણરવથી ઉત્પન્ન થતા સંગીતનાંદને વશ થઈને
એ અનંત પ્રસાંડનો નાથ, એ વિશ્વવિનાયક, દેવો નાથવા
મંડી જતો, એ વાત શું છું નથી બાણતો?"

એ અનિર્વાચનીયનું વર્ણન કરવાના પ્રયત્નમાં મારા આ ગાંડા છેલા લખાણ-મારા આ મૂર્ખાઈભર્યા ણકવાદ માટે મને માફ કરજો. એનું વર્ણન થાય તેમ નથી. એને તો માત્ર અનુભવથી જ જાણી શકાય. ઝેજ.

पत्रांक ४५

શ્રીન એકર ઇન, હલિયટ મેઇન,

२६ मी जून १८६४

x x આ એક મોટી ઈન (ધર્મશાળા) અને કાર્મ-
હાઉસ (ખેતર પરનું મકાન) છે અને અહીં આગળ ખિરતી
પેશાનિકો પોતાના મંડળની બેઠક બેસે છે. ગઈ વસંત-
ઋતુમાં હું બપોરે ન્યુયૉર્કમાં હતો ત્યારે એ સભાની એક
પ્રયોજિકા બાઈએ અને અહીં આવવાનું આમંત્રણ આપ્યું
હતું તેથી હું અને આબ્યો હું. ક્યાન બહુ સુંદર અને
શીતળ છે. શિક્ષકોમાંના માસ ધણા બધા મિત્રો અહીં
આવેલા છે. મિલિસ....., મિસ..... અને બીજા અનેક મુદસ્યો
અને બાનુઓ નદી પાસેના ખુલ્લા મેદાનમાં ગંભુઓ ઠાંપીને
રહ્યાં છે. એ લોકોનો વખત બહુ ગમ્મતમાં જાય છે અને
ઠેકથીક વાર તે. તેઓ જ્યાં જઈ જાયે 'સ.કન્ટ્રિક દેસ' કહી
આપે. છે. તેવ. ફેસ આ.પે. દિવસ પહેલી સાંજે છે ત્યજન
દારીજ આ.પ.ને. આ.પ. છે એ.સ.નિવાસી મિ.....
ન અને એ મુદસ્ય અને આવેલ છે, તેનું જ.પ.પ. દારીજ દ.પ.
છે અને એકવર્ગી એ.ઈ. છે કે, તે કે.ઈ. દેસી સુખ.

આશ્રય તળે જોલે છે.....પત્રની સંપાદિકા અત્રે નિવાસ કરીને રહી છે. એ બાઇ અત્રે પ્રાર્થના, પૂજા વગેરે ધાર્મિક ક્રિયા કરાવે છે અને સઘળી જાતનાં દરદો મટાડવાના વર્ગો ભરે છે. આશા છે કે થોડાજ વખતમાં તેઓ આંધળાંને આંખો, બહેરાંને કાન, વગેરે આપતાં થશે ! ગમે તેમ પણ આ એક વિચિત્ર મેળો છે. એમાં ભાગ લેનારા લોકો સામાજિક કાયદાકાનુનોની ઝાઝી પરવા કરતા નથી અને બિલકુલ સ્વતંત્ર અને સુખી છે. મિસિસ....બહુજ પાણીદાર બાઇ છે. બીજી અનેક બાઇઓ પણ તેવી છે.....ડિટ્રોઇટની એક સારી સુશિક્ષિત સભ્ય બાઇ, દરિયા વચ્ચે પંદર માઇલના અંતરપર આવેલા એક દ્વીપમાં મને લઇ જવાની છે. હું ધારું છું કે, અમારો વખત બહુ આનંદમાં જશે..... અહીંથી કદાચ હું 'આમિસ્કવાન' જઈશ. આ સ્થાન બહુ રમણીય અને સુંદર હોઈ નાહવાની સોઇ અહીં ઘણી મઝાની છે.એ મને નાહવા માટેનો ડ્રેસ કરાવી આપ્યો છે અને એક બતકની માફક મને પાણીમાં તરવાની મઝા પડે છે- ગામડાના એક ઝુંપડાવાસીને પણ મઝા પડે એવું છે.

x

x

x

x

જોસ્ટનના મિ..... કે જે તમારા પંથના એક મહાન દ્વીપક જેવા છે તે અત્રે આવેલા છે. પરંતુ તે મિસિસ ઓર્લ-પૂલના પંથના હોવાનું નકારે છે. તે પોતાને આધ્યાત્મિક, રાસાયણિક, આધિભૌતિક, ધાર્મિક વગેરે બાબતોના માનસિક વૈદ્યતરીકે જોળખાવે છે ! કાલે સનજડ વાવાઝોડું આવ્યું, તેણે તંબુઓની બહુ સરસ સરભરા કરી ! જે મોટા શામી-આનામાં તેઓ વ્યાખ્યાન આપતા હતા તે શામીઆનાનું અધ્યાત્મજ્ઞાન એટલું બધું વિકસવા પામ્યું હતું કે એ સરભરાના યોગે તે આખો ને આખો (શામીઆનો) મત્ત્ય માનવીનાં ચર્મચ્છેદથી તો સદંતર અદૃશ્ય થઈ ગયો ! અને વળી બસેક ખુરશીઓ પણ અધ્યાત્મના અભ્યાસમાં આવી જઈ આમ તેમ નાચવા મંડી પડી ! મિસિસ.... દરદોજ સવારના વર્ગ ભરે છે; અને મિસિસ.... આમતેમ બધે દૂદાદૂદ કરી મૂકે છે ! તેઓ બધાંજ એવા આવેશમાં છે. હુંને માટે ખાસ રાજી થયો છું. કારણ કે ગરમ શીતઋતુમાં તેમણે ઘણું વેક્યું

છે અને થોડીક ગમ્મતથી તેણીને બહુ ક્ષાયદો થયો. અને કેમ્પમાં આ લોકો જે છટ્ટ બોગવે છે તે જોઈને તો તમે ક્યાઈજ જાઓ, પણ તેઓ બહુ બલ્કા અને પવિત્ર છે-માન ૧૨૧ અનિયમિત છે એટલુંજ.

હું આવતા શનિવાર સુધી અહીં આં રહીશ. એક રાત્રે કેમ્પના લોકો, જે પાઈનના ઝાડતળે કરેરાજ સવારના હું હિંદુ ઠાકમાં બેસીને તેમની સાથે સંભાષણ કરું છું તે પાઈનવૃક્ષ તળે સૂવા ગયા હતા. અક્ષબત્ત, હું પણ તેમની સાથે હતો, અને તારલીઆના આગ્રહાદન તળે ભૂમાતાના ગોળામાં સૂતાસૂતા આખી રાત અમે બહુ મઝામાં પસાર કરી. અક્ષબત્ત મને પોતાને તો ખૂબજ મઝા પડી. તે રાતના ગૌરવ અને ખુબીઓનું વર્ણન મારાથી થઈ શકે તેમ નથી. એક વખત પાથવણવન ગાળ્યા પછી જમીનપર સૂવાનું, જંગલમાં ઝાડ તળે ચિંતન કરવાનું પ્રાપ્ત થયું, અહા ! એ દેવા આનંદની વાત ! 'ઇન'ના લોકો ઘણે ભાગે સાધનસંપન્ન હોય છે અને કેમ્પના લોકોમાં તંદુરસ્ત, તરુણ, સદૃઢ્ય અને વિશુદ્ધ નર-નારીઓ હોય છે. હું એમને શિવોદ્દમ્, શિવોદ્દમ્ થીખવાડું છું અને તેઓ બધાં નિર્દોષ, પવિત્ર અને બહુ ધીટ હોવાથી તેનો જાપ જપે છે; અને એ રીતે હું અહીં આં સુખી અને યગબાગી છું. ધન્ય પ્રભુ ! કે તેં મને નિષ્કિં-ચન બનાવ્યો, ધન્ય નાથ ! કે આ તંબુવાસી બાળકોને તેં ગરીબ બનાવ્યાં ! દયાધન ! તારો ઉપકાર અમે કેટલો માનીએ ! લક્ષ્મીના મેલવાળાં દીકાંપોયાં શ્રીપુરુષો અંદર દોટેશમાં છે, પણ લોકવત્ કનામુવાળા, ત્રેવડા ચોલાદ જેવા સંગીન અને અગ્નિસમા તેજસ્વી આત્માઓ બહાર કેમ્પમાં છે. ગઈ કાલે જ્યારે વરસાદની ઝડીઓ પડતી હતી અને વા-વંટોળ સુધળી સ્ત્રીજ અસ્તવ્યસ્ત કરી નાખતો હતો તે વખતનો તેમનો દેખાવ-તંબુઓની દોરીઓ પકડીને તેમને ઉઠી જતા અટકાવવાને ઝનુમતાં, આત્મગૌરવ પર ઉભાં રહેલાં એ વીર નરનારીઓનો દેખાવ જો તમારા જોવામાં આવ્યો હોત તો તમારા હૃદયને કંઈ અનન્ય આનંદાનુભવ થાત હું તો એવાઓને જોવા સો સો માર્ગક નિઃશંક બનું. પ્રભુ તેમનું દયાબળ કરો ! આશા રાખું છું કે તમે

પોતાનું સંભાળી લેવા દો. છ'ંદગી કાળખંડુર—વધી જતા સ્વપ્નવત્ છે; યૌવન અને સૌંદર્ય યાત્રાતાં જાય છે; માટે નિશ્ચિન કહે છે “તુંજ મારો બાપ છે, તુંજ મારી મા છે; તુંજ મારો સ્વામી છે; તુંજ મારો વદ્ધજ છે; તુંજ મારો નાથ છે ને તુંજ મારો પ્રભુ છે. તારા ગિવાય બીજું મારે કંઈજ નાજેકે. તું મારો અંદર અને હું તારો અંદર; હું તે હું અને હું તે હું” ધન જતું રહે છે; સૌંદર્ય નાશ પામે છે; આયુષ્ય હીટી જાય છે; શક્તિઓ વહી જાય છે; પરંતુ પ્રભુ સદા સર્વદા રહે છે—પ્રેમ નિરંતર ટકે છે. યંત્રને મુજબવસ્થિત રાખવામાં જો ગૌરવ છે તો પછી શરીરની સંગે આત્માને કણતો અટકાવવો એ તો વધારે ગૌરવભર્યું છે—તમે જડથી અલગ થયા છો અને તમે જડ નથી એનું એજ એકમાત્ર પ્રમાણ છે.

ઈશ્વરનેજ વળગી રહો! દેહનું કે બીજા કશાનું શું ધાય છે તેની શી પરવા? અનર્થ અને અનિષ્ટતા ત્રાસમાં પણ કહે છે “મારો પ્રભુ, મારો વહાલો!” મૃત્યુ વખતની બ્યથામાં પણ કહે છે “મારો પ્રભુ, મારો ખ્યારો!” પૃથ્વી-પરના સર્વ સંકટમાં પણ કહે છે “મારો પ્રભુ, મારો પ્રીતમ!” (અર્થાત્ કે સર્વ સ્થિતિમાં એનાજ બરોસો રાખી એનેજ માદ કરો.) કહે છે “તું અહીંજ છે. હું તને જોઉં છું, તું મારી સાથેજ છે, હું તને સ્પર્શ કરું છું, હું તારો છું, મને સ્વીકાર. હું હુનિયાનો નથી પણ તારો છું, તો પછી મને તરછોડ મા.”

હીરાની ખાણ છાડીને કાચના મણકા પાછળ લમતા ના! આ છ'ંદગી એજ મોટું અહોભાગ્ય છે એમાં સંભાળતા બહુ મોટી છે. શું તું સંસારના મુખોપલોગોને શોધે છે? અરે! એ પ્રભુ પોતેજ સર્વ મુખોનો ગરો છે. માટે સર્વોત્તમ પરમાત્મદેવનેજ શોધો, એનાજ ઉપર નજર રાખો અને એ અવશ્ય તમને મળશે.

પત્રાંક ૪૬

સુ. સ્ટે. અ. તા. ૧૧ મી જુલાઈ ૧૮૯૪

પ્રિય અ—

x x x કામ કરતા રીખો, વત્સા હિંબુ આપણે મહાન કાર્યો કરવાનાં છે. ગયે વર્ષે તો મેં માત્ર બીજ વાળ્યાં હતાં.

આ વર્ષે તેનાં ફળ લેવાની ઉમેદ રાખું છું. તેટલા સમયમાં હિંદુસ્તાનમાં તમારાથી જેટલો ઉત્સાહ કાયમ રાખી શકાય તેટલો કાયમ રાખો. ક-ને જે રસ્તો પસંદ પડે તે રસ્તે તેને જવા દેલો. વળતરને જો કંઈકાણે આવી જશે. તેની જવાબદારી મોં માથે લીધી છે. પોતાના અભિપ્રાયને અનુસરવાને તેને સંપૂર્ણ હક છે. છાપાને માટે તેની પાસે લેખ લખાવતા રહેજો. કોથી એવું મન આનંદમાં રહેશે. તેને મારા આશીર્વાદ છે.

x x x ગોરટનની લાર્વડં યુનિવર્સિટીના પ્રોફેસર જે. એચ. રાઇટને છાપું મોકલજો અને અમેરિકામાં સૌથી પ્રથમ મારા મિત્ર થઇને મને મદદ કરવા માટે પત્ર લખીને તેમનો આભાર માનજો.

x x x ડીટ્રાઇનમાંના વ્યાખ્યાનના મને ૬૦૦ ડૉલર મળ્યા. ખીજા એક વ્યાખ્યાનમાં માત્ર એકજ કલાકમાં ૨૫૦૦ ડૉલર આવ્યા; પણ તેમાંથી મને માત્ર ૨૦૦ ડૉલર મળ્યા. કારણ કે વ્યાખ્યાન કરાવનારી એક લુચ્ચી સંસ્થાએ મને છેતર્યો હતો. એ ઉપાધિમાંથી હવે હું મુક્ત થઈ ગયો છું.

આવતા વર્ષમાં મારે ઘણું છપાવવાનું છે. હું નિયમિતપણે કાર્ય કર્યું જાઉં છું.....માત્ર ઇચ્છાશક્તિથી બધું કાર્ય થઈ શકશે.....નિયમિતપણે લેગા મળે એવી એક સંસ્થા સ્થાપવાની ખાસ આવશ્યકતા છે. તમારાથી બને તેટલો ઉત્સાહ ફેલાવજો. જૂઠાણાથી ઘણાજ સાવધાન રહેજો. મારા મિત્રો ! કામની શરૂઆત કરો. એટલે શક્તિ આપોઆપ આવશે. વ્યવસ્થિતપણે કામ કરવાની આપણામાં બિલકુલ આવડત નથી, પણ તે શીખી લીધેજ છૂટકો છે. વિજયની ગુપ્ત ચાવી એકજ છે અને તે ઈર્ષ્યાનો અભાવ. તમારા લાઇઓના અભિપ્રાયને હમેશાં માન આપજો અને ઐક્ય કરવાને સદા તત્પર રહેજો. બધી ફતેહનું રહસ્ય એમાંજ સમાઈ જાય છે. બહાદુરીથી તમારો સંગ્રામ ચાલુ રાખો. છ'દગી ઘણી ટુંકી હોવાથી એને તો મહાન કાર્યમાં જ અર્પણ કરી દો.....આપણે કોઈ એક મંડળમાં લખવાની જરૂર નથી, પણ તે દરેકની સાથે આપણે સહાનુભૂતિ રાખીને કામ કરવું આવશ્યક છે.....કાર્ય કરો અને દરેક પર પ્રેમથી વિજય મેળવો.

વિકાસ પામવાનો પ્રયત્ન કરો અને ચાહ રાખો કે, પ્રયત્ન અને ઉન્નતિ પામવી એજ છદ્ગીની નિશાની છે.મહેમપલે, આગળ વધો; આગળ વધો આરા શ્રદ્ધા આત્માઓ! વિજય આપણોજ છે. સંસ્થાઓની સ્થાપના કરો. તેને વ્યવસ્થિત કરો અને કામે લાગી જાઓ. ફતેહનો એ એક મુંદર રસ્તો છે.

આ વર્ષે અત્યારની મોસમમાં કંઈ વ્યાખ્યાનો કરી શકાય એમ નથી. આથી હું મારો સમય લખવાના કાર્યમાં ખાળીશ. આ આખો સમય સખત કામ કરવાનો મારો વિચાર છે; અને પછી ચિંતાળો એસવાથી બ્યારે લોકો બધાં ચહેરામાં પાછા દરશે ત્યારે હું મારું ભાષણનું કામ શરૂ કરીશ. સાથે સાથે સોસાઈટીઓ પણ સ્થાપન કરતો જઈશ. સંવને મારા પ્રેમ અને આશીર્વાદ હો. એ કે હું વારં-વારે લખી શકતો નથી, છતાં હું દોહને વીસરી ગયો નથી. વળી તે ઉપરાંત મારે હમેશાં સતત પ્રવાસ કરવો પડે છે, અને મારા પત્રો પણ એક ઠેકાણેથી બીજે ઠેકાણે એમ અથડાઈ અથડાઈને મળે છે.

સખત કામ કરો. શુદ્ધ અને પવિત્ર જનો, એટલે તમારામાં બધોતિ પ્રકટથેજ.

તમારા સ્નેહાધીન

વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૪૭

સુ. રો. અ. ૩૧ મી ઓગસ્ટ ૧૮૯૪

પ્રિય અ-

x

x

x

x

ફતેનો એક પત્ર મને મળ્યો છે. પણ તેના દરેક સવાલોના જવાબ આપવા જતા તો આખું એક પુસ્તક લખવું પડે એમ છે. આથી હું મારા તમારી મારફતે મારા આશીર્વાદ મોકલું છું અને તમે તેને યત્ન બદલવો કે દરેકને પત્રાનો મત જુદો હોય તમા આજુબાજુ કંઈ વિરોધ નથી. કાન્યુ કે જે વિરોધી દેખાત મળ્યાદમાં પણ આજુબાજુ એક જ એક સંકીર્ણ હીજ એટલે તે દેખા જાને છે અને દેખાં નથી માનવ તો કાંઈ દેર દેર નથી. પણ તે જેમા માનવ

હોય તે પ્રમાણે તેમણે કાર્ય કરવાને મંડી જવું જોઈએ. બીજા, છઠ્ઠા, કેન્દ્ર ડૉક્ટર અને બીજા આપણા મિત્રો તેમજ મહાન અને પવિત્ર આત્માઓ કે જેમણે પોતાના દેશને ખાતર પોતાના મતભેદ અને વિરોધને ડૂળાવી દેવા જોટલી ઉદારતા અને બહાદુરી બતાવી છે તે દરેકને મારા પ્રેમ અર્પણ કરજો.

x x x તમે હવે એક નાની સરખી મંડળી સ્થાપન કરજો. એ આખી હિલચાલની વ્યવસ્થાની જવાબદારી તમારે પોતાને માથે લેવાની છે, અને તે તેના એક નેતાતરીકે નહિ પણ તેના એક સેવકતરીકે. તમને ખબર છે કે, નેતા પશ્ચાતો જરા પણ દેખાવ કરવાથી ઈર્ષ્યા ઉત્પન્ન થાય છે અને તેથી બધી હિલચાલ કથળી જાય છે. વિચારોના ચારે દિશામાં બહોળો પ્રચાર કરીને કાર્યની ધીમે ધીમે શરૂઆત કરો. વખત જતાં મેસુર આપણી સંસ્થાનું મુખ્ય સ્થળ બનશે. મેસુર અને જ્યાંથી બને ત્યાંથી બીજા સ્થળેથી ફંડ એકઠું કરવાનો પ્રયત્ન કરો. કારણ કે મદ્રાસમાં એક મંદિર બાંધવાની જરૂર છે. આ મંદિરમાં લાયબ્રેરી અને આપ્રીસને માટે તેમજ સંન્યાસી ઉપદેશકો અને યાત્રા કરતા કરતા આવી ચઢે એવા વૈરાગીઓને માટે કેટલીક આરડીઓ હોવી જોઈએ.

આ રીતે આપણે એક એક ડગલું કરીને આગળ વધીશું. મારા બહાદુર યુવાન ! અત્યાર સુધીનું કાર્ય તે સરસ રીતે બજાવ્યું છે. તને દરેક રીતે સહાય મળશે. x x x

મારે જે કાર્ય કરવાનું છે તેને માટે આ એક મહાન ક્ષેત્ર છે. અને અહીં આગળ હું જે કાર્ય કરું છું તેથી ઇંગ્લાંડ-માં મારે જે કાર્ય કરવાનું છે તેનો રસ્તો ખુલ્લો થાય છે.

તમે જાણો છો કે, પૈસાને રાખવો અથવા તેનો સ્પર્શ પણ કરવો એ મારે મનથી મોટામાં મોટી મુશ્કેલી છે. એ કાર્ય ખરેખર કંટાળાભરેલું અને અધોગતિએ લઈ જનારું છે. આથી પૈસા વિષેનો સર્વ વ્યવહાર સાચવી લેવાને માટે તમારે એક સોસાઈટી સ્થાપવાની જરૂર છે. અહીં આગળ તો મારે કેટલાક મિત્રો છે, તે લોકોજ મારા પૈસા સંબંધીના વ્યવહારની કાળજી રાખે છે. તમે આ સમજી શકો

છો ? આ બધું કરનાર પ્રકરણથી જો તમે મને મુક્ત રાખશો તો મને બહુજ આરામ અને શાંતિ મળશે. આથી તમે જેટલી ઉતાવળે જા. કાર્યમાંટે સંસ્થા મથાપશો, અને જેટલી ઉતાવળે તેના સેક્રેટરી અને ટ્રેઝરરસીકેની જવાબદારી ઉપાધી મારા અધીના મિત્રો અને સહાનુભૂતિ ધરાવનારાઓ જોડે સીધા પત્રવ્યવહાર શરૂ કરશો. તેટલું તમારેમાંટે તેમજ મારેમાંટે પણ વધારે સારું છે. જેમ બને તેમ એની ઉતાવળ કરજો અને મને લખી જણાવજો. સોસાયટીને સાંપ્રદાયિક નામ ન આપતાં બીજુંજ નામ આપજો. x x x

તમારે માટે સવિધ્યમાં મહાન આશાઓ રહેલી છે.....

ધીમે ધીમે તમારા કોલેજના કાર્યમાંથી તમને તદ્દન મુક્ત અને સ્વતંત્ર કરવાની મને આશા છે, કે જેથી તમે તમારી બાંતને તેમજ તમારા કુટુંબને બૂણે માર્યા વગર આપણા કાર્યમાં ધ્યાનપૂર્વક કામ કરી શકો. માટે કાર્ય કરો, મારા મિત્રો ! કાર્ય કરો. કાર્ય કરવાનો ખડખડો અને કંટાળાભરેલો માર્ગ હવે સરળ થઈ ગયો છે. હવે તો દરેક વયે વધારે ને વધારે સરળતાથી આગળજ વધવાનું આપણે માટે બાકી છે. મારા હિંદુસ્તાન આવતા સુધી જો તમે ચળવળને ચાલુ રાખશો તો મારા આખ્યા પછી તે ફૂલકે અને બૂરકે આગળ વધશે. તમે આટલું બધું કરી શક્યા છો તે માટે આનંદ. જ્યારે જ્યારે તમને નિરાશા આવે અને ઉદાસ થઈ જાઓ ત્યારે ગયા વર્ષમાં તમે કેટલું બધું કરી શક્યા છો તે યાદ કરજો. આપણે કે જે કંઈ ચીજ ન હતી તે આગળ વધીને કેવી રીતે આજે આખી દુનિયાનું ધ્યાન ખેંચી શક્યા છીએ અને માત્ર હિંદુસ્તાનજ નહિ પણ તેની બહારની દુનિયા પણ આપણી પાસેથી કેટલી બધી આશા રાખે છે તેનો વિચાર કરજો.

x x x સત્ય, પ્રેમ અને સમ્માર્થની આડે આવવાની કોઈની તાકાત નથી. તમે એકનિષ્ઠ છો ? મરણાંત સુધી પણ તમે પ્રેમાળ અને નિસ્વાર્થી રહી શકશો ? તો તમે કદી હરશો નહિ. મરણથી પણ ન હરશો. મારા મિત્રો ! આગળ વધો. સમસ્ત જગતને પ્રકાશની જરૂર છે. સઘળાં તેની રાહ જોઈ રહ્યાં છે. માત્ર હિંદુસ્તાન પાસેજ આ પ્રકાશ

પત્રાંક ૪૯

યુ. સ્ટે. અ. તા. ૨૧ સપ્ટેમ્બર ૧૮૯૪

પ્રિય અ—

* * * એક સ્થળેથી બીજે સ્થળે અને બીજે સ્થળેથી ત્રીજે સ્થળે એ પ્રમાણે મારો પ્રવાસ સતત ચાલુ છે. તે સાથે વ્યાખ્યાનો આપવાનું, વર્ગો ચલાવવાનું વગેરે પણ અશ્વલિપ્તપણે કર્યું જ ભઈ છું.

જે પુસ્તક લખવાનો ઇરાદો હતો તેની હજી એક લીટી પણ લખાઈ નથી. કેદાંચ હવે પછી હું તે કામ હાથમાં લઈ શકીશ. અહીં આગળ ઉદાર મતના લોકોમાંથી મને ઘણા સારા મિત્રો મળ્યા છે અને જૂના વિચારનામાંથી પણ થોડાક મિત્રો મળ્યા છે. હવે થોડાજ સમયમાં હિંદુસ્તાન પાછા ફરવાની હું આશા રાખું છું. આ દેશમાં હું જેટલો સમય રોકાયો છું તે તદ્દન પૂરતો છે. અતિશય કામથી હું થાકી ભઈ છું.....આથી તમે સમજી શકશો કે, હું થોડાજ સમયમાં પાછો ફરીશ. અલગત, એક એવો વર્ગ છે કે જેમની સંખ્યા ઘણી વધતી જાય છે અને જેમનામાં હું ઘણાજ પ્રિય થઈ પડ્યો છું. આ લોકોની તો એવીજ ઇચ્છા છે કે, હું કામમને માટે અહીંજ રહું તો સારું. પણ વર્તમાનપત્રોના x x x થી હું ધરાઈ ગયો છું અને બહારજીવનના ધત્તીગથી મને કંટાળો આવ્યો છે. મને એની હવે જરાય હરકાર નથી.

x x x માત્ર સહાનુભૂતિજ બતાવ્યાથી કેાઇ પણ દેશના જનસમાજના મોટા ભાગને કંઈ લાભ થતો નથી. ખ્રિસ્તી લોકો જે કંઈ થોડું ઘણું ફાન કરે છે તે તો માત્ર દોજખના ભયને લીધે અથવા કેાઇ સુખિત માટેજ હોય છે. એટલે બંગાળીમાં જેમ કહેવત છે કે "ગાય મારીને તેમાંથી એક જોડો બનાવીને તે ગ્રાહણને ફાનમાં આપો" તેજ પ્રમાણે અહીંઆં અને સર્વ ઠેકાણે છે. વળી આપણા લોકોના કરતાં અહીંના લોકો ઘણાજ કંજુસ છે. હું ખાત્રી-પૂર્વક માનું છું કે, દુનિયામાં બધી પ્રજા કરતાં એશિયાના વતનીઓ વધારે ઉદાર છે. માત્ર તે ઘણાજ ગરીબ છે.

હું ન્યુયૉર્કમાં થોડાક મહિના રહેવાનો છું. એ શહેરમાં દેશની બુદ્ધિ, શક્તિ અને લક્ષ્મી એકઠી થયેલી છે. અલબત્ત, ખોસ્ટનને “બ્રાહ્મણોનું નગર” કહેવામાં આવે છે અને અહીં અમેરિકામાં હજારો અને લાખો માણસો મારી સાથે સહાનુભૂતિ રાખે છે.ન્યુયૉર્કના લોકો ઘણાજ સ્પષ્ટ છે. ત્યાં હું થું કરી શકું એમ છું તે હું જોઈશ. ત્યાં આગળ ઘણી લાગવગ ધરાવનારા મારા કેટલાક મિત્રો છે. પણ આખરે આ લાખણો આપવાથી હું કંટાળી ગયો છું. ઉચ્ચ આધ્યાત્મિક જ્ઞાન શીખવાને માટે આ પશ્ચિમવાસીઓને હજી ઘણો લાંબો સમય લાગશે. તેમને માટે દરેક વસ્તુ રૂપિયા આના અને પાઈડ્રપ છે. જો ધર્મથી તેમને પૈસા, તક-રસ્તી, સૌન્દર્ય અથવા લાંબી જીવંતી મળી શકે એમ હોય તોજ તે લોકો ધર્મની વાત સાંભળશે, અને જો ક્ષણે તેમને લાગે કે તેમ થાય એમ નથી તે ક્ષણે ચાલ્યા જશે.

ખી— જી. જી અને આપણા દરેક મિત્રોને મારા સ્નેહ-વંદન કહેજો.

સ્નેહાધીન વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૫૦

યુ. સ્ટે. અ. ૨૧ મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૯૪

વહાલા કે—

આટલો બધો, એકદમ આ સંસારનો ત્યાગ કરવાનો તમારો નિશ્ચય જાણીને હું ઘણો દિલગીર છું. જ્યારે બાઉપર ફૂળ પકવ થાય છે, ત્યારે તે પડે છે; તેવીજ રીતે યોગ્ય સમય આવી પહોંચે ત્યાંસુધી સખૂરી પકડો. ઉતાવળ ના કરો. વળી પોતાનાં મૂર્ખાઈભરેલાં કાર્યોથી બીજાને દુઃખી કરવાનો દોષને હક્ક નથી. થોભો, ધૈર્ય રાખો, વખત આવ્યે સર્વ યોગ્ય થઈ રહેશે. x x

આશીર્વાદ સાથે આપનો વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૫૧

ન્યુયૉર્ક ૨૫ સપ્ટેમ્બર ૧૮૯૪

પ્રિય—

તમારા તરફથી પત્રો મળ્યા. આનંદ થયો. સ— અને બીજાઓએ કંઈક હિલચાલ કરવા માંડી છે એ જાણીને ધણેજ આનંદ થયો. આપણે હિલચાલ કરવીજ જોઈએ. બોધામાં બોધું એટલું તો કર્યેજ છૂટેકા. તમારે તો આખા જગતમાં પરિવર્તન કરવું રહ્યું. શુંકહેવનો જય હો! તમને ખબર છે— “ધિયોસિ વદુવિમાનિ। મહાન કાર્યોમાં હમેશાં મુશ્કેલીઓ હોય છેજ.” એ મુશ્કેલીઓથીજ મહાન વ્યક્તિઓ ધડાય છે. x x શું મીચનરીઓ અને તેમનો સમાન બીજી વ્યક્તિઓમાં એ ધકકો બીજવાની વાકાત છે? x x ત્યાં સારીઓ નિષ્ફળ ગયા છે ત્યાં શું મૂખાંઓને જય મળ્યો? બીજી કંઈજ ઉપાય નથી. મારા બાળક! એ વિષયમાં નિશ્ચિંત થા! દરેક પ્રયત્નમાં કોઈ એવા માણસો પણ હશે કે જેઓ વધાવી હશે અને કોટલાક એવા પણ હશે કે જે તાજીઓ પાડશે. તું તારું કાર્ય કર્યે જા. કોઈ પણ પક્ષને જવાબ આપવાની વારે શી જરૂર છે? “સત્યમેવ જયતે નાનુતં, સત્યમેવ જયતે વિતતો દેવધાનઃ”—“સત્યનોજ જય છે, અસત્યનો નથી; સત્યથીજ દેવધાન માર્ગ પ્રમાય છે.” x x દરેક વસ્તુ ધીમે ધીમે પ્રાપ્ત થયે.

અહીં આગળ ઉનાળામાં ઝા હોકો દરિયાકિનારે વ્દય છે. મેં પણ તેમજ ક્યું હતું. હોડી અને યાંટનો તો આ હોકોને મેનિયા લાગુ પડ્યો છે. હલકા વદુલને આ હોકો દોટ કહે છે. નાના કે મોટા દરેક જેની પાંચે સાધન હોય છે તે હોકો દોટ વચાવે છે. દરેક નેજાં જેરીને તે હોકો દરિયામાં ફરવા જાય છે અને ખાખ-ધીરું તેમજ નાચવાને માટે પછા ફરે છે. દરેક અને દરેક સ્ત્રીનું કહુય તેવું છે અને વિધાન ન જવાજીને વેતેને દોડુ પણ મુશ્કેલ મહુ પડે છે

તમે લેનને લેનને ન. ૧૩ ને હોડે છે તેમજ વિરે હુ ૨૮૩ ૨૮૪ એ ૧૩૧૨૦૨૬૬ છે તેમજ ૨૬ ૨૭

પુત્રીઓ, બે ભત્રીજીઓ અને એક પુત્ર છે. પુત્ર કમાવાને માટે પરદેશમાં રહે છે. પુત્રીઓ ઘેર રહે છે. આ દેશમાં સગાઈનો સંબંધ દીકરીઓદ્વારાજ હોય છે. પુત્ર પરણે છે એટલે પછી કુટુંબ સાથે તેને કશોજ સંબંધ રહેતો નથી. પરંતુ જમાઈ તો અવારનવાર પોતાનાં સાસુ-સસરાને મળવાને માટે આવે છે. એ લોકો તો કહે છે કે:—“પુત્રને પત્ની મળતાં સુધીજ તે પુત્ર છે; પરંતુ પુત્રી તો તેના જીવનપર્યંત પુત્રીજ છે.”

આ ચારે યુવાન છે, પણ કુમારિકા છે. આ દેશમાં લગ્ન એ અનેક મુશ્કેલીઓનો વિષય છે. પ્રથમ તો દરેકને પોતાને મનપસંદ પતિ મળવો જોઈએ, બીજું તે શ્રીમંત પણ હોવો જોઈએ. x x ઘણું કરીને તો એ કુમારિકાઓજ રહેશે. તે ઉપરાંત મારી સાથેના પરિચયથી તેમનામાં ત્યાગની ભાવના ઉદ્ભવી છે અને બ્રહ્મવિચારમાં મશગુલ રહે છે.

બે પુત્રીઓ છે તેમના વાળ સુનેરી છે અને બે ભત્રીજીઓના માથાના વાળ કાળા છે. ઘણી જાતના ઉદ્યોગધંધાના તેઓ જાણકાર હોય છે. ભત્રીજીઓ છે તે કંઈ શ્રીમંત નથી. તેઓ ડિન્ડરગાર્ટન ચાળા ચલાવે છે; પણ તેમની દીકરીઓ કંઈ કમાતી નથી. આ દેશમાં ઘણીએ છોકરીઓ પોતાના ગુજરાનજેશું કમાઈને પેદા કરે છે. કોઈ બીજા પર આધાર રાખતું નથી. લાખોપતિના દીકરાઓ પણ પોતાના ગુજરાન જોશું મહેનત કરીનેજ કમાય છે. પરંતુ એ લોકો લગ્ન કરે છે કે તરતજ જીવું ઘર માંડે છે. એમની દીકરીઓ મને ભાઈ કહીને બોલાવે છે અને હું એમની માને માં કહીનેજ બોલાવું છું. મારી દરેક વસ્તુઓ એમને ત્યાંજ છે અને હું ગમે ત્યાં જાઉં, પણ તેની સંભાળ તેઓજ રાખે છે. પુત્રો તો નાની ઉંમરમાંજ કમાવાને માટે પરદેશ ચાલ્યા જાય છે અને છોકરીઓને યુનિવર્સિટીમાં કેળવણી મળે છે. આથી તમે જોશો કે, મિટિંગોમાં ૯૯ ટકા છોકરીઓજ હોય છે. એમની સાથે સરખામણીમાં છોકરાઓ ક્યાંયે આવી શકે એમ નથી.

આ દેશમાં આત્મવિદ્યા જાણવાનો દાવો કરનારા પણ ઓછા છે. જે આત્માને પ્રવેશ કરાવે છે તે વાદન (મીડિયમ) કહેવાય છે. એ માણસ પદ્ધતિ પાછળ જાય છે અને પછી ત્યાંથી

અનેક પ્રકારનાં અને અનેક રંગોનાં બ્રહ્માવૈજ્ઞાની શંકાસ્પદ થાય છે. મેં આપા કેટલાક પ્રશ્નો લેવા છે, પરંતુ મને તો એ બધું જો ટાંગ લેઈ એમજ લાગે છે. આમ છતાં અંતિમ નિર્ણય કરતાં પહેલાં હું બધું વધારે પરીક્ષા કરી જોઈશ. એ લોકોમાંના પાણી લોકો અને માન આપે છે.

બીજો વર્ગ ખ્રિસ્તી વિદ્યા(ક્રીશ્ચિયન સાયન્સ)નો છે. આ લોકોની લગ્નવ્રત ધણીજ વધારે છે અને સર્વેજ એ લોકો જોવામાં આવે છે. એમનો પ્રચાર અત્યંત ત્વરાથી મતોં ભય છે અને આથી જૂના વિચારવાળા ખ્રિસ્તીઓને ચિંતા થઈ રહી છે. એ લોકો વેદાંતી છે. એ લોકોએ અદ્વૈતના કેટલાક સિદ્ધાંતો પકડી લીધાં છે અને પછી બાઇબલમાં તેને લાગુ પાડ્યા છે. આ લોકો “સોડહં સોડહં” કહીને માનસિક બંગવટ રોગ પશુ મટાઠે છે. એ લોકો પશુ મારી ધણીજ પ્રશંસા કરે છે.

અહીંના જૂના વિચારના ખ્રિસ્તીઓ મહદને માટે ખૂબી મારી રહ્યા છે. “સેતાનની પૂજા” એ તો હવે બ્રહ્માવૈજ્ઞાની વિષય બની ગયો છે. x એ લોકોને મારો ઘણોજ હર લાગ્યો છે. એ લોકો કહે છે કે “આ બધા ક્યાંથી આવી? હજારો સ્ત્રીપુરુષો એની પૂજે ભમે છે! જૂના ખ્રિસ્તી ધર્મનો જરૂર એ નાશ કરશે!” ઠીક, શુરહેવની કૃપાથી જ્યોત પ્રગટાવવામાં આવી ■ અને જે પ્રકાશ થયો છે તેનો કદી નાશ થશે નહિ. વળત આજે દંભીઓનો દંભ જરૂર ઉધાડો પડી જશે.

થિયોસોફિસ્ટોના હાથમાં કંઈ વધારે સત્તા નથી, પરંતુ જૂના ખ્રિસ્તી ધર્મના તો એ લોકો પશુ કદા વિરોધી છે.

આપણે ત્યાં જેવો “કર્તાબજ” x જોનો વર્ગ છે, તેવોજ અહીંનો ખ્રિસ્તી વિદ્યા(ક્રીશ્ચિયન સાયન્સ)નો વર્ગ છે. એમ કહો કે “મને કંઈજ રોગ નથી” અને તમે તદ્દન નિરાગી બની જશો. અને કહો કે “સોડહ” (હું તે છું) અને તમને શાંતિ પ્રાપ્ત થશે. આ પ્રદેશ તદ્દન જડપાદી છે. જો તમે

x જૂના વિચારના ખ્રિસ્તીઓ દિંદુઓને અને બીજા ધર્મના લોકોને “સેતાનના પૂજક” નું નામ આપે છે અને તેમના તરફ નિરસ્કારથી જુએ છે

* વેપ્લર સંપ્રદાયની એક શાખા

રોગો મટાડી શકે, અદ્ભુત કાર્યો કરી શકે અને લક્ષ્મીનાં
ઝરણાં વહેવડાવી શકે, તોજ આ ખ્રિસ્તી પ્રદેશના લોકો
ધર્મમાં શ્રદ્ધા રાખે છે. એ સિવાય બીજી વાતમાં તે લોકો
કંઈજ સમજતા નથી. અલબત્ત, આમાં અપવાદતરીકે સાચા
દિલના માણસો પણ મળી આવે છે. x x x

અહીંના લોકો મારામાં એક જુદાજ પ્રકારનું મનુષ્યત્વ
જોઈ રહ્યા છે. જૂના સંપ્રદાયના (ખ્રિસ્તી) લોકો પણ
પોતાની બધી બુદ્ધિ વાપરી ચૂક્યા છે. અહીંના લોકો મારા
તરફ પૂજ્યભાવથી જુએ છે. મારા બાળક! પવિત્રતા અને
બ્રહ્મચર્ય જેવું કોઈ બીજું બળ છે ખરું ?

હાલમાં હું મદ્રાસનાં મારાં માનપત્રોનો જવાબ આપ-
વાના કાર્યમાં રોકાયો છું. એ જવાબ અહીંનાં પત્રોમાં
પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યો હતો અને તેથી ભારે હલચલ મચી
હતી. જે સસ્તુ પડે એમ હશે તો હું છપાવીને ત્યાં મોકલીશ
અને નહિ તો ટાઇપ કરેલી નકલ તેમના તરફ રવાના
કરીશ. તમારા તરફ પણ એક નકલ મોકલી આપીશ. “ઇન્ડિયન
મીરર”માં તે પ્રસિદ્ધ કરાવજો. અહીંની કુમારિકાઓ ઘણીજ
લલી હોય છે અને તેમનામાં સ્વમાનની ભાવના પુષ્કળ હોય
છે. x x અહીંની પ્રેક્ષા વિરોચનની x આલાદ છે. શરીરની
કાળજી રાખવી એ તેમને મન અતિશય મહત્ત્વની વસ્તુ
છે. તેને માલીશ કરવામાં, તેલ-કૂદેલ લગાવવામાં તે લોકો
સંપૂર્ણ ધ્યાન આપશે. નખ કાપીને સરખા કરવા માટે
હજાર જાતનાં સાધન, વાળ કાપવાને માટે દશહજાર સાધનો,
અને કપડાંની દેશનો, સુગંધીદાર વસ્તુઓ વગેરેને તો ગણીજ
કોણ શકે! * * આ લોકો સ્વભાવે લલા, માયાળુ અને
પ્રમાણિક હોય છે. એમને કોઈ પણ પ્રકારની ઉણપ નથી.
પરંતુ મોજશોખ એજ તેમનો ઈશ્વર છે. “સૌન્દર્ય” જેની
લહેરો છે અને “વિદ્યાકળા” જેનાં મોજાં છે તેવી લક્ષ્મીરૂપી
સરિતાનો પ્રવાહ પૂરબકારમાં અહીં આગળ વહી રહ્યો છે.

x અનુરોધો મદારાજ અને બ્રહ્મ પ્રદેશનો પુત્ર. તે આત્મ-
જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ માટે જન્મ પામે ગયો હતો. પરંતુ જન્મજન્મ
ઉપદેશનો અર્થ અવલોકી સેવકો તે જગવાદી બન્યો હતો.

(છાદો-વે.પતિપદ-પ્રકરણ ૮)

કાંક્ષન્તઃ કર્મણાં સિદ્ધિ યત્નન્ત રહ દેવતાઃ ।

શિવં દિ માનુષે સ્તોત્રે સિદ્ધિર્ભવતિ કર્મજા ધ્ર

(ગીતા ધ્વ. ૪, શ્લો. ૧૨)

“આ જગતમાં જે લોકોને કર્મના ફળની ઇચ્છા હોય છે તે લોકો દેવતાઓની ઉપાસના કરે છે, કારણ કે આ જગતમાં કર્મ કરવાથી તરત ફળની સિદ્ધિ થાય છે.”

ધૈર્ય અને શક્તિનો અહીં આગળ અદ્ભુત પ્રાદુર્ભાવ થયો છે. અહીં આગળ અજળ તારાન, કાર્યકુશળતા અને મરદાનગી છે. મોટા મોટા હાથી જેવા યોદ્ધાઓ પર જેટલી મોટી ગાદીઓ એએ છે. આ એકજ દ્વારેથી બીજા બાબતોમાં પણ દેટલા વિશાળ પાયાપર કાર્ય થતું હશે તેના તમને કંઈક ખ્યાલ આવશે. પ્રચંડ શક્તિનો અહીં આગળ પ્રાદુર્ભાવ થયો છે. x x અહીં તરફ આ લોકો પૂજ્ય બાવધી બુદ્ધિ છે, અને સ્ત્રીઓ તેમના જીવનમાં સુખ ભાગ બજાવે છે. દુઃકામાં એટલુંજ કે, આ પ્રકારની ઉપાસનાને અહીં આગળ સંપૂર્ણતા પ્રાપ્ત થયું છે. પરંતુ મુશ્કેલી વાત તો એટલીજ છે કે, અહીંનાં સ્ત્રીઓ એમને મારું મગજ સ્તબ્ધ થઈ ગયું છે. બધું હું નાનો બાળક હોઉં તે પ્રમાણે મને બહારમાં અને બીજે સર્વ કંઈક તેઓ લઈ જાય છે. ફરક પ્રકારનું કાર્ય તેઓ કરી શકે છે. એ લોકો જેટલું કાર્ય કરે છે તેનાથી ૧૬ ગણ ભાગ પણ મારાથી કરી શકાય એમ નથી. અહીંની સ્ત્રીઓ સ્વરૂપમાં લક્ષ્મીના અવતારસમી છે, અને શુણ્ણમાં સરસ્વતી સમાન છે. દિવ્ય માતાજીના સાક્ષાત્ અવતાર જેવી તે છે, અને તેમની ઉપાસના કરવાથી સંપૂર્ણતા પ્રાપ્ત થાય એ તદ્દન સ્વાભાવિક છે. મારા પ્રભુ! શું આપણી ગણતરી કદી મનુષ્યોમાં થઈ શકે એમ છે કે? જો હું માત્ર એક હજાર આવી સ્ત્રીઓ—સાક્ષાત્ દેવીના અવતાર સમી—ઉત્પન્ન કરી શકું તો હું શાંતિથી મરીશ. તોજ તમારા દેશના માણસો પોતાના નામને લાયક થશે. x x x

અહીંની સ્ત્રીઓ એમને હું તો આશ્ચર્યથી સ્તબ્ધ થઈ ગયો છું. માતાજીની તેમના ઉપર કેવી કૃપા છે! અતિ અદ્ભુત સ્ત્રીઓ! પુરુષવર્ગને સકંચામાં લેવાની તૈયારીમાં તેઓ છે. હરિશ્ચંદ્રમાં પુરુષવર્ગનો તેમણે લગભગ પરાજય

રમવાનો ખેલ નથી. પોતાનાં ખૂન રેડીને બીજાઓનો માર્ગને સંરક્ષણ કરી આપે છે તેજ ખરો મહાત્મા છે. યુગયુગથી એવું જ થતું આવ્યું છે કે, પોતાનું સ્વાર્થ છોડીને તે માર્ગ બતાવે છે અને પછી બીજા હજારો તે માર્ગે સુખરૂપ પ્રયાણ કરે છે.

મદ્રાસમાં હિલચાલની શરૂઆત થઈ છે, એ ખરેખર શુભ સમાચાર છે.

તમે એકાદ છાત્ર કે એવું જ કંઈક પ્રસિદ્ધ કરવાના હતા ને? તેનું શું થયું? આપણે સર્વમાં સળવું નેહએ અને કશાને ખાતલ ન કરવું. હુબ્ હામનાના સર્વ બાળની સામે આપણે શુભ કામનાનું સર્વ બાળ એકત્ર કરવું નેહએ, આપણને અત્યારે એનીજ જરૂર છે. આપણા શુરહેવમાં દરેકે માનવું જ નેહએ એવો આશ્રહ કર્યો નહિ. x x તમારે એક માસિકનું તંત્રીપણું કરવું જ પડ્યો. તે માસિક અધું બંગાળીમાં અને અધું હિંદીમાં—અને ને સંભવિત હોય તો બીજું એક અંગ્રેજીમાં. x x આદર્શ વગર કાટક્યા કરવાનું હવે બિલકુલ નબરો નહિ. જે કોઈ સ્થળે તમે જાઓ ત્યાં ઉપદેશનું મધ્યસ્થળ તમારે નક્કી કરવું; ત્યારેજ સમાજની અંદર કંઈ પણ ફેરફાર થયો. હું હમણાં એક પુસ્તક લખું છું. એ પૂરું થતાંજ હું ઘેર આવીશ! x x સદા સર્વદા એ વાત ધ્યાનમાં રાખજો કે, શ્રીરામકૃષ્ણનો જન્મ જગતના કલ્યાણને માટેજ હતો, નામ કે દીર્ઘિને માટે ન હતો. તેમણે જે ઉપદેશ આપ્યો છે તેનોજ તમે પ્રચાર કરજો, તેના નામની તમે ચિંતા કર્યો નહિ—તેનો પ્રચાર તો આપોઆપજ થયો. જે ક્ષણે તમે તમારા શુરહેવને સ્વીકારવાનો દરેકને આશ્રહ કર્યો તેજ ક્ષણે તમે એક પંથનાજ બનશો અને દરેકનો નાશ થયો માટે સાવધાન! દરેકને માટે માયાળુ ચબ્બ વાપરજો—મિબાજ બોલથી કામ વણતી બાંધ છે જગતને જે કહેવું હોય તે કહેવા દો, તમે તમારા સિદ્ધાંતોમાં અચળ રહેજો અને ખાત્રી રાખજો કે, જગત તમારે પગે પડ્યો એ લોકો કહે છે કે “અમુકમા અથવા અમુકમા તમે વિશ્વાસ મૂકો.” પરંતુ હું કહું છું કે “પ્રથમ તમે તમારા પોતામા વિશ્વાસ મૂકો.” એજ ખરો માન છે તમે તમારા પોતામા વિશ્વાસ રાખો તમારમા દરેકે શક્તિ છે તેના વિશ્વાસ કરો. કહે છે

“હું” સર્વશક્તિમાન છું.” “જો તમે શ્રદ્ધાપૂર્વક ઇન્કાર કરો તો નાગનું હળાહળ ઝેર પણ તમને અસર કરી શકશે નહિ.” સાવધાન ! “નાસ્તિ, નાસ્તિ” કહેશે નહિ. કહે કે:—“સોડહં સોડહં” “હું તે છું ! હું તે છું !”

કિન્નામ રોદિપિ સર્વે ત્વયિ સર્વશક્તિ:

આમન્ત્રયસ્વ ભગવન્ ભગદં સ્વરૂપમ્ ।

ત્રૈલોક્યમેતદ્વિલં તત્ત્વ પાદમૂલે

આત્મૈવ હિ પ્રભવતિ ન જહઃ કદાચિત્ ॥

“હે સખા ! તું શાને માટે રુદન કરે છે ? તારામાંજ સર્વ શક્તિ સમાયેલી છે. અહો મહાશક્તિશાળી ! તારા સર્વ-શક્તિમાન સ્વરૂપને તું નિમંત્રણ કર, એટલે આ અખિલ ત્રિલોક તારા ચરણકમળમાં આવીને પડશે. કારણ કે આત્માજ સર્વપર વિજય મેળવે છે, નહિ કે જડ.”

અનંત શક્તિસહ કાર્ય કરવું ! શો ભય છે ! તને ચંદ્રાચ-માન કરવાને કોણ શક્તિમાન છે !

કુર્મસ્તારકચર્ચણં ત્રિભુવનમુત્પાહયામઃ વલાત્ ।

કિં મો ન વિજાનાસ્યસ્માન્ રામકૃષ્ણદાસા વયમ્—

તારકોને ભાંગીને ચૂર્ણ કરી નાખીશું, અને ત્રિભુવનને ઉથલાવી મૂકીશું. શું તમને ખબર નથી કે, અમે કોણ છીએ ? અમે તો શ્રીરામકૃષ્ણના દાસ છીએ. ભય ! કોનો ભય ! સાચેજ—

ક્ષીણાઃ સ્મદીનાઃ સકરુણાઃ જલપન્તિ મૂઢા જનાઃ

નાસ્તિક્યન્તિવદન્તુ અદ્વદ દેહાત્મવાદાતુરાઃ ।

પ્રાપ્તાઃ સ્મ વીરા ગતભયા અભયં પ્રાપ્તિષ્ઠાં વદા

આસ્તિક્યન્તિવદન્તુ ચિનુમઃ રામકૃષ્ણદાસા વયમ્ ॥

પીત્વા પીત્વા પરમમમૃતં વીતસંસારગાઃ

હિત્વા હિત્વા સકલકલહપ્રાપિનીં સ્વાર્થસિદ્ધિમ્ ।

ધ્યાન્વા ધ્યાન્વા ગુરુવરપદં સર્વકલ્યાણરૂપં

નત્વા નત્વા સકલભુવનમ્ પાનુ મામન્ત્રયામઃ ॥

પ્રાપ્તં ચૈવૈન્વનાદિનિધનં વદોદર્ધિ મથિત્વા

દત્તં વસ્ય પ્રકરણે દગિદગ્ગ્રહાદિદૈર્વચલં ।

પૂર્ણં યન્તુ પ્રાણસર્ગિર્મોમનારાયણાનાં

રામકૃષ્ણામ્નનું યત્તે નત્પૂર્ણપાત્રમિદં મોઃ ॥

“દેહાત્મવાદી મૂઢ દે.કે કરુણાપૂર્વક સ્ત્રીને કહે છે કે, અને તે. નીચ છીએ, નેમંજી છીએ” પરંતુ આ તો નાસ્તિક-

પણ છે. પરંતુ જ્યારે અમે હવે નિર્ભય થયા છીએ અને અભયપદ પ્રાપ્ત કર્યું છે ત્યારે અમે કે જેઓ શ્રીરામકૃષ્ણના દાસ છીએ તે લોકો તો એવો આસ્તિકવાદજ્ઞ પસંદ કરીશું કે, અમે હવે કદી ભય પામીશું નહિ અને વીર બનીશું.”

“સકળ સંસારનો રાગ જેનો નાશ પામ્યો છે એવા જે અમે, તે લોકો સંસારમાં સર્વ દુઃખોનું મૂળ એવી જે સ્વાયંવૃત્તિ તેનો નાશ કરીને, સર્વ કલ્યાણનું સ્વરૂપ એવા ગુરુના ચરણકમળ ચઢવું કરીને, જે અમૃત અમને પ્રાપ્ત થયું તે પીવાને માટે સકળ જગતને આમંત્રણ કરીએ છીએ.”

“વેદરૂપી સાગરનું મંથન કરીને જે અમૃત પ્રાપ્ત થયું છે; જેની અંદર બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, શિવ વગેરે દેવતાઓએ પોતાનું ઓગસ મીલાવ્યું છે અને દરેક અવતારોએ જીવનનું સત્ત્વ જેની અંદર બરેલું છે તે અમૃત શ્રીરામકૃષ્ણમાં સંપૂર્ણપણે બરેલું છે.”

દેશવાચેલા અંગ્રેજ સુવાનોમાં આપણે કાચું કરવું નોંધ્યો. “ત્યાગેનૈવે બમૃતચ્ચમાનનુઃ—ત્યાગથીજ કેટલાક માણસો અમરત્વ પ્રાપ્ત કરે છે.” ત્યાગ! ત્યાગ!—તમારે ત્યાગનોજ સૌથી પ્રથમ ઉપદેશ કરવો નોંધ્યો. જ્યાંસુધી ત્યાગ કરાયો નથી, ત્યાંસુધી કદી સાચું આત્મભજન પ્રાપ્ત થતું નથી.

શામાટે એટલું બધું સહન કરવું પડે છે? કારણ એટલુંજ કે, એ લોકો “નાસ્તિ, નાસ્તિ” કહીને પોતાની જાતને હલકી ખાટે છે. પોતાના મનોબળથીજ તેમને પોતાની બિમારી દૂર કરવાનું કહો અને એકજ કલાકમાં તે જતી દેશે. હવે આત્મા શું મને દઈ છે? દેંકી દો એવી વૃત્તિને! તેમને એક કલાક સુધી ધ્યાન ધરવાનું કહો. “હું તો આત્મા છું, મને દઈ દોયજ શી રીતે!”—અને દરેક દઈ નાથ પામશે. પોતે અનંત શક્તિશાળી આત્મા છે. એવું તમે દરેક જણ ધ્યાન ધરજો, અને પછી જેજે કે તેમાંથી તમને કેટલું બળ પ્રાપ્ત થાય છે. x x પોતાની જાતને હલકી ગણવી? શું કરવા? હું તો અનંતતાનો બાળક છું, સર્વશક્તિમાન માતાનો પુત્ર છું. જરૂરિયાત, રોગ, ભય વગેરે સાથે મારે શી લેવા દેવા છે? “નાસ્તિ”વાદને રોગ હોય તે પ્રમાણે દૂર કરી દો અને સર્વ રીતે તમારું

સાડેજ થશે. “નાસ્તિ”વાદ નહિ, “અસ્તિ”વાદજ—નિશ્ચયાત્મકપણું હું છું, ઇશ્વર છે, મારામાં સર્વ છે. તંદુરસ્તી, પવિત્રતા, જ્ઞાન જેની જેની મને આવશ્યકતા હશે તે સર્વ હું ઉત્પન્ન કરીશ. આ પંરદેશી લોકો માંડે કહેવું શક્ય કરી શકે છે અને તમે લોકો તમારા નાસ્તિવાદને લીધે દુઃખદર્દી લોગવી રહ્યા છો. કેણું કહે છે કે તમે ખિમાર છો? તમને શો રોગ છે? જાણ્યોએ ફેડી દો! x x વીર્ય-મસિ વીર્ય, વલમાસિ વલં, ઓજોડસિ ઓજો, સહોડસિ સહો મયિ ધોહિ”—

“હુંજ વીર્ય (શક્તિ) છું, હુંજ બળ છું, હુંજ ઓજસ છું, હુંજ ધૈર્ય છું!” પ્રભુનું પૂજન કરવા આસન કરીને દરરોજ બેસતી વખતે તમે જે “આત્માનમચ્છિદ્રં માવયેત્”—“દરેક માણસે પોતાના આત્માને મહાબળવાન અને અલેદ્ય માનવો” વગેરે જે વિધિ કરે છે તેનો અર્થ શો છે? કહો કે “દરેક વસ્તુ મારામાં છે અને મરણ પ્રમાણે હું તે ઉત્પન્ન કરી શકું છું.” આત્મા અનંત છે, તે આવો છે; તેને શી રીતે કંઈ પણ રોગ હોઇ શકે? એ વાતનું તમે ફરી-ફરીને પુનરાવર્તન કરો. કેટલાક દિવસો સુધી સતતપણે એક કલાક તમે એનું પુનરાવર્તન કર્યા કરો, એટલે દરેક મુશ્કેલીઓ શૂન્યવત્ થઇ જશે.

સદા તમારો

વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૫૨

શુ. સ્ટે. આ. ૨૭ મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૯૪

વહાલા અ—

x x મારાં વ્યાખ્યાનો અને વચનોનાં જે પુસ્તકો કલ્પકતામાં છપાયાં છે તેમાં હું એક જાળત જોઉં છું. તેમાંનાં કેટલાંક એવી રીતે છપાયાં છે, કે જેમાંથી રાજદારી વિચારોનીજ ગંધ આવ્યા કરે; જ્યારે હું રાજદારી પુરુષ નથી, તેમજ રાજકીય જાળતો માટે ચળવળ કરનાર પણ નથી. વસ્તુના હાર્દ માટેજ ફક્ત હું દરકાર કરું છું. જ્યારે તે હાર્દ યથાયોગ્ય હશે ત્યારે સમસ્ત વસ્તુ સ્વતઃ યથાયોગ્ય થઈ

રહેશે...તેથી તમારે કલકતાવાળાઓને ધનવાળી આપી જણાવવું આવશ્યક છે કે, મારાં કેઇ પણ લખાણો કે કથનો ઉપર ખોટી રીતે રાજકીય અર્થ બેસાડી દેશો નહિ. આ કરવું તે કેટલું બધું મિથ્યા છે!...મેં એવું સાંભળ્યું છે કે, સ્વેચ્છા કલિચરણ બેનરજીએ ખ્રિસ્તી મિશનરીઓ સંમુખ બાપજી કરતાં એવું કહ્યું હતું કે હું રાજકીય પ્રતિનિધિ છું. જો આમ જાહેર રીતે કહેવામાં આવ્યું હોય તો જાહેર રીતે મારી વતી તે બાબત પાસે મારફતી કરવી કે, તે પ્રમાણે તેણે બંગાળનાં વર્તમાનપત્રોમાં લખી સાબીત કરી આપવું, નહિ તો તેનું મૂખાંબજરેલું કથન તેણે પાછું ખેંચી લેવું. આ તેઓની હુમ્મ્યાઇ છે! સામાન્ય રીતે ખ્રિસ્તી રાજ્યકર્તાઓ ઉપર પ્રમાણિક ટીકા કરતાં મેં યોગ્ય ઠક્કર ચાહેા કદા છે, પરંતુ તે પરથી એમ કલિચાર્ય નીકળતો નથી કે, રાજકીય બાબત કે એના જેવી બાબત સંબંધે મને કંઈ પણ દરકાર છે કે તેની સાથે કંઈ સંબંધ છે. જેઓ મારાં ઉક્ત લખાણોમાંથી ઉતારાઓ કાઢી તેને પ્રગટ કરવા, તે મહાન ભય વાત છે એવું માને છે, અને તેથી એવું સાબીત કરવા માગે છે કે, હું એક રાજકીય બાબતોનો ઉપદેશક છું, તો તેઓને હું કહું છું કે “મારા મિત્રોથી મને બચાવો.”

x x મને નીચે પાડનારા પ્રત્યે જે ગારો ઉતાર છે તે ફક્ત એજ છે કે, સમજો! વખત એકસરખી ચૂપછીલી પકડવી, એમ મારા મિત્રોને કહેજો. હું શઠે પ્રતિ જાઠયં કુર્ચાત્-એટલે ‘જેસે કે તેસા’ એ સૂત્રાન્વયે તેમના પ્રત્યે વર્તું, તો તેથી આપણે પણ તેઓની સપાટીએ આવીએ છીએ. મારા મિત્રોને કહો કે, સત્ય પોતાની દરકાર પોતાની મેળે કરશે, અને તેઓએ મારા માટે કાંઈની સાથે યુદ્ધમાં ઉતરવાનું નથી. તે મારા મિત્રોને હજી ઘણું શીખવાનું છે અને ખરે, તેઓ ફક્ત નાના બાળકો છે. તેઓ માત્ર ઊંકરા હોઈ મૂખાંબજરેલા સોનેરી સ્વપ્નામાં બૂલા પડ્યા છે.

x x જાહેરલોકસેવાના જીવનમાં આ મિથ્યાપ્રલાપ તથા વર્તમાનપત્રોમાં થતી વાળાવાળીથી હું સંપૂર્ણ કંટાળી ગયો છું.

હું શાન્ત રીતે હિમાલય પાછો ફરવા તત્તસી રહ્યો છું.

આપનો સહાનો પ્રેમનિષ વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૫૩

૨૯ મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૯૪

પ્રિય—

મારા બહાદુર નિઃસ્વાર્થી બાલકો! તમે બધાએ કાંઈ સારી રીતે કયું છે. તમારા માટે હું મગડર છું....આશામાં બૂલો, અને નિરાશાને ત્યજ દો. આટલો સુધી આરંભ કર્યા પછી જો તમે નિરાશ થશો, તો તમે મૂર્ખ બનશો.

આપણું કાર્યક્ષેત્ર હિંદમાં છે, અને આપણા કાર્યની દૃઢર વિદેશોમાં કરાવવાની હોય, તો આપણે હિંદુસ્તાનમાં બળવતિ કરવી જોઈએ. તેમ થયું તો સર્વ થયું....આપણે એવો મન્નજૂત પાવો નાખવો જોઈએ, કે જે પાયા ઉપર બહુ મંડાણ કરતાં આગળ વધી શકીએ. પછી સર્વ બાબત યથા સ્થિત થઈ રહેશે. જગતને ગતિમાન કરનાર ઇચ્છાશક્તિ છે.

મારા પુત્ર! યુવાનો ખ્રિસ્તી થઈ બચ છે તેથી તમારે દિલ્હીર થવાની જરૂર નથી. હાલનાં સાંસારિક બંધનો નીચે ખાસ દરીને મદ્રાસમાં આ ત્રિવાય બીજા તેઓ કેવા બને? વિકાસને માટે સ્વતંત્રતા એ તો મૂળ પાથો છે. તમારા પૂર્વ જોડે આત્માને કેવળ સ્વતંત્રતા આપી હતી, તેથીજ ધર્મ વિકાસ પામ્યો. તેઓએ સમાજને દરેક બંધનમાં નાખ્યો, તેથી સમાજ વિકાસ પામ્યો નહિ. પશ્ચિમમાં આથી ઉત્કૃષ્ટ જ છે. ત્યાં સમાજને સર્વ બાબતની સ્વતંત્રતા છે, ત્યારે ધર્મની બાબતમાં તેમ નથી. હવે દશા બદલાઈ છે. પશ્ચિમમાં ધર્મનાં બંધનો તૂટવા લાગ્યાં છે, તેવીજ રીતે પૂર્વમાં સમાજનાં બંધનો તૂટવા માંડ્યાં છે.

હવેથી પૂર્વ અને પશ્ચિમ પાતાની મૂળ સ્થિતિમાં ફરફાર કરશે. હિંદની ધાર્મિક અથવા ધર્મનિષ્ઠાવલમ્બ સ્થિતિ છે અને પશ્ચિમમાં ધાર્મિક-વૈજ્ઞાનિક અથવા વૈજ્ઞાનિક-ધર્મ સ્થિતિ છે. હવેથી પશ્ચિમને ધાર્મિક સુધા મળશે ન. ધાર્મિક જાતને દરેક વાંધા પે તરનાં હાવવાની જરૂર હશે છે અને પૂર્વને ધાર્મિક જાતને જ સામગ્રિય સમાજનાં દરેક બાબતની જરૂર હશે છે. આ રીતે એવું બનવું કે હિંદના સુધારકે દેશી રીતે સુધારે. હવે તેના સમાજ જોડે

શક્યા નહિ, અને તેઓને એમ જણાયું કે હિંદમાંથી ધર્મનાં તત્ત્વનો નાશ કરવાથી ઉત્પત્તિ થશે. આમ ધારી તેઓએ જે પ્રયત્નો કર્યા તે બધા નિષ્ફળ ગયા. આતું કારણ એ છે કે, તેમાંના બહુજ થોડાએ પોતાના ધર્મનો અભ્યાસ કર્યો અને જેટલાએ કર્યો તેમાંથી એક પણ ‘સર્વ’ ધર્મોની માતા કૌણ છે ?’ તે સમજવા જેટલું જ્ઞાન મેળવી શક્યો નહિ. હું એવો દાવો કરું છું કે, હિંદુ સમાજ સુધારવાને ધર્મનો નાશ કરવાની જરૂર નથી, અને સમાજની હાલની સ્થિતિ ધર્મને લીધે અસ્તિત્વ ધરાવતી નથી; પણ હાલની સ્થિતિનું કારણ એજ છે કે, ધર્મને સમાજમાં જે રીતે લાગુ પાડવો જોઈએ, તે રીતે લાગુ પાડવામાં આવ્યો નથી. આ હું આપણાં પ્રાચીન પુસ્તકોમાંથી તેના દરેક શબ્દોમાંથી સિદ્ધ કરવા તૈયાર છું. આનોજ હું ઉપદેશ કરું છું અને આ વાત સિદ્ધ કરવા માટેજ આપણે આપણી જીંદગીપર્યંત કાર્ય કરવાનું છે. પરંતુ આ કરવા માટે વખત જોઈશે, અને તેનો અભ્યાસ કરવાને પણ લાંબો વખત જોઈશે. ધીરજ રાખી કાર્ય કર્યો કરો. ‘જગદેદાત્મનાત્માનમ્-આત્માનો આત્મબળથી ઉદ્ધાર કરો.

તમારો વિવેકાનંદ

તા. ૬. હાલનો હિંદુ સમાજ ધાર્મિક પુરુષો માટેજ વ્યવસ્થિત થયેલો છે, અને તે સિવાયના બધા માણસોને તે એવી રીતે કચલી નાખે છે કે તેમને માટે સારી આશા રહેતી નથી. આતું શું કારણ ? જે જગતમાં નકામાં તત્ત્વો રહેલાં છે, તેવા જગતનો ઉપલોગ થોડો પણ કરવા જેઓ ઇચ્છે છે, તેઓ ક્યાં જઈ રહેશે ? જેવી રીતે આપણે ધર્મ સર્વને પોતામાં સમાવે છે તેવી રીતે આપણા સમાજે કરવું જોઈએ. આના અમલ માટે, પહેલાં આપણે આપણા ધર્મનાં મૂળતત્ત્વો બરાબર સમજવાં જોઈએ; અને પછી સમાજની સાથે લાગુ પાડવાં જોઈએ. આથી બહુ ધીમું કાર્ય થશે, પણ જે થશે તે બહુ સચોટ થશે.

વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૫૪

વાશિંગ્ટન, ૨૩ મી ઑક્ટોબર ૧૮૯૪

વહાલા વ—

x x અત્યાર સુધીનો વખત જતાં હું તેઓનો એક શિક્ષક બન્યો છું. તેઓ બધા મને અને મારા ઉપદેશોને ચાહે છે... જેમ હિંદમાં મારી ટેવ હતી, તેમ ઉપદેશ કરતો અને શિક્ષણ આપતો એક સ્થળેથી બીજે સ્થળે એમ આ આખા દેશમાં હું મુસાફરી કરું છું. હજારો અને લાખો મનુષ્યોએ મારું ભાષણ ધ્યાનપૂર્વક સાંભળ્યું છે, અને મારા વિચારોને મમતાભર્યા સ્વરૂપમાં ગ્રહણ કર્યા છે. આ દેશ ખર્ચાળમાં ખર્ચાળ છે, પરંતુ પરમાત્મા મારા માટે જ્યાં જ્યાં જાઉં છું ત્યાં સર્વ પૂરું પાડે છે.

તમોને અને ત્યાંના મારા સર્વ મિત્રો પ્રત્યે પ્રેમ સમેત,
આપનો વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૫૫

વાશિંગ્ટન, ઑક્ટોબર, ૧૮૯૪

મી. ફ્રેડ્રીક રુઝ્વાલ ઉપરનો ઓળખાણપત્ર મને મોકલાવી આપવા માટે હું આપનો બહુ ઉપકાર માનું છું. બાહ્ય મોરના નીચબા હોટેલવાળાએ મારા પ્રત્યે ચક્રાવેલી ખરાબ વર્તણૂક માટે તમારે દિલગીર થવાની જરૂર નથી. એમાં દોષ પ્રમત્ત ભાઈઓનો હતો. હવેકર હોટેલમાં તેઓ મને લઈ જાય માટે ગયા ?

એટલે પછી બધે કેકેબો બને છે તેમ અમેરિકન બાનુઓ મારી નહદે દોડી આવે અને મને બહુ સારો પ્રસંગ મળ્યો.

વાશિંગ્ટનમાં હું શ્રીમતી ક. ટાટનનો અતિથિ છું. એ શ્રીમતી અહીં એક વનકાર બાનુ હોઈ મનમુગ્ધાવસ્થામાં આવે છે..... અહીંનું કામ તારું ચાલે છે. x x x

પત્રાંક ૫૬

વાંચિંગન, ૨૭ મી ઑક્ટોબર, ૧૮૯૪

પ્રિય—

x x જે હું હિંદમાં કરતો હતો તેજ બરાબર અહીં કરું છું. સર્વદા પ્રભુપર આધાર રાખું છું, અને તેને બૂલી જઈને કોઈ ચોખ્ખા ઘડતો નથી. તે ઉપરાંત તમારે ધ્યાનમાં રાખવાનું છે કે, આ દેશમાં મારે અનંક કાર્ય કરવું પડે છે; અને તે એટલું બધું કે મારા વિચારોને એક પુસ્તકના આકારમાં મૂકવા જેટલો વખત મને મળતો નથી, અને તે ઉપરાંત કામનો બરાબો હમેશાં એટલો રહે છે કે, તેથી મારા જ્ઞાનતંત્રો પ્રત્યક્ષ રીતે શિથિલ થયા છે. જે કાર્યપૂર્ણ કાર્ય મારા માટે ક્યું છે તેથી તમારો—અને—માં તમારા બધા મિત્રોનો મારાપર થયેલો ઉપકાર શબ્દદ્વારા હું વર્ણવી શકતો નથી. હું વ્યવસ્થાપક નથી, મારી પ્રકૃતિ વિદ્વતા અને ધ્યાન તરફ વળે છે. હું ધારું છું કે, મેં પૂરતું કાર્ય ક્યું છે. હવે હું વિશ્રામ લેવા અને જેઓ મારા ગુરુદેવ પાસેથી મારી પાસે આવ્યા છે, તેઓને ઉપદેશ આપવા માણું છું. તમે જે કરી શકો તે હવે તમે બહી લીધું છે. કારણ કે જેઓએ બધું ક્યું છે તે તમેજ,—ના સુવક્રોજ છે. હું તો ફક્ત નામમાત્રનો આગેવાન છું. હું ત્યાગી છું. મારે ફક્ત એક ચીજની જરૂર છે. જે ધર્મ કે ઇશ્વર, વિધવાનાં આંસુ લૂછી ન શકે, અથવા માળાપવગરનાં નિરાધાર બાળકોનાં મુખમાં રાટીનો કટકો મૂકી ન શકે, તેવા ધર્મ કે ઇશ્વરમાં મને શ્રદ્ધા નથી. ગમે તેટલાં ઉમદા ધર્મતત્ત્વો હોય, ગમે તેટલું સુગંધિત તત્ત્વજ્ઞાન હોય—છતાં ત્યાંસુધી તે પુસ્તકો માંજ છે, સુખમાત્રથી ચર્ચાના વિષયરૂપ છે—એટલે કાર્યમાં ઉતરેલ નથી, ત્યાંસુધી હું તેને ધર્મ કહેતો નથી. આંખો કપાળમાં મૂકેલી છે—તે પાછળ મૂકેલી નથી, એટલે આગળ ભેદ આગળ વધવાનું છે; અને આજે તમે જેને ‘મારો ધર્મ’ એમ કહેવામાં તમે મગરૂરી લ્યો છો તે ધર્મને કાર્યમાં મૂકો. પ્રભુ તમારું કલ્યાણ કરશે!

મારા તરફ દ્રષ્ટિ ન કરો, તમારા પોતા સામી દ્રષ્ટિ રાખો. હું ઉત્સાહ બચત કરવાનો પ્રસંગ લઈ ચકું છું તે

જાણી સુખી છું. તે ઉત્સાહનો લાલ દયો, તે દ્વારા આગળ વધો, અને તેમ કરતાં સર્વ યથાસ્થિત, મળી રહેશે. મારા પુત્ર ! પ્રેમ કદી નિષ્ફળ જતો નથી. આજે નહિ તો કાલે, કાલે નહિ તો કેટલાએક યુગો પછી પણ, તે ખરેખર વિજય મેળવશેજ. પ્રેમ વિજય મેળવશે. શું તમે તમારા જાતિભાઈ-ઓપર પ્રેમ રાખો છો ? ઇશ્વરને શોધવા તમે ક્યાં જાઓ છો ? શું ગરીબ, દુઃખી અને નિર્ગળ બંધુઓ બધા ઇશ્વરો નથી ? તેઓની પૂજા પહેલી શામાટે કરતા નથી ? ગંગાકિનારે ફૂવો શા માટે ખોદો છો ? પ્રેમની સત્તા સર્વશક્તિમાન છે એવી શ્રદ્ધા રાખો. ધૂમાડાના બાચકા જેવી નામની કીર્તિ માટે કોણ દરકાર રાખે છે ? વર્તમાનપત્રો શું કહે છે તેની કાળજી કદી રાખશો નહિ. તમારામાં પ્રેમ છે. પ્રેમ હોય તો તમે સર્વશક્તિમાન છો. તમે સંપૂર્ણ રીતે નિઃસ્વાર્થી છો ? જો હો તો તમને કોઈ અટકાવી શકનાર નથી. આપણું વર્તન આપણને બધે સ્થળે વિજય આપશે, પ્રભુ સમુદ્રના ઉંડા ભાગમાં પણ પોતાનાં બાળકોનું રક્ષણ કરે છે. તમારા દેશને શૂરવીર પુત્રોની જરૂર હોવાથી શૂરવીર બનો.

હું હિંદમાં આવું એમ સૌ કોઈ ઇચ્છે છે. હું ત્યાં આવી વધારે ઉપયોગી કાર્ય કરવા શક્તિમાન થઈશ, એમ તેઓની ધારણા છે. મારા મિત્ર ! તેમ માનવામાં તેઓની ભૂલ થાય છે. હમણાંનો ઉત્સાહ ફક્ત અદ્યક્ષાળની દેશભક્તિ છે; તેની કિંમત કંઈ નથી. જો તે ઉત્સાહ ખરો અને પ્રમાણ-ભૂત હોય તો થોડા વખતમાં સેંકડો શૂરવીરો આગળ આવી આ કામ ઉપાડી લેવા બહાર પડવા જોઈએ. આ પરથી સમજી લેવાનું કે, તમે બધું કયું છે, અને તમે આગળ વધો. મારી રાહ ન જુઓ. અહીં કાર્યક્ષેત્ર વિશાળ છે. આ 'ધર્મ' કે તે ધર્મની સાથે મારે શું લેવાદેવા છે ? હું તો પ્રભુનો સેવક છું, અને સર્વ ઉચ્ચ વિચારોનો પ્રચાર કરવા માટે અહીંના કરતાં બીજું કયું કાર્યક્ષેત્ર આખા જગતમાં વધારે ઉત્તમ છે ? અહીં જો એક માણસ મારી વિરુદ્ધ હોય તો તેની સામે મને મદદ કરવાને સેંકડો માણસો તૈયાર છે અહીંનાં મનુષ્યોને માટે ખરી જાગૃત્તી છે, અને શ્રીઆ તો દેવીઆ છે. જ્યારે બધું સારું

બનવાનું હોય છે ત્યારે મૂળ માણસો પણ લોકકીર્તિ માટે લોકસેવા કરવા તૈયાર થઈ જાય છે, અને નિર્માણ પણ સુરવીર બની જાય છે; પણ ખરા સુરવીરો તો ચુપકીથી જ પોતાનું કાર્ય કરે જાય છે. કેટલા જુદા મરી જાય છે, તેની કંઈ ગણતરી નથી ! મારા પુત્ર ! મને ઈશ્વરમાં શ્રદ્ધા છે, અને મનુષ્યમાં શ્રદ્ધા છે. દુઃખીને મદદ કરવામાં શ્રદ્ધા છે, અને બીજાને મદદ કરવા માટે નરકમાં જવામાં પણ શ્રદ્ધા છે. પશ્ચિમવાસી માટે કહું તો તેઓએ મને યોરાક, આશય, મિત્રપ્રેમ અને રક્ષણ આપ્યાં છે—અરે ! ધર્મચુસ્તમાં ધર્મચુસ્ત ખ્રિસ્તીઓએ મને તે સર્વ આપેલું છે ! હિંદવાસીઓ તેઓના પોતાના સાધુઓ—ધર્મોપદેશકો વિદેશમાં જઈ હિંદમાં પાછા ફરે ત્યારે શું કરે છે ? તેઓ તેમને અડકતો પણ નથી, કારણકે તેઓ શ્લેષ છે. થઈ ગયા છીં ! મારા પુત્રો ! કોઈ પણ માણસ, કોઈ પણ પ્રજા બીજાઓને તિરસ્કારી શકે નહિ, અને તેમ કરી રહી શકે નહિ. જ્યારથી શ્લેષછે એ શબ્દ તેઓએ શોધી કાઢ્યો અને બીજાના સંબંધમાં આવવાનું તેઓએ બંધ કર્યું ત્યારથી જ હિંદના નસીબ આડું તાણું દેવાઈ ગયું છે. આ વિચાર તમે ત્યાં કેવી રીતે ઉછેરો છો તેની સંભાળ રાખજો. વેદાંતનો પોકારી પોકારીને ઉપદેશ કરવો એ સહેલું છે, પણ તેનું અંશતા પાલન કરવું બહુ મુશ્કેલ છે !

આશીર્વાદ સાથે આપનો વિવેકાનંદ તા. ૬. સપ્તાપર પ્રીતિ અને ઇર્ષ્યા—આ બે ચીજો માટે બહુ સાવધ રહેવાનું છે. આત્મશ્રદ્ધાનો સર્વદા વિકાસ કરો. વિ.

પત્રાંક ૫૭

ન્યુયૉર્ક, ૧૮ મી નવેમ્બર ૧૮૯૪

વહાલા સાહેબ !

ઠલકત્તામાં ટાઉનહાલમાં મળેલી સભાએ પસાર કરેલા ઠરાવોની નકલ મને મળી છે, અને તેમાં મારા સ્વદેશી જનોએ જે માયાભયો શબ્દો ઉચ્ચાર્યા છે તે હું સ્વીકારું છું.

મારી દુઃખ સેવા માટેની તમારી કદર માટે મારા અંતઃકરણપૂર્વક ધન્યવાદ આપ સાહેબ સ્વીકારશે.

મને સંપૂર્ણ પ્રતીતિ થઈ છે કે, કોઈ પણ વ્યક્તિ કે પ્રજા, ખીણ વ્યક્તિ કે પ્રજાનો સમાગમ રાખ્યા વગર પોતાનું અસ્તિત્વ જાળવી શકે નહિ; અને ત્યારે જ્યારે તેવો પ્રયત્ન મહત્તા, રાજનીતિ કે પવિત્રતા એવા અસંખ્ય ભાવોના નામથી કરવામાં આવ્યો છે, ત્યારે ત્યારે તેનું પરિણામ એકલા પડી જવામાં સર્વથા ભયંકર નીવડ્યું છે.

મારા વિચાર પ્રમાણે હિંદની પડતી, અને ઉત્તરોત્તર અધોગતિનું પ્રજાનું કારણ પ્રજાની આસપાસ રૂઢિરૂપી દિવાલ ઉભી કરી છે તેજ માત્ર છે. તે રૂઢિનો પાયો ખીજા પ્રત્યેનો તિરસ્કાર છે; અને પ્રાચીન સમયમાં આ રૂઢિનો સત્ય ઉદ્દેશ હિંદુઓને આસપાસની ધૌર પ્રજાઓના સંસર્ગમાં આવવા ન દેવા એજ હતો.

આ કથન ઉપર હાલનું તેમજ પ્રાચીન શબ્દપાંડિત્ય ગમે તેટલો પડદો નાખવા પ્રયત્ન કરે, પણ તેનું વાસ્તવિક પરિણામ 'કોઈ પણ માણસ પોતાની જાતને હલકી પાડ્યા વગર ખીજાને ધિક્કારી શકે નહિ' એ નૈતિક કાયદાના ન્યાય પ્રમાણે, એજ આવનાર છે કે, પ્રાચીન જાતિઓમાં જે પ્રજા સૌથી અગ્રપદ ધરાવતી હતી, તે પ્રજા હવે અન્ય પ્રજાઓમાં તિરસ્કરણીય થઈ પડી છે. જે કાયદાને શોધી કાઢવામાં, અને ઉંડી રીતે તપાસી જોવામાં આપણા પૂર્વજો પ્રથમ હતા, તે કાયદાનું ઉલ્લંઘન કરનારતરીકે આપણે પોતેજ પદાર્થપાઠતરીકે ગન્યા છીએ.

આપો અને હોયો ! આપ-લે કરવી એ કાયદો છે, અને જો હિંદ 'પોતાને ફરી વાર ઉન્નત કરવા આહુતું હોય તો તેણે પોતાના ખજાનાને બહાર લાવી પૃથ્વીની અન્ય પ્રજાઓમાં છૂટથી ફેલાવવાની ઘણીજ આવશ્યકતા છે; અને તેમની પાસેથી શીખવા જેવું હોય તે ગ્રહણ કરવાની જરૂર છે. વૃદ્ધિ એ જીવન છે, સંકેત એ મૃત્યુ છે. ગ્રેમ એ જીવન છે, તિરસ્કાર એ મૃત્યુ છે. જે દિવસથી આપણે ખીજાઓને ધિક્કારવા લાગ્યા, તેજ દિવસથી આપણે આપણું મોત ઉભું કર્યું છે; અને જ્યાંસુધી વૃદ્ધિ કે જે જીવનરૂપ છે, તેના તરફ આપણે ફરી વાર જઈએ નહિ, ત્યાંસુધી આપણું મૃત્યુ કોઈ પણ અટકાવી શકે તેમ નથી.

તેથી દુનિયાની સર્વ જાતો સાથે આપણે અવશ્ય લેણાણું જોઈએ. જે લાખો મનુષ્યો વહેમ અને સ્વાર્થનાં પૂતળાં રહી બીડના ફેતરની પેઠે 'ન આવ, ન જાવા દે' એવી પદ્ધતિપર ચોતાણું લવન માળે છે, તેના કરતાં તો જે હિંદુ વિદેશોમાં મુસાફરી કરે છે તે ઘણું વધારે હિંત ચોતાના દેશનું બળવે છે. પ્રજાક્રીય લવનની અફબુત ઘટનાઓ જેમના અણઉત્તર ચારિત્ર પર આધાર રાખે છે, એવાં સંખ્યાબંધ માણસો જ્યાંસુધી આપણામાં ઉત્પન્ન ન થાય ત્યાંસુધી આ કે તે સત્તા સાથે શુરસે યવાથી કે બળાપા કાઢવાથી કશું વળવાનું નથી.

જેઓ બીજાને સ્વતંત્રતા આપવા તત્પર નથી, તેમાંના ઠોઠ પણ તે સ્વતંત્રતાને લાયક છે? મનુષ્યતરીકે આપણે શાંતિથી કાચું કરવા મંડી પડવું, અને હોકટના બળાપા અને ક્રોધવચનો કાઢવામાં આપણી શક્તિનો વ્યય ન કરવો, એજ સારી વાત છે. હું તો સંપૂર્ણ થઈ એવી રાણું છું કે, આ વિશ્વમાં એવી-ઠોઠ પણ શક્તિ-સત્તા નથી, કે જે મનુષ્ય જેને લાયક હોય છતાં તેને તે મળવા દે નહિ. જૂતકાળ નિર્વિવાદપણે મહાન હતો, પરંતુ હું અંતઃકરણપૂર્વક માતું છું કે, ભવિષ્યકાળ તેના કરતાં પણ વધારે વિજયવંત થશે. ભગવાન શંકર આપણને પવિત્રતા, ધૈર્ય અને દહાશહમાં દહ રાખે.

આપનો વિશ્વાસુ
વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૫૮

૧૯ મી નવેમ્બર ૧૮૯૪

મારા બહાદુર પુત્રો !

અવશિષ્ટ સંસ્થાથી કામ ચાલવા દો.....પ્રેમ, શુદ્ધ અંતઃકરણપૂર્વકની લાગણી અને ધૈર્ય-આ ત્રણ વસ્તુ સિવાય બીજું કંઈ ઉપયોગનું નથી. આ ત્રણનાજ બળથી સર્વ કાર્યની સિદ્ધિ છે. વૃદ્ધિ એટલે ઉત્તરોત્તર વધવું. પ્રેમ એજ મનુષ્યલવનનું રહસ્ય છે; અને તેથી પ્રેમ એજ લવન છે. પ્રેમ એજ લવનનો મુખ્ય નિયમ છે, અને બધી જાતનો સ્વાર્થ એજ લવનનો અંત-મરણ છે. આ વાત આ લોક માટે તેમજ પરલોક માટે પણ સત્ય અને પ્રમાણભૂત છે.

ખીજતું સારું કરવું એજ ખરું જીવન છે; અને સ્વાર્થ માટે જીવવું, એ જીવવું નહિ પણ મરવું છે. આ સત્ય હિંદુ તમે જોઈ શકશો કે, મનુષ્યજાતનો તેવું ટકા જેટલો જીવ મુશ્કેલી છે-પિશાચો છે. માટે મારા બાલકો! લાગણી દર્શાવો ગરીબ, અજ્ઞાની, દુખાઈ ગયેલા એવાઓને માટે લાગણી રાખો! ત્યાંસુધી એ લાગણી વડે તમારું હૃદય બંધ પડે જાય, મગજ બેશુદ્ધ બની જાય અને તમને જીવન હવે હું ગાંઠો થઈ જઈશ, ત્યાંસુધી તમે તેઓ પ્રત્યે લાગણી બતાવો અને તેથી તમારી એવી સ્થિતિ થાય, ત્યારે તમે તમને પ્રભુના ચરણે મૂકો, એટલે તમે અદ્ભુત આંતરિક શક્તિ, સહાયતા અને અતુલ કાર્યશક્તિ મેળવશો. છેલ્લા દશ વર્ષોથી થયાં મારા મુદ્રાલેખ એ હતો કે, ત્યાંસુધી કાર્ય ન થાય ત્યાંસુધી તે પાછળ મંડયા રહેવું-પ્રયત્નો કર્યાજ કરવા, અને તમને પણ એજ કહું છું. જ્યારે સર્વવ્યાપક અધિકાર સિવાય કંઈ દેખાતું ન હતું, ત્યારે પણ હું તેમ મુદ્રાલેખનો-મંત્રનો જાપ કરતો; અને હમણાં જ્યારે જાનના પ્રકાશનાં કિરણો અજ્ઞાનરૂપી અધિકારનો નાશ કરે છે, ત્યારે પણ હું તેજ કહું છું. મારા બાલકો! ભય બિલકુલ રાખશો નહિ. x x x સખૂરી પકડો! થોડા કલાકમાં તે બધું અનુકૂળ થશે. ધીરજ રાખો. પેસો કે દીર્ઘિતિ કે બુદ્ધિવંદ્યો લોકિક લાભ મેળવશો નહિ. પ્રભુપ્રેમજ સર્વ લાભ આપી શકે છે. શુદ્ધ વર્તનજ વિદ્વેનોની વજ્રમય દિવાલોને ભેદી પાતાનો માર્ગ કાપી શકે છે.

હવે આપણી સંમુખ જે પ્રશ્ન ખરો છે તે એ છે કે, સ્વતંત્રતા સિવાય જીવનની વૃદ્ધિ કદી નથી. આપણા પૂર્વજોએ ધાર્મિક વિચારમાં સ્વતંત્રતા લીધી અને આપી, અને તેના ફળસ્વીકરણે આપણી પાસે અદ્ભુત ધર્મ છે; પણ પછી જોઈએ એ સમાજના પાપમાં ભરે બેઠીએ નાખી તેના ફળસ્વીકરણે આપણે સમાજ દુકામાં કદીએ તે ભયંકર પ્રેત સમાજ બની રહ્યા છે

x x x x

જીવનવૃદ્ધિને માટે પ્રથમ સ્વતંત્રતા અન્યત્ર આપવું જોઈ છે. જેવી રીતે મનુષ્યને પચાવવાની અને બિલકવાની સ્વતંત્રતા મળે છે તેવી રીતે તેને-સ્વા. સુધી તે બીજાને મુક્તિ મળે

નથી ત્યાંમુખી-ખોરાક, પોશાક અને લભમાં, તેમજ બીજી બધી બાબતમાં સ્વતંત્રતાની જરૂર છે.

ભૌતિક સંસ્કૃતિની વિરુદ્ધમાં આપણે મૂર્ખ બનીને બોલીએ છીએ, તેનું કારણકે દ્રાક્ષ ખાટી છે-એટલે તે મળી શકે તેમ નથી. આ મૂર્ખ પાંત કબૂલ કરીએ, તો પણ આખા હિંદુસ્તાનમાં ધારો કે એક લાખ ખરાં ધાર્મિક—આધ્યાત્મિક શ્રીપુરુષો હોય, તેમની આધ્યાત્મિક રિયતિ. માટે ત્રીસ કરોડ માણસોની પ્રજાએ જંગલી દશામાં અને જૂએ મરતા પડી રહેવું? શા માટે તેમણે જૂએ મરવું? હિંદુઓને મુસલમાનોએ છતી લીધા એનું શું કારણ? તેનું કારણ હિંદુઓનું ભૌતિક—જડવાદી સંસ્કૃતિનું અજ્ઞાન છે. મુસલમાનોએ તેઓને દરજીએ બનાવેલાં કપડાં પહેરવાનું શીખવ્યું. શેરીની ધૂળ ખોરાકમાં ન લેળવી, શુદ્ધ—સ્વચ્છ રીતે ખાવાનું પણ મુસ્લીમો પાસેથી હિંદુઓ શીખ્યા હતા. ભૌતિક સુધારણા, જાફે મોજશોખ પણ જરૂરનાં છે. કારણકે તેથી ગરીબોની રાજી ભજે છે. રાજી! રાજી! જે પ્રભુ અહીં મને રાજી-રાટલી ન આપે, પણ સ્વર્ગમાં શાશ્વત સુખ આપે તે પ્રભુને હું માનતો નથી. છદ્! હિંદને ઉત્તર કરવાનો છે, તેના ગરીબ માણસોને અનાજ પૂરું પાડવાનું છે, કેળવણીનો પ્રચાર કરવાનો છે, અને સાધુઓથી થતાં દુઃખોનો નાશ કરવાનો છે. સાધુઓના પ્રપંચ મટે તો સર્વ સામાજિક જીવન મટે તેમ છે! જેમ વધુ રાજી મળે, તેમ દરેક માટે વધુ તક મળે છે. આપણા જીવાનો મૂર્ખા છે કે, અંગ્રેજો પાસેથી વધારે સત્તા મેળવવાને સલાઓ લે છે, કેમકે અંગ્રેજો એ એકને ક્રૂર હસે છે. જેઓ પોતાથી ઉત્તરતા લોકોને સ્વાતંત્ર્ય આપવા તત્પર નથી, તેઓ અઢિયાતાઓ તરફથી સ્વતંત્રતા મેળવવા માટે પણ લાયક નથી. ધારો કે, અંગ્રેજો તેમને બધી સત્તા આપી દે; પણ તેથી શું થશે? એથી તો મેળવેલી સત્તાથી તેઓ ઉત્તરતા લોકોને ઉલટા વધારે દાળશે, અને તે લોકો સ્વતંત્રતા માગશે તે આપશે નહિ. આથી એમ બનશે કે, શુભામોને સ્વતંત્રતા આપવાથી તે શુભામો બીજા વધુ શુભામો બનાવશે.

હવે સ્વતંત્રતાનો ધીમે ધીમે પ્રચાર કરવાની જરૂર છે,

અને આપણા ધર્મ ઉપર મુસ્તાફ રહી સમાજને સ્વાતંત્ર્ય આપો. સાધુ મહારાજોના પ્રપંચ પ્રાચીન ધર્મમાં પેસી ગયા હોય તેને નિર્મૂળ કરો, અને તેમ થતાં આખા જગતમાં આપણો ધર્મ ફીપી ઉઠશે. આ કહ્યું છું તે ચથાસ્વરૂપ તમે સમજી શકો છો? મારું કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે, હિંદના ધર્મનું મિશ્રણ કરી યુરોપીયન સમાજના ધોરણ ઉપર તમે તમારો સમાજ બનાવી શકો તેમ છો? મારી શ્રદ્ધા છે કે, તે શક્ય છે, તે થવું જ જોઈએ....લગ્ય ચોજના એ છે કે, મધ્ય હિંદમાં એક સંસ્થાન એવું સ્થાપવું કે જ્યાં તમે સ્વતંત્ર રીતે તમારા પોતાના વિચારોનું પાલન કરી શકો, અને પછી જે થોડું અમૃત છે તે બધાને અમૃતમય કરશે. તે હરમિયાન એક કેન્દ્રસ્થાનરૂપ સંસ્થા સ્થાપી તેની શાખાઓ આખા આર્યાવર્તમાં ફેલાવો. હમણાં તો તેને ધર્મના પાયાઓ ઉપર શરૂ કરો, અને એકદમ હસમચાવી નાખો એવા સાંસારિક સુધારાનો ઉપદેશ કરશો નહિ. ફક્ત મૂળ વહેંચોને ઉત્તેજન ન આપો. શંકરાચાર્ય, રામાનુજ અને ચૈતન્ય જેવા પ્રાચીન મહાત્માઓએ બાધેલા સર્વ-વ્યાપક મોક્ષના અને સમાનતાના પ્રાચીન પાયા ઉપર સમાજને સજીવન કરવાના પ્રયત્નો કરો.

જુસ્સો રાખી તેને સર્વત્ર ફેલાવો. કાર્ય કરો, ખસ કાર્ય કરો. બીજાને દોરવામાં તમે સેવક બનો, નિઃસ્વાર્થી રહો, અને એક મિત્રનું બીજાપર આદેશ કરવું કથન ખાનગીમાં કદી ન સાંભળો. ખૂબ ધૈર્ય રાખો, એટલે તમારો વિજય જ છે....બીજાની નિંદા ન થાય તેની ખાસ સાવધાની રાખો. હું મારા પત્રો તમને હમેશાં મોકલું છું તેનું કારણ એ નથી કે, મારા બીજા મિત્રો ઉપર તમે તમારું મહત્ત્વ દર્શાવવાનો પ્રયત્ન કરો. હું જાણું છું કે, તમે તેમ કરી કદી પણ મૂળ બનશો નહિ. પણ તે છતાં તમને તે વિષે ચેતવણી આપવાની મારી ફરજ છે. કેમકે એવું થવાથી સર્વ વ્યવસ્થિત સંસ્થાઓ મરણ પામી છે. કાર્ય કરો, ખસ કાર્ય કરો. કારણ કે બીજાના ભલા માટે કાર્ય કરવું એજ જીવનનું રહસ્ય છે—જીવન છે.

હું માન એજ માગું છું કે હંભ, લુચ્ચાઈ, પ્રપંચ હોવાં ન જોઈએ. મેં હમેશાં પ્રભુપર વિશ્વાસ રાખ્યો છે,

સૂર્યના પ્રકાશસમાન વિશાળ જ્વલંત સત્યપરજ ક્રમેશાં
આધાર રાખ્યો છે. નામ અને ક્ષિતિ મેળવવાને, અરે બીજાનું
લલ્લું કરવા માટે પણ તે મેળવવાને હું જેટલું ઈર્ષ્ય જેવો
હંસ કરીને મારા હૃદય ઉપર કલંક લઈ મરવા માગતો
નથી. અસહ્યરણનો એક પણ શ્વાસ, ખરાબ ઠાવાઢાવાનું
એક પણ કલંક હોવું ન જોઈએ. બહારનો દેખાવ, આડંબર,
દંભ, ડોળ, એ સર્વ મિથ્યા છે. એમાંનું કંઈ પણ ખૂલ્લામાં
રહીને કરવાનું નથી. ગુરુદેવ પ્રત્યે લોકો આગળ પ્રેમ બતાવ-
વાનો નથી, અને કોઈ પણ ખરા ગુરુએ તે માટે કશી ઇચ્છા
રાખી નથી. મારા બહાદુર પુત્રો! તમારે આગળ ધસવાનું છે.
ધન મળે અગર ન મળે, મનુષ્યો મળે યા ન મળે,
પણ આગળ ધસો. તમારામાં પ્રેમ છે? ઈશ્વર છે? તમે
સામા શત્રુમાં લંગાણ પાડો ત્યાંસુધી આગળ વધો અને
ધસો. પછી તમારી સામે કોઈ શંક શકનાર નથી, તમારું
નામ કોઈ લઈ શકનાર નથી.

ધિયોસોફીનાં માસિકો કહે છે કે, મારા વિજયનો
માર્ગ બધો તેઓએ કરી આપ્યો; એ કેટલું બધું બેબૂદ-
અસત્ય-તદન મિથ્યાવચન છે! * *

સંભાળ રાખો, અને જે અસત્ય છે તે સર્વથી ચેતતા
રહો. સત્યને વળગી રહો અને આપણે ધીમે ધીમે પણ
સચોટપણે વિજય પામીશું. હું કદી હતોજ નહિ એમ
ધારી કાર્ય કર્યા કરે. તમારામાંના દરેક ઉપર આપું કાર્ય
રહેલું છે, એમ ધારી કાર્ય કર્યા કરે. પથાસ સંકાંઓ
તમારા પ્રત્યે દષ્ટિ ફેંકે છે, હિંદના લવિષ્યનો તમારાપરજ
આધાર છે. માટે કાર્ય આગળ ચલાવ્યે જાઓ. ક્યારે આવી
શક્તિશ તે હું જાણતો નથી. હિંદમાં આણું તો હિંદીઓ મને
બહુ બહુ તો ખૂબ વખાણે, પણ કોઈ કાર્ય માટે તેઓ
(બૃહ પ્રપંચ વિના) પાછ પછ આપવાના નથી. x x x x
આથીજ તેઓએ લાખા વખતથી લોકહિત કરવાની શક્તિ
ખોઈ છે. માત્ર હમણાંજ તેઓ પ્રજાના, સમાજના વિચાર
કરતાં શીખ્યા છે; તેથી મારે તેમને દોષ આપવાની જરૂર
નથી. વધુ હવે પછી.

આશીર્વાદ સાથે તમારો
વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૫૧

૩૦ મી નવેમ્બર ૧૮૯૪

વહાલા અ—

x

x

x

x

શ્રીરામકૃષ્ણે શું કરવાને અને શું ઉપદેશવાને જન્મ લીધો હતો તે દર્શાવવાના વિચારથી તેમના સત્ય જીવનનું વૃત્તાંત જો કોઈ પણ લખી શકે તો તે લલે લખે; તેમ ન હોય તો તેમના જીવન અને ઉપદેશોને વિરૂપ કરવાની કંઈ જરૂર નથી....હવે લલે ક— તેમનો પ્રેમ, જ્ઞાન, ઉપદેશો, તેમની આકર્ષક લલ્ય મુદ્રા વગેરેને ભાષાંતરમાં મૂકો. આ તો હું વિષય આપું છું. શ્રીરામકૃષ્ણનું જીવન અસાધારણ રીતે સત્યરૂપી સૂર્યનો પ્રકાશ છે, કે જેના ઉદયથી કોઈપણ મનુષ્ય હિંદુધર્મનો સમગ્ર પ્રદેશ વાસ્તવિક રીતે સમજી શકે છે. શાસ્ત્રમાં આપેલ અનુમાનમૂલક સર્વ જ્ઞાનના પદાર્થપાઠ રૂપે તે હતા. તેમણે ઋષિઓ અને અવતારી પુરુષો, જે ઉપદેશવાને વાસ્તવિક રીતે ઇચ્છા રાખે, તે પોતાના જીવનથી પ્રદર્શિત કર્યું છે. પુસ્તકો માત્ર અનુમાન હતાં, જ્યારે તેઓ તેની ખરી પ્રતીતિરૂપ હતા. આ મનુષ્યે પોતાના જીવનનાં ચોપન વર્ષોના સમયમાં પ્રજાકીય ધાર્મિક જીવનનાં પાંચસો વર્ષોનું જીવન ગાળ્યું છે, અને તેથી પોતે ભવિષ્યની પ્રજાને પદાર્થપાઠતરીકે નીવડે એવી રીતે પોતાનું જીવન ઉન્નતિમય બનાવ્યું હતું. તેમના અવસ્થાવાદથી વેદોનાં અને શાસ્ત્રોનાં અસ્પર્શ વિરોધી તત્ત્વોનું સમાધાન થાય છે. આપણે બીજાના મતો માટે ક્ષમતા રાખવી જોઈએ, એટલુંજ નહિ પણ આપણે તેમને પ્રેમથી ભેટવું જોઈએ. કેમકે સત્ય એજ સર્વ ધર્મોનો પાયો છે. હવે આવી વિચારશ્રેણીપર ઘણુંજ અસરકારક અને સૌથી સુંદર જીવનવૃત્તાંત લખી શકાય તેમ છે. ઠીક, આ બધું વખત આવ્યે થઈ રહેશે. તમે તમારું કાર્ય સ્વતંત્ર રીતે આગળ ચલાવ્યે જાઓ. ઘણા એવા હોય છે કે, લોજન રંધાઈ તૈયાર થાય ત્યારેજ ખાવા પધારે! સંભાળ રાખો અને કામ ચલાવ્યે જાઓ.

આશીર્વાદ સાથે આપનો સદાનો
વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૬૦

૩૦ મી નવેમ્બર ૧૮૯૪

પ્રિય ક—

* * * શ્રીરામકૃષ્ણ સંબંધી અફળુત કથાઓ જે પ્રકટ થઈ છે તે સંબંધમાં લખવાનું છે, તેવી કથાઓથી અને તે લખનારા મૂખોઓથી આપને અદંતર દૂર રહેવાની હું શિખા-મણ આપું છું. તે કથાઓ સત્ય છે, પણ મને ખાતરી છે કે, મૂખ હોઠો બધી વાતને બગાડી નાખશે. શ્રીરામકૃષ્ણને જ્ઞાનની સર્વ ભૂમિ ઉપદેશવાની હતી, તો પછી ચમત્કારો કે જે ખરી રીતે જોતાં નિર્ધારક વસ્તુ છે, તે ઉપર સામાન્યે આગ્રહ રાખે છે? તેમાંથી કંઈ નિર્ણયો આવતા નથી—તેઓ કંઈ પણ સિદ્ધ કરતી નથી. જે જડ છે તે ચેતન્યને સિદ્ધ કરી શકતું નથી. ઈશ્વર, આત્મા અથવા અમરત્વની, અસ્તિત્વની અને ચમત્કારની અસર વચ્ચે જોવો શું ખ્યાલ રહેલ છે?...શ્રીરામકૃષ્ણના ઉપદેશ સંબળાવો. જે ખ્યાલોથી તમારી તૃપ્તિ હીપી છે, તે બીજાને આપો....અમાનુષિક નિર્ધારક જાળની સાથે તમારું માથું ફાટો નહિ, અને તમારી ધર્મોપતાથી બીજાને ખલેલ કરો નહિ.

આશીર્વાદ સાથે સદા આપનો

વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૬૧

૩૦ મી નવેમ્બર ૧૮૯૪

તારો મુંદર પત્ર મારા હાથમાં હમણાં આંચો. x x x તારા શુભ હેતુઓને હું ફતેહ ઈચ્છું છું. પણ વત્સ! તેમાં આટલી ખૂંચો ધ્યાનમાં રાખવાની છે.

પ્રથમ તો ઠોઠ પણ મનુષ્યે ઠોઠ પણ કામમાં ઉતાવળ પગલું ન ભરવું. બીજું એ કે, તારી માતૃશ્રી તથા પત્નીની લાણીઓને પણ તારે કંઈક માન આપવું જોઈએ. કદાચ હું કહીશ કે, અમે—શ્રીરામકૃષ્ણના શિષ્યોએ—અમારાં માતૃપિતાના મતો પ્રત્યે હમેશાં ઝાઝું માન દાખવ્યું નહોતું. હું જાણું છું અને સારી રીતે સમજું છું કે, મહાન ચીજો મહાન લોગો સિવાય કદી બની શકતી નથી, તેમજ એ

વિ. ૨૭

પણ ચોક્કસ માનું છું કે, હિંદ માતાને તેના ઉત્તમોત્તમ અને ઉંચામાં ઉંચા પુત્રોના લોગેની જરૂર છે અને મારા સાચા દિલની ઉમેદ છે કે, એ લોગો પૈકી એક થવાને તું ભાગ્યશાળી થઈશ.

દુનિયાભરના ઇતિહાસમાં તમને જણાશે કે, મહાન પુરુષો મહાન લોગો આપી બચે છે અને તેનો ફાયદો સાધારણ જનસમાજ લોગવે છે. તારી પોતાનીજ મુક્તિને અર્થે જો તું સર્વસ્વનો લોગ આપવા માગતો હોય તો કંઈજ નથી-એની ઝાઝી મહત્તા નથી. જગતના ભલા કાને તારી પોતાની મુક્તિને પણ તિલાંજલિ આપવા તું તૈયાર છે? જો એમ હોય તો પછી તું ઈશ્વર છે, એનો વિચાર કર. મારી સલાહ તને એવી છે કે, બ્રહ્મચારીનું જીવન જીવ-અર્થાત્ કે અમુક સમયને માટે સર્વ તરેહના વિષયલોગો ત્યજીને તારા બાપીકા ઘરમાં રહે, -આનું નામ “કુટિચક્ર” ભૂમિકા (સંન્યાસનો એક પ્રકાર) છે. જગતના કલ્યાણ માટે તે આપવા ધારેલા મહાન લોગમાં તારી પત્નીની અનુમતિ મેળવવાનો પ્રયત્ન કર; અને જો તારામાં ઉચ્ચ શ્રદ્ધા, સર્વજિત ખ્યાર અને પ્રબળ વિશુદ્ધતા હશે તો હુંક મુદતમાંજ તને વિજય મળશે એમાં જરાયે સંશય નહિ. શ્રીરામકૃષ્ણના ચરિત્ર અને ઉપદેશોનો પ્રચાર કરવાના કામમાં તનમનથી મચ્યો રહે; કારણ “કર્મ” એજ પ્રથમ ભૂમિકા છે. સંસ્કૃતનો અભ્યાસ દક્ષતાપૂર્વક જારી રાખ તેમજ ભક્તિ પણ આચર.

x x તારો નિશ્ચય પવિત્ર અને શુભ છે. તને એમાં નિર્વિદ્ન ફેરવે મળે; પણ ઉતાવળું પગલું કોઈજ ભરતો મા. પ્રથમ તો તારી પોતાની જાતને કર્મ અને ભક્તિથી વિશુદ્ધ કર. હિંદે ઘણું સહ્યું છે, સનાતન ધર્મે પણ બહુ વેડ્યું છે; કિંતુ પ્રભુ દયળુ છે. ફરીને એક વાર તે પોતાનાં બાળકોને સહાય થવા આવ્યો છે. પતિત ભારતને ઉન્નત થવાની તક ફરી એક વાર આપવામાં આવી છે.

+ + + +
શ્રીરામકૃષ્ણનો જુડો ઉઠાવીને જગતના ઉદ્ધાર માટે કોણ ક્ય ક-શે? નામ અને કીર્તિ ધન અને લોગવિલાસ-
અરે! આ તેમજ પરલોકની સર્વ આશાના લોગે પણ અધો-

ગતિની બારતીને કાણ અટકાવશે ? યોગક યુવકોએ છીદ્રમાં પૂરાવાને અંપલાવ્યું છે, ચોતાની જાતને હોમાવી છે. તેઓ યોગ છે, એમના જેવા હજારોની જરૂર છે અને તે મળશે. તેમાંનો એક યવાની બુદ્ધિ પ્રભુએ તારા મનમાં પ્રેરી છે, તે બેઠું મને ખુશી ઉપજે છે. પ્રભુની પ્રસન્નતા જેના ઉપર ઉતરે તે જીવ ધન્ય છે. તારો નિશ્ચય શુભ છે, તારી ઉમેદો ઉચી છે, તારો ઉદ્દેશ-અધારમાં ગરક ચલતા લશા-વધિ જીવોને પ્રભુના પ્રકાશમાં લાવવાનો તારો આશય, જગતમાં ઉમદામાં ઉમદો છે.

પરંતુ વત્સ ! એમાં આટલી વાત યાદ રાખવાની છે. કંઈ પણ કાર્ય ઉતાવળથી કદી ન કરવું. વિશુદ્ધિ, ધૈર્ય અને ખંત, એ ત્રણ વિજય માટેની આવશ્યકતાઓ છે અને તે બધાંયને માથે પ્રેમ છે. વખત બધોજ તારો છે, અયોગ્ય ઉતાવળની કંઈ પણ જરૂર નથી. તું જાતે જો શુદ્ધ અને સાચો હોઈશ તો સર્વ કંઈ યથેષ્ટ રીતે જાની આવશે. તારા જેવા સમાજમાં કામ કરનારા અને જ્યાં જાય ત્યાં જીવન, જોમ અને જાગૃતિ પેદા કરનારા સેંકડોની આપણને જરૂર છે. તારો માર્ગ નિર્વિઘ્ન રહે, અને તને કૃતોહ મળે.

પત્રાંક ૬૨

યુ. સ્ટે. અમેરિકા, ૨૬ મી ડિસેમ્બર ૧૮૯૪
ધન્ય અને પ્રિય શ્રી,—

× × વારંવાર મારા સંબંધમાં (મારા સાંભળવા પ્રમાણે ખ્રિસ્તી મિશનરીઓના) વર્તમાનપત્રોમાં મારાપર આક્ષેપો કરવામાં આવે છે, પણ હું તે તરફ નજર નાખવા જેટલી પણ દરકાર કરતો નથી. હિંદુસ્તાનમાં આવા આક્ષેપો મારાપર યથા હોય, તે જો મને બોકાવશે તો તો હું તેને કચરાની ટોપલીમાં ફેંકી દઈશ. આપણા કાર્ય માટે યોગ્ય બળભગાટની જરૂર હતી. લોકો મારા માટે સાફ કે નરતું જો કહે, તેના તરફ બિલકુલ લક્ષ આપતા નહિ. તમે તમારા કાર્યમાં આગળ વધતા જાઓ, અને સાથે યાદ રાખો કે “જે સાફ કરવા પ્રયત્ન કરે છે, તેની કદી પણ અધોગતિ થતી નથી.” (ગીતા)

અહીંના લોકો મારી કદર કરતા રહે છે. દરેક ચીજ

ધીમે ધીમે વધવીજ નેહજો,.....મેં આગળ લખ્યું હતું અને હવે પણ લખું છું કે, વર્તમાનપત્રોમાં આવેલ ટીકા કે વખાણ તરફ હું લક્ષ આપતો નથી. તે અમિને સમર્પણ કરવામાં આવે છે; અને તમે પણ તેમજ કરજો. છાપાંઓની મિથ્યા વાતો અથવા ટીકા તરફ ધ્યાન આપશો નહિ. અંતઃકરણપૂર્વક તમારું કર્તવ્ય બજાવો. ધીમે ધીમે બધાં સારાં વાનાં થઈ રહેશે. સત્યનો વિજય થશેજ.

ખ્રિસ્તી મિશનરીઓનાં ગેરસમન્વિતીભર્યાં વખાણો તમારી દૃષ્ટિ આગળ નરહેવાં નેહજો....સંપૂર્ણ મૌનવ્રત તેને સરસમાં સરસ પ્રત્યુત્તર છે; અને તે તમે જારી રાખો તો સારું.....મિ. સ-ને તમારી સલાના પ્રમુખ બનાવજો. જે સૌથી વધારે સત્યનિષ્ઠ અને ઉન્નત હૃદયવાળા મનુષ્યો મેં જાણ્યા છે તેમાંનો એક તે છે, અને તેનામાં બુદ્ધિ અને હૃદયનું સુંદર મિશ્રણ થયેલું છે. તમારું કાર્ય આગળ ચલાવો અને તેમાં મારી મદદની અપેક્ષા રાખશો નહિ. તમારા પોતાના મદદ ઉપર કાર્ય કર્યે જાઓ.....મારા વિષે પૂછતા હો તો હું ક્યારે પાછો ફરીશ, તે હું પોતે જાણતો નથી. હું અહીં આં તેમજ હિંદુસ્તાનમાં પણ કાર્ય કરું છું.

ત્રેમપૂર્વક આશીર્વાદસહિત આપનો સદાનો
વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૬૩

શિકાગો, ૫૪૧ ડિસેમ્બર એવે. ૯૪

પ્રિય અ—

તમારો પત્ર હમણાંજ પ્રાપ્ત થયો....આ દેશમાં જે કે ત્રણ વર્ષ સુધી ભાષણો કરવાથી પૈસા ઠીક મેળવી શકાય તેમ છે. પણ મેં બહુ થોડો પ્રયાસ કર્યો છે, અને જોકે મારા કાર્યની પ્રજ્ઞમાં સારી કદર થાય છે, તોપણ તે મને તો પ્રતિકૂળ અને કર્તવ્યમાંથી બાદ કરનારી છે. x x x

તમે હિંદી પત્રો વિષે અને તેઓની સ્વાભાવિક ટીકા વિષે જે કહો છો તે મેં વાંચ્યું. ગુલામગીરીમાં રહેલી દરેક પ્રજામાં ઈર્ષ્યા એ મુખ્ય દુર્ગુણ છે, અને તે અદેખાઈ અને એકતાના અભાવને લઈનેજ ગુલામગીરી આવી છે, અને

રહેવાની છે. જ્યાંસુધી હિંદની બંધાર ન આવે ત્યાંસુધી આ મારાં વાક્યોની સત્યતા તમને પૂર્ણપણે સમજાશે નહિ. પશ્ચિમવાસીઓના વિજયની મુખ્ય કુંચી એકત્ર થવાની શક્તિ છે, કે જેનો પાયો પરસ્પરના વિચાર અને ગુણ-દરપર ચળાયેલો છે. પ્રભ જોટલી વધુ નબળી અને ખાયલી તેટલું આ પાપ વધુ હસ્યમાન થશે.....પણ મારા વહાલા ! શુભામગીરીમાં પડેલી પ્રભ તરફથી આશા રાખવી ફાગટ છે. એક શુદ્ધ ધર્મો સાહસિક છતાં મને તે તમારા બધાની પાસે મૂકવા હો. જે મૃત. કલેવર છે—જે સર્વ નૈતિક મહત્વાકાંક્ષા તરફ મૃતની માફક ઉદાસીન છે—જે સર્વ બિવિધની શક્યતાઓ પ્રત્યે અચેતન છે, અને તેના માટે જે સાફ કરનારા છે તેના ઉપર હુમલો કરવાને જે સદા તત્પર છે, તેમનામાં તમે ચેતન્ય દેહી શક્યો ? મસ્તી કરતું, અને કાળુમાં ન આવે એવું બાળક હોય તેના ગળામાં પરાણે રવા દેહી શકે તેવા વૈદ્યની ગરજ તમે સારી શક્યો ?અમેરિકાવાસી કે યુરોપવાસી કોઈ પણ હોય તે વિદેશમાં તો પોતાના દેશ-બાંધવોને હમેશાં મદદ કરે છે—આધાર આપે છે.

હવે હાંસ વાર તમને યાદ દેવડાવું છું કે “તમને કાર્ય કરવાનો હક્ક—અધિકાર છે, નહિ કે નેનાં ફળનો—કારણ-વાધિવાસ્તે મા ફલેષુ કદાચન.” (ગીતાવચન) ખડક જેવા દડ ખડા રહેલો સત્ય સર્વદા વિજયવંત થનાર છે. શ્રીરામ કૃષ્ણની સંવત્તિ પોતાની જાતને વફાદાર રહેશે તો સર્વ થયા ચોગ્ય બની રહેશે. શું પરિણામ આવે છે તે જોવાને આપણે કદાચ જીવીએ નહિ; પણ જોટલી ખાત્રીથી અત્યારે આપણે જીવીએ હીએ, તેટલી ખાત્રીથી તે પરિણામ વહેણું કે મોટું આવવાનુજ. હિંદને જેની જરૂર છે, તે વિદ્યુત્તમ અભિ છે, કે જેથી આપણે પ્રભાક્રિય ના.રે.મા વાંચે ઉત્કલ જામન થાય. આમ કરવાનું તે હમેશા ધીમે ધીમેજ થવનું. કાર્કમા સંતોષી રહે, એટલુંજ નહિ પણ સર્વ કળ્યા વધુ ને એ કે, વિભાગી જાને સત્યનિક પવર, દડ અને હૃદયનિક બની રહે, એટલે સર્વ બ.બડ જે ના નાંજ બના બ.બડે ઝંઝનમ પૂજના શિષ્યે.મ. કંઈ પણ ખ.સ હ ક દુર નિહન નિપોતે ને એકુ દેક તે. એજ જણુ.રે કે. નેજા. મર્મજ. ન મુદ્ધા

હૃદયનિષ્ઠ છે. તો આવા એકસો હિંદના મનુષ્યોને કેળવીને
 કેતવ્યક્ષેત્રમાં મૂકું તો ગારૂં કાર્ય પૂરું થશે, અને પછી હું
 શાંતિપૂર્વક મરણ પામવાને સંતોષી જનીશ. પ્રભુ આ જોઈ
 છે. ભલે અજ્ઞાની લોકો મિથ્યાવચનો બોલે જાય. આપણે
 બીજાની મદદ શોધતા નથી, તેમજ મદદ મળે તો તે
 સ્વીકારવાને ના પાડતા નથી—આપણે તે મહાન પરમેશ્વરના
 સેવકો છીએ. ક્ષુદ્ર માનવોના ક્ષુદ્ર પ્રયત્નો તરફ આપણે આંક
 ધાન કરવા જોઈએ. આપણે તો આગળ ધમ્મવાતું છે, અને
 જોમ ને જોમ આવા યુદ્ધના જમાના વહી જશે ત્યારે આરિય
 બંધાશે. આથી નાસીપાસ ન થાઓ. સત્યનો એક શબ્દ પણ
 કદી નષ્ટ થતો નથી. જમાનાના જમાના થયાં તે કાદવ નીચે
 છુપાઈ રહે, છતાં પણ તે વહેલો કે મોડો બહાર આવવા
 નોજ. સત્ય અવિનાશી છે, સદ્ગુણ અવિનાશી છે, પવિત્ર
 તા અવિનાશી છે. મને તો ખરા જીવવાળા મનુષ્યો આપો.
 પરાણે માને એવા માણસોનું ટોળું મારે જોઈતું નથી. મારા
 પુત્ર ! દૃઢ આગ્રહી થા! તને બીજા મદદ કરશે, એવી કશી
 દરકાર કરતો નહિ. મનુષ્યોની મદદ કરતાં પરમેશ્વર અનંત
 ગણો મહાન નથી?—પવિત્ર જન, સર્વદા ઇશ્વરમાં શ્રદ્ધા
 અને બધો આધાર રાખ; એટલે તને ખરો રસ્તો અવશ્ય
 મળશે, અને તને કોઈ પણ રોકી શકશે નહિ.

આપણે એજ પ્રાર્થના કરવાની કે ‘ત્રેમાળ જ્યોતિ,
 મને દોર—તમસો મા જ્યોતિર્ગમય ।’ આથી અંધકારમાંથી પ્રકાશ-
 નું એક કિરણ આવશે, અને તેમાંથી એક હાથ લાંબો થઈ
 આપણને દોરવશે. હું તમારા માટે હમેશાં પ્રાર્થના કરું છું,
 તમારે પણ મારા માટે પ્રાર્થના કરવી જોઈએ. આપણામાંના
 દરેકે, હિંદનાં જે કરોડો મનુષ્યો દારિદ્ર્ય, આચાર્યોના બુદ્ધિ
 અને કૂરતાથી જકડાઈ ગયેલાં છે, તેઓને માટે હમેશાં
 પ્રાર્થના કરવાની છે—તેમને માટે દિવસ ને રાત પ્રાર્થના
 કરવાની છે. હું ધનવાન અને અમીર લોકને ધર્મનો ઉપદેશ
 આપવા કરતાં તેઓને ઉપદેશ આપવાની વધારે દરકાર કરું
 છું. હું અધ્યાત્મજ્ઞાની નથી, તેમજ તત્ત્વવેત્તા કે સંતપુરુષ
 નથી; પરંતુ હું ગરીબ છું, અને ગરીબને આહું છું. આ
 દેશના માણસો ગરીબ લોકો માટે શું કહે છે, અને તેમને

માટે કેટલી લાગણી ધરાવે છે, તે હું ચારી પેઠે જાણું છું. ગરીબાઈ અને અજ્ઞાનમાં હમેશને માટે દુખેડાં વીસ કરોડ શ્રીપુરુષો માટે ત્યાં-હિંદુસ્થાનમાં કેળવ લાગણી ધરાવે છે? તેઓને માટે તેમની અધમ અવસ્થામાંથી બહાર આવવાનો શું રસ્તો છે? તેઓને પ્રકાશ અથવા જ્ઞાન મળી શકતું નથી-તો કેળવ એક બારણેથી બીજે બારણે તેઓને કેળવણી આપવા મુસાફરી કરશે? તમે તો આ લોકોજ તમારો ઈશ્વર છે એમ માનો, તેઓનો વિચાર કરો, તેમને માટે કાર્ય કરો, તેમને માટે અતિશય પ્રાર્થના કરો—પ્રભુ તમને માર્ગ બતાવશે જેનું હૃદય ગરીબોને માટે દ્રવે છે, તેનેજ હું મહાત્મા કહું છું, નહિ તો તે (બહારથી સાધુવેશ કે વાણી-કૌશલ્ય રાખનાર) તો દુરાત્મા છે. તેઓના બલા માટે આપણી બધાની ઈચ્છાશક્તિઓ આણું પ્રાર્થનામાં એકત્ર ધાઓ. કદાચ આપણે કંઈ ન જાણે તેમ, કંઈ કયા ન લાવે તેમ, કંઈ શોક ન કરે તેમ કંઈ પણ સાધ્ય કર્યા વિના મરી જઇએ તે બહેતર છે; પણ એક ઉત્તમ વિચાર છે તે કદી નહિ થવાનો નથી. તે વહેલો કે મોટો અમલમાં આવવાનોજ. મારું હૃદય એટલું બધું સરાઈ આવ્યું છે કે, મારી લાગણી શબ્દદ્વારા બતાવી શકતો નથી. જ્યાંસુધી કરોડો માણસો બૂખ અને અજ્ઞાનમાં જીવન ગાળશે, ત્યાંસુધી જે માણસ તેઓના ખર્ચે બહુ કેળવાયેલ જન્યો હોવા છતાં, તેમના તરફ યોડામાં થોડું પણ લક્ષ આપતો નથી, તેવા દરેક માણસને હું દ્રોહી ગણું છું. જે ધનવાનો ગરીબોનો ઘણુ વાળી પૈસા મેળવી પોતાના ઠાકમાઠવાળા પાપાકમાં આમ તેમ હરે હરે છે, જ્યાંસુધી તેઓ બૂખે મરતા, જંગલી કરતાં જેની સ્થિતિ કંઈ પણ રીતે સારી નથી એવા વીસ કરોડ માણસોને માટે કંઈ પણ કરતા નથી, ત્યાંસુધી તેમને—હું દુષ્ટો ગણું છું. મારા બાઈઓ! આપણે ગરીબ છીએ, આપણે કંઈ વિસાતમાં નથી, પણ આપણા જેવાજ મહાન પ્રભુનાં કાર્યમાં હમેશાં સાધનમૂલક થયા છે. પ્રભુ તમે સર્વને દૃતાય કરો.

વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૬૪

યુ. સ્ટે. અમેરિકા

વહાલા દ—

x x x ગયા શિયાળામાં સખત ઠંડી હોવા છતાં આ દેશમાં મેં ખૂબ મુસાફરી કરી છે. મને લાગ્યું કે, આ હવા ભયંકર નીવડશે; પણ છેવટે મને તે ભયંકર નથી નીવડી.હું આશા રાખું છું કે તમારું ઉમદા કાર્ય ફતેહ પામશે. જે પ્રભુ બહુ જનના હિતને માટે, બહુ જનના સુખ માટે —વહુજનહિતાય વહુજનસુખાય—આવે છે તેના તમે એક ચોગ્ય સેવક છો.

.....ખ્રિસ્તી ધર્મનો જે ઉપદેશ અહીં થાય છે તે હિંદમાં થતા ઉપદેશથી તદ્દન જુદો છે. દ—! તમે સાંભળીને આશ્ચર્યચકિત થશો, કે આ દેશમાં એપિસ્કોપલ અને પ્રેસ્બિટેરિયન ખ્રિસ્તી પાદરીઓ મારા મિત્રો થયા છે. જેવા તમે તમારા ધર્મમાં છો તેવા વિશાળ દષ્ટિવાળા, ઉદાર ચિત્તવાળા અને ખરા જીગરવાળા તે પંથો છે. જે મનુષ્ય ખરો ધાર્મિક હોય તે દરેક સ્થળે વિશાળ દષ્ટિવાળોજ હોય છે. તેનો પ્રેમજ એવો હોય છે કે તે તેને તેવો થવા દબાણ કરે છે. જેઓને ધર્મ એ એક જાતનો ધંધો થઈ પડ્યો છે તેનેજ પોતાના ધર્મમાં જંગતનાં યુદ્ધો અને સ્વાર્થો, બીજા ધર્મ સાથે હરિફાઈ કરવા માટે લાવવાં પડે છે; અને તેથીજ તેઓને સંકુચિત વિચારવાળા અને હાનિકારક બનવાની ફરજ પડે છે.

આપનો સદા બ્રાતૃસ્નેહપૂર્વક
વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૬૫

યુ. સ્ટે. અમેરિકા ૧૮૯૪

વહાલા અ—

x	x	x	x
x	x	x	x

મારા પુત્ર ! આ વાત તમે લક્ષમાં રાખશો ? કાર્યમાં આગળ વધો; એટલે બાકીનું બધું એની મેંજે આવશે. ગીતામાં કહ્યું છે કે “ જે મનુષ્ય બીજા કોઈ ચીજમાં નહિ,

તુ મારામાંજ શ્રદ્ધા રાખી મારું અવલંબન રાખશે, તેને
તેની જે જે જરૂરિયાત હશે તે જમી પૂરી પાડીશ." આ
કથો સત્ય છે, તેમાં સ્વપ્ન કે કલ્પના જેવું કશું નથી.

× × અત્યારે જે કરવાનું છે તે ઉપદેશ અને સેવા
કરવાનું છે. એવું કોઈ સ્થળ પસંદ કરો કે જ્યાં તમે દર
બઠવાડીએ ભેગા થઈ પ્રાર્થના કરી શકો; ટીકાસંકિત ઉપ-
નિષદો વાંચી શકો; અને એવી રીતે ધીમે ધીમે શીખતા
અને કામ કરતા રહી આગળ વધો. જે પૈકાને તમારા ખમા-
તું બળ આપશે તો ગાડું મુજેથી નિર્મિત થયે પહોંચશે-
અધું તમોને સિદ્ધ થશે.

× × × ×

હવે કામ કરવા તૈયાર થાઓ ! ગુ-નો સ્વભાવ આ-
વેશવાળો છે, તમારું મગજ સમતોલ સ્થિતિમાં છે; તો ભેગા
થઈ કાર્ય કરો, કાર્યરૂપી નદીમાં ફૂળડી મારો. આથી
હજી તો ફક્ત શરૂઆત થશે. દરેક પ્રજાનું કર્તવ્ય પોતાનું
રક્ષણ કરવાનું છે. હિંદુ ધર્મના પુનરુદ્ધાર માટે અમેરિકા
તરફથી નાણાંની મદદ માટે આપણે આધાર નજ રાખવો
જોઈએ; કારણકે તે શ્રમ છે. કેન્દ્રસ્થાન પ્રાપ્ત કરવું એ
મોટી વાત છે; માટે તેમ કરવા મદ્રાસ જેવા મોટા શહેરમાં
એવું કોઈ સ્થળ મેળવવાને પ્રયત્ન કરો, અને 'પછી સર્વ'
દિશામાં એક ચેતનમય બળને ફેલાવવાનું શરૂ કરો. પહેલાં
શરૂઆત ધીમે ધીમે કરો. મોટા મિશનરીઓથી કામ ચલા-
વવાનું મંડાણ કરો; પછી ધીમે ધીમે બીજાઓ આવશે
અને પોતાની સર્વ છાંદગી અર્પણ કરશે. સત્તાધારી થવાનો
પ્રયત્ન કરશો નહિ. જે સારી સેવા બબલે છે, તેજ ઉત્તમ
સત્તાધારી છે. પ્રાણાંતસુધો સત્યનિષ્ઠ રહો અને તેનીજ આપણુ-
ને જરૂર છે. આપણને પૈસો, નામ કે દીર્ઘિત જોઈતી
નથી.....સંપૂર્ણ રીતે નિઃસ્વાર્થી રહો એટલે પછી વિજય
મેળવવાની સંપૂર્ણ ખાત્રી છે.

× × × ×

મારા બાલકો એવા હોવા જોઈએ, કે કાર્યની સિદ્ધિને
માટે અગ્નિમાં પડવાની જરૂર હોય તો તેમ કરવાને પણ
તેઓ તત્પરજ હોય. હવે કાર્ય કરો, કાર્ય કરો, કાર્ય કરો.

પછી આપણે વિરામ લઇ, જે ટીકા થઇ હશે તે આગળ જતાં તપાસીશું. હમણાં તો ધૈર્ય, દૃઢાગ્રહ અને પવિત્રતા રાખો.

x x હું હમણાં હિંદુ ધર્મ સંબંધી એક પણ પુસ્તક લખતો નથી. હું મારા વિચારોનું જેમ આવે તેમ લખતો જાઉં છું. તેને પ્રગટ કરીશ કે નહિ તે જાણતો નથી. પુસ્તકોથી શું સચું ? જગત મૂર્ખતાભરેલી જાણતોથી જેકદ લરપૂર છે. જો તમે વેદાંતવિષયપર એક માસિક કાઢી શકો, તો આપણો હેતુ વધારે સરે તેમ છે. હમેશાં પ્રતિપાદક શૈલી રાખો, બીજાના પર ટીકા કરવાનું કદી ન સ્વીકારો—નિષેધાત્મક શૈલીને ત્યજ દો. તમારે જે કહેવાનું હોય તે કહો, શીખવવાનું હોય તે શીખવો; બાકી બીજું કંઈ નહિ. બીજું બધું પરમેશ્વરને માટે રહેવા દો.

મને હવે કોઈ પણ છાપું મોકલતા નહિ, કારણકે મારા પંચની ખ્રિસ્તી પાદરીઓની ટીકાઓ હું ધ્યાનમાં લેતો નથી અને તેટલા માટે અહીંની પ્રજામાં માફ માન ઘણું સારું છે.

x x જો તમે મારા ખરા બાલકો હો તો કોઈથી ખડીશો નહિ, અને કાર્યનો વેગ અટકાવશો નહિ. તમે કેસરી સિંહ સમાન રહેજો. આપણે અવશ્ય હિંદને અને સર્વ જગતને જોડત કરવાની જરૂર છે. ત્યાં નામદાઈ આલે તેમ નથી. 'નહિ થાય' એ હું સ્વીકારતો નથી. આ બધું તમે સમજી શકો છો. પ્રાણાંતસુધી સત્યનિષ્ઠ રહો !.... આ સર્વનું રહસ્ય ગુરુભક્તિ છે. પ્રાણાંતસુધી ગુરુમાં શ્રદ્ધા. તમારામાં તે છે. હું અંતઃકરણપૂર્વક માનું છું કે, તમારામાં તે છે અને તમે જાણો છો કે, મારો તમારામાં વિશ્વાસ છે—તો કાર્ય કરવા પ્રત્યે ગમન કરો અને જરૂર ફતેહ પામશો. મારી પ્રાર્થનાઓ અને આશિષો, તમે જે જે પગલાં ભરો છો તે દરેકને માટે છે. એકસાથે કાર્ય કરો, દરેકની સાથે સહનશીલતા-ધૈર્ય રાખો. દરેક પ્રત્યે મારો પ્રેમ છે. હું તમારા કાર્ય તરફ તપાસની નજરથી જોયાં કરું છું. આગળ વધો, આગળ વધો ! હજી તો આ ફક્ત શરૂઆત છે. અહીંનું માફ નાનું પણ કાર્ય હિંદમાં મહાન પડવો પાડે છે, તે આપ જાણો છો ? તેથી હું ત્યાં ઉતાવળ કરીને આવીશ નહિ. મારો વિચાર

અહીંનાં કે'ણે' રજાથી કાચું કર્યું છે, અને તેજ કારણે
હું અહીં ફિનિશિયન કામ કરી રહું છું. રજામાં જાવ
ઉપર અમેરિકાનાથી પ્રજાનો આદર-દેવતાના સન્માનના અર્થે
તમારા અંગતરૂઢિ તથા આદર-દેવતાના સન્માનની
વિશાળતા જોઈએ. હવે, જોઈએ અને જુઓ કેવી રીતે
પરનાં પ્રયોગ આપ્યો. અમરનામ કરી, તેજાં કેટલાં કામો
અવિધ્ય માટે આપણે આવી ચોકનાનો કામની રીતે, મોઢા
જુઓ જેમ જોઈએ એવી રીતે, જેવી રીતે જોઈએ તે
કર્તા, વળી જવાનો પ્રયાગ કરી, જે જવાનો, જે જવાનો
તો દરેક વસ્તુ આમ કરી કરી, કરી, વસ્તુના નોંધ
મારા કરી આજોને આ કરી કરી, કરી, કરી કરી
પ્રદાન કરી કરી, કે જેથી આપણે અમરનામ કરી
અને જેથી કરી કરી અને નામ રૂં કરી, તે રૂં
જોતો જોઈ. હું, તમારા ઉદ્દેશને સમજી રહી, તમારા આદર
કરી તો તમે ખીલું પણ કરી કરી કરી, અમરના
વધે અને સમાર કરી, અમી પણ સમાર કરી કરી કરી.
x x x હવે સાથે કરી કરી કરી કરી, કે જેથી
માથે વિવાદમાં, વેરનામમાં કરી કરી. x x x વિવાદમાં
તમે આ માટે ઉતરી છો? દરેકના જિનન જિનન પ્રદાનના
વિચારે સાથે સમતા રાખો. હવે, પવિત્રતા અને હતાપદ
આખર દેવાનાં છે.

તમારો હં ૦ હં ૦

વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૬૬

રામવાન રામકૃષ્ણને નમસ્કાર હો ।

૧૮૬૪

પ્રિય સ્નેહી,

શુ તમને એમ લાગે છે કે, હિંદુસ્થાનમાં હવે
કેટલો ધર્મ બાકી રહ્યો છે? જન, ભક્ત અને યોગના
માર્ગને બદલે હવે તો માત્ર “અરેશો મા” નો એક જ
ધર્મ બાકી રહ્યો છે “અરેશો મા, અરેશો મા!” આખું
જગત જાણે છે! હવે અકનાવ શુદ્ધ અને પવિત્ર છું. કેવું
સરળ પ્રદાનના શાખાશ! બહુદુઃ! માન પ્રભુ! અત્યારે
તો પ્રજા અત્યારે કરવા નથી, ઉચા સ્વર્ગમાં પણ નથી,

સર્વ ભૂતમાત્રમાં પણ નથી; પણ અત્યારે તો તે માત્ર સંધવાની તપેલીમાંજ આવી પેઠું છે. અસલના સમયમાં ઉદાર આત્માઓનું ચારિત્ર આવું હતું કે “ત્રિભુવનમુપકારશ્રોણિમિઃ પ્રીયમાનઃ” જુદાં જુદાં અનેક સેવાનાં કાર્યો કરીને જગતપર ઉપકાર કરવો. પણ અત્યારે શું છે? અત્યારે તો “હું જ એકલો શુદ્ધ છું અને આખું જગત અશુદ્ધ છે, બચો! પૈસા લાવીને મારા ચરણોમાં ભેટ કરો.” x x જે શાષ્ટ્ર સંત અહીંનું ઉપદેશકાર્ય પૂરું કરીને પાછા ઘેર ફરવાનું મને લાગે છે તેમને કહેજો કે, x x આ દેશજ મારે મનથી તો ઘર સમાન છે—હિંદુસ્તાનમાં શું છે? ધર્મની કદર કોણ કરી શકે છે? વિદ્યાને કોણ સમજી શકે છે? પાછા ઘેર જવું! ઘર ક્યાં છે? મને મુક્તિ કે ભક્તિની દરકાર નથી. “વસન્તવલ્લોકહિતં ચરન્તઃ—એક ઝરણાની પેઠે શુપચૂપ લોકોની સેવા કરતે કરતે” હું નરકમાં પણ જવાનું પસંદ કરીશ. આ મારો ધર્મ છે. એટી, નિષ્કુર, કૂર અને સ્વાર્થી માણસો સાથે મારે જરા પણ લેવા દેવા નથી. જેનું સદ્ભાગ્ય હશે તે મારા આ કાર્યમાં મદદ કરશે.

x x કૃપા કરીને સર્વને મારા સ્નેહપૂર્વક પ્રણામ કહેજો. મારે દરેકની મદદની જરૂર છે. નામના, પૈસા, કીર્તિ કે ભણતર, એ કંઈજ કામનું નથી. મુશ્કેલીઓની વજ્ર જેવી દિવાલોમાંથી પસાર થવાને તમને તમારું ચારિત્રજ મદદગાર થઈ પડશે, એ ખાસ ધ્યાનમાં રાખજો.

સદા તમારો સ્નેહાધીન વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૬૭

પ્રકિરન, ૨૮ ડિસેમ્બર ૧૮૯૪

હું ન્યુયૉર્ક મુખરૂપ જઈને ત્યાંથી નીકળીને હું પરબાયો પ્રકિરન વખતસર આવી પહોંચ્યો છું.

સાંજનો સમય અમારો ગદુ મજામાં ગયો. ‘એપિ-ટલ કલ્ચર એ સ્પીચી’ વગેરે દેવતાક ગૃહસ્થો મને મજાક આપ્યો હતો.

આવને નીચરે વ્યવસ્થા થશે, ડૉ. જેમ્સ એમલ હમેશાન તબીબ મુજબ નાચાણ અને બદલ છે અને મી.

દિગ્ગિન્નર સહસ્રરૂપ અવદાઈ છે. જ્યાં ૬૫ જણ મરે છે ત્યાં
અહીંનાં મુલ્યકાંડમાં મને પુરુષવર્ગ ૫૫૦૦ મરે
વધારે ૬૫ હેતો જણાય છે અને અહીંનાં જોજન કરનાં
પુરુષોમાં ધર્મજાવના વધારે કેમ છે તેનું કદબદ્ધ મ
દલ્યામાં આવતું નથી.

મારા વિષે મિ. દિગ્ગિન્નરે જે દાખલિયું પ્રસિદ્ધ કર્યું
છે તેની એક પ્રત હું આ સાથે મોકલું છું. હવે જાણી
બીજી વધારે મોકલી આપીશ.

મિત્ર દુર્ભર તથા તમારા પરિચ દેહજનાં સર્વ
કાંઈને મારાં સ્નેહસ્મરણ.

પત્રાંક ૬૮

૫૪૧, રિયરબેન્ડ એવન્યુ—

ગ્રિકાનો, ૩ ૯ બનમુઆરી ૧૮૬૫

વદાણા સાહેબ—

આપને આ પત્ર લખવા માટે પ્રેમ, ઉપકાર અને
વિશ્વાસપૂર્વકજ કલમ ઉપાડું છું. પ્રથમ તો આ વાત કહીશ
કે, પોતાની પ્રતીતિમાં ચુસ્ત હોય એવા જે કાંઈ કાંઈ
વિરલાજનો મારા પરિચયમાં આવ્યા છે તેમાંના આપ પણ
એક છો. આપમાં હૃદયની લાગણી અને જ્ઞાન એ બન્નેનું
અફબુત મિશ્રણ છે, અને તે સર્વવ્યાપી આરમ્ભદેશ સાથે
જોડાયેલું છે. એ ઉપરાંત જે જે વિચારો આપને રહૂરે છે,
તેને વ્યાવહારિક રીતે આચારમાં મૂકવાની આપમાં કાય-
શક્તિ પણ છે. વળી સર્વથો ચંદ્ર એવો હૃદયનિક્ષતનો શુદ્ધ
પણ આપનામાં છે અને તેથીજ કેટલાક વિચારો જણાવવા
માટે આપ પ્રત્યે મને વિશ્વાસ આવે છે.

હિંદમાં કાયં સારી રીતે ચરૂ થયું છે, તે ચલચે
જવું જોઈએ, એટલુંજ નહિ પણ તે વિશેષ જુસ્સાથી
આગળ વધારવાની જરૂર છે. પ્રાસ સંલેગોનો વિશાળ અને
ઉદાર ખ્યાલ બાંધતાં મારી એકાગ્રતા હવે નીચેની યોજના-
પર ચોંટી છે. પહેલાં તો, મદ્રાસમાં ધર્મસિદ્ધાંતમાટે કોલેજ
(થિયોલોજીકલ કોલેજ) સ્થપાય તો ધણું સારું. એમ
ધવાથી વેદ અને જુદાં જુદાં શાસ્ત્રોનું તત્ત્વજ્ઞાન, કે જેમાં

સર્વ ભૂતમાત્રમાં પણ નથી; પણ અત્યારે તો તે માત્ર સંધવાની તપેલીમાંજ આવી પેહું છે. અસલના સમયમાં ઉઠાર આત્મા જોનું ચારિત્ર આવું હતું કે “ત્રિભુવનમુપકારશ્રેણિમિ પ્રીયમાનઃ” જુદાં જુદાં અનેક સેવાનાં કાર્યો કરીને જમતપર ઉપકાર કરવો. પણ અત્યારે શું છે? અત્યારે તો “હુંજ એકલો શુદ્ધ છું અને આખું જગત અશુદ્ધ છે, બ્રહ્મા! પેસા લાવીને મારા ચરણોમાં ભેટ કરો.” x x જે શાણ સંત અહીંનું ઉપદેશકાર્ય પૂરું કરીને પાછા ઘેર ફરવાનું મને લખે છે તેમને કહેજો કે, x x આ દેશજ મારે મનથી તો ઘર સમાન છે—હિંદુસ્તાનમાં શું છે? ધર્મની કદર કોણ કરી શકે છે? વિધાને કોણ સમજી શકે છે પાછા ઘેર જવું! ઘર કયાં છે? મને મુક્તિ કે ભક્તિની દરકાર નથી. “વસન્તવલ્લોકહિતં ચરન્તઃ—એક અરણ્યન પેઠે ગુપચૂપ લોકોની સેવા કરતે કરતે” હું નરકમાં પણ જવાનું પસંદ કરીશ. આ મારો ધર્મ છે. એહી, નિધુર કૂર અને સ્વાર્થી માણસો સાથે મારે જરા પણ લેવા દેવ નથી. જેનું સદ્ભાગ્ય હશે તે મારા આ કાર્યમાં મદદ કરશે x x કૃપા કરીને સર્વને મારા સ્નેહપૂર્વક પ્રણામ કહેજો. મારે દરેકની મદદની જરૂર છે. નામના, પૈસા કીર્તિ કે ભણતર, એ કંઈજ કામનું નથી. મુશ્કેલીઓ વજા જેવી દિવાલોમાંથી પસાર થવાને તમને તમારું ચારિત્ર મદદગાર થઈ પડશે, એ ખાસ ધ્યાનમાં રાખજો.

સદા તમારો સ્નેહાધીન વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૬૭

પ્રુકિલન, ૨૮ ડિસેમ્બર ૧૮૯૪

હું ન્યુયૉર્ક સુખરૂપ જઈને ત્યાંથી નીકળીને હું પરભાર્યો પ્રુકિલન વખતસર આવી પહોંચ્યો છું.

સાંજનો સમય અમારો બહુ મજામાં ગયો. ‘એથિ-કલ કલ્ચર સોસાયટી’ વાળા કેટલાક ગૃહસ્થો મને મળવા આવ્યા હતા.

આવતે રવીવારે વ્યાખ્યાન થશે, ડૉ. જેમ્સ એમના હમેશના સ્વભાવ મુજબ માયાળુ અને ભલા છે અને મી.

હિગિન્સ સદંતર વ્યવહાર છે. બીજા કોઈ પણ શહેર કરતાં અહીંનાં ન્યૂયૉર્કમાં જ મને પુરુષવર્ગ ધર્મની અંદર વધારે રસ લેતો જણાય છે અને અહીંનાં સ્ત્રીજન કરતાં પુરુષોમાં ધર્મભાવના વધારે કેમ છે તેનું કારણ મારા કબજામાં આવતું નથી.

મારા વિષે મિ. હિગિન્સે જે ચોપાનિયું પ્રસિદ્ધ કર્યું છે તેની એક પ્રત હું આ સાથે મોકલું છું. હવે પછી બીજા વધારે મોકલી આપીશ.

મિસ ક્રામર તથા તમારા પવિત્ર કુટુંબનાં સર્વ કોઈને મારાં સ્નેહસ્મરણ.

પત્રાંક ૬૮

૫૪૧, રિયરબોર્ન એવન્યુ—

સિકાગો, ૩ જુલાઈ ૧૮૯૫

વહાલા સાહેબ—

આપને આ પત્ર લખવા માટે પ્રેમ, ઉપકાર અને વિશ્વાસપૂર્વકજ કલમ ઉપાડું છું. પ્રથમ તો આ વાત કહીશ કે, પોતાની પ્રતીતિમાં ચુસ્ત હોય એવા જે કોઈ કોઈ વિરલાજનો મારા પરિચયમાં આવ્યા છે તેમાંના આપ પણ એક છો. આપમાં હૃદયની લાગણી અને જ્ઞાન એ બન્નેનું અદ્ભુત મિશ્રણ છે, અને તે સર્વવ્યાપી આત્મપ્રદેશ સાથે ભેદાયેલું છે. એ ઉપરાંત જે જે વિચારો આપને સ્ફૂરે છે, તેને વ્યવહારિક રીતે આચારમાં મૂકવાની આપમાં કાર્ય-શક્તિ પણ છે. વળી સર્વથી ચઢે એવો હૃદયનિકટતાનો શુભ પણ આપનામાં છે અને તેથીજ કેટલાક વિચારો જણાવવા માટે આપ પ્રત્યે મને વિશ્વાસ આવે છે.

હિંદમાં કાર્ય સારી રીતે ચડ્યું છે, તે ચલવ્યે જવું નેહ્યે; એટલુંજ નહિ પણ તે વિશેષ જુસ્સાથી આગળ વધારવાનો જરૂર છે. પ્રાપ્ત સંભોગેનો વિશાળ અને ઉદાર ખ્યાલ બાધનાં મારો એકાગ્રતા હવે નીચેની યોજના પર યોંટી છે. પહેલાં તો, મદ્રાસમાં ધર્મસિદ્ધાંતમાટે દાલેજ (વિયોલેટ) કલેજ (કોલેજ) સ્થપાય તો ઘણું સારું. એમ યશાધી વેદ અને જુદા જુદા બાપ્તિસ્ટ વરવજ્ઞાન, કે જેમાં વિ ૨૮

સર્વ ભૂતમાત્રમાં પણ નથી; પણ અત્યારે તો તે માત્ર રાધવાની તપેક્ષીમાંજ આવી પેહું છે. અસલના સમયમાં ઉદાર આત્માઓનું ચારિત્ર આવું હતું કે “ત્રિમુવનમુપકારશ્રણિમિ પ્રીયમાનઃ” જુદાં જુદાં અનેક સેવાનાં કાર્યો કરીને જગતપર ઉપકાર કરવો. પણ અત્યારે શું છે? અત્યારે તો “હુંજ એકલો શુદ્ધ છું અને આખું જગત અશુદ્ધ છે, બચો! પૈસા લાવીને મારા ચરણોમાં ભેટ કરો.” x x જે શાણા સંત અહીંનું ઉપદેશકાર્ય પૂરું કરીને પાછા ઘેર ફરવાનું મને લાગે છે તેમને કહેજો કે, x x આ દેશજ મારે મનથી તો ઘર સમાન છે-હિંદુસ્તાનમાં શું છે? ધર્મની કદર કોણ કરી શકે છે? વિદ્યાને કોણ સમજી શકે છે? પાછા ઘેર જવું! ઘર ક્યાં છે? મને મુક્તિ કે ભક્તિની દરકાર નથી. “વસન્તવલ્લોકિતં ચરન્તઃ—એક અરણ્યાની પેઠે ગુપચૂપ લોકોની સેવા કરતે કરતે” હું નરકમાં પણ જવાનું પસંદ કરીશ. આ મારો ધર્મ છે. એટી, નિષ્કુર કૂર અને સ્વાર્થી માણસો સાથે મારે જરા પણ લેવા દેવ નથી. જેનું સદ્ભાગ્ય હશે તે મારા આ કાર્યમાં મદદ કરશે x x કૃપા કરીને સર્વને મારા સ્નેહપૂર્વક પ્રણામ કહેજો. મારે દરેકની મદદની જરૂર છે. નામના, પૈસા કીર્તિ કે ભણતર, એ કંઈજ કામનું નથી. મુશ્કેલીઓન વજ જેવી દિવાલોમાંથી પસાર થવાને તમને તમારું ચારિત્ર મદદગાર થઈ પડશે, એ ખાસ ધ્યાનમાં રાખજો.

સદા તમારો સ્નેહાધીન વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૬૭

પ્રુકિલન, ૨૮ ડિસેમ્બર ૧૮૯૪

હું ન્યુયૉર્ક સુખરૂપ જઈને ત્યાંથી નીકળીને હું પરભાર્યો પ્રુકિલન વખતસર આવી પહોંચ્યો છું.

સાંજનો સમય અમારો બહુ મજામાં ગયો. ‘એથિકલ કલેક્ચર સોસાયટી’ વાળા કેટલાક ગૃહસ્થો મને મળવા આવ્યા હતા.

આવતે રવીવારે વ્યાખ્યાન થશે, ડૉ. જેમ્સ એમના હમેશના સ્વભાવ મુજબ માયાળુ અને ભલા છે અને મી.

દ્વિગિન્સ સદંતર વ્યવહાર છે. બીજા કોઈ પણ ગ્રંથે કદનાં અક્ષીઆં ન્યુમોર્કમાંજ મને પુરુષવગ્નં ધર્મની જાહેર વધારે વસ લેતો જણાય છે અને અક્ષીઆં શ્રીજન કદનાં પુરુષોમાં ધર્મબાવના વધારે કેમ છે તેનું કાલ્પ માયા કલ્યામાં આવતું નથી.

મારા વિષે મિ. દ્વિગિન્સે જે ધ્યાનિયું પ્રસિદ્ધ કર્યું છે તેની એક પ્રત હું આ સાથે મોકલું છું. હવે પછી બીજા વધારે મોકલી આપીશ.

મિસ ફાર્મર તથા તમારા પવિત્ર કેદુ'બનાં સર્વ કોઈને મારાં સ્નેહસ્મરણ.

પત્રાંક ૬૮

૫૪૧, રિયરબોર્ન એવન્યુ—

શિકાગો, ૩ જુલાઈ ૧૮૬૫

વહાલા સાહેબ—

આપને આ પત્ર લખવા માટે પ્રેમ, ઉપકાર અને વિશ્વાસપૂર્વકજ કલમ ઉપાડું છું. પ્રથમ તો આ વાત કહીશ કે, પોતાની પ્રતીતિમાં ચુસ્ત હોય એવા જે કોઈ કોઈ વિરલાભનો મારા પદ્ધિયમાં આવ્યા છે તેમાંના આપ પણ એક છો. આપમાં હૃદયની લાગણી અને જ્ઞાન એ બન્નેનું અદ્ભુત મિશ્રણ છે, અને તે સર્વવ્યાપી આત્મપ્રદેશ સાથે જોડાયેલું છે. એ ઉપરાંત જે જે વિચારો આપને સ્ફૂરે છે, તેને વ્યવહારિક રીતે આચારમાં મૂકવાની આપમાં કાર્ય-શક્તિ પણ છે. વળી સર્વથી ચઢે એવો હૃદયનિષ્ઠતાનો શુદ્ધ પણ આપનામાં છે અને તેથીજ કેટલાક વિચારો જણાવવા માટે આપ પ્રત્યે મને વિશ્વાસ આવે છે.

હિંદમાં કાર્ય સારી રીતે ચરૂ થયું છે, તે ચલચે જરૂર જોઈએ; એટલુંજ નહિ પણ તે વિશેષ જુસ્સાથી આગળ વધારવાની જરૂર છે. પ્રાપ્ત સંજોગોનો વિશાળ અને ઉદાર ખ્યાલ બાંધતાં મારી એકાગ્રતા હવે નીચેની યોજના પર ચોંટી છે. પહેલાં તો, મદ્રાસમાં ધર્મસિદ્ધાન્તમાટે કોલેજ (થિયોલોજીકલ કોલેજ) સ્થપાય તો ઘણું સારું. એમ થવાથી વેદ અને જુદાં જુદાં બાબોનું વાસ્તવજ્ઞાન, કે જેમાં

જગતના બીજા ધર્મોના જ્ઞાનનો સમાવેશ કરવાનો છે, તેનું સંપૂર્ણ શિક્ષણ યુવકોને આપી શકાશે. આની સાથે અંગ્રેજીમાં અને દેશભાષામાં આ કોલેજના વાજિંતરીકે એક માસિક કાઢવું જોઈએ.

આ પગલું પહેલું લેવા જેવું છે અને આવા શરૂઆતમાં નાના જણાતા કાર્યમાંથી વિશાળ કાર્યો ઉદ્ભવે છે. હમણાં અર્વાચીન અને પ્રાચીન બંને દૃષ્ટિબિંદુની કદર કરવાનો ઉત્તમ માર્ગ મદ્રાસ સ્વીકારે છે.

હિંદનો સુશિક્ષિત વર્ગ એમ કહે છે કે, સમાજને પૂર્ણ ખારીકાઈથી બંધી દિશાએ તપાસી જોવાની જરૂર છે, એની સાથે હું પૂર્ણ સંમત છું; પણ તે કયી રીતે તપાસવી? સુધારકોની નાશકારક યોજનાઓ નિષ્ફળ નીવડી છે. મારી યોજના આ પ્રમાણે છે:-ભૂતકાળમાં આપણે ખરાબ કંઈ નથી. ખાત્રીપૂર્વક નહિ. આપણે સમાજ ખરાબ નથી, પણ સારો છે; ફક્ત તે હજી પણ તેનાથી વધુ સારો થાય તેનું ઇચ્છું છું. ભૂલ થઈ છે, અને સત્ય પામવાનું છે એમ નથી; તેમજ સમાજ ખરાબ હતો અને સારો કરવાનો છે તેમ પણ નથી. પરંતુ જે સત્ય હતું તેમાંથી તેના કરતાં વધારે ઉચ્ચ સત્ય તરફ પ્રયાણ કરવાનું છે, એટલે કે સમાજ સારો હતો, તેમાંથી તેને વધુ સારો, અને ઉત્તરોત્તર સૌથી સરસ કરવાનો છે. હું મારા સ્વદેશબાંધવોને એજ કહું છું કે, અત્યાર સુધી તેમણે સાડું કંઈ છે, પણ હવે તેના કરતાં વધુ સાડું કરવાનો વખત આવ્યો છે. હવે નાતજાતનો સવાલ જોઈએ. સંસ્કૃત-માં જાતિનો અર્થ જગતની ઉત્પત્તિ સૂચવી આપે છે. વેદોક્તિ એમજ કહે છે કે 'હું' એક છું, હું બહુ થાઉં છું, સૃષ્ટિ પહેલાં એકતા છે, વિચિત્રતા સૃષ્ટિ પાતે છે. હવે જો આ વિચિત્રતાનો નાશ થાય તો સૃષ્ટિનો એની મેળે નાશ થાય છે. ત્યાંસુધી કોઈ પણ જાતિ જોસથી વહે છે, અને ઉત્સાહ દર્શાવ્યે જાય છે, ત્યાંસુધી તે જાતિએ વિચિત્રતાને હાંકી કાઢવી જોઈએ. જે વખતે ભિન્નતા ઉત્પન્ન કરવાનું જાતિ બંધ કરે કે તરતજ ભિન્નતાનો નાશ થાય છે. હવે જાતિનો મૂળ વિચાર એ હતો કે, દરેક વ્યક્તિને પોતાનું સ્વરૂપ, પોતાની પ્રકૃતિ, પોતાની જાતિ, પોતાની જ્ઞાતિ દર્શાવવાની સ્વતંત્રતા આપવી; અને તેથી તે

હજારો વર્ષોથી ટકી રહી. પ્રાચીનમાં પ્રાચીન પુસ્તકોમાં પણ પરસ્પર બોજનચત્રદાર નિર્ણયો નથી, તેમજ પુરાણ-ગ્રંથોમાં પરસ્પર લઘુવ્યવહારની ના પાડી નથી. તો પછી હિંદની પડતીનું કારણ શું હતું?—કારણ દુન આ મૂળ વિચાર-નો ત્યાગ કરવામાં આવ્યો એવું છે. ગીતા કહે છે કે, જાતિના નાશથી જગતનો નાશ થશે. હવે શું આ સિન્નતાઓ બંધ પડે જગત નાશ પામશે, એ સત્ય હોય એમ જણાય છે? હાલની જ્ઞાતિ-જાતિ એ ખરેખરી જાતિ નથી; પણ તેની ઉન્નતિમાં પ્રતિબંધરૂપે છે. હાલનો જ્ઞાતિએજ ખરેખરી રીતે જાતિનું—એટલે જ્ઞાતિભેદનું સ્વતંત્ર કાર્ય અટકાવ્યું છે. જાતિ પોતાની સત્ય અને પૂર્ણ સત્તા જમાવી શકી નથી, તેનું કારણ ધણા કાળથી સંક્રાંત દશામાં જડ પાલી બેઠેલી રૂઢિ, હક્ક કે વંશપરંપરાથી આવેલો આવેલો વર્ગ તેની આડે આવે છે; અને જ્યારે જ્યારે કોઈ પણ પ્રજા આ મહાન વિચિત્રતા ઉપજાવતી બંધ રહે છે, ત્યારે ત્યારે તે મરણવશ થવી આવશ્યકજ છે. આથી મારે તમને જે કહેવાનું છે તે મારા દેશબાંધવો! એ છે કે, હિંદની પડતી થઈ તેનું કારણ એ છે કે, તમે જાતિને અટકાવી તેનો નાશ કર્યો. દરેક સંક્રાંત થયેલ અમીરવર્ગ, કે હક્ક ધરાવતો વર્ગ, જાતિ-ને એક ફટકાસમાન છે; અને પોતાને કોઈ જાતિ નથી. જાતિને પોતાની સત્તા રહેવા દો; અને જાતિની આડે આવતાં દરેક બંધનને તોડી પાડો તોજ આગળ વધી શકીશું. હવે યુરોપ પ્રતિ દિન નાખો. જ્યારે તે દેશે જાતિને સ્વતંત્ર અવ-કાશ આપવામાં સફળતા મેળવી, અને વ્યક્તિઓના માર્ગમાં જે બંધનો ઉભા હતાં તે લઈ લીધાં—કારણકે દરેક વ્યક્તિ પોતાની જાતનો વિકાસ કરતી હતી—ત્યારે યુરોપની ઉન્નતિ થઈ. અમેરિકામાં જાતિને પોતાનો વિકાસ કરવાનો અવકાશ રહ્યો છે, તેથીજ ત્યાંના લોકો મહાન છે. દરેક હિંદુ જાણે છે કે, આપણા જ્યોતિષીઓ પુત્ર કે કન્યા જન્મે છે કે તરતજ તેની જાતિનો નિર્ણય કરવાનો પ્રયત્ન કરે છે. આ તેની વાસ્તવિક જાતિ—વ્યક્તિત્વ છે અને જ્યોતિષે તેનો સ્વીકાર કર્યો છે, અને તેને સંપૂર્ણ સત્તા ફરી આપીશું ત્યારેજ આપણું આગળ વધી શકીશું. આ

વિચિત્રતાનો અર્થ અસમાનતા કરવી કે કોઈ ખાસ ક્ષેત્રે
આપવો એમ થતો નથી. આ મારી પદ્ધતિ છે કે, કોઈને
એવું ખતાવવું કે તેઓએ કંઈ પણ તબીબી કેવાનું નથી, પરંતુ
જે પરમર્થિઓએ માર્ગ ખતાવ્યા છે તે માર્ગ પર ચાલવાનું
છે; અને દાસત્વમાં સૈંદાઓ સુધી રહેલી જડતાને કાંટી કાઢવાની
છે. અલગત, અસહમાન વંશની જુલમી રાજ્યનીતિથી આપણે
તેઓના રાજ્યદરમિયાન આગળ વધતાં અટકી પડ્યા હતા.
કારણ કે તે વખતે આગળ વધવાનો સવાલ ન હતો, પરંતુ
જીવવાનું બન્યો કે મરી જઈશું એ સવાલ હતો. પણ હવે તે
દુઝાણ મધુ છે તો હવે આગળ કૃત્ય કરવી જરૂરની છે. પરંતુ
તે નીચ, અધુલીનો તથા મિથનરીઓએ જે નાશકારક યોગ
નક્ષત્ર સ્વી છે તેના ધોરણ પર નહિ, પરંતુ આપણા પોતાના
ધોરણ પર—આપણા પોતાના માર્ગ પર કૃત્ય કરવાની છે. હવે
વસ્તુ કલ્પકરતાનો દેખાવ દે છે, કારણકે આખી હમારત અપૂર્ણ
છે. કલ્પકરતાનાં એકદો વર્ષો દરમિયાન આપણને હિમાલ
ખાંધરાં અટકી જવાની દરજ પડી હતી. હવે તે હમારતને
ધૂરી કરે, અને તેથી દરેક વસ્તુ તેના ચોખ્ખા રતબે સુધર
દેખાશે. સૌથી મને અપૂર્ણ જાતરી છે. દરેક પ્રજાને જાત
નો એક સુખ્ય પ્રવાહ હોવો છે. હિંદનો તે સુખ્ય પ્રવાહ
કર્મ છે. તે પ્રવાહને સુદઢ ગનાવો અટકે અને જાણનાં પાણી
તે પ્રવાહ સુધી વહેવા માંડે. આ મારા વિચારોની કમળી
એક જણ છે. વાતન આપણે ને સર્વ વિચારોને જનન
જાણને હરીએ, પરંતુ અન્યને મને જણાય છે કે, જો
દેશમાં જે સ્વતંત્ર નિર્દોષ કલ્પનું જિગ્મા છે. તે જાત આ
દેશમાં હોવાનું નથી. ન મું જાં અને તે અટકી જાય. ન
પરંતુ અત્યંત સુધી આજ વિચારો દેશ જવા સિવાય કોઈ
કંઈ કરી શકે નથી. હવે અમે જ પ્રવાહ હિંદમાં કલ્પ
નો આપે તે હું કલ્પુ છું. હવે હવે હિંદમાં અપૂર્ણ
તે હું અપૂર્ણ જાણું. વસ્તુના દેશ હિંદમાં હવે
હું જાણું છું.

આ મારી પદ્ધતિ છે કે, કોઈને એવું ખતાવવું કે તેઓએ કંઈ પણ તબીબી કેવાનું નથી, પરંતુ જે પરમર્થિઓએ માર્ગ ખતાવ્યા છે તે માર્ગ પર ચાલવાનું છે; અને દાસત્વમાં સૈંદાઓ સુધી રહેલી જડતાને કાંટી કાઢવાની છે. અલગત, અસહમાન વંશની જુલમી રાજ્યનીતિથી આપણે તેઓના રાજ્યદરમિયાન આગળ વધતાં અટકી પડ્યા હતા. કારણ કે તે વખતે આગળ વધવાનો સવાલ ન હતો, પરંતુ જીવવાનું બન્યો કે મરી જઈશું એ સવાલ હતો. પણ હવે તે દુઝાણ મધુ છે તો હવે આગળ કૃત્ય કરવી જરૂરની છે. પરંતુ તે નીચ, અધુલીનો તથા મિથનરીઓએ જે નાશકારક યોગ નક્ષત્ર સ્વી છે તેના ધોરણ પર નહિ, પરંતુ આપણા પોતાના ધોરણ પર—આપણા પોતાના માર્ગ પર કૃત્ય કરવાની છે. હવે વસ્તુ કલ્પકરતાનો દેખાવ દે છે, કારણકે આખી હમારત અપૂર્ણ છે. કલ્પકરતાનાં એકદો વર્ષો દરમિયાન આપણને હિમાલ ખાંધરાં અટકી જવાની દરજ પડી હતી. હવે તે હમારતને ધૂરી કરે, અને તેથી દરેક વસ્તુ તેના ચોખ્ખા રતબે સુધર દેખાશે. સૌથી મને અપૂર્ણ જાતરી છે. દરેક પ્રજાને જાત નો એક સુખ્ય પ્રવાહ હોવો છે. હિંદનો તે સુખ્ય પ્રવાહ કર્મ છે. તે પ્રવાહને સુદઢ ગનાવો અટકે અને જાણનાં પાણી તે પ્રવાહ સુધી વહેવા માંડે. આ મારા વિચારોની કમળી એક જણ છે. વાતન આપણે ને સર્વ વિચારોને જનન જાણને હરીએ, પરંતુ અન્યને મને જણાય છે કે, જો દેશમાં જે સ્વતંત્ર નિર્દોષ કલ્પનું જિગ્મા છે. તે જાત આ દેશમાં હોવાનું નથી. ન મું જાં અને તે અટકી જાય. ન પરંતુ અત્યંત સુધી આજ વિચારો દેશ જવા સિવાય કોઈ કંઈ કરી શકે નથી. હવે અમે જ પ્રવાહ હિંદમાં કલ્પ નો આપે તે હું કલ્પુ છું. હવે હવે હિંદમાં અપૂર્ણ તે હું અપૂર્ણ જાણું. વસ્તુના દેશ હિંદમાં હવે હું જાણું છું.

"પ્રીતિ જાંધવા માટે કાપની થોડા કાપડાં અને મારૂં મ
પરણું છે કે, તુંજ એક પ્રીતિ કરવા મોકલ છે. હું તારામાં
મારી જાનનો ધસા કરું છું." (મનુર્વેદમંદિતા)

પરમાત્મા સર્વદા તમારું કલ્યાણ કરે!

આપનો હક્કનો ઉપજન

વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૬૯

ચિઠ્ઠાઓ, ૧૧ મી જાન્યુઆરી ૬૫

વહાલા મ—

તમારો પત્ર હમણાંજ પ્રાપ્ત થયો.....જે સમયે
ધર્મસમાજ અહીં ન્યુયાર્કમાં આવ્યો છે તે જોવા
હેતુથી કે જમતના બીજા ધર્મો ઉપર ખ્રિસ્તીધર્મની ચેલ્લા
મિલે કરવી, પરંતુ તાર્કિક હિંદુ ધર્મ તે છતાં પણ પોતાનું
ગૌરવ જાળવી રાખવા સમર્થ થયો હતો. ડૉક્ટર બ—
અને તેની વિચારશ્રેણી પ્રમાણે આલનારાઓ પણ ધણા
સ્થિતિચુસ્ત અને પ્રાચીનમતાવલંબી છે; અને હું તેમના
તરફ સહાય મેળવવાની હિંદુ મુઠાં નાખતો નથી....પરમા-
ત્માએ આ દેશમાં મારા માટે ધણા મિત્રો મોકલ્યા છે અને
તેઓ દિવસે દિવસે વધતા જાય છે....પ્રભુ તેઓનું કલ્યાણ
કરે. આજ બોસ્ટન તો કાલે ન્યુયાર્ક એમ બધો વખત
હોલધામ કર્યો કરે છું, કારણ કે તે બે શહેરોજ આ દેશનાં
મહાન મધ્યબિંદુ છે. તેમાં બોસ્ટનમાં વિદ્યતા-બુદ્ધિમત્તા
વિસ્તરેલી છે, જ્યારે ન્યુયાર્કમાં લક્ષ્મીસંપદા વસેલી છે.
બંનેમાં મને સામાન્ય રીતે જે ફતેહ મળવી જોઈએ તે
કરતાં ધણી વધુ મળી છે. વર્તમાનપત્રોમાં મારા માટે શું
ખબરો આવે છે તે તરફ હું ઉપેક્ષા રાખું છું, તેથી
તેમાંનું એક પણ હું તમોને મોકલું એવી આશા તમારે
રાખવી નહિ. કાર્ય શરૂ કરવા માટે એક નાની ગર્જના
જરૂરની હતી. તે હવે આપણે જોઈએ તે કરતાં વધુ કરી છે.

મેં મ—ને લખેલ છે અને તમને પણ મારે આપવાની
સૂચનાઓ ક્યારનો આપી ચૂક્યો છું. હવે તો તમે શું કરી
શકો તેમ છે તે કાર્યથી જતાવી આપો. હવે મૂખાંધજરેલી

તમારે સર્વદા એ સ્મરણમાં રાખવાનું છે કે, દરેક પ્રજાએ પોતાનો બચાવ પોતાની મેળે કરવો જોઈએ. દરેક મનુષ્ય વિષે પણ એમજ સમજી બીજા ઉપર આધાર રાખ્યો નહિ. અહીં ફક્ત પરિશ્રમ કરીનેજ હું તમારા કાર્યને માટે થોડા પૈસા વારંવાર મોકલી શકીશ. તે સિવાય બીજી રીતે કશુંજ નહિ. એ તમારે તે સિવાય બીજાની જરૂર રહેતી હોય અને તેનીજ આશામાં રહ્યા કરતા હો, તો તમારે કાર્ય તુરંતજ બંધ કરી દેવું બહેતર છે. વળી આ પણ જાણવું કે, મારા વિચારોનું મહાન ક્ષેત્ર આ દેશ છે; પણ તેઓ હિંદુ, મુસલમાન કે ખ્રિસ્તીઓ હોય તેની મને દરકાર નથી; જે કોઈ પ્રભુ પ્રત્યે પ્રીતિ રાખે છે તેને મારી સેવા મળતીજ રહેશે.

× × × હું શાંતિથી અને મૌનપૂર્વક કાર્ય કરવા ચાહું છું; અને પરમાત્મા હમેશાં મારી સાથે છે. તમારી હિંમત હોય તો અતિઉશ્નપણે હૃદયનિષ્ઠ, સંપૂર્ણ નિઃસ્વાર્થી અને તે સર્વ ઉપરાંત સંપૂર્ણ પવિત્ર બનીને મારી પાછળ ચાલો. મારા આશીર્વાદો તમારી સાથેજ છે. આ હુંકા જીવનમાં એકબીજાને ધન્યવાદ આપવામાં વખત ગાળવા જેવું નથી. આપણું મુદ્દ પૂરું થાય ત્યારપછી આપણે એકબીજાનાં કામની નોંધો તપાસી એકબીજાને જે ધન્યવાદ ઘટતા હશે તે પેટ ભરીને આપીશું; પણ હમણાં તો મિથ્યાલાપ કરવાનો સમય નથી. કાર્ય કરો, કાર્ય કરો, બસ કાર્ય કર્યાં કરો! તમે હિંદમાં કંઈ પણ કશું હોય તેમાંથી સ્થાયી કાર્ય તો હું એક પણ જોતો નથી—તમે એક પણ સ્થાન કે દ્રિંત કરેછું જણાતું નથી—તમે એક પણ મંદિર કે મકાન બંધાવ્યું હોય તેવું પણ જણાતું નથી—કોઈ તમારી સાથે ને સાથે રહી કાર્ય કરતું હોય તેમ પણ જણાતું નથી. જ્યાં જુઓ ત્યાં ખુબખુબ વાતો વાતો ને વાતોજ કરવામાં આવે છે! (કે) આપણે મહાન છીએ! આ સૌ મિથ્યાલાપજ છે, અને આપણે બાયલા છીએ; એજ ખરી વાત છે. નામ તથા દીર્ઘતા માટે બહુ કથનો કરવાં અને તેવાં બીજાં અર્થહીન ફારસ કરવા—એ બધાથી મને શું પ્રાપ્ત કરી આપે છે? મને એ બધાની શું દરકાર છે? હું તો એજ જોવા ચાહું છું કે, પરમાત્મામાં પોતાની બળને અર્પણ કરનારા

સેંકડો માણસો બહાર આવે. આવા ક્યાં છે? મારે તેની જરૂર છે, હું તેઓને જોવા ચાહું છું. તમારે આવા માણસો શોધી કાઢવા આવશ્યક છે. તમે મને ફક્ત મોહું નામ તથા મોટો જશ આપો છો. પણ જોવાં નામ તથા જશ પર પૂજો મૂકો. મારા બહાદુર વીરો! કાર્ય કરો, બસ કાર્યમાંજ પરિ-સમાપ્તિ છે. તમારામાં હજી મારો જીરુસો-કાર્યોત્સાહ પ્રવેશવા પામ્યો નથી. તમે હજી મને જાળખતા નથી! તમે તો આલસ્ય અને વિલાસોના જૂનાજ ચીલાઓમાં ઘસડાયા જાઓ છો. આ સર્વ આલસ્ય ખંખેરી નાખો, અને હમણાંના તેમજ હવે પછીના લોગવિલાસોપર પૂજો મૂકો; અને ઉત્સાહના અગ્નિમાં ફેદી પડી લોકોને પ્રભુ સંમુખ લાવો.

તમારામાં મારો જીરુસો પ્રવેશો, તમો ઉચ્ચ રીતે હૃદય-નિષ્ઠ બનો, અને તમે યુદ્ધક્ષેત્ર પર એક વીરતરીકે મૃત્યુ પામો-

એવી સદાની પ્રાર્થના કરનારો વિવેકાનંદ

તા. કે. અ-, ક-, ડ-, ડા-બ-અને બીજા સર્વને એવું કહેજો કે માવજીભાઈ કે પેથોભાઈ આપણી તરફેણમાં કે વિરુદ્ધમાં જે કહે તે પર બિલકુલ માન્યતા તેઓ રાખે નહિ, પરંતુ કાર્ય ઉપર પોતાની સર્વ શક્તિને એકત્ર-એકાગ્ર કરે.

વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૭૦

૧૨ મી જાન્યુઆરી ૯૫

x x x સદાને માટે ફક્ત આ એકજ વખત હમણાં જાણી લ્યો કે, હું નામ કે કીર્તિ કે એવી કોઈ મિથ્યા વસ્તુની બિલકુલ દરકાર કરતો નથી. હું તો જગતના હિતની ખાતર વિચારો દર્શાવવા માગું છું. તમે એક મહાન કાર્ય કર્યું છે, પરંતુ તેથી શું? એ કરવાથી મને ફક્ત નામ તથા કીર્તિ મળેલ છે; પણ મારી જીંદગી જગતનાં સ્તુતિગાન મેળવવામાં ગાળવા કરતાં વધુ કિંમતી છે. આ સૌ મૂર્ખવાદને માટે મને બિલકુલ અવકાશ નથી. મારા વિચારો આગળ વધારી હિંદમાં પદ્ધતિસર પ્રસારવા માટે તમે ક્યું કાર્ય કર્યું છે? કંઈ નહિ, અરે! લેશમાત્ર પણ નહિ.

પરસ્પર સહાય કેમ આપવી અને એકબીજાના ગુણોની

કદર કેમ કરવી? એ શીખવનારી એક અવસ્થિત સંસ્થાની હિંદુઓને ધણી જરૂર છે. અહીંના મારા કાર્યની કદર દર્શાવવા કલકત્તામાં મળેલી સભામાં પાંચદબર માણસો ભેગા થયા હતાં-તે ઠીક છે; પણ જો તમે કદરને એક આનો આપવાનું કંઈ હોય તો શું તેઓ આપત? આપણી પ્રજાની કૃતબ્યનિષ્ઠા, એક બાલિશ પરાધીનતા જેવી છે. તેઓના મોં આગળ ખોરાક લાવીને ધરવામાં આવે, તો તેનો સ્વાદ લેવા તેઓ તૈયાર છે; અને કેટલાક તો એવા છે કે તેમને તે ખોરાક ગળે ઉતારી દઇએ તો જ ચાલે..... આમ જો તમે તમારી પોતાની બાતને સદાય નહિ કરી શકો, તો તમે હવવાને માટે પણ લાયક નથી.

અત્યારે સામાન્ય પ્રજાવર્ગને કેળવવાની મારી યોજનાને મેં છોડી દીધી છે. તે યોજના ધીમે ધીમે પાર પડશે. હમણાં તો ઉત્સાહી મિશનરીઓની એક ટોળીની જરૂર છે. તુલનાત્મક રીતે ધર્મોનું શિક્ષણ આપવા માટે મદ્રાસમાં એક કોલેજની આપણને અવશ્ય જરૂર છે. તેમાં સંસ્કૃત, વેદાંતનાં જુદાં જુદાં દર્શનો અને થોડી યુરોપીયન ભાષાઓ શીખવવી; તથા આપણી પાસે એક ગ્રેસ હોવાની અને અંગ્રેજ તથા દેશી ભાષામાં પત્રો કાઢવાની અવશ્ય જરૂર છે. આટલું થયું એટલે હું બાળીશ કે, તમે કંઈક પણ કરી શક્યા છો. પ્રજાએ બતાવી આપવું જોઈએ કે તેઓ કંઈ પણ કરવાને તૈયાર છે. જો તમે આવા પ્રકારનું હિંદુસ્તાનમાં કંઈ પણ કરવા અશક્ત હો, તો પછી મને હું એકલો જો કરી શકું તે કરવા દો. મારે સંદેશો આપવો છે; પણ જો લોકો તેની કદર કરે છે અને જેઓ તે પાર પાડશે તેનેજ તં સંદેશો આપવા દો. પછી તે અદલત કરનાર ગમે તે હોય તેની દરકાર નથી. “મારા પિતાની ઇચ્છા જે કાંઈ પાર પાડશે” તેજ મારો પોતાનો છે.

મારું નામ બહુ બહાર પડે તેમ થવું જોઈતું નથી. જે બહાર પડી વાસ્તવિક રીતે કાર્યમાં મૂકાય તેવું હું ઇચ્છું છું. મારા આવા વિચારો છે. સર્વ ધર્મ સંસ્થાપકોના શિષ્યોએ હમેશાં પોતાના ગુરુદેવના વિચારો સાથે અંગત સંબંધ કાંઈ રીતે છુટે નહિ તેમ જોડી દીધો છે અને અંતે તે અંગત સંબંધની ખાતરજ તે વિચારોનું ખૂન કર્યું છે. શ્રીરામકૃષ્ણના

શિષ્યો આવું ન કરે તે માટે ખાસ સાવધાન રહેવાનું છે. મૂળવિચાર માટે શ્રમ લઈ કાર્ય કરો, પણ અંગત જાત માટે નહિજ. પ્રભુ તમારું કલ્યાણ કરો.

આશીર્વાદ સાથે સદાનો આપનો
વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૭૧

ન્યુયૉર્ક, ૨૪મી જાન્યુઆરી ૧૮૯૫

પ્રિય શ્રીમતી—

× × × ×
ટેટ્સિકલ્સમાં જમીન થોડે પૈસે મોટા ટુકડાઓમાં મળી શકે છે. ૧૦૧ એકરનો એક ટુકડો ખસો ડાકરમાં મળે છે. પૈસા મારી પાસે તૈયાર છે, પણ મારે નામે હું તે ખરીદી શકું તેમ નથી. મારો સંપૂર્ણ વિશ્વાસ હોય એવો મિત્ર આ દેશમાં જો કોઈ હોય તો તે તમેજ છો. તમારી સંમતિ હોય તો હું એ જમીન તમારા નામપર ખરીદું. ઉનાળામાં વિદ્યાર્થીઓ ત્યાં જઈને એનાપર ઝુપડાં અથવા કેમ્પો—જે એમને પસંદ પડશે તે ખાંધશે અને તેમાં રહી અભ્યાસ આચરશે. આગળ ઉપર જો તેઓ લાંચેજ એકઠું કરી શકે તો પછી મકાન વગેરે ખાંધવું હોય તો પણ લાંચે ખાંધે.

× × × ×
મેં મારું જાનતું સઘળું કયું છે. એમાં જો સત્યનો કંઈ પણ અંકુર હશે તો તેમાં ચેતન આવશે. તેથી મને કશા વિષે જરાપણ ચિંતા નથી. હું પણ હવે તો વ્યાખ્યાનો કર્યા કરીને અને વર્ગો લેઈ લેઈને કંટાળવા આવ્યો છું. તેથી ઇન્સ્ટીટ્યુટમાં થોડાક મહિના કામ કરીને હું ડિંદુરવાન જતો. રહીશ અને ત્યાં કેટલાંક વર્ષ માટે કે પછી હમેશાં માટે હું ક્યાંક સુપાઈ રહીશ. હું એક આગમન મન્યાની નથી, એ વાતથી મને સતેજ થાય છે. મારી પાસે એક નોંધપેટી છે તે દુનિયાનરના મારા પ્રવાસમાં મારી સથે ને સથેજ રહી છે. તેમાં આજથી સાત વર્ષ ઉપર કળાવટ નીચેના સજ્જે. મારી નજરે પડે છે—“હવે એક પછે એક કદીને મનુષ્યની પ્રતિજ્ઞા કરવા સુદ” જતાં આ

જાણું કંઈ કરવાનું નીકળ્યું. મેં તે જાણું પૂરું કર્યું છે એમ હું ધારું છું. હવે પ્રભુ મને આ ઉપદેશન કાર્યમાંથી અને તે દ્વારા ઉમેરાતાં શુભજાનમાંથી મુક્ત કરશે એવી મારી ઉમેદ છે.

“આત્માનેજ એક માત્ર વિદ્યમાનતાતરીકે તમે પીછાંચો હોય, અને આત્માસિવાય અન્ય કંઈ પણ અસ્તિત્વમાં નથી એવું જાણ્યું હોય, તો પછી કોને માટે, કયી ઇચ્છાને માટે માયાદૈઠ કરો છો ? માયાના ચોગેજ આ પદોપકાર વગેરે કરવાનું મારા મગજમાં સૂઝ્યું—હવે મારી એ વૃત્તિ જતી રહે છે. મારી વધારે ને વધારે ખાતરી થતી જાય છે કે, અંતરની વિશુદ્ધિ સિવાય કંઈમાં બીજો કંઈજ હેતુ રહેલો નથી—જ્ઞાનને માટે એને ચોગ્ય બનાવવું એજ માત્ર કંઈનો એક હેતુ છે. આ દુનિયા એનાં બહાંબૂરાં સાથે વિવિધ રૂપોમાં વ્યાખ્યાજ કરશે. માત્ર એટલુંજ કે, એ બહાંબૂરાં નવાં નામો અને નવાં સ્થાનો ધારણ કરશે. મારો આત્મા સનાતન શાંતિ અને અનંત આરામ માટે તલસે છે.

“એકલા રહો, એકલા રહો. એકલો રહેનારો બીજાંબીજાની સાથે કદી અઘડામણમાં નથી આવતો, બીજાંબીજાને ખલેલ નથી કરતો કે બીજાંબીજાથી પોતે ખલેલ નથી પામતો.” ઈપિનધારણ, મુદિત મસ્તક, તરુતલવાસ અને ભિક્ષાવૃત્તિથી માસ કરેલા લોજન માટે મારું મન, અહા ! ‘હેવું’ ઉત્સુક બન્યું છે ! એ જ્યાં માટે અહો ! હું કેટલો જયો તલસી રહ્યો છું ! દોષો અને ખામીઓ ભરપૂર છતાં હિંદની જ ભૂમિ માત્ર એક એવી છે કે જ્યાં જીવાત્મા મુક્તિ મેળવી શકે છે—પરબ્રહ્મ પરમાત્માને પ્રાપ્ત થઈ શકે છે. આ જયો પાશ્વત્ય ભપકો મિથ્યા ગર્વ માત્ર છે. ને આત્માર્થી માટે દેવજ બંધનકર્તા છે. દુનિયાના મિથ્યાત્વને આના કબ્જાં વધારે અચોટ અનુભવ મને મારી છાંદગીમાં આ પહેલાં કદી પણ થયો નથી પ્રભુ જધાના બંધનો તોરો !—જ્યાંજ માયાના પાશમાંથી છૂટો !—એજ નિન્ય પ્રાર્થના છે.

હો. રહીને સમાજને પોતાના તરફ ઈચ્છે આકર્ષે છે. (સેનાર માણસે પોતાનો હાથ નીચો ધરવો જોઈએ ખરો, પણ દાતાનો હાથ તો ઈચ્છાજ રહે; અને નહિ તો તે આપી શકે નહિ.) સંજોગોને અનુકૂળ થઈ વર્તનારાનો ભાગ શુભાળ જેવો સુવાળો હોય છે, ત્યારે પરિસ્થિતિને વશ ન વર્તનારાનો ભાગ કંટકમય હોય છે. પરંતુ તેની સાથે આ વાત પણ નક્કી માનજો કે “પંચ જોલે તે પરમેશ્વર.” એવું માનનારાઓ-સમાજના અવાજને આધીન વર્તનારાઓ ઘડીના છટ્ટા ભાગમાં સર્વતોમુખ નાશના મોંમાં જઈ પડે છે, ત્યારે સત્યનાં સંતાનો-સત્યનેજ પંથે પળનારાંઓ સદાસર્વદા અલિપ્ત રહે છે.

સત્યને હું અનંત દાહકશક્તિવાળા પદાર્થ સાથે સરખાવીશ. વ્યથામાં આવતા સર્વ પદાર્થને જાળી જાળીને તે પોતાનો ભાગ અવશ્ય કાઢે છે. પોતા પદાર્થને તે એકદમ બાળે છે તો મેનાઈટ જેવા કઠણ પદાર્થને ધીરેથી પણ બાળે છે તો અવશ્ય. મેં જે લખ્યું છે તે જરાખરજ લખ્યું છે, હું પોતાને સર્વપ્રિય નથી બનાવી શકતો અને હરેક પ્રકારના હલહલતા બૂઠાણાને અનુકૂળ નથી થઈ શકતો, તેને માટે બહેન ! હું લાચાર છું; પરંતુ તેમ તો મારાથી નહિજ બને. છાંદગીબર મેં મારા એવા ધોરણ માટે વેઠ્યું છે, છતાં પણ તેમ તો નથીજ કરી શકતો. અનેક પ્રયત્ન કર્યા છતાં હું તેમ નથી કરી શકતો; તેથી અંતે મેં તે વાતજ પડતી મૂકી છે. પ્રભુ મહાન છે. તે મને દંભી નહિજ થવા દે. માટે હવે મારા આંતરભાવનેજ બહાર આવવા દો. બધાનાં મન ખુશ કરે એવો રસ્તો મને પ્રાપ્ત નથી થયો અને હું છું તેવાજ-મારી જાતને એકનિષ્ઠ-હોવા વગર મારો છૂટકોજ નથી. એના કરતા બીજી સ્થિતિ મારી બાગ્યેજ હોઈ શકે. યૌવન અને સૌંદર્ય નાશ પામે છે, જીવન અને ધન નષ્ટ થાય છે, નામ અને કીર્તિનો નાશ થાય છે, મોટા મોટા ગિરિરાજો પણ પૂજમાં મળી જાય છે, સખ્ય અને સ્નેહનો પણ નાશ થાય છે, અને સત્યજ્ઞ માત્ર એકલું ચિરંજીવ છે.” ભગવાન સત્યદેવ ! તુંજ મારો માર્ગદર્શક થા ! હું હવે મીઠી સાકર બનવા જેટલો (મીઠું મીઠું બોલી સર્વને રાજી રાખવા જેટલો) નાનો રહ્યો નથી. “બય સિવાય-

હુકાનદારી સિવાય, શત્રુમિત્રની દરકાર કર્યા વગર હું સંન્યાસી ! તું સત્યનેજ વળગી રહે અને અત્યારે અબધડીથી જ આ અને પેલી તેમજ હવે પછી આવનાર દુનિયાને-તેમના સુખોપલોગોને અને પતરાણ્યોને ત્યજ દે. હું સત્ય ! તુંજ એક મારો ભોમિયો થા.”

ખડેન ! મને ધન, નામ, કીર્તિ કે સુખલોગની લાલસા નથી-તેમને તો હું ધૂળસમાન લેખું છું. મારા બંધુઓને મદદ કરવાનીજ ઇચ્છા હતી. ધન્ય છે પ્રભુ ! કે મારામાં પૈસા પેદા કરવાની વૃત્તિ નથી. અંતરસ્થ સત્યના અવાજને અવગણીને દુનિયાના ભ્રમોને આધીન મારે શામાટે થવું ? છતાં ખડેન ! મન હજી પણ નળણું છે, કોઈ કોઈ વાર તે યંત્રવત્ પાર્થિવ મદદને પકડવા જાય છે.

x x x x

એ પ્રેરિશ્નટેરિયન સાધુ સાથે થયેલા છેલ્લા કણઆથે અને ત્યાર પછી શ્રીમતી બ-સાથે થયેલા લાંબા વાગ્યુદ્ધે સંન્યાસીને ઉદ્દેશી ભગવાન મનુષ્યે કહેલા “ એકલો રહે, એકલો રહે ” એ વચનનું સત્ય મને સ્પષ્ટ રીતે સમજાવ્યું છે. બધી મિત્રી, બધો પ્રેમ, એ (સોનાની બેડીની પેઠે) બંધન કર્તાજ છે. એવી કોઈ પણ મિત્રી નથી કે જેમાં પોતાની માન્યતાથી ઉલટા વર્તવાની ફરજ ન પડે—અને તેમાં પણ સ્ત્રીજન સાથેની મિત્રીમાં તો એવો પ્રકાર બન્યા વગર રહેતોજ નથી. હું મહાન ઋષિમુનિઓ ! તમારું કહેવું સત્ય છે કે, જે માણસ બીજા કોઈને જરા નેટલો પણ વળગેલો છે તેનાથી સત્યદેવને પૂરુંપૂરું સેવી શકાતો નથી, શાંત થા મુજ આત્મા ! અગરો થા, એકલો થા ! અને વાળ દે, પ્રભુ તારી સાથેજ છે ! એવન એ કંઈ ચીજ નથી ! મૃત્યુ પણ પ્રમણાજ છે ! આ બધું ચરાચર કંઈજ છે નહિ, માત્ર એકલો પરમાત્માજ છે. હર ના, આત્મદ ! એકલો થા, નાજો થા. ખડેન ! પંથ લાજો છે; મનવ હુકો છે; સંધ્યાસમય નજી આવે છે. મારે હવે જલ્દીથી સ્વદેશ પાછા ફરવું છે. મારી રીજાતરને પૂરું કરવા નેટલું. મને વખત નથી. મારે સ્વદેશ ફેરવવાનું મને પૂરું. સમય નથી મરતો. ખડેન ! હું જાઉં છું. મ.વ.નુ છે મુન્દે ન કરતા, હું તમને જાણીને

માત્ર બાળકવલ પેશું હું.

સુજ આત્મનું! તું રવખાં ન ભે. સ્વેચ્છા, શુદ્ધમાં
 કહે તો મારું કામ સંદેશનો પ્રચાર કરવાનું છે. દુનિયાને
 પ્રિય થવાનો યાને દુનિયાને પ્રિય લાગુ તેવી રીતે વર્તવા-
 નો મને સમયજ નથી અને એવી રીતે પ્રિય થવાનો
 પ્રત્યેક પ્રયત્ન મને રોંગીજ બનાવે. મારે સ્વચ્છતા મારતું
 પડે તે કબૂલ, પણ એવું દ્વિધા લવન લવવાનું અને આ
 મૂખ દુનિયાની પ્રત્યેક જરૂરિયાત પછી બચેને તે મારા
 પોતાના દેશની હોય કે પરદેશ દેશની હોય તેને તાલે
 થવાનું પસંદજ ના કરું. શ્રીમતી જ- મારે જે તેમ ભે
 તમારું પણ મારું હોય કે મારે કંઈ કામ છે તો તેમ
 માનવામાં તમે ખૂલ કરો છો-ગંભીર, ચાપ ખાઓ છો,
 મારે આ લોકમાં કે પરલોકમાં કંઈજ કામ નથી. મારી
 માસે તો માત્ર એક સંદેશ છે અને તે હું. મારી પોતાનીજ
 હશે આપી શકીશ. હું તેને 'હિંદુપણા'નું કે 'ખ્રિસ્તીપણા'નું
 કે દુનિયાના બીજા કોઈપણનું સ્વરૂપ નહિ આપું. હું તેને
 બસ "મારાપણા"નોજ સિક્કો મારીશ. સુકિત એજ મારું
 ધર્મસ્વરૂપ છે અને જે કંઈ તેનું વિરોધી હશે તેની સામે
 લડીશ, બગડીશ યા તો તેનાથી દૂર બાગીશ. હું, મારે શું
 એવા પાદરીઓને શાંત રાખવાનો પ્રયત્ન કરવો ? બહેન !
 મારા આમ કહેવાનો ખોટો અર્થ ના કરતાં. પરંતુ તમે
 હજી બાળક છો અને બાળકો તો, શુદ્ધનો પાસેથી શિક્ષણ
 લેવાને તૈયાર હોવાં ભેઈએ. તમે હજી એ અરાતું પાન
 ઠરું નથી કે જે "બુદ્ધિને અબુદ્ધિ, મર્ત્યને અમર્ત્ય, આ
 જગતને શૂન્ય અને મનુષ્યને ઇશ્વર બનાવે છે." આ 'જગત'ના
 નામથી ઝોળખાલી મૂર્ખતાની બાજમાંથી બને તો બહાર
 નીસરી આવો. ત્યારેજ હું તમને ખરેખર બહાર અને
 સ્વતંત્ર કરીશ. તમારાથી ભે તેમ ન થઈ શકતું હોય તો
 જે લોકો આ અસત્યરૂપ ઇશ્વરને યાને લોકસમાજના વિપુલ
 રોગને પગ તળે કચડવાની કામ બીડતા હોય તેમની પીડ
 યાબડી ઉત્સાહ આપો; અને તેમ પણ ન થઈ શકે તો મહેર-
 બાની કરીને મૌન મારો, પણ "તોડભોડ કરો, સારા
 થાઓ, પ્રિય થાઓ" એવા એવા મિથ્યા પ્રતાપોવડે તેમને

ફરી પાછા કીચડમાં ઘસડવાનો પ્રયત્ન તો નાજ કરો. હું આ સંસારને-આ સ્વપ્નને-આ ઘોર સ્વપ્નને ધિક્કારું છું. આ મઠમંદિરના નામવાળા છળપ્રત્યયના અખાડાઓ, ધર્મશાસ્ત્રોના નામે ચાલતી પૂર્તતા અને ધંતરમંતર, સુંદર ચહેરાઓનીચે છુપાયેલાં જૂઠાં હૃદયો, પ્રમાણિકતાના નામ નીચે ચલવાતી પોલપોલ અને સૌથી વધારે પવિત્ર (પરમાત્માના) નામથી ચાલતી દુકાનદારીવાળી આ દુનિયાને હું ઘૂણની નજરે જોઉં છું. શું ! મારે પણ મારા આત્માનું માપ સંસારના ગુલામો કાઢે છે તેવી રીતે કાઢવું ?

બહેન ! સંન્યાસીનો અર્થ તમે હજી જાણતાં નથી. “તે વેદોના મસ્તકપર બિરાજે છે” એમ વેદો કહે છે, કેમકે તે દેવજો અને પંથો, ધર્મો અને પેગંબરો, પુરાણો અને શાસ્ત્રો વગેરેથી સ્વતંત્ર છે. મિશનરી-અમિશનરી જેને બસવું હોય તે ભલે ભસો, મારાપર હુમલો કરવો હોય તો ભલે કરો; પણ હું તો તેમને ભર્તૃહરિ કહે છે તેમજ લેખીશ કે “સંન્યાસી ! તું તો તારેજ રસ્તે ચાલ્યો જા ! કોઈકે તેને ગાંડો માણસ કહેશે, કોઈકે ચાંડાલ કહેશે, ત્યારે કેટલાક ખીજા વળી ચોગી પણ કહેશે. સંસારીઓના આ પ્રલાપોથી તું રાજી પણ ન થા, અને હુઃખી પણ ન થા. જ્યારે તેઓ હુમલો કરે ત્યારે સમજજે કે, રસ્તામાંથી પસાર થતા હાથીની આબુખાબુ હંમેશાં ફૂતરાં ફરી વળે છે, પણ તેની તે દરકાર નહિ કરતાં સીધો પોતાને રસ્તે ચાલ્યોજ જાય છે. તેવીજ રીતે જ્યારે કોઈ મહાત્મા બહાર આવે છે ત્યારે અનેક જણ તેની પૂંઠે ભસવાનાં તો ખરાંજ.”

પ્રભુ સદા સર્વદા તમો સર્વતું કલ્યાણ કરો ! અને મહાન પ્રપંચમાંથી-આ સંસારમાંથી તે તમને સત્તર બહાર દોરો ! આ ઘરડી ડાકણરૂપી દુનિયાથી તમે કદી ના અંજાઓ-કદી નજરળંદ ના થાઓ ! ભગવાન શંકર તમને સહાય કરો ! માતા ઉમિયા તમારે માટે સત્યનો દરવાજો ખોલો અને તમારા સઘળાજ ભ્રમોને દૂર કરો ! એજ મારા આશિષ.

પત્રાંક ૭૩

ન્યુયૉર્ક, તા. ૬-૨-૧૮૯૫

x x x પરમહંસદેવ મારા ગુરુ હતા; હું તેમને
જેટલા ગણું, જેટલા માનું તેટલા દુનિયા સી રીતે ગણું
અને માને ! એવી ચાપાચીપ કરવાં જતાં ખુબં ફસફી જાય.
ગુરુપૂજનો સાવ જગાળા જેટલી અન્યત્ર નથી; તેમજ અન્ય
લોકોમાં એવો સાવ ઉત્પન્ન કરવાનું પ્રયોજન પણ નથી.
x x x કોઈ કોઈ તો અમારું નામ લઈ વાતો કરવા-
ને ખૂબ તૈયાર હોય છે અને હું પણ એમાંનોજ એક છું,
એમ જણાવે છે; કિંતુ એમને જ્યારે કંઈ કામ કરવાનું
કહું છું ત્યારે પાછી પાની કરે છે. “મતલબ કો મરજી જગ
સારો”-અર્થાત્ કે જગત ગરંજમતલબી છે . x x
x x હવે પછી કામજનપત્ર લખો તે ઉપલે ઠેકાણે
લખજો. હવેથી એજ ઠેકાણે અમારો અહો રહેશે. જો બની
શકે તો યોગવાસિષ્ઠ સમાયજીના અગ્રેણ અનુવાદની એક
નકલ મોકલી આપજો. અગાઉ જે પુસ્તકો વિષે મેં લખ્યું
છે-અર્થાત્ કે સંસ્કૃત નારદ અને શાવિરક્ય સૂત્ર તે બૂલતા ના.
“માતા દિ પરમં દુઃસ્વં નૈરાશ્યં પરમં સુલમ્ !”

પત્રાંક ૭૪

૧૭ મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૯૫

વહાલા અ—

+ + કાર્ય પ્રગટ રીતે મહન છે, અને જેમ જેમ તે
આગળ વધતું જાય છે, તેમ તેમ તે વધારે મહન થતું જાય છે.
મને લાંબા વખતથી વિશાંતિ લેવાની અતિશય જરૂર છે;
હવે ઇચ્છામાં મારી સંખ્યા એક મહાન કાર્ય ખડું છે....
મારા પુત્ર ! ધીરજ રાખ, તે કાર્ય મારે તું જેટલી આશાઓ
રાખી શકે તે કરતા પણ તે વધારે વિકાસ પામી વધશે.
દરેક કાર્ય ફેલેદમદ નિવરે તે પહેલાં તેને જેકરો મુરઠેલી
એમાથી પસાર થવું પડે છે. જેઓ અત્યુધી તેમાં મંદયા
રહે છે, તે વિજયનો પ્રકાશ વહેલો વા મારો એક શક્યો x x
ન્યુયૉર્ક કે જે અમેરિકાની સંસ્કૃતિનું ખાસ કેન્દ્રસ્થાન
છે, તેને અનુભવા લખવાને હમણા હું ફેલેદ પડ્યો છું,

પણ તેમ કરતાં તેમાં પ્રચંડ શ્રમ લેવો પડ્યો છે... આ ન્યુયૉર્કના કાર્યમાં તેમજ ઇંગ્લંડમાં આને માટે મારી પાસે જે જે હતું તે સર્વનો લગલગ મેં વ્યય કરી નાખ્યો છે. હવે વસ્તુસ્થિતિ એવા સ્વરૂપમાં આવી ગઈ છે કે તે પોતે પોતાની જાતે આગળ ચાલી શકશે.

હિંદુ વિચારો અંગ્રેજી ભાષામાં મૂકવા, અને પછી નીચે ફિલસૂફી, અને ગૂઢ પુરાણ તથા વિચિત્ર રીતે વિસ્મયમાં નાખનાર માનસશાસ્ત્રમાંથી એક એવો ધર્મ બહાર લાવવો કે જે સરળ, સાદો, લોકપ્રિય અને તેની સાથે ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ બુદ્ધિમાન પુરુષોની આવશ્યકતાઓને પહોંચી વળે. એ કાર્ય કેવું છે તે જેમણે તે માટે પ્રયત્ન કરેલ છે તેઓજ ફક્ત સમજી શકે તેમ છે. લાવવાહી અદ્વૈત, હમેશના જીવનમાં સજીવન-કાવ્યમય હોવું જોઈએ. તત્ત્વજ્ઞાન એટલું બધું મૂક છે કે તેમાંથી સાર પામવા માટે નિરાશાજનક ફાંફાં મારવા પડે છે, તોપણ તેમાંથી જાણવા યોગ્ય નૈતિક સ્વરૂપો બહાર લાવવાં જોઈએ; અને યોગવિદ્યાના અગમ્ય તત્ત્વમાંથી સૌથી વધારે વૈજ્ઞાનિક અને વ્યવહાર માનસશાસ્ત્ર પ્રકટાવવું જોઈએ—અને આ સર્વ એવા સ્વરૂપમાં મૂકવાની જરૂર છે કે તેને એક જાળક પણ ગ્રહણ કરી શકે. આ મારા જીવનનું કાર્ય છે. હું આમાં કેટલો વિજય પામીશ તે ફક્ત પરમાત્મા જ જાણે છે. કાર્ય કરવું તે આપણા અધિકારમાં છે, પરંતુ તેનાં ફળ અધિકારમાં નથી. (કર્મણ્યે વાધિકારસ્તે મા ફલે કદાચન—ગીતાવાક્ય) આ મારા પુત્ર! કઠિન-ઘણું કઠિન કાર્ય છે! કામકંચનના વંદોળિયામાં પોતાને સ્થિર—અચળ રાખવો અને આપણા શિષ્યો જ્યાંસુધી આપણી લાવનાઓ આદર્શોનો વિચાર કરી તેની સંપૂર્ણ પ્રતીતિ કરનાર અદેવળ વિરાગી બને, ત્યાંસુધી આપણા આદર્શોને વળંક રહેવું એ ખરેખર ગહન કાર્ય છે. પ્રભુનો ઉપકાર માત્ર કે, આ કાર્યમાં ક્યારનો મોટો વિજય મળી ચૂક્યો છે. મને કેટલાક ખ્રિસ્તી મિશનરીઓ અને બીજાઓ સમજી શકતા નથી તેથી તેઓનો દોષ કાઢી શકતો નથી. (કારણ કે) તેઓએ જેણે કામિની અને કાંચનની દરકાર કરી નથી એવા મનુષ્યને લાગ્યેજ નેયો હોય. આવો પુરુષ હોય એવું પહેલાં તો

તેઓએ માન્યું નહિ. ક્યાંથી તેઓ માની શકે ? શિવજી - પ્રદાયક અને પવિત્રતાના જેવા વિચારો આર્થિકમાં તેવા પશ્ચિમવાસીઓમાં છે, એમ તમારે ધારવાનું નથી. તેઓની ભાષામાં તેનો થોડોક ભાવ બતાવનારા શબ્દો અદ્યુષ્ટ અને હિંમત એ છે.....હવે મારી પાસે અંખ્યાળ ખેલો. એકદા થાય છે. એકદોને પ્રતીતિ થઈ ગઈ છે કે, પોતાની શારીરિક ઈચ્છાઓ ખરેખરી રીતે કાબુમાં-નિયમમાં રાખી શકનાર મનુષ્યો પણ છે; અને આ નિયમોપ્રત્યે આદર અને માનની લાગણી વધતી જાય છે. જે સખૂરી પકડે છે તેને બધું આવી મળે છે, સર્વદા આપતું કલ્યાણ થાઓ. આપનો

વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૭૫

૧૯ ડિસેમ્બર. રાટલ—મુર્યોક '૬૫

વહાલા અ—

x x જેને આમાર્ગિક સુધારો કહેવામાં આવે છે તેમાં પછી મગજને કંટાળો આપતા ના. કારણ કે જ્યાંસુધી ધાર્મિક સુધારો થયો નથી, ત્યાંસુધી કોઈ પ્રકારનો સુધારો થઈ શકતો નથી....પ્રભુએ જે ઉપદેશ આપ્યો છે તે ઉપદેશ કરો-વહેમ અને અસતતા સંબંધમાં સાફ થા નરસું કોઈ કથન કરતા ના....હિંમત હારશો નહિ, તમારા શુરુપરની શ્રદ્ધા ખોશો નહિ, પ્રભુમાંની શ્રદ્ધા શુભાવશો નહિ. જ્યાં-સુધી આ ત્રણ તમારામાં હશે ત્યાંસુધી મારા બાલ ! તમારો કોઈ વાળ વાંકો કરનાર નથી. પ્રતિદિન હું વધારે દુઃખ-મજા ખૂટ જનતો જાઉં છું. મારા બહાદુર પુત્રો ! કાર્ય કર્યાંજ કરો.

આશીર્વાદ સાથે સદાનો આપનો

વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૭૬

૬ ફી માર્ચ '૯૫

પ્રિય અ—

x x અમેરિકાવાસીઓ (યાંકીઓ) ધર્મમાં વ્યવહાર છે એ તમે એક ક્ષણભર ધારતા નહિ. તેમાં તો ફક્ત હિંદુ યોગ વ્યવહાર છે, જ્યારે યાંકીઓ તો ધનપ્રાપ્તિ કરનારા છે.... તેથી અહીંથી હું વિદાય થાઉં તે પહેલાં સંગીન-પાકો પાચો તૈયાર થઈ જાય તે હું ઇચ્છું છું. હરેક કાર્ય સંગીન કરવું જોઈએ....શ્રીરામકૃષ્ણના ઉપદેશો ઉપદેશવામાં તમારે આગ્રહ રાખવાની જરૂર નથી. તેના જે વિચારો છે તેને પ્રથમ તો ફેલાવો—વેદો—વિસ્તારો; જો કે હું જાણું છું કે દુનિયા હમેશાં વ્યક્તિને પહેલી જોવા ઇચ્છે છે, પછી તેના વિચારો તરફ વળે છે; છતાં હું ઉપર પ્રમાણે કહું છું....પ્રથમ મોટી મોટી ચોજનાઓ બહાર મૂકવાની નથી, પણ ધીમે ધીમે શરૂઆત કરો અને જોતા જાઓ કે કેટલા વધો છો.

x x મારા બહાદુર પુત્રો! કાર્ય કર્યે જાઓ. કોઈ દહારો પણ આપણે પ્રકાશ જોવાનાજ.

એકતા અને શાંતિ....કાર્યોને! વિકાસ ધીમે ધીમે થવા દો. રોમ શહેર કંઈ એક દિવસમાં બાંધાઈ ગયું નહોતું. મૈસુરના મહારાજા કે જે આપણી મહાનમાં મહાન આશાના કારણસર હતા તે મન થયા છે. હીક! પ્રભુ મહાન છે. તે મદદ કરવા માટે ધીજાને મોકલશે.

બની શકે તો ચોરાં દુશ્મનાં આશ્રન મોકલાવશે.

આશીર્વાદ સાથે આપનો મહાને

વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૭૭

પ્રિય અ—

તમ રે. પણ હમણાંજ આમ થયેલ અને કંઈ કરવા કેઈ પ્રયત્ન કરે તેથી તમને બીરત્ન કંઈ પણ પ્રદાન નથી. વ્યંત્રી પગલાં-સા. આજે સ્વસ્થ કરે છે. વ્યંત્રી હું અત્યંત ગીતો અમેરિકા વિશેના તમારા આશંકા મદદ કરે. સ્વસ્થ-અસ્વસ્થ છે....આ અમેરિકા એક વિશાળ દેશ રહે

વસ્તીનો મોટો ભાગ ધર્મવિષે ઝાઝી દરકાર કરતો નથી.....
ખ્રિસ્તી ધર્મ ટકે છે તો તે ફક્ત સ્વદેશપ્રેમની ખાતર,
ખીલું કાંઈ નહિ. હવે મારા પુત્ર ! ધૈર્ય છોડતો નહિ, વેદાંત-
સૂત્રો અને તે પરનાં સર્વ સંપ્રદાયનાં બાળ્યો મને મોકલાવ.

હું પરમાત્માના હાથમાં 'હું'. પાછા વળી હિંદમાં
આવવાથી શું સર્જું ? હિંદ મારા વિચારોને આગળ વધારી
શકનાર નથી. આ દેશ - મારા વિચારોમતે 'માયાશુષ્ક'
દર્શાવે છે. જ્યારે હું બધું પરવારીશ ત્યારે પાછો ફરીશ,
તે દરમિયાન તમે સૌ ધીમેથી અને સંહનશીલતાથી 'કાર્ય'
કર્તા કરો. જો કોઈ મારા ઉપર આક્ષેપ-હુમલો કરે, તો તેના
મતે ઉપેક્ષાજ કરો....તમે એક એવી સંમાજ સ્થાપો કે જ્યાં
હોકોને વેદ અને વેદાંતોનું તેની ટીકાઓ સાથે શિક્ષણ
આપવામાં આવે. હુમલાં આ માર્ગપર કાર્ય કરો....જરૂર
લક્ષમાં રાખો કે, જે જે ઘડીએ તમને નિર્બળ હોવાનું
ભાસે છે, તે તે ઘડી તમે પોતાની જાતને ફક્ત તુકસાન
કરો છો; એટલુંજ નહિ પણ આપણા કાર્યને-નિશાનને ઈર્ષ
પહોંચાડો છો. વિજય પ્રાપ્ત કરવો હોય તો તેની 'પહેલાં'
અનંત શ્રદ્ધા અને જળ એ જ અવશ્ય હોવાંજ જોઈએ.

આનંદી બનો....તમારા પોતાના આદર્શને વળગી રહો.
તે સર્વ ઉપરાંત, કદી પણ કોઈને દોરવાને કે કોઈના પર
શાસન ચલાવવાને પ્રયત્ન કરતા નહિ. સર્વના એવક બનો.

સર્વદા આશીર્વાદ સાથે

વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૭૮

ન્યુયૉર્ક, ૨૧ મી માર્ચ ૧૮૯૫

પ્રિય જ—

૨-ની મંદળીઓ મારી જલનશી કરવામાં આનંદ લે
છે એ સ્તંભજો મને આશ્ચર્ય થાય છે. કેવી નવાઈની વાત
જો કે, મને તેવું ત્રાફ વર્તન ચલાવનાર વિષે પણ
હહહહતાં જુઠાણાં ઉભાં કરનારા દુનિયામાં હોય છેજ!
શિક્ષાઓમાં તે એવા પ્રસન્નો મારી સામે દરરોજ ઉભા થતા!

x

x

x

x

મારા ગુરુદેવ કહેતા કે, આ હિંદુ, ખ્રિસ્તી વગેરે નામે મનુષ્ય મનુષ્ય વસ્ત્રેની બાંધુભાવની લાગણીઓના માર્ગમાં મહાન અંતરાયરૂપ છે. તેમને તોડી પાડવાનો આપણે પ્રથમ પ્રયાસ કરવો જોઈએ. તેમાંની સઘળી હિતકર શક્તિઓ બંધી રહી છે અને અત્યારે તેઓ માત્ર ઝેરી અસરોરૂપે જ રહી હોઈને તેનાથી ભોળવાઈ જઈ આપણામાંના ઉત્તમોત્તમ જનો પણ પિશાચની માફક વર્તે છે. જુઓ, આપણે શ્રમ તો સખત કરવો પડશે, પણ એ અંતરાયોને દૂર કરવામાં આપણે ફતેહ તો મેળવવીજ જોઈએ.

એટલાજ માટે મધ્યસ્થાન રાખવાની મારી આટલી બધી ઇચ્છા છે. સંસ્થામાત્રમાં દોષો તો બેશક હોવાનાજ, પરંતુ તેના વગર કંઈ કામ પણ થઈ શકે તેમ નથી; અને અત્રે મને ધાસ્તી છે કે, મારે તમારી સાથે મતભેદ થશે અને તે એ સુદાપર કે, કોઈ પણ મનુષ્ય સમાજને સરખી રીતે રાજી રાખીને કદી પણ મહાન કાર્યોમાં ફતેહમંદ નીવડે નહિ. પોતાનો અંતરાત્મા કહે તે સુજળ કાર્ય કરવું જોઈએ. પછી જો તે કાર્ય યોગ્ય અને સાફજ હશે તો સમાજને તે વધાવી લીધા વિના છૂટકોજ નથી-પછી ભલેને તે એ મનુષ્યના મૃત્યુ પછી કે સેંકડો વર્ષ પછી કાં ન હોય, પણ તે સમાજને સ્વીકારવુંજ પડશે. કાર્યની સાથે હૃદય, આત્મા અને શરીરથી તન્મય થઈ જવું જોઈએ અને ત્યાંસુધી આપણે બસ એક ને એકજ આદર્શ માટે બીજા સર્વસ્વનો ભોગ આપવા તૈયાર ન થઈએ ત્યાંસુધી આપણે કદી પણ પ્રકાશ જોઈ શકીશું નહિ.

માનવજાતિને મદદ કરવાની જેમની ઇચ્છા હોય તેમણે પોતાનાં સર્વ સુખદુઃખ, નામકીર્તિ અને સર્વ તરેહનાં સ્વાર્થોનો ગુંડો પુંડો કરી પ્રથમ સમુદ્રમાં ફેંકી દેવો જોઈએ અને ત્યારપછીજ પ્રભુ પાસે આવવું; એજ પ્રમાણે સઘળા સમર્થ આચાર્યોએ કહ્યું છે અને કયું છે.

મિસ ચ-ને ત્યાં હું ગયા શનિવારે ગયો હતો. મેં તેને કહી દીધું કે, એની મરણ સુજળ મારાથી એને ત્યાં વર્ગો લેવાનું બની નહિ શકે. ધનવાનને હસ્તે કોઈ પણ મહાન કાર્ય થયાનું જગતના ઇતિહાસમાં કદી જોયું

જે જે મહાન કાર્યો થયાં છે અને થાય છે તે હૃદય અને મગજનાંજ પરિણામ છે અને નહિ કે સંસાનાં. મતલબ કે, નાણું કામ કરતું નથી, પણ મગજ-શક્તિ અને હૃદયબળજ કરે છે.

મારા આદર્શને માટેજ માફ બધું ભવન; અને સહાય સર્વશક્તિમાન પરમાત્માની; બીજા કોઈની અપેક્ષા નહિ ! બસ એજ માત્ર વિજયની ખરી ચાવી છે. મારી ખાત્રી છે કે, આ બાબતમાં તો તમે મારી સાથે મળતાં થશો. X X

પત્રાંક ૭૯

પ્રિય એ—

૧૮૯૫

આપણી કંઈ અમુક સંસ્થા નથી, કોઈ એક ઉભી કરવાની ઈચ્છા પણ નથી. પોતાને બ્યાજબી લાગે તે શીખવવાને હરેકે જણ સ્વતંત્ર છે. જેને જે ચોચ લાગે તેનો ઉપદેશ કરવાની તેને તદ્દન છૂટ છે.

જો તમારામાં કંઈ પણ સ્વત્વ હશે તો તમે બીજાને આકર્ષવામાં નિમ્મળ જશો નહિ.ની પદ્ધતિ કદી આપણા ઉપયોગમાં આવી શકે. એમ નથી. તેણું કારણ તદ્દન સાદું, સ્પષ્ટ અને સરળ છે કે, તેઓ એક વ્યવસ્થિત પંથ છે અને આપણે નથી.

વ્યક્તિત્વ સાચવી રાખવું એજ મારો મુદ્રાલેખ છે. વ્યક્તિએને કેળવણી આપીને તૈયાર કરવી એટલીજ મારી આકાંક્ષા છે. માફ જ્ઞાન થણુંજ યોડું છે; પણ જે યોડું કંઈ તે હું બાકી રાખ્યા વગર શીખવું છું. જે વાતણું મને જ્ઞાન નથી તે વાત હું તરતજ કબૂલ કરી દઉં છું, અને જ્યારે જ્યારે લોકોને થિયોસોફિસ્ટ, ખ્રિસ્તીઓ અને મુસલમાનો અથવા જગતમાં બીજા કોઈ પણ મંદળ કે વ્યક્તિ તરફથી મદદ ચતી એઈ છું ત્યારે ત્યારે મને અત્યંત આનંદ થાય છે. હું તો માત્ર સંન્યાસી છું અને તે દૃષ્ટિથી હું જગતમાં મારી જાતને ચેતવરીકે નહિ પણ એક સેવકતરીકેજ લેખું છું.

.....જો લોકો મને આદરતા દોષ તો તે પણ હીક છે અને જો મને પિત્રારતા દોષ તો તે પણ હીક છે.

દરેક માણસે પોતેજ પોતાનું કદ્યાણ મેળવવાનું છે. દરેકે પોતેજ પોતાનું કાર્ય કરવાનું છે. હું કોઈની મદદ માગતો નથી, અને મદદ આવે છે તો હું તેનો અસ્વીકાર પણ કરતો નથી. દુનિયામાં કોઈની પાસેથી મદદ માગવાનો મને કશોજ હક નથી. જેમણે જેમણે મને અત્યાર સુધી મદદ કરી છે અથવા ભવિષ્યમાં કરશે તે તો માત્ર મારા તરફની તેમની દયાને ખાતરજ, નહિ કે મારો હક હોય. અને એ રીતે હું તેમનો સદાને માટે ઋણી છું.

જ્યારે હું સંન્યાસી થયો ત્યારે એ પગલું મેં ખૂબ વિચાર કરીને ભર્યું હતું. ભૂખમરાથી આ દેહનું અવગણ થશે એ વાતનું મને ભાન હતું. પણ તેથી શું? હું તે માત્ર એક લિખારી છું. ગરીબો મારા મિત્ર છે, હું ગરીબોને આહું છું. હું ગરીબોનો સત્કાર કરું છું. કોઈકોઈ વાર મારે ભૂખમરા વેઠવો પડ્યો છે તેથી મને આનંદ છે. હું કોઈની મદદ માગતો નથી. માગવાની શી જરૂર છે? સત્ય પોતાને મેળેજ પોતાનો પ્રચાર કરશે. મારી મદદવગર કંઈ સત્યનાશ થઈ જવાનો નથી! “સુખ-દુઃખને અને જય-પરાજયને સમાન માનીને તું યુદ્ધ કર્યે જા.” (ગીતાણ) અનંત પ્રેમ ગમે તેવી પરિસ્થિતિમાં સ્થિરતા, નિશ્ચલતા, સમતા અને અદેખાઈ કે ઇર્ષ્યા નહિ હોવી, એ તેનાથીજ કામ થઈ પીછા કોઈ રીતે નહિ. x x x -

તમારો
વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૮૦

અમેરિકા, ૧૧ એપ્રિલ, ૧૮૯૧

x x x તમે લખ્યું છે કે, તમને હવે આરામ થયો, કિંતુ હવે પછી તમારે બહુ સાવધાન રહેવાનું છે. અસ્વાસ્થ્યકર આહાર, કિંવા ગંદદીમય સ્થાનમાં વાસ કરવાથી ફરી રોગના ભોગ થવાનો સંભવ છે તથા મેલેરિયાના હાથમાંથી બચવું હુકર છે. પ્રથમ તે એક નાનો સરખો ભાગ અને મકાન ભાડે લેવાની જરૂર છે. ૩૦-૪૦ રૂપિયામાં એવું સ્થાન મળી શકશે. પીછા એ કે, રાધવામાં અને પીવામાં વપરાતું જળ, કિંદ

૨ (ગાળીને) વાપરવું. * * પાણીને ઉકાળવાથી
 ઘુલ થાય છે. સ્વાસ્થ્યપર બધાએ પ્રથમ નજર રાખવી
 એ એક સ્મોઈયો, એક ચાકર, સ્વસ્થ શમનગૂઢ અને
 અમિત લોજન-એ સ્વાસ્થ્ય માટે અતિ આવશ્યક છે. એ
 માટે યાચ તેવી બ્યવસ્થા કરો, એથી ઉલટું ન થવું
 જોએ. * * નિ-એ ઘર, આંગણું, બિછાનું વગેરે
 ઘણર સાફ રાખવાનો તથા પાણી ફિલ્ટર કરવાનો બાર
 માડી લેવો. * * સમસ્ત કાર્યની સફળતા તમારા
 સ્વચ્છતા સંપ અને પ્રીતિભાવ પર છે. દેવ, ઈશ્વરો, અભિ-
 માન ન્યાં લગી હશે ત્યાં લગી કંઈ રીતે કર્યાબુની આશા
 થી. * * બીજા આગળ પરસ્પર વિરુદ્ધ કાન કરડવા
 કે મહાપાપ છે, એમ માનજો. એને ત્યજ દો. x x
 મહોત્સવ ખૂબ ધામધૂમથી ઉજવાઈ ગયો એ બહુ સારી
 વાત થઈ ગઈ. આવતી વખતે એક લાખ લોક આવે એવો
 આશ થવો જોઈએ. x x અનંત ધૈર્ય, અનંત ઉદ્યોગ
 જેની સહાયમાં હોય તેજ કૃતકાર્ય થાય છે. * *

રામકૃષ્ણ પરમહંસને માને કેવા ન માને તે સર્વપ્રતિ
 સહાનુભૂતિ દાખવો. વૃથા તકે કરવા કંઈ આવે તો પોતે
 બદ્ધતામ્હિત પરાવર્ત થઈ જવું. x x સકળ મતના લોકો
 પ્રતિ સહાનુભૂતિ પ્રકટ કરો. એ સઘળા મહાન શુદ્ધો
 ન્યારે તમારી આંદર આવશે, ત્યારે તમે મહાતેજથી કામ કરી
 શકશો. માત્ર “જયગુરુ, જયગુરુ” કયાં કરવાથી કંઈજ કામ
 નહિ આવે. આ વખતનો ઉત્સવ તો ઉત્તમ રીતે પાર પડ્યો
 જણાય છે અને એને માટે તમે ખાસ પ્રયત્નસાને પાત્ર છો;
 હજી પણ તમારે આગળ ધમ્યા જવું જોઈએ, સમજ્યાને ? “હું
 શું સમજી શકું” “મારાથી શું બને” એમ બોલ્યા ને માન્યા
 કરવાથી તો ત્રણ બંને પણ કંઈ જાણી શકાશે નહિ. કાકુરદાદાની
 વાતો -ને ગળગળા બનાવે છે એ વાત ખરી, પણ એવું કંઈ
 ઉચ્ચ પ્રતિનું કરવું જોઈએ કે જે સુચિક્ષિત વર્ગની બુદ્ધિપર
 પ્રભાવ પાડે. ખાલી ડુગડુગી બબલીને શોર કરવાનું પ્રયો-
 જન શું છે ? આ મહોત્સવ એઓશ્રીના સ્મારકરૂપ નિવડશે,
 એટલુંજ નહિ પણ તેમના સિદ્ધાંતોના પ્રચારનું એક મુખ્ય
 કેન્દ્ર બનશે. x x બધું ધીરે ધીરે થશે; તથાપિ

સમયે સમયે શિકારી કૂતરાને શિકાર સામે ધસવાની છૂટ ન મળે અને જેમ દોડધામ કરે તેવું માફ તો છે. આગળ ધપો, આગળ ધપો; એ તો મારો પુરાણો પોકાર છે. બસ, હાલ તો હવે આટલુંજ. મારી પ્રકૃતિ સારી છે. x x

પત્રાંક ૮૧

ન્યુયૉર્ક, ૧૧ મી એપ્રિલ ૧૮૯૫

મિસ હ— મને ઘણી મદદ કરે છે. હું તેનો બહુ આભારી છું. તે ઘણી માયાળુ છે અને હું આશા રાખું છું કે, તે સહયોગી અને સત્યનિષ્ઠ પણ છે. તે મને “ખરી જાતના લોકો” સાથે પરિચિત કરાવવા માગે છે. x x x “ખરી જાતના લોક” તો માત્ર તેઓજ છે, કે જેમને પ્રભુ પોતે મોકલે છે. મારી જીંદગીના અનુભવથી મને સમજાયું છે કે, તેઓજ માત્ર મને મદદ કરી શકે અને કરશે. બાકી બીજાઓને તો પ્રભુ મદદ કરે અને મને તેમનાથી બચાવે !

મારા એકેએક મિત્રનું એવું ધારવું હતું કે, મારા આ ગરીબ લક્ષ્મણોમાં રહેવાથી અને ઉપદેશ કરવાથી કંઈજ લકાણ નીકળશે નહિ-ખધીજ મહેનત પાણીમાં જશે અને બાનુઓ તો કોઈજ ત્યાં નહિ આવે. મિસ હ—નો ખાસ કરીને એવો ખ્યાલ હતો કે “તે પોતે” અથવા તો “તેણીના ખરા લોકો” આવી જાતની વાતોથી બહુ પર હતા; એટલે કે જે માણસ પોતે ગરીબ વસવાટમાં રહેતો હોય તેની પાસે જવામાં કે તેનો ઉપદેશ સાંભળવામાં તેમને નાનમ લાગે તેમ હતું. આમ છતાં પરિણામે તો એ “ખરા લોકો” અને તેણી પોતે પણ દર વખત ત્યાં આવતાં હતાં. અહા પ્રભો ! તારામાં અને તારી કૃપામાં શ્રદ્ધા રાખવી, એ મનુષ્યને માટે કેટલું કપરું છે ! શિવ શિવ ! “ખરી જાત” ક્યાં છે અને ખોટીયે ક્યાં છે ? સર્વ કંઈ પ્રભુજ છે ! વાઘમાં ને મેંદામાં, સાધુમાં અને પાતકીમાં બધાયમાં એજ છે ! શરીર અને અંતઃકરણથી મેં એનોજ આશરો લીધો છે. મારી આખી જીંદગી મને પોતાના હાથમાં હુલાવીને હવે શું તે મને ત્યજ દેશે ? ના, ના. પ્રભુ જો દયાળુ ન હોય તો સમુદ્રમાં એકે ટીપું ન રહે, ગાદ જંગલમાં એક ડાંખળી સરખી ન રહે, અને

ધનપતિ કુબેરના ઘરમાં પણ આવને દુકડો સરખો ન રહે.
અને જો એની અરજ થાય તો વેરાનમાં વહેજાઓ વહે અને
બીખારીને ત્યાં ઋદ્ધિસિદ્ધિ પાણી સરે. x x x

છટ્ટ ! આ “ખરી જાતના લોકો” અને “ખોટી જાતના
લોકો” એ વળી શું ? ભગવાન શિવ ! તુંજ મારો “ખરો”
છે અને તુંજ મારો “ખોટો” છે. ભગવાન ! છેક ભયપણથી
મેં તારો આશ્રય લીધો છે. ઉખુકટિભંધના પ્રદેશોમાં કે
ધ્રુવપ્રદેશોમાં, ઉંચાં ગિરિરાજોનાં શિખરોપર કે મહાસાગરો-
નાં ઉંડાણમાં તું મારી સાથે રહેજે. તું મારું રહેકાણુ છે,
તું મારો જીવનનાયક છે, તું મારો આશ્રય છે, તું મારો
મિત્ર છે, તું મારો શુભ છે, તું મારો પરમેશ્વર છે, તું મારો
સત્ય આત્મા છે. તું મારો કદીજ ત્યાગ નહિ કરે, એવી
મારી સંપૂર્ણ ખાત્રી છે. એકલે હાથે અનેકની સામે ખાય
લીટતાં કોઈ કોઈ વાર હે પ્રભો ! તું હરજડી જાઈ છું અને
મન નળશું પડતાં માનવીની મદદ લેવાનો વિચાર આવે
છે. પણ હે પ્રભો ! આવી જાતની નળજાઈઓમાંથી તું મને
સદા ખચાવ અને તારા સિવાય બીજા કોઈની પણ સહાય
લેવાની મને બુદ્ધિ ન થાય એવું કર. એક માણસ જો બીજા
કોઈ સારા માણસમાં વિશ્વાસ મૂકે છે તો તેનો કદી વિશ્વાસ-
ધાન થતો નથી કે કદી ત્યાગ પણ થતો નથી; તો પછી
ઓ પુરુષોત્તમ ! હે તાત ! શું તું મારો ત્યાગ કરીશ ?
આખી જીંદગીભર હું તારો અને તારો એકલાનોજ દાસ
હું એવું બણવા ખૂજવા છતાં શું તું મને તરછોડીશ ? શું
તું મને બીજાઓના હાથમાં રમકડાઈપ બનવા દઈશ, કે
અનર્થગારમાં તણાવા દઈશ ? અરે ! એમ બનેજ કેમ ?

માત્રા ! મારી ખાત્રી છે કે, તે મારો કદી પણ ત્યાગ
નહિ કરે.

પત્રાંક ૮૨

ન્યુયૉર્ક, મે ૧૮૯૫

પ્રિય—

તમને પત્ર લખ્યા પછી મારા શિષ્યોએ મદદ કરી છે, અને વર્ગો સુંદર રીતે ચાલુ થશે એમાં કશીજ શંકા નથી. મને તેથી ઘણાજ આનંદ થયો; કારણ કે જે પ્રમાણે ખાવાનું અને શ્વાસ લેવાનું મારી જીવંતીને માટે આવશ્યક બની રહેલ છે, તેજ પ્રમાણે તેને ટકાવી રાખવાને માટે જ્ઞાન-પ્રચારનું કાર્ય પણ આવશ્યક થઈ પડ્યું છે. તમારો

વિવેકાનંદ

x x x x

ધર્મીગોથી આ દુનિયા ફેટલી સહેલાઈથી છેતરી શકાય છે, અને જ્યારથી સંસ્કૃતિનો ઉદય થયો ત્યારથી માણસોની શ્રદ્ધાપર જૂઠાણું અને અસત્યતાનો કેવો મોટો ઢગલો જામ્યો છે!

પત્રાંક ૮૩

૬ ફી મે ૯૫

વહાલા અ—

તમારો છેલ્લો પત્ર તથા રામાનુજાચાર્યના લાખ્યનું પ્રથમ પુસ્તક મને આજ સવારે મળ્યાં.....જો હિંદુઓ બધા ઉંઘમાં ઘોરતા હોય તો મારે તેઓના હિંદુ ધર્મનો ખયાલ કરવા માટે, મારી શક્તિનો વ્યય નિરર્થક શામાટે કરવો જોઈએ? તમે કરોડો હિંદુવાસીઓ, અને ખાસ કરીને જેઓ પોતાની વિદ્વત્તા માટે એટલા બધા મગરૂર છે તેઓ, ત્યાં જોડા જોડા શું કરો છો? તમેજ શા માટે યુદ્ધ કરવાનું સ્વીકારતા નથી, અને મને ઉપદેશ તથા શિક્ષણ આપવા માટે આગગો રાખતા નથી? વિદેશીઓની મધ્યમાં હું અહીં દિવસ અને રાત કાંઈ માર્સનો પડ્યો છું....હિંદુસ્તાન મને શું મદદ માંડે છે? હિંદી પ્રબળતા જેવી બીજી દેશ પ્રજા ઓછા સ્વદેશપ્રેમવાળી તમે કદી જાણી છે? જે તમે એક ઝન મુશિશિત દહામણી પુરુષોને પુરોષ અને અમેરિકામાં ઉપદેશ આપવા અર્થે માંડેલા અને તેને નિજાવ દેશ વર્ષ સુધી મારે ઉપાડી લ્યો, તે

હિંદને નૈનિક અને રાજકીય મદદ અનિવાર્ય કરી શકશે. જે વ્યક્તિ હિંદ પ્રત્યે નૈનિક સદાનુમતિ રાખે છે, તે દરેક રાજકીય મિત્ર બનશે. પશ્ચિમવાર્ત્તાઓના ઘણા તમારા વિરોધો પુરું પાડે છે કે, તમે અર્ધનમ દશામાં જંગલીઓની બનેલી પ્રજા છો અને તેથી તમારે સંસ્કૃત્યમાં લવણ માટે તમારા પર બળભેરી થવી જોઈએ છે. આ ધારણા તદ્દન ખોટું છે, એવું તમે તમારી વલ્લુથી કેમ બતાવી આપતા નથી? ઘણે દૂર પડેલા દેશમાં સ્ત્રી એક આજુસ શું કરી શકે? વળી જે મેં કહ્યું છે તેને માટે પણ તમે તાયક નથી. x x x

જે હિંદુઓ અત્યાચારથી પશ્ચિમના દેશમાં આવી ચૂક્યા છે તેઓએ વખાણ અથવા પેસા ગેજાવવા અર્થે પોતાના ધર્મ અને દેશજનો પર વારંવાર ટીકા કરી છે. તમે જાણો છો કે, હું અહીં નામ કે દીર્ઘ શોધવા આવ્યો નથી. નામ-દીર્ઘ મારા પર બળાતકારે આવીને પડેલ છે. હું હિંદમાં પાછા શામાટે આવું? મને ત્યાં કેવળ સહાય આપશે? પોતાનો ધર્મ ઉપદેશવા માટે મદ્રાસમાં એવા કયા પુરુષો છે, કે જે સંસારને તણાવે? જેણે પોતાના દેશનો બચાવ કરવાની હિંમત કરી છે તે હું કદાચ એક જ વ્યક્તિ છું, અને અહીંના લોકોને મેં એવા વિચારો આપ્યા છે, કે જેની તેઓ એક-હિંદુ પાસેથી કરી પણ આશા રાખી શકે નહિ. આ દેશમાં હજારો એવા છે, કે જે મારા મિત્રતરીકે રહે છે; અને સેંકડો એવા છે કે જે મરણપથ તમારી પાછળ આવે તેમ છે. દર વર્ષે તેઓ વધતા જશે અને જો હું વધારે આયુષ્યવાળો રહી તેઓની સાથે કાર્ય કરીશ તો મારા જીવનના તથા ધર્મના આદર્શો પાર પડશે. તમે સમજ્યા કે?

સર્વ પ્રજા માટેનું મંદિર કે જે અમેરિકામાં બંધાવવાનું હતું તે સંબંધી હમણાં હું કંઈ સાંભળતો નથી; છતાં અમેરિકાના કેંદ્રસ્થાનરૂપ ન્યુયૉર્કમાં મેં દૈનિક કાળુ મેળવેલ છે, અને તેથી મારું કાર્ય આગળ વધશે. હું મારા કેટલાક શિષ્યોને ઉન્નતાણામાં એક શાંત પ્રદેશમાં લઈ જઈ તેઓને યોગ, ભક્તિ અને જ્ઞાનનું શિક્ષણ પૂરું કરાવું છું અને પછી તેઓ કાર્ય આગળ લઈ જવા સંપૂર્ણ મદદ કરશે. હવે મારા પુત્રો! કાર્ય કરવામાં પ્રવૃત્ત થાઓ.

એક માસની અંદર તે પેપર કાઢવા માટે થોડા પૈસા મોકલવાની સ્થિતિમાં હું આવીશ. હિંદુ ગૃહસ્થ ભિખારીને પાસે ભીખ માગવા જતા નહિ. હું તે કાર્ય મારા પોતાના મગજથી અને દૃઢ જમણા હાથથી મારી મેળેજ કરીશ અહીં તેમજ હિંદમાં મને કોઈ માણસની મદદની જરૂર નથી....રામકૃષ્ણ અવતાર ઉપર બહુ આજો ભાર મૂક્યો નહિ.

હવે મેં જે શોધ કરી છે તે કહું છું. સર્વ ધર્મ, વેદાંતમાં-એટલે વેદાંત ફિલસૂફીની ત્રણ ક્રમિક દશાઓ તામે દ્વૈત, વિશિષ્ટાદ્વૈત અને અદ્વૈતમાં સમાયેલ છે. એક બીજા પછી એમ ઉત્તરોત્તર છે. મનુષ્ય જેમ જેમ ધાર્મિક પ્રગતિ કરતો જાય છે, તેમ તેમ તેને આ ત્રણે દશાઓ ઉત્તરોત્તર આવે છે. ધર્મનું આ રહસ્યતત્ત્વ છે. વેદાંતને હિંદની ભિન્ન ભિન્ન મનુષ્યજાતો સંબંધી રૂઢિઓ અને સંપ્રદાયોની સાથે લાગુ પાડતાં જે બને છે તે હિંદુધર્મ છે. પ્રથમની અવસ્થા કે જે દ્વૈત છે, તેને યુરોપના ભિન્ન ભિન્ન સમાજો ના વિચારો સાથે લાગુ પાડીએ તો ખ્રિસ્તીધર્મ બને છે. સેમેટિક પ્રજાઓને લાગુ પાડતાં મુસલમાન ધર્મ પ્રાપ્ત થાય છે. અદ્વૈતને તેના યોગના સ્પષ્ટ સ્વરૂપ સાથે લાગુ પાડતાં બૌદ્ધ ધર્મ આદિ નીપજે છે. હવે ધર્મનો અર્થ વેદાંતથી સૂચવાય છે; તે વેદાંતને લાગુ પાડવું તે વિધવિધ પ્રજાઓની જરૂરી આતો, આસપાસની સ્થિતિઓ અને બીજા સંજોગો ભિન્ન ભિન્ન હોવાથી ભિન્ન ભિન્ન થઈ શકે છે. તમે જોઈ શક્યો કે, ફિલસૂફી એકજ હોવા છતાં શાકતો, શૈવો આદિ તેઓના ખાસ વિશિષ્ટ સંપ્રદાયો અને મતોને જુદી જુદી રીતે તે ફિલસૂફી લાગુ પાડે છે. હવે તમારા માસિકમાં આ ત્રણ દર્શનો સંબંધે લેખો ઉપર લેખો લખ્યાં કરો અને તેમાં એમ બતાવો કે, એક દર્શન પછી બીજું દર્શન આવે છે અને તેથી ત્રણમાં એકતા છે, અને તેની સાથે વિધિવાદને તદ્દન અડકતા નહિ. અર્થાત્ ફિલસૂફીના આધ્યાત્મિક ભાગને ઉપદેશ કરો, અને તે ઉપદેશને લોકો પોતાના મતો સાથે અનુકૂળ કરી લેશે. આ વિષયપર હું એક પુસ્તક લખવા માગું છું, તેથી મેં ત્રણ લાખોની જરૂર પડતાં મંગાવ્યાં, પણ હજી સુધી રામાનુજનું પહેલું વૉલ્યુમજ મળ્યું છે.

પત્રાંક ૮૪

ન્યુયૉર્ક, ૧૪ મી મે ૯૫

પ્રિય અ—

X X X X

હવે મેં ન્યુયૉર્ક પર આધિપત્ય મેળવ્યું છે, અને મને આશા રહે છે કે, કાર્ય કરનારનો સ્થાયી સમાજ હું મેળવી શકીશ. તે સમાજ જ્યારે આ દેશથી વિદાય થઈશે ત્યારે આપણે હાથ ધરેલું કાર્ય બંધવશે. મારા પુત્ર! તું સમજે છે કે, વર્તમાનપત્રમાં જે બધી આતશવાળી ખીનાઓ આપે છે તે સર્વ મિથ્યા છે. મારી ધારણા એજ છે કે, હું અહીં જ્યારે વિદાયગીરી લઉં, ત્યારે મારી પાછળ હું સ્થાયી અસર મૂકી જવા સમર્થ થાઉં, એમ થવું જોઈએ, અને પ્રભુના આશીર્વાદથી એમ ઘણું જલદી થશે..... આપ જગતના સમસ્ત ધન કરતાં લાયક મનુષ્યો વધારે કિંમતી

મારા વિષે ફિકરચિંતા કરવાની તમારે જરૂર નથી. પ્રમાણે હમેશાં રક્ષણ કરે છે. હું આ દેશમાં આવ્યો તો હું મેં જે શ્રમ અહીં લીધેલો છે તે વ્યર્થ જવો નજ નોઈએ.

પ્રભુ માયાળુ છે, અને જો કે મને કોઈ પણ રીત ઈજ્ઞા કરવાને અને તેટલો પ્રયત્ન કરનારા ઘણા છે, છતાં મારી સાથેની મિત્રતા સાચવી મને અંતઃસુધી વળગી રહેનારા પણ ઘણા છે. સારા કાર્યમાં વિજય પામવાનું સ્વીકૃત્ય અનંત ધૈર્ય, અનંત પવિત્રતા અને આત્મિક ક્ષમતા છે.

આશિષ સાથે આપનો સદા

વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૮૫

યુ. સ્ટે. અ. ૨૦ મી મે ૧૮૯૬

મારા વહાલા અ—

X X હવે હું તમને એક વિદ્યમણ ખીના કહું છું જ્યારે જ્યારે તમારામાંથી કોઈ અનારોગ્ય થાય, ત્યારે તેણે પોતે પોતાને આ તમારામાંથી કોઈએ તેને પિતૃતી દિવે, આગળ ખડો કરવો અને માનસિક એવું કથન કરવું અને હૃદયને સ્વેદી કરવું. કન્વી કે તે અસાધ્ય આરોગ્ય છે અને તે જગતના સર્વે કરશે. તે સંકાપને ન અંગત

૧. અગર તે તમારાથી દુઝરો માઈલ દૂર હોય તે છતાં
જ તમે તે ઠરી શકો છો તે યાદ રાખો, અને હવે વધુ વાર
સોંદા ન બને. x x

ચા માટે સ- પોતાની દીકરીના લગ્નને લઈને એટલો
મધો ફાળી છે, તે હું સમજી શકતો નથી. મને તેમ હોય
તે છતાં, તે પોતે જે સંસારમાંથી મુક્ત થવા ઇચ્છે છે,
તેજ ફાળી સંસારમાંથી પોતાની દીકરીઓને પમ્પર
કરાવવા માગે છે. તેને માટે સંપૂર્ણ પિત્તાર, એજ ફક્ત
મારી પાસે અભિપ્રાય છે. પુત્ર કે કન્યાના સંબંધમાં લગ્નનું
નામજ પિત્તાર હું. મૂર્ખાઓ! શું તમે એમ ધારી છો
કે, લગ્ન માટે અનુમોદન આપી હું કોઈને બંધનમાં નાખ-
વામાં સહાયબૂત થાઉં? જો મારા બાઈ મ- પરજુશે તો
હું તેનાથી મારો સંબંધ છૂટો પાડીશ. તે સંબંધે મેં ચોક્કસ
પાયે નિર્ણય બાંધ્યો છે.

સપ્રેમ આપનો
વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૮૬

ન્યુયૉર્ક, ૨૨ મી જુન ૯૫

વહાલા કે—

અત્યારે એકેલીટી લખવા કરતાં આખો પત્ર તમને
હું હવે પછી લખીશ. તમે આગળ વધતા જાઓ છો એ
જાણી મને આનંદ ઉપજે છે. હું હિંદ તરફ પાછો વળવાનો
નથી, એ માનવામાં તમારી બૂલ થાય છે. હું નિષ્કળતાઓને
કદી વશ થવાનો નથી. અહીં મેં બીજા રોખ્યું છે, અને
તે ખાતરીકે ઉગવા લાગ્યું છે, અને તે ઉગવુંજ જોઈએ
બધ માત્ર એટલોજ રહે છે કે, જો હું તેને ચોખ્ખ
વખત પહેલાં ઘણો જલદીથી છોડી દઉં તો તેના વિકાસને
બાધ આવશે. x x

મારા પુત્ર! કામ કર્યા કર. રોમ શહેર એક દિવસ-
માં બંધાયું નહોતું. (ઉતાવળે આંખા ન પાકે.) હું પ્રજુના
આદેશથી ગ્રેરાયેલો છું અને તેથી આખરે સર્વ એની મેળે
બરાબર પરિણામ પામશેજ.

તમારા પ્રત્યે સદાને માટે પ્રેમ સહવર્તમાન
તમારો હૃદયનિષ્ઠ વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૮૭

૧ લી જુલાઈ ૧૯૦૪

તમેને (અ—ને) મારે કહેવું જોઈએ કે, તમારે
જાણવ તમારે જાતેજ કરવાનો છે. સાવ બાળકની પેઠે શા
માટે વર્તો છો ? તમારા ધર્મ પર કોઈ આક્ષેપ કરે તો શા
માટે તમે તેની સામે જાણવ કરી શકતા નથી ? મારા વિષે
પૂછો તો તમારે કોઈ પણ જાતની ભીતિ રાખવાની નથી.
અહીં મારા ગુરુઓ છે તેના કરતાં મિત્રો વધારે છે, અને
આ દેશમાં ત્રીજો ભાગ ખ્રિસ્તીઓનો છે, અને શિક્ષિત વર્ગ
માંથી તો ઘણીજ જુગ સંખ્યા ખ્રિસ્તી મિશનરીઓ માટે
પરવા રાખે છે. બીજું વળી એ છે કે, જે વસ્તુ સામે મિશ-
નરીઓ અભાવ પાતાવે છે, તેજ વસ્તુ ઇસ્લામી હોવી જોઈએ,
એમ શિક્ષિત વર્ગ માને છે. તે મિશનરીઓની આગળથી
સત્તા હવે અટકીથી ગયું છે અને દિવસે દિવસે નાબુદ
થતી જાય છે. તેઓના આદ્યોપાથી તમને હુઝ થતું હોય
તો શામાટે જાણકની પેઠે તમે વર્તો છો ? અને તે
વત્ત મને સંભળાવો છો અને પૂછો છો ?.....એવું બાળક
પણ એ કંઈ સફળ નથી.

અહીં મને અત્યુચ્ચતના ઘણા પ્રતિષ્ઠિત પુરુષો ક્યાર
થઈ ચૂક્યા છે. બીજે વર્ષે હું એવી જગ્યાએ કરનાર
હે તેને કયાંયના શ્રેણીય મુઠ્ઠી આપીશ અને પછી આ
કાર્ય ચાલુ થયાં જશે; અને જ્યારે હું હિંદમાં આવું
અહીંથી ઉપલીશ. જ્યારે અહીં આ એવ. મિત્રો રહેશે, કે
મને અવરોધન આપના. તો હિંદમાં પણ મદદ કર્યા કે
તે તમારે કંઈ પણ ખાતર નથી. જ્યાંયુધી તમે મિશ-
નરીઓ પ્રવેશો તેજ તમારે કરવું અને તે મારે કંઈ
દાન આપવાનું થય. વતન રહે. મારાં કંઈક તમારે
દુનિયામાંથી કાઢીને લઈશ તમે તની પુણ્ય
કરો છો. અત્યંત તમે કંઈક કરો છો.
મને કહે છે કે અહીં મારે જાણવ કરવું છે.
દેશમાંથી મને મનુષ્યોને હિંદુઓમાંથી મારે હું મને

જાણું છું કે, હિંદમાં દૂત શીજો અને બાયલાજોજ વસે છે. આથી તમે ગુસ્સે થતા નહિ. ત્યાં કાર્ય કરવા માટે મને સાધનોનો ખર્ચ પડશે. હું 'નિર્વીર્ય' પુરુષોના હસ્તમાં મને મૂકવા માગતો નથી. તમારે તે બાબતની ફિકર રાખવાની નથી. જે થોડું તમારાથી બને તે કર્યાં કરો. મારે તો પહેલેથી તે ઉદામુખી પડેજ કાર્ય કરવાનું રહ્યું છે....." આ આત્મા નિર્વીર્યને પ્રાપ્ત થવાનો નથી. "મારા માટેની બીતિ તમારે રાખવાની નથી. પરમાત્મા મારી સાથેજ રહેલ છે. તમારે તો દૂત તમારો બચાવ કરવાનો છે, અને તેમ તમે કરી શકો છો એટલુંજ મને ખતાવી આપશો તો મને સંતોષ થશે. અમુક મારા વિષે આમ કહે છે, એવું લખીને દેવે વધારે વાર મારું માથું ખાશે નહિ. મારા વિષે મૂખ અમુક શૂકાદો આપે છે તે સાંભળવાને હું રાહ જોતો નથી. તમે નાનાં બચ્ચાંજો ! યાદ રાખો કે, 'મહાન પરિણામો મહાન ધૈર્ય', મહાન સહનશીલતા અને મહાન પ્રયત્નોથીજ પ્રાપ્ત થાય છે....કનું મન વખતોવખત બદલાતું જાય છે એવી બીક મને રહે છે.

મહાન કાર્યો માત્ર સુસ્વીદાજ કરી શકે છે, નહિ કે બાયલાજો. તમે અમદાણ બચ્ચાંજો ! છેવટનું એટી વખતે આટલું તો જાણી લ્યો કે, હું પરમાત્માના હસ્તકમળમાં છું. જ્યાંમુખી હું પવિત્ર છું, અને તે પરમાત્માનો દાસ છું, ત્યાંમુખી મારા માધાના એક વાળને પણ કેઇ અટ્ટી શકનાર નથી—વાંકો કરી શકનાર નથી....દેશ-પ્રજા માટે કંઈ કરો, પછી તેજો તમને મદદ આપશે અને ત્યારે આખી પ્રજા તમારી સાથેજ તમારી સદાયમાં રહેશે. બહાદૂર બનો, વીર બનો, મનુષ્યનું મરણ માત્ર એક વખતજ સાચ છે. મારા દિયો બાયલા નજ દેવા જોઈએ.

કેમપૂર્વક આપનો સદાનો

વિવેકાનંદ

નથી. મારા જીવનનું મિશન-અવિમ-ઉદ્દેશ-હું મારી રીતે જાણું છું; અને મારી પાસે ચરીત્રીના નિવન નથી તેમ હું કિંદનો વતની છું; તેમ આખી દુનિયાનો વતની છું; તે તે સંજોગે મિથ્યા પ્રલાપ કરવાનો નથીમેં મારાથી જની શક્તિ તેટલી મદદ તમિને આપી છે. કહે તમિને તમારી પોતાની મદદ મળવી જોઈએ. જોવો કમો દેશ છે, કે જેનો ખાસ હક્ક મારા પર પડેલો છે? શું હું કોઈ પ્રયત્નો વેચાયેલા શુભામ છું? તમે જેમિની નાસ્તિકો! કહે પછી જોવો મૂખ, અધાંદીન પ્રલાપ વધારે વખત કરતા નહિ.

મેં ઘણી સખત રીતે કાર્ય કર્યું છે અને જેટલો મારી પાસે પૈસો આવ્યો તે કલકત્તા અને મદ્રાસ મોકલવા આપ્યો છે, અને આ બધું કર્યું જોટલા માટે શું હું તેઓના કહેવા પ્રમાણે ચાલવા પણ જાંખાયેલ છું? તમે ચરમાતા નથી? શું હું તેઓનો કોઈ રીતે દેવાદાર છું? તેઓ મારાં વખાણ કરે તેની હું હેશમાત્ર દરકાર કરું તેમ છું? અને તેઓ મને નિદે તેથી શું હું કરું તેમ છું? મારા વહાલા પુત્ર! હું કોઈ વિલક્ષણ મનુષ્ય છું, અને તમે પણ મને જેનું સુધી સમજી શક્યા નથી. તમે તમારું કાર્ય કર્યા જાઓ, ને ન કરી શકો તો જાંધ રાખો; પણ મને તમારો મિથ્યા પ્રલાપ કહી સંતાવવાનો પ્રયત્ન કરતા નહિ. મારી પીઠ પાછળ રહી સહાય આપનાર, મનુષ્યશક્તિ કરતાં મહાન શક્તિ, અથવા પ્રભુને અથવા કોઈ દેવને હું જોઈ શકું છું. મારી આખી જીંદગીસુધી હું બીજાને મદદ આપતો આવ્યો છું.... જે દેશે મહાનમાં મહાન પુરુષ-રામકૃષ્ણ પરમહંસ-ને જન્મ આપ્યો છે તે દેશમાં તેનાં કાર્યને સહાય આપવા થોડા રૂપિયા પણ જેઓ એકઠા કરી શકતા નથી, અને મિથ્યા પ્રલાપ કરવો હોય તો તૈયાર રહે છે, અને જેને માટે તેઓએ કંઈ કર્યું નથી પણ જેણે તેમને માટે જની શક્તિ તેટલું બધું કર્યું છે તેને 'તું આમ કર, તારે આમજ કરવું' જોઈએ' એમ આદેશ આપી તેને તે પગાવવા માગે છે! આખી ઉપકાર વમરની-કૃતાની દુનિયા છે.

શું તમે એમ કહેવા છો છો કે, જે શક્તિના દ્વારમાં દબાયેલા, વહેમી, ક્યાદીન, દાંબિક, નાસ્તિક, આયલાઓ,

કેવળાયેલા હિંદુમાં તમોને મળી આવે છે તેવામાંના એક તરીકે હિંદુની ગુજારવા અને મરણ પામવા હું જન્મેલ છું. હું હીન્દુઓના પિત્તાઈ છું. હીન્દુઓના કે રાજકીય મિથ્યા પ્રત્યાપ કરનારા સાથે મારે કંઈ પણ લેવાદેવા કે નિરખત નથી. કોઈ રાજનીતિમાં મને શ્રદ્ધા નથી. જગતમાં પ્રભુ અને સત્ય એ જો રાજ્યનીતિ છે, બાકીનું સર્વ મિથ્યા છે. હું કાલે લંડન ઉપડી જાઉં છું. x x x

આશિષ સાથે આપનો

વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૯૧

રીડીંગ, ઇંગ્લંડ, ૧૭ મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૯૫
મિ. સ—ની અને મારી ઇચ્છા ઇંગ્લંડમાં સોસાયટી માટે બળવાન અને બુદ્ધિમાન ઉત્તમ મનુષ્યો મેળવવાની છે અને તેથી જરા ધીમે પગલેજ કામ લેવું પડશે. મારે આતની લાગતી ગમે તેવા ‘લાલીઆ જમાલીઆ’થી ન થાય તે માટે સંભાળ લેવાવી જોઈએ. અમેરિકામાં પણ મેં એજ પદ્ધતિએ કામ લીધું હતું. મિ. સ— હિંદુસ્તાનમાં આપણા સંન્યાસીઓના સહવાસમાં સંન્યાસીઓની જ રીતિએ થોડો વખત રહી આવેલા છે. તેઓ બહુજ તેજસ્વી, પાણીદાર અને સુશિક્ષિત હોઈ સંસ્કૃત પણ ઘણું સારું જાણે છે.....
..... પવિત્રતા, ખંત અને ઉદ્યમ—એ ત્રણની મારે જરૂર છે અને એ ગુણોવાળા માત્ર અર્થો ડઝન માણસો મને અહીં મળી રહેશે તો મારું કામ ચાલશે. એવા થોડાક મળવાની મને આશા છે.

પત્રાંક ૯૨

રીડીંગ, ઇંગ્લંડ, તા. ૨૪ મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૯૫
હાલમાં હું મિ. સ—ના સંસ્કૃત અધ્યયનમાં મદદ કરી રહ્યો છું. હું જ્યારે અમેરિકા જાઉં ત્યારે પોતાને એવીજ રીતે મદદ કરવા સારું હિંદુમાંના મારા ગુરુભાઈઓ પૈકી એક સંન્યાસીને અહીં તેડાવી લેવાનું મિ. સ—નું મને કહેવું થયું છે. તે મુજબ મેં એક સંન્યાસીને

મોકલવા હિંદ લખી દીધું છે. અત્યારમુખી તો બધું બરાબર છે. હવે બીજા મોજાની હું તારૂં જોઈ છું. "આવે તેને તરછોડો નહિ અને ન હોય તેને મારે કાંઈ ન મારો-પ્રભુ પોતે જ કંઈ મોકલે તેનીજ માત્ર ઇચ્છા રાખો." એ મારો મુદ્રાલેખ છે. હું લેખકતરીકે મંદ છું, પણ મારું અંતઃકરણ આભારથી પરિપૂર્ણ છે.

પત્રાંક ૧૩

સીડીંગ, ઇંગ્લંડ, ઑક્ટોબર ૪ થી ૧૮૯૫

x x x હિંદી એ ઝગડા અને માયાવિમોચનોની પરંપરા છે. હવનનું રહસ્ય મોજામજા નથી; પણ અનુભવજ્ઞાન અથવા અનુભવદ્વારા શિક્ષણ, જોજ એવું મારું રહસ્ય છે. પરંતુ અફસોસ કે, આપણે ખરેખર શીખવા માંડીએ છીએ, તેવામાંજ આપણને બોલાવી લેવામાં આવે છે; અને આ પ્રકાર ઘણાં બાવિ હવનના પક્ષમાં મજબૂત દલીલ સંભાળ જાણે છે. કાર્ય ઉપર એક વખત વાવાઝોડું ફરી વળે એ સર્વત્ર સાચું છે. કેમકે એથી માતા-પરણ સ્વચ્છ થાય છે અને સ્થાનિક વસ્તુસ્થિતિનો આપણને ખરો ખ્યાલ આવે છે. તેની નવેસર શરૂઆત થઈ છે, પણ એ શરૂઆત હવે વળસમાન મજબૂત પાયાપર થઈ છે.

પત્રાંક ૧૪

લંડન, ૨૪ મી ઑક્ટોબર ૯૫

x x મારું પ્રથમનું વ્યાખ્યાન મેં ક્યારનું આપી દીધું છે, અને તેણે લોકોનું કેટલું સરસ ધ્યાન ખેંચ્યું છે, તે "સ્ટાન્ડર્ડ" પત્રમાં આવેલ જાણરમાંથી જાણી શકશો. કાન્ડર-વેટિંગ પત્રોમાં મોટામાં મોટી વગ ધરાવનાર પત્રોમાંનું "સ્ટાન્ડર્ડ" એક છે. હું લંડનમાં એક માસ રહેવાનો છું, પછી હું અમેરિકા ઉપર જઈ જઈ અને આવતા ઉનાળામાં હું ફરી પાછો ફરીશ. ત્યાંમુખીમાં તમે જોઈ શકશો કે, ઇન્ડિયામાં મેં બીજા સારી રીતે વાવ્યું છે.

હિંમત ધરો અને કાર્ય કર્યો કરો. સખરી અને મક્કમ કાર્ય એજ દુન માત્ર છે. આજ રાખો અને સહનશીલતા,

પવિત્રતા, ધૈર્ય અને મહત્ત્વ કાર્ય એજ સ્મરણમાં રાખ્યા
જાયો....જ્યાંસુધી તમે પવિત્ર રહો છો ત્યાંસુધી તમે કદી
પણ નિષ્ફળ થશો નહિ. જગજગનની તમને કદી વીણા
મૂકશે નહિ, અને તમારાપર બધા આશીર્વાદો આવશે.

તમારો વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૯૫

લાંડન, ૧૮ મી નવેમ્બર ૯૫

વહાલા—

* * * હવે હવે 'મારું' કાર્ય ખરેખર લગ્ય થયું છે.
હું પાતે તે તરફ દષ્ટિ નાખતાં આશ્ચર્યચકિત થયો છું.
અગ્રજ દોકો વર્તમાનપત્રોમાં બાહુ બોલી દેખાવ કરતા
નથી, પણ તેઓ મોનપણે કાર્ય કર્યા કરે છે. અમેરિકા
કરતાં હવે હવે હું વધુ કાર્ય કરી શકીશ, એની મને ખાતરી
છે. દોળાંનાં દોળાં મારી પાસે આવે છે કે જેને મારું
જમ્યા કરવાનું મારી પાસે રહેતું નથી, તેથી તેઓ બાતુઓ
તેમજ બીજા બધા નીચે પલાંઠી વાળી બેસે છે. હું તેમને કહું
હું કે, તેઓએ એવું કશુંપણ કે તેઓ હિંદના આકાશ તમે
જરાજરથી દેશાયેલા વડના ઝાડનીચે છે અને તેઓને આ
કશ્વના બહુ પસંદ પડે છે.....આવતા અઠવાડીયામાં
મારે અહીંથી ઉપરી જવું પડશે, જો જાણી તેઓ વજા
દિલ્લીના થાય છે. દેશકાંડ એવું ધારે છે કે, અહીંના મારા
કાર્યને, જે હું એકદમ આશ્યો જાણ્યો તો થોડો બાધ
માવશે. હું તેવું ધારતો નથી. લૌકિક મનુષ્યો કે વસ્તુઓ
ઉપર હું આધાર નાખતો નથી. એક પ્રભુનુંજ મારે શરણ
છે—અને ને મારાકાન કાર્ય અત્યંત્યેજ લાયક છે.

x x મહેરબાની કરી દરેક જણ દાંબલ અને લીજ
કાન ન બને. તમે તમારા વિચારને બળ અને પવિત્રતાથી
વજાવી રહે અને તમારા મર્મમાં દમજાં દોડ મૂકેલીઓ
આવે તે પછી જને દહાડે—છેવટે આખી દુનિયાને તમારો
પર હાથ નાખી તમારું કાજકાવ વગર છોડેજ નથી.

મંગલોરે કહે છે નેહી રીતે મનેવેલો અને વજા
મારો નથી. હું કાન કરું છું, કરું છું તે કશુંજ કરું છું અને

મારી રોટલી મેળવી મારા દેશને સહાય આપતો રહું છું. આ બધું થાય છે તેટલાજ માટે શું મારે ચતુરજ્ઞ તરફથી ટીકાઓ સાંભળ્યાજ કરવી કે? વારૂ, તમે હજી નાનાં બચ્ચાં જેવા છો. મારે આ બધું સહન કરવું પડ્યો!... મેં કલકતાથી એક સંન્યાસીને જોલાવી મંગાવેલ છે, અને તેને લંડન-માંનું કાર્ય સોંપી દઈશ. હવે અમેરિકાને માટે એકની મને જરૂર છે. તે માટે મારો પોતાનો મનુષ્ય મને જોઈએ છે. સર્વ આધ્યાત્મિક વિકાસ માટે શુરુબક્તિ એ પાથો છે.

જો અતિશય કાર્ય કરવાથી ખરેખર હું થાકી ગયો છું. જેવું મારે સખત કામ કરવું પડ્યું છે એવું કોઈ પણ હિંદુએ ક્યું હોત તો તે ખરેખર મૃત્યુવશજ થયો હોત....
.....લાંબી વિશ્રાંતિમાટે મારે હિંદ આવવાની જરૂર છે.
સપ્રેમ અને સાશિષ આપતો સદાનો—
વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૯૬

ન્યુયૉર્ક, તા. ૮મી ડિસેમ્બર ૧૮૯૫

દશ દિવસની કંટાળાભરી યુસાફરી પછી ગયા શુક્રવારે હું અહીં આવી પહોંચ્યો છું. સમુદ્ર અતિશય તોફાની હતો અને મારી છાંદગીમાં આ પહેલીજ વાર મને આવેલ સખત દરિયો લાગ્યો છે. X X છાંદગીમાં હું કેટલાક સમય મિત્રો મૂડી આવ્યો છું. તેઓ આવતા ઉન્હાળા માટે મારી અપેક્ષા કરતા મારી બેરક્ષાનીમાં કામ કર્યો. અહીંના કામ માટે મારી યોજનાઓ હજી ગોઠવાઈ નથી, દરમિયાન ટ્રેનફેર અને શિકાગો જઈ આવવાનો મારો ઇરાદો છે. બહેર વ્યાખ્યાનની યોજના તદ્દન ત્યજી દેવાનો મારો ઇરાદો છે, દેમકે બહેર વ્યાખ્યાનોદારા કિંવા ખાનગી વર્ગોદ્ધારા ક્રમપ્રાપ્તિ કરવાના પ્રયત્નોથી બિહત્ત અલગ થઈ જવું એનાંજ મારો ઉત્તમોત્તમ સ્વાર્થ સમાયલો અને લાગે છે. દેમકે આગળ જતા તે નુકસાનકર્તા નીવડે છે, એટલું જ નહીં પણ એક ખરાબ દ.ખલો બેસાડે છે.

છાંદગીમાં મેં એ સિદ્ધાન્ત પ્રદર્શ લીધું હતું કે દેહોએ સ્વેચ્છાપૂર્વક એવી દૈવી નજી રહીને

નથી. મોટાં વ્યાખ્યાનલવનોમાં વ્યાખ્યાન કરવામાં થતા ખર્ચનો મોટો ભાગ મિ. સ્ટીફ ઊઠાવી લેતા અને બાકીનો હું જાતે વેઠી લેતો. એ રીત ચાલી પણ સરળ રીતે x x લોકોને જો મારી જરૂર હશે તો તેઓ પોતેજ વ્યાખ્યાનો ઉભાં કરશે. મારે પછી એ બાબત કંઈ ખટપટ કે ચિંતા કરવાની રહેશેજ નહિ. મિ. અને મિ. ની મદદ હવે મને તમને એમ લાગે કે વ્યાખ્યાનકર્તા માટે મારે શિક્ષણ આવવું જોઈય થઈ પડશે તો મને તે મુજબ લખી જણાવજો પૈસાનો સવાલ તો અલબત્ત બાબતુએજ મૂકી દેજો.

મારો વિચાર એવો છે કે, જુદાં જુદાં સ્થળોમાં પોતા પોતાના સ્વતંત્ર કાર્યક્રમોવાળાં મંડળો ઉભાં કરવાં. તેઓ પોતે ભલે પોતાની મનગમતી રીતે કાર્ય કરે અને પોતાથી બની શકે તેટલું સારું કામ બજાવે. મારા પોતાના સંબંધમાં હું કહીશ કે, હું પોતે એવી કોઈ પણ સંસ્થામાં મારી જાતને સંડોવવા માગતો નથી. x x

પત્રાંક ૧૭

૨૨૮ ડબ્લ્યુ ૩૬, ૨૦ મી ડિસેમ્બર ૯૫

વહાલા—

* * સહિષ્ણુતા રાખો અને મરણપર્યંત શ્રદ્ધાવાન રહો. તમો અંદરઅંદર વિશ્વહ કરતા નહિ. ધનની લેવડ-દેવડમાં સંપૂર્ણ પવિત્ર રહો....આપણે મહાન કાર્યો કરીશું.... જ્યાંસુધી તમારામાં શ્રદ્ધા, પ્રમાણિકતા અને ભક્તિ છે ત્યાં સુધી સર્વમાં વિજય મેળવી શકીશું.

x x સૂક્તોનું ભાષાંતર કરવામાં ભાષ્યકારોનાં વચનો પર ખાસ લક્ષ રાખશો, અને પૂર્વ તરફના હમણાંના સ્કૉલરો જે કહે તે પર બિલકુલ ધ્યાન આપતા નહિ. તેઓ આપણાં શાસ્ત્રોનો કંઈકો પણ સમજતા નથી. તત્ત્વજ્ઞાન અથવા ધર્મ સમજવામાં શુષ્ક ભાષાશાસ્ત્રીઓનું કાર્ય નથી.... ઉદાહરણતરીકે 'આર્નાદવાનમ્' એ ઋગ્વેદમાં એક શબ્દ છે. તેનું ભાષાંતર એવું કરવામાં આવ્યું છે કે "તે શ્વાસ વગર રહ્યો." હવે જેના સંબંધે આ કહેવામાં આવેલ છે તે મુખ્યત્વે મહાપ્રાણનેજ ઉદ્દેશીને છે, અને આર્નાદ ધાતુનો

અર્થ બચત—આદિલન વગરનો એમ થાય છે. આથી એ સૂચિત થાય છે કે, આમાં કદવના આરંભ પદેકની વિશ્વમય સાંપ્રતિક શક્તિનું વર્ણન છે. જુઓ, કદવનારો—આપણા મહાવિંઓએ જે કદવુ છે તે પ્રમાણેજ અર્થ સમજાવો. અત્યાસ્તા કહેવાતા મુશ્કેલીય વિદ્યાનોના કદેવ, પર મ.પાઠ રાખીને અર્થ કર્યો નહિ કદવુ કે તેઓ શું બોલે છે ?

x x ઘેરવાન અને ભયદીન બનો એટલે માર્ગ ખુલ્લો થયો...યાદ રાખો કે, થી...ઓ સાથે તમારે કંઈ પણ લેવા દેવા નથી. તમે બધા મારી સાથે હરોળમાં ઉભા રહેશો, અને સહિષ્ણુતાનો ત્યાગ કર્યો નહિ તો આપણે દબા મહાન કાર્ય કરી શકીશું, એની તમોને ખાતરી આપું છું. આ મહાન કાર્ય મારા પુત્ર! ધીમે ધીમે ઇન્કાબમાં બની રહેશે. મને લાગે છે કે, કેટલીક વખત તમો નિરાશ બનો છો, અને મને ભય છે કે થી—ઓના હાથમાં રમવાને લલચાઓ છો. તમે યાદ રાખો કે, શુરુબક્તિ આખા જગતને છુટી શકશે—આ ઇતિહાસનાં સત્યોમાંનું એક છે...મનુષ્યને સિંહ જેવો ખરાકેમી બનાવનાર શક્તિ છે. તમારે હમેશાં એ યાદ રાખવું કે, મારે કેટલું બધું કામ કરવું પડે છે ! કેટલીક વખત એક દિવસમાં બે કે ત્રણ બાપણો આપવાં પડે છે અને આવી રીતે ચારે બાળુ મુશ્કેલી છતાં, સખત કામ છતાં, હું મારો માર્ગ કરી લઉં છું. નબળો સળજો માણસ તો મરણવશ થાય તેમ છે.

x x શક્તિ અને બળ સાથે વળગ્યા રહો; સત્મનિષ્ઠ બનો, પ્રમાણિક બનો, પવિત્ર બનો અને એકબીજામાં વિશ્વલક્ષી કરો. ઈશ્વર એજ આપણી પ્રજામાં મહાન ઠંટકરૂપ છે.

આપણા સર્વ મિત્રોમત્થે પ્રેમપૂર્વક—
વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૧૮

ન્યુયૉર્ક, ૨૬ મી ડિસેમ્બર ૧૮૯૫

આ વિશ્વમાં કે ત્યાં કંઈજ નાશ પામતું નથી, ત્યાં જીવતાં છતાં આપણે મૃત્યુની મધ્યમાંજ વસીએ છીએ, ત્યાં બહેરમાં કે ખાનગીમાં, સરખબરમાં કે ગાઢ જંગલની

ધનધટામાં વિચારેલો એકે એક વિચાર જીવંત રહે છે. વિચારો સ્વતઃ સંઘટિત થવાનો નિરંતર પ્રયત્ન કરે છે; અને ત્યાંસુધી એમનું એવું એવું સંઘટન શિદ્ધ નથી ત્યાંસુધી તેઓ રદોટ પામવાનો પ્રયત્ન કર્યાજ કરે અને તેમને દાણી દેવા માટે કરેલો અને તેટલો પ્રયત્ન પણ તેમનો નાશ કરી શકશે નહિ, કશું પણ નાશ પામ નથી—જે વિચારોએ ભૂતકાળમાં અનર્થ ઉપજાવ્યો છે તે વિચારો પણ સંઘટનનો, વળતોવળતના પરિસ્થિતિ શુદ્ધ થવાનો અને અંતે સંપૂર્ણ શુભતામાં રૂપાંતર પામવાનો પ્રયાસ આદરે છે.

એજ પ્રમાણે અચારે પણ વિચારનો અમુક બદલ પરિસ્થિતિ પામવાને મથી રહ્યો છે. આ નવો વિચાર આપણને કહે છે કે “દ્વૈતાનાં સ્વપ્નાને, તત્ત્વમાં સારાનરસાં ખોટી ભાવનાને અને એના કરતાં પણ વધારે ખૂબ ‘અવરોધ’ સ્વપ્નાંઓને ત્યજ દો.” એ વિચાર આપણને એવું શીખવાટે છે કે, ઉચ્ચતર સ્થિતિ એજ કાર્ય છે, વિનાશ નહિ. એ આપણને શીખવાટે છે કે, હુનિ ખરાબ અને સારાની બનેલી નથી, પણ સારા અને વધુ સારાની અને તેથીયે વધુ સારાની બનેલી છે. અર્થાત્ હુનિયામાં જે કંઈ છે તે સારાનેજ વારતે છે. સર્વ સિદ્ધિ સ્વીકાર કરવાનું તે શીખવે છે. તે કહે છે કે, કોઈ પણ સિદ્ધિ નિરાશાજનક નથી; અને એમ કોવાથી દરેક પ્રકારનો મનસિક, ભૌતિક કે આધ્યાત્મિક વિચાર તમારા જ અસ્તિત્વમાં છે તે તે દરેકનો તે સ્વીકાર કરે છે, અને હુનિયાને જે અનુદાનને એક પણ અગ્રહ ઉચ્ચાર્યો હિતમાં તેને અગ્રહી છે છે કે ‘નિ’ અટકું ચડું કશું છે; સર્વ વધારે સર્વ કરવાને સમય આવી જાય છે’ પ્રત્યેક કાળમાં તેને અનુદાન ઉપદેશનરીતે મનમાં આવડું હતું તેને આ હુનિ વિચાર અનુદાનથી સારમાં સુધારાને અનુદાન નરીતે પ્રેરે છે એવી સૌથી વિશિષ્ટ તે કે હિતમાં છે કે. એ અનુદાન માર્ગ પ્રદીપક તે. સર્વમાં સર્વ અનુદાન અસ્તિત્વમાં છે તથા અનુદાન એ એક છે તે સર્વમાં તેના અસ્તિત્વને સર્વમાં છે.

ગયે ઉન્હાણે શ્રીન. એકરની સભાએ આવડી હેસત-
બરી નીવડી તેનું કારણ હમ જોટલુંજ કે, તમે એ નવા
વિચારને સંપૂર્ણ રીતે પોતાનામાં ઘટાવી લીધો હોઈ એનુંજ
તમે સમર્થ રીતે પ્રતિપાદન કર્યું હતું; અને તેમાંયે વળી
આ નવા વિચારના "સ્વર્ગનું" આશાસ્ત્ર મૂળ ઘડી છેજ" એ
સર્વોત્તમ તરવર તો તમે તમારા પગદંડો ઠીક જમાવ્યો હતો.
બહેન! આ વિચારને મૂળ સ્વરૂપમાં આપણા કાગે
સાધનતરીકે પ્રભુ તરફથી તમે નિર્માણ થયાં છો અને જે
જે કોઈ આ આશુત કામમાં તમને સહાય કરશે તે પ્રભુ
નીજ સેવા કરે છે એમ સમજવું-પ્રભુ તેનાપર પ્રસન્ન રહેશે.
અમારી ભગવદ્ગીતાનો ઉપદેશ છે કે, પ્રભુના હાસોની
જે સેવા કરે છે તે એના પરમભક્તો છે. તમે પ્રભુના હાસ
(ભક્ત) છો, તેથી તમારા આ દિવ્ય કાર્યમાં હું ત્યાં હોઈશ
ત્યાંથી મારાથી જાનવી મંદક આપીશ, એટલુંજ નહિ પણ
ગીતાકાર શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનના એક શિષ્યતરીકે એવા પ્રસંગ-
ને હું સર્વદા બહુ માન અને સેવારૂપ સમજીશ.

પત્રાંક ૧૧

પ્રિયવર—

૧-પક્ષપાતનેજ સઘળા અનિષ્ટનું મૂળ કારણ જાણ્યો;
અર્થાત્ જો તમે કોઈના પણ પ્રતિ બીજા કરતાં અધિક રોષે
દેખાડો તો તેથી ભાવી વિવાદનું મૂળ ઉત્પન્ન થયે.

૨-તમારી પાસે આવીને કોઈ ભાઈ બીજા ભાઈની નિંદા
કરે તો તે બિલકુલ કાને ધરવી નહિ-એ સાંભળવામાં પણ
મહાપાપ છે-ભાવિ વિવાદનું મૂળ એમાં રહેલું છે.

૩-વિશેષમાં એ કે, સઘળાના દોષ સહન કરવા, લાખો
અપરાધ હમા કરવા. સર્વ કોઈને જો તમે નિઃસ્વાર્થપણે
ચાહ્યો તો ધીરે ધીરે સઘળાં પરસ્પરને ચાહવા લાગશે.
એકનો સ્વાર્થ બીજાના ઉપર આધાર રાખે છે, એ વાત
વિશેષરૂપે સમજતાંજ સઘળાં જણ ઈર્ષ્યાનો એકીવારે ત્યાગ
કરશે. દશ જણ મળીને એકાદું કાર્ય કરવું એ તો આપણા
જાતીય ચરિત્રમાં હવે દેખાતુંજ નથી; તેથી તે ભાવને આપણા
લોકમાં આપણા માટે આપણે અનેક યત્નો, પ્રયાસો અને
વિદ્યો સહેવા પડશે. તમારી અંદર હું નાનામોટાનો લેહ

નિહાળી શકતો નથી. કામની વખતે બધાય જણ મહાશક્તિ પ્રકટ કરી શકે છે એમ મેં જોયું છે. શ- પોતાના સ્થાને કેવો બેસી રહે છે ! તેની દૃઢ નિષ્ઠા એક જખરજસ્ત દિવાલ સ્વરૂપ છે. ક- અને ય-એ ટાઉન હાલની મિટિંગ કેવી ઉત્તમરૂપે પાર પાડી ! કેવું મહાન કાર્ય નિ-એ સિલોન આદિ સ્થાનોમાં કર્યું છે ! સ-એ કેટલું બધું દેશપર્યટણ કરી મોટાં મોટાં કાર્યનાં બીજ વાવ્યાં છે ! હ-નો વિચિત્ર ત્યાગ સ્થિર બુદ્ધિ તથા તિતિક્ષાનો હું જ્યારે પણ વિચાર કરું છું ત્યારે મારામાં નતન જોમ આવે છે. ત-વગેરે સઘળામાં એક એક મહાશક્તિ છે. જુઓ, આ દેશમાં સેંકડો નરનારી પ્રભુતા સઘળા અવતારોને શ્રેષ્ઠ માનીને પૂજવા લાગ્યાં છે. ધીરે ધીરે, મહાકાર્ય ધીરે ધીરે થાય છે. x x

તમે અનંત શક્તિમાન છો-સામાન્ય ઇર્ષ્યાબુદ્ધિ તથા અહંબુદ્ધિનું દમન કરતાં તમને કેટલા દહાડા લાગે ? જ્યારે પણ એ બુદ્ધિ ઉદ્ભવે ત્યારે પ્રભુનું શરણ લ્યો. શરીર તથા મન એને સોંપી દો અને પછી જુઓ કે, બધું કેવું એકદમ સરળ અને સુગમ થઈ જાય છે ! x x x

દરરોજ સવારે તથા સાંજે ક- વગેરે વાદવિવાદ કરે, કે જેથી કંઈક શાસ્ત્રચિંતન થાય. સાંજે પાછું ફરીને પાઠ, ધ્યાન, ધારણા, સંકીર્તનાદિ રાખવું. એક દિન યોગ, એક દિન ભક્તિ, એક દિન જ્ઞાન ઇત્યાદિ વિભાગ કરી લેવા પડશે. એ પ્રમાણે એક વાર 'ફિટિન' (પાઠનો ક્રમ) કરી નાખો તો ઘણુંજ મજેનું થાય. સાંજના પાઠ વગેરે વખતે સર્વસાધારણ લોકોને આવવાની છટ રાખવી. વળી દરેક રવિવારે દય વાગ્યાથી તે મધરાત સુધી ક્રમ પ્રમાણે પાઠકીર્તનાદિ રાખવાનું ઉચિત થઈ પડશે. તે પણ પબ્લીક(સર્વસાધારણ)ને માટે ખુલ્લું રાખવું. એ પ્રકારના નિયમ વગેરે કરી થોડા દહાડા જરા પરિશ્રમપૂર્વક ચલાવવામાં આવશે તો પછી એ ગાડું આપોઆપ સરળ રીતે ચાલવા લાગશે. એ ઓરડામાં તંબાકું ખાવા-પીવાની મનાઈ રાખવી. એને માટે એક અલાયદી જગ્યા રાખવી. આ વ્યવસ્થા જો તમે પરિશ્રમ કરીને ધીરે ધીરે અમલમાં લાવી શકો તો હું સમજું કે, તમારે હાથે અનેક કામ એ રીતે થશે.

પત્રાંક ૧૦૦

૧૮૬૫

x

x

x

x

દેશમાં શું માણસો વગેરે છે? રમણાનપુરી જેવી જોની હોય છે. દરેવાલી નીચે વર્ણના અજ્ઞાન લોકોમાં ઉપગોષી રાત દેવવણી જોઈવળુ થાય તોજ જોનો ઉપગ થઈ મરે. રાતબજા દરતાં અધિક બળ બીજું કયું છે? દરેવાના બંદેખાંઓ કયા દેશમાં અને કયાદે કઈ પલુ સ્ત્રીની ઉપકાર કરે છે? મદાન કામો તો સર્વ દેશમાં મરીબોજ કરી શકે છે. પેસા આવગાં રી વાર? માણસોજ કયાં છે? દેશના લોકો બાગક જેવા છે તેથી જોમની સાથે બાગક જેવોજ વ્યવહાર કરવો જોઈએ. # #

કોઈપલુ સાથે જગદો કયાં વગર કળીમળીને આક્રમ્ય જાયો. આ દુનિયા બહુજ બયાનક છે, કોઈનો પલુવિશ્વાસ નહિ. છતાં પલુ બયનું કાણુ નથી, કેમકે માતાજી આપણી સદાયે છે. હવે એવું કામ થયે કે તે જોઈને તમે અવાક થઈ જશો. સય કેવો? કોનો સય? છતી વજા કરીને મંડી પડો.

પૂરવણી:— સ- એક જાંગાળી પત્ર કાઢવાનું કહે છે. તેને વિશેષ ગ્રહાય કરજો, જોની મતલબ સારી છે. કોઈનો પલુ ઉત્સાહ જાગ કરતા નહિ. (વિરુદ્ધ સમાલોચના) કરવાનું તરન છોડી દેજો. ત્યાંમુધી જેનો હેતુ સારો લાગે ત્યાંમુધી તેવા બધાને બનતી ગ્રહાય આપવી. ત્યાં સારું ન લાગે ત્યાં ધીરે રહીને સમજ આપવી. એકબીજાની ટીકા કરવી જો તો સર્વનાથનુંજ મૂળ છે અને હજામાં જાંગાળુ પાડવાનું એક સાધન છે. “એ શું જાણે?” “જાને રી સમજ?” “તારાથી શું થવાનું છે?” વગેરે વાક્યપ્રયોગો તથા ઉપહાસ કરવાની વૃત્તિ એ સર્વ જગદા અને ટંટાફીસાદનું મૂળ સૂત્ર છે.

પત્રાંક ૧૦૧

૧૩ મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૬૬

x

x

x

x

વૈરાગ્ય, અપ્રતીકાર, અહિંસા ઇત્યાદિ આદર્શોવડેજ આપણે ક્રમશઃ અસંસારિત્વ, અપ્રતીકાર અને અહિંસાના વિ. ૩૨

માર્ગે પહોંચીએ છીએ. માટે આદર્શને સર્વદા અધુરું રાખી એક એક પગલું કરી, તેના તરફ પ્રગતિ કરી બિલકુલ પ્રતીકારરહિત, હિંસારહિત અને વાસનારહિત આ સંસારમાં કોઈ પ્રાણી બની શકે નહિ. એ આદર્શ પ્રત્યક્ષ કરી શકાય એવી અવસ્થાએ જગત હજી પહોંચી નથી. જે અશુભોના સમુદાયમાં થઈને જગત પોતાની પ્રગતિ કરવા મથી રહ્યું છે, તેના પરિણામે તે ધીરે ધીરે, પાશ્વર્ય નિશ્ચિતભાવે આદર્શ તરફ આગળ વધતું જાય છે. જગત માંનાં ઘણાંખરાં પ્રાણીઓ એજ ધોરણે ક્રમશઃ ઉન્નતિ કરી શકશે. વિશેષ શક્તિમાન લોકોએ પણ વર્તમાન અવસ્થાના અવલંબનપૂર્વક આદર્શને પહોંચવાની યથાશક્તિ ચેષ્ટા કરવી જોઈશે.

“સમયોચિત કર્તવ્યસાધન” એજ શ્રેષ્ઠ માર્ગ છે; અને કાર્યકાર્યને સમજીને કાર્ય આદરવાથી તે બંધનકર્તા નીવડતું નથી.

“સંગીત” એ સર્વશ્રેષ્ઠ લલિતકળા છે અને જેઓ તે કળાને સમજી ખૂબી શકે છે તેમને માટે તો તેજ સર્વશ્રેષ્ઠ ઉપાસના છે.

અસાન અને અશુભનો નાશ કરવા કાળે આપણે યથાસાધ્ય પ્રયત્ન આદરવો જોઈએ. આપણે શીખવું જોઈએ કે, શુભની વૃદ્ધિકારાજ અશુભનો નાશ થશે.

x x કાર્ય કરીને શીઘ્ર શરૂ કરીશ. જે અંકવારિયાંની અંદરજ હું પંચાંગ જઈશ અને લાહોર તથા અમૃતસરમાં જેએક વ્યાખ્યાનો કરી કરાંચી, શુજનાત, કર્મ વગેરે સ્થાને જઈશ. કરાંચીમાં હું નિશ્ચય તમને મળીશ.

આ કાશ્મીર અરેઅરજ પૃથ્વીપરનું સ્વર્ગ છે. આદ્ય મનોહર દેશ પૃથ્વીપટપર બીજો કોઈજ નથી. જેવા સમગ્રીય પદાર છે. તેવાંજ અમહીય જળ, આદ્યાન, અપુરુષ અને પ્રધુરંજી છે. આદ્યા દિવસ એ આ દેશને ન નિહાળવે તેથી મનમાં હાથ થાય છે. x x x

સ્વર્ગ. તમારું કલ્યાણ વાંચું છું, એ નિશ્ચય જાણીશ.

પત્રાંક ૧૦૨

બોસ્ટન, ૨૩ મી માર્ચ ૯૬

વહાલા અ—

x x મારા સંન્યાસીઓમાંનો એક સંન્યાસી ખરેખર એક સી છે....બીજા પુરુષો છે. ઈંગ્લંડમાં બીજા વધારે કરવાનો છું, અને તેમને મારી સાથે હિંદમાં લઈ આવવાનો છું. આ 'સ્વેત' ચહેરાઓની અસર હિંદમાં હિંદુઓ કરે તેના કરતાં વધુ થશે. તે ઉપરાંત તેઓ ઉત્સાહી છે, જ્યારે હિંદુઓ અચેતન છે. હિંદની મુખ્ય આશાઓ ગરીબ પ્રબલવર્ગ ઉપર છે. હંથવર્ગ તો શરીરથી તેમજ મનથી અચેતન-જડ-મૃત સમાન છે. x x

મારી છત્ર મારી પ્રબલપ્રિય શેઠીને લઈને છે-ઉપ-દેશકર્તા મહાનપણ તેની ભાષાની સરળતામાં રહેલ છે.

x x આવતા માસમાં હું ઈંગ્લંડ જવાનો છું. મને લાગે છે કે, મેં જોઈએ તે કરતાં વધુ કામ કર્યું છે; મારા જ્ઞાનતાંત્રીઓ આ લાંબા સમયમુધી જારી રાખેલા કામથી લગભગ તૃપ્તિ મળ્યા છે. આ માટે તમે સહાનુભૂતિ કરાવો એ ઈચ્છા નથી, પણ આ જે હું લખું છું તે ફક્ત એટલા માટે કે, તમે મારી પાસેથી ધણાની આશા ન રાખી શકો એ સમજાવવું. બને તેટલી સરસ રીતે કાર્ય કર્યાં કરો. હવે મહાન કાર્યો કરવાની અને ઘણી યોદ્ધા આશા છે; છતાં મારાં ભાષણોની યંત્ર મારફતે કરેલી નોંધપરથી જે સાહિત્ય તૈયાર થઈ શક્યું છે તે બાકી ઘણું ખુશ થાઉં છું. આનાં સાર પુસ્તકો તૈયાર છે....વારૂ, અને સંતોષ છે કે, મારું કબજાને મારાથી બને તેટલું મેં કરવા પ્રયત્ન કર્યો છે અને આ કાર્યથી મુજબ થઈ ગુફમાં બેસીશ ત્યારે મારું અંતઃકરણ શુદ્ધ-નિર્મળ રહેશે

સર્વના પ્રેમ અને આશિષ સાથે

વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૧૦૩

માર્ચ ૯૬

વહાલા અ—

x x કાર્ય આગળ ધકેલો. મારાથી બનશે તેટલું હું કરીશ. પ્રભુએ એ ઈચ્છ્યું હશે તો પીતવઅધારી સંન્યાસીઓ અહીં અને ઇંગ્લંડમાં સામાન્ય થઈ પડશે. મારા પુત્રો કાર્ય કર્યા કરે.

યાદ રાખો કે, જ્યાંસુધી તમારા શુરુમાં તમારી શ્રદ્ધ છે ત્યાંસુધી તમારા પંથમાં મુશ્કેલી નાખવા કોઈ પણ સમર્થ નથી. પશ્ચિમવાસીઓની દૃષ્ટિમાં તે ત્રણ ભાષ્યોન ભાષાંતરો મહાન કાર્યતરીકે લેખાશે.

x x મારા બાલક ! તમે સખુરી પકડો, રાહ પકડો થાલો. સહિષ્ણુતા, સહિષ્ણુતા....યોગ્ય સમયે હું પ્રભુ સમક્ષ એકદમ આવી ચઢીશ. x x

આપનો
વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૧૦૪

ન્યુયૉર્ક, ૧૪ મી એપ્રિલ ૯૬

ડૉક્ટર—યોગ્ય,

આજ સવારે પત્ર મળ્યો. કાલે હું ઇંગ્લંડના પ્રવાં ઉપડી જાઉં છું. બાલકો માટેનું પત્ર કાઢવામાં મારી સંપૂર્ણ સહાનુભૂતિ છે, અને તેને સહાય આપવા હું બનશે તેટલું બધું કરીશ. તમારે તેને બ- જેવી રીતે ચાલે છે તે કોટિ ઉપર ચલાવી સ્વતંત્ર કરવું જોઈએ. તે સિવાય કશું તેમાં શેઠી અને વિષય વધારે લોકોપયોગી અને તેમ કર જોઈએ. ઉદાહરણતરીકે, તમે સ્વપ્ને પણ ધારો તેના કર પણ વધારે સંભવિત લોકસેવા, ગ્રામીન સંસ્કૃત સાહિત્ય અહીં તહીં સર્વત્ર જણાતી ઉત્તમ વાર્તાઓ ફરી લખ પ્રજાપ્રિય બનાવવામાં રહેલી છે. તમારા પત્રમાં ખાસ બીજી બાબતો સાથે એ પણ આપવાની જરૂર છે. વખત મળતાં બનશે તેટલાં સેવા વર્તણૂકે હું પણ હખી મોકલીશ; પણ એ પત્રને તમે વચ્ચેના જ બનાવવાના સર્વ પ્રયત્નો છોડી

દેજો. વિદ્વદ્ભોજ પત્રની ગન્ગા અ-સરી રીતે આગે. અને અને ખાત્રી છે કે, નમારૂં પત્ર ધીમે ધીમે સર્વ જગત-માં પોતાનો માર્ગ કરી લેશે. તેમાં જાપા જેમ અને તેમ સારી રાખો, જોટલે તમે તેમાં ફોટો પામશો. આ પત્રનો પ્રધાન ઉદ્દેશ મૂળ તત્ત્વોને વાતોદાર બદાર પાડવાનો હોવો જોઈએ. આને છેક આધ્યાત્મિક વાતોવશે નહિ. જેની હિંદમાં ખોટ છે તે ઐક્યશક્તિ, વ્યવસ્થાશક્તિની છે અને તે શક્તિની પહેલી કુંચી આસાધારકતા છે.

x x બકાફરીથી આગળ વધો. એક દિવસ કે એક વર્ષમાં ફોટો મળવાની આશા રાખશો નહિ. ઉચ્ચ નિશાનો નેજા હમેશા વળગી રહો. મધ્યમ રહો. ઇર્ષ્યા અને સ્વાર્થી-પણાનો ત્યાગ કરો. સ્વભ, અનુપ્યદયા અને તમારો દેશ, એના હિતના દામ અને અનંતકાળ મુધી તેમાં યદા રાખનાર રહો; અંટલે જોઈ જશે કે, તમે આખા જગતને કેવું હથ મચાવી નાખો છો. એ સ્મરણમાં રાખજો કે, શક્તિની કુંચી વ્યક્તિ-જીવન (ચેતના) છે, બીજી એકેય વસ્તુ નથી. આ પત્ર રાખી મૂકજો અને તમે ચાક્રી ગયા છો કે ઇર્ષ્યા-ખેર થયા છો એવું ત્યારે ત્યારે તમને લાગે ત્યારે ત્યારે આ પત્રની છેલ્લી લીટીઓ વાંચજો. અદેખાઈ એજ સર્વ શુદ્ધ-ભોને માટે મહાન તુકસાનકારક છે. તમેપર સર્વ આશીર્વાદ અને સર્વત્ર વિજય વરસે છે.

આપનો પ્રેમનિધિ

વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૧૦૫

ન્યુયૉર્ક, ૧૪ મી એપ્રિલ ૧૮૯૯.

તમારો પત્ર મળ્યો, વાચી સમાચાર લખ્યા. શ-ના પંડોઆની ખબર લાગી. તમે મોકલેલું "ઇન્ડિયન મિરર" છાપું પણ મળ્યું. લેખ ઉત્તમ લખાયો છે, બરોબર લખ્યે જાણો. દોષ જોવા તો બહુ સહેલ છે, પરંતુ શુણ જોવા એજ મદાપુરુષનો ધર્મ છે, એ વાત કદી ભૂલતા ના. x x હવે તમારે સઘળા યવાની જરૂર છે. એને માટે સંપૂર્ણ આસાધારકતા તથા અમસંવિભાગની આવશ્યકતા છે. હું તે વિશે સર્વિશ્વર ઇશ્વરથી લખી મોકલીશ. આવતી કાલે

હું ઇંગ્લંડ માટે ઉપડું છું. તમને યથાયોગ્ય કાર્ય કરનારા તથા સંઘબદ્ધ કરવાનો મેં પાકો ઠરાવ કર્યો છે.

રામકૃષ્ણ પરમહંસ ઇશ્વર છે, ભગવાન છે-એ બધું આ દેશમાં ન ચાલે. એવા ભાવ સર્વ દોષના ગળે બળાત્કારે ઉતારવાનું વલણ રાખવાથી આપણી પ્રવૃત્તિ એક ક્ષુદ્ર સંપ્રદાયમાં ફેરવાઇ જવાની લીતિ રહે છે. માટે તમે એવી જાતના સર્વ પ્રયત્નોથી અલગ રહેજો. x x x x સાધારણ લોક સર્વદા વ્યક્તિનેજ ચાહશે, પણ ઉચ્ચશ્રેણીના લોક તો સદા શિક્ષણ(બોધ)જ ગ્રહણ કરશે. આપણને એ બંનેની જરૂર છે. x x x સાર્વભૌમિક તો શિક્ષણજ છે, વ્યક્તિ નહિ. માટે શિક્ષણનેજ દૃઢભાવથી વળગી રહો. તેઓ શિક્ષણ (બોધ) આપી ગયા છે, તેમના વ્યક્તિત્વ વિષે લોકો ભલે ખુશીમાં આવે તેમ ધારે.

પત્રાંક ૧૦૬

(અમેરિકાથી લખેલો)

x x પ્રમાણિકતા એજ સર્વથી સરસ નીતિ છે અને તેથી સદ્ગુણી માણસને અંતે લાભજ થાય છે.....વત્સ! આટલું તો તું હમેશાં યાદ રાખજે કે, હું ગમે તેવા અને ગમે તેટલા કામમાં રોકાયો હોઉં છું કે ગમે તેટલો દુઃખ ગમે તેટલા મોટા બડેખાંચોના સંગમાં વસતો હોઉં છું, તોપણ નિત્યે હું મારા એકે એક મિત્રને-કંગાળમાં કંગાળ મિત્રને પણ સરનેહ સંભાડું છું, તેમને માટે પ્રભુજને પ્રાર્થુ છું અને તેમનું શુભ વાંચું છું.

પત્રાંક ૧૦૭

હાઈ વુડ, જેવરશામ-રીડીંગ

તા. ૨૭ મી એપ્રિલ ૯૬

પ્રિય—

* * * આજે તમને બધાંને હું કંઈક લખીશ. અંગત સત્તા મેળવવાને માટે હું આ કંઈ લખતો નથી, પણ તમારાજ લલ્લાને માટે અને જે ઉદ્દેશને લીધે ભગવાન રામકૃષ્ણે જન્મ ધારણ કર્યો હતો તેજ ઉદ્દેશને માટે લખું છું. તેમણે મને

તમે બધાની બલામજ કરી છે અને જગતના મકાન કલ્યાણમાં તમારે ભાગ આપવાનો છે; આ વાતની તમારામાંના કેટલાકને ખબરજ નથી, તેથી મારે તમને લખવું પડે છે. જો તમારામાં ઇર્ધ્યો અથવા અહંભાવની જરા પણ અસર આવવા પામે તો તે મહાદુઃખની વાત છે. શું જે લોકો માંહોમાંહે ગમે તેટલા લાંબા સમય સુધી પ્રેમપૂર્વક રહી શકતા નથી; તેવા લોકો કદી જગતમાં બાતુભાવની સ્થાપના કરી શકશે જરા! કાયદાઓથી બંધનમાં રહેવું એ હાનિકારક છે, એમાં 'કંઈજ શંકા નથી; પણ અપરિપક્વ દશામાં નિયમોથી દોરાવું એ પણ આવશ્યક છે. બીજા શબ્દોમાં, જે પ્રમાણે શુરહેવ કહેતા હતા તે પ્રમાણે "નાના છોટવાઓને તો વાઠ કરવીજ ઘટે છે." બીજું આગસ્ટ અને નવરા માણસોને તો ગપ્પાં મારવાં અને તરકટો રચવાં, એ તદ્દન સ્વાભાવિક હોય છે. આથી હું તમને નીચેની યોડીક સૂચનાઓ કરીશ. જો તમે તેને અનુસરો તો જરૂર ક્ષાવશે, પણ જો તમે તે પ્રમાણે નહિ કરો તો આપણી બધી મહેનત બર્થ જવાનો પૂરેપૂરો સંભવ છે.

પ્રથમ હું મઠની વ્યવસ્થાથી રીતે કરવી તે બાબત લખીશ:-

૧-મઠનો ઉદ્દેશ સિદ્ધ કરવાને માટે એક સગવડ-ભરેલું મકાન અથવા ભાગ લાડે રાખવો જોઈએ. આ મકાનમાં અથવા ભાગમાં દરેકને રહેવાને ચોતાની નોખી નોખી ઓરડીઓ મળી શકે એવી વ્યવસ્થા હોવી જોઈએ. એક બીજે માટે હાલ હોવો જોઈએ, કે જેની અંદર પુસ્તકો રાખી શકાય. મુલાકાતે આવનારને મળવા માટે એક બીજે નાનો હાલ હોવાની પણ આવશ્યકતા છે. તે ઉપરાંત જો બની શકે એમ હોય તો એક બીજા માટે હાલની પણ આવશ્યકતા છે, કે જેમાં જાહેર પ્રબંધને માટે ધાર્મિક પુસ્તકોનું વાચન અને પ્રવચન થઈ શકે.

૨-જો કોઈને મઠમાંના કોઈ માણસને મળવું હોય તો તેણે માત્ર તેનીજ મુલાકાત લેવી જોઈએ અને બીજાઓને કોઈ પણ પ્રકારનું ખલેલ કર્યા સિવાય તેની મુલાકાત પૂરી થતાં વિદાય થઈ જવું જોઈએ.

૩-જો કોઈ બહારનું માણસ આવે અને કંઈ ખુલાસો

અથવા હાજીરા પૂછે તો તેને સમાધાનકારક જવાબ મળી શકે તે માટે અનુક્રમે પાસ કરતી કોઇએ હોલમાં થોડોક સમય નિયમિતપણે હાજરી આપવી જોઇએ.

૪-દરેકે પોતાનાજ રૂમમાં રહેવું જોઇએ અને ખાસ કારણ સિવાય બીજાના રૂમમાં જવું નહિ. દરેક જણ જેની ઇચ્છા માર્ય તે લાયબ્રેરીમાં જઇને વાંચી શકે છે, પણ ત્યાં જઇને બીજાઓની સાથે વાત કરવાની અથવા તમાકુ પીવાની સખત મનાઈ હોવી જોઇએ. અને વાંચવાનું કામ મનમાંજ થવું જોઇએ.

૫-એક રૂમમાં એકઠા બસાઇને આજો દિવસ વાતો કર્યા કરવાની અને તેમાં બહારના ગમે તે માણસોને આવીને જોડાવાની સખત મનાઈ હોવી જોઇએ.

૬-જે લોકો ધર્મની શોધમાં હોય તેમનેજ ત્યાં આવવાની રજા હોવી જોઇએ. તેઓએ આવીને મુલાકાતના રૂમમાં શાંતિથી જેને મળવા માગતા હોય તેને મળીને વિદાય થવું જોઇએ; અથવા તેમને જો કંઈ સામાન્ય પ્રશ્ન પૂછવાના હોય તો તે માટે જેને નીમેલા હોય તેમને પૂછવું અને ઉત્તર મળે એટલે ચાલ્યા જવું જોઇએ.

૭-ચાડીચુગલી, છાની ખટપટ અને કોઇની બદનહી વગેરેનો એકદમ અટકાવ થવો જોઇએ.

૮-ઑફીસતરીકે એક નાની ઓરડીનો ઉપયોગ કરવો. આ ઓરડીમાં કાગળ, કલમ, શાહી વગેરે લખવાનાં સાધન રાખવાં. સેક્રેટરીએ પણ આજ રૂમમાં રહેવું. તેણે આવક-બચકનો બરાબર હિસાબ રાખવો. બધી ટપાલ તેનેજ મળવી જોઇએ અને તેણે સૌ સૌની ટપાલ ખોલ્યા વિના પહોંચાડી દેવી. પુસ્તકો અને છાપાં વગેરે લાયબ્રેરીમાં મોકલી દેવાં.

૯-તમાકુ પીવાને માટે એક જુદી ઓરડી હોવી જોઇએ, અને આ ઓરડીની બહાર કોઇને પણ તમાકુ પીવાની રજા આપવી નહિ.

૧૦-જે કોઇને આની વિરુદ્ધ કરવું અથવા કહેવું હોય, અથવા કોંઈ કરવો હોય તેણે મઠની હદ બહાર જઇને તે પ્રમાણે કરવું. આમાં એક રજમાત્ર પણ છૂટછાટ કરવી ઘટતી નથી.

અવસ્થાપક મંડળ

૧-દરેક વર્ષે મતની બહુમતી પ્રમાણે પ્રમુખની ચુંટણી
કરવી. આ વર્ષે એક, બીજે વર્ષે બીજો એ પ્રમાણે.

૨-આ વર્ષને માટે બી—ને પ્રમુખ બનાવજો. તે પ્રમાણે બીજાને સેક્રેટરી બનાવજો, અને ત્રીજાને પૂજાના કાર્યનો મુપ્રિન્ટેન્ટ બનાવજો; તેજ પ્રમાણે ખાવા કરવાની વ્યવસ્થા બાંધવનારની પણ નિમણુક કરજો.

૩-સેક્ટેરીએ ઓકે બીલ્ડ' ઠાગ થયું સંભાળવાનું છે અને તે આદેશ્ય ખાતું. આ બાબતમાં માટે ત્રણ સૂચનાઓ કરવાની છે:-

(અ) દરેકની ઓશદીમાં જોકે પાટ અને ચટાઈ વગેરે રોપું નોંધાયેલું, દરેકે પોતાની ઓશદી સ્વચ્છ રાખવી નોંધાયેલું.

(બ) પીવાના અને શંધવાના કાર્ય માટે સ્વચ્છ અને શુદ્ધ પાણી લાવવાની વ્યવસ્થા કરવી જોઈએ. કાવજી કે મામિક વિધિ પ્રમાણે બનતી રસોઈને અસ્વચ્છ અને અશુદ્ધ વાળી ખનાવવી તે બચાવેર પાપ છે.

(૫) સ-ને માટે તમે જેવો જજલો બનાવ્યો છે તેવા જે અવશ્ય દરેકને આપજો.—અને કૃપાં તદ્દન સ્વચ્છ રહે તેની કાળજી રાખજો.

૪-જેને સંન્યાસીતરીકે દાખલ થવું હોય તેણે પ્રથમ તો કલ્યાણીતરીકેજ દાખલ થવું જોઈએ. તેણે એક વર્ષ મહત્ત્વાં અને એક વર્ષ બહાર રહેવું જોઈએ અને તે પછીથીજ તેને સંન્યાસ આપવો.

૪-પૃથ્વીવેધિને સંભારણુ કાર્ય આવા પ્રકારથીને
સોંપવું અને વા.સ.કુવટી ભેદને બદલવા

ਅਮਰਿਕਾ

५.१॥ ५.१॥ ५.१॥ ५.१॥ ५.१॥

१. अथवा २-२५-६६ अथवा ३-६-२५/६६ दिना.

[illegible]

$\frac{1}{2} \times \frac{1}{2} = \frac{1}{4}$

કરવાનું છે. મઠની અંદર ઉપદેશકોએ શાસ્ત્રો વાંચી સંભળાવી-
ને અને પ્રશ્નોના વર્ગો ઉઘાડીને શીખવવાનું છે. બહાર-
ની બાબતુ પ્રચારકાર્ય કરનારાઓએ ગામેગામે ફરીને ઉપદેશ
કરવાનો છે અને બીજાં સ્થળોમાં જ્યાં જ્યાં જાની શકે ત્યાં
ત્યાં આવા મઠ સ્થાપવાનો પ્રયત્ન કરવાનો છે.

૩-ધાર્મિક ક્રિયા:—જેને જેને ધાર્મિક ક્રિયાની
આવશ્યકતા હશે તેને આ ખાતા તરફથી તેવી સગવડ કરી
આપવામાં આવશે; પણ કોઈએ ધાર્મિક ક્રિયા કરવા માંડી
છે માટે બીજાના અભ્યાસમાં અથવા ઉપદેશના કાર્યમાં
તેને હરકત કરવા દેવામાં આવશે નહિ. જે કોઈ આ નિયમ-
નો ભંગ કરશે, તેને એકદમ મઠમાંથી રજા આપવામાં
આવશે. આ નિયમમાં કદી શિથિલતા કરવામાં આવશે નહિ.

મઠની અંદર જે ઉપદેશકો હોય તેમણે ભક્તિ, જ્ઞાન
અને યોગ ઉપર ઉપદેશ આપવો, અને વારાફરતી કાર્ય
કરવું. આ કાર્યને માટે દિવસો અને સમય નક્કી કરી સમય-
પત્રકને વર્ગની બહાર લટકાવી રાખવું, કે જેથી ભક્તિની
શોધ કરનાર જ્ઞાનના દિવસે આવે નહિ અને તેની લાગણીઓ
દુઃખાય નહિ.

વામાચારની ક્રિયાને માટે તમારામાંથી કોઈ પણ
લાયક નથી, તેથી કોઈ પણ રીતે તેને મઠમાં દાખલ કરવી
નહિ. આવી વૃત્તિવાળો જે કોઈ માણસ હોય તેણે આ
મંડળમાંથી નીકળી જવું. આ ક્રિયાનું કોઈએ મઠમાં નામ
પણ લેવું નહિ. જે હુદ્દ માણસ વામાચારને પોતાના માર્ગ-
માં લેખે છે તેનો તો આ લોકમાં તેમજ પરલોકમાં પણ
નાશજ છે.

કેટલીક સામાન્ય સૂચનાઓ

૧-જો કોઈ આ, સંન્યાસી સાથે વાતચીત કરવા આવે
તો તેણે મુલાકાત લેવાના હાલમાંજ તેની સાથે વાતચીત
કરવી. પૂજના હિંદુ સિવાય બીજા કોઈ ઇશ્વરમાં શ્રીએને
દાખલ કરવામાં આવશે નહિ.

૨-કોઈ પણ સંન્યાસીને આશાના મઠમાં રહેવા
દેવામાં આવશે નહિ. અને જે કોઈ આ નિયમનો ભંગ
કરશે તેને મઠમાંથી એકદમ રજા આપવામાં આવશે. મંદિર

માં અમુરની મૂર્તિ બેસાડવા કરતાં ખાલી મંદિર વધારે શાસ્ત્ર.”

૩-ખરાબ ચારિત્રવાળા માણસોને સખત રીતે બહાર ન રાખવામાં આવશે. કેાઈ પણ કારણસર તેમનો પડછાયો પણ મારા આંગણમાં પડશે નહિ. જો તમારામાંનો કેાઈ પણ માણસ ખરાબ નીકળે તો તરતજ તેને રજા આપજો, પછી બંદે તે ગમે તે હોય. આપણને કાળાં ગેંઢાંની જરાય જરૂર નથી. ઈશ્વર અનેક સારા માણસો આપણી પાસે મોકલશે.

૪-ઉપદેશના હાલમાં અથવા વર્ગમાં કેાઈ પણ સ્ત્રી આવી શકે છે, પણ તે ઉપદેશ ચાલતો હોય ત્યાંમુધીજ ત્યાં રહે. તે કાર્ય પૂરું થતાંજ તેણે આદ્યમાં જવું જોઈએ.

૫-કેાઈ દિવસ શુરસો કરતા નહિ અથવા મનમાં અદેખાઈ રાખતા નહિ, અને પીક પાછળ કેાઈની નિંદા કરતા નહિ. પોતાના કોષો ન સુધારતાં બીજાની ખામીઓ જોવી એના જેવી કુરતા અને નિષ્કુરતા બીજી જોકે નથી.

૬-જમવાને માટે સમય નક્કી કરેલો હોવો જોઈએ. જમવા બેસવાને માટે દરેકને માટે એક નીચું આસન અને તેનાજ પ્રમાણમાં એક જમવાનો પાટલો હોવો જોઈએ. રાજ-પૂતાનામાં જે પ્રમાણે નિયમ છે તે પ્રમાણે તેણે નીચેના આસનપર બેસીને પોતાની થાળી પેલા પાટલાપર મૂકવી જોઈએ. અધિકારીઓ.

ભગવાન શુદ્ધની આત્મા પ્રમાણે અધિકારીઓની નિમલુંક સુઠણી કરીને કરવી. જોટલે કે અમુક એક માણસ દરખાસ્ત કરે કે ફલાણાને આ વર્ષને માટે પ્રમુખતરીકે નીમવા. પછી દરેકે કાગળની કાપડીઓ પર “હા” અથવા “ના” લખીને તે કાપડીઓને એક ઘડમાં નાખવી. જો તેમાં “હા”ની ચિઠ્ઠીઓ વધારે નીકળે તો તે વર્ષને માટે તેની પ્રમુખતરીકે નિમલુંક કરવી. જો કે તમારે અધિકારીઓની નિમલુંક આ પ્રમાણે કરવાની છે, છતાં હું સૂચના કરું છું કે, આ વર્ષને માટે બી-ની પ્રમુખતરીકે, એન-ની સેક્રેટરી અને ખજાનચીતરીકે તથા સ-ની લાયબ્રેરિયનતરીકે નિમલુંક કરવી. આર-એચ-એ- અને ય-એ વારાફરતી શિક્ષણ અને ઉપદેશનું કાર્ય કરવું.

માસિક કાલવાનો ટી-નો ઉદ્દેશ સારો છે, પણ જો તમે

એકસંપ અને સહકારથી કાર્ય કરવાનું કબૂલ કરો તો જ હું
એ વાતને મંજૂરી આપીશ.

સિદ્ધાંતો અને માન્યતાઓની બાબતમાં મારે ઓટલાં
કહેવાનું છે કે, જો કોઈ પરમહંસદેવને અવતારતરીકે
માને તો ઠીક છે, અને માને નહિ તો પણ ઠીક છે. એ
બાબતમાં માત્ર સત્ય ઓટલાં જ છે કે, ચારિત્રની બાબતમાં
પરમહંસદેવની બરોબરી પહેલાંનું કોઈ કરી શક્યું નથી;
અને ઉપદેશની બાબતમાં તો તેમની પહેલાંના અવતારો કરતાં
તેઓ વધારે ઉદાર, વધારે વિકાસકર્મવાળા અને અપૂર્વ
હતા. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો પહેલાંના ઉપદેશકો એક
દેશીય હતા, જ્યારે આ નવા અવતાર અથવા ગુરુદેવના
ઉપદેશમાં યોગ, જ્ઞાન અને લક્ષિતાં ઉત્તમમાં ઉત્તમ તત્ત્વોનું
ઐક્ય થયું હતું, અને તેથી જ નવી સમાજની સ્થાપના છે.
x x પહેલાંના ઉપદેશકો ઉત્તમ હતા એમાં શંકા નથી.
પણ આ યુગનો તો આજ નવો ધર્મ છે કે:-યોગ, જ્ઞાન
લક્ષિત અને કાર્યનું ઐક્ય. હલકામાં હલકી વર્ણને પણ ઉંમર
કે જાતિના ભેદવગર જ્ઞાન અને લક્ષિતનું દાન આપવું, એ
આ યુગનો ધર્મ છે. પ્રથમના અવતારો સારા હતા, પણ
શ્રીરામકૃષ્ણમાં તે સર્વ અવતારોનું ઐક્ય હતું. શરૂઆત
કરનાર અને સામાન્ય માણસને માટે પોતાના આદર્શ પ્રત્યે
દૃઢ નિષ્ઠા હોવી એ બહુ અગત્યની અને જરૂરની વાત
છે. આથી તેમને શીખવો કે, દરેક મહાન વ્યક્તિઓને
યોગ્ય માન આપવું જોઈએ, પણ હવે પૂજા તો ભગવાન
રામકૃષ્ણની જ થવી જોઈએ. લક્ષિત અને શ્રદ્ધા વગર શક્તિ
પ્રાપ્ત થતી નથી. તેના વગર મહાવીર(હનુમાન)ની પેઠે જુસ્સા-
થી કોઈ આદેશ આપી શકે નહિ. તે ઉપરાંત પહેલાંના અવ-
તારો હવે જરા જૂના થઈ ગયા છે. અત્યારે તો આપણી
સામે નવું હિંદુસ્તાન તેના નવા દેવતાઓ અને નવા વેદ
સાથે ઉભું છે. ક્યારે-ઓ મારા પ્રભુ ! આ અમારો દેશ
સદા જૂતકાળમાં જ હોવાની આદતમાંથી ક્યારે મુક્ત થશે ?
અરુ. થોડાક પક્ષપાતની પણ આવશ્યકતા છે, પણ તેથી
આપણે બીજા તરફ ઈર્ષ્યાભાવ રાખવાની જગાં પણ જરૂર નથી.
જો તમને મારા વિચારો પ્રમાણે કાર્ય કરવાનું વાજબી

જો, અને જો તમે આ નિયમોનું પાલન કરો તો એ વર્ધને માટે જોઈતા પૈસા હું તમને આપી શકીશ. x x x
જી. આ પત્ર તમે માતાજીને તેમજ... વગેરેને પણ જતા
જો, અને તેમનાદ્વારા સીઓના એક મકાની પણ સ્થાપના
રજો. આ વર્ધને માટે માતાજીને પ્રમુખ બનાવજો; પણ
તે સ્થાનની સુલાકાત લેવાની તમને ઠાઈને રજા મળશે નહિ.
તે લોકો પોતાની મેળેજ પોતાના કાર્યની વ્યવસ્થા કરી
લેશે. તમારી સૂચના પ્રમાણે તેમણે કાર્ય કરવાનું નથી. એ
કાર્યને માટે પણ જરૂરનો ખર્ચ હું પૂરો પાડીશ.

પ્રભુ તમને સત્યનો માર્ગ બતાવે! એ માણસો જગ-
માણનાં દર્શન કરવાને ગયા હતાં. તેમાંના એકને પ્રભુનાં
દર્શન થયાં અને બીજાને તેના મગજમાં કંઈક બૂઝું બરાબર
હતું તેથી દર્શન થયાં નહિ.

મારા મિત્રો! ઘણા માણસોએ શુરુદેવની સેવા કરી
છે એમાં શંકા નથી; પણ ત્યારે ઠાઈને એમ લાગવા
માટે કે, પોતે ઠાઈ અદ્ભુત વ્યક્તિ છે ત્યારે એમ સમજવું
કે, તેણે સમઘૂંબનો સત્સંગ કરવા છતાં પણ તેના મગજમાં
જે કંઈક ભરાયેલો હતો તેનાંજ તેને દર્શન થયાં છે. જો
તેમ હોત નહિ તો તો પરિણામજ બતાવી આપત. શુરુદેવ
પોતે ઘણી વાર કહેતા હતા કે “તે લોકો પ્રભુનું નામ
લઈને જાયો અને નાચયો, પણ અતે દુઃખી થયો.” આ
અધોગતિનું કારણ અહંભાવ છે—પોતે પણ બીજાના
જેવોજ મહાન છે એવી માન્યતાજ હું ખતું કારણ છે.
ખરેખર! તે કહેશે કે “તેઓ મને પણ આદતા હતા.”
પણ અહીંસા! ભલા આદમી! તેમનાં કૃપા સિવાય તમે
આવા હોત ખરા! શું આવો મનુષ્ય બીજા સથે તકન કરે
અને પોતાની જાતને અધોનતિમા નાખે? તમે પ્યાનમાં
રાખો કે જ્યાં જ્યાં તેની દયાનું ટીપુ મર પડ્યો ત્ય-
ત્યાથી માણસે દેવત્ર બનીને નીકળ્યો x x સીધો પ્રયત્ન એ
છે કે, આશાનું પાલન કરવું અસ્તુ કે તમને જેક રતુ
કહ્યું છે તે બદલીને અને દુઃસ્વાસ્થ્ય કે નની
વાત તમે કેદે દસ્તબંધ કરી રાકે છે. તે બંને બાબતે,
અને ધીમે ધીમે મહાન રાજા બનશે તમને વિવેકાનંદ
ચિ ૨૬

તા. ક.—કૃપા કરીને આ પત્ર બધાની આગળ વાંચી
ખતાવજો અને મને જણાવજો કે, એમાંની વાત અમલમાં
મૂકવા જેવી છે કે કેમ ? કૃપા કરીને બી—ને કહેજો કે,
જે દરેકનો સેવક છે, તેજ તેમનો ખરો શેઠ છે. જેના પ્રેમમાં
ઉંચનીચનો ભેદ છે તે કદી ખરો આગેવાન બની શકતો
નથી. જેનો પ્રેમ અનંત છે, અને આ ઉંચ છે કે નીચ છે
તેનો વિચાર કરવાને જે કદી થોભતો નથી તેના ચરણોમાં
સમસ્ત જગત પોતાનું મસ્તક ઝુકાવે છે.

વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૧૦૮

પ્રિય એ—

ગયા અઠવાડિયામાં મેં તમને બ્રહ્મવાદીન વિષે લખ્યું
હતું; પણ લક્ષિનાં વ્યાખ્યાનો માટે લખવાનું હું ભૂલી
ગયો. તે બધાં વ્યાખ્યાનો એકસાથે પુસ્તકરૂપે પ્રસિદ્ધ
થવાં જોઈએ. અમેરિકામાં જુ—ને એમાંથી કેટલાંક પુસ્તકો
મોકલી શકાશે. વીસેક દિવસમાં હું ઇંગ્લંડ માટે ઉપડી
જઈશ. કર્મયોગ, રાજયોગ અને જ્ઞાનયોગ ઉપર મારી પાસે
મોટાં પુસ્તકો છે. કર્મયોગ પરનું પુસ્તક તો પ્રસિદ્ધ થઈ
ચૂક્યું છે. રાજયોગનું પુસ્તક ઘણુંજ મોટું થશે અને તે
પ્રેસમાં પણ જઈ ચૂક્યું છે. વળી મને લાગે છે કે, જ્ઞાનયોગ-
નું પુસ્તક ઇંગ્લંડમાં છપાવવું પડશે.

બ્રહ્મવાદીનમાં તમે કે—નો જે પત્ર પ્રસિદ્ધ કર્યો છે
તે ઠીક થયું નથી.એ જે ચાળકા કે—ને લગાવેલા છે
તે તેને અમલમાં રહ્યા છે. એ પત્ર અસહ્ય અને દરેકને
ખૂંચે એવો છે. બ્રહ્મવાદીનની જે પદ્ધતિ છે તેની સાથે
તેનું સામ્ય નથી. આથી ભવિષ્યમાં જ્યારે જ્યારે કે—ને
ત્યારે એમાં ગમે તેવી આડકતરી રીતે અથવા ખારીકીથી
કોઈ પંથ કે સંપ્રદાય પર હુમલો કર્યો હોય તોપણ તેમાં
સુધારો કરજો. કોઈ પણ પંથ કે સંપ્રદાયની વિરુદ્ધનું પછી
તે આડ હોય કે નહીં હોય તે બ્રહ્મવાદીનમાં આવવું
જોઈએ નહિ. અલગત, તેથી કંઈ આપણે દંભ કે અહં
ટેકા આપવાનો છે એમ તો નથીજ. વળી હું ફરીથી યાદ

દેવપુત્રો છે, એ છાત્રો એટલું જાણું તો પારિભાષિક છે કે અહીં આગળ તેના આદર્શો થવાં મુશ્કેલ છે. પશ્ચિમના લોકોનો મોટો ભાગ જડબાંતોડ સંસ્કૃત શબ્દોને સમજતો નથી અને સમજવાની દરકાર પણ કરતો નથી. છાત્ર હિંદુસ્તાનને માટે વધારે લાયક છે-હું તો એટલું જ સાચું શક્યો છું. તંત્રીના લખાણમાંથી ખાસ અપીલ (વિનંતિ) નો દરેક શબ્દ કાઢી નાખવો જોઈએ; અને તમારે દમિયાં ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ કે, તમે એકલા હિંદુસ્તાનને માટે નહિ, પણ આખી દુનિયાને માટે લખો છો, અને આ દુનિયા તમારે જે કહેવાનું છે તેનાથી તદ્દન અજાન છે. દરેક સંસ્કૃત શબ્દનો અનુવાદ બહુ જ કાળજીપૂર્વક કરતો અને તમારાથી જેટલું બની શકે તેટલું સરળ અને સહેલું કરતો. આ પત્ર તમને મળશે તે પહેલાં હું ઇંગ્લંડ પહોંચી ગયો છોઈશ. માટે ઈ. ટી. સ્ટર્લી-એસ્કવાયરની મારફત હાથ ધરું-કેવરશામ, ઇંગ્લંડ એ સરનામા પ્રમાણે મને પત્ર લખજો. તમારો વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૧૦૯

૬૩ સ્ટ્રીટ, લયોર્ડ રોડ, લંડન-મે ૧૮૯૬

પ્રિય ભગિની,

હું લંડનમાં આવી પહોંચ્યો છું, ઇંગ્લંડનાં હવા-પાણી હાલમાં શીતળ અને સુંદર છે. હાલમાં આખો દિવસ સ્વચ્છ સજગતી રાખવામાં આવે છે. તમને ખબર છે? આ વખતે આખું મેકાન અમને સોંપી દીધું છે. જો કે મેકાન જાનું પણ સગવડતાજરૂર છે, અને તેને માટે અમેરિકામાં જેટલો ખર્ચ કરવો પડે છે તેટલો ઇંગ્લંડમાં કરવો પડતો નથી. તમારાં માતાને માટે હું કેવું ધારતો હતો તેની શું તમને ખબર નથી કે? મેં હમણાં જ તેમને એક પત્ર લખ્યો છે અને મનરો એન્ડ કું-ગ્રે, સ્કીયા, પારીસ એ સરનામે ટપાલમાં નાખ્યો છે. કેટલાક પુરાણ મિત્રો પણ અહીંયાં છે અને મિસ એમ-પણ બહારથી ઇંગ્લંડમાં આવી પહોંચ્યાં છે. તે સુવર્ણસમ સારાં અને પહેલાંના જેટલાં જ માયાળુ છે. હિંદુસ્તાનથી એક નવીન સાધુ

આવેલો છે. ઘરમાં એક નાનું સરખું મુદર કુટુંબ છે એવું જાની રહ્યું છે. આ નવીન સાધુ તદ્દન સરખા છે. માનુસ ! મારામાં જે આકર વગેરે છે તે બાદ કરતાં લાઠિય લિંદુના નમુનારૂપ છે. હમેશાં નમ્ર, તેમજ મરો છે અને કદમનાચ્છિમાંજ વસી રહે છે. પણ તે કંઈ ચા નરિ. મારે તેનામાં મોડીક પ્રવૃત્તિ દાખલ કરવી પડશે. એ જે વર્ગોનું કામ શરૂ થઈ ચુક્યું છે, અને તે ચારખ માસપર્યંત ચાલશે. પછી હું હિંદુસ્તાન આવી પણ માફ મન તો અમેરિકા તરફજ ખેંચાય છે. અમેરિકામાં મારા મનમાં પ્રેમ વસી ગયો છે. નવી વસ્તુઓ ભણ નો મને શોખ છે. જરીપુરાણાં ખંડિયેરામાં ભટકના અને જૂના ઇતિહાસો પાછળ આળસુ છાંદગી ગાળી પ્રાચી ને માટે નિસાંસા નાખ્યા કરવાની મને જરા પણ ઈ નથી. એ કાર્યને માટે મારી નસોમાં બેઠાંજે તે કરતાં વધુ ગરમ લોહી વહે છે. અમેરિકાના લોકો, દરેકને ત્યાં માર તક, એ વગેરે કારણોને લઈને અમેરિકા એ એકજ દે લાયક છે. હું તદ્દન મૂળમાંથી સુધારો કરવા માણું છુ પ્રાચીનતામાં પડી રહેલા ગંદા છાણના પોદરા જેવા હિં સ્તાનના જનસમાજમાં હું કંઈ કરી શકીશ કે ના તે જોવાને માટેજ હું ત્યાં આવવાનો છું. તદ્દન નવેસરથી કામની શરૂઆત કરવાનો મારો વિચાર છે. x x x અમર, અનંત, સર્વશક્તિમાન અને સર્વવ્યાપક એ તો મા એક નિયમ છે, એ કંઈ વ્યક્તિ નથી. હું, તમે અને બીજા બધા આ નિયમનાં મૂર્ત સ્વરૂપો છીએ, અને જે વ્યક્તિમાં આ નિયમોનું જેટલું વધારે પ્રમાણ એકઠું થયું છે તેટલી તે વ્યક્તિ મહાન છે. દરેક માણસ અંતે તો આ નિયમોનું સંપૂર્ણ મૂર્ત સ્વરૂપ બની રહેશે, અને જે પ્રમાણે અત્યારે મૂળમાં એક છે તે પ્રમાણે સર્વ વાંત એક બનશે. ધર્મનું રહસ્ય માત્ર આટલુંજ છે. અને તેને ક્રિયામાં મૂકવાનો એકજ રસ્તો છે અને તે રસ્તો એકતાની લાગણીદ્વારા અથવા જેને આપણે પ્રેમ કહીએ છીએ તે દ્વારાજ છે. અસલના દરેક અસ્પષ્ટ વિધિઓ એ તો માત્ર મૂઠ વિશ્વાસ છે. હવે એ મૂઠ વિશ્વાસથી ભરેલા વિધિઓને (એજ રૂપમાં વગર સમજ્યે, ચાહ

રાખવાનો પ્રયત્ન શું કરવા કરવો ? જ્યારે સત્ય અને જીવનથી
બરેલી ચરિતા પાસેથીજ વહેતી હોય તો તદ્દત્ત લોકોને
શા માટે ખાખોચિયાનું પાણી પાવું જોઈએ ? એ તો માન
માણસોની સ્વાયંપરાયણતા છે. બીજું કશું નથી. જીવંતી દુકી
છે-કાળ, સપાટાબંધ વધી જાય છે. જે દેશના લોકોમાં અને
જે સ્થળમાં તેના વિચારો વધારે અનુકૂળ આવતા હોય તેજ
તેનો દેશ છે, તેજ તેનું સ્થાન છે, અને તેજ લોકો તેના
દેશબંધુઓ છે. પરંતુ શુદ્ધ, વિશાળ અને બહાદુર એવા
લોકો આત્માઓનેજ આ વાત લાગુ પડે છે.

હું સર્વ વાતે કથળ છું, અને તમારું આનંદમાં છું.

સદા તમારો સ્નેહાધીન વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૧૧૦

કાંઈ બધું, જેવરશામ રીડીંગ ૧૮૬૬

પ્રિય—

આ લંડન શહેર માણસોના સમુદ્ર જેવું છે. દર
પંદર કલકત્તાને ભેગાં કરીએ એટલું મોટું છે. લંડનના
બારમાં ઉતરતી વખતે જો કોઈ લેવા આવનારની વ્યવસ્થા
કરી ન હોય તો આ ધમાલમાં ભૂલા પડવાનો પૂરપૂરો
સંભવ છે. x x ગમે તેમ પણ કે-ને ત્યાંથી અંકદંઢ
મોકલી દેજો. સ-ની પેઠે જો તે આવતાં મોકલું કરે જોગ
હોય તો કાંઈ ન આવે એજ વધારે સાફ છે. બટકયા કરવા-
માં અને સુલતવી રાખ્યા કરવામાં કશોજ ફાયદો નથી.
આ કામ એવું છે, કે જેમાં રાજસવૃત્તિની (મવૃત્તિની)
પરાકાષ્ઠાની આવશ્યકતા છેઆપણે આખો દેશ તામસ-
વૃત્તિમાં દૂબી ગયેલો છે અને સૌથી પ્રથમ આપણે બીજા
કશાની નહિ પણ રાજસ વૃત્તિની આવશ્યકતા છે. સત્ય
પછીથી આવશે, કે જે વસ્તુ હજી ઘણીજ-ઘણીજ દૂર છે.

સ્નેહાધીન વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૧૧૨

૨૬ જાન્યુઆરી ૧૯૬૬, ૩૦ મી મે ૧૯૬૬

મારા મનને મારે બહેનને પ્રેમ મુસરની સુંદર મુલાકાત
પાડી હતી. તે એક અત્યુત્કૃષ્ટ છે અને તેનું વય ૭૦ વરસનું
હેતુ છે. તે હજી જુવાનજીવન જીવાત છે. એના શરીરપર
હજી એક રચલી મારી નથી. હું મનને છું કે, હિંદુમતિ
એને પેલાં મારેલા એના પેમનો અર્થભાગ પણ ભાગ્યે મારામાં
હેતુ નથી. તે મોગનિવાસી હિમાચલી હાઇ તેને માને છે
પણ મને મારા પોતાં પ્રાપ્તકૃતિને તે સ્વતંત્ર કરી શકતો નથી.
જિજ્ઞાસામાં છે કે, શ્રીરામકૃષ્ણ પરમહંસ માટે તેમને

અર્ચના આદરજીવિ કે અને તેજાશ્રીના જીવનપર તેમણે એક
લેખ પણ 'નાઈન્ટીન્થ સેન્યુરી' નામના માસિકમાં લખ્યો
છે. તેમણે મને સવાલ કર્યો કે "તેજાશ્રીનું નામ જગતને
જાણીતું કરવા માટે તમે શું કરો છો?" સમકૃષ્ણ તેમને
મણે વર્ષ થયાં ગુચ્છ કર્યા છે. આ શું શુભ સમાચાર ન
હોવાય ? * *

અહીં આ કામ જરા મંડુ પણ મધ્યમ ચાલે છે. આવતા
રવિવારથી બહેન વ્યાખ્યાનો શરૂ કરવાનો છું.

પત્રાંક ૧૧૨

લંડન, ૫ મી જૂન ૧૯૬૬

'રાજયોગ' ગ્રંથ બહુ સારી રીતે ચાલે છે. શારદાનંદ
થોડાજ સમયમાં અમેરિકા તરફ જવાનો છે.

મારા પ્રિયજનો પેકી કોઈ પણ વકીલ અને એ મને
પસંદ નથી, જો કે મારા પિતાશ્રી એક વકીલજ હતા. મારા
શુરુદેવ એની વિરુદ્ધ હતા, અને હું પોતે એમ માતું છું
કે, જે કુટુંબમાં અનેક વકીલો હોય તે કુટુંબને મોટું
વહેલું ખાચત પસ્તાવું પડે છે. આપણો દેશ વકીલ-બાર-
સ્ટરોથી ઉભરાઈ ગયો છે; વિશ્વવિદ્યાલયો (યુનિવર્સિટીઓ)
પ્રતિવર્ષ સેંકડોની સંખ્યામાં વકીલો બનાવે છે. આપણા
રાષ્ટ્રને-આપણી પ્રજાને-જેની ખરી જરૂર છે તે વ્યવહાર-
આતુર્ય અને વૈજ્ઞાનિક બુદ્ધિની છે. તેથી મારો વિચાર મને
વિદ્યુતવિજ્ઞાન-અભિજ્ઞ (ઇલેક્ટ્રિશિયન) બનાવવાનો છે. જીવન-

વ્યવહારમાં તે નિષ્ફળ નીવડશે તોપણ મને એટલો તો સંતોષ થશે કે, તેણે મહાન બનવાનો અને પોતાના દેશને વાસ્તવિક રીતે ઉપયોગી થવાનો નિદાન પ્રયત્ન તો કર્યોજ. અમેરિકાની હવામાંજ કાંઈ એવો ચમત્કાર જ કે તે પ્રત્યેક મનુષ્યની અંદર રહેલા ઉત્તમોત્તમ ગુણોને બહાર કાઢે છે... તે સાહસી અને ધીટ થાય તથા પોતાને માટે અને પોતાના શત્રુને માટે એક નવો ચીલો પાડવાને મંથન કરે એવી મારી ઇચ્છા છે. ઇલેક્ટ્રિકલ ઇન્જિનિયરને હિંદમાં રાટલો તો મળીજ રહેશે.

તા. ૬. અમેરિકામાં એક ચોપાનિયું કાઢવા સંબંધમાં શુદ્ધિન તમને આ મેલમાં કંઈક લખવાનો છે. હું 'ધાર્' છું કે, કામને એકત્રિત રાખવાને માટે આવી જાતના કસાકની જરૂર તો છે અને તેથી જોની સૂચવેલી દિશાએ જો કામને મદદ કરવા હું 'મારું' બનતું સધળું કરીશ..... પાર્થ પ્રમાણે શાશ્વત્વ સાથે તેના આ તરફ આવવાનો પૂરા સંભવ છે.

પત્રાંક ૧૧૩

૬૩ સ્ટ્રાટ, ન્યોર્થ રોડ,

લંડન તા. ૭ મી જૂન ૧૮૯૬

પ્રિય મિસ નોબલ,

મારો આદર્શ ખરેખર ઘોડાજ શબ્દોમાં મૂઢી શકાય એમ છે, અને તે એજ કે, મનુષ્યોને તેમની દિવ્યતાનું જ્ઞાન કરાવવું અને જીવનની દરેક પ્રવૃત્તિમાં, દરેક કાર્યમાં તેનો શી રીતે અમલ કરવો તે શીખવવું.

આ આખું જગત મૂઢાણની સાંકળમાં જકડાયેલું છે. જે કોઈ જો કે પુરુષ હુંદાયેલાં છે તેમની અને દયા આવે છે અને હુંદનારની અને વધારે દયા આવે છે.

એક વિચાર જે મને હોવા જેવો સ્પષ્ટ દેખાય છે તે એ છે કે, જીજ્ઞાસુ નહિ પણ અજ્ઞાનતાથીજ હુંજનું કલ્પ ઉત્પન્ન થાય છે આ જગતને પ્રકાશ ફેલાવવાપરો! જુગાજમા તે પ્રકાશ આપવાને માટે એકજ નિયમ દેવો અને તે આત્મજ્ઞાન અર્થે! અવિધ્યના કંઈ કંઈ અનેક ગુણો માટે પણ એજ એક નિયમ કાયમ રહેવો. અમનના

તેજામય તેજસ અને સ્વદેહમાં સંકલ્પથી મળનારી
શક્તિ છે. જે, જરૂરના સુખને મારે જાન્યજીવની મેલીમાં પોતા
પર નિરાસ આપવું પડે. અને તે જેમ અને દયાથી બંદે
તેમ જોઈએ છું. તેની આપણે મળી છે.

હું મેળવું પડે છે. જેમ મુશ્કેલી જેવા અને પ્રાણી
જેવી પણ છે. જગતમાં જેની અસહ્યતા છે તે માત્ર આ
જે જગતને તે તેમની જગત છે. કે જેમનાં જીવન પ્રેમ
અપાતિ જેમ જીવતાં સુખોત્તમ જેવાં હોય, જેઓ સ્વાર્થરહિ
જેમ જગતપર વિજયીના વજુયાત જેવી અસર પ્રેમથી જ થ

તેમ જોઈ અંતરમાં નથી. પણ તમારામાં કેમ છે
પણ છે, કે જેમાંથી જગતને સહાયી નામે એવી શક્તિ
હોય. શક્તિ શક્તિ પ્રેમ છે. મને જો પાતની ખાતરી છે, જ
જીવનમાં પણ આવશે. બહાદુર શબ્દોની અને તે કરતાં જ
વધારે બહાદુર કાર્યોની આપણને આવશ્યકતા છે. હવે
થાઓ, જાગ્રત થાઓ! એ બહાદુરો! દુનિયા દુઃખથી
સપાળી થઈ છે અને શું તમે નિદ્રા લઈ શકશો? ત્યાંસુધી
દેવતાઓ જાગ્રત થાય નહિ ત્યાંસુધી તેમને બોલાવ્યા
કરો; ત્યાંસુધી આપણી પાંકથી અંતરને આત્મદેવ જવાબ
ન આપે ત્યાંસુધી તેને બોલાવ્યા કરો. જીવનમાં એથી
વધારે શું છે? એથી વધારે મહાન કાર્ય કયું છે? હું
કદી પહેલેથી યોજનાઓ કરતો નથી. જેમ જેમ હું આગળ
વધું છું, તેમ તેમ મને વિગતો મળતી જાય છે. યોજનાઓ
પોતાની મેળે ઘડાતી જાય છે અને કાર્યો વધતાં જાય છે. હું
તો માત્ર એટલું જ કહું છું કે, જાગ્રત થાઓ, જાગ્રત થાઓ!

તમારું સદા સર્વદા કલ્યાણ થાઓ! તમારો સ્નેહાધીન

વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૧૧૪

લંડન, ૬ ફી જુલાઈ ૧૮૬૬

x x x x
x x x x

ઈંગ્લંડમાં મારો વ્યવહાર બહુ સારી રીતે ચાલે છે.

રવિવારનાં વ્યાખ્યાનો તેમજ વર્ગો બિલકુલ ફતેહમાં નીવડ્યાં છે. સીઝન હવે ખલાસ થઈ છે અને હું પણ હવે થાકી ગયો છું. તેથી મિસ મુલરની સાથે હું સ્વિટ્ઝર્લેન્ડની મુસાફરીએ જવાનો છું. જ- બહુજ માયાળુ થયા છે. જ-એ તેમને બહુ ખુબીબરી રીતે ઠેકાણે આપ્યા. અહા ! શું એ જ-નું ખુદિચાતુર્ય અને શું તેણીની શાંત રીત ! એનાં ચાતુર્ય અને કામ કરવાની હથોટીપર ખરેખર હું ફીકા છું. તેણી એક રાજ્યકાર્યધુરંધર નારી છે. તે એક આખું રાજ્યતંત્ર ચલાવી શકે તેમ છે. એ બાઈનામાં છે તેવી જાનની સંગીન અને ગારી ખુદિ મનુષ્યમાં મેં. ભાગ્યેજ જોઈ હશે. આવતી પાનખર ઋતુમાં હું અમેરિકા પાછો ફરીશ અને ત્યાંનું કામ સંભાળીશ.

વિશેષ કે, ઈંગ્લંડનું કામ શાંત પણ સંગીન રીતે વધતું જાય છે. ઘણાં સીપુરો આવીને મારી સાથે તે સંબંધમાં વાતો કરે છે. આ બ્રિટિશ શહેનશાહત, ગમે તેટલા તેના દોષો છતાં, દુનિયામાં અત્યારસુધીમાં અસ્તિત્વમાં આવેલા કોઈ પણ રાજ્યતંત્ર કરતાં, વિચારોના ફેલાવા માટે બહુ જબરજસ્ત યંત્ર છે. એ યંત્રના કેન્દ્રમાં હું મારા વિચારો મૂકવા માગું છું, કે જેથી દુનિયાબરમાં તે પ્રસારે. અલબત્ત, સઘળાંજ મહાન કાર્યો ધીમાં હોય છે અને તેમની સિદ્ધિના માર્ગમાં વિટંબણાઓ ઘણી હોય છે. તેમાં પણ આપણા હોકના સંબંધમાં તો સવિશેષ તેમ હોય છે; કેમકે આપણે હિંદુઓ એક છતાયલી પ્રજા છીએ. પણ એથી તો ઉલટી કાર્ય કરવાની આપણી વિશેષ કુશળ છે. યાદની લોકોએ રોમન સક્ષતનતને તેમના આધ્યાત્મિક આદર્શોવડેજ મહાત કરી હતી. તમે જાણીને ખુશી થશો કે, હું પણ રોજ સહનશીલતા અને અનુકંપા(અહાનુભૂતિ)ના કંઈ ને કંઈ

હથિમાર સિવાય બીજી સ્થિતિ મારી ક્યારે-કયી? હતી? એ લીલામય પ્રભુજી મારો પ્રાણુખ્યારો છે અને હું તેનો સખા છું. વિશ્વમાં તારા કે તંત્ર જેવું કંઈ નથી। ક્યું તંત્ર એને બાંધે છે? એ અદ્ભુત ખેલાડીજ એનાં લીલાક્ષેત્રનાં સર્વ સ્થળોમાં આ હારય અને રંડનની રમત રમ્યા કરે છે-ઘડીમાં ઠાઇને રડાવે છે અને ઘડીમાં ઠાઇને હસાવે છે, એ કેવળ એની લીલાજ છે। જ-કહે છે તેમ એ એક મોટી રમુજ છે.

આ દુનિયા બહીરમુજ છે અને તેમાં સૌથી રમુજ બૂલકું જેવું હોય તો તે એ પોતે-એ ખ્યારો પ્રાણુસખા-એ અતંત પરમાત્માજ છે। રમુજ નહિ-તો બીજું શું? ભાતુ-ભાવ કહો। કે સખાવાવ કહો, પણ બધું મસ્તીખેર-છોકરા-બોની એક મોટી શાળાને આ સંસારના કીડાંગણમાં રમવા છોડી મૂકી હોય ને। એના જેવા ખેલ છે। કેમ નહિ વાડ? વખાણ કેનાં કરવાં ને દોષ કેને દેવા? કેમકે એ બધી એનીજ લીલા છે. લોકો એના વિષે સમજૂતી અને ખુશાસા માણે છે, પણ એના વિષે તે શી સમજૂતી આપી શકાય? તે જ્ઞાનરહિત (એટલે કે જ્ઞાનવાળો નહિ પણ જ્ઞાનમય) છે. એને તકશક્તિ પણ નથી; છતાં એ નહિ જેવા જ્ઞાન અને તકવંટે પણ તે આપણને કેવા મૂર્ખા બનાવે છે! પરંતુ આ વખતે તે મને ઉંઘતો નહિ જુએ।

‘પ્રેમ’ એ તકજુદિ, લૌકિક ભણતર અને વાણીથી પર છે; અને એજ ખ્યારો પરમાત્મા છે. આહા! એ પ્રભુપ્રેમનો ખાલો પીને ચાલો આપણે તેમાં ચક્રવૂર ધઇએ.

પત્રાંક ૧૧૫

લંડન, તા. ૮ મી જુલાઈ ૧૮૯૬

અંગ્રેજ લોક કેવા ઉદાર! આવવી શરૂઆતના ઠામ માટે નવા મકાનની સરવડ કરવા લાડુ એક સાંજે માત્ર ત્રણજ મિનિટમાં માત્ર. વર્ષમાં ફોદસો પાઉન્ડ બરાઈ ગયા। મરણ દોષ તો એજ સમયે લોકોએ પાંચસો પાઉન્ડ પણ જીતે આપ્યા હતા, પણ અમે પીપી પીનેજ ચાલવા માગી એકાદમ અર્થના ઉત્તરવા ઇચ્છતા નથી કાન માટે અહીંના

પાઠ શીખું છું. ઉંઘા ફરજીના બળવાન ઈશ્વરો ઈડિવનોમાં
પણ હવે પ્રભુને નિહાળવા માંડતો હોઉં એમ મને લાગે
છે. વળી એમ પણ લાગે છે કે, ધીરે ધીરે હું એવી સ્થિતિમાં
પહોંચવા લાગ્યો છું કે જ્યારે હું, જે “સેતાન” જેવી
પણ કેઇ વિભૂતિ હયાત હશે તો તેને પણ ચાહી શકીશ.

મારી વીસ વર્ષની ઉંમરે હું છેકજ સમજાવરખિત,
હડીલો અને અનુની હતો; ત્યારે કલકત્તામાં હું વિવેકના
બાપુના શ્રાવણમાં ફૂટપાથ ઉપર કઠી ચાલતો નહિ. પણ
આજે તેથીસ વરસની ઉંમરે હું વેશ્યાઓની સાથે એકજ
ઘરમાં રહી શકું; અને તેમને તિરસ્કાર કે ઇપકાનો એક
પણ ભોલ કરવાનો વિચાર સુદાં મને નહિ આવે. આ મું
અધ્યાત્મિક પરિણામ છે કે પછી હું વિશ્વપ્રેમ કે જે સર્વ
પ્રભુ છે તેમાં વિકસિત થતો જાઉં છું તેનું પરિણામ છે?
જે એમ પણ સાંભળ્યું છે કે, મનુષ્યને જે પોતાની આત્મપાતા
અર્થ ન જણાય તો તે સુદૃઢ થી શકતો નથી અને કો
કોને એક જાતના પ્રારબ્ધવાદને વશ થઈ જાય છે, અને તો
તેવું નથી જણતું. ઉદ્ધરી મારી કામ કરવાની શક્તિ વધતી
જાય છે અને પરિણામે પણ તે બહુ અસરકારક થતી જાય
છે. ટોડ ટોડ દહાડો હું એક પ્રકારના અત્યાનંદમાં રહી
જાઉં છું; ત્યારે મને એમ થઈ આવે છે કે જાણું છું પ્રભુ
મનુષ્ય અને વસ્તુને આશીર્વાદ આપું. જાણું તે એકેએકને
ચાહું અને હોદું. અદેખર તે વખતે મને એમજ લાગે
છે કે, સાથ અને અનર્થ એ કેવળ જન છે. વહાલું કે-
અત્યારે હું એવીજ એક અત્યાનંદની અવસ્થામાં હોઈ માન
મું.

પ્રભુ અને શ્રીમતી દેવતા સ્નેહ અને મજાસર
થી જાણી અને મન જાનદારથી ઉત્તરજીવન
જીવનને હું દુરુદ્ધ મનુષ્ય. અર્થવાત્તે હું જાણું
જે પ્રભુને લાગી થશે. હું અને જે જાણું પ્રેમ, મં
પ્રભુને મને જાણ આપે છે તેને જાણ એકેએક
કિંવા જન દુરુદ્ધની મજાસર હીલી છે. અનર્થ
કે હું તે દેહ નહીં જાણું જેનું જાણું-જેની રીતે
જે જાણું, વિવેકને, અને જાણું, મારી જાણું
જે જાણું જેનું જાણું જે તેનું હવે જાણું

હથિયાર સિવાય બીજી સ્થિતિ મારી ક્યારે-કયી હવી? એ લીલામય પ્રભુજી મારો પ્રાણપ્યારો છે અને હું તેનો સખા છું. વિશ્વમાં તાલ કે તંત જેવું કંઈ નથી. કયું તંત એને બાંધે છે? એ અદ્ભુત-ખેલાડીજ એનાં લીલાકેતનાં સર્વ રથજોમાં આ હારથ અને રહેનની રમત રમ્યા કરે છે-ઘડીમાં ક્રોધને રડાવે છે અને ઘડીમાં ક્રોધને હસાવે છે, એ કેવળ એની લીલાજ છે. જ- કહે છે તેમ એ એક મોટી રમુજ છે.

આ દુનિયા બહાર રમુજ છે અને તેમાં સૌથી રમુજ ભૂલકું જેવું હોય તો તે એ પાતે-એ પ્યારો પ્રાણસખા-એ અનંત પરમાત્માજ છે. રમુજ નહિ-તો બીજું શું? જ્ઞાતુ ભાવ કહો કે સખાભાવ કહો, પણ જાણે મસ્તીખોર. ડોકરાં એની એક મોટી શાળાને આ સંસારના કીડાંગણમાં રમવા છોડી મૂકી હોય ને. એના જેવો ખેલ છે કેમ નહિ વાડ? વખાણ કેનાં કરવાં ને દોષ કેને દેવો? કેમકે એ બધી એનીજ લીલા છે. લોકો એના વિષે સમજૂતી અને ખુલાસા માગે છે, પણ એના વિષે તે શી સમજૂતી આપી શકાય? તે જ્ઞાનરહિત (એટલે કે જ્ઞાનવાળો નહિ પણ જ્ઞાનમય) છે, એને તકશક્તિ પણ નથી; છતાં એ નહિ જેવા જ્ઞાન અને તકવંટે પણ તે આપણને કેવા મૂર્ખા બનાવે છે! પરંતુ આ વખતે તે મને ઉધતો નહિ જુએ.

‘પ્રેમ’ એ તકજુદિ, લૌકિક લણતર અને વાણીથી પર છે; અને એજ પ્યારો પરમાત્મા છે. આહા! એ પ્રભુપ્રેમનો પ્યાલો પીને ચાલો આપણે તેમાં ચકચૂર થઈએ.

પત્રાંક ૧૧૫

લંડન, તા. ૮ મી જુલાઈ ૧૮૯૬

અંગ્રેજ લોક કેવા ઉદાર આવતી શરદઋતુના કામ માટે નવા મકાનની સગવડ કરવા સારું એક સાંજે માત્ર ત્રણજ મિનિટમાં મારા વર્ગમાં દોઢસો પાઉન્ડ કરાઈ ગયા! મરજી હોત તો એજ સમયે લોકોએ પાંચસો પાઉન્ડ પણ ભરી આપ્યા હોત, પણ અમે ધીમે ધીમેજ ચાલવા માગી એકદમ ખર્ચમાં ઉતરવા ઈચ્છતા નથી. કામ માટે અહીં આ

પત્રાંક ૧૧૮

૬/૧૧, ૪ મી ઑગસ્ટ ૧૮૬૧

વહાલા આર્યજી-

આપની અમનાજરી મુજબજારી આરે અનેકથા: ઉપ-
કાર માલું છું. આરે એક નવામ કરવાની છે. આરે જે વરી
કતની જરૂર છે તે મિલકતની અ. ૫૧. રૂપા: કર્યો. તેા હું
પણે ઉપદ્રુત થઈશ.

મારી માલ આરમોદમાં કિંવા આરમોદની નિહદ
માં એક મઠ રચાવન કરવાની છે. મુંજન્વા પ્રમ હું આરમોદના
ની નહકના એક અંજલમાં રાકમે નામને: એક મુદરથ
રહેતો હતો અને તે અંજલની આરપાસ રૂને: બનીયો
પણ હતો. એ અંજલો આપણને મેલાવુ ન મળે? જોની
કિંમત શું છે? જો મેલાવુ મળે તેમ ન હોય તો નિશાન
ભાટે મળી શક્યો કે કેમ?

વિશેષ તમારી લાલમાં એવું કોઈ રથાન આરમોદના
નહક છે કે જ્યાં આમળ હું બગીચા વગેરેની સમગ્ર સાથે
મારો મઠ બાંધી શકું? કોઈ આપની ટેકરીની ટેકરી આપણે
મેળવી શકીએ તો વધારે સારું.

પત્રાંક ૧૧૯

સ્વિટ્ઝર્લેન્ડ, ૬ ફી ઑગસ્ટ ૧૮૬૬

વહાલા અ-

x x બધ રાખશે નહિ. મારા બાલક! મહાન કાર્યો
કરવાનાં છે, થિયં રાખો. x x

તે (મેકસમૂલર) ઘણા મળેના પત્રો મને લખે છે, અને
શ્રીરામકૃષ્ણના જીવનચરિત્રપર એક પુસ્તક રચવા માટેનાં
સાધનો મંગાવે છે. x x

વર્તમાનપત્રમાં રંગીન ટીકાઓથી હદ વળી ગઈ છે. ગમે
તેમ હોય, પણ હું તેનાથી બહુ કંટાળી ગયો છું. આપણે
આપણા માર્ગ તરફ આલણુ એજ ઉત્તમ છે. બાકી મૂર્ખાઓને
બકવા દો. સત્યની સામે કોઈ પણ અટકાવ કરી શકે તેમ નથી.

હમણાં તમે બહોલો છો કે, હું સ્વિટ્ઝર્લેન્ડમાં છું, અને
હમેશાં ગતિમાન રહ્યાંજ કરું છું. લેખ લખવા તેમજ બહુ
વિ. ૩૪

વાંચવાસંબંધે પણ હું કંઈ કરી શકું તેમ નથી. તેમ મારે કંઈ કરવું પણ નજ લેઈએ. આવતે મહિનેથી લંડનનું મહાન કાર્ય પાર પાડવાનું મારે માથે તૈયારજ પડેલું છે. શિયાળામાં હું હિંદ તરફ પાછો ફરવાનો છું ત્યારે તે કામ હું તેઓનાજ ઉપર નાખી શકીશ.

સર્વને મારો પ્રેમ આપજો. બહાદુર અંતઃકરણવાળાઓ ! તમે કાર્ય કર્યાજ કરો, નિષ્ફલ ન થાઓ. 'ના' એ શબ્દ કદી કહોજ નહિ; કાર્ય કર્યાજ કરો—પરમાત્મા આપણા કાર્યની સહાયમાંજ છે. મહાન શક્તિ તમારી સાથેજ છે.

પ્રેમ અને આશીર્વાદ સાથે આપનો વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૧૨૦

૮ મી ઑગસ્ટ ૧૮૯૬

વહાલા અ—

x x x x

ઘણી બાબતો થવાની જરૂર છે. પ્રથમ તો દૃઢ પ્રામાણિકતા હોવી જોઈએ. આથી એવી જરાપણ સૂચના હું કરવા માગતો નથી કે એવી પ્રામાણિકતા તમારામાંના કોઈમાં નથી, અથવા તેનાથી તમે વિમુખ છો. પણ કહેવાનું એ છે કે, સામાન્ય રીતે હિંદુઓજ એવા છે કે તેમનામાં વ્યાવહારિક કાર્યમાં કોઈ વિલક્ષણ જાતનું આલસ્ય રહેલું છે અને તેથી તેઓ હિસાબ રાખવા વગેરેમાં બરાબર પદ્ધતિસર અને દૃઢ રહેતા નથી.

બીજું, ઉદ્દિષ્ટ કાર્યમાં કેવળ નિષ્કામ ભક્તિ જોઈએ, અને તેથી તમારે જાણવું જોઈએ કે, બ— પત્રને એક વિનયી પત્ર બનાવવામાં તમારી મુક્તિનો આધાર રહેલો છે. એ પત્રને તમારો ઇષ્ટદેવ માનો, અને પછી જુઓ કે, વિનય આપોઆપજ તમારી પાસે આવે છે કે નહિ ! મેં હિંદમાંથી અલોદાનંદને ક્યારના બોલાવેલ છે.....યાદ રાખો કે, સંપૂર્ણ પવિત્રતા અને શુરુપ્રત્યે નિઃસ્વાર્થ આજ્ઞાધીનપણું એજ સર્વ વિનયની કુચીરૂપ છે.

x x x x

એક ધાર્મિક પત્રનો જબરો ફેલાવ વિદેશમાં થવો

અશક્ય છે. હિંદુઓમાં સદ્ગુણ અને પરોપકાર શી વસ્તુ છે, એ સંબંધી જો કંઈ પણ જાવના રહી હોય તો તો તેઓએજ આ પત્રને ટેકો આપી નિભાવવું જોઈએ.

વેદાંતનો ઉપદેશ કરવા ઉપરાંત આ પત્રનો આદર્શ, ધર્મ ઉપરજ હિંદીઓની શોધકબુદ્ધિ અને વિદ્વતા બતાવનાર પત્રતરીકે બહાર પડવામાં છે.

ધીમે ધીમે, મિસિસ ઝેની બિસેન્ટે મને તેણીના દોજમાં 'બંકિત' ઉપર વ્યાખ્યાન કરવા આમંત્રણ આપ્યું હતું. મેં ત્યાં એક રાત્રે વ્યાખ્યાન આપ્યું ત્યારે કર્નલ ઓલકોટ પણ હતા. આ વ્યાખ્યાન આપવાનું કારણ મારી સર્વ સંમતિથી પ્રત્યે સહાનુભૂતિ છે તે દર્શાવવાનું હતું..... આપણા સ્વદેશબંધુઓએ ખાસ લક્ષમાં રાખવાનું છે કે, આધ્યાત્મિક વિષયોમાં આપણે વિદેશીઓના શિક્ષકો છીએ અને વિદેશીઓ આપણા શિક્ષકો નથી; ત્યારે વ્યાવહારિક બાબતોમાં આપણે વિદેશીઓ પાસેથી શીખવાની જરૂર છે.

મેં મંડસમૂલરનો લેખ વાંચ્યો. તે તેણે છ મહિના પહેલાં લખ્યો છે અને તે વખતે તેની પાસે મનુમહારના નિબંધ સિવાય બીજું એકે સાધન ન હતું, છતાં તે લેખ તેમણે લખ્યો છે એ વાત જોતાં તે લેખ સારો છે. હવે તે મને એક લાંબો અને મજાનો પત્ર લખીને જણાવે છે કે, તે શ્રીરામકૃષ્ણપર એક પુસ્તક લખવા માગે છે. મેં તેને 'માટે ઘણું સાહિત્ય પૂરું પાડ્યું' છે, પણ હજી ઘણું વધારે સાહિત્ય હિંદમાંથી તેને મળવાની જરૂર છે.

કાર્ય કરો! વજગીજ રહો! બહાદુર બનો! કોઈ પણ કાર્ય અને શ્રવ કાર્ય કરવાની હિંમત બતાવો!

x x તમે બાળતા નથી કે, આ સંસાર દુઃખમાત્ર છે!

આશિયો અને પ્રેમસહિત આપનો વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૧૨૧

સ્વિટ્ઝર્લેન્ડ, ૨૬ મી ઑગસ્ટ ૧૮૯૬

વહાલા ન-

તમારો પત્ર મને હમણાં જ પ્રાપ્ત થયો. હું મુસાફરીમાં છું. આદ્યસ પર્વતમાં ગિરિપર ચઢવું, ખરફના ઢગલા ઓળંગવા, વગેરે ઘણું કયું. હવે જર્મનીમાં જઈ છું. કારણ કે પ્રોફેસર ડયુસેન તરફનું ફીલમાં મુલાકાત લેવાનું આમંત્રણ મળ્યું છે. ત્યાંથી પાછો ઇંગ્લંડ આવીશ; અને ખનશે તો શિયાળામાં હિંદુસ્તાન આવીશ.

જે-ની ડિઝાઇન (રૂપરેખા) મોકલી, તે વિષે મારો વિરોધ તેની કુદ્દલકતા માટે છે; એટલું જ નહિ પણ તેમાં સંખ્યાબંધ પાત્રોનું વૃથા એકીકરણ કયું છે. ચિત્રરેખા હમેશાં સરળ, ગ્રિહનસૂચક અને અનેક ભાવો પ્રકટાવનારી હોવી જોઈએ.

આપણું કાર્ય ઘણું સુંદર ચાલે છે, એમ કહેતાં મને આનંદ થાય છે.

x x છતાં હું એક શિખામણ તમને આપીશ. હિંદમાં જે બધા પ્રયત્નો છે, તેમાં એક મોટો દોષ એ છે કે, આપણામાં જે વ્યાવહારિક ધંધાદારી તત્ત્વો ખાસ હોવાં જોઈએ તેની ઘણી ઓછપ છે. 'ધંધો' એ બહુ ઉંચા અર્થમાં ધંધો હોવાથી તેમાં મિત્રતા કે જેને હિંદની કહેવતમાં 'આંખની શરમ' કહેવામાં આવે છે તે તો નજ હોવી જોઈએ. જેટલી વસ્તુઓ અને બાબતો પોતાના હવાલામાં હોય તેનો ખરાબર ચોખ્ખો હિસાબ દરેકે રાખવો જોઈએ; અને એક બાબતનું ફંડ બીજી કોઈ પણ વપરાશમાં નજ લેવું જોઈએ. પછી તે લીધા વગર તે માણસ ભૂખે મરી જતો હોય તોપણ જે બાબતનું ફંડ છે તે તેમાંજ વપરાવું જોઈએ. આનું નામ તે ધંધાદારી પ્રામાણિકતા. બીજું એ કહેવાનું કે, આપણું બળ કદી પણ મહાત થવું જોઈએ નહિ. જે જે કાર્ય તમે કરો ત્યારે ત્યારે તેજ તમારી પૂબનું પાત્ર હોવું જોઈએ. આ વખતે આ પત્ર તમારો ઈશ્વર બનો, અને તેમ થતાં અચૂક તમે વિજયવંતજ છો.

એ પત્ર દેનેદમદ દીને તથા જલ્દી ને જલ્દી નામિત. તેણુ, કાનરી હાથરિ પ્રતિક જ. વચ્ચે. એ પત્ર નેજા જેણે પત્રો કાઢે. મદ્રાસીએ જલ્દી. અને જે. એ દી એ જે પત્રો ખરે. પણ ચાંદા. પાથનોને જુમિત્ત તથાનનો જ. નના ગ્રુમ. પી રોજ એમ જણાય છે.

મારા બાંહેડાએ મેજા-રમાપુરુષો મળિ. માં માદમુષો કરી પરતુ' જોઈએ, આ જગતના ત્વ. જ રૂપોજા એકમે-એને પછી જોઈ થયો કે આપણે દેદ પધો નાખ્યો છે.

બદાદરીથી આગળ વધા-અન્યારે મે જનએ કે એ-પી બીજી બાબતોની પદવા ન ર. એ-અધારાની સાથે તેનું યાકરુ' પણ આપ્યો. દેદાંગમુષી કામ' કરે, દુ' તમારી સાથેજ છું અને દેદ છૂટેયો પણ મારો બાતમા તમારી સાથે રહી કામ' કરશે. આ જીવન આવે ને જાય છે-સંપદા, પીતિ, જોગવિનાસ ક્રમ થોડા દિવસો માટે છે. જગતમાં એકાદ છુદ્દ છીડાની માફક મરવા કરતાં સત્ય પાતળાં-મયાણાં કર્તવ્યજૂમિ પર મરતુ' એ અત્યંત વધારે સારું હોવાથી એજ રસ્તે આગળ વધો.

પ્રેમ અને આશિયો સદિત આપનો વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૧૨૨

છગ્ગંડ, ૧૭ મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૯૬

તમારા બહુ આવકારદાયક સમાચાર હાથમાં લિટ. જલ્દી-ગુથી પાછા કરતાં મળ્યા. "એક મેઈટ્સ હોમ" (વૃદ્ધ કુમારિકાગૃહ)ના કથ્યાણુ વિષે તમારો મત બદલવાનું અંતે તમે થોડા ધાકું છે, એ જાણી મને બહુ આનંદ થયો છે. હવે તમે સર્વથા સાચા માર્ગ પર વળ્યાં છો. લગ્ન એ માનવજાતિ પૈછી દેદ ટકાનું અતિ આકર્ષક લક્ષ્યખિંડુ છે. આપણે સહેવા અને માફ કરવા બંધાયેલાં છીએ. અને જીવન એ દરેક સમાધાનરૂપ હોવું જોઈએ, એ શાશ્વત પાઠને જાણી તથા સમજીને તેને અનુસરવા તૈયાર થતાંજ તેજા સુખીમાં સુખી જીવન ગાળવા બાગ્યશાળી થયે.

પ્રિય હ-૧ ખરે માનજે કે "સંપૂર્ણ જીવન" એ તો શબ્દોનો વિરોધાવાસ માત્ર છે. માટે જધી ચીજોને આપણે

પોતાના ઉત્તમ આદર્શ મુજબની જોવાની આશાજ ન રાખવી જોઈએ. આટલું જાણ્યા પછી પ્રત્યેક ચીજને તેના ઉત્તમ અંશરૂપે જોવાને અને તે ઉત્તમ અંશનો ખને તેટલો વિશેષ લાભ ઉઠાવવાને આપણે ખંધાયલાં છીએ. આ ટાંકણે અમારા એક ગ્રંથમાંથી થોડાંક વચન ટાંકવાં યોગ્ય થઈ પડશે:—“જે જે વસ્તુસ્થિતિ ધૃષ્ટ હોય, તે મેળવવામાં પતિને સહાય કરતી થકી તું પતિનો અખંડિત પ્રેમ નિરંતર ભોગવ અને છોકરાંનાં છોકરાં જોતાં થકી જીવનનાટકના અંતભાગમાં તમો દંપતી, જ્ઞાનચેતન અને આનંદના અનંત સાગરરૂપ પરમાત્મા કે જેનાં દર્શનમાત્રથી સઘળા ભેદભાવ નાશ પામી જઈને આપણે સદા સર્વદા માટેની એકતા પ્રાપ્ત કરીએ છીએ, તેને પ્રાપ્ત કરવામાં એકબીજાને ખને તેટલાં વધારે સહાયભૂત થાઓ.”

મને તમારો જેટલો અનુભવ છે તે ઉપરથી કહી શકું છું કે, તમારામાં મોટે અંશે સહેવા અને દરગુજર કરવાની પ્રશાંત શક્તિ છે અને તેથી તમારું પરિણીત જીવન બહુ સુખી નીવડશે એવું ભવિષ્ય હું બેઘડક લાખી શકું છું.

તમો દંપતીનું સર્વ રીતે કલ્યાણ થાઓ!.....
.....દેવી ઉમાના જેવાં જીવંતીભર તમે પતિપરાયણ અને પવિત્ર થાઓ. ભગવાન શિવ કે જેનું જીવન ઉમામય છે તેના જેવા તમારા પતિ થાઓ.

પત્રાંક ૧૨૩

(અમેરિકાથી લખેલો)

x

x

x

x

ગુરુદેવની કૃપાથી કંઈ પણ છાનું રહી શકે તેમ નથી; તોપણ તેને સંપ્રદાય કરવો હોય તો છોને કરે, એમાં હાનિ જેવું શું છે? શિવા વઃ સન્તુ પન્થાનઃ (તમારો માર્ગ મંગળમય થાઓ.)

બીજું કે તમારા પત્રનો મર્મ હું બરાબર સમજી શકતો નથી. હું અર્થસંગ્રહ કરીને આપણે મઠ બાંધું તેમાં જો લોકો નિંદા કરે તો તેથી આપણને શી હાનિ થાય તેમ છે, તે વાત મને નથી સમજતી. તમે તમારી ખુદ્ધિ નિર્મળ અને સ્થિર રાખો, એટલે પછી કશીજ હાનિ થનાર નથી.

તમે તમારે માંડોમાંડે નિરતિશય પ્રેમ રાખો. અન્ય સર્વ-સાધારણ માટે તો ઉપેક્ષાજ રાખવી ઠીક છે. ક-બાબુ બહુ પ્રેમી અને મહાન વ્યક્તિ છે. એમને મારા સવિશેષ સ્નેહવંદન કહેજો. જ્યાંસુધી તમે પરસ્પરમાં હોદ્દાબુદ્ધિ નહિ ધરો, ત્યાંસુધી પ્રભુકૃપાથી “રણ ઘને પર્વતમસ્તકે વા” તમને ઠાઇ જાતનો ભય નથી. ‘એવાંસિ વહુ વિગ્નાનિ’ ચાને ‘સારા કામમાં સો વિધન’ એ પ્રકાર તો હોયજ. તમે તમારી બુદ્ધિ બહુ મંજીર બનાવો. બાળકબુદ્ધિનાં છવે તમારે માટે ગમે તેમ હવે તેની જરા-પણ પરવા ન કરો. ઉપેક્ષા, ઉપેક્ષા ને બસ ઉપેક્ષાવૃત્તિજ સેવો. આ વિષયમાંને મેં આ પહેલાં સવિસ્તર લખ્યું છેજ. સમાચારપત્રો, પુસ્તકો વગેરે કંઈજ મોકલતા નહિ. બંગાળીમાં કહેવત છે કે “મૂશળ સ્વર્ગમાં જાય તો ત્યાં પણ ધાનજ છડ્યા કરવાનું” તેમ મારે ભાગ્ય તો અહીં પણ એનું એજ છે. ઉલટો કેટલોક પારકો બોલો ઉમેરાયો છે. આ દેશમાં લોકોનાં પુસ્તકોનાં ઘરાક હું કેવી રીતે મેળવી શકું વારું હું અહીં એક સાધારણ મનુષ્ય છું, વિશેષ કંઈ નથી. આ દેશનાં છાપાંઓ વગેરેમાં મારેવિષે જે કંઈ લખાઇ આવે છે તે બધું હું અગ્નિનારાયણને હવાલે કરું છું. તમે પણ તેમજ કરો. એજ ખરી વ્યવસ્થા છે.

શુક્રથીના કામને માટે એક હંગામાની જરૂર હતી તે થઇ ગયો છે અને તે ઠીક થઇ ગયું. હવે લોકો મદ્રા તદ્વા ગમે તેમ બકે તે તરફ તમે જરાયે લક્ષ આપતા નહિ. હું ધંપો માંડી બેઠો છું, કે હું ફાલ્સું કરું છું ને ઠીકછું કરું છું, એવી રેંછપેંછ લોકોની વાતો અને નિંદાઓથી શું હું તેઓથીનું કામ પડતું મૂકી દઉં? વાઈ! તું હજી બાળક છે અને મને તો પળિયા આવવા માંડ્યાં છે. રેંછપેંછ લોકોની વાતો તથા મતામતપર મને કેટલી આસ્થા છે તે આ ઉપરથીજ સમજી જાજો. જ્યાંસુધી કેડ કસીને તું મારી પાછળ ઉલો ॥ ત્યાંસુધી આખું જગત બેગું થઇને સામે આવે તોપણ શો ભય છે? બાકી આટલું તો હું સમજી ગયો છું કે, મારે અતિ ઉચ્ચ આસન સ્વીકારવું જોઇએ. તારા સિવાય બીજાને પણ પણ મારે નહિ લખવો જોઇએ. કહે જોઇએ નિધિ ક્યાં છે? બોળ કરીને તેને આદરપૂર્વક

મકમાં લાવવા પ્રયત્ન કરજો. એ માણસ અત્યંત નિષ્કપટ (સરળ) અને ભારે વિદ્વાન છે. જમીનના એ ટુકડા મેળવવા પ્રયાસ જરૂર કરજો. લોકોને જેમ બોલવું હોય તેમ ભલે બોલો. છાપાંઓ આપણા વિષે અથવા સામાવાળાઓ વિષે જે કંઈ લખવું હોય તે ભલે લખે; એ પર જરા પણ લક્ષ આપતો નહિ. ભાઈ રે ! વારંવાર છાપાંઓના થોકડા મને મોકલતો નહિ. વિશ્વામની વાત હમણાં ક્યાં કરે છે ? વિશ્વામ તો આપણને આ શરીર છોડીશું ત્યારેજ મળશે; તે પહેલાં વિશ્વામની આશાજ કરવી નહિ. ભાઈ ! એક વાર એવો તો મહોત્સવ કરી જતાવો, કે જેથી દેશભરમાં વાહ વાહ થઈ રહે ને જાણ ત્યાં ઉત્સાહ ઉત્સાહ વ્યાપી રહે. હં ! શાખાશ છે ! રંગ છે ! ' પ્રેમનાં મોજાં વડે તો નિંદકો અને હાંસી-ખોરાનાં જુડનાં જુડ હશે તોપણ ક્યાંનાં ક્યાંય ઘસડાઈ જશે કે તેનો પત્તો પણ નહિ મળે. તમે તો હાથી જેવા છો, તમને વળી નાનીશી છીડીના ચટકાનો ભય કેવો !'

x

x

x

x

આ વાત મનમાં રાખજો કે, આંખો બે છે, કાન બે છે, પણ મુખ તો એકજ છે; તેથી ઉપેક્ષા, ઉપેક્ષા ને ઉપેક્ષા !

नहि कल्याणकृत् कश्चिद् दुर्गतिं तात गच्छति ।

અર્થાત્ કલ્યાણ કરનાર કદીએ દુર્ગતિ પામતા નથી, એવું ગીતાંવચન છે; તો પછી ભય શેનો ? રે ભાઈ ! કહે તો ખરો કે તને કોનો ભય લાગે છે ? અહીં આં મિશનરી-ફિશનરીઓ ચે'ચે' પે'પે' કરીને હવે ચૂપ થઈ ગયા છે; અને એવીજ રીતે આખું જગત પણ શાંત થઈ જશે.

निन्दन्तु नीतिनिपुणा यदि वा स्तुवन्तु

लक्ष्मीः समाविशन्तु गच्छन्तु वा यथेष्टम् ।

अद्यैव वा मरणमस्तु शतान्तर वा

न्याय्यात् पथः प्रविचलन्ति पदं न धीराः ॥*

વિશેષ શું કહું ? એવા રે'જીપે'જી સાથે તારે લખવાની

* નીતિનિપુણ લોકો ભલે નિંદા કરે કે વખાણ કરે; લક્ષ્મી આવે કિંવા એને જવું હોય ત્યાં જાય; મરણ આવે કિંવા સેંકડો વર્ષ પછી આવે; પરંતુ ધીર જનો ન્યાયમાર્ગમાંથી એક ડગલું પણ ચળતા નથી.

ભર્તૃહરિ

પણ જરૂર નથી. તેમની પાસે કશી યાચના પણ કરવી નહિ. ગુરુદેવે અત્યાર સુધી બધી જરૂરિયાતો 'પૂરી પાડી છે અને પાડશે. બય શો છે ભાઈ ! બધાંય મોટાં કામોને એવી રીતે મોટાં વિધોમાંથી પસાર થવું પડે છે. હે વીર ! કુરુ પૌરુષમાત્મનઃ ઉપોક્ષિતવ્યાઃ જનાઃ સુરુપણાઃ કામકાન્નવ-જ્ઞાનાઃ । + હવે આ દેશમાં x x x .x અને સહાયતાની કશી જરૂર નથી, કિંતુ સહાયતા માટે આવવા બ્રાતૃસ્નેહને લીધે તમારામાં જે પુરુષાર્થ જાગી ઉઠશે. તેને પ્રભુના કાર્યમાં ચોળે, એવી તમા સર્વને વિનંતિ છે. બોલવાથી વિશેષ ઉપકાર થાય તેવું છે એવી ખાત્રી ત્યાંસુધી થાય નહિ, ત્યાંસુધી મનોભાવ દર્શાવવા કરતાં કદા દુઃશ્મન સાથે પણ પ્રિય હિતકારી વચનજ વડવાં. હે ભાઈ ! નામ, યશ, ધન અને ભોગની ઇચ્છા તો જીવમાત્રને સહજ હોય છેજ; અને તેથી જો સ્વાર્થ અને પરમાર્થ બંને સરતાં હોય તો તો પછી સર્વ કોઈ બંનેને આગ્રહપૂર્વક વળગી રહે. અર્થાત્ એ બંને એકસાથે સરવાં બહુ કઠિન છે. પરશુણપરમાણું પવતીશ્વર, અવિચ ત્રિભુવનોપકારમાત્રઃ એવા ભાવથી તો મહાપુરુષોજ કાર્ય કરી શકે છે. માટે વિમુદ્ધમતિ, અનાત્મદર્શી અને તામસિક બુદ્ધિવાળાઓનેજ તેમની નાદાની-ભરી બાળચેષ્ટા કરવા દો. તાપ ન સહેવાયાથી એવાઓ તો આપોઆપ ભાગી જશે ! ચાંદા તરફ તેઓ યુ યુ કરતા હોય તો બલે કરે ! એમનું યુદ્ધ એમનાજ મોઢાપર પાછું આવી પડશે ! "શુભં મવતુ લેવામ્"—તેમનું બહું થાઓ ! તેઓમાં કંઈ પણ માલ જેવું હશે તો તેમને શેકી પણ ફેંજી શકનાર છે ! જો ઇર્ષ્યાવશ ધર્મને માત્ર બખાળાજ કરતા હશે તો તે વૃથા જશે.

હ-એ માળા મોકલી આપી એ ઠીક થયું; પણ આ દેશમાં ત્યાંના જેવી ધર્મપ્રથા ચાલી શકે નહિ. અહીંના લોકોને ભાવે તેવુંજ જોઈએ. આ લોકોને જો હિંદુ ધર્મ

+ હે વીર ! સ્ત્રીવ પૌરુષ પ્રશસ્ય કર; દીનશુદ્ધિ, કામકાંચના-સજા સેવિત્રી ઉપેક્ષા કરવીજ હિંચિત છે.

* પારકાના પરમાણું જેવા અર્થ ગુણને પણ પર્વત જેવો મોટો સેખીને, તથા ત્રિભુવનનું બહુ કરવાનીજ માત્ર દાનતથી વર્તવું.

જવાનું કહીએ તો તો તેઓ બધા પલાયન કરી જાય અને આપણે જેમ ખ્રિસ્તી મિશનરીઓને ધિક્કારીએ છીએ, તેમ તેઓ આપણા તરફ ધિક્કારપૂર્વક જુએ. હિંદુધર્મશાસ્ત્રના કેટલાક સિદ્ધાંતો તેમને રૂચે છે એટલુંજ બસ છે; વિશેષ પંચાત ન કરવી. પુરુષો તો મોટે ભાગે ધર્મ બર્મની માધા-ફૂટમાં પડતાજ નથી. સ્ત્રીઓ પૈકી કોઈ કોઈ ધર્મની વાતોમાં કેટલોક રસ લે છે એટલુંજ; એથી વિશેષની વાતજ ન કરવી. બે ચાર હજાર મનુષ્યોની અદ્વૈતમતપર આસ્થા બંધાઈ છે; પરંતુ તેમની આગળ પણ જો તમે પોથી, જાતિ, સ્ત્રીજન વગેરે સંબંધી વાતો કરવા માંડો તો તેઓ પણ તુરંત તમારી પાસેથી પલાયન કરી જાય. આસ્તે આસ્તે સર્વ કંઈ થશે. ધૈર્ય, પવિત્રતા, પરિશ્રમ, એજ.

પત્રાંક ૧૨૪

વિમ્બલેડન, ઇંગ્લંડ-૨૨ મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૯૬

વહાલા અ—

x x જર્મનીમાં પ્રો. ડયુસેન સાથે ગાળેલો વખત ઘણો સુંદર હતો. ત્યારપછી તે અને હું લંડન સાથે આવ્યા, અને અમો ક્યારના ખાસ મિત્રો બની રહ્યા છીએ.

x x હજી એક વિશાળ અસ્પષ્ટ ક્ષેત્ર આપણે મોટે છે; અને તે તુલસીદાસ, કબીર, નાનક અને દક્ષિણહિંદુસ્તાનના સર્વ સંતોનાં જીવનચરિત્રો અને કૃતિઓ લખી બહાર પાડવાનું છે. તે ઢંગધડા વગરની જેવી તેવી શૈલીમાં નહિ, પરંતુ બારીક ચોકસાઈથી સર્વભોગ્ય શૈલીમાં લખાવાં ઈષ્ટ છે.

+ + સર્વ કોઈ બળપૂર્વક કાર્ય કર્યા કરો,

સર્વપ્રત્યે પ્રેમસહિત આપનો વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૧૨૫

વિમ્બલેડન, ઇંગ્લંડ-૭ મી ઓક્ટોબર ૧૮૯૬

x

x

x

x

મઃરી સ્વાભાવિક વૃત્તિ કોઈ ગિરિગહ્વરમાં જઈ શાંત જીવન ગાળવાની છે, પણ પ્રારબ્ધ મને આગળને આગળ ધકેલે છે ને હું ધકેલાઉં છું. દૈવ પ્રારબ્ધને કોણ જીતી શક્યું છે?

માઉન્ટ ઉપરની પ્રાર્થનામાં કાઈકેટ જણુ' કેમ ન
હજુ હોય કે "તેઓ સર્વદા પ્રુથ્વિભલ અને આગ્રાજીત
છે તેઓ ધન્ય છે, કેમકે સ્વર્ગનું રાજ્ય તેમનુંજ છે" ?
મારી ખાતરી છે કે, તેજે એમજ કહેજું 'દેવ' ભોમ્ભે-ને કે
તેના દુરુપમાં દુનિયાબરતાં દુઃખો ખટકતાં દનાં અને જે
પવિત્ર આત્માને જાળકની સાથે સ્વખાવતો હતો તેજે જરૂર
એમજ હજુ હશે, પણ તેની કાંઈએ નોંધ નહિ લીધી
હોય. હજારો વાતો ટપકાવી દેવ.માં આ વાત કેદાય
તેઓ વિસરી ગયા હશે!

x x x x

પત્રાંક ૧૨૬

વિગ્નેડન, ૮ મી ઑક્ટોબર ૧૮૬૬

x x જર્મનીમાં પ્રાદેસર ડયુસેનને મળ્યો
હતો. દીક્ષમાં હું એમનો મહેમાન હતો અને ત્યાંથી લંડન
સુધી અમે સાથેજ મુસાફરી કરી. અહીં આવ્યા પછી પણ
અમારે કેટલીક બહુ મજેની મુલાકાતો થઈ છે.....ધાર્મિક
અને સામાજિક કાર્યની વિવિધ શાખાઓ પ્રતિ જો કે હું
સંપૂર્ણ સહાનુભૂતિ ધરાવું છું, તોપણ મને લાગે છે કે,
કાર્યની વિશિષ્ટતા હોવાની ખાસ જરૂર છે. અમારી ખાસ
શાખા વેદાંતનો ઉપદેશ કરવો તે છે. બીજા કાર્યમાં મદદ
કરવી એ તો અમારા આ ક્યેયને એક સાધનજૂતજ છે. આ
સત્ય સન્ના મનમાં તમે બહુ મજજૂત રીતે કસાવશો એવી
મને આશા છે.

શ્રીરામકૃષ્ણના જીવનપરનો પ્રાદેસર મેક્સમૂલરનો લેખ
તમે વાંચ્યો ?.....અત્રે ઈંગ્લંડમાં કામ બહુજ અનુકૂળ રીતે
ચાલે છે. અહીંનું કામ લોકપ્રિય થયું છે; એટલુંજ નહિ
પણ તેની કદર પણ ખૂબાય છે.

પત્રાંક ૧૨૭

વિગ્નેડન, ઑક્ટોબર ૧૮૬૬

* * * સિવટ્ઝેન્ડમાં મને સરસ આરામ
મળ્યો અને પ્રાદેસર પાલ ડયુસેન સાથે મારે બહુ સારી

પત્રાંક ૧૨૮

લંડન, ૨૮ મી ઑક્ટોબર ૧૮૬૬

વહાલા અ—

✕ ✕ કયા મહિનામાં હું હિંદમાં આવી પહોંચીશ તેને માટે હજી સુધી હું અચોક્કસ છું. તે સંબંધે હું પછી લખી જણાવીશ. નવીન થયેલા સ્વામીએ એક મિત્ર-વર્ગની થયેલી સભામાં કહે 'પોતાનું' પહેલવહેલું જ (કૌમાર) વ્યાખ્યાન આપ્યું હતું તે સારું હતું અને મને ગમ્યું હતું. મને ખાતરી છે કે, તે એક સારા વ્યાખ્યાનકાર નીવડશે.

✕ ✕—ને હજી સુધી મેં છપાવી પ્રકટ કરેલ નથી. વળી હિંદમાં મોટું વેચાણ થાય તેને માટે પુસ્તકોની કિંમત બહુ સોંધી હોવી જોઈએ; પ્રજા સંતોષ પામે તેવા મોટા કદના ટાઇપથી તે છપાવાં જોઈએ.....તમે —ની સ્ત્રી આવૃત્તિ ઘણી સારી રીતે કઢાવી શકશો. તેને આથી વધુ વહેલાં છપાવી બહાર ન પાડવામાં તમે એક સારી તક શુભાવી છે; પરંતુ આપણે હિંદુઓ એવા ધીમા છીએ કે જ્યારે આપણે કાર્ય પૂરું કરીએ તે અગાઉ ખરી તક ક્યારની શુભાવેલી હોય છે, અને તેથી આપણે તુકસાન ખરીએ છીએ. તમારુંએ નામનું પુસ્તક એક વરસ સુધી તે સંબંધે વાતચીત કર્યા પછી બહાર પડ્યું. શું તમે એવું ધારતા હતા કે, પશ્ચિમના લોકો ઠેઠ કયામતના દિવસ સુધી તેની રાહ જોઈને બેસી રહેશે? આ વિલંબથી તમે ત્રણચતુર્થાંશ જોટલું વેચાણ ગોચું છે..... તે હ—એક મૂર્ખ છે અને તમારા કરતાં પણ ધીમો છે, અને તેનું પ્રિન્ટિંગ બહુ ખરાબ હોય છે. આવી રીતે પુસ્તકો પ્રગટ કરવાં નફામાં છે; તેથી લોકને છેતરવા જેવું થાય છે, તો તેમ ન થવું જોઈએ. ધણું ખર્ચું હું મિ. અને મિસિસ સેવિયર, મિસ મૂલર અને મિ. ગુડવિનને સાથે લઈને હિંદમાં આવીશ મિ. અને મિસિસ સેવિયર ઓછામાં ઓછું થોડા વખતને માટે પણ આફ્રીકામાં આવી વસવાનો સંભવ છે. ગુડવિન સંન્યાસી બનવાના છે, આપણાં બધાં પુસ્તકો પ્રગટ થયાં છે તે તેને લીધે છે. તેણે મારાં વ્યાખ્યાનોની ફૂલેન્સરી નોંધ લીધી હતી

વિ ૨૫

તેથીજ હું તે પુસ્તકો પ્રગટ કરાવી શક્યો. આ બધાં બ્યાખ્યાનો કશી પણ તૈયારી કર્યા વિના તુરતજ અપાયાં હતાં. શુરવિનને મારી સાથે રહેવું પડ્યું. તે દહામણી વેજીટેરિયન (અન્નાહારી) છે. સપ્તેમ આપનો ઇત્યાદિ વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૧૨૯

લંડન, ૧ લી નવેમ્બર ૧૮૯૬

“ સુવર્ણ અને ચાંદી ” પ્રિય મેરી ! “ મારી પાસે નથી; પરંતુ મારી પાસે જે છે તે હું તને મુક્ત હસ્તે આપું છું.” અને તે બીજું કંઈજ નહિ, પણ સુવર્ણની સુવર્ણતા, ચાંદીનું ચાંદીપણું, પુરુષનું પુરુષપણું, સ્ત્રીનું સ્ત્રી પણું—દુકંમાં “પ્રત્યેક વસ્તુનું વસ્તુપણું” યાને સત્ય સ્વરૂપ—કે જે પ્રભુ પોતે છે” એવું જ્ઞાન છે; અને એજ પ્રભુને આ સંસારમાં મેળવવાનો અનાદિકાળથી આપણે પ્રયત્ન કરીએ છીએ; અને એ પ્રયત્નમાં આપણે પુરુષ, સ્ત્રી, બાળક, મન, પૃથ્વી, સૂર્ય, ચંદ્ર, તારા, જગત, પ્રેમ, દ્રેષ, ધન, માલ તેમજ જીન, ખેતી, ફિરસ્તા, દેવતાઓ, ઇશ્વર ઇત્યાદિની વિચિત્ર કલ્પના-સૃષ્ટિ પેદા કરીએ છીએ.

પ્રભુ આપણી અંદર છે તેથી આપણે તે છીએ, નિત્ય છીએ, અગોચર પરબ્રહ્મ છીએ. એને દૃશ્ય વિષયરૂપે જનાવવાની માથાફાડ કરવી એ સમય અને બુદ્ધિનો અપવ્યય કરવા સિવાય બીજું કંઈ નથી. પ્રાણીને જ્યારે આ બાળતનું જ્ઞાન થાય છે, ત્યારે તે એને દૃષ્ટિનો વિષય જનાવવાનો પ્રયત્ન મૂકી દઈ અંતરમાંજ એને અનુભવવાનો વધુ ને વધુ પ્રયાસ કરે છે. આનુંજ નામ ઉત્કાન્તિ છે. સ્થૂળ વિષયોમાં ઘટતા જવું અને સૂક્ષ્મમાં વધતા જવું એનુંજ નામ ઉત્કાન્તિ કિંવા વિકાસ છે. મનુષ્ય એ પ્રાણીઓમાં સૌથી ઉંચામાં ઉંચું પ્રાણી છે. સંસ્કૃતમાં એનો અર્થ માનસ (વિચાર) થાય છે—એટલે કે એવું પ્રાણી કે જે વિચારી શકે છે અને દેવજ ઇન્દ્રિયજન્ય જ્ઞાનપર આધાર નથી રાખતું. વેદાન્તમાં જેને “ત્યાગ” કહે છે તે આ છે. સમાજબંધારણ, વ્યવસ્થા, વાત્સલ્યભાવ, આપણાં શુભ કાર્યો, નીતિ

અને નૈતિક શાસ્ત્ર-એ બધાંજ “ત્યાગ”નાંજ બિન્ન બિન્ન સ્વરૂપો છે. ...વાસના બચવા તો મિથ્યા જીવંતવાં થાને બંને પોતાની અંદરથી બહાર ફરી પડવાની ઈચ્છા-આભાસંતર વિષયને દુઃખોચર કરવા માટેનું દેહ પણ મંથન-એનો અનિશ્ચય એજ માત્ર આ જગતમાં એક દ્રશ્ય છે અને આ સર્વ સમાજો અને સામાજિક ઘટનાઓ તે એજ દ્રશ્યના વિવિધ પ્રકારો અને ભૂમિકાઓ છે. ‘આત્મનિશ્ચય’ કિંવા ‘વાસના’ના નિયંત્રણ માટે “ત્રેમ” એજ સૌથી સારામાં સારો અને મુગ્ધમાં મુગ્ધમં રહેતો છે અને “દેવ” એ તેથી વિરુદ્ધ છે. સ્વર્ગ અને નરક તથા આકાશ ઉપરના અધિષ્ઠાતાઓની વિવિધ વાતો અને વહેમોથી દોસલાવી દોસલાવીને આત્મનિશ્ચયના ઉપલા ધ્યેય તરફ અણુસમજી લોકોને વાળવામાં આવે છે. ફિલસૂફે યા તત્ત્વશાસ્ત્રી એજ બાબત, વિના વહેમો, વાસનાઓના પરિત્યાગ અને સમજણપૂર્વક કરે છે.

તેથી બાહ્ય સ્વર્ગ કિંવા નરકનું અસ્તિત્વ, માત્ર કંપના-માંજ છે; પરંતુ એનું માનસિક કિંવા આંતરિક અસ્તિત્વ તો છેજ. મુગ્ધને માટે આમતેમ મિથ્યા ફાંફાં માર્યા પછી કરતૂટી મૃગને તે અંતે તો એની પોતાની અંદરજ ખોળવી પડશે.

ભૌતિક સમાજમાં હમેશાં સારા નરસાનું મિશ્રણ રહેશેજ. ભૌતિક જીવનની પાછળ તેના પડછાયારૂપ મૃત્યુ પણ આવવાનુંજ અને જીવન જેમ વધારે લાંબુ તેમ તેનો પડછાયો પણ વધારે લાંબો. સૂર્ય જ્યારે બરાબર આપણે માથે આવે છે, ત્યારેજ માત્ર પડછાયો હોતો નથી; તેમ જ્યારે સર્વ શુભનો સાગર સર્વાત્મા સર્વવ્યાપક પર-માત્મા કે જે આપણા પણ અણુઅણુમાં વ્યાપી રહ્યો છે, તેને જ્યારે આપણે આપણામાં રહેલો બળીએ-અનુભવીએ છીએ, ત્યારે બાહ્યજગતમાં પણ આપણે માટે હોઈ જાતનો અનર્થ કે અપકાર હોઈ શકતો નથી. બાકી ભૌતિક જીવનમાં તો હરેક શુભની પૂઠે અશુભ પણ પડછાયા-રૂપે રહેલુંજ હોય છે. આમ હોવાનું કારણ એ છે કે, શુભ અને અશુભ એ બે બિન્ન વસ્તુઓ ન હોતાં એકજ છે. તદ્વાત માત્ર તેના આવિષ્કારમાંજ રહ્યો છે અને તે પણ અંશનો, નહિ કે જાતનો.

આપણાં પ્રત્યક્ષ જીવનો બીજાઓના મૃત્યુ ઉપરજ
 અવલંબેલાં છે-પછી કાં તો તે બીજાં જીવનો વનસ્પતિનાં
 હોય, પ્રાણીઓનાં હોય કે બીજાં સૂક્ષ્મ જંતુઓનાં હોય !
 બીજાં જે એક મોટી ચૂક આપણે ઘણી વાર કરીએ છીએ
 તે એ કે, 'શુભ'ને નિરંતર વધતી જતી ચીજતરીકે ગણ-
 વામાં આવે છે, ત્યારે 'અશુભ'ને મર્યાદિત લેખવામાં આવે
 છે. એ પરથી એવી દલીલ ઉપજાવવામાં આવે છે કે,
 'અશુભ'નું પ્રમાણ દરરોજ ઘટતું જતું હોવાથી એક સમય
 એવો આવશે, કે જ્યારે એકલા 'શુભ'નું જ માત્ર અસ્તિત્વ રહેશે.
 આ માત્ર ભ્રમ છે. શુભ જો વધતું જ જાય છે તો અશુભ
 પણ તેવીજ રીતે વધે જાય છે. મારી તૃષ્ણાઓ, મારી
 જાતિના સામાન્ય જનસમૂહની તૃષ્ણાઓ કરતાં બહુ વધારે
 છે. મારા આનંદો અને મારા હર્ષો તેમના આનંદ અને હર્ષ
 કરતાં મોટા છે. પરંતુ મારા કલેશો પણ તેમના કરતાં કંઈ
 લાગણીગણા વધારે ગાઢા છે. જે શરીરદૃષ્ટિ તમને 'શુભ'ના
 મંદમાં મંદ સ્પર્શનું ભાન કરાવે છે, તેજ શરીરદૃષ્ટિ 'અશુભ'-
 ના પણ મંદમાં મંદજ સ્પર્શનું ભાન કરાવે છે. જે ધમનીઓ
 સુખની લાગણીઓનું વહન કરે છે, તેજ ધમનીઓ દુઃખની
 લાગણીઓનું પણ વહન કરે છે. અને એકજ મન એ બંને
 લાગણીઓ અનુભવે છે. દુનિયાની પ્રગતિનો અર્થ વધારે સુખ
 તેમ વધારે દુઃખ પણ થાય છે. આ જીવન-મૃત્યુ, શુભ-અશુભ,
 જ્ઞાન-અજ્ઞાનનું જે મિશ્રણ તેજ માયા અથવા વિશ્વવૈચિત્ર્ય.
 આ જાળની અંદર એકલા સુખનેજ માટે ફાંફાં મારતા તમે
 અનંતકાળ સુધી ચાલ્યા જાઓ તોપણ એકલું સુખ તો તમારે
 હાથ નહિ આવે તે નહિજ આવે. સુખની સાથે દુઃખ પણ વધુ
 ને વધુજ આવતું જણાશે. સાફ જોઈએ અને નરતુ ન જોઈએ,
 એમ કહેવું એ બાલિશતાભર્યો બકવાદ માત્ર છે. બે રસ્તા
 ખુલ્લા છે-એક તો એ કે, દુનિયાને જેવી છે તેવી સ્વીકારી
 લેવાની બધી આશા છોડી દઈને અવારનવાર સુખના
 ટુકડાની આશામાં દુઃખ અને કલેશો સહેવાં. બીજો એ કે,
 સુખ તે બીજા રૂપમાં દુઃખજ છે એમ જાણી સમજીને
 સુખને માટે બાથોડીઆં મારવાંજ છોડી દેવાં અને સત્યને
 શોધવું. જેઓ સત્યની ખોળ માટે પ્રયાસ કરવા હામ બીડે

છે, તેઓને તે સત્ય સદાસર્વદા પોતામાં જ હસ્તી ધરાવતું અનુભવવાનું સામ્ય પ્રાપ્ત થાય છે; અને પછી તે એકજ સત્ય આપણા જ્ઞાન અને અજ્ઞાન બન્નેમાં કેવી રીતે આવિર્ભૂત થાય ॥ તે પણ આપણને સમજાય છે. વળી આપણને એમ પણ જણાય છે કે; તે સત્ય 'શુભ' પણ છે અને તે સત્યજ 'શુભ' અને 'અશુભ', સારા અને માઠામાં અવિભાવ પામે છે અને તેની સાથે આપણને જીવન અને મૃત્યુ બંનેમાં જોતપોત રહેલું સત્ય અસ્તિત્વ (પ્રકાર) પણ સમજાય છે.

એ રીતે આપણી પ્રતીતિ થાય છે કે, આ બધાં દૃષ્ટો, આ બધા પ્રયત્નો તે એકજ અસ્તિત્વ યાને પરપ્રકારનાં વિવિધ ભિન્ન ભિન્ન કિંવા નાનાવિધ પ્રતિબિંબો છે અને તે સત્ય-તે આનંદ-તે એકચક્ષુ-માફે તેમજ ચરાચર સર્વનું સત્ય સ્વરૂપ છે. આ અલૌકિક પ્રતીતિ થાય છે ત્યારેજ ભૂંડાના પાશરહિત બહુ મેળવવાનું-અનુભવવાનું શક્ય બને છે. કેમકે બહુ અને ભૂંડું અથવા શુભ અને અશુભ એ જે પદાર્થનાં બનેલાં ॥ તે પદાર્થને એવા આત્માએ ભાવયો હોય ॥ અને તેના ઉપર કાળુ પણ મેળવ્યો હોય છે. આવો એકાત્માજ એક યા બીજી ચીજને પોતાની ઇચ્છાનુસાર વ્યક્ત કરી શકે છે અને તેજ કેવળ 'શુભ'ની આવિભાવ-અનુભવ કરી શકે છે. આવો મનુષ્યજ જીવન્મુક્ત ॥ અને એવી જીવન્મુક્ત દશા પ્રાપ્ત કરવી એજ વેદાન્તનું તેમજ બીજી બધી ક્ષિલ્લપ્રીતોનું અંતિમ લક્ષ્યબિંદુ છે.

પત્રાંક ૧૩૦

૩૬ વિક્ટોરિયા સ્ટ્રીટ, લંડન એસ. ૮૦૬યુ.

૨૦ મી નવેમ્બર ૬૬

વહાલો અ—

x x મિ. સેવિયર અને તેમની પત્ની દિમાલયમાં આવેલ આદર્શોદાર પાસે એક સ્થાન બનાવવાનાં છે, અને હું તેને માફે દિમાલયમાનું કાર્યસ્થાન કરનાર છું; એટલું જ નહિ પરંતુ ત્યાં પશ્ચિમના પ્રાચીન શિષ્યોને જ્ઞાનચારી અને સંન્યાસીપરીકે જીવન ગાળવા સખીયા મુદ્દિન એક

અપરિણીત યુવક છે અને તે મારી સાથે પ્રવાસ કરવા તેમજ રહેવા માગે છે. તે ખરેખર એક સંન્યાસી જેવોજ છે.

શ્રીરામકૃષ્ણના જન્મોત્સવની તિથિ પહેલાં હું કલકત્તે આવી પહોંચું એવી બહુ ઇચ્છા રહે છે....કાર્ય કરવાની હમણાંની મારી ચેલના, એક કલકત્તે અને બીજું મદ્રાસમાં એમ બે સેન્ટર (કેંદ્રસ્થાન)સ્થાપવાની છે, કે જ્યાં યુવાન ઉપદેશકોને શિક્ષણ આપી શકાય. કલકત્તા એ શ્રી રામકૃષ્ણના જીવનકાર્યની જૂમિ હોવાથી ત્યાં આવું સ્થાન સ્થાપવા માટે મારું પ્રથમ લક્ષ્ય બેન્યાય છે અને તેને પૂર્ણ નાણાં મારી પાસે છે. મદ્રાસ માટે ફંડ મેળવવાની આશા હિંદ ઉપર રહે છે.

આ સેન્ટરોથી આપણે આપણા કાર્યનો આરંભ કરીશું અને સમય જતાં મુંબઈ અને અલ્લાહાબાદ સેન્ટર સ્થાપીશું. અને આ સીમાઓથી પ્રભુઈચ્છા તો આખા હિંદ પર હલ્લો લઈ જઈશું; એટલુંજ નહિ પણ જગતના સર્વ દેશોમાં આપણા ઉપદેશકોની ટુકડીઓ મોકલાવીશું. આ આપણું પ્રથમ કર્તવ્ય હોવું જોઈએ. ધૈર્યપૂર્વક કાર્ય કર્યા કરો.

x x હવે આપણને અંગ્રેજી ભાષામાં ચાલતું એક હિંદી માસિક ચર્ચ ગયું છે. વળી દેશીય ભાષામાં થોડાં પત્રો સ્થાપી શકીશું....આ પ્રકારનાં પત્રો આપણા અનુયાયીઓના નાના ભાગથી નક્કે છે.....હિંદી પત્રોનો નિભાવ હિંદીઓથી થવાનો છે. સર્વ પ્રજાઓને સરખી રીતે પ્રિય અને અનુકૂળ થાય તેવું પત્ર કરવા માટે સર્વ પ્રજાના લેખકો મેળવવા જોઈએ, અને તેમ કરતાં દર વર્ષે ઓછામાં ઓછા એક લાખ રૂપિયા જોઈએ.

x x તમારે જૂઠવું ન જોઈએ કે, હું જે લાલો જોડું છું તે દરેક પ્રજા સંબંધી છે અને ફક્ત હિંદીઓ માટેનાજ નથી. * *

વિગ્નહેનવાસી મિસ.એમ. નોબલ એક મહાન કાર્ય કરનાર છે. x x

સમસ્ત પ્રેમ અને આશીર્વાદ સમેત વિવેકાનંદ

પત્રિક ૧૩૧

લંડન, ૨૮ મી નવેમ્બર ૧૮૬૬

■ x હું હિંદુસ્થાન ઉપરી જાડ તે પૂર્વે તમને કંઈક લખવાની મને અંતરસ્કુરણ થતી લાગે છે. જાડનમાંની કામગીરી અત્યંત યથાર્થ નીવડી છે. અંગ્રેજ પ્રજા અમે-રિકનોના જેટલી તેજ નથી, પણ એક વાર એ તેમના હૃદયને સ્પર્શી શકાય, તે તે હમેશને માટે તમારું જ યત્ન રહે છે. અહીંનાં માફે કામ મંદ ગતિએ ચલુ છે અને તમને નવાઈ લાગશે કે, છ મહિનાની કામગીરીમાં મારો વર્ગ એકંદરે ૧૨૦ મનુષ્યોનો થવા જશે; આ સિવાય જાહેર વ્યાખ્યાનો જુદાં અહીંનાં પ્રત્યેક જણ કામમાં મધેલું જણાય છે-કામચગરનું કોઈજ દેખાતું નથી-એવી અંગ્રેજ આલમ વ્યવહારદક્ષ છે. કેપ્ટન સેવિયર અને તેમનાં પત્ની તથા મિ. ગુડવિન મારી સાથે કામ કરવા હિંદ આવવાનાં છે અને તેની પાછળ પોતાનો પૈસો ખર્ચવાનાં છે! એવીજ ભાવનાવાળાં બીજાં પણ કોઠીબંધ મનુષ્યો અહીં છે. અમુક આદર્શની એક વાર પ્રતીતિ થતાં તેને માટે પોતાના સર્વ-સ્વનો ભોગ આપવાને તત્પર, એવાં અનેક ઉચ્ચ વર્ગનાં નરનારીઓ અત્રે છે; અને છેલ્લી-પણ મહત્વની-વાત એ છે કે, હિંદુસ્થાનમાં 'કામ' શરૂ કરવાને દ્રવ્યરૂપમાં મદદ આવી ગઈ છે અને બીજી વધુ આવશે. અંગ્રેજો-વિયેના મારા વિચારોમાં ભારે ફેરફાર થયો છે. હવે મને સમજાય છે કે, જગતની બીજી પ્રજાઓ કરતાં તેમના પર પ્રજુની મહેરબાની શા કારણથી વિશેષ છે? તેઓ દંડ, અત્યંત એકનિષ્ઠ અને ખડું લાગણીવાળી પ્રજા છે. માત્ર એ પ્રજાની સપાટીપર સ્ટોઇક સિદ્ધાંતનો કંઈક થર છે ખરો, પરંતુ તે ફર થતાંજ ખરો મનુષ્ય બહાર પડે છે.

હવે એક કેન્દ્ર ઠલકરામાં અને બીજું એક હિમાલય-માં હું સ્થાપવા માશું છું. હિમાલયનું કેન્દ્ર આશરે ૭૦૦૦ ફીટની ઉંચાઈએ એક સ્વતંત્ર ટેકરીપર રહેશે. એ સ્થાન ઉન્હાળામાં શીતળ અને ચિયાળામાં ઠંડુ હશે. સેવિયર દંપતી ત્યાં રહેશે અને સુરોપીયન કાર્યકર્તાઓનું તે મથક બનશે. કેમકે હું તેમને હિંદી પાટીપર હિંદના ઉચ્ચ સપાટ

અપરિણીત યુવક છે અને તે મારી સાથે પ્રવાસ કરવા તેમજ રહેવા માગે છે. તે ખરેખર એક સંન્યાસી જેવોજ છે.

શ્રીરામકૃષ્ણના જન્મોત્સવની તિથિ પહેલાં હું કલકત્તે આવી પહોંચું એવી ખુબી ઇચ્છા રહે છે....કાંઈ કરવાની હમણાંની મારી યોજના, એક કલકત્તે અને બીજું મદ્રાસમાં એમ બે સેન્ટર (કેંદ્રસ્થાન) સ્થાપવાની છે, કે જ્યાં યુવાન ઉપદેશકોને શિક્ષણ આપી શકાય. કલકત્તે એ શ્રી રામકૃષ્ણના જીવનકાર્યની ભૂમિ હોવાથી ત્યાં આવું સ્થાન સ્થાપવા માટે મારું પ્રથમ લક્ષ્ય બેસાય છે અને તેને પૂરતાં નાણાં મારી પાસે છે. મદ્રાસ માટે ફંડ મેળવવાની આશા હિંદ ઉપર રહે છે.

આ સેન્ટરોથી આપણે આપણા કાર્યનો આરંભ કરીશું અને સમય જતાં મુંબઈ અને અલ્લાહાબાદ સેન્ટર સ્થાપીશું. અને આ સીમાઓથી પ્રભુઈચ્છા તો આખા હિંદ પર હલ્લો લઈ જઈશું; એટલુંજ નહિ પણ જગતના સર્વ દેશોમાં આપણા ઉપદેશકોની ટુકડીઓ મોકલાવીશું. આ આપણું પ્રથમ કર્તવ્ય હોવું જોઈએ. ધૈર્યપૂર્વક કાર્ય કર્યા કરો.

x x હવે આપણને અંગ્રેજી ભાષામાં ચાલતું એક હિંદી માસિક ચર્ચ ગયું છે. વળી દેશીય ભાષામાં થોડાં પત્રો સ્થાપી શકીશું....આ પ્રકારનાં પત્રો આપણા અનુયાયીઓના નાના ભાગથી નક્કે છે.....હિંદી પત્રોનો નિભાવ હિંદીઓથી થવાનો છે. સર્વ પ્રજાઓને સરખી રીતે પ્રિય અને અનુકૂળ થાય તેવું પત્ર કરવા માટે સર્વ પ્રજાના લેખકો મેળવવા જોઈએ, અને તેમ કરતાં દર વર્ષે ઓછામાં ઓછા એક લાખ રૂપિયા જોઈએ.

x x તમારે ભૂલવું ન જોઈએ કે, હું જે લાલો જોઉં છું તે દરેક પ્રજા સંબંધી છે અને ફક્ત હિંદીઓ માટેનાજ નથી. * *

વિગ્નેડનવાસી મિસ. એમ. નોબલ એક મહાન કાર્ય કરનાર છે. x x

સમસ્ત પ્રેમ અને આશીર્વાદ સમેત વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૧૩૧

લંડન, ૨૮ મી નવેમ્બર ૧૮૯૬

x x હું હિંદુસ્તાન ઉપડી બહાર તે પૂર્વે તમને કંઈક
 જાણવાની મને અંતરસ્ફુરણા થતી લાગે છે. લંડનમાંની
 કામગીરી અત્યંત યશસ્વી નીવડી છે. અંગ્રેજ પ્રજા અમે-
 રિકનોના ભેટલી તેજ નથી, પણ એક વાર જોતેમના હૃદયને
 સ્પર્શી શકાય, તો તે હમેશને માટે તમારું જ થઈ રહે છે.
 અહીંનાં મારું કામ મંદ ગતિએ ચલુ છે અને તમને નવાઈ
 લાગશે કે, હ મહિનાની કામગીરીમાં મારો વર્ગ એકંદરે
 ૧૨૦ મનુષ્યોનો થવા જશે; આ સિવાય બહાર બ્યાબ્યાનો
 બુદ્ધિ અહીંનાં પ્રત્યેક જણ કામમાં મચેલું જણાય છે-
 કામવગરનું કાર્ય જોખાતું નથી-એવી અંગ્રેજ આલમ
 બ્યવહારકક્ષ છે. કેપ્ટન સેવિયર અને તેમનાં પત્ની તથા
 મિ. ગ્રાઉવિન મારી સાથે કામ કરવા હિંદ આપવાનાં છે
 અને તેની પાછળ પોતાનો પૈસો ખર્ચવાનાં છે। એવીજ
 લાવનાવાળાં બીજાં પણ ઠોડીબંધ મનુષ્યો અહીં છે. અમુક
 આદર્શની એક વાર પ્રતીતિ થતાં તેને માટે પોતાના સર્વ-
 સ્વનો લોભ આપવાને તાપર, એવાં અનેક ઉચ્ચ વર્ગનાં
 નરનારીઓ અત્રે છે; અને છેલ્લી-પણ મહત્ત્વની-વાત
 એ છે કે, હિંદુસ્તાનમાં 'કામ' શરૂ કરવાને દ્રવ્યરૂપમાં
 મદદ આવી ગઈ છે અને બીજી વધુ આવશે. અંગ્રેજો-
 વિષેના મારા વિચારોમાં બારે ફેરફાર થયો છે. હવે મને
 સમજાય છે કે, જગતની બીજી પ્રજાઓ કરતાં તેમના પર
 પ્રજુની મહેરબાની શા કારણથી વિશેષ છે? તેઓ દંડ,
 અત્યંત એકનિષ્ઠ અને બહુ લાગણીવાળી પ્રજા છે. માત્ર
 એ પ્રજાની સપાટીપર સ્તોમક સિદ્ધાંતનો કંઈક ધર છે
 ખરો, પરંતુ તે દૂર થતાંજ ખરો મનુષ્ય બદાર પડે છે.
 હવે એક કેન્દ્ર કલકત્તામાં અને બીજું એક હિમાલય-
 માં હું સ્થાપવા માલું છું. હિમાલયનું કેન્દ્ર આશરે ૭૦૦૦
 ફીટની ઉંચાઈએ એક સ્વતંત્ર ટેકરીપર રહેશે. એ સ્થાન
 ઉન્દાગમાં શીંગડા અને શિયાળામાં ઠંડુ હશે સેવિયર
 દેવડી ત્યાં રહેશે અને સુદાપીયન કાર્યકર્તાઓનું તે મથક
 બનશે કેમકે હું તેમને હિંદી સપાટીપર હિંદના ઉચ્ચ સપાટ

અપરિણીત યુવક છે અને તે મારી સાથે પ્રવાસ કરવા તેમજ રહેવા માગે છે. તે ખરેખર એક સંન્યાસી જેવોજ છે.

શ્રીરામકૃષ્ણના જન્મોત્સવની તિથિ પહેલાં હું કલકત્તે આવી પહોંચું એવી બહુ ઇચ્છા રહે છે....કાર્ય કરવાની હમણાંની મારી યોજના, એક કલકત્તે અને બીજું મદ્રાસમાં એમ બે સેન્ટર (કેંદ્રસ્થાન)સ્થાપવાની છે, કે ત્યાં યુવાન ઉપદેશકોને શિક્ષણ આપી શકાય. કલકત્તા એ શ્રીરામકૃષ્ણના જીવનકાર્યની ભૂમિ હોવાથી ત્યાં આવું સ્થાન સ્થાપવા માટે મારું પ્રથમ લક્ષ્ય બેંચાય છે અને તેને પૂર્ણ નાણાં મારી પાસે છે. મદ્રાસ માટે ફંડ મેળવવાની આશા હિંદુ ઉપર રહે છે.

આ સેન્ટરોથી આપણે આપણા કાર્યને આરંભ કરીશું અને સમય જતાં મુંબઈ અને અલ્લાહાબાદ સેન્ટર સ્થાપીશું. અને આ સીમાઓથી પ્રભુઈચ્છા તો આખા હિંદુ પર હલ્લો લઈ જઈશું; એટલુંજ નહિ પણ જગતના સર્વ દેશોમાં આપણા ઉપદેશકોની ટુકડીઓ મોકલાવીશું. આ આપણું પ્રથમ કર્તવ્ય હોવું જોઈએ. ધૈર્યપૂર્વક કાર્ય કર્યા કરો.

x x હવે આપણને અંગ્રેજી ભાષામાં ચાલતું એક હિંદી માસિક મળી ગયું છે. વળી દેશીય ભાષામાં થોડાં પત્રો સ્થાપી શકીશું....આ પ્રકારનાં પત્રો આપણા અનુયાયીઓના નાના ભાગથી નહીં છે....હિંદી પત્રોનો નિભાવ હિંદીઓથી થવાનો છે. સર્વ પ્રજાઓને સરખી રીતે પ્રિય અને અનુકૂળ થાય તેવું પત્ર કરવા માટે સર્વ પ્રજાના લેખકો મેળવવા જોઈએ, અને તેમ કરતાં દર વર્ષે આછામાં આછા એક લાખ રૂપિયા જોઈએ.

x x તમારે બૂલવું ન જોઈએ કે, હું જે લાલો જોઉં છું તે દરેક પ્રજા સંબંધી છે અને ફક્ત હિંદીઓ માટેનાજ નથી. * *

વિગ્નલેડનવાસી મિસ.એમ. નોબલ એક મહાન કાર્ય કરનાર છે. x x

સમસ્ત પ્રેમ અને આશીર્વાદ સમેત વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૧૩૩

(એક અમેરિકન બાનુને લખેલ પત્ર)

લંડન ૧૩ મી ડિસેમ્બર ૧૮૯૬

પ્રિય શ્રીમતી,

નીતિના સંક્રમણનો વિચાર ફક્ત આપણે શરૂ કરવાનો છે, અને તેમ થયે સર્વ આપોઆપ સ્પષ્ટ થશે.

ત્યાગ—અવિરોધ—નાશ નહિ કરવો તે—આ ભાવનાઓ, જેમ જેમ સંસારભાવના ઝોઘી કરીએ, જેમ જેમ વિરોધ કરવાનું ફર કરીએ, અને જેટલો જેટલો નાશ ન કરીએ તેટલા તેટલા પ્રમાણમાં આપણને પ્રાપ્ત થાય છે. આ ભાવના દૃષ્ટિ સામી ખડી રાખો, અને તે પ્રત્યે શક્તિ સ્ફૂરાવ્યા કરો. વિરોધ વગર, નાશ વગર, તૃષ્ણા વગર, જગતમાં કંઈ રહી શકે તેમ નથી. જગતને હજુ તે સ્થિતિએ આવવાનું અને ત્યારેજ તે ભાવનામય આદર્શ, સમાજમાં પ્રાપ્ત થઈ શકશે.

જગતની તેનાં સર્વ દુઃખોમાંથી ઉત્તરિ, આ ભાવનામય આદર્શને માટે—જે કે ધીરેધી પરંતુ મહત્તમપણે—તેને યોગ્ય બનાવવાથી થઈ શકે તેમ છે. જગતના મોટામાં મોટા ભાગને આ ધીમા વિકાસથી આગળ જવું પડશે—જે વિરલાઓ છે તેમને હાલની સ્થિતિમાં તે ભાવનામય આદર્શ પ્રતીત કરવો પડશે.

આ સમયનું કર્તવ્ય બજાવવું તે સરસમાં સરસ માર્ગ છે, અને તે ફક્ત એક કર્તવ્યતરીકે થશે તોપણ આપણે બીજામાં આસક્ત થઈશું નહિ.

સંગીત એ ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ કલા છે, અને જેઓ તેને સમજે છે તેને મન તે ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ પૂજા છે.

અજ્ઞાન અને અસતનો નાશ કરવામાં આપણી સર્વ શક્તિઓનો ઉપયોગ કરવાની જરૂર છે. આપણે માત્ર એજ જાણવાનું છે કે, સતના વિકાસથી અસતનો નાશ થાય છે.

આપનો પ્રેમનિષ્ઠ વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૧૩૩

(એક અમેરિકન બાલુને લખેલ પત્ર)

લંડન, ૧૩ મી ડિસેમ્બર, ૧૮૬૬

પ્રિય શ્રીમતી,

નીતિના સંક્રમણનો વિચાર ફક્ત આપણે અંદણ કરવાનો છે, અને તેમ થયે સર્વ આપોઆપ સ્પષ્ટ થશે.

ત્યાગ—અવિરોધ—નાશ નહિ કરવો તે—આ ભાવનાઓ, જેમ જેમ સંસારભાવનાઓ છીંકરીએ, જેમ જેમ વિરોધ કરવાનું ફર કરીએ, અને જેટલો જેટલો નાશ ન કરીએ તેટલા તેટલા પ્રમાણમાં આપણને પ્રાપ્ત થાય છે. આ ભાવના હિંદુ સામી ખડી રાખે, અને તે પ્રત્યે શક્તિ સ્ફુરતી રહે. વિરોધ વગર, નાશ વગર, તૃષ્ણા વગર, જગતમાં કંઈ રહી શકે તેમ નથી. જગતને હજી તે સ્થિતિએ આવવાનું છે અને ત્યારેજ તે ભાવનામય આદર્શ, સમાજમાં પ્રાપ્ત થઈ શકશે.

જગતની તેનાં સર્વ દુઃખોમાંથી ઉત્પત્તિ, આ ભાવનામય આદર્શને માટે—જે કે ધીરેથી પરંતુ મક્કમપણે—તેને યોગ્ય બનાવવાથી થઈ શકે તેમ છે. જગતના મોટામાં મોટા ભાગને આ ધીમા વિકાસથી આગળ જવું પડશે—જે વિરલાઓ છે તેમને હાલની સ્થિતિમાં તે ભાવનામય આદર્શ પ્રતીત કરવો પડશે.

આ સમયનું કર્તવ્ય બનાવવું તે સરસમાં સરસ માર્ગ છે, અને તે ફક્ત એક કર્તવ્યતરીકે થશે તોપણ આપણે બીજામાં આસક્ત થઈશું નહિ.

સંગીત એ ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ કલા છે, અને જેઓ તેને સમજે છે તેને મન તે ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ પૂજા છે.

અજ્ઞાન અને અસત્નો નાશ કરવામાં આપણી સર્વ શક્તિઓનો ઉપયોગ કરવાની જરૂર છે. આપણે માત્ર એજ બચવાનું છે, સત્ના વિકાસથી અસત્નો નાશ થાય છે.

આપનો પ્રેમનિષ્ઠ વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૧૩૪

વેસ્ટમિન્સ્ટર, લંડન ૧૮૯૬

વહાલા અ—

સ્વિટ્ઝર્લેન્ડથી લગભગ ત્રણ અઠવાડિયાં થયાં અહીં પાછો ફર્યો છું.....લંડનમાં ઉદ્દિષ્ટ કાર્ય અતિશય આગળ વધતું જાય છે, કાઢેલા વર્ગ પ્રતિદિન વધારે સંખ્યાવાળા થતા જાય છે....અમેરિકામાં વેદાંત અને યોગ ઉપર વ્યાખ્યાન આપનારા વીસ માણસને માટે અવકાશ છે....૬૬ અને હૃદય-પૂર્વક કાર્ય કરનારની પૂરતી સંખ્યા હોય તો યુનાઇટેડ સ્ટેટસનો અર્ધો ભાગ દશ વર્ષમાં જીતી શકાય; પણ તેવા કાર્ય કરનારા ક્યાં છે? તમે જ્યાં અજ્ઞાન ખચ્ચાં જેવા ત્યાં નીવડો તેમ છો. કારણ કે તમે સ્વાર્થી ગાયલાઓ છો, અને જે કંઈ સ્વદેશપ્રેમની વાતો કહો છો તે ખૂબી હોઈથી ખહાર નીકળે છે એટલુંજ. અને જે ધાર્મિક લાગણીઓ ખતાવો છો તે પણ સર્વ મિથ્યાપ્રલાપ માત્ર છે!! મદ્રાસીઓમાં આગળ વધવાપણું અને મદ્દમપણું વધારે છે, પણ તેમાંના દરેક મૂર્ખ જનીને પરણેલા છે.....અપરિશ્રદ્ધી ગૃહસ્થાશ્રમી થવાની મહત્ત્વાકાંક્ષા રાખવી એ ઘણું સાફ છે; પણ મદ્રાસમાં આપણે જેની અત્યારે જરૂર છે તે એવા ગૃહસ્થાશ્રમીની નહિ પણ બ્રહ્મચારીની છે. x x

મારા બાલક! જેની મારે જરૂર છે તે લોખંડ જેવા સ્નાયુ, અને પોલાદ જેવા જ્ઞાનવંતુઓની છે, કે જેની અંદર જે વસ્તુનું વજન જનેલું છે તે વસ્તુનું જનેલું મન રહેલું હોય. જળ, પુરુષત્વ, ક્ષાત્રવીર્ય અને બ્રહ્મતેજ. આપણા સ્વરૂપવાન આશાવંત કુમારોમાં જધું બરેલું છે, પણ તે ક્યારે કે જ્યારે તેઓ હાલમાં લગ્નને નામે ખરું કહેતાં પશુતત્ત્વના યજ્ઞમાં કરોડોને હોમી, તેઓની કતલ કરવામાં આવે છે તે કતલ ન થતી હોય તો. અરે બગવાન! મારાં ચોકરુદને સાંજળ! જ્યારે મદ્રાસના ખરા જીગરના દોહીથી જનેલા ઓછામાં ઓછા એક સો મુશિક્ષિત યુવક-જનો! સંસારત્યાગ સેવીને પોતાની કમર કસશે અને સત્યનું યુદ્ધ એક દેશથી બીજા દેશમાં ફેરવે કરીને લડવા

તત્પર રહેશે, ત્યારેજ મદ્રાસ નિગ્રામાંથી અમત મશે. બારતની બહાર એક ધા મારવામાં આવ્યો હોય તો તે તેની અંદર મારેલા એક લાખ ધાની બરોબર છે. (એટલે કે હિંદમાં એક લાખ ધા કરીને જેટલી અસર કરી શકીએ, તેટલી અસર હિંદની બહાર એકજ ધા કરવાથી થાય છે. એટલે હિંદ અને હિંદની બહારના દેશમાં આટલું બધું મહા અંતર છે.) ઠીક, પ્રભુની ઇચ્છા હશે ત્યારે બધું થઈ રહેશે.

મંડલમૂલર મારી સાથે મિત્રીમાં બધું આવતા બાક છે. આંકસંક્રંમાં હું બે વ્યાખ્યાનો પુસ્તકમાં આપવાનો છું.

વેદાંત તત્ત્વજ્ઞાન ઉપર એક મહાન પુસ્તક લખવા હમણાં પ્રવૃત્ત થયેલો છું. જુદા જુદા વેદોમાંથી જે ઉદ્દેશ્યો વેદાંતને તેની ત્રણ અવસ્થામાં લાગુ પડે છે તે ઉદ્દેશ્યોનો સંગ્રહ કરવામાં હું રોકાયેલો રહું છું. પહેલો અદ્વૈતવાદ, બીજો વિશિષ્ટાદ્વૈતવાદ અને ત્રીજો દ્વૈતવાદને લગતા ફકરાઓ સંહિતા, ગ્રાંથો, ઉપનિષદો અને પુરાણોમાંથી એકઠા કરનાર કેાઈ એકને મેળવી તમે મને સહાય કરી શકશો. આ ફકરાઓનું વર્ગીકરણ કરવું જોઈએ, અને તે ફરકને તે તે પુસ્તકના નામ અને પ્રકરણ સાથે સ્પષ્ટતાથી લખવા જોઈએ. ક્ષિત્સૂત્રીને કંઈક પુસ્તકાકારમાં આડું કયાં સિવાય મારે પશ્ચિમને છોડી જવું એ અશક્ય સંકારક લાગે છે.

મૈત્રુમાં તામિલ ભાષામાં એવી એક ચોપડી પ્રસિદ્ધ થઈ છે કે જેમાં ૧૦૮ ઉપનિષદોનાં નામો આપ્યાં છે. મેં તેને પ્રાદેસર હયુસેનના પુસ્તકાલયમાં જોઈ હતી. દેવનાગરી લિપિમાં છપાવેલી એવી ચોપડી બહાર પડી ? તેમ હોય તો એક પ્રત મને મોકલાવશો. તેમ ન હોય તો તામિલ ભાષામાંની એક પ્રત મોકલો અને તેની સાથે એક પાનામાં તામિલ લિપિના અક્ષરો અને જોડાક્ષરો લખી તેની સાથેજ તેને નાગરી લિપિમાં લખી મને મોકલો, કે જેથી હું તામિલ લિપિ શીખી શકું.

x x મિ. સત્યન્ધનને લંડનમાં કાલે મળ્યો હતો. તેણે કહ્યું કે મદ્રાસના એક મુખ્ય એન્ડ્રો ઇડિયન વર્તમાનપત્ર નામે 'મદ્રાસ મેલ'માં મારા સન્નયોગ નામક પુસ્તકનું અવલોકન પ્રગાસા સાથે કરવામાં આવ્યું છે. અમેરિકાનો અશ્રમી

પત્રાંક ૧૩૪

વેસ્ટમિન્સ્ટર, લંડન ૧૮૬૬

વહાલા અ—

સ્વિટ્ઝર્લેન્ડથી લગલગ ત્રણ અઠવાડિયાં મયાં અહીં
 પાછો ફર્યો છું.....લંડનમાં ઉદ્દિષ્ટ કાર્ય અતિશય આગળ
 વધતું જાય છે, કાઢેલા વર્ગ પ્રતિદિન વધારે સંખ્યાવાળા
 થતા જાય છે....અમેરિકામાં વેદાંત અને યોગ ઉપર વ્યાખ્યાન
 આપનારા વીસ માણસને માટે અવકાશ છે....૬૬ અને હૃદય-
 પૂર્વક કાર્ય કરનારની પૂરતી સંખ્યા હોય તો મુનાઈટેડ
 સ્ટેટસનો અર્ધો ભાગ દશ વર્ષમાં છૂટી શકાય; પણ તેવા
 કાર્ય કરનારા કયાં છે? તમે જાણો અજ્ઞાન બચ્ચાં જેવા ત્યાં
 નીવડેા તેમ છે. કારણ કે તમે સ્વાર્થી જાયજાઓ છો, અને
 જે કંઈ સ્વદેશપ્રેમની વાતો કહો છો તે જાણી હોઠથી
 બહાર નીકળે છે એટલુંજ. અને જે ધાર્મિક લાગણીઓ
 બતાવો છો તે પણ સર્વ મિથ્યાપ્રતાપ માત્ર છે!! મદ્રાસી-
 ઓમાં આગળ વધવાપણું અને મજ્જમપણું વધારે છે, પણ
 તેમાંના દરેક મૂર્ખ જનીને પરણેલા છે.....અપરિમલ્લી
 ગૃહસ્થાશ્રમી થવાની મહત્વાકાંક્ષા રાખવી એ ઘણું સારું છે;
 પણ મદ્રાસમાં આપણે જેની અત્યારે જરૂર છે તે એવા ગૃહ-
 સ્થાશ્રમીની નહિ પણ પ્રજ્ઞાચારીની છે. x x

મારા બાલક! જેની મારે જરૂર છે તે લોખંડ જેવા
 રત્નાયુ, અને પોલાદ જેવા જ્ઞાનતંતુઓની છે, કે જેની અંદર
 જે વસ્તુનું વજન બનેલું છે તે વસ્તુનું બનેલું મન રહેકું
 હોય. જગ, પુરુષત્વ, ક્ષાત્રવીર્ય અને પ્રભાતેજ. આપણા
 સ્વરૂપવાન આશાવંત હૃદયોમાં બધું ભરેલું છે, પણ તે
 ક્યારે કે ક્યારે તેઓ હાલમાં લખને નામે ખરું કહેતાં
 પશુતત્વના યજ્ઞમાં કહેડોને લેખી, તેઓની કાલક
 કર્મમાં આવે છે તે કાલક ન થતી હોય તો. અરે બનવાન!
 મારાં શેકકેદને: સાંભળ! ક્યારે મદ્રાસના ખરા જીવનના
 લેહીથી બનેલ. આજમાં આજે એક એક સુગ્રિમિત યુવક
 અને સ્ત્રી સ્ત્રીના સ્ત્રીને પાતળી કમર કમરો અને
 સ્વચ્છ હૃદય એક દેશથી બીજા દેશમાં ફર્ય કરીને લાવે

વત્સર રહેશે, ત્યારેજ મદ્રાસ નિદામાંથી જાગ્રત થશે. જાણનાં
જહાર એક યા માદવામાં આવ્યો. દોષ છે તે તેનો અંદા
માદવા એક લાખ યાની અંદાજ છે. (એટલે કે દિંદમાં એક
લાખ યા કરીને એટલી અંદાજ કરી શકે, તેટલી અંદાજ
દિંદની જહાર એકજ યા કરવાથી માય છે. એટલે દિંદ
અને દિંદની જહારના દેશમાં આટલું જુદું મદ્રાસ અંદાજ
છે.) હીક, પ્રભુની ઇચ્છા દરે ત્યારે જુદું તથા રહેશે.

મકસમૂલર મારી સાથે મિત્રોમાં વધુ આવડા અથવા
ઓકસફડમાં હું જે આખાનો દુસ્ત્રમાં આપનાનો છું.

વેદાંત તત્ત્વજ્ઞાન ઉપર એક મદ્રાસ પુસ્તક લખવા
દમણાં પ્રવૃત્ત થયેલો છું. જુદા જુદા નેદોમાંથી જે કાઢેલો
વેદાંતને તેની ત્રણે અપરમામાં લાગુ પડે છે તે ઉચ્ચેજોનો
અંશક કરવામાં હું કાઢાયેલો રહું છું. પરંતુ અંગ્રેજવાદ,
બીજો વિશિષ્ટાઈવાદ અને ત્રીજા કેટલાઈને લખતા ફક્ત
સંકેત, બ્રાહ્મણ, ઉપનિષદો અને પુરાણોમાંથી એકા કરનાર
કાંઈ એકને મેળવી તમે મને સદાય કરી શકશો. આ ફક્ત
વું વર્ગીકરણ કરવું જોઈએ, અને તે કરેકને તે તે પુસ્તકના નામ
અને પ્રકરણ સાથે સ્પષ્ટતાથી લખવા જોઈએ. ફિલસૂફીને કંઈક
પુસ્તકાકારમાં આરૂઢ થયો સિવાય મારે પશ્ચિમને ઊંડી જુદું
જે અફસોસકારક લાગે છે.

મીશ્વરમાં તામિલ ભાષામાં એવી એક ચોપડી પ્રસિદ્ધ
થઈ છે કે જેમાં ૧૦૮ ઉપનિષદોનાં નામો આપ્યાં છે. મેં
તેને પ્રાદેશર ટ્યુસેનના પુસ્તકાલયમાં જોઈ હતી. દેવનાગરી
લિપિમાં છપાવેલી એવી ચોપડી જહાર પડી છે? તેમ હોય
તો એક પ્રત મને મોકલાવશો. તેમ ન હોય તો તામિલ
ભાષામાંની એક પ્રત મોકલો અને તેની સાથે એક પાનામાં
તામિલ લિપિના અક્ષરો અને જોડાક્ષરો લખી તેની સાથેજ
તેને નાગરી લિપિમાં લખી મને મોકલો, કે જેથી હું તામિલ
લિપિ શીખી લઉં.

x x મિ. સત્યન્ધનને લંડનમાં કાલે મળ્યો હતો. તેણે
કહ્યું કે મદ્રાસના એક મુખ્ય જોગલો ઇડિયન વર્તમાનપત્ર
નામે 'મદ્રાસ મેલ'માં મારા રાજયોગ નામક પુસ્તકનું અવ-
લોકન પ્રથમ સાથે કરવામાં આવ્યું છે. અમેરિકાનો અગ્રણી

શાસ્ત્રોના પાયા સ્થાય છે. તેઓ પોતાના મનને બહુ ઢેળવે છે; કેમકે માનસિક બળથીજ તેઓ સત્તા લોગવે છે.

ક્ષત્રિય અમલ બુલભી અને કૂર હોય છે, પરંતુ તેઓમાં બ્રાહ્મણો જેવી પ્રતિબંધક ભાવના બીજાઓ પ્રત્યે નથી હોતી અને તેમની કારકિર્દીમાં કલાકોશલ્ય અને સમાજ-સંસ્કૃતિને પરાકાષ્ઠા પ્રાપ્ત થાય છે.

તે પછી વૈશ્યોનો અમલ આવે છે. એ અમલમાં મૂળી રીતે શાંતિથી કચડી મારવાની તથા લોહી ચૂસી લેવાની શક્તિ બહુજ હોય છે. એનો કાયદો એ છે કે, વેપારી પોતે સર્વત્ર જતો હોવાથી પહેલાંના એ શાસનના સમયમાં એકત્ર થયેલા વિચારોનો તે સર્વત્ર ફેલાવો કરે છે, પ્રતિબંધક ભાવના તેમનામાં ક્ષત્રિયો કરતાં-પણુ ઓછી હોય છે, પણ તેમના અમલમાં લોભવૃત્તિ વધીને ઉત્તમ સંસ્કૃતિ ઘટવા માંડે છે.

ઉલ્લે સૂત્રો અથવા મજૂરોનો અમલ આવે છે. એ અમલના કામદા એ છે કે, શારીરિક સુખાકારીના સાધનોની સરખી વહેંચણી થવી; અને એના ગેરકાયદા એ છે કે, કદાચ એ અમલમાં સંસ્કૃતિની વધારે અધોગતિ થાય. સામાન્ય શિક્ષણનો ફેલાવો બહુ ઓટા પ્રમાણમાં થાય, પણ અસામાન્ય બુદ્ધિમત્તા ઓછી ને ઓછી થતી જાય.

હવે જો એવી દોષ રાજ્યવ્યવસ્થા શક્ય હોય કે જેમાં બ્રાહ્મણઅમલનું જ્ઞાન, ક્ષત્રિયઅમલની સંસ્કૃતિ અને સમૃદ્ધિ, વૈશ્ય અમલનો પ્રચારનો ઉત્સાહ અને સૂત્રઅમલની સમ-ભાવવૃત્તિ-એ બધાંનું સંગઠન થાય અને પ્રત્યેકના રોપોને ટાળી એ ચારની એકત્ર જમાવટ થાય, તો તે અમલ-તે રાજ્યવ્યવસ્થા એક આદર્શરૂપજ નીવડે. પણ એમ થવું શું શક્ય છે ?

અત્યારસુધી પ્રથમના ત્રણ (બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય અને વૈશ્ય) અમલોના સમય આવી ગયો છે. હવે સૂત્રોનો વારો આવ્યો છે. તરંગ હવે તેમનાજ હાથમાં જવાં બેઠ્યો અને જરો દોઢથી તે ખાળી ચકાવ નેમ નથી. સોના અને ચાંદીનાં ધાત્વોની સર્વ સુચાળને અને બુદ્ધિની અને માદિત્રી નથી; પરંતુ એટલું ને બેઠું ચક્ર છે કે, સોનાનું ધોરણ તરીકેને વધારે નરીજ અને થીમતને વધારે થીમત બનાવતું ચાલે જાય છે, અને તે એના - સોનાની સુગ્રીએ ચકીને પ્રાણ

ભાષાશાસ્ત્રી મારા કલ્પનામય સિદ્ધાંતોથી મુગ્ધ બની ગયો છે. તેની સાથે ઇંગ્લંડમાં મેં એવા પણ જોયા છે, કે જેણે મારા વિચારોને હસી કાઢ્યા છે. વારૂ, મારાં તર્કો અલબત્ત બહુ હિંમતથી બહાર પાડ્યા છે, અને તેમાંનો ઘણો ભાગ હમેશ માટે અર્થહીન જેવો રહેશે; પરંતુ તેની અંદર એવી સૂચનાઓ છે કે જે અત્યાર પહેલાં ભાષાશાસ્ત્રીઓએ ઉપાડી લીધી હોત તો સાઈં હતું. છતાં પણ આનું જે પરિણામ જોઈ છું તેથી મને સંતોષ થયો છે. 'તેમને ગમે તો, ભલે તેઓ મારા વિષે ખરાબ જોલે, પણ તે જોલવા જેટલીજ હદે હોવું જોઈએ'—એ મારો સુદ્રાવેળ છે.

x x દઢાબહી બની મારા બહાદૂર પુત્રો ! વળગ્યા રહો. હજી આપણે શરૂઆત હમણાંજ કરી છે. તો કદી પણ નિરાશાને વશ થશો નહિ. કદી પણ કહેશો નહિ કે 'આટલું બસ છે—પૂરતું છે !....કોઈ મનુષ્ય પશ્ચિમમાં આવે છે અને જુદી જુદી પ્રજાને જુએ છે કે તરતજ તેની આંખો ખુલી જાય છે. આ રીતે હું હિંદમાં આપણી પાસે શું છે અને શું નથી એ માત્ર જોલીનેજ નહિ, પણ ખરાબર વ્યાવહારિક રીતે બતાવીને દઢ કાર્ય કરનારાઓ મેળવું છું. એક દશલાખ હિંદુઓએ આખી દુનિયાની મુસાફરી કરી હોય તો કેટલું બધું સાઈં ! હું ઓછામાં ઓછું એટલું તો ઇચ્છું છું !

સપ્રેમ સદાનો આપનો વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૧૩૫

માનવસમાજ વારાફરતી ચાર વર્ણોથી શાસિત થાય છે—બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય અને શૂદ્ર. આ દરેક પ્રકારના અમલની પોતાની ખુબીઓ તેમજ ખામીઓ હોય છે. બ્રાહ્મણના અમલમાં વંશપરંપરાગત કારણોને લીધે અન્ય જાતિઓપ્રત્યે પ્રતિબંધો અતિશય હોય છે; જેમકે બ્રાહ્મણ અને તેમના વંશવારસોને સર્વ જાતનાં સંરક્ષણોથી રક્ષિત કરવામાં આવે છે; બ્રાહ્મણ સિવાય જ્ઞાનપ્રાપ્તિનો અધિકાર કેઈને હોતો નથી; તે જ્ઞાન અન્યને આપવાનો અધિકાર પણ તેમના સિવાય કેઈને હોતો નથી. બીજા હાથપર બ્રાહ્મણ અમલની મહત્ત્વ એ છે કે, એમની કારકિર્દીમાં વિજ્ઞાન અને

શાંતિના પાયા સ્થાય છે. તેઓ પોતાના મનને બહુ ઠેંગવે છે; કેમકે માનસિક બળધીજ તેઓ સત્તા હોય છે.

ક્ષત્રિય અમલ જીવમી અને કૂર હોય છે, પરંતુ તેઓ-માં પ્રાણણો 'જેવી' પ્રતિબંધક ભાવના ઘીલ્યો પ્રત્યે નથી હોતી અને તેમની કારકિર્દીમાં દલાકોશક અને સમાજ-સંસ્કૃતિને પરાકાષ્ઠા પ્રાપ્ત થાય છે.

તે પછી વૈરયોનો અમલ આવે છે. એ અમલમાં મૂંઝી રીતે શાંતિથી કયલી મારવાની તથા લોદી ચૂસી લેવાની શક્તિ બહુજ હોય છે. એનો કાયદો એ છે કે, વેપારી પોતે સર્વત્ર જતો હોવાથી પહેલાંના બે શાસનના સમયમાં એકત્ર થયેલા વિચારોનો તે સર્વત્ર ફેલાવો કરે છે. પ્રતિબંધક ભાવના તેમનામાં ક્ષત્રિયો કરતાં પણ ઓછી હોય છે, પણ તેમના અમલમાં લોભવૃત્તિ વધીને ઉત્તમ સંસ્કૃતિ ઘટવા માંડે છે.

ઉદ્ભવે ચૂકો અથવા મજૂરોનો અમલ આવે છે. એ અમલના કાયદો એ છે કે, શારીરિક સુખાકારીનાં સાધનોની સરખી વહેંચણી થવી; અને એના ગેરકાયદો એ છે કે, કદાચ એ અમલમાં સંસ્કૃતિની વધારે અધિગતિ થાય. સામાન્ય શિક્ષણનો ફેલાવો બહુ મોટા પ્રમાણમાં થાય, પણ અસામાન્ય બુદ્ધિમત્તા ઓછી ને ઓછી મતી જાય.

હવે જો એવી કોઈ રાજ્યવ્યવસ્થા શક્ય હોય કે જેમાં પ્રાણણઅમલનું જ્ઞાન, ક્ષત્રિયઅમલની સંસ્કૃતિ અને સમૃદ્ધિ, વૈશ્ય અમલનો અચારો ઉત્સાહ અને ચૂકઅમલની સમ-ભાવવૃત્તિ-એ બધાનું સંગઠન થાય અને પ્રત્યેકના દોષોને દાખી એ ચારેની એકત્ર જમાવટ થાય, તો તે અમલ-તે રાજ્યવ્યવસ્થા એક આદર્શરૂપજ નીવડે. પણ એમ થવું શું શક્ય ?

અત્યારસુધી પ્રથમના ત્રણ (પ્રાણણ, ક્ષત્રિય અને વૈશ્ય) અમલોના સમય આવી ગયો છે. હવે ચૂકોનો વારો આવ્યો છે. તત્રી હવે તેમનાજ હાથમાં જવાં જોઈએ અને જશે કોઈથી તે ખાળી ચકાય તેમ નથી. સોના અને ચાંદીનાં ધાત્વોની અર્ધ મુશીબતો અને પુષ્પોની મને માહિતી નથી; પરંતુ એટલું તો જોઈ શકું છું કે, સોનાનું ધોરણ ગરીબને વધારે ગરીબ અને શ્રીમંતને વધારે શ્રીમંત બનાવતું ચાલે જાય છે; અને તે જોતાં "સોનાની ચૂળીએ ચઢીને પ્રાણ

ત્યાગવાનું અમે નકારીએ છીએ ” એવું કહેતી વખતે પ્રાયન સાવ સાચો હતો. ચાંદીનું ધોરણ ગરીબોમાટે કીક લાગે છે. હું સમાજવાદી છું પણ તે એક સંપૂર્ણ વ્યવસ્થા સમજીને નહિ, પણ ભૂખે મરવા કરતાં અર્ધો રોટલો પણ સારો, એવી ભાવનાથી.

ખીજી વ્યવસ્થાઓની અજમાયશ અત્યારસુધીમાં ક્ષેવાઈ ચૂકી છે અને તે ખોડખાંપણભરી માલમ પડી છે. હવે આની અજમાયશ થવા દો. ખીજા કથાને માટે નહિ તો એ ચીજની નવીનતા માટે પણ અજમાયશ થવા દો. એકનાં એકજ માણસો સુખ કે દુઃખ નિત્ય લોગવ્યા કરે તેના કરતાં સુખદુઃખની હિરદ્દેર થયા કરે એજ સાફ છે. શુભ-અશુભનો સરવાળો તો દુનિયામાં સદા એકસરખોજ રહ્યા કરે છે. ફેર એટલો કે, નવી અને તાજી વ્યવસ્થાઓથી સુખદુઃખની ધુંસરી વહેવાની ખાંધ બદલાતી રહે છે.

આ દુનિયામાં પ્રત્યેક ફૂતરાને પણ સારો દિવસ (સુખ અને ઉન્નતિના દહાડા) આવી જવા દો, કે જેથી આકહેવાતા સુખના અનુભવ પછી તેઓ બધાય શ્રીહરિને શરણ આવે અને દુનિયા, રાજ્યવ્યવસ્થા, ખટપટ અને જાળણોનો આ મિથ્યા ગર્વ છાંડે.

પત્રાંક ૧૩૬

કલકત્તા, ૨૬ મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૯૭

હિંદુસ્થાનમાં દુષ્કાળસંકટનિવારણના કામમાં ઉપયોગમાં લેવા સ- ૨૦ પાઉંડની રકમ મોકલે છે; પરંતુ તેના પોતાના ઘરમાંજ દુષ્કાળ હોવાથી, જૂની કહેવત છે તેમ, તેનેજ પ્રથમ નિવારવાનું મને ઉત્તમ લાગ્યું. તેથી તે રકમનો તેવો ઉપયોગ થયો છે.

લોકો કહે છે તેમ મને મરવાને પણ કુરસદ નથી. દેશભરમાં સરઘસો, સભાઓ અને ખીજી એવીજ સત્કારની વિધિઓમાં હું રોકાયલો રહું છું; તેથી મારી સ્થિતિ મરણ-તોલ થઈ રહી છે. ‘જન્મોત્સવ’ પૂરો થતાંજ હું ટેકરીઓ-પર ભાગી જઈશ.

હવે, મારે એક કલકત્તામાં અને એક મદ્રાસમાં એમ બે મઠો સ્થાપવા છે. મદ્રાસી લોકો વધારે ગહન અને વધારે સહૃદયી છે. અને મારી ખાત્રી છે કે, તે કામને માટે ભેદમાં નાણાં તેઓ મદ્રાસમાંથીજ લેવાં કરી શકશે. કલકત્તાના વર્મીનદાર અને ધનવાન વર્ગને ઉદ્દેશી હું કેહું છું કે બહુધા સ્વદેશાભિમાનના યોગેજ તે ઉત્સાહી છે અને તેમની સહાનુભૂતિ કામનું રૂપ કરી નહિ લે. ત્યારે બીજી તરફ ખારીલા, દેવીલા અને ક્યાહીન મનુષ્યો દેશમાં બરપદે છે, જેઓ મારા કામનો તોડી ફાડીને બૂકા કરી નાખવા માટે આકાશપાતાળ એક કરવા નહિ ચૂકે.

પણ તમને ખબર છે તેમ, મારી સામે વિરોધ જેમ વધારે હોય થાય છે તેમ મારી અંદરનો જુસ્સો વધારે ઉછળે છે. એક સંન્યાસીઓને માટે અને એક સાધ્વીઓને માટે એમ બે મઠ સ્થાપ્યા સિવાય નો હું મરી જાઉં તો મારું કર્તવ્ય અધુરુંજ રહ્યું ગણાય.

*

*

*

*

પત્રાંક ૧૩૭*

દાહલિંગ, તા. ૧૬ મી માચ ૧૮૬૭

ઐ નમો મગધે રામકૃષ્ણાય ।

તમારું શુભ થાઓ! આશીર્વાદ અને પ્રેમાલિંગનસહ આવતા આ પત્રથી તમને આનંદ થાઓ. પંચમૂર્તીથી બનેલું આ દેહમિંજર હાલમાં કંઈક ઠીક છે, જેને લોકો મૃતપ્રાય સમજે છે એવાને પણ, જેનાં શિખરો બરફથી ઢંકાયેલાં છે અને જે પર્વતોમાં સુખ્ય છે એવો આ દિમાલપ પુનર્જન આપે છે એમ મને લાગે છે; અને પ્રવાસનો થક પણ કંઈક અચે દૂર થયો હોય એમ લાગે છે. સુખ થવાની ઇચ્છા કે જે દૃઢ્યમાં ઉદ્ધવપાથલ કરી નાખે છે અને જે તમે અનુભવી મદ્યા છો એમ તમારા પત્રમાં જણાવે છે, તે હું અનુભવી ચૂક્યો છું. અનંત પ્રદાપર

* શ્રી રત્નમદ સહપર્થી બી. એ. ને સરસ્વતીમાં લખેલા પત્રોને અનુસાર

ત્યાગવાનું અમે નકારીએ છીએ ” એવું કહેતી વખતે પ્રાચન સાવ સાચો હતો. આંદોનું ધોરણ ગરીબોમાટે ઠીક લાગે છે. હું સમાજવાદી છું પણ તે એક સંપૂર્ણ વ્યવસ્થા સમજીને નહિ, પણ ભૂખે મરવા કરતાં અર્ધો રોટલો પણ સારો, એવી ભાવનાથી.

બીજી વ્યવસ્થાઓની અજમાયશ અત્યારસુધીમાં ક્ષેવાઈ ચૂકી છે અને તે ખોડખાંપણભરી માલમ પડી છે. હવે આની અજમાયશ થવા દો. બીજા કશાને માટે નહિ તો એ ચીજની નવીનતા માટે પણ અજમાયશ થવા દો. એકના એકજ માણસો સુખ કે દુઃખ નિત્ય લોગવ્યા કરે તેના કરતાં સુખદુઃખની હેરફેર થયા કરે એજ સારું છે. શુભ-અશુભનો સરવાળો તો દુનિયામાં સદા એકસરખોજ રહ્યા કરે છે. ફેર એટલો કે, નવી અને તાજી વ્યવસ્થાઓથી સુખદુઃખની ધુંસરી વહેવાની ખાંધ બદલાતી રહે છે.

આ દુનિયામાં પ્રત્યેક ફેરફારને પણ સારો ફિવસ (સુખ અને ઉત્તરિના દહાડા) આવી જવા દો, કે જેથી આ કહેવાતા સુખના અનુભવ પછી તેઓ બધાય શ્રીહરિને શરણ આવે અને દુનિયા, રાજ્યવ્યવસ્થા, ખટપટ અને જંગલોનો આ મિથ્યા ગર્વ છાંટે.

પત્રાંક ૧૩૬

કલકત્તા, ૨૬ મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૯૭

હિંદુસ્થાનમાં દુષ્કાળસંકટનિવારણના કામમાં ઉપયોગમાં લેવા સુ— ૨૦ પાઉંટની રકમ મોકલે છે; પરંતુ તેના પેનાના ધરમાંજ દુકાળ હોવાથી, જૂની કહેવત છે તેમ, તેનેજ પ્રથમ નિવારવાનું મને ઉત્તમ લાગ્યું. તેથી તે રકમનો તેજો ઉપયોગ થયો છે.

લેટો કહે છે તેમ મને મરવાને પણ કુરસદ નથી. દેશજનમાં સુખસો, સુખાઓ અને બીજી એવીજ સન્કારની વિધિઓમાં હું રોકાયલો નહિ છું; તેથી મારી વિચિત્ર મરણ તેવ થઈ નથી છે. ‘નન્ને-સુવ’ પૂરે થતાંજ હું દેહરીજા-પર જાણી મહંશ.

પત્રાંક ૧૩૮

૪૨ તમ, મમ્.

રાજ બેઠે, બદવાનના મહારાજાનું મૃત્યુ,

કાલંકિંગ-૬ ફી એપ્રિલ ૧૮૯૭

‘ભારતી’ની સંપાદિકા યોગ્ય—

માનનીય શ્રીમતિ,

આપે મોકલાવેલ ‘ભારતી’ માટે હું આપનો મળો આભારી થયો છું; અને જેને માટે મેં મારી આખી છાંદગી સમર્પણ કરેલી છે, તે કાર્ય આપના જેવી ઉચ્ચ વિદ્યાન શ્રીઓ તરફથી પ્રશંસા મેળવી શક્યું છે, એ બાબતે હું પોતાને ખરેખર ભાગ્યશાળી માનું છું.

જીવનના યુદ્ધમાં નવીન પિચારનો પ્રવેશ કરાવનારને ઉત્સાહ આપનારા જંવદલેજ મળે છે, ત્યારે તેને ઉત્તેજન આપનાર શ્રી મળવાની તો વાનગી શી? આ દુર્ભાગી દેશમાં તો ખાસ કરીને આવી વસ્તુસ્થિતિ હોવાથી અહીંના પુરુષોનાં મોટાં મોટાં વખાણો કરતાં સુશિક્ષિત જંગાળી શ્રીની પ્રશંસા વધુ કિંમતી છે.

આપના જેવી ઘણી શ્રીઓ આ દેશમાં જન્મી, અને તેઓ જન્મભૂમિની સુધારણામાટે જીવન સમર્પણ કરે, એવી પ્રજા પ્રત્યે પ્રાર્થના છે.

‘ભારતી’માં આપે મારા વિષે જે લેખ લખ્યો છે તે વિષે મારે થોડું કહેવાતું છે કે, જે ધાર્મિક ઉપદેશ પશ્ચિમમાં આપવામાં આવ્યો છે અને હજુ આપવામાં આવશે તેમાં હિંદુ પશુ હિત રહેલું છે. મારી હમેશાં પ્રતીતિ યથા છે કે, જે પશ્ચિમના લોકો આપણી મદદે નહિ આવે તો આપણે ઉન્નતિ મેળવી શકવાના નથી. આ દેશમાં શુભ્રની કદર હજુસુધી થયેલી નથી, તેમ પૈસાનું બળ મેળવી શક્યા નથી, અને સૌથી ચોકકારક તો એ છે કે, વ્યવહાર કાર્ય કરવાની શક્તિઓનો અંશ પણ નથી.

ઘણાં કાર્યો કરવાનાં છે, પણ તે માટેનાં સાધનોની આ દેશમાં ખડું ખેડ છે. આપણામાં સારાં લેખાં-વિચારકો-છે, પણ સારા હાથ-વ્યવહાર કાર્ય કરનારા નથી. આપણી

ધીમે ધીમે મનની એકાગ્રતા કરાવનારી જે ભાવના છે તે આજ ભાવના છે; એ સિવાય એને માટે બીજો રસ્તો નથી. તમારાં ભૂતકાળનાં કર્મ અને ભવિષ્યની વૃત્તિઓનો તદ્દન નાશ ન થઈ જાય ત્યાંસુધી આ ભાવ તમારામાં વધારે ને વધારે પ્રબલિત થાઓ. એ થશે કે તરતજ તમને પ્રદ્ધ દર્શન થશે, અને જગતની સર્વ લાલસાઓ નાશ પામશે. જીંદગીની આ સ્વતંત્રતા તમારા કલ્યાણને માટેજ તમને પ્રાપ્ત થાય છે. એનું અનુમાન તમારા ઉત્સાહના બળ-પરથી સહેજે થઈ શકે એમ છે. આખા વિશ્વના ઐક્યનો ઉપદેશ કરનાર જગદ્ગુરુ શ્રીરામકૃષ્ણની હું પ્રાર્થના કરું છું કે, તમારા હૃદયપ્રદેશમાં તેમનો પ્રકાશ પડે, કે જેથી તમારી તૃષ્ણાઓ મેટયા પછી આ ભયંકર મોહમાયાના સાગરમાં ફસાયેલા બીજા જીવોને બચાવવા તમે શૌર્યપૂર્વક તમારાથી બનતો બધો પ્રયત્ન કરો. તમે સદા ઓજસથી ભરપૂર બની રહો. વીર પુરુષો માટેજ મુક્તિ હસ્તકમલવત છે, કાયરોને માટે નથી. હે વીર! તું કમર કસીને તૈયાર થઈ જા. કારણ કે તારી સામે મહામોહાદિક શત્રુઓ ઉભેલા છે. ઐયાંસિ વહુવિઘ્નાનિ (કલ્યાણનું કામ વિઘ્નોથી ભરેલું છે) એમાં કંઈજ શંકા નથી; છતાં પણ ધ્યેયની પ્રાપ્તિ અર્થે તમારે બનતું કરવાનું છે. જુઓ, મોહરૂપી મગરના મુખમાં લોકો કેવા જકડાઈ ગયા છે! અરે! તેમના હૃદયલેદક આર્તનાદો તમે સાંભળો. આગળ વધો! જો વીરાઓ! આગળ વધો. અંધનમાં જે બંધાયેલા છે, એવા ભારથી લદાયેલા દીનજનોનાં દુઃખ ઓછાં કરવા માટે, અને જેમના હૃદયરૂપી કૂપો અંધકારથી ભરેલા છે તે અજ્ઞાનીઓને પ્રકાશ આપવા માટે તમે આગળ વધો! જુઓ, વેદાંત ડિમડિમ નાદ કરીને ઘોષણા કરે છે કે “નિર્ભય થાઓ.” આ ગંભીર નિનાદથી જગતવાસીઓનાં હૃદયબંધન છટી જાયો!

તમારો શુભેચ્છક વિવેકાનંદ

સર્વ કાંઈ કરવાને-સમર્થવાને કટિબદ્ધ થયે, ત્યારેજ આ ભારતની ઉન્નતિ થશે. મારા અલ્પ જીવનમાં પણ મેં અનુભવ્યું છે કે, શુભ ઉદ્દેશો, હૃદયનિષ્ઠા અને અનંત પ્રેમ જગતને જરૂર જણી શકે છે. એકજ જીવમાં જો આ સફળતા હોય તો તે એક કરોડ મિથ્યાકંઠરીઓ અને પિશાચ માનવોની શુભ યોજનાઓનો નાશ કરી શકે છે.

પશ્ચિમમાં મારે ફરીથી જવાનું હંણુ અનિશ્ચિત છે. જો હું જઈશ તો તે પણ હિંદને માટેજ, જો ચોક્કસ સમજાશે. આ દેશમાં માનવોનું જળક્યાં છે? ધનનું જળ ક્યાં છે? ત્યારે પશ્ચિમમાં પ્રાકૃત ઓયુરો, હિંદી પોશાકમાં રહીને, તથા હિંદના ધર્મનો ઉપદેશ આપીને, અને અધમમાં અધમ ચાંદાલોની પણ સેવા કરીને હિંદનું કલ્યાણ કરવા તૈયાર છે. આ દેશમાં આવા કેટલા છે? અને નાણાં કોઈએ તો? (તે માટે તો અફસોસ છે.) મારો સત્કાર કરવાના ખર્ચ માટે કલકત્તાની પ્રજાએ મારી પાસે બાપજી દેવડાવ્યું, અને ટિકિટો વેચી. આ માટે હું કાંઈની નિંદા કરતો નથી, તેમ દોષ કાઢતો નથી; પણ એમ બતાવવા માગું છું કે, પશ્ચિમમાંથી માણસો અને ધન આવ્યા વિના આપણું કલ્યાણ અશક્ય છે.

આપનો હમેશનો આભારી, અને આપના કલ્યાણ માટે પ્રાર્થના કરતો—

વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૧૩૧

કે. એમ. એન. મુકરજીની મારફત
દાલ્હિંગ, ૨૪ મી એપ્રિલ ૧૮૯૭

પ્રિય શ્રીમતી,

કાર્ય કથી રીતે કરવું એ સંજોગી આપે પૂછ્યું, તે વિષે કહેવાનું કે, અગત્યમાં અગત્યનું એ છે કે, જે પરિણામો મારી રાખ્યા હોય તેને અનુકૂળ થાય તેવા પ્રમાણ ઉપર કાર્ય ચલાવવું જોઈએ. મારા મિત્ર મિત્ર મૂલર તરફથી આપના ઉદારચિત્ત, સ્વદેશાભિમાન અને ૧૬ કાર્ય-સમગ્ર વિષે મેં પછું સાંભળ્યું છે, અને આપની વિદ્વતા તો પ્રગટ રીતે જોઈ શકાય છે. આ અલ્પજીવ જે દુર અરંભ

પાસે વેદાંતના સિદ્ધાંતો છે, પણ તેને અમલમાં લાવ
જેટલી શક્તિ આપણી પાસે નથી. આપણાં પુસ્તકો
સમાનતાનો સર્વદેશીય સિદ્ધાંત છે, પણ આપણા આચાર
મહાન ભેદો જણાય છે. હિંદમાં નિઃસ્વાર્થપણે પરોપકાર
રર્થે ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ કેટલિનાં કાર્ય કરવાનો ઉપદેશ અપાય
છે, પણ આચારમાં આપણે ભયંકર રીતે કૂર થયા છીએ
ભયંકર રીતે હૃદયશૂન્યપણે વર્ત્યા છીએ અને તે એટલું
સુધી કે, આપણાં શરીરોમાં માંસ ભરવા સિવાય બીજા
બાબતનો વિચાર કરવા અશક્ત રહ્યા છીએ.

છતાં પણ વર્તમાન સ્થિતિમાંથીજ આપણે કાર્ય કર
આગળ વધવાનું છે, એ સિવાય બીજો રસ્તો નથી. દરેક
સાફ શું અને ખોટું શું? એ પારખવાની શક્તિ છે; પણ
તેઓમાં જે મનુષ્ય ભૂલો, કપટ અને દુઃખથી ભરપૂર એવ
સંસારના તરંગો સામે ધીરજ છોડ્યા વિના એક હાથ
પોતાનાં આંસુ લૂછે છે, અને બીજા હાથવડે કાંઈ પણ થડક
વગર મુક્તિનો માર્ગ બતાવે છે, તેજ ખરો વીર છે. એ
બાળુ પ્રાચીનજ સાફ એમ ચૂસ્તપણે માનનાર અને વર્તના
સમાજ જડ પદાર્થના ઢગલાની પેઠે પડી રહ્યો છે; બીજા
બાળુએ અશ્રાંત, અધીરો અને ઉત્સાહ આપતો સુધારક ઉભો
છે; જ્યારે ખરું કહ્યાણુ આ બંનેની વચમાં રહેલું છે. મેં
જાપાનમાં સાંભળ્યું કે, તે દેશની કન્યાઓમાં એવી માન્યતા
છે કે તેઓની પૂતળીઓ-ઢિંગલીઓને પૂર્ણ હૃદયથી આહવા
માં આવે તો તેઓમાં પણ પ્રાણ આવે. આથી જાપાનની
કન્યાઓ પોતાની પૂતળીને કદી ભાગતી-તોડતી નથી. અરે
મહાભાગ્યશાળી શ્રીમતિ! હું પણ એમ માનું છું કે, કોઈ
પણ પોતાના સંપૂર્ણ હૃદયથી આહશે તો હિંદ પણ ફરી વાર
જાગશે; આંતરિક સંપત્તિ વગરના, ક્ષીણ ધનવાળા, જ્ઞાન
વિનાના, દુખાઈ રહેલા, હમેશાં બૂખે મરતા, કળુઆ કરતા
અને ઇર્ષ્યાખેર એવા હિંદના લોકો ફરી પાછા જરૂર
જાગશે. પણ જ્યારે ઉદાર ચિત્તવાળાં સેંકડો સ્ત્રીપુરુષો
મોજશોખ માણવાની સર્વ ઇચ્છાઓ તણ કરોડો નીચી
દોમોના સ્વદેશખંધુઓ કે જે દિનપ્રતિદિન ધીમે ધીમે
નિરાધાર અને અજ્ઞાની થતા જાય છે, તેઓના કટ્યાણુ માટે

સર્વ કાંઈ કરવાને-અમર્યાવાને કટિબદ્ધ થયે, ત્યારેજ આ બાસ્તની ઉત્તતિ થયે. મારા અદ્યજીવનમાં પણ મેં અનુભવ્યું છે કે, શુભ ઉદ્દેશો, હૃદયનિષ્ઠા અને અનંત પ્રેમ જનનને જરૂર પડી શકે છે. એકજ જીવમાં એ આ સમુદ્દેશો એક તો તે એક કરોડ મિથ્યાદંબરીઓ અને પિશાચ માનવોની શુભ યોજનાઓનો નાશ કરી શકે છે.

પશ્ચિમમાં મારે 'ફરીથી જવાનું' હજી અનિર્મિત છે. એ હું જાણ્યો તો તે પણ દિંદને માટેજ, એ યોગ્ય સમ-જનો. આ દેશમાં માનવોનું જગત્ક્યાં છે? ધનનું જગત્ક્યાં છે? ત્યારે પશ્ચિમમાં પુષ્કળ શ્રીપુરુષો, હિંદી પોશાકમાં રચીને, તથા દિંદના ધર્મનો ઉપદેશ આપીને, અને અધમમાં અધમ ચાંડાલોની પણ સેવા કરીને દિંદનું કલ્યાણ કરવા તૈયાર છે. આ દેશમાં આવા ફટલા છે? અને નાણાં કોઈનો તો? (તે માટે તો અફસોસ છે.) મારો સત્કાર કરવાના ખર્ચ માટે કલકત્તાની પ્રજાએ મારી પાસે લાપલ્સ દેવડાખ્યું, અને ટિકિટો વેચી. આ માટે હું કાંઈની નિંદા કરતો નથી, તેમ હોષ કાઢતો નથી; પણ એમ જતાવવા માગું છું કે, પશ્ચિમમાંથી માણસો અને ધન આવ્યા વિના આપણું કલ્યાણ અશક્ય છે. આપનો હમેશનો આભારી, અને આપના કલ્યાણ માટે પ્રાર્થના કરતો—

વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૧૩૯

કે. એમ. એન. મુકરજીની મારફત
હાઈલિંગ, ૨૪ મી એપ્રિલ ૧૮૯૭

પ્રિય શ્રીમતી,

+ + + + +
કાર્ય કરી રીતે કરવું એ સંબંધી આપે પૂછ્યું, તે વિષે કહેવાનું કે, અગત્યમાં અગત્યનું એ છે કે, જે પ્રિન્સિપલો મારી સાખ્યા હોય તેને અનુકૂળ થાય તેવા પ્રમાણ ઉપર કાર્ય ચલાવવું જોઈએ. મારા મિત્ર મિસ મૂલર તરફથી આપના ઉદારચિત્ત, સ્વદેશાભિમાન અને દૃઢ કાર્ય-સમતા વિષે મેં ઘણું સાંભળ્યું છે, અને આપની વિદ્વતા તો પ્રગટ રીતે જોઈ શકાય છે. આ અદ્યજીવ જે સુદ આરંભ

પાસે વેદાંતના સિદ્ધાંતો છે, પણ તે
 જેટલી શક્તિ આપણી પાસે નથી.
 સમાનતાનો સર્વદેશીય સિદ્ધાંત છે, પા
 મહાન ભેદો જણાય છે. હિંદમાં નિ
 રાથે ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ કેટલિનાં કાર્ય કર
 છે, પણ આચારમાં આપણે ભયંકર ન
 ભયંકર રીતે હૃદયશૂન્યપણે વર્ત્યા છી
 સુધી કે, આપણાં શરીરોમાં માંસ
 બાબતનો વિચાર કરવા અશક્ત રહ્યા
 છતાં પણ વર્તમાન સ્થિતિમાંથી
 આગળ વધવાનું છે, એ સિવાય બી
 સાઈ શું અને જોડું શું? એ પારખ
 તેઓમાં જે મનુષ્ય ભૂલો, કપટ અને
 સંસારના તરંગો સામે ધીરજ છોડ
 પોતાનાં આંસુ લૂછે છે, અને બીજા
 વગર મુક્તિનો માર્ગ બતાવે છે, તે
 બાળુ પ્રાચીનજ સાઈ એમ ચૂસ્તપણે
 સમાજ જડ પદાર્થના ઢગલાની પેઠે
 બાળુએ અશ્રાંત, અધીરો અને ઉત્સા
 છે; જ્યારે ખડ્ડ કદ્યાણુ આ બંનેન
 જાપાનમાં સાંભળ્યું કે, તે દેશની ક
 છે કે તેઓની પૂતળીઓ-દિંગલીઓ
 માં આવે તો તેઓમાં પણ પ્રાણ
 કન્યાઓ પોતાની પૂતળીને કદી લાગ
 મહાભાગ્યશાળી શ્રીમતિ! હું પણ
 પણ પોતાના સંપૂર્ણ હૃદયથી ચાહશે
 જાગશે; આંતરિક સંપત્તિ વગરના,
 વિનાના, દળાઈ રહેલા, હમેશાં ભૂખે
 અને ઇર્ષ્યાખેર એવા હિંદના લોકો
 જાગશે. પણ જ્યારે ઉદાર ચિત્તવાળાં
 મોજશોખ માણુવાની સર્વ ઇચ્છાઓ તથા
 કેામોના સ્વદેશબંધુઓ કે જે દિનપ્રતિદિન
 નિરાધાર અને અજ્ઞાની થતા જાય છે, તેઓના કલ્પ

અર્થ કાંઈ કરવાને-અમર્યાવાને કટિબદ્ધ થયો, ત્યારેજ આ ભારતની હિતસિ થયો. મારા અદ્વૈતજીવનમાં 'પણ મેં' અમુકબધ્ધું કે, શુભ ઉદ્દેશો, હૃદયનિષ્ઠા અને અનંત પ્રેમ જગતને જરૂર લાગી શકે છે. એકજ જીવમાં જે આ સફળુઓ જોવા તો તે એક-કદોડ-મિથ્યાકાંબરીઓ અને પિશાચ માનવોની શ્રમ ચોજનાઓનો નાશ કરી શકે છે.

પશ્ચિમમાં મારે ફરીથી જવાનું હજી અનિશ્ચિત છે. હું જઈશ તો તે પણ હિંદને માટેજ, જે ચોક્કસ સમજાશે. આ દેશમાં માનવોનું બળ ક્યાં છે? ધનનું બળ ક્યાં છે? ત્યારે પશ્ચિમમાં પુષ્કળ ઓપુરબો, હિંદી ચોટાકમાં રહીને, તથા હિંદના ધર્મનો ઉપદેશ આપીને, અને અધમમાં અધમ ઘાંઠાઢોની પણ સેવા કરીને હિંદનું કલ્યાણ કરવા તૈયાર છે! આ દેશમાં આવા કેટલા છે? અને નાણાં એકઠાં તો? (તે માટે તો અફસોસ છે.) મારો સત્કાર કરવાના અર્થ માટે કલકત્તાની પ્રજાએ મારી પાસે બાપજી, દેવડાબયું, અને ટિકિટો વેચી! આ માટે હું કાંઈની નિંદા કરતો નથી, તેમ હોખ કાઢતો નથી; પણ એમ બતાવવા માગું છું કે, પશ્ચિમમાંથી માણસો અને ધન આવ્યા વિના આપણું કલ્યાણ અશક્ય છે. આપનો હંમેશનો આભારી, અને આપના કલ્યાણ માટે પ્રાર્થના કરતો—

વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૧૩૧

કે. એમ. એન. મુકરજીની મારફત
દાલ્હિંગ, ૨૪ મી એપ્રિલ ૧૮૯૭

પ્રિય ધીમતી,

+ + + + +
કાર્ય કમી રીતે કરવું એ સંજીવની આપે પૂછ્યું, તે વિષે કહેવાનું કે, અગત્યમાં અગત્યનું એ છે કે, જે પરિણામો પાડી શક્યાં હોય તેને અનુકૂળ થાય તેવા પ્રમાણ ઉપર કાર્ય ચલાવવું એકલે. મારા મિત્ર મિસ મૂલર તરફથી આપના ઉદારચિત્તા, સ્વદેશાભિમાન અને ૬૬ કાર્ય-ક્ષમતા વિષે મેં ઘણું સાંભળ્યું છે, અને આપની વિદ્વતા તો પ્રગટ રીતે એક શકાય છે. આ અદ્વૈતજીવને હું આરંભ

ધનવાન માણસો પામેથી કંઈ પણ મળવાની જાણ નથી. માટે જે મુલાનોમાં જાણથી જાણ છે તેઓમાંજ પીરજથી, બીવટાઈથી અને કયા દેખાવો કર્યા વિના મોનપડે કામ કરવું એજ સારામાં સારું છે.

× × × × અર્ધી સદીથી સામાજિક મુદ્દાગ વિષે બહુ ઘટાટોપ-ધાંધલ મચી રહ્યું છે. ઉદાહરણ તરીકે દિ'દમાં જુદે જુદે સ્થળે મુસાફરી કરતાં જે એક તો આખો દેશ અંસારમુધારાની સલાઓથી ભરપૂર છે, પણ જે એક પણ સભા કે સંસ્થા, જે હોટોનાં હોટી વૃમ્મીને હાતના મજાતા 'ગૃહસ્થ' પોતે 'ગૃહસ્થ' બન્યા છે, અને તેના આતુરહેવા માટે છે, તે હોટોને મુધારવા માટે ધયેલી જોઈ નહિ. મુસલમાનો અહીં આવ્યા ત્યારે કેટલા સિપાઈઓ પોતાની સાથે લાવ્યા હતા, અત્યારે પણ કેટલા અંગ્રેજો અહીં છે ? દિ'દુસ્થાન સિવાય એવું બીજું કંઈ સ્થળ છે કે જ્યાં કરોડો મનુષ્યો હોય અને વળી તે પણ એવા કે માત્ર છ રૂપરડી માટે પોતાના બાપ અને બાઈઓનાં ગળાં કાપે ? મુસલમાની રાજ્યનાં સાતસો વર્ષમાં છ કરોડ મુસલમાનો થયા અને ખ્રિસ્તી રાજ્યનાં સો વર્ષમાં વીસ લાખ ખ્રિસ્તીઓ દિ'દમાં થયા, તેનું કારણ શું ? આર્યોનું મૂળ આર્યત્વ આ દેશને તલન છોડી ગયું છે તેનું શું કારણ ? કુશળ હસ્તથી કામ કરવા કારીગરો મુરોખીયનો સાથે હરિદાસ કરવા અશક્ત બની દેશમાંથી નાશ પામતા બધા છે તે શા કારણથી ? અંગ્રેજ મજૂરોએ પોતાની મજબૂતી ધણી શતકોથી સ્થાપિત કરી હતી તેને તોડી નાખી જર્મન મજૂરો ફરીવાર કંધી શક્તિથી ફતેહમંદ થયા ?

કેળવણી, કેળવણી, માત્ર કેળવણીથીજ. મુરોખનાં ધણી શહેરોમાં મુસાફરી કરી તેઓમાં રહેલું સુખચેત, અને તેના ગરીબ માણસોમાં રહેલી કેળવણી જોઈને, મારા મનમાં આપણા ગરીબ લોકની સ્થિતિ હમેશાં તરી આવતી; અને હું તેથી આંસુ પાડતો. આ સંજોગમાં આટલો બધો લેહ હોવાનું શું કારણ ? જે વિચારતાં અને એજ ઉત્તર મળતો કે 'કેળવણી'—શિક્ષણથી, આત્મામાં શ્રદ્ધા રાખવાથી અને આત્મ-શ્રદ્ધાથીજ (તેમનામાં રહેલ) પ્રદક્ષન બાગી ઉઠે છે; ત્યારે

આપણામાં રહેલો પ્રહ્મન ધીમે ધીમે સુષુપ્ત થતો જાય છે. ન્યુયૉર્કમાં આધરિશ સંસ્થાનવાસીઓ આવતા તેમને જોતો ત્યારે મને એવું જણાતું કે, તેઓ ખરાબ સ્થિતિ નીચે કચડાયેલા માચકાંગલા જેવા, પોતાના દેશમાં તદ્દન નિરાધાર થયેલા, તથા દરિદ્ર અને કઠોર મગજવાળા છે; એટલું જ નહિ પરંતુ તેઓની પાસે મુડીમાં એક માત્ર લાકડી અને તેને છેડે વળગાડેલું ચીંથરાંતું પોટકું હતું. તેઓ પગલાં ષ્ઠી ષ્ઠીને ભરતા, અને આંખોમાં પણ ભય ભરેલો જણાતો હતો. પણ એઓ ત્યાં છ' મહિના રહેતા, અને પછી જોઈ દેવો તેઓમાં તક્ષાવત! પછી તો તેઓ ટટાર ચાલતા, તેઓનો પહેરવેશ પણ બુદ્ધીજ ઢળનો થતો. તેઓની આંખ અને ગતિમાં ભય જેવું નામ પણ નહોતું. આનું શું કારણ? આપણું વેદાંત કહે છે કે, તે આયત્વેન્દ્રનો રહેવાસી પોતાના દેશમાં તિરસ્કારથી ઘેરાયેલો રહેતો, અને ત્યાં આખી કુદરત તેને એમજ કહેતી હોય નહિ કે 'ભલા આદમી! તારે માટે સારી આશા છેજ નહિ, તું ગુલામતરીકે જન્મેલો હોઈ ગુલામ તરીકેજ રહેવાનો' એમ જણાતું. આવું જન્મથીજ તેને કહેવામાં આવતું, તેથી તે બિચારો તેમાં શ્રદ્ધા રાખી પોતાને એવો મંત્રમુગ્ધ કરી નાખતો કે 'તે ઘણો અધમ છે, અને તેનામાં રહેલ પ્રહ્મન તેનાથી દૂર છે' એમ માનતો. પણ અમેરિકામાં પગ મૂક્યો કે તરતજ તેની ચોતરફ એજ ધ્વનિ ચાલતો કે "ભલા આદમી! જેમ અમે મનુષ્યો છીએ, તેમ તું પણ મનુષ્ય છે; અને જો મનુષ્યેજ બધું કર્યું છે, તો પછી મારા અને તારા જેવા માણસો પણ બધું કરી શકશે, માટે હિંમત ધર." આથી આ માણસ પોતાનું માથું ઉન્નત કરી જોઈ શકતો કે તે ખરી વાત છે, અને તેનામાં રહેલ પ્રહ્મન જાગ્રત થયેલ છે. કુદરત બધું પોતેજ કહેતી હોય નહિ તેમ બોલી ઉઠતી કે 'હલો થા, જાગ્રત થા.—ઉચ્છિષ્ટ જાગ્રત ઇત્યાદિ (કોઠાપનિષદ ૧-૩,૪)

એજ પ્રમાણે આપણાં બાળકો જે જાતનું શિક્ષણ મેળવે છે તેવું પણ ક્યાંય નથી શાળામાં જતો વિદ્યાર્થી કંઈ શીખતો તે નથીજ; પણ તેનામાં જે જે શક્તિઓ હોય છે, તે પણ જતી રહી પરિણમે અશ્રદ્ધા આવે છે. વેદ અને વેદાંતની

કુંચીરૂપ શ્રદ્ધા કે જેણે નિચિદેતાને યમની સામે યદ્યપિ તેની
ક્ષત્તાનો નિષેધ કરવા શક્તિવાન કયો; તે શ્રદ્ધા કે જે આખા
જગતને ગતિમાન કરે છે, તે શ્રદ્ધાનો અરે નાશ ! અજ્ઞાન-
દ્વંધાનક સંશયાત્મા વિનશ્યતિ (ગીતા)-અજ્ઞાની અને અશ્રદ્ધા-
વાળો તેમજ જેનો આત્મા સંશયવાળો બન્યો છે તે નાશ
પામે છે ! આથીજ આપણે શ્રદ્ધાસ્થિત અને નાશની સંભૂષ
થયા છીએ હવે ઉપાય એ છે કે, કેળવણીનો પ્રસાર કરો.
એમાં સૌથી પહેલું આત્મશિક્ષણ છે. આત્મશિક્ષણનો અર્થ
માથે જટા, હાથમાં દંડ-કમંડલુ રાખવાં અને શુદ્ધમાં
રહેવું એ નથી. ત્યારે શું ?-તેનો જે અર્થ હું કહું છું તે એ
છે કે, જે જ્ઞાનથી આ સંસારી અવસ્થાના બંધનથી મુક્તિ
મેળવાય છે. એ જ્ઞાન શું-સામાન્ય બૌદ્ધિક સંપત્તિ આપી
શકે તે નહીં. આત્મ રીતે તે આપી શકે છે. સ્વતંત્રતા,
રામદેવનો અભાવ અને ત્યાગ-આ બધા બહુજ ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ
આદર્શો છે, પણ સ્વસ્થમપ્યસ્ય ધર્મસ્ય ત્રાયસે મહતો મયાત્ ॥
આ ધર્મનું સ્વસ્થ પણ પાલન મહાભયને નિવારે છે.
દેવવાદી, વિશિષ્ટાદેવવાદી, અદેવવાદી, શેવ, વૈષ્ણવ, શાકત
અરે બૌદ્ધ, જૈન અને બીજા પણ-દુઃકમાં જે જે સંમદાયો
હિંદમાં થયા છે, તે બધા આ બાબતોમાં એકજ માન્યતા
ધરાવે છે કે, આ જીવાત્મામાં અનંતશક્તિ શુભ રહેલી છે;
પછી તે કીડીનો જીવ હોય કે સંપૂર્ણતા પામેલા મનુષ્યનો
જીવ હોય, પણ હરેકમાં એકજ આત્મા રહેલો છે. હોદ
માત્ર એટલોજ કે, તેનું પ્રકટીકરણ જુદી જુદી રીતે છે. તે
કેની પેઠે ? જેવી રીતે (પાણીના માર્ગમાં) આવવી અવશ્યો
એક જ તોડી નાખે છે તેવી રીતે. (પાતંજલ યોગસૂત્ર કૃષ્ણ-
પાદ ૩) આત્મશક્તિ તો યોગ્યતા સમય અને સ્થાન જ્યાં
પણ મળે ત્યાં પ્રકટ થાય છે. ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ દેવતાથી તે
હરમાં હર તુલ્યમુખી-હરેકમાં એકજ જાતની શક્તિ વિદ્યમાન
છે-પછી તે પ્રકટ હો કે અપ્રકટ હો. આપણે આજ શક્તિ
દેવેચર જાળીને બદલે લાવવી એધરે

આ સાથે બીજું એક શિક્ષણ હજી આપવાનું છે. શિક્ષણ
આપવાનું કહેવું તો બહુ સહેલું છે, પણ તે આપવાનું
અમલમાં લાવવું બહુ મુશ્કેલ છે. આપણા દેશમાં જેણે

સઘળું તણ હીધું છે એવા નિઃસ્વાર્થી, માયાળુ પુરુષે હબરો છે. જેમ તેઓ મુસાફરી કરતાં કરતાં કંઈ પણ બદલો લીધા વગર ધર્મોપદેશ આપતા જાય છે; તેઓમાં ના ઓછામાં ઓછા અડધા જણાઓને જે શિક્ષણની આપણે સૌથી વધારે જરૂર છે તે શિક્ષણ આપનારા શિક્ષકોતરીકે કેળવવાના છે. તેને માટે આપણે સૌથી પહેલાં દરેક ઇલાકાની રાજધાનીમાં એક કેંદ્રસ્થાન સ્થાપવું, કે જ્યાંથી ધીમે ધીમે આખા હિંદુસ્થાનમાં એવા ઉપદેશકોને ફેલાવી શકાય. આવાં કેંદ્રસ્થાનો હમણાંજ મદ્રાસ અને કલકત્તામાં સ્થાપવામાં આવ્યાં છે, અને બીજાં થોડાં તુરતમાં સ્થાપવા સંભવ છે. પછી ઘણુંખરૂં શિક્ષણ ગરીબોને મોઢેથી આપવું જોઈએ, કારણ કે નિશાળો સ્થાપવાનો હજી વખત પરિપક્વ થયો નથી. આ મુખ્ય સેન્ટરોમાં ધીમે ધીમે ખેતીવાડી, ઉદ્યોગ-કળા વગેરે શીખવવામાં આવશે, અને કળા ખીલવવા માટે કળાલવનો સ્થાપવામાં આવશે. આ કળાગૃહોમાં ખેતી વસ્તુઓ યુરોપ અને અમેરિકામાં વેચવાને હમણાં જે એસોસીએશન છે તેના જેવી એસોસીએશનો સ્થાપવામાં આવશે. પુરુષોને માટે છે તેવાંજ સ્ત્રીઓને માટે પણ કેંદ્રસ્થાનો સ્થાપવાનું જરૂરી થઈ પડશે. પણ તમે જાણો છો કે, આ બધું આપણા દેશમાં કરવું કેટલું બધું મુશ્કેલ છે? વળી 'જે સર્પ કરડે છે તે સર્પનું ઝેરજ કાઢી નાખવું જોઈએ'—એવું કરવાની મારી દૃઢ પ્રતીતિ થતી જાય છે. આ કાર્યો માટે જોઈતાં નાણાં પશ્ચિમમાંથી આવવાં જોઈએ; અને તેથી પણ યુરોપ અને અમેરિકામાં આપણે ધર્મનો ઉપદેશ આપવો જોઈએ. ખ્રિસ્તી ધર્મના પાયા પણ હાલના વિજ્ઞાનશાસ્ત્રે તોડી પાડ્યા છે. આ ઉપરાંત મોજશોખને લીધે પણ ધાર્મિક પ્રેરણા આપોઆપ નાશ પામતી જાય છે, તેથી યુરોપ અને અમેરિકા આશાપૂર્ણ દૃષ્ટિથી હિંદ તરફ જુઓ છે. માટે આજ પરોપકાર કરવાનો સમય છે—શત્રુના કિલ્લા જીતવાનો આજ રૂઠો પ્રસંગ છે.

પશ્ચિમમાં સ્ત્રીઓ રાજ્ય લોગવે છે. તેઓની પાસે બધી સત્તા અને અધિકાર રહેલાં છે. જો તમારા જેવી ધૈર્યવાન અને વિદ્વાન સ્ત્રીઓ વેદાંતમાં નિષ્ણાત થઈને ઇંગ્લંડમાં

[illegible]

संपत्स्यतेऽस्ति मम कोऽपि समानधर्मा।

कालोद्भयं निरवाधिर्विपुला च पृथ्वी ॥ (भवभूति)

‘મારા જેવો સમાનધર્મી આ છેડાવગરના કાળમાં અને વિશાળ પૃથ્વીમાં કેઈ પણ આ કાર્ય સાધવાને બગશે.’

x

x

x

x

શ્રીમતી સરલા ઘોસલ બી. એ. થોઅ વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૧૪૦

દાઈલિંગ, ૨૮ મી એપ્રિલ-૧૮૯૭

x x મારો સત્કાર કરવાને આખો દેશ એક માણસની માફક તૈયાર થયો હતો. જ્યાં ત્યાં વધાઈની ખૂબી પાડતા અને જયજયકાર કરતા લક્ષાવધિ લોકો, મારી ગાડી ખેંચતા રાજાઓ, નગરોના રાજમાર્ગોમાં ઠેરઠેર ઉત્તમોત્તમ મુદ્રાલેખોવાળી કમાનો, ઈત્યાદિ!!! એ વિષેની બધી હકીકત થોડા વખતમાં પુસ્તકરૂપે બહાર આવશે અને તેની નકલ તમને તુરત મળશે. પરંતુ ઈંગ્લંડની સખત કામગીરીથી દુર્ભાગ્યવશાત હું બિલકુલ શ્રમિત થઈ ગયો હતો. તેમાં દક્ષિણ હિંદની સખત ગરમીમાં આ બહોળા પરિશ્રમે મને બિલકુલ પથારીવશ બતાવ્યો. હિંદના બીજા ભાગોની મુલાકાત લેવાનો વિચાર મારે અલબત્ત ત્યાગી દેવો પડ્યો, અને અત્યારે હું દાઈલિંગની શીતળ ટેકરી-પર ભાગી આવ્યો છું. હવે તબિયત ઘણી સુધરતી જાય છે અને બીજો એક મહિનો આલ્મોરામાં રહેવાથી જરાબર ઠંડાણે આવી જશે. સહજ જાણવા ખાતર લખું છું કે, યુરોપ આવવાનો એક લાગ મેં હમણાંજ ગુમાવ્યો છે. રાજા અજિતસિંહ અને બીજા રાજાઓ આવતા શનિવારે ઈંગ્લંડ આવવા ઉપડે છે. તેમની મરજી મને પોતાની સાથે તેડી જવાની બહુજ હતી; પણ ટાકટરોએ હમણાં મને દેઈ પણ જાતનો શારીરિક કે માનસિક પરિશ્રમ લેવા દેવાની ચોખ્ખી ના પાડી, તેથી ઘણી નાણુશી અને બીજવટ સાથે મારે તે વિચાર છોડી દેવો પડ્યો છે અને નજીકના ભવિષ્ય માટે તેને મુલતવી રાખવો પડ્યો છે.

આશા રાખું છું કે.....હવે અમેરિકા આવી પહોંચ્યા હશે. ગરીબ બિચારો! તે અહીં આં ધર્માધ

ક્રિષ્ણાનિર્મિતો ઉપરોક્ત કલા-આચાર્ય અને તેનું સંસ્કૃત
 હમેશાં બને છે તેમ જોઈ શકાય છે. કેટલાંક સેને કાંઈકેઈક
 નહિ. અલગત, કોઈકેઈક સેને કાંઈકેઈક અલગતથી કોઈ
 હોય; પણ તે સૌ માત્ર કામચળને કારણે જોઈ શકાય તેવું
 તેની અંદર મનુષ્યમિત્રિ હું મૂકી શકું નહિ. જાતી તે
 વિચિત્ર પ્રકારનો મનુષ્ય જોઈ છે. ઉપરોક્ત કલા-આચાર્ય
 જે પ્રભાકીર્તિ રીતે સુખાનુષ્ટુ તે જોઈને તેને મનુષ્ય
 બની ગયો હોય છે. એમ નેમ દેવ, પણ તમારે જાણ
 વધારે જોઈએ જોઈનાં. માનુષ્યને મિત્રરૂપે જોઈને કોઈ
 કારણ કે ધર્મમહાપરિવર્તને..... જેવું દિ'ડુલોના મનમાં
 કારણરૂપ દસાવી રીતી છે. આધ્યાત્મિક વિષયમાં પૂરતીની
 કોઈ પણ પ્રજા દિ'ડુલોના સુદારીકેનું માન જાતી રાજે
 તેમ નથી; અને જાણી વિચિત્ર વાત તો એ છે કે, ખ્રિસ્તી
 સુલકમાંથી અત્યારસુધી અહીં જે જે પ્રવારે છે. આજ
 છે તે બધાય જોકે જોવી મૂખાઈબરેલી દલીલ કરતા આજ
 છે કે, ખ્રિસ્તીઓ શક્તિશાળી અને શીમંત છે અને દિ'ડુલો
 તેમ નથી, તેથી ખ્રિસ્તીધર્મ દિ'ડુધર્મ કરતાં સારાજ હોયો
 જોઈએ. આ દલીલનો બરાબર જવાબ આપતાં દિ'ડુલો
 કહે છે કે "તેથીજ તો દિ'ડુધર્મ તે ધર્મ છે અને ક્રિષ્ણ-
 યાનિદી ધર્મ નથી." કારણ કે આ પાશવ દુનિયામાં
 પાલપણુંજ તરત કાવી જાય છે અને સફળતાને શોધવું
 પડે છે. વૈજ્ઞાનિક ક્ષેત્રમાં પાશ્વત્ય પ્રજાઓ ગમે તેટલી
 આગળ ગઈ હોય; પણ આધિભૌતિક અને આધ્યાત્મિક
 વિદ્યામાં તો તેઓ હજી કેવળ બાળક જેવીજ લાગે છે.
 ભૌતિક શાસ્ત્રો માત્ર સાંસારિક બરકતજ આપી શકે છે, ત્યારે
 આધ્યાત્મિક શાસ્ત્ર શાશ્વત લખન આપે છે. શાશ્વત લખન
 જેવું કંઈ ન હોય તોપણ આદર્શતરીકે આધ્યાત્મિક
 વિચારોનો ઉપલોગ અને આનંદ બહુ વધારે સતેજ હોઈ
 મનુષ્યને વધારે સુખીયો બનાવે છે; ત્યારે ભૌતિકવાદની
 વિડંબના હરિદ્રાઈ અને અમર્યાદ લોકને જન્મ આપી
 પરિણામે વૈયક્તિક તેમજ રાષ્ટ્રીય મૃત્યુ નીપજાવે છે.

આ દાહાલંગ અતિ રમ્ય સ્થાન છે. વાહણાં કે ધુમસ
 ન હોય ત્યારે અહીંથી રજપાળક શીટની ઉંચાઈએ આવેલી

‘મારા જેવો સમાનધર્મી આ છેડાવગરના કાળમાં અને વિશાળ પૃથ્વીમાં કોઈ પણ આ કાર્ય સાધવાને ભગશે.’

X

X

X

X

શ્રીમતી સરલા ઘોસલ બી. એ. યોગ્ય વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૧૪૦

દાઈલિંગ, ૨૮ મી એપ્રિલ ૧૮૯૭

X X મારો સત્કાર કરવાને આજો દેશ એક માણસની માફક તૈયાર થયો હતો. જ્યાં ત્યાં વધાઈની ખૂબો પાડતા અને જયજયકાર કરતા લક્ષાવધિ લોકો, મારી ગાડી ખેંચતા રાજાઓ, નગરોના રાજમાર્ગોમાં ઠેરઠેર ઉત્તમોત્તમ મુદ્રાલેખોવાળી કમાનો, ઇત્યાદિ!!! એ વિષેની બધી હકીકત થોડા વખતમાં પુસ્તકરૂપે બહાર આવશે અને તેની નકલ તમને તુરત મળશે. પરંતુ ઇંગ્લંડની સખત કામગીરીથી દુર્ભાગ્યવશાત હું બિલકુલ શ્રમિત થઈ ગયો હતો. તેમાં દક્ષિણ હિંદની સખત ગરમીમાં આ બહોળા પરિશ્રમે મને બિલકુલ પથારીવશ બનાવ્યો. હિંદના બીજા ભાગોની મુલાકાત લેવાનો વિચાર મારે અદ્યતન ત્યાગી દેવો પડ્યો, અને અત્યારે હું દાઈલિંગની શીતળ ટેકરી-પર ભાગી આવ્યો છું. હવે તળિયત ઘણી સુધરતી જાય છે અને બીજો એક મહિનો આલ્મોરામાં રહેવાથી બરાબર ઠેકાણું આવી જશે. સહજ જાણવા ખાતર લખું છું કે, યુરોપ આવવાનો એક લાગ મેં હમણાં જ ગુમાવ્યો છે. રાજા અજિતસિંહ અને બીજા રાજાઓ આવતા શનિવારે ઇંગ્લંડ આવવા ઉપડે છે. તેમની મરજી મને ચોતાની સાથે તેડી જવાની બહુજ હતી; પણ ડૉક્ટરોએ હમણાં મને કોઈ પણ જાતનો શારીરિક કે માનસિક પરિશ્રમ લેવા દેવાની ચોખ્ખી ના પાડી, તેથી ઘણી નાખુશી અને ખીજવટ સાથે મારે તે વિચાર છોડી દેવો પડ્યો છે અને નજીકના ભવિષ્ય માટે તેને મુલતવી રાખવો પડ્યો છે.

આશા રાખું છું કે.....હવે અમેરિકા આવી ચડેલ્યા હશે. ગરીબ બિચારો! તે અહીં આં ધર્માધ

ક્રિસ્તિયાનિટિનો ઉપદેશ કરવા આવ્યો. અને તેનું પરિણામ હંમેશાં બને છે તેમ જો થયું કે, કોઈએ તેને સાંભળ્યોજ નહિ. અલગત, લોકોએ તેનો સત્કાર બહુ મમતાથી કર્યો હતો; પણ તે તો મારા કાગળને લીધેજ જોમ થયું હતું. તેની અંદર મગજશક્તિ હું મૂકી શક્યો નહિ. વળી તે વિચિત્ર પ્રકારનો મનુષ્ય લાગે છે. સ્વદેશ પાછો ફરતાં મારે જે પ્રબોધીય રીતે સન્માન થયું તે જોઈને તો જો ગાંઠોજ બની ગયો લાગે છે. ગમે તેમ હોય, પણ તમારે જરા વધારે ચોક્કસ લેખના માણસને મોકલવો જોઈતો હતો. કારણ કે ધર્મમહાપરિવર્તને.....જેણે હિંદુઓના મનમાં ક્ષાસ્ત્રરૂપ દેવાની દીધી છે. આધ્યાત્મિક વિષયોમાં પૃથ્વીની કોઈ પણ પ્રજા હિંદુઓના ગુરુતરીકેનું માન ખાટી શકે તેમ નથી; અને વળી વિચિત્ર વાત તો જો છે કે, ખ્રિસ્તી મુલકમાંથી અત્યારસુધી અહીં જે જે પ્રચારકો આવ્યા છે તે બધાય એક એવી મૂર્ખાઈભરેલી હલીલ કરતા આવ્યા છે કે, ખ્રિસ્તીઓ શક્તિશાળી અને શ્રીમંત હોય અને હિંદુઓ તેમ નથી, તેથી ખ્રિસ્તીધર્મ હિંદુધર્મ કરતાં સારોજ હોવો જોઈએ. આ હલીલનો બરાબર જવાબ આપતાં હિંદુઓ કહે છે કે “તેથીજ તો હિંદુધર્મ તે ધર્મ છે અને ક્રિસ્તિયાનિટી ધર્મ નથી.” કારણ કે આ પાશવ દુનિયામાં પાછપણુંજ તરત ફાવી જાય છે અને સફળતાને ચોપણું પટે છે. વૈજ્ઞાનિક ક્ષેત્રમાં પાશ્ચાત્ય પ્રજાઓ ગમે તેટલી આગળ વધી હોય; પણ આધિભૌતિક અને આધ્યાત્મિક વિષયોમાં તો તેઓ હજી દેવળ બાળક જેવીજ લાગે છે. ભૌતિક શાસ્ત્રો માત્ર સાંસારિક બરકતજ આપી શકે છે, ત્યારે આધ્યાત્મિક શાસ્ત્ર શાશ્વત જીવન આપે છે. શાશ્વત જીવન જેવું કંઈ ન હોય તોપણ આદર્શતરીકે આધ્યાત્મિક વિચારોનો ઉપભોગ અને આનંદ બહુ વધારે સતેજ હોઈ મનુષ્યને વધારે સુખીયો બનાવે છે; ત્યારે ભૌતિકવાદની વિડંબના હનિકાર અને અમર્યાદ લોભને જન્મ આપી પરિણામે વેચાતિક નેમજ સમ્પ્રીય મૃત્યુ નીપજાવે છે.

આ હજી જ નવું જનિત સ્થાન છે. વાદોમાં કે ધ્રુમસ ન હોય ત્યારે અહીંથી રૂઝવણી શીટની ઉંચાઈએ આવેલી

પવિત્ર કાંચનગંગાનો લબ્ધ દેખાવ ચક્ષુને અવારનવાર આનંદ આપે છે; તેમજ નજદીકની ટેકરી ઉપરથી ૨૯૭૦૦ ફીટની ઉંચાઈવાળા લબ્ધ ગૌરીશંકરનો દેખાવ પણ બહુ અસુપ્રિય લાગે છે. વળી અહીંની વસ્તી પણ બહુ ચિત્રવિચિત્ર છે. ટિબેટીઓ, નેપાલીઓ અને વિશેષતઃ સુંદર પંચાંગનાઓ હરકોઈનું ધ્યાન ખેંચે છે. x x x x x x x x
x x x x

મને હવે બપોટાખંધ પળિયાં આવવા માંડ્યાં છે, આખા ચહેરા ઉપર કરચલીઓ પસરતી જાય છે. x x હું એક બ્રાહ્મણ કુટુંબ લેજો રહું છું. વાંદરાની માફક એક ખડકપરથી બીજા ખડક ઉપર કૂદતાં અથવા તો પહાડી રસ્તાઓ પર સઘળા જોરથી ઉપર નીચે ફાળ ભરતાં જો તમે મને જુઓ તો તમે એક વાર તો ખરેખરા આશ્ચર્યમય થઈ જાઓ.

મને અહીં ઘણું સારું ફાવે છે અને તબિયત પણ મજાની રહે છે. કારણ કે નીચે સપાટ પ્રદેશનું જીવન મારે માટે ત્રાસદાયક થઈ પડ્યું છે. બહાર મહોલાઓમાં તો નિરાંતે મારાથી ફરી ચકાયજ નહિ, કુતુહલપૂર્ણ ટોળું સુસ્વ મારી આસપાસ ફરી વળે છે!! લોકકીર્તિમાં પણ કંઈ લાભો આવતો નથી!! હવે હું લાંબી દાઢી રાખવાનો છું, વાળ તો સફેદ થયેલાજ છે. એનાથી પૂજ્ય દેખાવ પ્રાપ્ત થાય છે અને અમેરિકન કુથલીઓદોથી રક્ષણ મળે છે. અહોહો! પળિયાં, શો તારો પ્રતાપ! x x

ટપાલનો વખત થઈ ગયા આવ્યો છે, તેથી હું અત્રેજ સમાપ્ત કરું છું. શુભ વિચારો, શુભ આરામ અને સર્વ સુખો! તમને પ્રાપ્ત થાઓ!

પત્રાંક ૧૪૧

આદ્યમળ્યાર મહ, ઠલકતા-તા. ૫-૫-૯૭

પ્રિય—

તંદુરસ્તી સુખાનવાને એક માસથી હું દ. રા. વિનમાં હતો. હવે ત. અવન સુધરી જઈ રોગ મળે છે. હવે હું બેઠું પહોંચી મધ્ય અસ્થિના રોગ સંપૂર્ણ સુધરાઈ માટે ત્યાં જઈ છું.

એ કે આખી પ્રજાએ એકજ વ્યભિ હોય તેમ મારો સત્કાર કર્યો અને લોકો લગભગ ગાંડા જેવા બનતા હતા, તે છતાં મેં તમને લખ્યું છે તેમ વસ્તુસ્થિતિ બહુ આશાજનક બજાતી નથી. અમલમાં મૂકાય એવું કાંઈ હિંદુસ્તાનમાં થવું શરૂકેલ છે. તે ઉપરાંત કલકત્તાની નજદીકમાં જમીનના જાળ થજા વધી ગયા છે. હાલ તુરતમાં મારો વિચાર એવો છે કે હિંદુસ્તાનનાં ત્રણ મુખ્ય શહેરોમાં ત્રણ ઠેકાણે આપણે સંસ્થા ખોલવી. આ આપણી સામાન્ય શાળાઓ થશે. તે ઠેકાણે રહીને આપણે હિંદુસ્તાનપર હુમલો કરવો.

હું થોડાંક વર્ષો વધારે છવું કે ન છવું, છતાં પણ હિંદુસ્તાન એટલો સમકૃષ્ણનુંજ છે.

પ્રા. જેમસનેા ધણેજ માયાળુ પત્ર આપ્યો તેમાં તેમણે અધોગતિ પામેલા બુદ્ધધર્મ વિષે મેં જે ટીકા કરી હતી તે બાબત મારું ધ્યાન ખેંચ્યું છે. ડી-પણ એથી ધણું શુરસે થવાનું તમે પણ લખ્યું હતું. મિ. ડી-ધણા સારા માણસ છે અને હું તેમને આહું પણ છું; પરંતુ હિંદુસ્તાનની દરેક વસ્તુ માટે જેથી પકડવું એ તેમને માટે વાજબી નથી.

મારી સંપૂર્ણ ખાત્રી થઈ ગઈ છે કે, જેને જો લોકો હિંદુધર્મ કહે છે તે પોતાની બધી ખાત્રીઓ અને દોષો સહિત બહુ થયેલા બૌદ્ધધર્મ સિવાય બીજું કશુંજ નથી. જો હિંદુ લોકો આટલી વાત સ્પષ્ટપણે સમજી જાય તો કંઈ પણ બડબડાટ વગર તથા દેવાનું તેમને સહેલું થઈ પડે. બુદ્ધ બજવાને પોતે અસલ જો બૌદ્ધધર્મનો પ્રચાર કર્યો હતો તેને માટે મને ધણુંજ માન છે, તેમજ તેમની જાત માટે પણ ધણુંજ માન છે. અને તમે જો વાત પણ સારી પેઠે બણેા છો કે, અમે હિંદુઓ તેમને પ્રભુના એક અવતારતરીકે માનીએ છીએ. સીલોનમાં જો બૌદ્ધધર્મ આવી રહ્યો છે તેમાં પણ કશો બલીવાર નથી. સીલોનના મારા પ્રવાસથી તે બાબત વિષે મારી આંખો ખુલી ગઈ છે. અને ત્યાં જો કોઈ પણ જીવંત પ્રજા હોય તો તે માત્ર હિંદુઓજ છે. બધાજ બૌદ્ધો લગભગ સુરોપીયનો બની ગયા છે. મિ. ડી-અને તેમના પિતાનાં નામ પણ સુરોપીયન હતાં, કે જે તેમણે ત્યારથી બદલેલાં છે. તેમનો મોટામાં મોટો સિદ્ધાંત

જે અહિંસાનો છે તેને તો તે લોકો ઠેકાણે ઠેકાણે કસાઈની દુકાનો ઉઘાડીને માન આપે છે, એટલું જ નહીં પણ એ કાર્યમાં સાધુઓ તેમને ઉત્તેજન આપે છે। મને એક વખત એમ લાગ્યું હતું કે, કદાચ ખરેખરા બૌદ્ધધર્મથી આપણને ઘણો ફાયદો થશે; પણ એ વિચારનો હવે મેં તદ્દન ત્યાગ કર્યો છે, વળી હું એ પણ સ્પષ્ટ જોઈ શક્યો છું કે, શામાટે બૌદ્ધધર્મને હિંદુસ્તાનમાંથી હાંપી કાઢવામાં આવ્યો. જે સીડોનવાસીઓ તેમની બેટાળ અને લયંકર મૂર્તિઓ તેમજ બીભરસ વિધિઓ સાથે બાકી રહેલાં ધર્મનાં અવશેષો ગાડીથી લઈ જશે તો વળી અમને ઘણોજ આનંદ થશે.

સ- અને બૌદ્ધો વિષે તમારે એ વાત યાદ રાખવાની છે કે, હિંદુસ્તાનમાં તેઓ માત્ર શૂન્યવત્ છે. તેઓ માત્ર થોડાંક છાપાંઓ બહાર પાડે છે અને કીલ્લોલાટ કરીને પશ્ચિમના લોકોનું ધ્યાન ખેંચવા મથે છે. x x x x x

હું અમેરિકામાં એક માણસ હતો અને અહીંનાં બીજાં માણસ છું. અહીં આખી પ્રજા મને તેના એક પ્રતિનિધિતરીકે ગણે છે, ત્યારે ત્યાં અમેરિકામાં હું એક ઉપદેશક માત્ર હતો, જેની પુષ્ટક નિંદા થતી હતી. અહીં રાજકુમારો મારી ગરી ખેંચે છે, ત્યારે ત્યાં આગળ દોઢ મારી હોટેલમાં પણ મને દાખલ કરવામાં આવતો ન હતો. મારે અહીં આગળ મારા ઉદ્દેશો મારા લોકના અને મારી જાનિના બચાને મારેજ હોવા જોઈએ. પછી બીજાં દોઢ માણસને બંદે ને ગમે તેટલા કરવા અને અમેરિકા લાગે. સ્ત્રીકાર, સંકેતલુપ્ત અને પ્રેમ, એ દરેક પ્રમાણે અને સારી વસ્તુને મારે હિંદુ શકે; પણ દંભ અને અભયને મારે ને કદોજ નાદે. સુ એ મારી પુશ્કામત કરીને મને ન ક દેવાડવાને. પ્રવણ કર્યો હતો. પણ અત્યારે હું હિંદુસ્તાનના એક પ્રમુખ મુસ્લિમ સરના હિંદુથી મારા કાર્યથી તેમજ હિંદુ પક્ષે હવે અને અભયને દિગ્ગજ ન મારે તેટલા ને કે હવે વચ્ચે અને તમારું શબ્દોની અસરકારક હતી, એના ને નમણું કરવા ન નમ્યું છે. તેથી મને કહેવાનું આવેલું છે કે એ મારી ને હિંદુસ્તાન ને નર નાનું હિંદુ દેવ અને તમારું કર્યો ન અને હવે તમારું ને હિંદુસ્તાનને અવરજવુંથી ન.

મેં મુજા કરી દીધું હોત. કંઈ નહિ તો મેં મારું બનતું બધું
કયું હોત. x x x તેમને કહેવા દો કે, હિંદુસ્તાન એ તો
રામકૃષ્ણનું જ છે અને શુદ્ધ હિંદુ ધર્મના પ્રચારમાટે અહીં
મેં મારા કામની યોગીક યોજના અને વ્યવસ્થા કરી છે.

તમારો વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૧૪૨

આલ્મોરા, ૩૦ મી મે ૧૮૯૭

સાંભળ્યું છે કે, આપના ઉપર એક અનિવાર્ય સાંસારિક
દુઃખ આવી પડ્યું છે. આપ પોતે જ્ઞાનવાન છો, તેથી દુઃખ
આપને શી રીતે રપશી શકે ? મારે માત્ર વ્યાવહારિક કર્તવ્ય
જાણવાનું એ વિષે કંઈક ઉદ્વેગ થઈ શકે. આવા વિવિધ
મસંજો અનેક વાર ઉચ્ચ અધ્યાત્મજ્ઞાન આપનારા બને છે
અને ભારે યોગાક સમયને માટે તો જાણે વાદળ સંઘી
જઈને સત્યરૂપી સૂર્યનો પ્રકાશ નીકળ્યો હોય તેવું જ થાય
છે. કેટલાંકનાં તો વળી અડધાં પડધાં બંધનો પણ એથી કરીને
સુધી જાય છે. બધાં બંધનો કરતાં મનનું બંધન ગાંઠ
જમરું છે-લોકાપવાદનો જય યમરાજના જય કરતાં પણ
માનવહૃદયપર ઘણો વધારે છે; પરંતુ યોગી વારને માટે તો તે
જય પણ એથી શિથિલ થઈ જાય છે. અને જાણે એમજ
જણાય છે કે, લોકોની વાતો અને વિચારો કરતાં અંતર્યામી
પ્રભુનીજ વાત સાંભળવી બહેતર છે. પણ વળી પાછાં વાદળ
દરી વળીને હાલુ તેમજ ઘણું રહે છે. માયા આનું જ નામ છે.

એકે હાંબા વખતથી આપ મહાશયની સાથે મારો
મત્સક પત્રવ્યવહાર નથી, તોપણ બીજાઓની પાસેથી આપ
નો ખબરો મને વખતોવખત મળતીજ રહી છે. વચમાં
મહાશયે કૃપા કરીને બીજાઓનો એક અંગ્રેજી અનુવાદ મને
ઉગ્રંદ મોકલી આપ્યો હતો. તેના પૃષ્ઠ ઉપર મહાશયના
હસ્તની માત્ર એક દીટી હતી. તેના પ્રત્યુત્તરમાં મેં પણ
કોડકોડ દખ્ખુ દત્તું. તેથી મહાશયના મનમાં આપ પ્રત્યેના
મારા અનુરાગ વિશે કંઈક સંદેહ આવ્યો હતો, એમ મારા
સાંભળ્યામાં આવ્યું છે.

પરંતુ મહાશય એ સંદેહ બીનપાવાદને યાદને

મોડું કેજ લખવાનું કારણ એ કે, ચાર પાંચ વરસના અરસામાં
ગીતાજીના અંગ્રેજી અનુવાદના પૃષ્ઠાપર આપ મહાશયના
હસ્તની માત્ર એકજ લીટી મારા જોવામાં આવી; તેથી મને
એમ લાગ્યું કે, અધિક લખવાનો જ્યારે આપને અવકાશ નથી
તો પછી અધિક વાંચવાનો અવકાશ તો ક્યાંથીજ હશે ?
ખીજું એમ સાંભળ્યું છે કે, ગોરી ચામડીવાળા હિંદુ
ધર્મપ્રચારકોને આપ પ્રેમભાવે જીવે છે અને કાળી ચામ-
ડીવાળા દેશી પ્રચારકોની આપને સૂગ છે; તેથી એ પણ વધુ
લંબાણથી ન લખવાનું એક કારણ હતું. ત્રીજું એ કે, હું
એકેક છું, ચદ્ર છું, અહીં તહીં ગમે તેનું ખાઈ લઉં છું
અને તે પણ ખુદલી રીતે, છાનેમાને નહિ. વળી એ વાત
જાણુ રખાય તોપણ હું નિર્ગુણ પ્રદાને પણ માનનારો હોઈ
જગતમાં જે કેટલીક વિશિષ્ટ વ્યક્તિઓમાં તેનો વિશેષ
પ્રકાશ જોઈ છું તે વ્યક્તિઓનું નામ જો ઇશ્વર કહેવાતું હોય
તો તે વાત પણ મારી સમજમાં ખરાબર ઉતરે છે. x x x

એવા પ્રકારનો ઇશ્વર, જીવનમાં મેં જોયો છે અને
તેનાજ આદેશાનુસાર હું ચાલું છું. સ્મૃતિપુરાણાદિ ગ્રંથો
x x x માં જે કાંઈ ઘણું ઉદાર અને પ્રીતિપૂર્ણ હોય
તેજ માત્ર ગ્રાહ્ય હોઈ ખાકીનું બધું ત્યાજ્ય છે. ઉપનિષદ
અને ગીતા એ યથાર્થ શાસ્ત્રો છે; અને રામકૃષ્ણ, ખુદ
ચૈતન્ય, નાનક, કળીરવગેરે યથાર્થ અવતાર છે. કારણ એમનું
હૃદયો આકાશ જેવાં વિશાળ-અનંત હતાં. x x x x x

ખીજો એક મોટો વિરોધ એ છે કે, દિવસાનુદિવસ
મારી એવી દૃઢ ધારણા થતી જાય છે કે, જાતિભેદની ખુદ્ધિ
બહુ વધારા પડતો ભેદ ઉત્પન્ન કરનારી છે. કોઈ કોઈ બંધુ
સલાહ આપે છે કે “મનની અંદર ભલે અલેદલાવ રાખો,
પણ વ્યવહારમાં તો એવો ભેદ વગેરે આવશ્યકજ છે.” * *

વાહ, કેવી સલાહ! અંતરમાં અલેદખુદ્ધિ અને બહાર
પિશાચ નૃત્ય ! એક તરફ ગરીબ અને ગણ વર્ગોપર અત્યા-
ચાર, ઉત્પીડન, ગરીબોનો ઘાણ કાઢવો અને ખીજી તરફ
જો ચાંડાલ પણ પૈસો કે સત્તાવાળો હોય તો તે ધર્મનો
સ્તંભ....રક્ષક ! !

તેમાં વળી મેં એમ પણ સાંભળ્યું છે, વાંચ્યું છે અને

વ્યવહારમાં લેયું છે કે, ધર્મકર્મ એ ચક્રોને મારે નથી. તે
જો ખાવાપીવાના સંબંધમાં કિંવા પરદેશગમનાદિના સંબંધમાં
વિચાર કરે તો તેનું કંઈ ફળ નહિ હોય માત્ર વૃથા પરિ-
શ્રમજ છે. હું ચક્ર છું-સ્ત્રેચ્છ છું-મને જો બધી નાહકની
માથાફટ શી? મારે સ્ત્રેચ્છોનું અન્ન હોય તોયે શું અને
ચાંડાળનું હોય તોયે શું? વિશેષ એ કે, બાતિ ઇત્યાદિનું
ગાંડપણ પ્રાણલોના લખેલા શ્લોકોમાં મળી આવે છે; ઇશ્વર-
પ્રણીત શ્રેયમાં તેનું નામ નથી. પ્રાણલોના પૂર્વજોની કીર્તિ
પ્રાણલો ભલે લોગવે, હું તો મારે ઇશ્વરની વાણીનું જ અનુ-
સરણ કરીશ; એનાથીજ મારું કલ્યાણ થશે.

બીજી એક વાત મારી સુદ્ધિમાં સુધી ગઈ છે. તે
એ કે, “પરોપકાર” એજ ખરો ધર્મ છે, બાકી યાગ-યજ્ઞ
સઘળું તત્ત છે. પરોપકારવૃત્તિ આબ્યા અગાઉ ચોતાની
સુદ્ધિની ઇચ્છા રાખવી એજ અઘટિત છે. પરને અર્થે જેણે
સર્વસ્વ અર્પી દીધું છે તેજ સુક્ત થઈ શકે છે. બાકી જેણે
“મારી સુદ્ધિ” “મારી સુદ્ધિ” એમ કરતાં કિનરાત માથા-
ફાટ કર્યા કરે છે તેજોની સ્થિતિ તો “જ્ઞો નષ્ટસ્વતો
અદા” જેવી થાય છે અને તે અનેક વાર મેં અનુભવ્યું છે.

આ પાંચ મતલોડની બાબતોને લીધે પણ આપ
તરફ પત્ર લખવાની હિંમત નહોતી થતી. એ સઘળી વિરાધી
વાતો છતાં પણ જો આપની પ્રીતિ મારા ઉપર કાયમ રહેશે
તો તેથી મને ધણો આનંદ થશે. એજ.

પત્રાંક ૧૪૩

આલ્મોરા, ૧ લી જૂન ૧૮૬૭

વહાલા મિ.—

વેદો વિષે તમે જે વાંધા બતાવો છો તે જો વેદોના
અર્થ સંહિતા થતો હોય તો સત્ય છે. વેદ એ શબ્દમાં
તપ્ત ભાગો એટલે સંહિતા, પ્રાણલો અને ઉપનિષદોના
સમાવેશ થાય છે, એમ હિંદમાં અર્વેએ માન્ય રાખેલો મત
છે. આમાંના પહેલા બે ભાગમાં વિધિઆચાર દોવાથી લગ-
ભગ તેમને ઉપેક્ષવામાં આવેલા છે. ફક્ત ઉપનિષદોનેજ
આપણા સર્વ વત્સલાનીએ, અને ધર્મશાસ્ત્રીઓએ સ્વીકારેલાં છે,

સંહિતા એજ વેદ છે, એ ખ્યાલ તો હમણાંજ ઉત્પન્ન થયેલો હોઈને તે સ્વામી દયાનંદ સરસ્વતીએ પ્રતિપાદિત કરેલ છે. આ મતે પ્રાચીન મતાવલંબીઓના અભિપ્રાય ઉપર બિલકુલ અસર કરી નથી.

આ મતનું કારણ એ હતું કે, સ્વામી દયાનંદે એમ વિચાર્યું કે તેથી સંહિતાનો નવો અર્થ કરી તેના મંડાણ ઉપર સમગ્ર વેદ સંગત કરી શકાશે; પણ તેમ કરવામાં પણ મુશ્કેલીઓ તો તેજ ઉભી રહી, તેથી તેઓને બ્રાહ્મણ નામના વેદના ભાગનો આશ્રય લેવો પડ્યો અને નવીન અર્થ અથવા ક્ષેપક કરેલ છે એવા સિદ્ધાંત કાઢવા છતાં પણ હંજી ઘણું બાકી રહે છે.

હવે જો સંહિતા ઉપર એકસંગત ધર્મ રચવો શક્ય હોય તો ઉપનિષદોનો પાયો રાખી ઘણાજ એકસંગત અને એક ધ્વનિવાળો ધર્મ રચવો એ તેના કરતાં હજારગણુ ચોક્કસ છે; અને તે ઉપરાંત તેમ કરતાં, આખી પ્રજામાં જે મત સ્વીકારાયો છે તેની વિરુદ્ધ પણ જવું પડતું નથી. આમ કરવાથી પૂર્વના સર્વ આચાર્યો તમારી તરફેણમાં લઈ શકાશે, અને નવીન પ્રગતિ કરવાને વિશાળ સ્થાન તમને મળશે.

એ તો ચોક્કસ છે કે, ગીતા હિંદુધર્મના બાઈલબતરીકે ક્યારની પ્રસિદ્ધ થઈ ચૂકી છે, અને તેવી થવાને તે સંપૂર્ણ લાયક છે; પરંતુ કૃષ્ણનું વ્યક્તિત્વ એટલા બધા અનિહીત તત્ત્વથી ઢંકાયેલું છે કે તેના જીવનમાંથી જીવનને રસાયનરૂપ અંતઃપ્રેરણા હમણાં મેળવવી અશક્ય છે. એ ઉપરાંત હમણાંનો જમાનો નવીન વિચાર, રીતિઓ અને નવીન જીવન માગે છે. આ શ્રેણીપર વિચાર કરવામાં તમને કંઈ પણ સહાય આ પત્ર આપશે એમ ઈચ્છી

આશીર્વાદ સમેત સદા આપનો વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૧૪૪

આદિત્ય, તા. ૩ જુન ૧૮૯૭

મારા પોતાના વિષે તો હું કહીશ કે, મને બિલકુલ સંતોષ છે. મેં આપણા લોકમાંથી ઘણાં જણને જાગૃત કર્યાં છે અને એટલુંજ માટે જોઈતું હતું. વસ્તુઓને એમને

ને રસ્તે જવા દો અને કામને પોતાનો અધિકાર દેવા
મારે આ જગતમાં કોઈ જાન નથી. હું જીવું છું મેં
જોની જોઈ છે અને તે જાણી સ્વાર્થનેજ મારે જલ્દી ને.
પુણ્ય, પ્રેમ, માન, આજરૂ-એ જાણું મારે સ્વાર્થ મારેજ
હું મારું પાછળું જીવન તપાસું છું તો કોઈ પણ કામ
પોતાના સ્વાર્થને કાળે કમું હોય એવું મને બાંધે
મેં છે. મારાં નિષ્કુળ ગમેલાં કૃત્યો પણ મારા સ્વાર્થને
ટે નહોતાં, તેથીજ મને સંતોષ છે; નહિ કે મેં કંઈ
સ સાફ કે મહાન કામ કમું તેટલા મારે માન છે.
તેવા એટલી નાની છે, હું જીવું એવી. છુટકા વસ્તુ છે
ને હયાતિ એટલી જાણી જાંબનરૂપ છે કે મનુષ્યોરૂપી
દિમાન પ્રાણીઓ આ સ્વાર્થની પાછળ-આ નીચ અને
આસ્વાભેદ સ્વાર્થની પાછળ-આમ દોડાદોડ કર્યા કરે છે,
જોઈને મને બહુ આશ્ચર્ય થાય છે અને હસવું આવે છે.

આજ ખરું સત્ય છે. આપણે દુનિયામાં દુસાયા છીએ
ને તેમાંથી જેમ જલદી બહાર નીકળી શકાય તેમ વધારે
મારું છે. મેં તે સત્ય જોયું છે. શરીર બલે ઉપર તરે કે
પીચે દુનિયા તેની પરવાજ કેને છે ?

હું હાલમાં જ્યાં રહું છું તે એક રમણીય પહાડી
મગીચો છે. ઉત્તર દિશામાં દક્ષિણમાં સુધી પથરાયેલાં
હિમગિરિનાં ઉત્તમ હિમમય શિખરો અને પુષ્કળ ગહન
અરણ્યો આવેલાં છે. અહીંની હવા બહુ શીત નથી, તેમ
બહુ ઉષ્ણ પણ નથી. પ્રભાત અને સંધ્યાના સમય ખરેખર
બહુ મનોહર હોય છે. આ આખો ઉંઠાળો હું અહીંજ રહીશ
અને શામામું ખેસતાં નીચેના પ્રદેશમાં કામ કરવા જઈશ.

મારો જન્મ વિદ્યાર્થીતરીકેનું એકાદી, શાંત અને
પુરતકોમાં મશ્ગુલ રહેવાનું જીવન ગાળવાને થયો હતો.
પરંતુ માતાજી તેને બીજાજ દિશામાં વાળે છે; બાકી મારું
વલણ તો હજી પણ તે તરફ છે.

પત્રાંક ૧૪૫

આદ્યમાસ, ૨૦ મી જુન ૧૮૯૭

શ્રી-જી કૃપાથી જો કે, અન્ધારમાં "ફૂડડો કમ પ્રેક્ટિસ
 ઓફ ડેલીવીંગ" માટે જે જો જાણું તેવું "માનસેન્સ (અગ્રાર
 એસાસી) કક્ષામાં રીખવાય છે તે એક સેટ "પદ્ધતિવિદ્યા"
 તેમજ "રસાયન"ના આધારણ મેલો, એક "ફરણીન" તથા એક
 "મુદ્રમરચના" ૧૬૦ થી ૨૦૦ રૂપિયાની અંદર જો સંપાદનું
 આપી શકે. રાજ્યભણુ આત્માદિયામાં એક દહાડો આવી
 "કેમીસ્ટ્રી પ્રીક્ટીકલ" (ફક્લિટ રસાયન) ઉપર લેખ્યાર આપી
 શકે તથા હ- પ્રીક્ટીકલ નગેરે ઉપર આપી શકે. આ સિવાય,
 જાગણી બાપામાં જે જે ઉત્તમ વિજ્ઞાનવિષયક પુસ્તકો છે
 તે બધાં જાણાવવાં. એજ.

પત્રાંક ૧૪૬

આદ્યમાસ, ૬ મી જુલાઈ ૧૮૯૭

x x x x

અમેરિકન ઓઓવિયેના મારા ઉદ્દગારોપર આડી ને
 અવળી ટીકા કરનારાં જુદાં જુદાં અમેરિકન છાપાંઓની
 અનેક કાપડીઓ (કટિંગ્સ) પણ મને મળી છે. તેમાં વળી
 એવી પણ વિચિત્ર ખબર છપાઈ છે કે, મને જ્ઞાતિબહાર
 કરવામાં આવ્યો છે! જાણે કેમ મારે સંન્યાસીને કોઈ
 જ્ઞાતિભાતિ હોય!!

મારા પશ્ચિમના પ્રવાસથી જ્ઞાતિને કંઈ ધક્કો પહોંચ્યો
 નથી, એટલુંજ નહિ પણ ઉલટી સમુદ્રયાન સામેની
 વિરુદ્ધતા બહુ પાંગળી થઈ ગઈ છે. મને જો જ્ઞાતિબહાર
 કરવામાં આવે તો મારી સાથે હિંદના અડધોઅડધ દેશી
 રાજ્યકર્તાઓ અને લગભગ આખા શિક્ષિતવર્ગનો પણ એવો
 બંહિષ્કાર કરવો પડે. એમાંનું કંઈજ થયું નથી. ઉલટું
 મારા પૂર્વાશ્રમની જ્ઞાતિના એક આગળ પડતા રાજાએ
 મારા માનમાં એક ખાણું આપ્યું હતું, અને તેમાં તે જ્ઞાતિના
 ઘણા ખરા બહેનોએ લાગ લીધો હતો. x x x x x

એટલુંજ કહેવું બસ થશે કે, હું જ્યારે બહાર રસ્તા-
 માં નીકળું છું ત્યારે બંદોબસ્ત જાળવવા પોલીસની જરૂર

પડે છે ! (એટલી બધી લોકની ઠઠ બને છે.) જાતિબલિષ્કાર
 જે આનું નામ હોય તો કોણ બલે ! ! અલબત્ત, આથી
 મિશનરીઓના પેટમાં દુઃખી આનું છે, પણ અહીંયાં
 તેમને કોણ ગણે છે ? તેમની અહીં કંઈજ વિચાર નથી.
 અહીં તો એ વર્ગના અસ્તિત્વનો ખ્યાલ મુદ્દા નથી
 એટલા અમે સુખીઓ છીએ. માસ એક ભાવણમાં હું
 મિશનરીઓ વિષે તથા 'ઇંગ્લીશ થર્મ નેન્ટલમેન'ના અપ-
 વાદપૂર્વક એ વર્ગના મૂળ વિષે કંઈક જાણ્યો હતો અને
 તે જરમિયાન અમેરિકાની ધર્માધ સાધુડીઓ તથા રૂપણ
 ખોળી કાઢવાની તેમની ચક્તિ વિષે મેં ઉલ્લેખ કર્યો હતો.
 જે વાતને આ મિશનરીઓ અમેરિકન શ્રીસમાજપરના
 હુમલાતરીકે જણાવી ઠાલવી રૂટે છે અને એ રીતે અમેરિકા-
 માંના માણે કામને ઉતારી પાડવાનો તેઓ પ્રયાસ આકરે
 છે; પણ તેમને પ્રતીતિ થયે કે; તેમના પોતાના વિરુદ્ધના
 કથનથી અમેરિકન લોકને ઉઘટી પુચ્છીજ ઉપજે છે. પ્રિય
 મ-ની ધારે કે એ લોકો કહે છે તેવી બધીજ બયંકર વાતો
 તેમના વિરુદ્ધ મેં કહી હોય, તોપણ અમારી મા-બહેનો
 વિષે એ લોકો જે મદા તદ્દા બકે છે તેના એક કથલાખમા
 ભાગ નેટલું પણ તેથી વળી રહેતું નથી. બન્ને બાતિ-
 નાં ક્રિસ્ચિયન સાધુડાંઓ અમારી સામે-એમના પોતાના
 ચબ્દોમાં કહીએ તો "હિંદી કાફરા-મૂર્તિપૂજકો" પ્રત્યે ધિક્કાર
 અને દ્રેવની જે લાગણી ધરાવે છે તે 'વરુણદેવના જળ'થી
 પણ ઘાઇ ધાવાય તેમ નથી. અમે એમના બાપનું શું બગા-
 દ્યું છે ? જે લોકો સામાની ટીકા કરવા નીકળે તે પહેલાં
 પોતાપર થતી ટીકા સહેલાં શીખે એજ મારું તેમને કહેવું
 છે. માનસશાસ્ત્રનો એ તો એક બળીતો સિદ્ધાંત છે કે, જે
 લોકો બીજાને ગણે બાંડવાને અને સામાની નિંદા-કુચલી
 કરવાને સદા સર્વદા તૈયાર હોય છે, તેઓ બીજાઓના મોઢે
 થતી પોતાની દોષ પણ ટીકા સહી શકવા નથી. વળી મારે
 એમનું શું જણ છે ? તમારું કુદુંબ, શ્રીમતી બ-, લેમેટો
 અને બીજા ઘાલોઠા સિવાય માત્ર પ્રતિ માયામમત્રા પણ
 કોણે દ.ખવી છે ? માત્ર વિચારોને દુનિયું રૂપ આપવાના
 કામમાં મને મદદ આપવા કેણ બહાર આનું હતું ? મરજી-
 વિ ૪૮

તોલ સ્થિતિને પ્રાપ્ત થયો ત્યાંસુખી મારે કામ કરવું પડ્યું અને તે પણ લગભગ બધોજ સમય અમેરિકામાં, તે શા સાડે? એટલાજ માટે કે, તેઓ વધારે વિશાળ હૃદયના અને વધારે ઉન્નત વિચારના થાય. ઇંગ્લંડમાં ફક્ત છજ મહિના મેં કામ કર્યું; તેમાં એક અપવાદ સિવાય ત્યાં મારા પ્રત્યે દુષણ કે નિંદાનો શબ્દ સુદાં નહોતો નીકળ્યો અને જે એક નીકળ્યો હતો તે એક અમેરિકન સાધુડીની ભલેભણીતુંજ પરિણામ હતું. મારા પર કોઈ બાતના ત્યાં હુમલા ન થયા; એટલુંજ નહિ પણ અગ્રેજ દેવળના સારામાં સારા અનેક પાદરીઓ મારા મોટા મિત્રો બન્યા. વળી મારા કાર્યને અંગે વગરમાગ્યે મને ત્યાંથી પુષ્કળ મદદ મળી છે અને હજી બીજી વધુ મળવાની મને ખાત્રી છે. આ સિવાય મારા કાર્યની તપાસ રાખવાને ત્યાં એક મંડળ રથપાયું છે. તે કાર્યની દેખરેખ રાખવા ઉપરાંત તેને માટે મદદ પણ મેળવે છે. તે ઉપરાંત મારા કાર્યમાં મદદ કરવા સાડે ચાર પ્રતિષ્ઠિત સ્ત્રીપુરુષો મારી પૂઠે હિંદુસ્થાન આવ્યાં છે, બીજાં ડઝન બાંધ આવવાને તૈયાર છે અને જ્યારે બીજી વાર હું ત્યાં જઈશ ત્યારે સેંકડો બીજાં તૈયાર થશે.

વહાલા મ—! મારે માટે તું જરાકે ધાસ્તી રાખતો ના. x x x હુનિયા મોટી છે, બહુજ મોટી છે અને તેથી અમેરિકન મિશનરીઓની ગમે તેટલી હાયવરાળ છતાં મને કોઈ ને કોઈ સ્થાન તો અવશ્ય મળશેજ. એ ગમે તેમ હોય પણ મને તો મારા કામથી બિલકુલ સંતોષ થયો છે. મેં કોઈ પણ કામની પહેલેથી ચોજના કદી ઘડીજ નહોતી. દરેક વાત જેમ જેમ આવી, તેમ તેમ મેં હાથ ધરી હતી. ફક્ત એકજ વિચાર મારા મગજમાં ગુંથવાયા કરતો હતો, તે એ કે, હિંદભૂમિની જનતાના ઉદ્ધાર માટેનું યંત્ર ઉભું કરવું; અને એમાં અમુક અંશે મને યશ પણ મળ્યો છે. દુષ્કાળ, વ્યાધિ અને દુઃખોની મધ્યમાં રહી ‘પઠ્ઠાઓ’ કેવું કામ કરી રહ્યા છે, એ જોઈને તમારા હૃદયને ખરેખાર હર્ષજ થાય. કાલેરાથી પટકાયલા અંત્યજની પથારી પાસે બેસીને સારવાર કરતા, કે ભૂખે પીડાતા ચાંડલોને લોજન ફરાવતા, નૂતન હિંદના નવચુવકોને જોઈ તમોને ખચિતજ

હવે થશે. પ્રભુજી પોતે મને તેમજ તેમને જાણાવે સદાય
મોકલી રહ્યો છે. “મનુષ્યો તે કોણ માત્ર ?” તે મારો પ્રાણ-
પ્યારો મારી પડ્યો છે. અમેરિકામાં પશુ તે મારી
સાથેજ હતો. હિંદમાં અપ્રસિદ્ધ સ્થિતિમાં હું એક સ્થાને-
થી બીજે સ્થાને બદલતો હતો ત્યારે પશુ તે મારી સાથે-
જ સાથેજ હતો. તેઓ જે બકવાદ કરે છે તેની મને શી
પરવા છે ? તેઓ માત્ર બચ્ચાંજ છે, બચ્ચાં કરતાં કોઈ
પણ રીતે તેમની સ્થિતિ બદલી નથી. તો પછી હું કે
જેણે પાર્થિવ પ્રપંચના મિથ્યાત્વની ખાત્રી કરી આત્માનો
સાક્ષાત્કાર કર્યો છે તે બાળકોના બકવાદથી માર્ગભ્રમ
શક્ય ? શું હું એવો નબળો છું ?

મારા પોતાવિષે મારે આટલી જાણી વાત લખવી
પડી; કારણ મારે એટલું તમારું ઋણ હતું. મને લાગે
કે, કાર્ય પૂરું થયું છે—હવે બહુ બહુ તો ત્રણ ચાર
વર્ષ જેટલું મારું આયુષ્ય બાકી રહ્યું છે. મોક્ષ માટેની
જાણી ઇચ્છા લય પામી ગઈ છે. પાર્થિવ ભોગોની
સ્પૃહા તો મેં કરીજ નથી. મારા કાર્યચંત્રને દૈવ રીતે કામ
કનું જેવું એજ મારી ઇચ્છા છે; અને પછી જનમમાજના
કલ્યાણ માટે—આખી દુનિયાના નહિ તો નિદાન હિંદુસ્થાન-
ના મનુષ્યોના કલ્યાણ માટેનું યોગ્ય ઉચ્ચાલન (હીવર) સ્થાપન
કરું છે અને કોઈ પણ શક્તિ-કોઈ પણ બળ તેને
અલાયમાન શકે તેમ નથી, એવી ખાત્રી થયા પછી હું
નિરાંતે સૂમશ. ભવિષ્યમાં શું થશે તેની દરકાર કર્યા વિના
હું મુખેથી સોઠ તાળીય; અને હું ઇચ્છું છું કે, મારો
હરી ને હરી જન્મ થાય અને મારે હજારો દુઃખો સહેવાં
પડે, કે જેથી મારી જેમાં શ્રદ્ધા છે એવા એકમાત્ર ઇશ્વર-
નીજ હું પૂજા કરી શકું, સર્વ આત્માઓનો સરવાળો જે
“પરબ્રહ્મ” તેનેજ પૂજી શકું અને તેમાંયે “સકળ જાત
અને વર્ગના દુષ્ટ, દુઃખી અને દન્દ્રીઓ તો મારી પૂજનાં
ખાસ પાત્રો છે.”

“જે ઉચ્ચ અને નીચ, સાધુ અને પાપી, દેવ અને
ક્રીટ બધુજ છે; તેમજ જે દરય, ત્રેય, સત્ય અને સર્વ-
વ્યાપક છે એનેજ પૂજો; બીજી બાજતો જવા દો.”

તોલ સ્થિતિને પ્રાપ્ત થયો ત્યાંસુધી મારે કામ કરવું પડ્યું અને તે પણ લગલગ બધોજ સમય અમેરિકામાં, તે શા સારું? એટલાજ માટે કે, તેઓ વધારે વિશાળ હૃદયના અને વધારે ઉન્નત વિચારના થાય. ઇંગ્લંડમાં ફક્ત છજ મહિના મેં કામ કર્યું; તેમાં એક અપવાદ સિવાય ત્યાં મારા પ્રત્યે દૂષણ કે નિંદાનો શબ્દ સુદ્ધાં નહોતો નીકળ્યો અને જે એક નીકળ્યો હતો તે એક અમેરિકન સાધુડીની લલિત્વથીજ પરિણામ હતું. મારા પર કોઈ જાતના ત્યાં હુમલા ન થયા; એટલુંજ નહિ પણ અગ્રેજ દેવળના સારામાં સારા અનેક પાદરીઓ મારા મોટા મિત્રો બન્યા. વળી મારા કાર્યને અંગે વગરમાણે મને ત્યાંથી પુષ્કળ મદદ મળી છે અને હજી બીજી વધુ મળવાની મને ખાત્રી છે. આ સિવાય મારા કાર્યની તપાસ રાખવાને ત્યાં એક મંડળ સ્થપાયું છે. તે કાર્યની દેખરેખ રાખવા ઉપરાંત તેને માટે મદદ પણ મેળવે છે. તે ઉપરાંત મારા કાર્યમાં મદદ કરવા સારૂ ચાર પ્રતિષ્ઠિત સ્ત્રીપુરુષો મારી પૂઠે હિંદુસ્થાન આવ્યાં છે, બીજાં ડઝનખંધ આવવાને તૈયાર છે અને જ્યારે બીજી વાર હું ત્યાં જઈશ ત્યારે સેંકડો બીજાં તૈયાર થશે.

વહાલા મ—! મારે માટે તું જરાકે ધારતી રાખતો ના. x x x હુનિયા મોટી છે, બહુજ મોટી છે અને તેથી અમેરિકન મિશનરીઓની ગમે તેટલી હાયવરાળ છતાં મને કોઈ ને કોઈ સ્થાન તો અવશ્ય મળશેજ. એ ગમે તેમ હોય પણ મને તો મારા કામથી બિલકુલ સંતોષ થયો છે. મેં કોઈ પણ કામની પહેલેથી યોજના કદી ઘડીજ નહોતી. દરેક વાત જેમ જેમ આવી, તેમ તેમ મેં હાથ ધરી હતી. ફક્ત એકજ વિચાર મારા મગજમાં ગુંથવાયા ઠરતો હતો, તે એ કે, હિંદુમિની જનતાના ઉદ્ધાર માટેનું યંત્ર ઉભું કરવું; અને એમાં અમુક અંશે મને યશ પણ મળ્યો છે. દુષ્કાળ, વ્યાધિ અને દુઃખોની મધ્યમાં રહી ‘પટ્ટાઓ’ કેવું કામ કરી રહ્યા છે, એ જોઈને તમારા હૃદયને ખરેખર હર્ષજ થાય. કોલેરાથી પટકાયલા અલગની પથારી પાસે બેસીને સારવાર કરતા, કે ભૂખે પીડાતા આંધલાને લોચન દેરાવતા, મૂઠન હિંદના નવયુવકોને જોઈ તમોને અચિંતજ

હવે ધરે. પ્રભુજી પોતે મને તેમજ તેમને બધાયને સહાય
મોકલી રહ્યો છે. “મનુષ્યો તે કોણ માત્ર?” તે મારો પ્રાણ-
ધારો મારી પડ્યો છે. અમેરિકામાં પણ તે મારી
સાથેજ હતો. હિંદમાં અપ્રસિદ્ધ સ્થિતિમાં, હું એક સ્થાને-
થી બીજે સ્થાને બટકતો હતો ત્યારે પણ તે મારી સાથે-
નો સાથેજ હતો. તેઓ જે બકવાદ કરે છે તેની મને શી
પરવા છે? તેઓ માત્ર બચ્ચાંજ છે, બચ્ચાં કરતાં કોઈ
પણ રીતે તેમની સ્થિતિ ચઢતી નથી. તો પછી હું કે
જેણે પાર્થિવ પ્રપંચના મિથ્યાત્વની ખાત્રી કરી આત્માનો
સાક્ષાત્કાર કર્યો છે તે બાળકોના બકવાદથી માર્ગભ્રષ્ટ
મઈશ? શું હું એવો નબળો છું?

મારા પોતાંવિષે મારે આટલી બધી વાત લખવી
પણ; કારણ મારે એટલું તમારું જણ હતું. મને લાગે છે
કે, કાલે પૂરું થયું છે—હવે બહુ બહુ તો ત્રણ ચાર
વર્ષ જેટલું મારું આયુષ્ય બાકી રહ્યું છે. મોક્ષ માટેની
બધી ઇચ્છા લય પામી ગઈ છે. પાર્થિવ ભોગોની
સ્પૃહા તો મેં કરીજ નથી. મારા કાર્યવંત્રને દૈવ રીતે કામ
કાનું એવું એજ મારી ઇચ્છા છે; અને પછી જનસમાજના
કલ્યાણ માટે—આખી દુનિયાના નહિ તો નિદાન હિંદુસ્થાન-
ના મનુષ્યોના કલ્યાણ માટેનું યોગ્ય ઉચ્ચાલન (લીવર) સ્થાપન
થયું છે અને કોઈ પણ શક્તિ-કોઈ પણ બળ તેને
સફાયમાન શકે તેમ નથી, એવી ખાત્રી થયા પછી હું
નિરાંતે સૂઈશ. બધામાં શું ધરે તેની દરકાર ક્યાં વિના
હું સુખેથી મોટ તાળીશ; અને હું ઇચ્છું છું કે, મારો
દેહો મેં કરી જન્મ થાય અને મારે હબરો દુઃખો સહેવાં
પડે, કે જેથી મારી જેમાં પ્રદા છે એવા એકમાત્ર ઈશ્વર-
નીજ હું પૂજા કરી શકું, એવું આત્માઓનો સરવાળો જે
“પરબ્રહ્મ” તેનેજ પૂજી શકું અને તેમાયે “મોકળ જીવન
અને વર્ગના દૈવ, દુઃખી અને દિઃક્રિયા. તો મારી પૂજનાં
ખાસ પત્રો છે”

“જે ઉચ્ચ અને નીચ, સમુચ્ચ અને પાપી, દેવ અને
દીવ બધુજ છે, તેમજ જે હવે કેવલ સર્વ અને સર્વ-
બધુજ છે અનેજ પૂરે પૂરું લખતું જવલ છે.”

“જેને ભૂત જીવન નથી કે ભાવિ જન્મ નથી, જેને મૃત્યુ નથી કે જવા આવવાનું નથી, જેમાં આપણે નિરંતર છીએ અને હોઈશું, તેનેજ પૂજો. બીજી બાબતો જવા દો.”

વખત થોડો છે. બીજાંજોને ચણાચણાટ ઉપજશે કે બીજવાટ થશે તેની પરવા વગર જે જે કહેવાનું છે તે કહી નાખી મારે હૃદય ખાલી કરવાનું છે. માટે પ્રિય મન! મારા મુખમાંથી જે જે નીકળે તેથી ગલરાઈશ નહિ. કેમકે મારી પાછળની સત્તા તે વિવેકાનંદ નથી પણ પરમાત્મા પોતે છે, કે જેને બધી વાતોની સૌ કરતાં વધુમાં વધુ અને સાચામાં સાચી ખબર છે. મારે જે દુનિયાને ખુશ કરવાની હોય તો દુનિયાને તેથી નુકસાનજ થાય. દુનિયામાં બહુમતીનો અમલ ચાલવા છતાંજે દુનિયાની સ્થિતિ શોચનીય છે, તે જોતાં તો એ બહુમતીનો અવાજ પણ ખોટો છે. દરેક નવીન વિચારની સામે વિરુદ્ધતા તો જાગવાનીજ-સભ્ય લોકો નારાજદર્શક નરકોશં કૂલાવવાની સભ્ય રીતિથી અને અસભ્ય લોકો ધુરકાધુરકી અને ગાળગલીયથી; પરંતુ વિરુદ્ધતા તો નવા વિચાર સામે જાગવાનીજ.

x

x

x

x

x

x

x

x

પત્રાંક ૧૪૭

આદ્યમોરા, તા.૧૧ મી જુલાઈ ૧૮૯૭

પ્રિય સ—

તમારો છેલ્લો મોકલેલો રિપોર્ટ વાંચીને મને ઘણોજ આનંદ થયો છે. તમારે અક્ષરો આથી જરા વધારે સ્પષ્ટ કાઢવા જોઈએ એ સિવાય મારે બીજી કશી ખાસ ટીકા કરવાની નથી.

અત્યારસુધીમાં જે કાર્ય થયું છે તેનાથી મને સંપૂર્ણ સંતોષ થયો છે; પણ હવે આપણું એ કાર્યને આગળ વધારવું જોઈએ. સત્યાયજ્ઞીક (કેમીકલ) અને પદાર્થવિજ્ઞાન (ફીઝીકલ) માટે જોઈતા સાધનો એકઠા કરીને રસાયણ તેમજ પદાર્થવિજ્ઞાન અને ખનિજ કરીને પ્રાણીવિજ્ઞાન તરીકે. જે.સી.ના દેહક પ્રયોગના વર્ગો સહ કંપની મેં નીચત કરી

હતી, તે બાબતનું શું થયું એ કંઈ હજી મારા બાણમાં આંચું નથી.

જે જે વિજ્ઞાનનાં પુસ્તકોનો બંગાળીમાં અનુવાદ થયો હોય તે દરેક પુસ્તકો ખરીદવાની એ એક બીજી સૂચના કરી હતી તે બાબતમાં તમે શું કયું ?

મને હવે એમ લાગે છે કે, ત્રણ જુદાં જુદાં ખાતાં ચલાવવાને માટે જોઈએ એ જા ત્રણ મહત્ત્વની એકસાથે ચુંટણી થવી આવશ્યક છે. એક ઉદ્યોગ ખાતાની સંભાળ રાખે, બીજો પ્રયોગશાળાની સંભાળ રાખે અને ત્રીજો બુદ્ધિવિવેચક ખાતાની સંભાળ રાખે.

પણ કેળવણી ખાતાને માટે મંત્રી મેળવવાની મુશ્કેલી છે. બી— અને ટી— બીજાં જે ખાતાં બંધે સંભાળે. હું સાંભળીને દિલગીર છું કે, સુલોકાતને માટે માત્ર કલકત્તાના બાબુઓ જ આવે છે. “એ લોકો કશાજ કામના નથી.” આપણે જરૂર છે તે બહાદુર યુવાનોની છે કે જે લોકો કામ કરે છે, અને નહિ કે બેવકુફોની.

બી—ને કહેલો કે, તે એ— અને સ—ને. લખી જણાવે કે, તેમણે નિયમિતપણે પોતાનો અકવાટીક રિપોર્ટ મહાપર મોકલી આપવો. અને જે પેપર પ્રસિદ્ધ થવાનું છે તેને માટે બંગાળી લેખો અને બીજી વસ્તુઓ પણ મોકલી આપે. ઇ. સી. થાયે પેપરને માટે વસ્તુઓ એકઠી કરવા માંડી છે? ઉત્સાહ અને ઉમંગથી કામ કરો અને તૈયાર રહો.

મહુલામાં એ અદ્ભુત કામ કરી રહેલ છે; પણ તે જે પદ્ધતિથી કામ કરે છે તે ઠીક નથી. એમ લાગે છે કે, તેઓ પોતાની શક્તિ માત્ર એક નાના સરખા ગામડામાં વ્યય કરી રહ્યા છે અને તે પણ માત્ર ચોખ્ખા વહેંચવામાં જ. એવી મદદ આપવાની સાથે સાથે કંઈ ઉપદેશકામ પણ થયું હોય એવું સાંભળ્યું નથી. જો એ નાના ગામડાને પોતાના પગ પર ઉભું રહેતાં શીખવાય નહિ, તો આખા જગતની દોલત પણ એ ગામને ખરી મદદ કરી શકશે નહિ. આપણું કામ તો મુખ્યત્વે શિક્ષણવિવેચક હોવું જોઈએ. નીતિનું અને બુદ્ધિનું બંને શિક્ષણ. આ બાબતમાં મને કશાજ સમાચાર મળ્યા નથી—માત્ર આટલા બિખારીઓને અતાજની મદદ

આપવામાં આવી છે એટલું જ નહીં—ને કહેજો કે, જુદા જુદા જીવલોચામાં એવી શાખાઓ ઉઘાડે કે જેથી આપણાં થોડાં સાધનોથી પણ વધારેમાં વધારે કાર્ય કરી શકાય.

અમુક પ્રમાણમાં તેમનું કાર્ય નિષ્ફળ ગયું છે, કારણ કે તે સ્થળના લોકોને જાણત કરી તેમની પાસે લોકોને કેળવણી આપવાને માટે સંસ્થાઓ સ્થાપન કરવામાં તેમને સફળતા મળી નથી, કે જે કેળવણીથી લોકો સ્વાશ્રયી અને કરકસરીઆ થતાં શીખે, લાભ કરતાં અટકે, અને એવી રીતે તેઓ પોતાની જાતને લવિષ્યમાં ડુબકાળમાંથી બચાવી શકે. દાન કરવાથી અંતઃકરણ ખુલે છે, પણ આપણે કંઈ એટલેજ અટકવાનું નથી. આપણે તો તે દ્વારા આગળ મજબૂત કામ કરવાનું છે.

સહેલામાં સહેલો સ્ત્રી એ છે કે, એક ઝુંપડી લેવી અને તેને ગુરુદેવનું મંદિર બનાવવું. અહીં આગળ ગરીબોને મદદને માટે તેમજ પૂજા કરવાને માટે આવવા દેવાં. ત્યાં આગળ સવાર-સાંજ કથા કરવાનો પણ રિવાજ રાખવો. એ દ્વારા તમારે લોકોને જે ઉપદેશ આપવાનો હશે તે આપી શકશો; ધીમે ધીમે લોકો તેમાં રસ લેતા થઈ જશે; અને મંદિરનો નિભાવ લોકોજ પોતાની મેળે કરશે. વળી સંભવ છે કે, એ ઝુંપડીનું મંદિર થોડાં વર્ષોમાં એક મોટી સંસ્થા રૂપે વિકાસ પામે. જે કોઈ દુઃખનિવારણના કાર્યમાં જાય તેમને પ્રથમ એક મધ્યસ્થળ નક્કી કરવાનું કહેજો. આ પ્રમાણે દરેક જીવલોચામાં મધ્યસ્થળ નક્કી થાય; ત્યાં એક ઝુંપડીમાં મંદિરની સ્થાપના કરવામાં આવે; અને એ મંદિરમાંથીજ આપણા દરેક કાર્યની શરૂઆત થાય.

મૂર્ખમાં મૂર્ખ માણસ પણ પોતાને ગમતું હોય તે કાર્ય પાર ઉતારી શકે છે; પણ બુદ્ધિશાળી માણસ તો તેજ છે, કે જે દરેક કાર્યને પોતાના મનપસંદ કાર્યમાં ફેરફાર કરી શકે છે. કોઈ પણ કાર્ય નજીવું નથી. જગતમાં દરેક વસ્તુ વડના બીજ જેવી છે. તે જો કે રાઈના દાણા જેવડું બીજું હોય છે, છતાં તેના અંતરમાં વિશાળ વડનું ગાંઠ છુપાયેલું હોય છે. એજ માણસ બુદ્ધિશાળી છે, કે જે આ વસ્તુ જોઈ શકે છે અને દરેક કાર્યને મહાન બનાવવામાં સફળતા પ્રાપ્ત કરે છે.

એ ઉપરાંત તેમણે એ પણ ધ્યાનમાં રાખવાનું છે કે, હુઆ લોકો ગરીબોનો ખોરાક લઈ બચ નહિ, બેઠી બદ-માસેથી હિંદુસ્તાન ભરપૂર ભરેલું છે અને નવાઈ તો એ છે કે, તે લોકો જૂખથી મરી પણ જતા નથી. એ લોકો હમેશાં કંઈ નહિ ને કંઈ મેળવી શકે છે. બી-ને કહેજો કે, સંકેતનિવારણનાં કાર્યમાં ગયેલા દરેકને આ હકીકત 'સખી જણાવે. માલવગરનાં માણસો' માટે તેમને કદી પૈસા ખર્ચવા દેવા જોઈએ નહિ. થોડામાં 'થોડું' રોકાણ કરીને કાયમને માટે વધારેમાં વધારે સારું કામ કરવાની આપણી ઇચ્છા છે.

તમે હવે સમજી શક્યા હશે કે, તમારે હવે નવા નવા વિચારો કરવાનો પ્રયત્ન કરવોજ જોઈએ; નહિ તો જે સંજોગે હું આ લોકમાં નહિ હોઉં તેજ સંજોગે દરેક વસ્તુ માટીમાં મળી જશે. ઉદાહરણતરીકે તમે એક મિટિંગ ભરજો અને તેમાં "થોડામાં થોડું" રોકાણ કરીને કાયમને માટે વધારેમાં વધારે સારું પારણામ શી રીતે લાવી શકીએ" તેનો વિચાર કરજો. દરેકને થોડાક દિવસ આ વાતનો વિચાર કરવાની મુદત આપજો. પછી દરેક જણને સૂચના કરવાનું કહેજો. તે પર ચર્ચા ચલાવજો, ટીકા કરજો અને પછી અને તેનો વિગતે રિપોર્ટ મોકલજો.

અતે જોટલુંજ કહેવાનું કે, તમે એક વાત ખાસ ધ્યાનમાં રાખજો કે, મારા ભાઈઓ કરતાં મારા બાળકો પાસેથી હું વધારે આશા રાખું છું. હું કદીએ જોટલો મહાન થઈ શકું તેના કરતાં મારાં દરેક બાળકો હજારોગણાં મહાન થાય એવી હું આશા રાખું છું. તમારામાંના દરેકે મહાન વ્યક્તિ બનવુંજ જોઈએ-જોઈએજ, એ મારા શબ્દો છે તે યાદ રાખજો. આશાપાલન, તૈયારી અને ધ્યેયને માટે પ્રેમ-આ ત્રણ વાનાં જો તમારામાં હશે તો કોઈ પણ તમને અટકાવી શકે એમ નથી.

પ્રેમ અને આશીર્વાદ સાથે

વિવેકાનંદ

पत्रांक १४८

આદર્શ, તા. ૨૭ મી ગુલામ ૧૯૬૭

১৯৯৭

* * * પૂર્વદેશીય વિવેકની માત્રામાં રહી ગઈ અમરને
 મનુષ્ય કહીને એક કુદરતના આપકલરીકે બોલી શકે તેને
 મારે હું ગમે તે કિંમત બચવાને તૈયાર છું. મારે બિંદુ
 દિવસ મારે મનુષ્ય સ્વર્ગ જતાના પૂર્ણ પ્રકાશમાં રહિયું । મનુષ્યતા
 અને સત્યાકાંક્ષી સ્વર્ગના દવાનો આયોગદોષ લેવો એ હું
 વિચાર કરતો છતાં નથી ?

[illegible]

1. 關於我國的經濟建設，我們必須認識到，這是一個長期的過程，不能操之過急。我們必須根據我國的實際情況，制定出一套科學的經濟建設方針。我們必須堅持自力更生、艱苦奮鬥的原則，同時也要積極吸收外國的先進技術和經驗。我們必須加強農業生產，發展工業，促進商業貿易，實現經濟的繁榮和發展。我們必須加強基礎設施建設，提高交通運輸效率，改善民生。我們必須加強教育事業，提高國民素質，為經濟建設提供人才支持。我們必須加強法制建設，維護社會公平正義，為經濟建設提供法治保障。我們必須加強對外開放，擴大國際貿易，提高我國的國際地位。我們必須堅持黨的領導，加強黨的建設，提高黨的執政能力，為經濟建設提供堅強的領導核心。我們必須堅持人民至上，密切聯繫群眾，聽取群眾意見，為經濟建設提供強大的群眾基礎。我們必須堅持改革開放，不斷完善社會主義市場經濟體制，提高經濟競爭力。我們必須堅持綠色發展，保護生態環境，實現經濟與環境的和諧共生。我們必須堅持創新驅動，加強科技研發，提高自主创新能力，為經濟建設提供強勁的動力。我們必須堅持協調發展，促進區域協調發展，實現全國經濟的均衡發展。我們必須堅持共享發展，增加人民收入，改善民生，實現社會和諧穩定。我們必須堅持黨的領導，加強黨的建設，提高黨的執政能力，為經濟建設提供堅強的領導核心。我們必須堅持人民至上，密切聯繫群眾，聽取群眾意見，為經濟建設提供強大的群眾基礎。我們必須堅持改革開放，不斷完善社會主義市場經濟體制，提高經濟競爭力。我們必須堅持創新驅動，加強科技研發，提高自主创新能力，為經濟建設提供強勁的動力。我們必須堅持協調發展，促進區域協調發展，實現全國經濟的均衡發展。我們必須堅持共享發展，增加人民收入，改善民生，實現社會和諧穩定。

મોકલાતો રહેશે. કાર્યના મધ્યસ્થળથી હું દૂર ગયો છું, તેથી કાર્ય જરા પીચું ચાલે છે; છતાં પણ તમે જોઈ શકશો કે, એકંદરે કામ સંતોષકારક રીતે ચલે જાય છે.

અહીં આવવા કરતાં ઇંગ્લંડમાં જ રહીને તમે અમારે માટે ઘણું કાર્ય કરી શકશો. ગરીબ હિંદુઓને માટે તમે જે ભોગ આપ્યો તે બદલ ઈશ્વર તમારું કૃત્યાણ કરે.

હું ઇંગ્લંડમાં રહું તો કામ વધારે દીપ્તી નીકળશે, એવા તમારા મત સાથે હું તપન મળતો થાઉં છું; પણ તે છતાં જ્યાંસુધી અહીંનું કાર્ય ઠીકઠીક ચીલે પડ્યું નથી તે પહેલાં હિંદુસ્તાનથી મારે છેટે જાયું એ ઠીક લાગતું નથી. મારી એટલી તો ખાતરી છે જ કે, કાર્યની બરોબર વ્યવસ્થા થઈ ગયા પછી તેની સંભાળ રાખી આમળ દોરવનાર ઘણા માણસો મળી રહેશે.

X X X X
અનંત પ્રેમ અને આશીર્વાદસહ
તમારો વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૧૪૯

આલ્મોરા, તા. ૨૯ મી જુલાઈ ૧૮૬૭

પ્રિય મિત્ર નોબલ,

મને સ—નો કામગી ગઈ કાલે મળ્યો. તેમાં તે જણાવે છે કે, હિંદુસ્તાન આવીને અહીંની પરિસ્થિતિ નજરે જોવાને તમે નિર્ણય કર્યો છે. તેનો જવાબ મેં ગઈ કાલે આપી દીધો છે; પણ તમારી યોજના બાબત મિત્ર..... તરફથી મને જે ખબર મળી તેથી આ બીજો પત્ર લખવાની આવશ્યકતા ઉભી થઈ છે, અને એ પત્ર સીધો તમને લખવો એજ વધારે વાજબી છે.

મને સ્પષ્ટપણે જણાવવા હો કે, હવે મારી ખાતરી થઈ ચૂકી છે કે, હિંદુસ્તાનને માટે કાર્ય કરવામાં તમારે માટે બહુજ ઉંચું સામ્ય સંભવ્યેછું છે. જે કશાની પણ આવશ્યકતા હતી તો તે પુરુષની નહિ પણ સ્ત્રીની જ હતી. ખાસ કરીને હિંદુસ્તાનની સ્ત્રીસ્થિતિ માટે કાર્ય કરવાને એક શુદ્ધ વીરાંગનાની આવશ્યકતા હતી.

હજી હિંદુસ્તાન મહાન સ્ત્રીઓ ઉત્પન્ન કરી શકે એમ

નથી; તેથી તેણે બીજી પ્રજાઓમાંથી તે વસ્તુ ગ્રાપ્ત કરી લેવી જોઈએ. તમારું શિક્ષણ, શુદ્ધ નિષ્ઠા, પવિત્રતા, અત્યંત પ્રેમ, દૃઢ નિશ્ચયાત્મકતા અને સૌથી વધારે તમારી નસોમાં વહેતું સેલ્ટીકx રક્ત એ સર્વ જોતાં તમેજ આ કામને માટે વધારેમાં વધારે યોગ્ય સ્ત્રી છો, અને તમારા જેવીજ સ્ત્રીની આવશ્યકતા હતી.

છતાં મુશ્કેલીઓ અનેક છે. અહીં આગળ જે દુઃખો, જે વહેમો, જે ગુલામી છે તેનો તમને ખ્યાલ આવવો પણ મુશ્કેલ છે. તમે અહીં આગળ ન્યાતજાતના અદ્ભુત ખ્યાલોવાળાં, અને સ્પર્શ્યાસ્પર્શની વિચિત્ર બાવનાવાળાં અર્ધનર્મ સ્ત્રીપુરુષોનાં ટોળાંની વચ્ચે આવી પડશો. આ લોકો સદૈવ આમડી તરફના ભય અથવા તિરસ્કારને લીધે તેમનાથી દૂર નાસે છે અને તેમના તરફથી અત્યંત ધિક્કારાય છે. બીજી બાજુએ ગોરા લોકો તમને મૂર્ખ ગણશે અને શંકાથી તમારી દરેક હિતચાલપર દેખરેખ રાખવામાં આવશે.

એ ઉપરાંત અહીંની આબોહવા ઘણીજ ગરમ છે. અમારે અહીંનો શિયાળો ઘણાં સ્થળોમાં લગભગ તમારે ત્યાંના ઉનાળા જેવોજ હોય છે, અને દક્ષિણમાં હમેશાં ભડકાવ બળતા હોય છે.

મોટાં શહેરોની બહાર યુરોપના જેવાં આરામનાં કેંદ્ર પણ સાધનો મળતાં નથી. આવી સર્વ મુશ્કેલીઓ અને આફતો હોવા છતાં પણ જો તમે અહીં આગળ કાર્ય કરવા જેટલું સાહસ કરી શકતાં હો તો તે ઘણાજ આનંદની વાત છે. જેમ બીજે ઠેકાણે તેમ અહીં પણ હું કશી ગણતરીમાં નથી, માત્ર એક સામાન્ય સંન્યાસી છું; છતાં પણ મારી જે થોડી ઘણી લાગવગ છે તેનો તમારે માટે સંપૂર્ણ ઉપયોગ કરવામાં આવશે.

તમે આ કાર્ય હાથમાં લો અને તેમાં પડો તે પહેલાં તમારે સંપૂર્ણ વિચાર કરી લેવો ઘટે છે. તમે આ કાર્યમાં નિષ્ફળ જાઓ કે તેનાથી કંટાળી જાઓ, તમે હિંદુસ્તાનને માટે કંઈ કરો કે ન કરો, તમે વેદાંતમાં રહો કે તેનો ત્યાગ

x એક પ્રાચીન પ્રજા કે જેમાંથી આઇરિશ, વેલ્શ, બ્રીટિશ વગેરે પ્રજાઓ ઉત્પન્ન થઈ છે.

કરો, છતાં પણ મારા તરફથી હું તમને વચન આપું છું કે, મરણોત્તે પણ હું તમારી પકળે ઉભો રહીશ. “હાથીનાં હંતણો બહાર આવે છે, પણ પછી અંદર પાછાં કહી જતાં નથી”. તેજ પ્રમાણે પુરુષનું વચન કહી પાછું ફરતું નથી, એ વાતની હું તમને ખાત્રી આપું છું. વળી મારે તમને એક બીજી પણ સૂચના કરવાની છે કે, તમારે તમારાજ પગપર ઉભા રહેતાં શીખવું જોઈએ, અને તમારાના કે કોઈના પણ આશરો હેઠળ રહેવું ન જોઈએ.એક રીતે બધી બાબ છે, પણ કમનસીબે તે જ્યારે બાળક હતી ત્યારથી તેના મગજમાં એક એવો ખ્યાલ ધૂસી ગયો છે કે તે એક જન્મ સદા લોકનંતા છે; અને દુનિયામાં પૈસાથી અર્થ કંઈ કરી શકાય છે; પરંતુ દુનિયાને હલાવી મૂકવામાટે પૈસા ઉપ-સંત પણ બીજી કેટલાક વાતો આવશ્યક છે, એ વાતનો તેને ખ્યાલ નથી. તેના સમજા પ્રયત્નો છતાં પણ આ વાત ઘણી વાર સ્પષ્ટ થઈ જાય છે અને તેથી તેની સાથે લાંબા વખત સુધી નિભાવ કરવો તે તદ્દન અશક્ય છે, એમ તમને થોડાજ દિવસોમાં જણાઈ આવશે. પોતાને માટે, તમારે માટે અને બીજા જે જે અમેરિકન મિત્રો આવે તેને માટે કલકત્તામાં એક મકાન લેવાનો તેનો ઇરાદો છે.

તેમનો આ વિચાર ઘણાજ સારો અને માયાળુ છે; પણ જે હાર્જોને લઇને તેમની યોજના કહી અમલમાં મૂકી શકાવાની નથી. પ્રથમ તો તેમનો આકળો સ્વભાવ અને અભિ-માની પ્રકૃતિ, અને બીજું તેમના મનની બચાંકર અસ્થિરતા, કેટલાક સાથેની મિત્રતા દ્રવ્યીજ સારી હોય છે અને જે માણસ સદા પોતાના પગપર ઉભો રહે છે તેનું હંમેશાં બહુ થાય છે.

મિસિસ.... એ તો સીબિરિયામાં એક રત્નસમાન છે. તે એટલાં બહાં અને દયાળુ છે કે ન પૂછો વાત. સ- એ એકજ એવા અંગ્રેજ છે, કે જે દેશીઓને ધિક્કારતા નથી.... સ્વીકાર થયો નથી-માત્ર મિ.... અને મિસિસ....જ અમને મદદગાર થવાને આવ્યાં નથી; પણ હજી તેમણે પોતાની યોજના નક્કી કરી નથી. જ્યારે તમે આવો ત્યારે તમારી સાથે તેઓ કામ કરે એવું- કરજો. આથી તમને અને તેમને ઘણીજ સારી અને ઉપયોગી મદદ થશે; પણ અંતે પોતાનાજ

પગ ઉપર ઉભાં રહેતાં શીખવું એ અતિશય આવશ્યક છે.

મને સમાચાર મળ્યા છે કે, અમેરિકાથી મારા બે મિત્રો બોસ્ટનવાળાં મિસિસ.... અને મિસ.... શિયાળામાં હિંદુસ્તાનની મુલાકાત લેવાને આવનાર છે. મિસ....ને તમે જાણજોજ છે. પારીસની ફેશનનાં કપડાંમાં સજ્જ થયેલી જે અમેરિકન સ્ત્રી તમને લંડનમાં મળી હતી તેજ મિસિસ.... ની ઉંમર આશરે પચાસ વરસની છે; અને જ્યારે હું અમેરિકામાં હતો ત્યારે તેમણે મારા એક અત્યંત માયાળુ મિત્રની ગરજ સારી હતી.

એ લોકો પણ યુરોપને રસ્તેથી આવનાર છે; તેથી મને લાગે છે કે, જો તમે તે લોકો સાથે જોડાશો તો મુક્ત-ફરીનો કંટાળાભરેલો વખત કંઈક વધારે જલદીથી પસાર થશે.

આખરે આટલા લાંબા સમયે મને સ-તરફથી પત્ર મળ્યો છે અને તેથી આનંદ થયો છે. એ પત્ર ઘણાજ અતડો અને કંડો હતો; તેથી મને લાગે છે કે, લંડનનું કાર્ય અંટકી પડ્યું છે અને તે નિરાશ બની ગયો છે.

અમર રહેલ સાથે સદા તમારો

વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૧૫૦

લાહોર, તા. ૧૫ મી નવેમ્બર ૧૮૯૭

મારી તબિયત હવે લથડી ગયેલી હોવાથી હવે મારા જીવનનો ભરોસો નથી. કલકત્તામાં એક મઠ સ્થાપવાનો મારો ઉદ્દેશ હજી પણ હું સિદ્ધ કરી શક્યો નથી. વળી દેશના લોક અમારા મઠને પૂર્વે જે મદદ આપતા હતા તે પણ બંધ પડી છે. તેમની ધારણા એવી છે કે, હું ઇંગ્લંડથી પુષ્કળ દ્રવ્ય લાવ્યો છું !! અધુરામાં પૂરું વળી આ વખત મહોત્સવ થયો પણ અસંભવ છે; કારણ રાસમણિના મંદિર-વાળા મને વિલાયત જઈ આવેલો કહી ઉદ્ધાનમાં પેસવાની મના કરે છે !! તેથી મારું પ્રથમ કર્તવ્ય એ છે કે, રાજ-પૂતાના વગેરે સ્થળોમાં જે જે ચાર મિત્રો છે તેમને મળી કરી કલકત્તામાં એક સ્થાન ઉભું કરવાનો જીવંતોડ પ્રયાસ કરવો. આ બધાં કારણોને લઈને અત્યંત દુઃખની લાગણી

સાથે મારે સિંધની મુસાફરી પડતી મૂકવી પડી છે. રાજપૂતાના તથા કાઠિયાવાડ ચંદને તે તરફ આવવાની ખાસ યેચા કરીશ. તમે માફ લગાડશો મા. એક દહાડો પણ હું તમને ભૂલી શકતો નથી; તોપણ કર્તવ્યને પ્રથમ સ્થાન આપવું ઉચિત છે. કેલકત્તામાં એક મઠ થઈ જાય એટલે પછી હું નિશ્ચિત થઈશ. x x x

પત્રાંક ૧૫૧

(રામકૃષ્ણની ગીતાનાં પૃષ્ઠોત્તરમાં મને લખેલ પત્ર)

દેહેરાદૂન, ૨૪ મી ડિસેમ્બર ૧૮૬૭

મારા પ્રિય મ—

તમારા ખીલ નિખંધ માટે ઘણા ઘણા આભાર દર્શાવું છું. તે ખરેખર આશ્ચર્યજનક છે. તે સંબંધે તમે જે વલણ લીધું છે તે તદ્દન પ્રતિભાશાળી છે, અને મદાન શરૂતું આવું જીવનવૃત્તાંત આજકાલ જે લેખક પોતાની ભુદ્ધિ પ્રમાણે લખે છે અને તેથી જે દોષો આવે છે, તે દોષથી વેગળ તમે જે લખ્યું છે તેવું જીવનવૃત્તાંત જનસમાજ આગળ કદી પણ રજૂ થયું નથી, તેની ભાષા પણ સર્વથા પ્રશંસનીય છે; અને એવી નૂતન, એવી અણીશુદ્ધ અને તે ઉપરાંત જળી એવી સરળ અને સ્પષ્ટ છે કે કંઈ પૂછાજ નહિ.

મને તે વાંચીને જે આનંદ થયો છે તેને પૂરતા શબ્દોમાં હું દર્શાવી શકું તેમ નથી. જ્યારે જ્યારે તે વાંચું છું ત્યારે ત્યારે આ લોકથી કોઈ અન્ય દિવ્ય લોકમાં હોઈ એમ મને લાગે છે. તમને એમ નથી લાગતું કે, આ બધું વિલક્ષણ શામ છે? આપણા શરૂદેવ, પરમાત્માના અંગી, એવા પ્રતિભાશાળી હતા કે તેમના જેવા આપણામાંના દરેકે પ્રતિભાશાળી થવું પડ્યો, અને એ તેજ નહિ થઈએ તો આપણામાં કંઈ નથી. અત્યાર અચાઉ આપણામાંના કોઈએ તેમનું જીવનચરિત્ર લખવાનો પ્રયત્ન નહિ કર્યો તેવું દારણ દેવે હું સમજી શકું છું. આ મદાન દાસે હૃદયે તમારા મારેજ ખાસ લખેલું હતું.

હવે કેમ અને જમણારુદિત

ચિત્રેકાનંદ

તા. ક. સૌકેટીસના સંવાદોમાં સર્વત્ર પ્લેટોજ પ્રત્યક્ષ રહેલો. ભાસે છે, જ્યારે તમે (ઉપલા જીવનવૃત્તાંતમાં) તદ્દન ગુપ્ત રહ્યા છો; તે છતાં નાટ્યરસ આપનાર ભાગ અતિશય સુંદર છે. અહીં તેમજ પશ્ચિમમાં દરેકને તે ગમે છે.

પત્રાંક ૧૫૨

(નૈનિતાલના એક મુસલમાન ગૃહસ્થને લખેલો)

આલ્મોરા, તા. ૧૦ જૂન ૧૮૯૮

તમારા પત્રની હું ખડું કદર કરું છું અને આપણી માતૃભૂમિ માટે યુદ્ધતાલા અજબ સામગ્રી ગુપચુપ રીતે તૈયાર કરે છે તે જાણી ખડું આનંદ થયો છે.

આપણે એને વેદાન્તવાદ કે ગમે તે વાદના નામથી ઓળખીએ, પણ ખરી વાતજ એ છે કે, અદ્વૈતવાદ એજ ધર્મનો અને વિચારનો છેલ્લો શબ્દ છે અને એજ માત્ર એક એવી હકીકત છે, કે જેમાં રહીને મનુષ્ય સર્વ ધર્મો અને પંથોને ગ્રેમપૂર્વક નિહાળી શકે. અમારું માનવું છે કે, તે ભવિષ્યની પ્રયુક્ત માનવસૃષ્ટિનો ધર્મ, હિંદુજાતિ અને હીબ્રુ કિંવા આરબ જાતિ કરતાં વધારે પ્રાચીન હોવાથી ખીજ જાતિઓ કરતાં એ અદ્વૈતભાવને વહેલો પ્રાપ્ત કરવાનું માન હિંદુઓ ભલે ખાટે; તોપણ વ્યવહાર અદ્વૈતભાવ કે જે સમગ્ર માનવજાતિને પોતાનો આત્મા ગણે છે યાને પોતારૂપ લેખે છે અને તદનુસાર વર્તે છે, તે ભાવ તો હજી હિંદુઓમાં ખેણ સામાન્ય રીતે ખીલવવાનો બાકીજ છે.

ખીજ હાથપર અમારો અનુભવ અમને એમ કહે છે કે, વ્યાવહારિક આચરણના ક્ષેત્રમાં કંઈ પણ ગણી શકાય એટલે અંશે આ સમભાવને જો ખીજ કંઈ પણ ધર્મના અનુયાયીઓ પ્રાપ્ત થઈ શકે તેમ હોય તો તે કેવળ ઇસ્લામ અને ઇસ્લામનાજ અનુયાયીઓ છે-ભલે પછી આવી જાતના વર્તનનો ગૃહ અર્થ અને અંદરનો સિદ્ધાંત કે જે હિંદુઓ એક સામાન્ય નિયમતરીકે સ્પષ્ટ જોઈ-સમજી શકે છે તેનાથી તેઓ છેક અજાણ્યા પણ હોય.

આથી અમારી એવી દૃઢ સમજ છે કે, વેદાન્તના સિદ્ધાન્તો ગમે તેવા સરસ અને અજબ હોય તોપણ ઇસ્લામની

વ્યવહાર મહદ વગર તેઓ વિશાળ જનસમૂહને ઉપયોગી નહિ થાય. આપણે માનવપ્રજાને જોવે ત્યજે ત્યજે જ્યાં ભાગીએ છીએ કે જ્યાં નથી વેદો, નથી બાઈબલ કે નથી કુરાન; છતાં જો કામ આપણે વેદ, બાઈબલ અને કુરાનનો એકસાગ સાધીનેજ કરવાનું છે. માનવીમાત્રને શીખવાડવું જોઈએ કે, આ બધા જુદા જુદા ધર્મો છે, તે એકતારૂપી ખરા ધર્મના વિવિધ આવિર્ભાવોજ માત્ર છે અને તેથી દરેક જણ જલ્દે પોતાને મનગમતો માર્ગ પસંદ કરે.

આપણી માતૃભૂમિમાટે તો હિંદુ અને ઇસ્લામ એ બે મહાન ધર્મપંથોનું-વેદાંતરૂપી મગજ અને ઇસ્લામરૂપી શરીર-નું સંધાન થવામાંજ આશા છે, તેમાંજ ભલીવાર છે.

વેદાંતરૂપી મગજ અને ઇસ્લામરૂપી શરીરની સહાયથી વર્તમાન અસ્તવ્યસ્તતા અને ધમસાણુમાંથી ક્ષીર્તિમંત, અજ્ઞાન અને સંપૂર્ણ એવા ભાવિ ભારતની મૂર્તિને ઉદય પામતી હું મારા દષ્ટિપથમાં જોઉં છું.

સમસ્ત માનવજાતિ અને ખાસ કરીને આપણી ગરીબડી માતૃભૂમિના ઉદ્ધારના કામમાં તમે એક મહાન હથિયારરૂપ બનો, જેજ સર્વેશ્વર પ્રત્યે પ્રાર્થના.

પત્રાંક ૧૫૩

બેલૂર મઠ, તા. ૧૬ મી એપ્રિલ ૧૮૯૯

શ્રીમતિ-

તમારો પત્ર મળ્યો છે અને વાંચીને ધણેજ આનંદ થયો છે. જો મારા અથવા મારા શિષ્ય-બંધુઓના કોઈ પણ પ્રિય ઉદ્દેશનો લોગ આપવાથી શુદ્ધ અને સાચા એવા ધણા દેશભક્તો અમારા કાર્યમાં મદદ કરવાને આવી શકે એમ હશે તો તમે ખાત્રી રાખજો કે, જરા પણ આનાકાની વગર કે આંમુનું એક પણ ટીપું પાડ્યા વગર જો તમે લોગ આપી શકીશું આ વાત માત્ર શબ્દોમાંજ નહિ પણ કાર્યમાં પરિણામ પામેલી તમે જોઈ શકશો. પણ આ રીતે અત્યાર સુધીમા અમને મદદ કરવાને કોઈ બહાર આવેલું અમે દીકું નથી. માત્ર કેટલાકેએ અમારે બદલે પોતાનીજ પૂન ઠસાવવા માગેલી એટલુંજ. જો

ખરેખરી રીતે અમારા દેશને અથવા મનુષ્યજાતિને કંઈ પણ લાભ થતો હોય, તો તમે ખાત્રીથી માનજો કે, ગુરુપૂજા મૂકી દેવાની વાત તો એક જાણુ રહી, પણ અમે ગમે તેવી ભયંકર દુષ્ટતા કરવાને અને ખ્રિસ્તી લોકોના શાસ્ત્રમાં જણાવેલી અનંત આગની ભયંકર સંજ્ઞા સહન કરવાને પણ તૈયાર છીએ.

પણ માનવસ્વભાવનો અભ્યાસ કરતાં કરતાં મારા વાળ ઘોળા થવા આવ્યા છે. આ જગત એક સખત સ્થાન છે અને ગ્રીસના તત્ત્વજ્ઞાનીની પેઠે હાથમાં જ્ઞાનસ લઈને હું બટ-ક્યા કરું છું. મારા ગુરુદેવ એક લોકપ્રિય ગીત ગાતા હતા તે મને અત્યારે યાદ આવે છે.

(ગીત)

મનેર માનુષ હય જે જના*

નયને તાર જાય ગો જાના,

સે દુર્ધ એક જાના,

સે રસેર માનુષ ઉજાન પથે કરે આનાગોના.

મારે આટલુંજ કહેવાનું છે. તમે ખાત્રીથી માનજો કે, આમાં એક પણ શબ્દની અતિશયોક્તિ કરેલી નથી.કે જે હકીકત તદ્દન સાચી છે એમ તમને તરતજ માલમ પડી આવશે.

પણ જે દેશભક્તો એમ કહે છે કે, જો અમે ગુરુપૂજા કરવી છોડી દઈએ તો તે લોકો અમારી સાથે જોડાઈ શકે; તે દેશભક્તોને માટે મારા મનમાં થોડીક શંકા છે. ઠીક, દેશસેવા કરવા તેમનો પ્રાણુ એટલો બધો તલપાપડ થઈ રહ્યો છે, કે જાણુ તેમના શરીરમાંથી આત્મા નીકળી જશે, એવો એ લોકો દાવો કરે છે; તે વાત જો સાચીજ હોય તો ગુરુપૂજા જેવો એકાદ નજીવો પ્રસંગ તેમને દેશસેવા કરતાં શી રીતે અટકાવી શકે છે, તે મને જરાયો સમજતું નથી.

ધસમસતાં મોટાં મોજાવાળી આ પ્રચંડ સરિતા, કે જે મોટા મોટા પહાડો અને પર્વતોને પણ પૂરમાં ખેંચી જઈ શકે એમ છે; તેને શું ગુરુભક્તિ જેવું એકાદ નાનું

* જે માણસો મરજવા હોય છે, તેમની આંખોમાં એક એવો પ્રકાશ હોય છે કે તે લોકો ઓળખાઈ આવે છે; પરંતુ આવા માણસો બહુ વિરલ હોય છે. એ રસિક લોકો વેરાન માર્ગેજ વિચરે છે.

જેવું તબ્બાલું દિમાલયમાં પાછી મોકલી શકે, જો સંભવિત છે? હું તમનેજ આ વાત પૂછું છું.

હું તમને જોમ છાજે છે કે, આ પ્રકારનો દેશભક્તિ-માંથી કંઈ પણ મદાન પરિણામ લાવી શકાય, અથવા આવી મદદથી કંઈ પણ સંગીન શુભ કાર્ય નીપજી શકે? તમેજ આનો જવાબ આપો. હું તો આમાં કંઈજ અગત્ય શકતો નથી. જો માણસ જૂણે મરવા પડ્યો હોય, અને તેને ખોરાક આપવામાં આવે ત્યારે તે મારો છે અને નકારો છે જોમ વિચાર કરવો, મોટું મરણ, અથવા જે માણસનો તરસથી પ્રાણ જતો હોય અને તેને પાણી આપતાં આ સ્વચ્છ છે અને આ સ્વચ્છ છે જોમ વિચાર કરવા બેસવું, જો ઠીક નથી. અરવું. કપાળે કપાળે જુદી મતિ. પણ મને તો લાગે છે કે, આવાં માણસોને કાચના કળાટમાં મૂકીને પ્રદર્શનમાં બેઠાવવાં જોમ વધારે ઠીક છે. કાચના પ્રદેશથી એ લોકો નેટલા છેટા રહે તેટલુંજ વધારે સાફ છે.

“કથી જાતમાં જન્મ થયો છે એ પૂછવાની વાટ પ્રેમ જોતો નથી; તેજ પ્રમાણે જૂખ ‘આ ખોરાક મારો છે કે નકારો છે’ જોમ પૂછવાને શક્તી નથી.”

હું તો આટલુંજ સમજ્યો છું, પણ સંભવ છે કે, મારી બૂલ પણ થતી હોય. જો આ શુરુભક્તિથી કંઈનો પ્રાણ જતો હોય તો તેને તેમાંથી મુક્ત કરવો એ વધારે સાફ છે.

આ બાબત ઉપર તમારી સાથે વિગતે વાત કરવાની મને ધણીજ ઇચ્છા છે.

આ વિષે વાતચીત કરી લેવાને માટેજ રોગ, પીડા અને મૃત્યુએ મને અત્યારસુધી મુક્ત રાખ્યો છે; અને મને આશા છે કે, હજુ પણ ન્યાંસુધી હું જોનાપર વિગતે ખુલાસો ન મેળવી શકું ત્યાંસુધી મને મુક્ત રાખશે.

આ નૂતન વર્ષે તમારી સર્વ અભિલાષાઓ પૂર્ણ થાઓ!

તમારો વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૧૫૪

રિજલી, ૨ જુન સપ્ટેમ્બર ૧૮૯૬

x x x x

જાંઘળી એ કલકત્તા અને માયાવિમોચનોની પરંપરા છે.

x x સુખોપભોગ એ જીવનનું ખર્ચ રહસ્ય નથી,
કિંતુ અનુભવદ્વારા મેળવેલું શિક્ષણ એજ ખર્ચ જીવન-
રહસ્ય છે. x x

કોઈ પણ કાર્યને માથે એક વખત અંતિમાત આવી
જાય એ સર્વત્ર સાદુંજ છે. એથી કરી વાતાવરણ સ્વચ્છ બને
છે અને ખરી પરિસ્થિતિથી યથાર્થ વાકેફ થવાનું બની
આવે છે. એથી આપણને નવેસરથી મંડાણ કરવું પડે છે;
પણ તે મંડાણ વજા જેવા મજબૂત પાયાપર થાય છે.

x x x x

પત્રાંક ૧૫૫

રિજલી, તા. ૧૮ મી નવેમ્બર ૧૮૯૬

x x x x

x x દુઃખ એ તો જગતના સારામાં સારા અને બહા-
દુરમાં બહાદુર મનુષ્યોના નસીબમાં પણ લખાયેલું હોય છે.

x x x x

નિદાન એ એક એવું નિયમન છે, કે જે સ્વપ્ન અથવા
ભ્રમણાને તોડે છે. મારે વેઠવાં પડેલાં દુઃખો માટે મને તો
આનંદજ થાય છે. જગતમાં કોઈએ તો દુઃખ ભોગવવું
જ જોઈએ; અને કુદરતનાં એવાં બલિદાનો પેકી હું પણ
એક છું એ જોઈ મને આનંદ થાય છે.

પત્રાંક ૧૫૬

લોસ એન્જેલેસ, તા. ૬ ફી ડિસેમ્બર ૧૮૯૬

પ્રિય મ-

તમારી તા. ૬ ફી આવી પહોંચી, પણ તે છતાંએ હજી
મારા તકલીફમાં કંઈ ફેરફાર થયો નથી. શું તમને એમ લાગે
છે કે, ફેરફારથી કંઈ સાડું પરિણામ આવી શકશે? કેટલાક
માણસોની પ્રકૃતિજ એવી હોય છે કે, દુઃખી થઈને ચાલવું.

જે લોકોમાં હું જન્મ્યો છું તેમને ખાતર જો હું મારા પ્રાણ પાપરતો ન હોત તો કોઈ બીજાનેજ માટે પાપરત, જે વાતમાં મને જરા પણ શંકા નથી. કેટલાકના તકલીફમાંજ એવું હોય છે, જે વાત હું સમજવા લાગ્યો છું. આપને દરેક જણ મુખની પાછગ લાગેલા હીએ, જે વાત ખરી; પણ કેટલાકને દુઃખી થવામાંજ મુખ મળે છે.... વિચિત્ર, ખરું ને? પણ જો દુઃખ અને મુખ એ બે વસ્તુઓ એપી ન હોત તો તેમાં કંઈજ હરકત ન હતી. ઇગરમોલે એક વખતે પોતાના બ્યાખ્યાનમાં કહ્યું હતું કે “જો હું ઇશ્વર હોત તો રોગોને એપી બનાવવાને બદલે તંદુરસ્તીનેજ એપી બનાવત.” પણ તેને ખગર ન હતી કે, વધારે નહિ તો રોગ જેટલી તો તંદુરસ્તી પણ એપી છેજ. માત્ર આજ બચતું કારણ છે. હું મુખી હોઉં અથવા દુઃખી હોઉં, પણ જો તે વસ્તુઓ એપી ન હોય તો દુનિયાને તેથી કશુંજ તુકસાન નથી. આ વસ્તુમાંજ ખરું મહત્ત્વ રહેલું છે. x x x

x x x x જો જગતનો બોલો પોતાને માથે લેવો હોય તો ખુશીથી લો; પણ તમારા નિસાસા અને શાપો અમને સંભળાવશે નહિ. x x x x જે માણસ ખરી રીતે જગતનો બોલો ઉઠાવી લે છે, તે તો જગતને આશીર્વાદ આપતો થકો પોતાને રસ્તે શુભચુષ આપ્યો જાય છે. તે કોઈને ધિક્કારતો નથી કે કોઈની ટીકા કરતો નથી. જગતમાં દુષ્ટતા ન હતી તેટલા માટે તે એવું તેવું નથી કરતો, પણ એણે જગતનો બોલો રાજખુશીથી ઉઠાવી લીધો હોય છે. અલબત્ત, આનંદ કરતા કરતા પોતાને મારો જવું એ તો ઉદારકને માટેજ હોય છે; નહિ કે સાધકને માટે.

આજે સવારે મને આટલી પ્રકાશ પ્રાપ્ત થયો છે અને જો તે કાયમને માટે રહે અને મારા જીવનમાં આત્મ-પ્રેત યાય તો તેટલું બસ છે.

અરે! તમે જે ભારે બોલથી લદાયલાં હો તે સૌ મારી પાસે આવો અને તમારો સમજો બોલો મારે માથે મૂકી જઈને આનંદ કરો અને હું આ જગતમાં કદીએ હતો એ વાતને ભૂલી જાઓ. સદા સ્નેહ સાથે તારો પિતા
વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૧૫૭

૧૨ મી ડિસેમ્બર ૧૮૯૬

× × વિદ્યાર્થીઓ પ્રત્યે મારાથી કડક ભાષા વપરાઈ જાય છે તેને માટે હું બહુ દિલગીર છું, કિંતુ તેઓ એ પણ સારી પેઠે જાણે છે કે, મારા જેટલું તેમને આ પૃથ્વીપર ખીજું કોઈ ચાહનાર પણ નથી. ગેળી મદદ મને ભલે મળી પણ હોય; પણ આહ! એ ગેળી મદદ મને કેવી વિધાતક નીવડી છે! એવી મદદ વગર હું વધારે સુખીયો અને વધારે સારો થયો હોત. વર્તમાન ખરેખર બહુ અંધકારમય ભાસે છે, પણ હું એક લડવૈયો છું અને લડવૈયાને છાજે તેવીજ રીતે મારે મરણશરણ થવું જોઈએ-પાછા પગ ભરવાની કે આધીન થવાની વાત નહિ-અને તેથીજ હું છોકરાઓ સામે ખીજવાઈ જાઉં છું. એમને હું કંઈ લડવાનું કહેતો નથી, પણ માત્ર મારા માર્ગમાં અંતરાયરૂપ ન થવાનું કહું છું. × × ×

× × એ રસ્તે હિંદ પહોંચતાં એક મહિનો લાગશે. હિંદની પ્રવૃત્તિઓને સરળ રીતે ચલાવવાને કિંવા વધારે સારા પાયાપર લાવવાને કાળે-નિદાન જ્યાં હાલ સુસ્તી અને નફકરાપણું છે તેને દૂર કરી જાગૃતિ લાવવાને કાળે કંઈક રકમ તો હું હિંદમાંથી ઉભી કરી શકીશ, એમ મને લાગે છે. શેષભાગ બહુ અંધકારમય અને ગોટાળાભર્યો થતો જાય છે; એમ થશે એ મેં પહેલેથી ધારેલુંજ હતું. હું એક ક્ષણભર પણ પરવશ થઈશ એમ તો તમે ધારતાજ ના. પ્રભુ તમારું કડયાણુ કરો;-પ્રભુની જો એવી મરજી હોય કે મારે એના એક વૈતરાતરીકે કામ કરતાં રસ્તામાંજ મરવું, તો ભલે તેમ થાયો. તમારો કાગળ મળ્યા પછી અત્યારે હું પૂર્વ કદી નહોતો એટલે ખુશમિજાજમાં છું-ત્રાદ ગુરુક્ષી કતેદ! ગુરુજીની જય હો! વાહ મહારાજ, વાહ!! બસ હવે તો એજ, ભલેને આખું જગત સામે આવે, નરક આવે, દેવતાઓ આવે કે સ્વયં જગદંબાજી આવે, પણ હું તો હવે હવે નો તે હવે નોજ; પાછા પગ કદી નહિ ભરવાનો. સ્વયં પરમતમ. સારું કાળ રવિવરને ત્રણજ નન્મમાં મુખિલાલ

પત્રાંક ૧૬૦

સાન ફ્રાન્સિસ્કો, ૨૫ મી માર્ચ ૧૯૦૦

x x છેલ્લાં બે વર્ષનાં કષ્ટો ઘણી રીતે ધડાકા પીવડ્યાં છે. બ્યાધિ અને આકૃત જ્યારે આવે છે ત્યારે તો આપણને એમજ લાગે છે કે, જાણે એના ભાર તળે આપણે સંદાને માટે અગદાર્થ જવાના; પરંતુ અંતે તો તે આપણાં હિતકારીજ નીવડે છે. હું આ અનંત આકાશ છું; વાદળો મારાપર લહેને ફરી વળે, પણ હું તો છું તેવો ને તેવોજ અનંત રહેવાનો.

શાંતિ કે જે મારો તેમજ બીજાં બધાંનો સહેજ ભાવ છે, તેનો આસ્વાદ લેવા હું મથું છું. આ હાડયામનાં પૂતળાં અને સુખદુઃખનાં મૂર્ખાઈભર્યાં સ્વપ્નાં એ શું છે? એમની ઉપયોગિતા ને વિસાત કેટલી?

મારાં એ સ્વપ્નાંનો ભંગ થતો જાય છે. ઓ તત્ સત્

પત્રાંક ૧૬૧

કેલિફોર્નિયા, ૧૮ મી એપ્રિલ ૧૯૦૦

x x x x
મિ.—એ અધ્યક્ષના હોદ્દાનું રાજીનામું આપ્યાની વાત જાણી મને ખહું દિલગીરી થઈ છે.

પણ રખેને એને વધુ કષ્ટ થાય, એ ડરથી હું ચૂપ રહું છું. મારી રીતો અત્યંત કડક છે, એ તો તમને ખબરજ છે. અને તેથી હું કહેવા બેઠો એટલે પછી મારાથી એટલું બધું કહેવાઈ જાય કે તે બિચારાની શાંતિમાટે ખહું ભારે થઈ પડે.

મેં ફક્ત એને એટલુંજ લખ્યું છે કે —ના વિષેના એના વિચારો સાવ ખોટા છે.

માનસિક આરોગ્યની દૃષ્ટિએ તો હું ખહુંજ સારો છું. શરીર કરતાં આત્માનો આરામ હું વિશેષ અનુભવું છું. જીંદગીના રણક્ષેત્રમાં મેં જય મેળવ્યા છે તેમ હાર પણ ખાધી છે. હવે મારાં ગાંસડાં પોટલાં બધાઈ ગયાં છે અને હું એ મહાન ઉદારક(મોત)ની માર્ગપ્રતીક્ષા કરું છું.

“લગવાન શિવ ! મારા નાવને સામે કિનારે લઈ જાજે.”

અમે તેમ પણ, હજી હું એક વિદ્યાર્થીજ છું. દક્ષિણે-
ધરના પટપટ તળે બિરાજેલા ગુરુદેવ શ્રીરામકૃષ્ણના મુખ-
માંથી ઝરતા અદ્ભુત વચનામૃતનું પાન જેવા વિસ્મિત ચિત્તે
હું ઠરતો હતો, તેવીજ રિચિત્રમાં અત્યારે પણ હું છું. એજ
મારો ખરો સ્વભાવ છે. કાર્યો અને પ્રવૃત્તિઓ, હિત કરવું
મગેરે સઘળી વાતો જગતને ઠગવાની બાજી છે. અત્યારે
પાછો તેઓશ્રીનો સૂર મારે કાને આવે છે; એ અસહ્ય
અવાજ મારા આત્માને વ્યાપી કાઢે છે. બંધનો તૂટતાં
જાય છે, મોહ ક્ષીણ થતો જાય છે, કામ નીરસ બનતું
જાય છે, છવનપ્રકાશ ઓળો થતો જાય છે. ગુરુશ્રીની હાકલ-
નો ધ્વનિજ માત્ર કર્ણપટપર અથડાય છે—“આઓ પ્રભુ !
હું આઓ.”—“મૂવેલાંને મુઠકાં દાટવાનું સોંપી તું તારે
મારી પૂઠે ચાલ્યો આવ.” “આઓ, મારા વહાલા ! આઓ.”

ને ખરે ! હું આવુંજ છું. નિર્વાણ મારી સમક્ષ છે.
તરંગ કે ઉર્ધ્ધ્વાસરહિત શાંતિના અનંત મહાસાગરતરીકે
કોઈ કોઈ વાર હું તેને અનુભવું છું—તન્મય બનું છું.

ધન્ય કે હું આ જગતમાં જન્મ્યો, ધન્ય કે મેં કષ્ટો
વેડ્યાં, ધન્ય કે મેં બૂઝો કરી ને ધન્ય કે હું શાંતિના
સામ્રાજ્યમાં પ્રવેશું છું. કોઈને હું બંધન આપી જતો નથી,
કે સાથે હું કોઈ જાતનાં બંધનો લઈ જતો નથી. આ દેહનું
પતન થયે હું સુખ બનીશ કે પછી સંદેહેજ સુખ બની
શક્યો હોઈશ. પણ પહેલાંનો માણસ તો હું મરીજ ગયો;
અથવા તે ગયોજ, ફરી તેનું પુનરાગમન નહિજ થવાનું !

માર્ગદર્શક કહો, ગુરુજી કહો, નેતા કહો કે આચાર્ય-
દેવ કહો, જે કહો તે જતા રહ્યા છે; ને બાળક, શિષ્ય, દાસ
એવો જે હું તે પાછળ રહ્યો છું.

x x x x ના કામમાં હું માથું મારવા કેમ નથી
માગતો તે તો તમે સમજો છો; અને કોઈના કામમાં માથું
મારનાર હું તે કોણ ? નેતાતરીકેનું સ્થાન તો મેં ક્યાર-
નુંયે છોડી દીધું છે. અવાજ ઉઠાવવાનો અને કોઈ પણ
જાતનો હક નથી. આ વર્ષના આરંભથીજ મેં હિંદુસ્તાનમાં
કોઈને કંઈ પણ દરવાનું અધિકારપૂર્વક કહ્યું નથી. તમને
એ વાતની ખબર પણ છે. બૂતસમયમાં તમે અને શ્રીમતી

જા—એ મારે મારે જે જે કંઈ કયું છે તેને માટે હું તમો બંનેને અનેક મન્યવાદ આપું છું. તમારું સર્વત્ર સર્વ રીતે શ્રુમ થાયો. તરવાની મોજ એ મારા જીવનની મુખીમાં મુખી પળો હતી; અત્યારે પણ હું એ મોજ ફરીથી માણી રહ્યો છું. માથાપર સૂર્યનારાયણ તપી રહ્યો છે, આસપાસ જાતજાતની હરિયાળી વનસ્પતિ ખીલી રહી છે અને ચોગર-હમ એવું તો શાંત અને સ્થિર છે કે જાણે સઘળી સૃષ્ટિ નિર્જીવ ન હોય. આવી શાંતતામાં, આવી સ્થિરતામાં, સૂર્યનારાયણના સુંદર તડકામાં નદીના હુંકાળા હૃદયદેશપર હું લહેરથી તરી રહ્યો છું. આ અજળ શાંતિ, જેને અનુભવતાં તમને ખચિતજ લાગે કે આ જગત કેવળ પ્રપંચ છે—માયા છે, તેનો રળેને ભંગ થાય એ ખીકથી પાણીમાં મારા હાથ-પગ પછાડવાની પણ હું હિંમત કરી શકતો નથી !

મારા કાર્યની પાછળ લોભ હતો, મારા પ્રેમની પાછળ વ્યક્તિત્વ હતું, મારી પવિત્રતાની પાછળ લય હતો, મારા નેતૃત્વની પાછળ સત્તાની લોહપતા હતી. હવે તે સર્વ અદૃશ્ય થતાં જાય છે ને હું તરું છું. આંચો, માતાજી ! આંચો; તારી હુંકાળી સોડમાં લપાવા હું આ આંચો. નિઃસ્તબ્ધ, અજણ્યા, અલૌકિક સ્થાનમાં જ્યાં તું મને લઈ જઈશ ત્યાં હું એક પ્રેક્ષકતરીકે—નાયકતરીકે નહિ હો !—તરતો તરતો આવીશ.

અહોહો ! શું એ શાંતિ ! શું એ નીરવતા ! મારા વિચારો, મારા સંકલ્પો, મારા પોતાના હૃદયના છેક ઉંડાણ-માંથી, ખડું આઘેથી આવતા હોય એમ લાગે છે. તેઓ આઘેથી આવતા મંદ ધ્વનિ જેવા ભાસે છે અને સર્વ કંઈ શાંતિનું—એ મીઠી મધુરી શાંતિનું આચ્છાદન આવી ગયું છે. એ શાંતિનો હું તમને કેવી રીતે ખ્યાલ આપું ? પણ—પણ નિદ્રાવશ થતાં પહેલાંની થોડીક પળોમાં કે જ્યારે બધી વસ્તુઓ જાણે અદૃશ્ય થઈ જઈ માત્ર છાયારૂપ જણાય છે તથા લય, પ્રેમ વગેરે લાગણીઓ અસ્તંગત થઈ જાય છે ને તે વખતે જે શાંતિનો અનુભવ થાય છે તેના જેવીજ કંઈક આ શાંતિ છે. આનુબાનુ ચિત્રો ને પૂતળાં હોવા છતાં એ શાંતિ પોતે એકલોજ અનુભવે છે.—આંચો, મારા નાથ ! હું આ આંચો.

જગત છે ખરું, પણ તે નથી સુંદર કે નથી કદ્દુરું.
વિનાર હોવા છતાં લાગણી ન ઉકેરાય તેના જેવી જગતની
સ્થિતિ છે. આહ ! જો મુખ તે હું તમને શું કહું ! મને
જોડેજોડે વસ્તુ સારી અને સુંદર જણાય છે; વસ્તુઓનું
સારાસાર પ્રમાણ મારે માટે નાશ પામતું બય છે-તેમાં
સૌથી પ્રથમ મારા શરીરનું. ઈતત્સત્.

લંડન અને પારિસમાં તમને બધાંને મહાદ્દ મશ મળે,
એમ હું હંમ્મુ હું. નવા નવા આનંદો અને નવા નવા
શારીરિક-માનસિક આરોગ્યના લાભો તમને પ્રાપ્ત થતા રહો !

પત્રાંક ૧૬૨

ન્યુયૉર્ક, ૨ ઇ જુલાઈ ૧૯૦૦

હું હંમેશાં કહેતો આવ્યો છું તેમ જગદંબા સધણું
બને છે. માલને પ્રાર્થો. નેતા થવાનું કામ બહુ કપરું છે-
પેલાના અંગત સ્વાર્થને પ્રથમ જનતાના પગતળે કચડી
નાખવો જોઈએ.

પત્રાંક ૧૬૩

પારિસ, તા. ૨૮ મી ઑગસ્ટ ૧૯૦૦

લંડની એવીજ છે-દબ્યેજ બાંઓ; અને બીણું આપણે
કરવાના પણ શું હતા ! હજો, બસ હજો ! કંઈક પણ નિષ્પક્ષ
થયે-કોઈક માર્ગ ઉપદશે. જો તેમ નહિ થાય-કે જે કદાચ
કદીયે નહિ થાય-તો પછી ? તો પછી શું ? આપણા બધાજ
પ્રયત્નો મૃત્યુને દૂર કરવા માટેજ છે ! પણ જો મૃત્યુદેવ !
તું ના હોત તો આ દુનિયાની શી વસે થાત ! તું તો દુનિ-
યાઈ દહોનેા મહાન ધનંતરી છે !

સ્વપ્નાં, અહા ! સ્વપ્ના ! મધુરાં સ્વપ્નાં અનુભવો !
સ્વપ્ન, સ્વપ્નના બહુ એજ આ લંડનીનું-આ જન્મમરણનું
કારણ છે, અને વગેરે તેના નિવારણનો ઉપાય પણ તેજ છે !
અનુભવો, બસ સ્વપ્ન. અનુભવો ! સ્વપ્નને સ્વપ્નીય વિદારો !

હું ક્રેન્ય શીખવાનો પ્રયત્ન કરું છું.....ની સાથે અહીં વાતો કરું છું. એમાંના કોઈ કોઈ તો એ વાતોની ખડું કદર કરતા થઈ ગયા છે. એ શાશ્વત કાયકા વિષે, પ્રારબ્ધની એ શાશ્વત શ્રીરક્ષા વિષે આખા જગતને કહો. એ પ્રારબ્ધ કિંવા નસીબની શ્રીરક્ષાના દોરાનો છેડો ખરી રીતે કોઈને પણ જડતો નથી, છતાં પ્રત્યેક જણ પોતાને તે જડયો હોય એમ માને છે અને એ માન્યાતાથી નિદાન એક વાર તો સંતોષસૂચક “હાથ”નો ઉદ્દગાર કાઢે છે, પણ બીજા પળે પોતાને બની ગયેલો જીએ છે. કેમ ખરું ને ?

x

x

x

x

આ શરીર વિષે વિચાર કરવાનો મને ઝાઝો વખત નહોતો. એટલે તે સાડુંજ હોવું જોઈએ. વસ્તુતઃ તો પ્રભુ સિવાય કશું પણ બરાબર સાડું કદી હોતું નથી; માટે આપણે કોઈ કોઈવાર એ પૂર્ણ શુભને માટે આ અદ્વય શુભને વીસરી જઈએ છીએ, એ રીતનું વિસ્મરણ થવું એનુંજ નામ સારા થવું, સાડું હોવું, અને સાડું કરવું છે !

*

*

*

દુનિયામાં આવી આપણે આપણો ભાગ ભજવીએ છીએ-પછી તે સારો હોય કે નરસો હોય. સ્વપ્નનું જ્યારે ખલાસ થશે ને આપણે રંગભૂમિને છોડી જઈશું ત્યારે એ બધા પ્રતિ આપણે પેટ ભરીને હસીશું. મને કોઈ વાતની જો ખાતરી હોય તો તે બસ આની.

પત્રાંક ૧૬૪

(એક અમેરિકન શ્રીશિષ્યને લખેલો)

પેરોઝ ગોર્મિ-એટગની, તા. ૨૨-૬-૧૯૦૦

માત્રાનું દૃઢ્ય, વીરની ભાવના,
કોમળમાં કોમળ પુષ્પની મીઠામાં મીઠી મૃદુતા,
યજ્ઞના અગ્નિની જલુકતી જ્વાળામાં રહેલી જગ્યા
અને મંત્રચક્ર,

વિરોધાનું બળ અને પ્રેમીની આધીનતા,
કર્મની કલ્પનાઓ અને વર્ધ્યુજન દમકાં,
અત્મજ્ઞા અને સર્વમાં, અદ્વયમાં અને મહાનમાં,

રહેલી દિવ્ય જ્યોતિ પ્રત્યે અમર શ્રદ્ધા,
આ સર્વ અને એથી પણ વધારે જે હું ન પણ જોઈ
શકતો હોઉં તે મધ્યે,

માતા દુર્ગા! આજે તને અર્પો

હમેશના તારા વિવેકાનંદના

આશીર્વાદ અને સ્નેહ.

પત્રાંક ૧૬૫

બેંગ્લૂર મઠ, ૧૧ મી ડિસેમ્બર ૧૯૦૦

હું પરમદિવસે શત્રે અહીં આગ્યો છું. અફસોસ! મારી
ઉતાવળ કંઈજ કામ ન આવી.

કેપ્ટન સ-એ થોડાજ દિવસપર ટેક મૂક્યો હતો—આ
પ્રમાણે બે મહાન અગ્નિજ્વળે અમારા લોકને માટે—હિંદુઓને
માટે જલિદાન આપ્યું છે. સ્વધર્માર્થે પ્રાણાર્પણ જેવી કાંઈ
બીજી હોય તો તે આ છે.

x

x

x

x

પત્રાંક ૧૬૬

બેંગ્લૂર મઠ-હાવરા, તા. ૧૬ ડિસેમ્બર ૧૯૦૦

સાત સમુદ્રની પેલીપારથી હું તમારી ખબર પૂછું છું.

તમને અભયધી નથી ચતી? ખરેખર! મારું જીવન એક
હલ્તા પંખી જેવું છે. રાનકદાર ઉલોમી પારિસ, ઝાંખું
પાંખું જરીપુરાણું ઇસ્તિખુલ, અમૂકા મારતું નાનકડું એથેન્સ,
અને પીશમીની કીર્તિવાણું પ્રખ્યાત કેરો નગર દરે ક્યાંયે
પાછળ રહી ગયાં છે ને અત્યારે હું અમાકો બેંગ્લૂર
મઠમાંના એક અંદમાં બેઠો બેઠો લખી રહ્યો છું! અહીંની
શાંતિ ને નિસ્તબ્ધતા કંઈ જોર છે! પરંતુ વિશાળ નદી
સૂર્યના તેજસ્વી પ્રકાશમાં આનંદે પણ નીરવપણે નૃત્ય
કરી રહી છે તેમા આવી અદના વેપારી મહાનઃ હલેમાયી
એ પૂછું શાંતિને કોઈ કોઈ વાગ જામ થાય છે તે સિવાય
આ સ્થાનમા શાંતિનું અભાષિત સમ્રાજ્ય છે હાલમા અહીં
ગ્રીનવુડ ચાલી રહી છે. છતાં પણ બધારે તે રાજ રાજની
પદ છે ને સૂર્ય અભાષિતપણે પ્રગટે છે. અહીંની પ્રિયત્વ!

દક્ષિણુ કેલીકેનિંયાના શિયાળાને મળતો છે. સર્વ કંઈ લીલુંછમ ને ચકચકિત છે. ઠંઠકાણે મળમલ સરખું મૃદુ ઘાસ ઉગેલું છે, તથાપિ હવા ઠંડી, દિલખુશ અને તંદુરસ્ત છે.

પત્રાંક ૧૬૭

(એક ખંગાળી સન્નારીને લખેલ પત્રમાંથી ભાષાંતર)

કે. બાબુ પ્રિયાનાથ મુકરજીની મારફત
દેવગઢ વૈદનાથ, ૨૩મી ડિસેમ્બર ૧૯૦૦

પ્રિય માતૃશ્રી !

આપનો પત્ર મળવાથી ઘણો આનંદ થયો. આપ જે સમજ્યાં છો તે વાસ્તવિક છે. 'સ ર્શ અનિર્વચનીય પ્રેમસ્વરૂપ-તે પ્રભુનું સ્વરૂપ અનિર્વચનીય પ્રેમ છે.' નારદે બતાવેલું પ્રભુનું સ્વરૂપ-લક્ષણ પ્રકટ છે, અને સર્વને માન્ય છે, એવી મારી એ સંખંધમાં દઢ પ્રતીતિ છે. બહુ વ્યક્તિ એનો સમૂહ તે સમષ્ટિ (આખું) કહેવાય છે, અને દરેક વ્યક્તિ વ્યષ્ટિ (ભાગ) કહેવાય છે. તમે અને હું-એ દરેક વ્યષ્ટિ છીએ અને સમાજ સમષ્ટિ છે. તમે, હું, એક પ્રાણી, એક પક્ષી, એક ફીટ, એક છવડું, એક ઝાડ, એક લતા, પૃથ્વી, ગ્રહ, તારો એ દરેક વ્યષ્ટિ છે; ત્યારે આ વિશ્વ સમષ્ટિ છે. તેને વેદાંતમાં વિરાટ, હિરણ્યગર્ભ અથવા ઈશ્વર કહેવામાં આવે છે; અને પુરાણોમાં બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, દેવી વગેરે નામથી વર્ણવવામાં આવે છે. વ્યષ્ટિને વ્યક્તિગત સ્વાતંત્ર્ય છે કે નહિ ? જો હોય તો તે કેટલા પ્રમાણમાં હોયું જોઈએ ? વ્યષ્ટિએ સમષ્ટિને માટે પોતાની ઇચ્છા અને સુખનો સંપૂર્ણ રીતે ભોગ આપવો જોઈએ કે નહિ ? એ દરેક સમાજની સમક્ષ સિદ્ધ કરવાના સ્થાયી પ્રશ્નો છે. આ પ્રશ્નોનું નિરાકરણ શોધવામાં દરેક સ્થળે સમાજ પ્રવૃત્ત થઈ રહી છે. આ સવાલો વર્તમાન પશ્ચિમની સમાજને મહાન મોજાની માફક ક્ષુબ્ધ કરી રહ્યા છે. સામાજિક હિત વધારે મહાન હોઈ, તેની ખાતર વ્યક્તિગત સ્વાતંત્ર્યનો ભોગ આપવાના સિદ્ધાંતને મોશિયાવિગ્રમ-સમાજ-વાદ કહેવામાં આવે છે; ત્યારે જે સિદ્ધાંત વ્યક્તિના કિલનું પ્રતિપાદન કરે છે તેને ઇન્ડિવિડ્યુએલિઝમ-વ્યક્તિ

શરૂં કરેલામાં આવે છે.

સમાજના દિન આજે અત્યંત ઘટનાઓના આપણું, અને તે અમલમાં આવવા માટે અરજી અને નેતૃત્વ. બાંધી બગાડોને અસરમાંથી કાઢવું, એનાં જ પરિણામો અને અસરો શું તેનું અવલોકન કરીને જુઓ. અમલ-ભૂમિ છે. આ દેશમાં મનુષ્યો x x x x અમુક નિર્ણયો લેવા પ્રમાણે આવે છે, પીએ છે, તેથી જ રીતે તેઓ વિવાદ-પદ્ધતિ અને બીજાં કાર્યોમાંથી પસાર થાય છે. દુકામાં તેઓનું મરણ પણ શાશ્વતિમાં પ્રમાણે થાય છે, બાબત શાશ્વતમાં બોલવાનું જીવન રહેલું છે. તે સિવાય તેનાં પરિણામો પણ છે. તે મુંઝવે લાગે છે કે, માણસો પેઢીઓની પેઢીઓ-કૃષી હમેશાં એક છે એ કાર્યો મુંઝવે રીતે આવરીને તે કાર્યો તેઓ બહુ સારી રીતે અને યોગ્ય પ્રમાણથી કરી શકે છે. આ દેશનો રસોઇઓ યોગ્ય છે છતાં અને લોકોમાંથી જે સ્વાસ્થ્ય ભાત અને કદી બનાવી શકે છે તેવું કંઈ થયે બની શકતું નથી. એકાદ રૂપિયાની એક માચીન સાગની સાદી યાંત્રિક ક્રિયાથી અને આડમાં પત્ર રાખીને વીસ રૂપિયાના વારની કોનખાળ બનાવવી તે આજ દેશમાં શક્ય થઈ શકે છે. એકાદ વૃદ્ધી સાદવી, મારીનો અને તે પણ એકાદીબાના તેજથી બળતો હોય, આવાં અતિઅદ્ય સાધનોથી અદ્ભુત સમર્થ વિદ્વાનો દ્વારા આજ દેશમાં પાક્યા છે. વિદ્યુત પત્રની પ્રત્યે સર્વ પ્રેમ, અને અયોગ્ય પતિ પ્રત્યે જીવન-પર્યંત ભક્તિ હોવી, એ માત્ર આજ દેશમાં શક્ય છે.

પરંતુ આવી બધી બાબતો હોડો નિર્જીવ મંત્રોની માફક કયાં જાય છે-તેમનામાં માનસિક અપગતા, હૃદયનો વિકાસ, જીવનનો ધ્વનિત વેગ કે આશાનો આલિસીવ નથી; ઇચ્છાશક્તિની હદ ઉત્તેજકતા કે તીવ્ર આનંદનો અનુભવ તેમજ તીવ્ર ચોકનો સ્પર્શ તેમનામાં નથી; શોધક બુદ્ધિનો ચળકાટ, ગહન અથવા નવીન તત્ત્વો અને પદાર્થોની ઇચ્છા તેમજ હર તેમને નથી. એમનાં મન એવાં છે કે તેમની આસપાસ રહેલાં વાદળ (આવરણો) વીખરાતાં નથી. તેઓનાં હૃદય એવાં છે કે પ્રભાતના સૂર્યથી પ્રકાશિત ભિત્રમાં તેમને સૌંદર્ય દેખાતું નથી. પોતાની ચાહુ સ્થિતિ

કરતાં વધારે ચઢિયાતી સ્થિતિ થાય તો સારું, એવું તેમના મનમાં કદી આવતું નથી; અને કદી આવે તો તે બાળતની પ્રતીતિ થતી નથી. કોઈ બાળતની દૃઢ પ્રતીતિ થાય, તો તે કરવાનો પ્રયાસ બિલકુલ થતો નથી; અને જ્યાં પ્રયાસ થાય છે ત્યાં ઉત્સાહનો અભાવ હોય છે તેથી તે પ્રયાસ મિથ્યા જાય છે.

જો અમુક નિયમ અનુસાર જીવન ગાળવાથી જીવન ઉત્તમ બનતું હોય, જો પેઢીની પેઢી સુધી પરંપરાએ આપ્યા આવેલા નિયમો અને રૂઢિચિવાજોને દૃઢ રીતે પાળવામાં સફળ થઈ જતો હોય, તો પછી કહો કે, એક વૃક્ષ કરતાં વધારે સફળથી કોઈ પણ કોઈ શકે? એક રેલ્વેગાડી કરતાં વધારે ભાર અને વધારે પવિત્ર સંત કોઈ કોઈ શકે તેમ છે? કુદરતી કાયદાનું ઉલ્લંઘન કરનાર પથ્થરનો કકડો કોઈએ જોયો છે? ઠારને પાપ કરતાં કદી કોઈએ જાણ્યું છે?

વિશાળ આગબોટ, રેલ્વેનું પ્રબળ એન્જીન, એ તરફ નજર કરો. તેઓ બુદ્ધિરહિત છે. તેઓ ગતિ કરે છે, ફરે છે, દોડે છે, પણ બુદ્ધિવગર. અને બીજી તરફ એક અદૃષ્ટ કીડો કે જે રેલ્વેગાડી પોતાની પાસે આવતી જોતાં જ બાજુએ ખસી જઈ પોતાની છાંયગી બચાવવા ચાલી રહ્યો છે તે જુઓ. આનું શું કારણ? કારણ એ કે, તેનામાં બુદ્ધિ છે. તે ગાડીના ચત્રમાં ધંધા કરવાની શક્તિ નથી. તે વિશાળ ચત્ર કુદરતી કાયદાનું ઉલ્લંઘન કરવાની ઇચ્છા કદી કરી શકતું નથી; પણ પેટો છેક નાનકડો કીડો કુદરતી કાયદાની સામે ધવાની ઇચ્છા ધરાવે છે. તે કાયદા સામે થાય છે; પછી તેમાં રૂતેડમંદ થાય છે કે નહિ તે જુદો સવાલ છે. આ કારણથી તેનામાં બુદ્ધિ છે એ સાબીત થાય છે. જેટલા પ્રમાણમાં આ કિંઈ શક્તિ પ્રકટ થઈને વિજયવંત થાય છે, તેટલા પ્રમાણમાં વધારે સુખ છે, તેટલા પ્રમાણમાં તે જીવની વધારે ઉચ્ચ દશા છે. કૃતિની ઇચ્છા સંપૂર્ણ વિનયવતી છે, તેથી જ તે ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ દશા છે.

શિશુ એ શું છે? શું જન્મીને પેઢી જણ તે શિશુ છે? નહિ. તે જુદા જુદા પ્રકારનું જન્મ છે? ના, તે પણ નહિ. જે કેવળશક્તિ ઇચ્છાશક્તિને પ્રગટ અને તેનું પ્રકટી

કરુણાકાળમાં લાવી ઉત્તર અને વિજયવાન કરી શકાય છે, તેજ શિક્ષણ છે. હવે ધ્યાનમાં રહે છે, જેના પરિણામે ઈશ્વરશક્તિને પેદીઓની પેદીઓથી બળાતકારે વારંવાર ચુંગાવી નાખવામાં આવે છે, અને મૃતપ્રાય કરી નાખવામાં આવે છે તે શું કેળવણી છે? જેની સત્તા નીચે-નવા તો એક બાલુએ રહ્યા, પણ જૂના અતિ હિતમ આચાર વિચારો એક પછી એક નાશ પામતા જાય છે અને જે ધીમે ધીમે મનુષ્યને પોતાનો સ્વાર્થ સાધવાના એક ચંત્રસમાન બનાવે છે તે શું કેળવણી છે? x x x x વળી જે માણસો માટીના દુકાં જેવા, નિર્લેવ ચંત્ર જેવા, પથ્થરના કકડા જેવા છે તેવા માણસોના સમૂહથી બનેલી સમાજને આપણે 'શુ' ખરી રીતે સમાજ કહી શકીશું? જ્યાં એવી અચોચ સમાજ હોય ત્યાં તે રૂઠા પ્રકારે તો ક્યાંથીજ ચાલી શકશે? જો એવીજ સમાજથી સાફ યથા શક્તિ હોત તો તો પછી સેંકડો વર્ષથી આપણે શુભામગીરીમાં રહ્યા હીએ, તેને બદલે આપણે આખા જમતમાં મહાનમાં મહાન પ્રજા બની શક્યા હોત; અને આ ભારતભૂમિ મૂર્ખતાની એક ખાણ યથા પડી છે તેને બદલે જ્ઞાન મેળવવાની શાશ્વત નદી નીવડી હોત.

ત્યારે હવે આત્મલોગ એ શું સફળ નથી? 'શુ' પોતાનું મુખ, પોતાનું કદ્યાણ, વધારે વ્યક્તિઓના મુખ માટે અર્પણ કરી તેનો લોગ આપવો, એ સફળથી કામ નથી? છેજ. પણ બંગાળી કહેવતમાં કહ્યું છે કે 'પસવાથી અને મસજવાથી શું રૂપ આવતું રહે? શું પગણે પ્રીત થઈ શકે?' તેજ પ્રમાણે જે જન્મથીજ બિખારી હોય તે ત્યાગીનો લેખ લે, તેમાં શું વળ્યું? જ્યાં યજ્ઞિજ ન હોય ત્યાં ઇન્દ્રિય ન મહા બાળવો એમાં કયો સફળ છે? જેમાં વિચારશૂન્યતા, હૃદયશૂન્યતા, મહત્વાકાંક્ષાનો અભાવ અને સમાજનું બધાણ કેવું હેવું એઈએ તે પાતનું જ્યાં અજ્ઞાન છે ત્યાં સ્વાર્થત્વામ પણ ક્યાથી હેઈ શકે? વિધવાને બળાતકારે સતી કરીએ તેમાં પતિપ્રાપ્તિની અનન્ય બાજી ક્યાં આવી? વહેંચેલું કુળાદિને સફળથી કયો લોકો પાસે કરાવવામાં શું કર્યું? હુ કહું છું તે એ છે કે, જેટલું લમાનથી બની શકે તેટલું દે. દેને સ્વાર્થન્ય આપવા, વધા તેની

બેડીઓ તોડી પાડવા માટે કરો. કાઢવથી શું કાઢવને ઘોષ શકાશે? શું બેડીઓ બેડીથી તોડી શકાશે? આવો કાખલો ક્યાંય દીઠો છે? ત્યારે તમે સમાજની ખાતર સુખની સર્વ ઇચ્છાનો ભોગ આપવા શક્તિમાન થશો, ત્યારે તમે ખુદ થશો, ત્યારે તમે સુખ થશો; પણ એ બધું હજી બહુ દૂર છે. વળી તે મેળવવાનો રસ્તો શું જીવન છે એમ તમે ધારો છો?

અરે આપણી વિધવાઓ તો આત્મત્યાગનાં ઉદાહરણ રૂપ છે! અરે બાળલગ્ન દેટલું બધું સુખદાયક છે! બીજે ક્યાંય આવી રૂઢિ શક્ય છે? આવા લગ્નમાં પતિ અને પત્ની વચ્ચે પ્રેમ સિવાય બીજું શું હોઈ શકે તેમ છે? આવો મિથ્યા બકવાદ તો હમણાં ચારે બાજુએ (સનાતન ધર્મનો આલો) જોવામાં આવે છે. પરંતુ જે પુરુષો સ્થિતિ સુધારવા માટે અશ્રણી છે તેમને પણ શું આત્મત્યાગની જરૂર નથી? બીજાની સેવા કરવા કરતાં બીજો કેઈ ચઢિયાતો સફળ છે? પણ આ ગુણ ગ્રહણ કરવાનું પ્રાક્ષણને જરાય લાગુ નથી પડતું, તેથી એ તો બીજાઓ કરે તેને માટે કહી જાય એટલું જ છે! સત્ય વાત તો એ છે કે, આ દેશમાં માખાપો અને સગાંઓ કરે થઈને પોતાનાં બાળકોના અને બીજાના લાભોનું બલિદાન આપવામાં થરા છે, અને તે પોતાના સ્વાર્થી હેતુ માટે સમાજ સાથે કેઈ પણ રીતે વાંધો પડાવી દઈ પોતાને બચાવી લે છે. આ બધું પેઢીઓની પેઢીઓથી મનને નિર્જીવ બનાવી દેવાના મળેલા શિક્ષણને લીધે તેઓમાં બહુ સહેલું થઈ ગયું છે. જે અરે બહાદુર હોય તેજ પોતાનો સ્વાર્થ તજી શકે છે. બાકી બાંચલાને તો સમજણ હોય તોપણ, સ્વાર્થ તજવાથી ખીટો હોય છે એટલે, તે તો એક હાથથી પોતાની આંખો લૂછે છે, અને બીજા હાથથી પોતાનાં પુત્રપુત્રીઓને કુપ્રથા સુજળ ચલાવવા સારૂ ચાખુકે મારે છે! આવાઓ બહુ તો રડતાનાં આંસુ લૂછી જાય; પણ આવી બક્ષિસોથી શું વળ્યું? વિશ્વ તરફ પ્રેમ રાખવાનો એવાઓનો જે બકવાદ, એ તો અરણ્યરુદન છે. કુમળા છોડને તો વાડ બાંધીને ઉઘડો સારી રીતે પાષવો જોઈએ; તેને બદલે શું આવાં બાળલગ્ન હોય! જે કેઈને સર્વ વિશ્વપ્રત્યે પ્રેમ રાખવો હોય તો તે

કમિ કમિ અને પાનને આંગણેથી આગળ લઈને જાય છે. આ
જેકે માણસ તે જોઈ નહીં જાય તેમજ તેને મિત્ર-પ્રેમી મિત્ર-
શીષે તેના જે આનેકે. આને આને હોય તે વિષયને પણ
સામાની વિધિ દ્વારા જઈ શકે છે. જે જે આગળ પડે
આને પૂર્ણ જાણ સામાન્ય જાણે શકે છે, જે આગળ પડે
આને-વિદ્યા આને જાણ સામાન્ય કમિ કમિ દ્વારા જાણી
શકે છે. આટલે આને જોઈ જાણી શકે છે. આ આગળ પડે
જાણ કરવાને શક્તિમાન આને આગળ તેને સામાન્ય આટલે
જાણત્યામ કરવાની શક્તિ કરવી પડે. તે પહેલાં આ કરવાનું
નથી. હાંજા-હાંજા કાચ (નિષ્કામ કર્મ) કરી શકે. તેનાથી
પરિણામે હાંજા-હાંજા (નિષ્કામ કર્મ) કાચ કરવાનું જાણી શકે
છે. જે આમાં હાંજા-હાંજા જાણત્યામ કરવાની હેતુ નહીં તે
તે જોવા મળેથી હાંજાનો જાણ થયો શું જાણ છે? આને
તેના કાચ પછી શું થઈ શકે? જે આગળ ન હોય તે
આગળ કાચ પછી જાણ થઈ શકે તેમ છે?

આટલા માટેજ નિષ્કામ કર્મ જાણિ કરવા જોઈતી યો-
ગ્યતા અને પ્રેરણા પૂર્વસંસ્કારના બળથી જેનામાં ન આવેલી
હોય તેમને સંકામ જાણે પણ શુભ કર્મ અને જાણિ-
પૂજાદિ પ્રથમ કરવાનું કહેલું છે. તેમાં સગુણની પૂજા પ્રથમ
કરશે, તોજ નિર્ગુણ-નિષ્કારની સાચી પૂજા-ઉપાસના અને
સાક્ષાત્કાર કરવાનું જોની જોએ આવશે. (નહિ કે વગર
સાધન-સાધનાએ અહંબ્રહ્મ સ્મિનો બકવાદ કરી શિક્ષોદર-
પરાયણ બનવાવાળા અનીતિવર્ધક સ્વાર્થસાધુઓને અને
હંસામખોર શુરુધંટાકોને.)x

માતૃશ્રી ! ચિંતાનુરથતાં નહિ. પ્રળળ વાયુ વાય છે
એ મોટા જાડની સામે વાય છે. 'અગ્નિને સજિયાથી
હંદાવવાથી તે અગ્નિ વધારે સારી રીતે બળે છે.' 'સપ'ને
મસ્તકે ટકારે માસ્વાથી તે કૃષ્ણ ચઢાવે છે.' અને એવી રીતે
બધું. જ્યારે હૃદયને દુઃખ થાય છે, જ્યારે શોકનું તોફાન
ચોતરફ ચાલી રહ્યું હોય છે, અને પ્રકાશ બિલકુલ હવે
દેખાશે નહિ એવું જણાય છે, જ્યારે આશા અને ધૈર્ય
લગભગ જતા રહ્યા હોય છે, ત્યારે અને ત્યારેજ આ મહાન

x ઉપલી ઘડિ સમાની લીટીઓ આ ખરાબ વિદ્યુની છે. અખંડાનંદ

ધાર્મિક તોફાનમાં પ્રદાનનો અંતરંગ પ્રકાશ ઝળકી ઉઠે છે. મોજશોખમાં ઉછરીને, શુભાખની શર્યાપર સૂઈને, અને દીન દુઃખી માટે આંસુ આવવાનું તો રહ્યું પણ લાગણી સુધાં જેના હૃદયમાં ન જાગી હોય, એવો કયો માણસ કોઈ પણ વખતે મહાન થઈ શક્યો છે? કે એવા કોઈએ પણ અંતરમાં રહેલ પ્રદાનને પ્રકટાવ્યો છે? આપ શામાટે દીનદુઃખીઓ માટે રડવામાં શરમ અથવા બીક રાખો છો? છૂટથી રડો ! રડવાથી આંખ શુદ્ધ થાય છે, અને ઉત્તમ આંતરિક પ્રેરણા જાગે છે; અને પછી માર્ગ ખુલ્લો થઈ કમે કમે મનુષ્ય, પ્રાણી, વનસ્પતિ-વગેરે વિવિધતાઓનું જ્ઞાન ધીમે ધીમે નાશ પામી દરેક સ્થળે અને દરેક વસ્તુમાં પરબ્રહ્મ પરમાત્માની અનંત પ્રતીતિ પણ આવે છે. અને તેમ થતાં

समं पश्यन् हि सर्वत्र समवस्थितमीश्वरम् ।

न हिनस्त्यात्मनात्मानं ततो याति परां गतिम् ॥ (ગીતા)

તે પરમેશ્વરને સર્વત્ર સમાન રહેલો જોઈને (સર્વને પોતાસમાન સમજીને) કોઈના અંતરાત્માને જ્યારે તે પોતાના આત્માવડે હણતો નથી-છળ કરતો નથી, ત્યારેજ તે પરમ-ગતિ-મોક્ષને પામે છે.

હમેશાં આપનો શુભચિંતક વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૧૬૮

ખેલૂર મઠ-હાવરા, તા. ૨૬ મી ડિસેમ્બર ૧૯૦૦

X

X

X

X

મારા અગ્રે આવી પહોંચતાં પહેલાંજ પરમરૂનેટી સ— મહાશય આ જ્ઞાની દુનિયાનો ત્યાગ કરી ગયા હતા. એમના મૃતદેહને “આ-લા-હિંદુ” એ નામથી ઓળખાતા એમના પોતાના આશ્રમને પડખે થઈને વહેતી પવિત્ર ગંગાજળના પુનિત તટપર અમિદાદ કરવામાં આવ્યો હતો. પુનપદારોથી આસ્થાદિન થયેલા એમના શબને આશ્રમમાંથી સ્વચ્છાનમૂર્તિ સુધી પ્રાદક્ષિણી ઉંચકી લઈ ગયા હતા અને તેની આગળ પાછળ શિષ્યકેમુદ્રપ વેદમંત્રોની પૂન વ્યક્તિ રજાં દત્તે.

અત્રેના કાર્ય માટે આ સાથે જે ધર્મવીરોના લોગ અત્યારસુધીમાં અપાઈ ચૂક્યા છે, આથી કરી આંગ્રજભૂમિ અને તેનાં બહાર બધ્યાંઓ માટેનો મારો ખ્યાલ વધે છે. ભાવિ હિંદના છોડવાને જગદંબાજી આવી રીતે આંગ્રજભૂમિના ઉત્તમોત્તમ લોહીથી સિંચે છે. જય હો, જગજ્જનનિ !

પરમરનેહી શ્રીમંત સ—શાંતચિત્ત છે. પારિસને સરનામે મારા પર એમણે લખેલો કાગળ આ મેલમાં મને મળ્યો છે. આવતી કાલે હું તેમની મુલાકાતે જવાનો છું, જે પ્રિય-ધીર આત્માનું પરમાત્મા કહ્યાણું કરે !

અત્રેની ઋતુ હાલ બહુ યુગ્મનુમાં છે. શિયાળો ચાલે છે. બરફવાળા હિમાલયની શોભા હજી પણ વૃદ્ધિગત થયે. મિ. જ-નામનો જે તરુણ ન્યુયૉર્કથી અત્રે આવ્યો હતો તેણે પ્રદ્યુમ્નચંદ્રની દીક્ષા લીધી છે અને હાલ માયા-પતી રહે છે.

મઠવાસી ભાઈઓએ પોતાની શક્તિ અનુસાર સઘળું કાર્ય થયાથોઅ ચલાવ્યું છે, જે જોઈને મને ખુશી ઉપજે છે; અને ખોટી ધારતીથી તેમને કપકો આપવામાં મારી કેવળ મૂખાંધજ થઈ હતી એવું હવે મને લાગે છે.

X X X X

અમે નિદાણું, પૂજે નિદાણું, બધેજ તે સત્ય વિલસેણું બાણું;
ગમગીની માઠી ગમે તેવામાથે, નિમ્નભૂમિએતિ ગંગો રસાણું.

X X X X

પત્રાંક ૧૬૯

જેજૂરમઠ, ૭ મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૦૧

આપણે બધા કકડે બચકે કામ કરીએ છીએ, નિદાન આ કામમાં તો એમજ છે.

હું કમાનને દાખી રાખવાનો પ્રયત્ન કરું છું, પણ કંઈ ને કંઈ એવું બનતું રહે છે, કે જેથી કમાન છટકી જાય છે; એટલે પછી નિચારો, ચાલગીરીઓ, બોલબોલા અને કામજોપર કામજો ચીતરવાનું કામ ચાલે છે !

વપોત્તુ આ વધારે હવે ખરેખરી ચડ થઈ છે અને દેમ પ્રલય થવાનો હોય તેમ રાવ ને દહાડો મુશળ-

ધાર વરસે જાય છે. નદી પાણીથી ભરાઈ જાય છે; કાંઠા બધા રેલાઈ ગયા છે; તળાવો, ટાંકાઓ ઉભરાઈ ગયાં છે. મઠના વાડામાં ભરાઈ રહેલાં પાણીનો નિકાલ કરવા માટે જરૂરી ઉંડી ગટર ખોદવાના કામમાં મદદ કરીને હું હજુ હમણાં ચાલ્યો આવ્યો છું. કેઈ કેઈ ઠેકાણે તો મથોડા મથોડાપૂર પાણી ભરાયાં છે. મારી પાસેની પ્રચંડ જળ કુકડી તેમજ ખતકો અને હંસો આનંદથી મલકાઈ ગયાં છે. મારો પાળેલો મૃગ થોડા દહાડાપર મઠમાંથી છટકી ગયો હતો, તે પાછો ફેટલાક દહાડાના પરિશ્રમે મળ્યો છે. દુર્ભાગ્યવશાત્ મારી એક ખતક ગઈ કાલે મરી ગઈ; એક અઠવાડિયાથી તે મરૂં મરૂં કરી રહી હતી. મારો એક વિનોદી સંન્યાસી કહે છે કે “મહારાજ! આ કલિયુગમાં હવે જીવવામાં મજાજ નથી; કેમકે ખતકોને પણ લેજ અને વરસાદથી શરદી થાય છે ને દેડકાં પણ છીંકે છે!”

એક હંસનાં પીછાં ખરી પડતાં હતાં. બીજો ઉપાય હું જાણતો નહિ હોવાથી મેં અને લઈને મંદ કાર્ખોલિક એસિડમિશ્રિત પાણીના કુંડામાં ઝળોળ્યું. મેં ધારેલું કે ચાલ્યો તો એને એ ઉપાયથી મટી જશે, ને નહિ તો પછી તે મરી જશે; અને જણાવતાં આનંદ થાય છે કે, તેને હવે તદ્દન સારું થઈ ગયું છે.

સમાપ્ત

વિવેકાનંદના જાળવા જેવા થોડા વિચારો

(આ પુસ્તક તમારા જીવન માટે, ઉપયોગી છે.)

પોતાના પંદર વિશે

“જનમાં પ્રભુ અને સત્ય એ નેજા જોડાયેલા છે, ખાતરી
સર્વ પ્રિય છે.”

“શું તમે એમ કહેવા હો છો કે, જેવાં જેવાં વિદ્યુત્તેજાવાળા
ચાલિયાદારમાં જાણેલા, વહેમી, દવાદીન, કામિય, નાસ્તિક અને
ખાવણા જેવાઓ તમેને મળ્યા અને છે; તેમાંનાંજ એક નહીં
કે કશુંક અને મરવા જાય તેવા છું?”

“જમવાન સત્યદેવ! તુંજ મારો માનદ્યોક થા. દરેકું મીઠી
સાકર બનવા (મીઠું મીઠું બોલી સર્વને રાજ રાજવા) જેવો નાનો
રહ્યો નથી. બધ સિવાય, દુકાનધારી સિવાય, ચતુર્મિત્રી દરકાર
હ્યાં સિવાય દે અન્ધારી! છું તો માત્ર સત્યનેજ વળગી રહે.”

“હું પોતાને સર્વપ્રિય બનાવી નથી શકતો અને x x જુકાણાને
અગ્રદુશ નથી થઈ શકતો તેને માટે સાચાર છું. x x અંગ્રીજી
મેં એવા ધોરણ માટે વેઠ્યું છે, છતાં તેમ તો નથીજ કરી શકતો.”

“મુક્તિ એજ મારું ધર્મસર્વસ્વ છે અને જે કાંઈ તેનું વિરોધી
દેશે તેની સાથે લડીશ-જગડીશ, યા તો તેનાથી છેટા રહીશ.”

“મારું કામ સદેશનો પ્રચાર કરવાનું છે; દુનિયાને પ્રિય લાગ્યું
તેવી (રત્નેશુભી) રીતે વર્તવાનો અને સમય પશ્ય નથી; અને એવી
રીતે પ્રિય થવાનો પ્રત્યેક પ્રયત્ન અને ટોળીજ બનાવે. મારે લગ્ન
વેળા મરણ પડે તે કળમ, પશ્ય એવું દિધા કવન કવવાનું અને
આ મૂર્ખ દુનિયાની પ્રત્યેક જરૂરીઆત-પાળી બસેને તે મારા દેશની
હોય કે બીજા દેશની હોય તેને તાબે થવાનું ખસદજ ના કરું.”

“મારી પાસે માત્ર એકજ સદેશ છે અને તે હું મારીજ
દેશે આપી શકીશ કે તેને દિ દુપણાનું, ખિસ્તીપણાનું કે બીજા
કાંઈપણાનું રૂપ નહિ આપું.”

“હું સંન્યાસી થયો તે પગલું બહુજ વિચાર કરીને જ હતું. x x x હું તો માત્ર એક લિખારી છું. ગરીબો મારા મિત્ર છે. હું ગરીબોને આહુ છું. હું ગરીબોનો સત્કાર કરું છું. મોઠા કાઈ વાર મારે બૂખમરો વેઠવો પડ્યો છે તેથી આનંદ થાય છે.”

x x x
“પ્રભુ મહાન છે. તે મને દંભી નહિજ થવા દે. માટે હવે મારો આંતરલાવનેજ બહાર આવવા દો. બધાનાં મન ખુલ કરે એવો (મનમાં એક ને મોટે ખીણું એવો રાજસિક) માર્ગ મેં પ્રાપ્ત નથી થયો. અને જેવો છું તેવોજ મારી જાતને વશકાર રહી વગર મારે છૂટકો નથી.”

x x x
“મહાન પૂર્ણ આત્મીજ રહી છે-એનો મર્મ કાઢી સમજાતો નથી, સિવાય કે તે એક મહાન યજ્ઞ છે. જેઓ તેમાં રાજખુશીથી સામેલ થાય છે, તેઓ ઘણાં દુઃખમાંથી બચી જાય છે; અને જેઓ સામે થાય છે તેમને તાણે થવાની ફરજ પડી વધારે સહેલું પડે છે. તેથી મેં તો હવે રાજખુશીથી તાણે થવાનો નિશ્ચય કર્યો છે.”

x x x
“બલેને આપું જગત સામે આવે, નરક આવે, દેવતાઓ આવે કે સ્વયં જગદંબાજી આવે, પણ હું તો હવે લડવાનો તે લડવાનોજ; પાછો પગ કદી નહિ બરવાનો.”

x x x
“હું એક લડવૈયો છું અને લડવૈયાને જાણે તેવીજ રીતે મારે મરણશરણ થવું જોઈએ-પાછા પગ બરવાની કે આપાન થવાની વાત નહિ-અને તેથીજ હું ઢાંકરાઓ સામે ખીજવાઈ જઈ છું. એમને હું કાંઈ લડવાનું કહેતો નથી, પણ માત્ર મારા માર્ગમાં અંતરાયરૂપ ન થવાનું કહું છું.”

x x x
“વિદ્યાર્થીઓ પ્રયે મારાથી કંઈક જાણા વગરનાં જાય છે તેને માટે હું બહુ દિવ્યગીર છું, કિન્તુ તેઓ એ પણ તારી પેઠે જાણે કે કે, મારા જોડેજ તેમને આ પૃથ્વીપર બીજા કોઈ આદતવાર પણ નથી.”

x x x
“મારી રીતે અભ્યાસ કંઈક છે. x x x અને તેથી હું કહેવા એકે. એટલે પછી મને હું એટલું જાણું જઈશ ત્યાં કે તે મિત્રોની સાથે મને બહુ મારા મારા રહે છે.”

x x x
“હું કહેજો જાણું છું અને જાણી રહું છું. x x x અને હું કહેવા છું. અને એથી કહે જાણું છું. x x x અને હું કહેવા છું.”

શરીર અને સારામાં સારા કાર્ય કરનારાઓ મોકલશે.”

X X X X

“યાદ રાખજો કે કોઈ મારો મુખિતવાર નથી, હું કોઈના કહેવા પ્રમાણે ચાલવા બંધાયેલો નથી. મારા જીવનનો ઉદ્દેશ હું સારી રીતે જાણું છું, અને મારી પાસે ‘ચેરીમેરી’ ની રીત નથી.”

X X X X

“હમણાં વિશ્રામની વાત ! વિશ્રામ તો શરીર છૂટે સારે મળશે.”

X X X X

“મારાં બ્યાખ્યાનો અને વચનોનાં જે પુસ્તકો કલકત્તામાં છપાયાં છે તેમાં હું એક બાબત જોડું છું. તેમાંનાં કેટલાંક એવી રીતે છપાયાં છે કે જેમાંથી રાજદારી વિચારોનીજ મધ આબ્યા કરે; પણ હું રાજદારી પ્રત્ય નથી, તેમજ રાજકીય બાબતો માટે ચળવળ કરનાર પણ નથી. વસ્તુના દાર્દ મારેજ ફક્ત હું ફરકાર કરું છું. — જ્યારે તે દાર્દ મથાથોઅ્ય હશે ત્યારે સમસ્ત વસ્તુ સ્વતઃ મથાથોઅ્ય થઈ રહેશે.”

X X X X

તેમની મહેનત અને સહાય લેવાઆપવા વિષે -

“હું નિર્વીર્ય પ્રુરોગોના દાયમાં મને મૂકવા માગતો નથી. તમારે તે બાબતની ફિકર રાખવાની નથી. જે થોડું તમારાથી બને તે કર્યા કરો. મારે તો પહેલેથી તે છેડા સુધી પડેજ કાર્ય કરવાનું રહ્યું છે.”

X X X X

“દિ’દુસ્થાનના આ ગૃદસ્થ લિખારીઓ પાસે બીજા માગવા જતા નહિ. હું તે કાર્ય મારા પોતાના મગજથી અને મગજનું જમણા દાયથી મારી મેળેજ કરીશ.”

X X X X

“બીજા માગવા જવાની મને રેવ નથી.....જો હું પણ એક સાક્ષારિક-દબી હોત તો અતી જગરી વ્યવસ્થા કરીને મદા-ભારત રત્ન મેળવી શક્યો હોત.”

X X X X

“મન્ય છે પ્રજો” કે મારામાં પેના પેદા કરવાની શક્તિ આપી નથી; સત્યના અવગળન અવગળાને દુનિયાના જોનેને અધીન મારે દા. મારે કવુ ‘હત’ મન દહ નમણુ છે, કેઈ કેઈ વાર ને વ મની પો પ મિંવ મદને પદઃવા વ્યવ છે.”

X X X X

“મારા અદર્દને મારેજ માત્ર બધું જીવન અને સદાચ સર્વ-દુનિયાના પદઃમન, બંધ કેડની અદેશ નહિ. જસ એજ

તે નેઓને એક રમે હશે નહીં નેના વિષય. ૧ મારેના જેવા કે ૧૫.
વાતું કૃપા કરી કરેને આ મુજબે. મારેને એક ૧૧૧. ૧૫
આપા વચર પદવકાટ કરે છે, એક અને દસાં આને છે.”

“અમુક મારા વિષે આમ કરે છે, એકું તમને હવે વાંકે
પર મારું મારું આપા નહિ. મારા વિષે મુજબ અમુક મુકાદે
આપે, તે સાંમયવાને હું રોકાતો નથી.”

‘એ બધી સખત રીતે કાવું હવું’ હે અને એટલે મારી
પાસે પેસો આપો તે કલકતા અને મદામ મોરતી આપો છે,
અને આ બધું કયું એટલા મારે શું હું નેઓના કરેના પ્રમાણે
ચાલવા પણ બેપાવસો છું? તમે સરમાતા નથી? શું હું નેઓનો
કાંઈ રીતે દેવાદાર છું? તેઓ મારાં વખાણ કરે તેની હું ફરકાર
કરું તેમ છું! અને તેઓ નિંદે તેથી કરું તેમ છું? મારા વદાયા
પુત્ર! હું કાંઈ વિશ્વમુખ મનુષ્ય છું, અને તમે પણ મને લભુ
હીં સમજી શક્યા નથી. તમે તમારું કાવું કરી જાઓ, જે ન
કરી શકો તો બંધ રાખો; પણ મને તમારો મિત્રતા પ્રધાપ કરી
સત્તાવવાનો પ્રયાન કરતા નહિ.”

“જે દેશી મદાનમાં મદાન પુરુષ-રામકૃષ્ણ પરમદસને જન્મ
આપે. તે દેશમાં તેનાં કાર્યને સદાવ આપવા થોડા રૂપિયા પણ
જેઓ એકલા કરી શકતા નથી; મિત્રતા પ્રધાપ કરવો હોય તો તેપાર
રહે છે; અને જેને માટે તેઓએ કંઈ કયું નથી પણ જેણે તેમને
માટે બની શકે તેટલું બધું કયું છે તેને ‘તું આમ કર, તારે
આમજ કરવું’ એકએ એમ આદેશ આપી પળાવવા માગે છે!
આવી કૃતમ્મી કુનિયા છે!”

“મમે તેવું સાઈ વર્તન ચલાવનાર વિષે પણ બહુદત્તી બુદ્ધિથી
ઉમાં કરનારા તો આ કુનિયામાં હોય છેજ! ચિકાગોમાં તો એવા
પ્રસંગો મારી સામે કરેજાજી ઉભા મના!”

વિવેકાનંદજીના આત્મનિરીક્ષણ અને દેહાંત વિષે

“x x સંન્યાસીને ઉદ્દેશી ભગવાન મનુએ કહેલા ‘એકલો
રહે, એકલો રહે’ એ વચનનું સત્ય મને સ્પષ્ટ સમગ્નપું છે. બધી
મૈત્રી, બધા લૌકિક-પ્રેમ, એ (સાનાની બેડીની પેઠે) બધનકારકજ
છે. એવી કોઈપણ મૈત્રી નથી, કે જેમાં પોતાની યોગ્ય માન્યતાથી
ઉભરી વર્તવાની ફરજ પડે નહિ.” x x x “હે નાપિયુનિઓ!

“મારી વધુ ને વધુ ખાત્રી થતી ચાલે છે કે, આંતરિક શુદ્ધિ
સિવાય કર્મયોગમાં ખીન્ને કોઈ હેતુ રહેલો નથી. જ્ઞાનને માટે
(પરોક્ષ જ્ઞાનમાંથી અપરોક્ષ જ્ઞાનને માટે-પરમાત્મસાદાશરણને
માટે) મનુષ્યને યોગ્ય બનાવવો, એજ માત્ર એક કર્મનો હેતુ છે.”

X X X
“અંધનો તુટતાં જાય છે, મોઢા ક્ષીણ થતો જાય છે, કમર નીરસ બનતું જાય છે, જીવનપ્રકાર ઝાંખો થતો જાય છે. પુસ્ત્રીની લાક્ષણિકતા ધ્વનિજ માત્ર દર્શ્યપટ પર અચ્છાય છે—‘આઓ પ્રભુ ! હું આઓ.’—‘શ્રૂવેલાને મુડમાં દાટવાનું સોપી તું તારે મારી ‘હું આઓ આવ.’ ‘આઓ મારા વલણા ! આઓ.’”

X

X X X
 "ଧନ୍ୟ કે હું આ જગતમાં જન્મ્યો, ધન્ય કે મેં કપડો પહેલો,
 ધન્ય કે મેં જીવો કરી ને ધન્ય કે હું સાલિના સામાજ્યમાં પ્રવેશું
 હું કેઈને હું બંધન આપી જતો નથી કે સાથે હું કેઈ જાતના
 બંધનો લઈ જતો નથી."
 X X

“મારા કાર્યની પાછળ લેણું હતું, મારા પ્રેમની પાછળ ભક્તિ હતી, મારી પ્રવિરતાની પાછળ જીવ હતું, મારા નેતૃત્વની પાછળ સંતાની લોકપ્રિયતા હતી. હવે તે તારું અદ્ભુત મનમાં ભર્યું છે ને હું તારું છું. આખો, માતાજી ! આખો; તારા હૃદયની સેડમાં લગ્યો છું આખો. નિરતરંગ, અનન્ય, અસાધિક સ્વામીના કબજે છું મને હવે અદ્ભુત ત્યાં હું એક પ્રલકનને—નાવકનને નહિ હો !—તારો તારો આશરો.”

अथमेव, पतितो जनि तमनी सेवा विणे

一、關於本會之組織及職權
 本會定名為「臺灣省教育會」，其組織及職權如下：
 (一) 組織：本會設會長一人，由本省教育界推選之；設副會長一人，由本省教育界推選之；設理事若干人，由本省教育界推選之；設監事若干人，由本省教育界推選之。
 (二) 職權：本會之職權如下：
 1. 研究本省教育之改進及推廣。
 2. 調查本省教育之現狀及需要。
 3. 向政府建議教育政策及措施。
 4. 向社會宣傳教育之重要性。
 5. 籌募教育經費。
 6. 獎勵教育有功人員。
 7. 其他有關教育之事項。

કે મેં જિંદગીથી તે બા અંતે જે તેની મજબૂત વસ્તુ તેઓને જાની નથી; અને તેઓ મનુષ્યનના કંઈ એવું જન્મ જાન તેઓને મેં જાણી શકું નથી. જ્ઞાનાનું પરિણામ જ્યાં ત્યાં મુલાકાતો થાય છે.”

“...મરીબાઈ અને જ્ઞાતાનમાં દરેકને મારે દુનિયા લોક દરેક અંતરમાં મારે દિલમાં કેવું જન્મી પડતો છે ? તેઓને મારે તેમની અવધ અવરણમાંથી બહાર આવવાનો મુંડો હતો છે ? તેઓને પ્રભાવ અથવા જ્ઞાન મળી શકતું નથી, તો તેઓ એક બારણેથી બીજે બારણે તેઓને કેળવણી આવવા મુમારની કરે ? આ કોઈ જ તમારો હંધર છે એમ માન્યા; તેઓનો વિચાર કરો, તેમને મારે કાંઈ કરો, તેમને મારે અનિશ્ચય પ્રાર્થના કરો-મનુષ્ય તમને માર્ગ જનાવશે. જેનું હૃદય જરીબોને મારે દબે છે, તેને જ કું મદાતમન કહું છું, નહિ તો તે દુરાતમન છે.”

“જાણસ, અજ્ઞાન અને અનાચારથી દેશની આતી દુર્લભા કંચેલી જોઈને કયો શુદ્ધિમાન રિધર થઈને બેસી રહી શકે ?”

“મનુષ્યને રીબાતો જોઈ જોઓનું અંતઃકરણ કંઈ જોઈ નહિ; તેઓ મુંડા મુસના નામને યોગ્ય છે ?”

“જે કેમોને અત્યારસુધી નીચ મજબૂતમાં આવતી તેમને પોતાના દહીં પાછા અપાવવા પ્રયત્ન કરવો એમાં જ દબે ઉચ્ચ કેમનું કમલ છે.”

“નીચ લેખાતો જનસંભાજ જનમન થઈને તમારો જુલમ સમજવા સામરી ત્યારે તેમની એક કુંકમાવથી તમે હાડી જવાનો.”

“સુવર્ણમયી જારતમૂંઝિમાં આજે અન્નને મારે કેટલો દાદા-કાર થાય છે, તે જરા આજો હાડીને જુઓ; તમારો સુચિકિત-પણાથી એ દાદાકાર દૂર થઈ શકે તેમ છે ? કહી નહિ. પોષાત્યં વિજ્ઞાનની સદાયથી છું પોતે બેની કરવા અને મારી જોડવા મંડી જા. આકરી બાકરીયાં કાંઈ જ દિ વળવાનો નથી.”

“જે ધર્મ કે હંધર વિધવાના આસુ લૂછી ન શકે, અથવા માખાપ વગરના નિરાધાર જાળકોના મુખમાં રોડીનો કટકો મૂકી ન શકે, તેવા ધર્મ કે હંધરમાં મને શ્રદ્ધા નથી. મને તેટલાં ઉમદા ધર્મતરવો હોય, મને તેટલું મુશ્કિલ તરવણાન દોષ-છતાં

જ્યાંસુધી તે પુસ્તકોમાંજ છે, મુખમાનથી ચર્ચાના વિષયરૂપ છે-
એટલે કાર્યમાં ઉતરેલ નથી, ત્યાંસુધી હું તેને ધર્મ કહેતો નથી.”

“ધર્મિવરને શોધવા તમે ક્યાં જાઓ છો? શું ગરીબ, દુખી
અને નિર્બળ બંધુઓ બધા ધર્મિવરો નથી? તેઓની પૂજા પહેલાં
શામાટે કરતા નથી? ગંગાકિનારે કુવો શા માટે ખોદો છે?”

“લોકોને ઘેર જમ કહોકે:—‘હોકો, જંગો, ઉંઘમાં પડ્યા રહેના-
નો આ સમય નથી. દરેક જાતની દરિદ્રતા તથા દરેક જાતનાં દુઃખો
દૂર કરવાનું સામર્થ્ય તમારા પોતામાંજ રહેલું છે’ એવો લોકોને
વિશ્વાસ ખેસાડી તેઓની ઠંડી પડી ગયેલી શક્તિઓને જાગ્રત કરો.”

“પ્રથમ સ્ત્રીઓનેજ ઉન્નત કરો અને ગરીબમાં ગરીબ જન-
વર્ગને જાગ્રત કરો ત્યારેજ તમારા દેશનું કલ્યાણ થશે.”

“ગરીબમાં ગરીબ અને નીચમાં નીચથી માંડીને શ્રેષ્ઠમાં શ્રેષ્ઠ
અને શ્રીમંતમાં શ્રીમંતસુધીના એકેએક માણસના હૃદયમાં ધર્મિવર-
ના મહિમાનો સંચાર કરો.”

“જેમ દેશમાં ધર્મનો, અને ધર્મિવરનો પ્રચાર વધારે તેમ
દેશનું કલ્યાણ પણ વધારે.”

“જે સમાજ અથવા પ્રજા આધ્યાત્મિક કાવોમાં જેટલી
આગળ વધે તેટલે અંશેજ તે સુધરેલી લેખાય. જે પ્રજા અનેક
જાતનાં કારખાનાં તથા યંત્રો નીપજાવવા છતાં, સામાજિક જીવનની
સ્વચ્છતાઓ અને વિદ્યાસ વધાર્યા જતી હોય તેને હું સુધરેલી
પ્રજાનું નામ આપતો નથી.”

“તમારામાં સર્વ પ્રકારની શક્તિ છે. ચાલો કૃષિ થાઓ અને
તમારામાં યુક્ત રહેલી તે અનંત વિનૂતિને પ્રકટ કરો!”

“શક્તિને યુરોપ તમારા પોતામાંજ રહેલું છે. તેને માન
આપો. એટલે તે આપોઆપ વહેવા લાગશે.”

“મનુષ્યનાં મનને જીતવાનું કાર્ય છે. મનને, જાતને, દુઃખને
એકાએક એકાએક મનને જીતવાનું કાર્ય છે. મનને જીતવાનું કાર્ય છે.
તમારું હૃદય તમારું જીવન, તમારું જીવન તમારું જીવન, તમારું જીવન તમારું જીવન.”

જાણ ૧ દને રૂં કરો. રૂપ જાળવ, નંબુપી તમે તેમોપત્તે
લાયથી જાવો. અને નમારી એવી ગિહિનિ રૂ.૫. આરે નમને પ્રજુના
ચરણે મોડ; એટલે તમે રૂપ કાઢી આદ્યત અંદરિઠી ઠાણિ,
સદાપતા અને કાલંકાણિ મેળવશો.”

× × × ×

“દિશમાં શું માળગે વમે છે ? જમદાનપુત્રી જેવી એવી દાસન
છે. કહેવાતી તીચ વર્ણના અઘાન કોઠોમાં ઉપયોગી યાન દેવાવખી
મેઠાણ થાય તોજ એનો ઉપાય થઈ શકે. યાનજન કરનાં આપક જગ
ખીજું કયું છે ?”

× × × ×

“ધર્મસિદ્ધાંત માટે ચિયોક્ષાણકલ કૌસેજ રચવાય તો સારું;
તેમ કયેથી (૧) વેદ અને જુદાં જુદાં બાપ્યેનું તથા જે તત્ત્વજ્ઞાનમાં
જગનના બીજા ધર્મોનું યાન સમાવવાનું છે, તે તત્ત્વજ્ઞાનનું
સંપૂર્ણ શિક્ષણ કુવકોને આપી શકાશે. (૨) સામાન્ય પ્રજા-
જનોની ઉન્નતિ કરવાના વિચાર એક સેંદૃશ કૌસેજદ્વારા પાર પડશે.
અને મરીખને ધરઆંગળે કેળવણી અને ધર્મનું જ્ઞાન આપવાનું
ઉપા કૌસેજમાં કેળવાયેલા શિષ્યગણે રૂપી મિશનરીઓથી પાર પડશે.”

× × × ×

સેવાધર્મનાં યોદ્ધાં રહસ્યો અને માર્ગો

“શું તમે આર્થ છો ? શું તમે દિંદુ છો ? શું તમે આર્થ
સંસ્કૃતિ પ્રિય છે ? જે હોય તો આગળ આવો; નમાલી આશાઓ
અને નિર્માણ બાવનાઓનો ત્યાગ કરો; અને તમારા દિંદુસ્તાનને
માટે, તમારી આર્થ-દિંદુજાતિને માટે, અરે ! સમસ્ત માનવ-
જાતિના કલ્યાણને માટે, વધારે ઉંચા આદર્શને માટે, અને વધારે
પવિત્ર કાર્ય માટે પ્રયત્ન કરો, સુદ કરો; જે જે ભોમ આપવા
પડે તે આપો; અને પ્રિયમાં પ્રિય વસ્તુ માટે પણ પાછું વાળીને
નદિ જ્ઞેના બસ આગળ વધો, આગળ વધો ! આગળ વધો ! !”

× × × ×

“નાનામા નાનું કાર્ય પણ જે હૃદયપૂર્વક યથાર્થ રીતે
કરવામાં આવે તો તેનું અદ્દભુત પરિણામ આવે છે”

× × × ×

“દીન-દરિદ્ર લોકોની પાસે પ્રકાશ લાવો અને ધનવાન લોકોની
પાસે એથી પણ વિશેષ પ્રકાશ લાવો. મરીખ કરતા ધનવાનને
જ્ઞાનના પ્રકાશની વિગેષ જરૂર છે; કાગળ કે તેમના હૃદયમાં
વિશેષ અંધકાર હોય છે માટે અસિદ્ધિન અજ્ઞાન મનુષ્યોને જ્ઞાન-
રૂપી પ્રકાશના દ્વાણા આપો અને સુચિદ્ધિત વિદ્વાન મધુતા

બાંધણું અનુકરણ તો કરીએ કરતા નહિ.”

“બદાદુરીથી આમળ વધો, એક દિવસ કે એક વર્ષમાં કતોદ મળવાની આશા રાખશે નહિ. ઉચ્ચ નિર્ધારનેજ દમોશ વળાગી રહે. મહત્ત્વ રહે. ધૃષ્ટિ અને સ્વાધીપેણનો ત્યાગ કરો; સત્ય, મનુષ્યદયા, અને તમારો દેશ-તેના દિતેના દાસ અને અનંત કાલ-મુખી તેમાં શ્રદ્ધા રાખનાર રહે; એટલે જોઈ સ્થો કે તમે આખા જંગલને હેતુ દયમયાવી નાખો છો !”

“હવે જો એવી કોઈ રાજવ્યવસ્થા શક્ય હોય કે જેમાં બાંધણું અમંલનું જ્ઞાન, દ્વિતિય અમલની સંસ્કૃતિ અને સમૃદ્ધિ, વૈશ્ય અમલનો પ્રચારનો ઉત્સાહ, અને શૂદ્ર અમલની સમજાવ જૂતિ, એ બધાનું સંગઠન થાય, યાને પ્રત્યેકના દોષોને ટાળી એ ચારેની એકત્ર જમાવટ થાય, તો તે રાજવ્યવસ્થા એક આદર્સરૂપ નીવડે.”

“જૂઓ, કપટ અને દુઃખથી ભરેલા સંસારના તરંગો સામે ધીરજ છોડવાપિના જે મનુષ્ય એક દાથે પોતાનાં આંસુ લૂછે છે, અને બીજા દાથે કાંઈ પણ ચક્રાવતર મુક્તિનો માર્ગ ખતાવે છે, તેજ ખરો વીર છે.”

“મારા અંત્ય જીવનમાં પણ મેં અનુભવ્યું છે કે, શુભ ઉદ્દેશો, હૃદયનિષ્ઠા તથા અનંત પ્રેમ જતનને જરૂર પડતી પડે છે; એક મનુષ્ય માં જો આ નદગુણો રહેલા હોય તો તે એક કરોડ મિથ્યા આડ-ખરીઓ અને પિશાચ માનવોની યુખ યોજનાઓનો નાશ કરી પડે છે.”

“જતનમાં કોઈ પણ વસ્તુ સંપૂર્ણ ખરાબ અથવા સંપૂર્ણ સારી હોઈ શકેજ નહિ.”

“અ. મુખ્ય દુઃક છે, આત્મા અવિનાશી અને અનંત છે; અને મૃત્યુ કંઈ એ એકલ છે, મારે નેવાર લ. એ. એક ઉત્તમ આદર્સ લઈને તેમા આખું જીવન દે. મી હેતુ જેજ આપણો દદ લંકાપ લાઓ.”

“એક વર કરીશ” જનમન લાઓ. ત્યાગની સાચી જાણના વજર તમે એક પણ અવનવ કાંઈ કરી શકો નહિ. જો તમારે અંતરને મદદ કરવો હોય તો તમરી જનને જુદી જાઓ.”

“જગતમાંના તમામ પ્રકારના ઐદિક ઉપભોગો ભોગવ્યા છતાં પણ તેનાથી તમને સદાની શાંતિ થશે નહિ, અને ઉણપની ઉણપજ રહેશે. જ્યારે એમ થશે ત્યારેજ તમે જ્યાંથી આવ્યા હતા તે દિશા તરફ—તમારા મૂળ સ્વરૂપ તરફ પાછા ફરવા માંડશો; અને એવું વલણ થવું એવું નામજ વેરાગ્ય.”

X X X X

“સંલોગોને અનુકૂળ વર્તનારાનો માર્ગ શુભાખ્ય જેવો મુલાકા હોય છે, ત્યારે પરિસ્થિતિને વશ નહિ વર્તનારાનો માર્ગ કંટકમય હોય છે; પરંતુ તેની સાથે આ વાત પણ નક્કી માનજો કે “પંચ બોલે તે પરમેશ્વર” એવું માનનારાઓ—એટલે કે સમાજના અધ્યક્ષને આધીન વર્તનારાઓ ધરીના છકા ભાગમાં સર્વતોમુખ નારાના મોંમાં જઈ પડે છે. ત્યારે સત્યના સંતાનો—સત્યનેજ પંથે પળનારાઓ સદા સર્વદા હવતા રહે છે.”

X X X X

“કાર્યની સાથે હૃદય, આત્મા અને શરીરથી તન્મય થઈ જતાં જોઈએ અને જ્યાંસુધી આપણે યસ એક ને એકજ આદર્શ માટે સર્વસ્વનો ભોગ આપવા તૈયાર ન થઈએ ત્યાંસુધી આપણે કદી પણ સાચો પ્રકાશ જોઈ શકીશું નહિ.”

X X X X

“દરેક કાર્યને ત્રણ સ્થિતિઓ પસાર કરવી પડે છે. કાર્ય-પાત્રતા, વિરુદ્ધતા, અને પછી સ્વીકાર્યતા. જે મનુષ્ય વર્તમાન સમયથી આગળ વધીને વિચાર કરે છે, તે મનુષ્યને સમજવા અત્યંત દુશ્વેશો ખોટા ખ્યાલો ઉતરે છે.”

X X X X

“માનવજાતિને મદદ કરવાની ઈચ્છાના હૃદય તેમજે પ્રથમ તો પાતાનાં સર્વ સુખદુઃખ, નામરીતિ અને સર્વ સ્વદાઓ ધરી પુટા કરી સમુદય દેહ દેહો જોઈએ અને તે પછીજ પ્રભુ પાસે આવવું. જ્યાં સમય આવ્યોએ એવજ કવું છે.”

X X X X

“આ જગતના નામર્થી એક મહત્ત્વના કાર્યના સમયમાં જ્યારે નીચી આંતરે ત્યારેજ હું તમને સૂચનું કરવાનું હતું સ્વર્ગ કે દેહ તમે રાહો જો તમે ન જા. મનુષ્ય હોય તે જોઈએ આ અવસ્થામાં કેવળ—અત્યંત હિંસાસભર વિરુદ્ધતાને—અત્યંત દુઃખની દુઃખની દેહ નામર્થી દેહ પાસે ઉતરવાની જોઈએ અને તેમ જ દેહ રહે તે મનુષ્યને દર્શિને સુખ નહિ પણ નેત્રાંશિ કરી જવાનું જોઈએ તમે નહિ તમે નહિ.”

પ્રવાસેથી તેમને પાછા કીચકમાં નાખતાં તો નજ મળે." X X X X

"તમારે બધું સાફ બનવાનું હોય છે તારે તો મૂર્ખ માણસો પછી લોકકીર્તિ મારે લોકસેવા કરવા તમારે થઈ જાય છે, અને નિર્માણ પણ ચરવીરે જની જાય છે, પણ ખરા ચરવીરો તો મુપકી-થી પોતાનું કાર્ય કરેજ નજાય છે." X X X X

"વેદાંતનો પોકારી પોકારીને ઉપદેશ કરવો એ સહેલું છે, પણ તેનું પાલન કરવું બહુ મુશ્કેલ છે!" X X X X

"જ્યાંસુધી તમે પવિત્ર રહો છો ત્યાંસુધી તમે કદી પણ નિષ્ફળ થશો નહિ. જગજગનની તમને કદી વીલા મૂકશે નહિ, અને તમારા પર બધા આશીર્વાદો આવશે." X X X X

"આ ધરડી ડાકણરૂપી દુનિયાથી તમે કદી ના અંજાઓ-કદી નજરબંદ ના થાઓ ! જમવાન ચંકર તમને સહાય કરે ! માતા ઉમિયા તમારે માટે સત્યનો દરવાજો ખોલે અને તમારા સંઘળા જમ દૂર કરે ! એજ મારી આશિય !" X X X X

દુઃખોનું કારણ ધર્મ નથી પણ ધર્મનાં ધતિંગ છે.

"દુઃખની વાત છે કે આ સર્વ અનર્થોનું કારણ હિંદુધર્મ છે, એવું તેઓએ તકથી જાહેર કર્યું. હિંદમાં જેટલા સુધારકો થયા તે બધાએ મંજીર બૂધ એજ કરી છે કે, ધર્મોપદેશના ધર્મદોષ, અને અવનતિથી પ્રાપ્ત થતી બધી બચકરતાઓમાટે ધર્મને જવાબદાર ગણેલ છે." X X X X

"ધર્મનો મુદ્દલ દોષ નથી, એટલુંજ નહિ પરંતુ આપણો ધર્મ તો સાથે એવું પુકારી કહે છે કે, 'સર્થ સ્વસ્થિવં મણ', દરેક આત્મા તે તારા પોતાના આત્માને ઉત્તરોત્તર વધારતા જે આવે તેજ છે. મારા મન પ્રમાણે તો આ અનર્થના કારણ (૧) હિંદુ ધર્મતત્ત્વના વ્યાવહારિક સ્વરૂપનો અનુપયોગ, (૨) સદાનુભૂતિ-અનુકંપાની ઉણપ, અને (૩) દૈન્યમત યુક્તોનો અભાવ છે." X X X X

"કોઈ પણ દેશની અવનતિ ધર્મથી થતી નથી, પણ તેની વિરદ જવાથી-અધર્મથીજ થાય છે, માટે ધર્મને દોષ આપવો વિ. ૪૨

1. The first of the three main points is that the

second point is that the third point is that the

fourth point is that the fifth point is that the

sixth point is that the seventh point is that the

eighth point is that the ninth point is that the

tenth point is that the eleventh point is that the

twelfth point is that the thirteenth point is that the

સમાજસેવક કેવા બોધ્યે ?

“આપણને નીચપણે સ્વતંત્ર વિચાર જાગે, એવા ધીરોની જરૂર છે. તાણુ અને ઉઠાંગા માગતું રહિર, મજબૂત જ્ઞાનતંત્રુઓ અને કોખડ જેવા દૃઢ સ્નાયુઓવાળા મરોની જરૂર છે. નિર્વાર્મ અને દુર્બળ, દીસાદમ અને પોઆપમ મુદાંત્રોની આપણને જરૂર નથી.”

X X X X

“દુર્બળ અને નિર્વાર્મ શરીરવડે ગીતાનો અભ્યાસ કરવા કરતાં તો કુટમોસની રમતથી તમે સ્વર્ગની વિરોધ નજીક જતા શકશો.”

X X X X

“તમારું શરીર મજબૂત હશે તોજ તમે ગીતાને સારી રીતે સમજી શકશો.”

X X X X

“તમારા શરીરનું લોદી તાણું, મજબૂત અને વધારે તેજસ્વી હશે તોજ કુબ્ધ ભગવાનનું અતુલ મળ અને તેમની પ્રબળ પ્રતિભા તમે વધારે સારી રીતે સમજી શકશો.”

X X X X

આવા ભણેલાઓ કરતાં તો ગરીબોજ સારા છે.

“પુનિવર્તિનીની થોડી થણી ડીઝીઓ મેળવી, અથવા સભામાં સારાં ભાષણો આપનાં આવડ્યાં એટલે શું સુચિહિત બની ગયા ? જે વિદ્યાના પ્રતાપથી જનસમાજનો મોટો ભાગ જીવનસંઘામમાં સમર્થ થઈ શકે નહિ, જે વિદ્યાના પ્રકાશથી મનુષ્યોનું આરિત્રજન ઠેંગવાય નહિ, એને જે જ્ઞાનની પ્રાપ્તિથી મનુષ્યો સિંદસમાન બળધારી-પરાક્રમશાળી-પરદિતતત્પર બને નહિ, એને વિદ્યા કે જ્ઞાનનું નામ આપવું વાજબી નથી.”

X X X X

“તમારા દેશના ખેડૂતો, મજૂરો તથા ફેરીઆઓમાં પણ તમારા જેવા ભણેલાઓના કરતાં વિશેષ ઉદ્યમ અને આત્મનિષ્ઠા જણાઈ આવે છે. કમકે તેઓ ખિયારા મૂંઝે મોટા આખી છાંદગી કર્મ કર્યા કરે છે; દેશમાં ધનધાન્ય ઉત્પન્ન કરે છે; અને મોઢામાંથી એક ચન્દ પણ બહાર કાઢતા નથી. યાદ રાખજો કે, એક વખત તેઓજ તમારા કરતા આઝળ વધી જશે અને તમે આંખો ફાટીને નેઈ રહેશો!”

X X X X

“તમારી માફક તેઓએ થોડાં પુસ્તકો વાંચ્યાં ન હોય, અથવા ખમીસ કે કોટ પહેરતા છીંચ્યા ન હોય, એટલે શું તેઓ તમારાથી દલકા બની ગયા ? ખરૂં પૂછો તો તમારા દેશના આધારરૂપ જો કોઈ

પણ હોમ તો તેજ વર્ષ છે.”

X

X

X

X

“આપણાં બાળકો જે જનનું શિક્ષણ મેળવે છે, તેનું ક્યાંય નથી. શાળામાં જતો વિદ્યાર્થી અંકે શિક્ષણ તો પામતો નથીજ, પણ ઉલટી તેનામાં જે જે દેવી સંપત્તિ હોય છે, તે પણ જતી રહીને પરિણામે અશ્રદ્ધા આવે છે. વેદ અને વેદાંતની કુચીરૂપ જે આત્મ-શ્રદ્ધા કે જેણે નચિકેતાને યમની સામે થઈ તેની સત્તાને નિષેધ કરવા શક્તિવાન કર્યો હતો; તે આત્મશ્રદ્ધા કે જે આપણા જમતને ગતિમાન કરે છે તે આત્મશ્રદ્ધાનોજ અરે! નાશ !”

X

X

X

X

“અરે! શું સમુદ્રમાં એટલું પાણી નથી કે તમારાં (કૌલેજનાં) પુસ્તકોને, તમારા યુનિવર્સિટીના ઝખ્ખાઓને, ડીપ્લોમાને અને તમને બધાને ડૂબાવી શકે? જાઓ, જે એટલું પાણી હોય તો ડૂબી મરો.”

X

X

X

X

ધનવાનો અને સમાજસુધારકો વિષે

“હિંદુસ્થાનના શ્રીમ તો કરતાં ગરીબો નીતિ વધારે સાચવે છે.”

X

X

X

X

“ધન્ય પ્રભુ! કે તે મને નિષ્કિંચન બનાવ્યો, ધન્ય નાથ! કે આ કેમ્પવાસી બાળકોને તે ગરીબ બનાવ્યાં! દયાધન! તારો ઉપકાર અમે કેટલો માનીએ! લક્ષ્મીના મેલવાળાં હીલાપોચાં સ્ત્રી-પુરુષો અંદર હોટેલમાં છે; પણ લોહા જેવા સ્નાયુવાળા, ત્રેવડી પોલાદ જેવા સંગીન અને અગ્નિસમા તેજસ્વી આત્માઓ તો બહાર કેમ્પમાં છે.”

X

X

X

X

“અધી સદી થયાં ‘સામાજિક સુધારો’ એ સંબંધે બહુ ઘટાટોપ-ધાંધલ મચી રહેલ છે; પણ આ છેલ્લાં દશ વર્ષ વિદેશનાં જુદાં જુદાં સ્થાનોમાં મુસાફરી કરતાં મેં જોયું તો આખો દેશ સંસારસુધારાની સલાઓથી ભરપૂર છે; પરંતુ મેં એક પણ સલા કે સંસ્થા એવા લોકોમાટે થયેલી જોઈ નહિ કે, જે લોકોનાં લોહી ચૂસીને હાલના ગણાતા ‘ગૃહસ્થ’ ‘ગૃહસ્થ’તરીકે બન્યા છે, અને તેવા ચાલુ રહેવા માગે છે.”

X

X

X

X

“બલે તમે યુરોપિયન લોકોનાં, તેમના સમાજનાં, તેમની સલાઓનાં અનુકરણ કર્યો કરો પણ જ્યાંસુધી તેમના હૃદયના ભાવનું અનુકરણ નહિ કરો ત્યાંસુધી કશું વળવાનું નથી.”

X

X

X

X

“તમે અંગ્રેજનું અનુકરણ કરીને તેમના જેવી સમર્થ પ્રજા

મનમાં મેલી મેલી રાતો કરી છે. પણ તમારા પાયાના કાંઈ
આપણે તો રેતી ઉપરજ કમાવ્યું બોલીએ છીએ એટલે તે પાયાના
વજનમાં કશું બુદ્ધિ કશું ભવ એમાં શી મર્યાદા ?”

“જ્યારે તમારામાં કોઈપણ કલિ ભરે ત્યારે ત્યારે જુનિવાની
પ્રભ તમારા કમરે કરશે; તમારું ભોલપું પણ ત્યારે જ તેમો
સંભળશે. કથા તો કાંઈ કાણું નહિ અને મોટાં મોટાં મંડળો
જરીને આપણે આપણા, એવી શું વજનકું હતું ?”

“મારો નિમિત્ત નિર્દાન તો તમે જાણો છો કે કનક-કાન્તાની
સોશુલતા જેવે નથી હતી, એવા કેટલો પણ હું કરાસો કરતો નથી.”

“જેને સામાજિક સુધારો કહે છે, તેમાં પરી મનજને કંટાળો
આપતા નહિ. કારણ કે પાર્થિવ સુધારો થાય નહિ ત્યાંસુધી કેઈ
પણ પ્રકારનો સુધારો થઈ શકતો નથી.”

“ધનવાનને કાંઈ કાંઈ પણ મદાન કાંઈ વધેકું જનનના ઇતિ-
હાસમાં કદી ભેડે છે? જે જે મદાન કાંઈ વેળાં છે અને માથ છે
તે હૃદય અને મનજના પરિણામ છે, નહિ કે પૈસાનાં. મ. મ. કહેવાતા
ખડખાઓ ક્યા દેશમાં અને ક્યારે કંઈ પણ સંગીન ભોંકાપકાર
કરે છે? મદાન કાંઈ તો સર્વ દેશમાં ગરીબોના કરી શકે છે.
પૈસા આવતાં શી વારે? માથસેજ ક્યાં છે? દેશના ભોંકા બાળક
જેવા હોવાથી તેઓ સાથે બાળક જેવાજ વ્યવહાર કરવો જોઈએ.”

“કહેવાતા શીમંતો અને મોટા માથસો તરફથી કરી આચા
ન રાખશો. જેમનાં હૃદયો મરી ગયાં છે, અને જેઓ માત્ર શુષ્ક
શુષ્કિપરજ શવન ધારી રહ્યા છે, એવા અંતઃકરણવમરના છાપાંઓ
અને થાસિયોનાં પાનાં જરનારા ભેખોપર પણ વિશ્વાસ ન રાખશો. અહા
અને સદાનુભૂત-શવંત અહા અને શવંત સદાનુભૂતિની જરૂર છે.”

“મોજરીખને માટે જેમની પાસે પુષ્કળ પૈસા છે, તેમને મન
તો બધું જ ઠીક છે; પણ એવા ભોંકાને કું તો દેશદોષી દમાબાજ
કહીશ કારણ કે હૃદયનો ખડકે લાખો ગરીબો અને દીનદુખીઓનાં
ભોલી ચૂસીને તે વડે પોતે વૈભવ ભોગવવા અને તે દીનદુખીઓના-
તે ગરીબ, લાચાર, બુદ્ધિમંદા છુદાપેલા માનવીઓના બસાનો જરા
પણ વિચાર ન કરવો એ દેશદોષ અને દમાબાજી છે.”

“તમે જૂના યહુદી (અહીંના મારવાડી) જેવા છે. અંજીના ફરસા છે. નથી ખાતા કે નથી કોઈને ખાવા દેતા. તમારો કોઈ ધર્મ રહ્યો નથી. તમારો પરમેશ્વર રસોડું અને ધર્મશાસ્ત્ર રાંધવાનાં વાસણો છે.”

X

X

X

X

“જે દેશમાં અને જે ધર્મમાં કરોડો માણસો અર્ધા ભૂખે મરે છે અને જ્યાં લાખો સાધુઓ અને કરોડો બ્રાહ્મણો ગરીબોનાં લોહી ચૂસી પેટ ભરી રહ્યા છે; છતાં પણ જ્યાં તેમના ઉદ્ધારનો જરૂર પણ પ્રયત્ન કે વિચાર થતો નથી, એ તે દેશ છે કે દોષજન્ય ? એ તે ધર્મપાલન છે કે સેતાનનું તાંડવ નૃત્ય ?”

X

X

X

X

હિંદુ ધર્મ અને ઇસ્લામ વિષે

“આપણે માનવપ્રજાને એવે રથે લઈ જવા માગીએ છીએ કે જ્યાં નથી વેદો, નથી બાઇબલ કે નથી કુરાન; છતાં એ કામ આપણે વેદ, બાઇબલ અને કુરાનનો એકરાગ સાધીનેજ કરવાનું છે.”

X

X

X

X

‘માનવીમાત્રને શીખવાડવું’ જોઈએ કે, આ બધા જુદા જુદા ધર્મો છે, તે એકતારૂપી ખરા ધર્મના વિવિધ આવિર્ભાવોજ માત્ર છે અને તેથી દરેક જણે બંને પોતાને મનગમતો માર્ગ પસંદ કરે.”

X

X

X

X

“અદ્વૈતભાવને વહેલો પ્રાપ્ત કરવાનું માન હિંદુઓ બંને ખાદે: તોપણ વ્યવહાર અદ્વૈતભાવ કે જે સમગ્ર માનવજાતિને પોતાનો આત્મા ગણે છે યાને પોતારૂપ લેખે છે અને તદનુસાર વર્તે છે, તે ભાવ તો હજી હિંદુઓમાં સામાન્ય રીતે ખીલવાનો બાકીજ છે.”

X

X

X

X

“આચરણના ક્ષેત્રમાં કંઈ પણ ગણી શકાય એટલે અગ્રી આ સમભાવ જો બીજા કોઈ પણ ધર્મવાળાઓ પ્રાપ્ત કરી શકે તેમ હોય તો તે કેવળ ઇસ્લામનાજ અનુયાયીઓ છે.”

X

X

X

X

“આપણી માન્યમુદ્ધિ માટે તો હિંદુ અને ઇસ્લામ બે બે મહાન ધર્મપિયોતુ-વેદાન્તરૂપ: સમગ્ર આ ઇસ્લામકરના સરીખ-તેવાનું સ્વભાવ આજ છે, તેમાજ બહીષ્કાર છે.”

X

X

X

X

“વેદાન્તરૂપ: સમગ્ર આ ઇસ્લામકરના સરીખ-તેવાનું સ્વભાવ આજ છે, તેમાજ બહીષ્કાર છે.”

સ્વામી વિવેકાનંદના સંદુપદેશ

ગ્રંથ ૧ લો-ભાગ ૧, ૨, ૩.

પા||X||૮નાં પૃષ્ઠ ૫૭૫, મૂલ્ય રા

આમાંના કેટલાક વિષયો:-૫મું એટલે શું? તત્ત્વજ્ઞાનનાં પત્રચિમાં, અનુભવનો માર્ગ, અમેરિકાની સર્વધર્મપરિષદમાં બ્યા-ખ્યાન, અનેક માનપત્રો અને તેના બેલપ્રેરે ઉત્તરો, ભારતની જડતા-નું કારણ-આત્માપ્રતિ અવિશ્વાસ, તમારામાં અનંત સામર્થ્ય છે, મદાભારતના કૃષ્ણની પૂજા, પ્રાચીન સભ્યતાની વિશેષતા, ધાર્મિક ઉત્સવોની આપરપકતા, અગ્નિજ્વલણીની રૂપરેખા, સંઘચક્તિ એજ મદાસક્તિ, સંકલ્પસિદ્ધિ કંપિઓનું સામર્થ્ય, અવનારી પુરુષોના અનુભવ, સેવાધર્મના ઉત્તમતા, ભોગ અને યોગ સાથે બંને નહિ, સંન્યાસનો મદિમા અને કર્તવ્ય, અમેરિકાની વિજયકથા, સૂક્ષ્મ મનનું સામર્થ્ય, પાદરાએનાં ઉપદ્રવ, પ્રેતયોનિનું અસ્તિત્વ, એક પ્રેતાત્માનો ઉદ્ધાર, શકિત ખીણવવાનો માર્ગ, ઈશ્વરનાં કૃપાપાત્ર કેમ બનાવ? મનને વશ કરવાનો માર્ગ.

ગ્રંથ ૨ જો-ભાગ ૪ અને ૫

૬૦૫ પા||X||૮નાં પૃષ્ઠ ૬૦૦, મૂલ્ય રા

આમાંના કેટલાક વિષયો:-વેદાન્તનું, મદાન કાવ્ય, મારા મુદ્દની બુદ્ધરચના, ભરતખડના મંદાન પુરુષો, ભરતખડનું અવિધ્ય, દિગ્દુધર્મના સામાન્ય મૂળ તત્ત્વો, સંન્યાસનો આદર્શ અને તેનું વ્યવહારિક સ્વરૂપ, દુ શું ઝીખ્યો છું? વર્તમાન દિવસના મદાન પ્રશ્નનું નિરાકરણ પોદારા બાબાનું જ્ઞાન, પરાપકાર કર્મબંધનને તોડી શકે છે, પરાપકાર પોતાના કલ્યાણમાટેજ કરવાનો છે, કર્મયોગનો આદર્શ.

ભાગ છઠ્ઠો તથા સાતમો

૫X||૯||નાં પૃષ્ઠ ૪૨૦, ર. ૧)

આ મંથમાં સ્વામીજીના પત્રો, મુદ્દાકાતો, સંવેદો ઇત્યાદિરૂપે અનેક બેલપ્રેર વિષયો સમાવશા છે. જેમકે-બાગકમા જન્મથી ખોડ કેળા પાપથી આવે છે? મૃત્યુ પછીના દશા, બાગચાનિરેખ, કુપ્તોત્તોનાં મદન સંવાદ, સ્વામીજી કરનારા કાવ્યકર્તાઓ દરેક જાણુ વિવેકાનંદ એક સદે. શ્રદ્ધાચર્ચ એજ જગતના આરો પૂર્વ-જન્મોનું જ્ઞાન મુકેજીનો પ્રશ્ન પ્રશ્ન નાટીવ સિદ્ધાંતના અમલ, સત્પત્રકર્મની વાત, ત્વ મીએના દાવનમેનું દિલુખું પાદવપુરુષો કેરી રૂને તંપર કરેલાં જન્મનનાં મદનનું સ્વચ્છ અધિકારીત્વાદના અનર્થો.

રીવિધ્યુસદ્ગુનામ-ચુન્નતી અર્થ સાથે... ૦૧-૧૧
 રસુમય છવન-મુખારેલી નવી આવૃત્તિ ૦૧
 શ્રીમુખેય રત્નાકર-અસરકારક દર્શનો સાથે ... ૦૧૧
 અખાની વાણી-મનદર પદ સાથે ૧૧
 પ્રીતમદાસની વાણી-ચરિત્ર સાથે મોટા સંમેદ ૧૧
 છોટમનો વાણી-અંચ પદેલો ૧), બીજો ૧૧, ત્રીજો ૧)
 શ્રીભજનસાગર-સાદુ પૂંકુ ૦૧૨, પાકું પૂંકુ ૦૧૨
 ઉપદેશ સારસંમેદ-છપાય છે.

સ્વર્ગનું વિમાન ૧૧૨ | સ્વર્ગની કુંચી ૧૧૨
 સ્વર્ગનો ખજાનો ૧૧૨ | સ્વર્ગનો પ્રકાશ ૧૧૨

ઉત્સાહ અને ચેતનામેરક પુસ્તકો

આર્યોના સંસ્કાર અથવા હિંદની વિદ્યાકળા ૦૧
 શુભસંમેદ-ભાગ ૧ લો ૦, ભાગ બીજો ૨૧, ભાગ ૩જો ૧૧
 ભાગ ૪ થો ૧૧, ભાગ ૫ મો ૧૧, ભાગ ૬ હો ૧૧, ૭ મો છપાય છે.
 આગળધસો ... ૧૧૧
 ભાગ્યના સૃષ્ટાઓ ... ૧૧
 આદર્શ દર્શનમાળા-ભાગ ૧ લો ૧)૨, ભાગ બીજો ૧૧
 બંકિમ નિબંધમાળા-ધર્મતત્ત્વ સાથે ... ૧૧૧

વોધપ્રદ ટુંકી વાર્તાઓ

ટુંકીવાર્તાઓ-ભાગ ૧ થી ૪ ભેગા-૬૬ વાતો... ૨)
 ટુંકીવાર્તાઓ-ભાગ ૫ મો-૨૮ વાતો ૦૧૧-
 ટુંકીવાર્તાઓ-ભાગ ૬ હો-૨૭ વાતો ... ૧)
 ટુંકીવાર્તાઓ-ભાગ ૭ મો-અનેક વાતો ... ૧૧
 દયાળુ માતા અને સદ્ગુણી પુત્રી ... ૦૧

વોધદાયક ઉત્તમ જીવનચરિત્રો

પરમહંસ શ્રીરામકૃષ્ણનું ચરિત્ર અને ઉપદેશો ૧૧
 ભારતનાં અને વિજયકૃષ્ણ ગોસ્વામી ૧૧
 ભારતનાં સીરતનો-તથા અંધોમાં નવી આવૃત્તિ... ૬)
 મહાન સાધ્વીઓ-અતિ ઉત્તમ ૧૫ ચરિત્રો ... ૧૧

શ્રી ભક્તચરિત્ર અથવા ભક્તિરસામૃત...	
નેપોલયન બોનાપાર્ટ ૩)	વોર ટુર્ગાદાસ...
મુસ્લીમ મહાત્માઓ ૧૧૧	સમ્રાટ અકબર
ભારતના વીરપુરુષો ૧)	દાનવીર કાર્નેગી
શ્રી શિવાજી છત્રપતિ ૨)	કાઉન્ટ ટાલ્સ્ટોય

ઇતિહાસ અને વૈદકસંબંધી પુસ્તકો

રાજસ્થાનનો ઇતિહાસ-મે મોટા અંશેમાં ૧૯
 આર્યભટ્ટ-નવી આવૃત્તિ છપાઈ વધારે સરતી નીકળ
 આરોગ્યવિષે સામાન્ય જ્ઞાન-ગાંધીજીકૃત... ૦૧

વાઠકો માટે खास उपयोगी પુસ્તકો

સદ્ગુણી બાળકો-૬૬ ટુંકાં બાળચરિત્ર ... ૦૧
 બાળસદ્બોધ-વાર્તાઓરૂપે ધાર્મિક શિક્ષણ ૦૧
 બાળકોની વાતો-રસિક વાતચિતરૂપે ૨૧ પાઠ ૦)૩
 દુઃખમાં વિદ્યાભ્યાસ-અચોટ સાચા દૃષ્ટાંતો ૦૧
 સુબોધક નીતિકથા-શ્રી. ખીરખલની લખેલી ૦૧

ચિત્રો અને ચિત્રાવલીઓ

શ્રીમહાભારત ચિત્રાવલી-૨૬ ચિત્રો, પાકાં પૃષ્ઠાં ૧)
 શ્રીરામાયણ ચિત્રાવલી-૩૬ " " " ૧)
 શ્રીકૃષ્ણમુરારીનું ત્રિરંગી મોટું ચિત્ર ... ૦૧-
 શ્રીદ્રોપદી-વસ્ત્રાલ્લસ ૧ " " " ૦૧-
 જ્ઞાનપટ-સોપાનપટ ... " " " ૦)-

૧-પોસ્ટખર્ચ દરેકનું જુદું. ૨-મંચાવેનાંમાય: ને પુસ્તકો ન આવે
 તે ખસાવે ભમજવા. ૩-૫૩ મુદ્રા પ્રથમ મોકલી ૮-૧૦ રૂનાં પુસ્તકો
 રેલરસ્તે મંચાવવાથી પેટીંગ વહેરેનાં ૦૧ અલગ છતાં ફક્ત ૫૦૦ પૈસા
 બે.કો. આવશે. ૪-અમદાવાદનાં કાર્યાલય માટે કિંમત યદીથી તે
 કલકત્તા પુસ્તકો માટે ૯૯ મારી છે. તેનું સુવિધન બીજાનું મળશે.
 ૫-સામગ્રી રૂ. ૧૦૦ના પુસ્તકોને લેવાથી એ કિલોમીટર કિમતમાં વધુ ૬૧
 ૮૩: રૂ.૧૦૦ ૬-નુ. મળવા કાર્યાલયમાં નવાંસામ મુજબની કિમત સહે
 અને સમજ. કમ ૧૧/૧૦ ૭૩ થી રૂ.૧૦ ૮-આવે કાર્યાલય.

મસ્તુ સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય / અમદાવાદ
 અને મુંબઈ-૨

શ્રી ભક્તચરિત્ર અથવા ભક્તિરસામૃત...	
નેપોલયન બોનાપાર્ટ ૩)	વોર દુર્ગાદાસ...
મુસ્લીમ મહાત્માઓ ૧૥૥	સમ્રાટ અકબર
ભારતના વીરપુરુષો ૧)	દાનવીર કાર્નેગી
શ્રી શિવાજી છત્રપતિ ૨)	કાઉન્ટ ટાલ્સ્ટોય

इतिहास अने वैदकसंबंधी पुस्तको

રાજસ્થાનનો ઇતિહાસ-એ. મોટા અથોમાં ૧૦
 આર્યભટ્ટ-નવી આવૃત્તિ છપાઈ વધારે સસ્તી નીકળે
 આરોગ્યવિષે સામાન્ય જ્ઞાન-ગાંધીજીકૃત... ૦૧-

बाळको माटे खास उपयोगी पुस्तको

સદ્ગુણી બાળકો-૬૯ ટુંકાં બાળચરિત્ર ... ૦૧
 બાળસદ્બોધ-વાર્તાઓરૂપે ધાર્મિક શિક્ષણ ૦૧
 બાળકોની વાતો-રસિક વાતચિતરૂપે ૨૧ પાઠ ૦૧
 દુઃખમાં વિદ્યાભ્યાસ-સચોટ સાચાં દૃષ્ટાંતો ૦૧
 સુબોધક નીતિકથા-શ્રી. ખીરબલની લખેલી ૦૧

चित्रो अने चित्रावलीओ

શ્રીમહાભારત ચિત્રાવલી-૨૬ ચિત્રો, પાકાં પૃષ્ઠાં ૧)
 શ્રીરામાયણ ચિત્રાવલી-૩૬ " " " ૧)
 શ્રીકૃષ્ણમુરારીનું ત્રિંગી મોઢું ચિત્ર ... ૦૧-
 શ્રીદ્રાપદી-વસ્ત્રાહરાય " " ... ૦૧-
 જ્ઞાનપટ-સોપાનપટ ... ૦૧-

૧-પોર્ટ્રેટઅર્થ દરેકનું ચુદ્ધ, ૨-મંગલચેત્રાભાગો જે હરનકો ન આવે
 તે ખલાસ સમજવાં. ૩-પૂરું મન્ય પ્રયમ મોકલી ૮-૧૦ ફના પુસ્તકો
 રેલરહે મંગલચેત્રા ચેત્રામ વગેરેના ૦૧ ચદવા હજાર ફના ખર્ચ થઈ
 જોઈએ આવશે. ૬-અમદાવાદના કલકત્તા મારે કિમત પડેલાં જે
 ધણીખરાં પુસ્તકો મારે વજ્ર મારી છે તેનું મુદ્રિત નીકળે મળશે
 પ-સામટાં ૩૩ ૧૨૦૦ના પુસ્તકો સિવાય એ કિલવલી કિમતના પાકાં
 ૨૩: કપડો. ૩-મુદ્રિતવા કલકત્તાના ૦૦૦૦ના મુદ્રવલી કિમતના
 અને કમસા ૩૩ ૨૫૦ના કલકત્તાના ૦૦૦૦ના ૩૦૦૦

સસ્તુ સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય | અમદાવાદ

क्रमांक	विषय	पृष्ठांक
११	देशभक्त विचारेन्द्रन दास (दि'ही)	१७
१२	श्रीमती कुंतीदेवी (दि'ही)	७१
१३	भगवती पार्वती का संक्षिप्त चरित्र (दि'ही)	७८
१४	स्वामी आनंददास (दि'ही)	८१
१५	शंकरसाध माहेश्वरनां संरभरणी	१०५
१६	परोपकारी भोगस्वरूप इन्गीनडेन	११२
१७	धर्म प्रिस्तनु अद्यात रूपन	११६
१८	पौर्णमासी का-जाता-जायक पेंडरखी (दि'ही)	१२१
२०	तीर्थेश्वर पारशनाम (दि'ही)	१३०
२१	वीर आसा मेडकीन (दि'ही)	१३५
२२	महामहोपाध्याय स्व० पंडित माहेश्वर तर्करन (दि'ही)	१३८
२५	योगीश्वर इयानंद (दि'ही)	१४८
२६	स्वामी इयानंद की पुण्य स्मृति में (दि'ही)	१५१
२७	कुमारिष्व लक्ष्मी (दि'ही)	१५७
२८	रामायण की प्राचीनता (दि'ही)	१७१
२९	एक भुक्तमान रामभजन (दि'ही)	२०५
३८	एक दयालु सिद्ध योगी स्वामी विद्युद्दानंद (दि'ही)	२३३
४०	और तीर्थस्थानों पर एक अतिदासिक दृष्टि (दि'ही)	२४७
४८	वह कौन था ? (दि'ही)	२८६
५५	श्रीमहावीरस्वामी	३८४
५६	कारन में सुभक्तगुहिका समय (दि'ही)	३९५
६८	सिद्धानाथ का युद्ध (दि'ही)	३७०
६९	मेरा रंग दे वसंती बोला (दि'ही)	३७६
७४	इतिहासदर्शन	३८४
७५	गुह्यसीतासाधक	३८७
७६	मेडिसन गोष्ठी	३८८
८४	प्रेमानंद	४३८
८०	दिवान "हरदोल" नु (दि'ही)	४७८
८२	आर्यावर्तना आदर्य युवक-लव	४८४
८६	सद्गुरु मोतीदास हरथ	४८६
१०८	पंडित मोतीदास नहर	५५४
१२५	स्वतंत्रताना सूर	६०४

३-हंडी वार्ताओं

आपदास

गुरुधु और दुर्गुधु (दि'ही)

गुह्य सीता साधक (दि'ही)

१२८

१४४

"સત્ય જીવન" એપ્રિલ ૨૪ થી ૨૬, ૧૯૨૬ મું-૧૬૮૬

શુભસંગ્રહ-ભાગ સાતમો

(ઉપગોળી ૧૨૬ લેખો)

SHUBH SANGRAH, PART SEVEN
JAIN LIBRARY
BIKANER, RAJPUTANA

સમસ્ત માહિત્ય વર્ચક કાર્યાલય તરફથી
તૈયાર અને પ્રગટ; સિદ્ધુ-અખાનંદ
અમદાવાદ અને મુંબઈ-૨

પ્રથમ આવૃત્તિ, ૧૯૨૬, એપ્રિલ-૧૯૨૭
પ્રથમ મુદ્રણ ૩૩૩, પૃષ્ઠ ૨૮૬

ધુમગેયક-માગ માત્રના (૧૯૫૭-૫૮, ૬૫૬)

ધુમગેયક, ૧૯૫૭-૫૮, ૬૫૬
 ૧૯૫૭-૫૮, ૬૫૬
 ૧૯૫૭-૫૮, ૬૫૬

ધુમગેયક, ૧૯૫૭-૫૮, ૬૫૬
 ૧૯૫૭-૫૮, ૬૫૬
 ૧૯૫૭-૫૮, ૬૫૬